

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 129

Martti Kairinen

**PERUSSUHDE-
TEORIASTA
TYÖOIKEUDEN
YLEISTEN
OPPIEN OSANA**

Mit deutscher Zusammenfassung

**SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA
A-sarja N:o 129**

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 129

MARTTI KAIRINEN

PERUSSUHDE-
TEORIASTA
TYÖOIKEUDEN
YLEISTEN
OPPIEN OSANA

MIT DEUTSCHER ZUSAMMENFASSUNG

ÜBER DIE GRUNDVERHÄLTNISTHEORIE
ALS TEIL DER ALLGEMEINEN
LEHREN DES ARBEITSRECHTS

AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA
JAKAJA

PERUSSUHDE- TEORIASTA TYÖOIKEUDEN YLEISTEN OPPIEN OSANA

KIRJOITTANUT

MARTTI KAIRINEN
OIKEUSTIETEEN LISENSIAATTI,
VARATUOMARI

Yliopistollinen väitöskirja, joka Turun Yliopiston
oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi
Turun yliopiston luentosalissa I
lauantaina, helmikuun 10 päivänä 1979 kello 12.

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1979. Vammalan Kirjapaino Oy

ISBN 951-9068-98-8 (nid.)

ISBN 951-9068-99-6 (sid.)

ISBN 978-951-855-596-7 (pdf)

ESIPUHE

Kaikki on jo ajateltu. Ongelmana on nykyisin aikaisemmin ajatellun uudelleenajatteleminen.

Goethe

Oikeustiede elää maassamme murroskautta. Vanhoihin kysymyksiin pyritään hakemaan uusia vastauksia. Uusien vastausten saaminen yleisten oppien tason kysymyksiin edellyttää vallitsevan tilanteen ja sen kehityksen selvittämistä. Se edellyttää myös uusia kysymyksenasetteluja sekä siten perehtyneisyyttä mm. asioihin, jotka ovat perinteisesti luettu yleisen oikeusopin alaan. Tältä osin *Aulis Aarnion, Otto Brusiinin, Hannu Klamin* ja *Juha Tolosen* tutkimukset ovat olleet suureksi avuksi. Oheisessa tutkimuksessa esitetyt teoreettiset selvitykset ja kannanotot ovat vaatineet varsin pitkän yritysten ja erehdysten täyttämän, mutta mielenkiintoisen tien kulkemisen, tien, jolla sinänsä ei ole alkua eikä loppua.

Perussuhdeteoria on työoikeudellinen oppirakennelma, jonka osalta on ilmeistä uudelleenarviointin tarvetta. Työoikeus nuorena, mutta käytännössä tärkeänä oikeudenalana tarvitsee tuekseen tutkimuksellisia ponnisteluja, jotka toivon mukaan veisivät alan kehitystä eteenpäin. Työlainopin teoriala eivät ainakaan saisi synnyttää ongelmia tälle jo muutoinkin oikeus- ja eturiitojen herkistämälle alalle. Parhaassa tapauksessa työlainoppi saattaisi selkiyttää tilannetta, poistaa turhia riitaisuuksia ja edesauttaa työoikeuden kehitystä.

Työoikeudellisessa kirjallisuudessa on jo varsin paljon käsitelty soveltamisalaongelmia ja siihen liittynyttä oikeuskäytäntöä. Asia lienee työoikeuden ongelmista eniten tutkittu kysymys. Palautettakoon tässä mieleen mm. *Jorma Vuorion, Antti Suvirannan, Raimo Pekkasen, Kaarlo Sarkon* ja *Eero Routamon* tutkimukset. Perussuhdeteoreettisia ajatuksia on käsitelty myös muissa kirjoituksissa. Tämän »kalutun luun kaluaminen» olisi ilmeisen tarpeetonta perinteisten kysymyksenasettelujen va-

lossa. Tässä onkin haluttu siksi kiinnittää keskeisesti huomiota perinteisiin ajattelu- ja kysymyksenasettelutapoihin, jotta näin voitaisiin tuoda jotakin lisää aikaisempiin tutkimuksiin.

Perussuhdeteoriaa koskevaa keskustelua on pyrkinyt käynnistämään *Kaarlo Sarkko*. *Eero Routamo* on selvittänyt perussuhdeteoriaa tapaturmavakuutuslain näkökulmasta. Tämän tekijä haluaa jatkaa tätä keskustelua. Oheinen tutkimus olkoon samalla kunnianosoitus *Arvo Sipilän* elämäntyölle tutkijana ja toivon, että se auttaisi sen kehitysprosessin jatkumista, jonka *Jorma Vuorio* pani vireille ansiokkaan, mutta valitettavan lyhyeksi jääneen tutkijanuransa aikana.

Alkuperäisenä tarkoituksena oli väitöskirjassa käsitellä perussuhdeteoriaan liittyvä problematiikka kokonaisuudessaan, mutta tästä suunnitelmasta on jouduttu luopumaan. Oheinen tutkimus muodostaa ensimmäisen osan suunnitellusta tutkimuskokonaisuudesta.

Väitöskirjan käsikirjoituksen ovat esitarkastusvaiheessa lukeneet professorit *Juhani Kyläkallio* ja *Antti Suviranta*, sekä apulaisprofessori *Juha Tolonen*. Kiitän heitä, kuten käsikirjoitukseen myös tutustunutta vt. professori *Lars Björneä*, arvokkaista neuvoista, opastuksesta ja kriitistä. Lausun parhaat kiitokseni oikeustieteen lisensiaatti *Seppo Koskiselle* ja vaimolleni, filosofian maisteri *Tellervo Kairiselle*, jotka ovat auttaneet tekstin oikoluvussa ja luetteloiden laatimisessa. Kiitän myös laitoksen muuta henkilökuntaa saamastani avusta, virikkeistä ja kannustuksesta tutkimuksen eri vaiheissa. Osoitan kiitokseni myös filosofian tohtori *Berd Assmuthille*, joka on kääntänyt saksankielisen yhteenvedon.

Kiitän vielä Turun Yliopistosäätiötä ja apteekkari *Wäinö Edvard Miettisen* stipendirahastoa, jotka ovat tukeneet tutkimuksen julkaisemisessa sekä myös Suomalaista Lakimiesyhdistystä, joka on hyväksynyt kirjani julkaisusarjaansa.

Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksella 15 päivänä joulukuuta 1978.

Martti Kairinen

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	V
Sisällysluettelo	VII
Lähdeluettelo	XI
Lyhenteitä	XXI

1. Luku. JOHDANTO

1.1. Johdatusta tutkimuksen ongelmiin	1
1.2. Johdatusta yleisten oppien kysymyksiin	13
1.2.1. Alustavia huomioita oikeustieteen toimintatavoista	13
1.2.2. Eräiden käsitteiden tarkastelua	15
a) Oikeusjärjestys ja yhteiskuntajärjestys	15
b) Oikeusjärjestelmä	16
c) Yleiset opit	23
1.3. Maamme oikeustieteellisen tutkimuksen epistemologiasta	27
1.3.1. Epistemologiaan vaikuttaneiden tekijöiden tarkastelua	27
a) Yleistä	27
b) Saksalaisen oikeustieteen epistemologiasta 1800-luvulla	29
c) Lakipositivismista	33
1.3.2. Suomalainen käsitelainoppi ja analyyttinen oikeustiede lakiposi- tivistisen epistemologian variaatioina	38
a) Suomalaisesta käsitelainopista	38
b) Analyyttisen oikeustieteen varhaisvaiheesta	42
c) Analyyttisen oikeustieteen myöhäisvaihe ja irtautuminen laki- positivismista	47
d) Eräitä lisähuomioita analyyttisestä oikeustieteestä	52
1.4. Kannanottoja oikeudellisen ajattelun ja oikeudellisen tulkinnan suhteen	55
1.4.1. Eräitä teoreettisia lähtökohtia	55
1.4.2. Teorioiden sovellutusta lainoppiin	60
a) Lähtökohtia	60
b) Juridisesta kielestä	60
c) Juridisen kielen relevanssista oikeudessa	62

1.4.3. Oikeusjärjestelmän ja oikeusjärjestyksen välisestä suhteesta	67
1.4.4. Oikeusjärjestelmän ja säädöslauseiden välisestä suhteesta	71
1.4.5. Oikeusjärjestelmän ja oikeuskäytännön välisestä suhteesta	73
1.4.6. Oikeusjärjestelmän muovautumisesta	75
1.4.7. Yhteenvedoa edellisestä	76
1.4.8. Johtopäätöksiä	80

2. Luku. TUTKIMUSKOHTEESTA JA KYSYMYKSENASETELUSTA

2.1. Työoikeuden yleisistä opeista	82
2.2. Perussuhdeteorian pääsisältö	84
2.3. Perussuhdeteoriaan kuuluvien aineiden tarkastelua	92
2.4. Perussuhdeteoriaan liittyvistä yleisistä opeista	94
2.5. Tutkimuksen kysymyksenasettelusta	97

3. Luku. HISTORIALLINEN KATSAUS

3.1. Epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyvien instituutioiden kehitys	100
3.1.1. Lähtökohtia	100
3.1.2. Epäitsenäisen palkkatyön instituutiot keskiajalla	102
3.1.3. Epäitsenäisen palkkatyön instituutiot uudella ajalla	105
3.1.4. Epäitsenäisen palkkatyön instituutiot uusimmalla ajalla	111
3.1.5. Yhteenvedoa instituutiokehityksestä	120
3.2. Työlainopissa suoritetusta oikeustieteellisten instituutioiden kehittelystä ja työ sopimustyyppien synnystä	121
3.2.1. Yleistä	121
3.2.2. Roomalaisen oikeuden instituutioista palkkatyövoiman käytön osalta	122
3.2.3. Ruotsi-Suomen aikaisen oikeustieteen kehittämät instituutiot epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön osalta	124
3.2.4. Saksalaisen työlainopin suorittamasta oikeustieteellisten oikeusinstituutioiden kehittelystä	127
3.2.5. Sopimustyyppi-systematiikasta Suomessa ennen VTSL:a sekä katsaus Ruotsiin	130
3.2.6. Yhteenvedoa varhaisemman työlainopin jäsentelytavoista	140
3.2.7. Työsopimustyyppien synty	141
a) LVK:n mietinnössä v. 1908 hahmoteltu työ sopimustyyppi	141
b) Työsopimustyyppi muissa VTSL:n esivaiheissa	146
c) Yhteenvedoa	150

d) VTSL:n soveltamisalamääritysten vaikutuksesta eräisiin myöhempiin säädöksiin	151
3.3. Perussuhdeteorian kehitys	152
3.3.1. Oikeudenalassysteematiikasta ennen työoikeuden muodostumista oikeudenalaksi	152
3.3.2. Perussuhdeteorian synty	156
3.3.3. Perussuhdeteorian synnyn merkitys ja sen vakiintuminen	172
a) Sipilän työn arviointia	172
b) Eräitä teoriasta esitettyjä kannanottoja	178
3.3.4. Vuorion panos perussuhdeteorian kehitykseen	182
a) Yhtenäisen soveltamisalalähtökohdan analyttinen tarkastelu	182
b) Vuorion kanta työsuhteen alkamiseen, keston ja päättymiseen	186
c) Työsuhteelle rakentuva normijärjestelmä	188
d) Vuorion ristikkoteoria	189
e) Soveltamisalakriteeristön tarkistus	191
f) Yhteenvetoa ja arviointia Vuorion panoksesta perussuhdeteorian kehitykseen	195
3.3.5. Työoikeutta Vuorion jälkeen tutkineiden tieteenharjoittajien suhtautumisesta perussuhdeteoriaan	196
a) Suviranta	196
b) Pekkanen	199
c) Sarkko	202
3.3.6. Yhteenvetoa perussuhdeteorian kehityksestä	205
3.4. Työlainsäädännön soveltamisalasäännösten kehityksestä	207
a) Vuosilomalainsäädäntö	208
b) Tapaturmavakuutuslainsäädäntö	210
c) Työaikalainsäädäntö	213
d) Erityisalojen työaika- ja työsopimuslainsäädännöstä	216
e) Työturvallisuuslainsäädäntö	218
f) Eläkelainsäädäntö	219
g) Työsopimuslaki	221
h) Yhteenvetoa ja arviointia	226

4. Luku. PERUSSUHDETEORIAN ARVIOINTIA

4.1. Perussuhdeteoriaan kohdistettua kritiikkiä	231
4.1.1. Sarkon kritiikki	231
a) Soveltamisalakysymys ratkaisutoiminnan kannalta	231
b) Työsuhteen käsitteen arvo työntekijäaseman määrityksessä ..	232
c) Soveltamisalaratkaisujen rakenteesta ja perustelusta	234
d) Työsuhteen alkamisesta ja päättymisestä	236
4.1.2. Routamon kritiikki	236
a) Teorian legalisuus	236

b) Teorian todennettavuus	237
c) Argumentit teorian hyvyyden puolesta ja sitä vastaan	238
d) Työsuhteen alkaminen ja päättyminen	240
e) Soveltamisalaratkaisuista ja työsuhteen tunnusmerkistöstä ..	242
4.1.3. Klamin arviointi	246
4.2. Tekijän arviointia perussuhdeteoriasta	248
4.2.1. Mistä perussuhdeteoriassa on kysymys	248
4.2.2. Perussuhdeteorian soveltamisalaväitteen todentamisongelmasta ..	250
4.2.3. Työsuhteen käsitteen käyttökelpoisuudesta soveltamisalakysymyksiä ratkaistaessa	255
a) Epäadekvaattisuuden syyt	255
b) Analogia testamentin käsitteeseen	259
c) Ovatko työsuhteen käsitteen tunnusmerkit perus- vai liitännäisiä tunnusmerkkejä	261
4.2.4. Voitaisiinko työläinsäädännön soveltamisalakysymyksen ratkaisuvälineistöä kehittää	263
a) Missä määrin soveltamisala on laillisesti määritetty työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla (lakipositivismivaikeus)	263
b) Työläinsäädännön soveltamisalalähtökohdan yhdenmukaisuudesta	265
c) Työläinsäädännön soveltamisalalähtökohdan käsite- ja käsitämisongelmista	268
d) Työntekijäinstituution rajaamisesta työlakien yleisenä soveltamiskohteena	270
4.3. De studio continuando	274
a) Työlakien soveltamisen alkamis- ja päättymishetki (soveltamisaikaväite)	275
b) Työsuhteen kesto ja yhdenjaksoisuus	276
c) Työnantajan käsitteestä	277
d) Työsuhteen käsitteestä	281
e) Työntekijän käsitteestä	281
f) Työoikeuden määrittäminen oikeudenalana, sen asema oikeusjärjestelmässä sekä sen sisäinen normijärjestelmä	282
 5. Luku. TIIVISTELMÄ	
5.1. Tutkimuksesta kokonaisuutena	284
5.2. Tutkimuksen keskeisiä kohtia	285
5.3. Zusammenfassung	293
Asiahakemisto	305

LÄHDELUETTELO

- Aarnio, Aulis*, Ikuinen ja muuttuva oikeus. Juhlajulkaisu Urho Kaleva Kekkonen 1900—3/9 1975. Helsinki 1975. s. 229—246.
- » — Jälkisäädökset. Testamenttioikeuden oppikirja. Helsinki 1975.
- » — Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta. Tutkimus eräistä oikeudellisen käsitteenmuodostuksen peruspiirteistä. Vammala 1969. (Kysymyksiä)
- » — Laki, teko ja tavoite. Tutkimus tavoitteellisuudesta lain tulkinnassa ja sen soveltamisessa. Forssa 1975. (Teko)
- » — Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.
- » — Oikeudellisen ajattelun perusteista. Vammala 1971. (Oikeudellisen)
- » — Oikeusteorian nk. hermeneuttisesta suuntauksesta. LM 1977 s. 316—356.
- » — Om den finska rättsfilosofin unden 1900-talet. JFT 1976 s. 30—67.
- » — On Legal Reasoning. A Hermeneutical Point of View. Turku 1977.
- » — Perillisen oikeusasemasta. Porvoo 1967.
- » — Sananen »lakipositivismista«. LM 1970 s. 276—288.
- » — Suomalaisen oikeusteorian kehityspiirteitä. LM 1973 s. 339—373.
- » — Teoreettisen tutkimuksen merkityksestä oikeustieteelle. LM 1976 s. 547—581.
- Adlercreutz, Axel*, Arbetstagarbegreppet. Lund 1964.
- » — Kollektivavtalet. Studier över dess tillkomsthistoria. Lund 1954.
- » — Svensk arbetsrätt. Stockholm 1975.
- Ahlander, Björn*, Om rätt och rättstillämpning. Studier i juridikens idéhistoria och rättstillämpningens teori. Uppsala 1952.
- Alamainen mietintö*, jonka on antanut elinkeinolakikomitea. Kom. miet. 1899:9. Helsinki 1899.
- Alanen, Aatos*, Yleinen oikeustiede ja kansainvälinen yksityisoikeus. Porvoo 1965.
- Alchourrón, Carlos — Bulygin, Eugenio*, Normative Systems. Wien 1971.
- Anners, Erik*, Europas rätts historia, Del 1, Del 2. Göteborg 1971, 1972.
- Apel, Karl-Otto*, Analytic Philosophy of Language and the Geisteswissenschaften. Dordrecht 1967.
- Aurejärvi, Erkki*, Urakkasopimus. Työnsuoritusoppimuksia koskevan teorian arviointia. Vammala 1976.
- Backman, Eero*, Mietteitä analyyttisen oikeusteorian johdosta. Oikeustiede 1972:1. s. 315—360.
- Berg, Paal*, Arbeidsrett. Oslo 1930.
- Bergman, C. G.*, Översikt av svensk rättsutveckling. Uppsala 1918.
- Bergström, Svante*, Kollektivavtalslagen. Studier över dess huvudprinciper. Uppsala 1948.

- Björkman, J. O.*, Bonde och tjänstehjon. Uppsala 1974.
- Björne, Lars*, Siviilioikeuden yleiset opit. Tutkimus saksalaisen oikeuden vaikutuksista Suomen siviilioikeuden yleisiin oppeihin lähinnä vuosina 1889—1945. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A N:o 2. Turku 1977.
- Braconier, Jean*, Svensk tjänstehjonspolitik fram till 1800-talet. Statsvetenskaplig tidskrift 1945.
- Brentano, Lujo*, Das Arbeitsverhältnis gemäss dem heutigen Recht. Leipzig 1877.
- Brusiin, Otto*, Roomalaisesta oikeudesta. LM 1961 s. 239—252.
- » — Tuomarin harkinta normin puuttuessa. Vammala 1938. (*Brusiin*)
- » — Über das juristische Denken. København 1951. (Denken)
- Bruun, Niklas*, Työntekijän oikeudesta pidätyä työstä. Helsingin yliopiston Yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja B 16. Helsinki 1975.
- Böök, Einar*, Työsopimus ja työehtosopimus. Suomen työväensuojelus- ja sosiaalivakuutusyhdistyksen julkaisuja II. Porvoo 1912.
- Calonius, Matthias*, Siviilioikeuden luennot. Suomentanut Edwin Linkomies. Vammala 1946.
- Chydenius, J. W.*, Lärobok i finsk kontraktsträtt II. Helsingfors 1907.
- Coing, Helmut*, Zur Geschichte des Privatrechtsystems. Frankfurt am Main 1962.
- Croner, Fritz*, Tjänstemännen. Ystad 1963.
- Danckwardt, G. M.*, Sammandrag af gällande författningar rörande handtverkerier och manufacturer. Stockholm 1823.
- Ehdotus työsopimuslaiksi ja työsääntölaiksi ynnä perustelut. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1921:1. Helsinki 1921.
- Ehrnrooth, Leo*, Arbetsreglementena och deras rättsliga reglering. Helsingfors 1906.
- Ehrström, Erik*, Öfversikt af de finska skråväsendets historia. JFT 1892—1893.
- Ekström, F. W.*, Privaträttens allmänna läror I ja II. Utgiven av Einar Cavinus. Helsingfors 1921 ja 1924.
- Eläkekomitean mietintö. Kom. miet. N:o 11/1960. (Eläkekomitea)
- Endemann, W.*, Die Behandlung der Arbeit im Privatrecht. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Bd 67. s. 641—708.
- Erma, Reino*, Työurakka Suomen velvoiteoikeuden mukaisena sopimustyyppinä. Vammala 1955.
- Eräsaari, R.* — *Rahkonen, K.* (toim.), Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan. Tapiola 1975.
- Friedmann, W.*, Legal Theory. London 1967.
- Förslag till lag om tjensteaftal mellan husbönder och tjenare av dertill i nåder utsedde komiterade. Stockholm 1900.
- Förslag till lag om vissa arbetsaftal afgifvet af dertill i nåder utsedde komiterade. Stockholm 1901.
- von Gierke, Otto*, Deutsches Privatrecht. Dritter Band, Schuldrecht. Leipzig 1917.
- » — Die Wurzeln des Dienstvertrages. Festschrift für Heinrich Brunner. München und Leipzig 1914.
- Gröhn, Kari*, Työhön kohdistuvat arvot ja asenteet. Sosiaalinen aikakauskirja 1973 s. 280—291.
- Haataja, Kyösti*, Talousoikeus oppiaineena Suomessa. LM 1941 s. 676—683.

- Haatanen, P.*, Suomen maatalousköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Porvoo 1968.
- Hagan, Eero*, »Työntekijä», »itsenäinen yrittäjä» ja »työntekijä»-käsitteet työväen tapaturmavakuutuslainsäädännössämme. TVak. 1934 s. 117—128 ja s. 137—150.
- » — Rajanveto työntekijä- ja itsenäinen yrittäjä-käsitteiden välille. TVak 1952 s. 143—146 ja 167—171.
- Hakulinen, Y. J.*, Ns. juomarahoja edellyttävät työsopimukset. LM 1928 s. 51—77.
- » — Velvoiteoikeus I. Yleiset opit. Helsinki 1965.
- Hallituksen esitys eduskunnalle tapaturmavakuutuslaiksi N:o 107/1945 vp, Ask III.
- Hallituksen esitys eduskunnalle työaikalaiksi N:o 23/1946 vp, Ask III.
- Hallituksen esitys eduskunnalle työsopimuslaiksi N:o 33/1921 vp, Ask III.
- Hallituksen esitys eduskunnalle työsopimuslaiksi ja laiksi huoneenvuokralain muuttamisesta N:o 228/1969 vp, Ask III:1.
- Hart, H. L. A.*, The concept of Law. Oxford 1961.
- Hartnack, Justus*, Filosofian ongelmia. Käännös Leena Piispa. Helsinki 1974.
- Hemmer, Ragnar*, Suomen oikeushistorian oppikirja I, Porvoo 1968 ja III, Vammala 1967.
- Hiitonen, Ensio*, Hieman työlainsäädännön käsitteestä Suomen oikeutta silmälläpitäen. LM 1929 s. 161—178.
- Holmbäck, Å.* — *Wessén, E.* Magnus Erikssons Landslag i nusvensk tolkning. Lund. 1961.
- » — Magnus Erikssons Stadslag i nusvensk tolkning. Lund 1966.
- » — Svenska Landskapslagen tolkade och förklarade för nutidens svenska. Tredje serien: Södermannalagen och Hälsingelagen. Uppsala 1940.
- Hueck, Alfred* — *Nipperdey, Hans*, Lehrbuch des Arbeitsrechts. Erster Band. Berlin und Frankfurt a.M. 1963.
- » — Grundriss des Arbeitsrechts. Berlin und Frankfurt a.M. 1970.
- Hynninen, Emil*, Ulkotyöväen palkkasuhteen kehitys Suomessa 19. vuosisadalla ennen elinkeinovapautta. Helsinki 1924.
- Ingman, Nils-Erik*, Hieman työsuhteen alkamishetkestä. TVak 1958 s. 16—28.
- » — Huomioita traktorinomistajan työoikeudellisesta asemasta. TVak. 1961 s. 10—16 ja s. 33—35.
- » — Lainkäytössä edelleenkin horjuvaisuutta autoilijain suhteen. TVak. 1956 s. 149—154.
- » — »Metsätyöporukka» itsenäisenä yrittäjänä. TVak. 1955 s. 3—18 ja s. 43—49.
- » — Milloin työsuhteen on katsottava alkaneen satamatyöalalla? TVak 1962 s. 107—116.
- » — Työsuhteen kestoajasta tapaturmavakuutusta sovellettaessa. LM 1968 s. 236—248.
- Jacobi, Erwin*, Grundlehren des Arbeitsrechts. Leipzig 1927.
- Juntunen, Matti* — *Mehtonen, Lauri*, Ihmistieteiden filosofiset perusteet, Jyväskylä 1977. (Juntunen—Mehtonen)
- Jutikkala, Eino*, Suomen talonpojan historia. Turku 1958.
- » — (toim.) Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. (Kehityslinjoja). Porvoo 1968.

- Jutikkala, Eino*, Uudenajan taloushistoria. Porvoo 1965.
- Jääskeläinen, Jyrki* — *Miettinen, Armas* — *Pentikäinen, Toivo*, Työeläkelakien yleisselostus. Forssa 1977.
- Kahri, Tapani* — *Vihma, Jyrki*, Vuoden 1970 työsopimuslaki. Tapiola 1971.
- Kaila, El.* Virallisen vastaväittäjän lausunto Arvo Sipilän väitöskirjasta »Delikti-perusteisen vahingonvastuun teoreettinen rakenne Suomen varallisuus-oikeutta silmälläpitäen.» LM 1938 s. 57—83.
- Kairinen, Martti*, Työnsuoritus sopimusta koskevien oppien arvioinnista. Oikeus 1/1977 s. 48—55.
- » — Suomen työelämän suhteiden oikeushistoriaa. Artikkelit H. T. Klamin toimittamassa teoksessa Oikeushistoriallisia tutkielmia I. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A:5:1977. Turku 1977 s. 146—216.
- Kalliala, Kaarlo*, Tapaturmavakuutuslain peruskysymyksiä. TVak. 1949 s. 95—102 ja s. 127—135.
- Kallio, Teuvo*, Työsopimuksen irtisanomisperusteista. Helsinki 1978. (T. Kallio)
- Kallio, Topi*, Palvelijapolitiikasta Suomessa 18. vuosisadalla. Helsinki 1913.
- Kanerva, Veikko*, Uusi kauppatyölainsäädäntö. Helsinki 1947.
- Kaser, Max*, Roomalainen yksityisoikeus. Porvoo 1968.
- Kaskel, Walter* — *Dersch, Hermann*, Arbeitsrecht. Begründet von Walter Kaskel. Neuarbeitet nach dem Tode Kaskels seit vierten Auflage von Hermann Dersch. Berlin—Göttingen—Heidelberg 1957.
- Kilpi, Lassi*, Itsenäisen yrittäjän käsite, työnantajan sosiaaliturvamaksu ja nykyhetki. Verotus 1975 s. 11—22.
- Kivimäki, T. M.*, Arvostelu Reino Erman teoksesta »Työurakka Suomen velvoite-oikeuden mukaisena sopimustyyppinä.» DL 1955 s. 282—307.
- » — Lainkäytön ja oikeustieteen oikeutta kehittävästä merkityksestä. LM 1937 s. 474—484.
- » — Siviilioikeuden yleiset opit pääpiirteittäin. Porvoo 1944.
- » — Työkunta työsopimuspuolena ja itsenäisenä yrittäjänä. DL 1953 s. 203—214.
- » — Työn yksityisoikeudellinen käsittely maailmanhistorian kuluessa. DL 1966 s. 172—179.
- » — Työsopimuslain 1 §. DL 1930 s. 156—166 ja s. 295—300.
- Kivimäki, T. M.* — *Ylöstalo, Matti*, Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa. Porvoo 1973.
- Kivivuori, Antti*, Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Joensuu 1969.
- Klami, Hannu Tapani*, Länsimaisen oikeusfilosofian historia. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A:1. Turku 1977. (Oikeusfilosofian historia)
- » — Oikeustaistelijat. Suomalainen oikeustiede Venäjän vallan aikana. Porvoo 1977.
- » — Tieteellisen ajattelutavan ja roomalaisen oikeuden vaikutuksesta Ruotsi—Suomen oikeuskehitykseen. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 1:1976. (Tieteellisen)
- » — »Vapaat ammatit». Roomalaisia perinteitä, Defensor Legis 1967 s. 240—267.
- » — Sopimustyyppistä ajattelutapana. Synteettistä oikeusteoreettista tarkaste-

- lua. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Turku 1973.
- Kongliga Stadgar, förordningar, privilegder och resolution utgående justitien och hushållningen vid bergwerken och bruken. Stockholm 1736.
- Kopponen, Urho, Työehtosopimus työsuhteen perussäännöksenä. Helsinki 1954.
- Koschaker, Paul, Europa und das römische Recht. München und Berlin 1958.
- Kuhn, Thomas, The Structure of Scientific Revolutions. Chicago 1974.
- Kuusi, Eino, Sosiaalipolitiikka I—II. Porvoo 1931. (Kuusi I ja II)
- Kuusi, Eino — Kuusi, Reino, Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta aikojen. Porvoo 1948. (Kuusi—Kuusi)
- Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi työsopimuksesta perustelmineen. Helsinki 1908. (LVK 1908)
- Lahtinen, Osvi, Zum Aufbau der rechtlichen Grundlagen. Helsinki 1951. (Aufbau)
- Lang, J. N., Anteckningar enligt professor J. N. Langs föreläsningar i näringsrätt. Helsingfors 1895.
- Larenz, Karl, Methodenlehre der Rechtswissenschaft. Berlin. Göttingen. Heidelberg 1960.
- Lehtinen, J. N., Työsopimuslaki selityksineen. Porvoo 1937.
- Lotmar, Philipp, Der Arbeitsvertrag nach dem Privatrecht des Deutschen Reiches I—II Leipzig 1902, 1908.
- Mahkonen, Sami, Käsiteläinopista — erään ajatussuunnan aatehistoriallista taustaa. LM 1976 s. 19—35.
- Makkonen, Kaarle, Ajatuksia juridisen kielen loogisesta analyysistä. LM 1959 s. 49—72.
- » — Toimivalta. Oikeusteoreettinen erittely. LM 1964 s. 778—784.
- » — Zur Problematik der juridischen Entscheidung. Eine strukturanalytische Studie. Turku 1965. (Problematik)
- Mannio, Niiio, Yhteisymmärrys työsuhteissa. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki 1932.
- Mayer-Maly, Theo, Locatio conductio. Eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht. Wien 1956.
- Menger, Anton, Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen. Tübingen 1904.
- Montgomery, A., Tjänstehjonsstadgan och äldre svensk arbetarpolitik. Historisk tidskrift 1933.
- Moring, K. A., Finsk näringsrätt. Helsingfors 1914.
- » — Suomen työväenlainsäädäntö pääpiirteittäin (suom.) Helsinki 1921.
- Muukkonen, P. J., Muotosäännökset. Varallisuus oikeudellisia sopimuksia koskeva tutkimus. Vammala 1958.
- Mänttari, Erkki, Työtapaturma. Yleisselostus lakisääteisestä tapaturmavakuutus- ja ammattitautien korvaamisjärjestelmästä. Porvoo 1972.
- Nehrman, David, Inledning til then Swenska Iurisprudentiam civilem, af naturens lagh och sweriges rikes äldre och nyare stadgar. Lund 1729.
- » — Then Swenska Jurisprudentia civilis efter Sweriges Rikes år 1734 antagva Lag. förbättrad av David Nehrman. Stockholm 1746.

- Nevés, Clara*, Trälarna i ladskapslagarnas samhälle. Danmark och Sverige. Uppsala 1974.
- Niitemaa, Vilho*, (toim.) Länsimaiden talousjärjestelmät. Pyyntitaloudesta suunnitelmatalouteen. Porvoo 1969.
- Nikisch, Arthur*, Arbeitsrecht, I Band. Allgemeine Lehren und Arbeitsvertragsrecht. Tübingen 1961.
- Nordström, J. J.*, Bidrag till den svenska samhälls-författningens historia I, II, Helsingfors 1839, 1940.
- Nykysuomen sanakirja*. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Porvoo 1974.
- Oittinen, R. H.*, Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Turku 1953.
- Palho, Tauno*, Matkatapaturmista. TVak 4—5/1957 s. 83—92 ja s. 105—115.
- Palmén, J. P.*, Juridisk handbok för medborgerlig bildning. Helsingfors 1859.
- Pekkanen, Raimo*, Kotityöntekijöiden työoikeudellisesta asemasta. TVak 1967 s. 41—52.
- » — Sekatyypinen työsopimus. Helsinki 1966. (*Pekkanen*).
- » — Työeläkelain soveltuvuudesta maatilataloudessa työskenteleviin perheenjäseniin. LM 1968 s. 530—544.
- » — Työntekijän siirtämisestä toisen käytettäväksi. LM 1968 s. 296—312.
- » — Työsuhteen alkamisesta ja päättymisestä. Vammala 1968. (Alkamisesta tai Alkaminen)
- » — Työsuhteen direktiotunnusmerkistä. Suomen Vakuutuslakimiesten Yhdistyksen julkaisu XIX. Vammala 1968. s. 71—97 (Direktiotunnusmerkki)
- Puhakka, Y. W.*, Työaikalainsäädäntö. Helsinki 1946.
- » — Työsuhde pääpiirteittäin. Helsinki 1944.
- Puhakka, Y. W.* — *Virkkunen, Tapani*, Työntekijäin vuosilomalaki. Helsinki 1946.
- Puchta, B. F.*, Cursus der Institutionen von B. F. Puchta. Achte Auflage nach dem Tode des Verfassers befortgt von Paul Krügel. Leipzig 1875 (Cursus).
- Rauhala, Lauri*, Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Tapiola 1974.
- » — Psykoanalyysin hermeneuttinen tieteenfilosofia. Turun yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja n:o 2/1972.
- Renvall, Heikki*, Kansanvaltaisen työväenlainsäädännön johtavasta aatteesta. Helsinki 1906.
- » — Työvälipuheen vapaus ja elinkeinolaki-komitean työlakko-pykälä. Yhteiskunnallisia kysymyksiä 15. Helsinki 1901.
- Rosenborg, J. W.*, Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland. Helsingfors 1858.
- Ross, Alf.*, Om ret og retfaerdighet. En indførelse i den analytiske retsfilosofi. Denmark 1971. (Om ret)
- » — Theorie der Rechtsquellen. Leipzig und Wien 1929. (Rechtsquellen)
- Routamo, Eero*, Eräistä vahingonkorvauslain ja työsopimuslain uuden 51 §:n vaikutuksista työnantajan ja työntekijän korvausvelvollisuuteen. LM 1975 s. 524—543.
- » — Vastuu työtapaturmasta. Porvoo 1972. (Vastuu tai Routamo)
- » — Rättsvetenskaplig forskning och undervisning. JFT 1970 417—427.

- Sarkko, Kaarlo*, Tapaturmavakuutuslain soveltamisesta avoimen yhtiön osakkaaseen erään oikeustapauksen valossa. Tap.Vak. 1/1969 s. 3—10 ja 51—54.
- » — Työehtosopimuksen määräysten oikeusvaikutukset. Vammala 1973. (Oikeusvaikutukset)
- » — Työoikeus, Erityinen osa I. Vammala 1977. (Erityinen osa)
- » — Työoikeus, yleinen osa. Vammala 1975. (*Sarkko*)
- » — Työrauhavelvollisuudesta. Vammala 1969. (Työrauhavelvollisuudesta)
- » — Työvälinekriteerin merkitys työsuhteen käsitettä selvitettäessä erityisesti työ sopimuslakikomitean valossa. Tap.Vak. 2/1970 s. 3—22 ja 47—57.
- » — Virallisen vastaväittäjän lausunto Erkki Aurejärven teoksesta Urakkasopimus. Työnsuoritus sopimuksia koskevan teorian arviointia. LM 1977 s. 83—95.
- » — Vuosilomalaki. Vammala 1974.
- Savigny, Karl Friedrich*, System des heutigen römischen Rechts I. Berlin 1940.
- Savola, Matti*, Lakko työelämän ristiriitana. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista. Porvoo 1969.
- Savolainen, Antti*, Traktorimiesten työtaturmien korvaamisesta eräiden korkeimman oikeuden päätösten valossa. TVak 1972 s. 47—52.
- Schmidt, Folke*, Arbetsrätt I ja II. Lund 1975, Lund 1974.
- » — Tjänsteavtalet. Lund 1970.
- af Schultén, C. G.*, Arbetsrättsliga problem vid företagskoncentration. JFT 1972. s. 146—177.
- Sipilä, Arvo*, Deliktiperusteisen vahingonvastuun teoreettinen rakenne Suomen varallisuus oikeutta silmälläpitäen. Helsinki 1936. (Delikti)
- » — Suomen työoikeuden käsite ja järjestelmä. Helsinki 1938. (Käsite)
- » — Suomen työoikeuden pääasiat. Porvoo 1968. (Pääasiat)
- » — Suomen työoikeus I. Imatra 1947. (Työoikeus)
- » — Tapaturmavakuutuslain soveltamisalan yleissäännös. TVak 2/1950 s. 35—38 ja 55—59.
- » — Työntekijäin suojele ja sosiaaliturva. Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille. X osa. Porvoo 1961. 1961 s. 191—202.
- » — Työoikeudellinen perussuhde. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen juhla julkaisu. Vammala 1948. s. 495—501. (Juhla julkaisu 1948)
- » — Työoikeus ja sen perusta. Oma Maa. Tietokirja Suomen kodeille. X osa. Porvoo 1961. s. 116—128.
- » — Työsopimuksen vaiheilta vanhaa ja uutta. Juhla julkaisu Ilmari Case liuksen ja Aarne Rekolan 70-vuotispäivänä 29. 4. 1963. s. 227—243. Porvoo 1963. (Juhla julkaisu 1963)
- » — Työsuhde työoikeuden kannalta katsottuna. LM 1943 s. 115—126.
- » — Virallisen vastaväittäjän lausunto Jorma Vuorion väitöskirjasta »Työsuhteen ehtojen määrääminen«. LM 1956 s. 267—285.
- » — Vähäisiä huomioita työsuhteen direktiokriteeristä. TVak. 1/1960 s. 3—6 ja 31—34.
- von Stiernman, A. A.*, Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar etc. angående Sveriges rikes commerce, politie och oeconomie uti gemen. I—VI. 1747—1775.

- Ståhlberg, K. J.*, Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Helsinki 1893.
- Strömberg, Tore*, Inledning till den allmänna rättsläran. Lund 1970.
- Strömholm, Stig*, Det juridiska systembegreppets uppkomst och utveckling. TFR 1974 s. 225—244.
- Sundberg, Jacob*, Avtalstyper och typavtal. SvJT 1961 s. 11—30.
- Suviranta, Antti*, Arvo Sipilä 70-vuotias. LM 1968 s. 183—191.
- » — Den nya lagen om arbetsavtal. Codex 30 år. Borgå 1970. (Codex)
- » — Erään asianajotoimintaa sivuavan ratkaisun johdosta. DL 1961 s. 386—395.
- » — Labour Law. The Finnish Legal System. Helsinki 1966. s. 193—202.
- » — Les grandes tendances du droit du travail A l'époque contemporaine. Pays scandinaves. Agen 1967. (Grandes tendances)
- » — Om anställningsförhållande vid fusion. JFT 1973 s. 545—547.
- » — Palkkatyön käsite vero-oikeudessa. Helsinki 1961. (Suviranta)
- » — Recent Developments in Finnish Labour Law. Bulletin of comparative Labour Relations 1976. s. 25—30.
- » — Suomen julkisen työoikeuden kansainvälisiä ongelmia. LM 1964 s. 997—1005.
- » — Suomen työ sopimusoikeuden kansainvälisiä ongelmia. LM 1964 s. 887—816.
- » — Työsopimuslain pakottavat säännökset työ sopimuskaudesta. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen tiedonantoja. Helsinki 1966. (Pakottavat säännökset)
- » — Virallisen vastaväittäjän lausunto Raimo Pekkasen teoksesta »Sekatyypinen työ sopimus». Lakimies 1966 s. 865—874.
- Söllner, Alfred*, Arbeitsrecht. Stuttgart 1973.
- Tiitinen, Kari-Pekka*, Eero Routamon kirjan »Vastuu työtaturmasta» esittely. JFT 1973 s. 588 s.
- Tolonen, Hannu*, Eräitä näkökohtia systeemistä ja systeemyhteydestä. Oikeus 3/1974 s. 9—18.
- Tolonen, Juha*, Empiirisen tiedon käytöstä oikeustieteessä. LM 1976 s. 595—609.
- » — Der allgemeine Erklärungshintergrund der wirtschaftlichen Ordnung und seine Anordnung auf des Aktiengesellschaftsrecht. Rechtsvergleichende Untersuchung. Helsinki 1974. (Erklärungshintergrund)
- » — Muutamia näkökohtia oikeustieteen nykytilasta. LM 1970 s. 138—154.
- » — Oikeusjärjestyksen käsitteestä. LM 1972 s. 176—188.
- » — Oikeustieteen puutteista. LM 1970 s. 1100—1108.
- » — Om begreppet rättshandling inom det traditionella rättsystemets ram. JFT 1973 s. 340—364.
- » — Om förhållandet mellan rättsordningen och det ekonomiska systemet. JFT 1976 s. 100—107.
- » — Siviilioikeuden yleisten oppien kriisi. Oikeus n:o 1/1973 s. 11—19.
- » — Teoreettisesta tutkimuksesta ja sen merkityksestä oikeustieteessä. Oikeus 4/1974 s. 37—40.
- Tapaturmavakuutuskomitean mietintö. Kom.miet. n:o 7/1945. (Tapaturmavakuutuskomitea)

- Työmarkkinain keskusjärjestöjen ehdotus vuosilomalain uudistamiseksi 19. 5. 1972. Moniste. (Vuosilomalakitoimikunnan mietintö)
- Työsopimuslakikomitean osamietintö I. Komiteamietintö 1967: B 50. Helsinki 1967.
- Työsopimuslakikomitean mietintö. Komiteamietintö 1969: A 25. Helsinki 1970. (Työsopimuslakikomitea)
- Waldt, Klaus-Dieter, Die Lehre vom Arbeitsvertrag bis zum Ende der Weimarer Republik, insbesondere ein Beitrag zum Arbeitsvertrag von Philipp Lotmar. Münster 1974.
- Vannela, Jaakko, Työaikalait. Käytännöllisiä ohjeita työaikasäännösten soveltamiseksi. Forssa 1965.
- Waris, Heikki, Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Porvoo 1968.
- Wedberg, Anders, Filosofins historia. Från Bolzano till Wittgenstein. Stockholm 1966.
- Vem är arbetstagare — uppdragstagare? Vägledning vid bedömning av vem som är att anse som arbetstagare eller uppdragstagare enligt lagen om yrkesskadeförsäkring och lagen om allmän försäkring m.fl. författningar. Riksförsäkringsverket. Utgiven i november 1976. (Riksförsäkringsverket)
- Wieacker, Franz, Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung. (2. painos). Göttingen 1967.
- Vihma, Väinö, Itsenäisen yrittäjän ja työsopimussuhteessa olevan työntekijän ero. LM 1955 s. 486—487.
- Wikström, Kauko, Filosofian ja oikeusteorian välisestä suhteesta Osvi Lahtisen ajattelussa. Oikeus 3/1974 s. 19—22.
- Wilenius, Reijo, Filosofia ja politiikka. Poliittisen ja sosiaalisen ajattelun perusteiden kehityksestä. Tapiola 1975.
- Wilenius, Reijo — Oksala, Pellervo — Mehtonen, Lauri — Juntunen, Matti, Filosofian kysymyksiä. — Johdatusta filosofiseen ajatteluun. Jyväskylä 1976. (Wilenius ym.)
- Willgren, Karl, Suomen talousoikeus. Helsinki 1930.
- Windscheid, Bernhard, Lehrbuch des Pandektenrechts. — Erster Band, Frankfurt am Main 1900. Zweiter Band, Frankfurt am Main 1891.
- Winroht, A. O., Om tjenstehjonsförhållandet enligt svensk rätt. Uppsala 1878.
- Virkkunen, Tapani, Työlainoppi. Helsinki 1970.
- » — Vuoden 1973 vuosilomalaki. Forssa 1973.
- Virrankoski, Pentti, Suomen taloushistoria kaskikaudesta atomiaikaan. Keuruu 1975.
- Wittgenstein, Ludwig, Philosophische Untersuchungen. — Philosophical Investigations. Translated by G.E.M. Anscombe. Oxford 1968. (P.U.)
- » — Tractatus Logico-Philosophicus eli loogis-filosofinen tutkielma. Suomentanut Heikki Nyman. Porvoo 1971. (Tractatus)
- Wolf, Erik, Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte. Tübingen 1951.
- Wrede, R. A., Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys. R.A. Wreden saman nimisen teoksen pohjalta toimittaneet Inkeri Anttila, Yrjö Blomstedt, Erik Castrén, Esko Hoppu, Heikki Jokela, Paavo Kastari, Ilmari Melander, V. Merikoski, Arvo Sipilä, Tauno Tirkkonen, Matti Ylöstalo ja Simo Zitting. Porvoo 1970. (Wrede)

- » — Finlands rätts- och samhällsordning. Handbook för medborgare. I, Helsingfors 1920. II, Helsingfors 1921.
- von Wright, G. H.*, Logiikka, filosofia ja kieli. Ajattelihoita ja ajatussuuntia nykyajan filosofiassa. Helsinki 1968.
- » — Explanation and Understanding. New York 1971.
- Vuorio, Jorma*, Har man skäl att arbeta med skilda arbetstagarebegrepp? En studie i svensk och finsk rätt. SvJT 1957 s. 249—263.
- » — Itsenäisen yrittäjän käsitteestä apukeinona työsuhteen määrittelyssä. TVak 1—2/1953 s. 35—40.
- » — Itsenäisen yrittäjän ja työntekijän käsitteestä ns. työkuntasäännösten valossa. TVak 6/1957 s. 119—132 ja s. 149—166.
- » — Oikeustoimesta funktio- ja substanssikäsitteenä. LM 1956 s. 444—478.
- » — Työntekijän käsitteestä työoikeuden eri aloilla. LM 1952 s. 690—721.
- » — Työstä ja vastikkeesta tapaturmavakuutuslaissa oikeuskäytännön valossa. TVak 3/1953 s. 43—56 ja 77—85.
- » — Työsuhteen ehtojen määrääminen. Turku 1955. (*Vuorio*)
- Zitting, Simo*, Omistajanvaihdoksesta silmälläpitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Vammala 1951. (Omistajanvaihdoksesta)

LYHENTEITÄ

A	= Asetus
ABGB	= Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erblande (1811)
AL	= Avioliittolaki 13. 6. 1929/234
ALR	= Allgemeines Landsrecht für die preussischen Staaten (1794)
Ask.	= Asiakirjat
As.kok.	= Asetuskokoelma
av.	= Alaviite
B	= Balken
BGB	= Bürgerliches Gesetzbuch (1896)
DL	= Defensor Legis
EA	= Eduskunnan arkisto
Edk.	= Eduskunta
EPL	= Ennakkoperintälaki 28. 11. 1959/418
ETK	= Eläketurvakeskus
HE, Hall.es.	= Hallituksen esitys
HGB	= Handelsgesetzbuch (1897)
HM	= Suomen Hallitusmuoto 17. 7. 1919/94
HO	= Hovioikeus
JFT	= Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KHO	= Korkein hallinto-oikeus
KIEL	= Evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaki 20. 5. 1966/298
KK	= Kauppakaari (1734)
KKO	= Korkein oikeus
Kom.miet.	= Komiteanmietintö
KTSL	= Laki kotitaloustyöntekijän työsuhteesta 16. 12. 1977/951
KTAL	= Kauppaliikkeiden ja toimistojen työaikalaki 26. 5. 1978/400
KVTEL	= Kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki 30. 4. 1964/202
L	= Laki
L.c.	= Locatio conductio
LEL	= Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki 9. 2. 1962/134
LM	= Lakimies
ltk.	= Lautakunta
lts.	= Laitos

LVK	= Lainvalmistelukunta
MEKL	= Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki
MEL	= Merimieseläkelaki 26. 1. 1956/72
MEML	= Maunu Eerikinpojan maanlaki
MTAL	= Maatalouden työaikalaki 16. 1. 1970/31
MYEL	= Maatalousyrittäjien eläkelaki 14. 7. 1969/467
OikTL	= L varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13. 6. 1929/228
OK	= Oikeudenkäymiskaari
OTT	= Oikeustieteen tohtori
Ptk.	= Pöytäkirja
SdmL	= Södermannalagen
SotuL	= L työnantajan sosiaaliturvamaksusta 4. 7. 1963/366
STM	= Sosiaali- ja terveysministeriö
SvJT	= Svensk Juristtidning
SVLY	= Suomen vakuutuslakimiesten yhdistys
TAL	= Työaikalaki 2. 8. 1946/604
TEhtoL	= Työehtosopimuslaki 7. 6. 1946/436
TEL	= Työntekijäin eläkelaki 8. 7. 1961/395
TES	= Työehtosopimus
TfR	= Tidsskrift för Rättsvitenskap
TN	= Työneuvosto
TOloL	= L kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista 2. 8. 1946/605
TSL	= Työsopimuslaki 30. 4. 1970/320
TShuValvL	= L työsuojelun valvonnasta 16. 2. 1973/131
TT	= Työtuomioistuin
tt	= Työntekijä
TTurvL	= Työturvallisuuslaki 28. 6. 1958/229
TVak, Tap.Vak.	= Tapaturmavakuutus (Työväen vakuutus)
TVL	= Tapaturmavakuutuslaki 20. 8. 1948/608
UL	= Upplandslagen
VEL	= Valtion eläkelaki 20. 5. 1966/280
VKL	= VahingonkorvausL 31. 5. 1974/412
VLL	= Vuosilomalaki 30. 3. 1973/272
VO	= Vakuutus oikeus
vp.	= Valtiopäivät
VTSL	= Vanha työsopimuslaki 1. 6. 1922/141
YEL	= Yrittäjien eläkelaki 14. 7. 1969/468

1. LUKU. JOHDANTO

1.1. JOHDATUSTA TUTKIMUKSEN ONGELMIIN

Käsitettä *työoikeus* voidaan käyttää kahdessa merkityksessä. Yhtäältä työoikeuden käsite viittaa sellaiseen ajattelun avulla muodostettuun *oikeusjärjestelmän osaan, oikeudenalaan*, joka sisältää systemaattiseksi kokonaisuudeksi järjestetyn työlainsäädännön selvitystä ja tulkintaa. Toisaalta työoikeuden käsitteellä voidaan ymmärtää tiettyä *voimassa-olevan oikeusjärjestyksen osaa*, ns. työlainsäädäntöä.¹ Edelliseen merkitykseen liittyy tietty hahmotus työoikeudesta tieteenalana, itsenäisenä lainopillisena disiplina. Jälkimmäinen merkitys on tavallaan sekundääri edelliseen nähden, sillä työlainsäädännön rajojen määrytymisen perusteet kytkeytyvät määritelmään työoikeus oikeudenalana. Työlainsäädäntönä on pidetty niitä objektiivisen oikeuden osia, jotka luetaan työoikeuteen kuuluviksi, ts. jotka ovat työoikeudellisen tutkimuksen kohteina.²

Työoikeutta ei ole vielä kauan tunnustettu itsenäiseksi oikeudenalaksi. Maamme osalta tämä tapahtui vasta toisen maailmansodan jälkeen. Itsenäistyminen erilliseksi oikeudenalaksi edellytti oikeudellisen järjestelmämme muotoilua uudelleen tietyiltä osin. Uuden oikeudenalan rajaus vaati tuekseen teoreettista työtä. Työoikeudelle piti osoit-

¹ *Sipilä*, Pääasiat, s. 3 ja sama, Työoikeus ja sen perusta s. 116. (Korostus tekijän)

— Työoikeuden käsitettä voidaan käyttää myös viittaamaan *oppiaineeseen* nimeltä työoikeus. Tämä merkitys liittyy kuitenkin läheisesti työoikeuden käsitteen oikeudenalamerkitykseen.

Jo tässä vaiheessa on syytä huomauttaa siitä, että erottelu *oikeusjärjestelmän* ja *oikeusjärjestyksen* välillä on keskeistä tämän tutkimuksen kannalta. Ks. tästä lähemmin jaksoa 1.2.2.

² *Sipilä*, Työoikeus, s. 3.

taa *omat* käsitteistönsä, tarkastelutapansa ja systematiikkansa, ts. sellaiset *yleiset opit*, jotka ilmaisevat aineiston systeemiyhteyden ja erottavat sen muista tieteen- ja oikeudenaloista.

Työoikeuden määrittäminen oikeudenalana ja sen järjestelmän hahmotus on olennaisesti Arvo Sipilän työtä. Hän kytki työoikeuden määrittelyn *työsuhteen peruskäsitteeseen* sanomalla mm., että *työoikeus on työsuhdetta koskevien ja asiallisesti siihen liittyvien oikeusnormien kokonaisuus*.³ Sipilä määritteli työoikeuden myös niiden oikeusnormien muodostamaksi oikeudenalaksi, jotka säännöstyvät toisen toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena palkasta tekemän työn ilmaisemaa työsuhdetta tai jotka tällaisten työsuhteiden tarkoituksen puitteissa muutoin koskevat niiden osapuolia.⁴ Täten rajatun työoikeuden sisäistä normijärjestelmää selvitti työsuhteen käsitteen avulla edelleen Jorma Vuorio.⁵ Myöhempi työlainoppi on paljolti nojannut Sipilän ja Vuorion luomaan perustaan.⁶

Työsuhteen käsite on siis saanut työoikeuden osalta tärkeän merkityksen. *Työsuhde on katsottu työoikeudelliseksi perussuhteeksi*. Käsite erotetaan *työsopimuksen* ja *työsopimussuhteen* käsitteistä. *Työsopimus* on siis eräänlainen sitoumus työnteosta toiselle, työnantajalle, vastiketta vastaan johdon ja valvonnan alaisuudessa (TSL 1 §). *Työsopimussuhde* syntyy jo työsovimuksen tekemisestä, mutta *työsuhde* vasta silloin, kun työtä ryhdytään tekemään.⁷ — Tätä työoikeutemme oppirakennelmaa, joka määrittelee työsuhteen työoikeudelliseksi perussuhteeksi, on Vuorion mukaan⁸ ryhdytty kutsumaan *perussuhdeteoriaksi*.

Perussuhdeteorian merkitys ei suinkaan ole rajoittunut vain tieteen sisäisiin systemaattisiin ja esitysteknisiin kysymyksiin, vaan se sisältää eräitä käytännössä tärkeitä väitteitä voimassa olevan oikeuden sisällöstä.

³ Sipilä, Työoikeus, s. 5.

⁴ Sipilä, Työoikeus, s. 16, vrt. sama, Käsite, s. 86 s.

⁵ Vuorion väitöskirjan varsinaisena tutkimustehtävänä oli työoikeuden normijärjestelmän ongelmien selvittäminen. Ks. mm. Vuorio, esipuhe, s. 66 ss. ja s. 382 ss.

⁶ Ks. tästä jaksoa 3.3.

⁷ Ks. esimerkiksi Sipilä, Työoikeus, s. 41 ss., sama, Pääasiat, s. 3 s., Vuorio, s. 178 s., Pekkanen, Alkamisesta, s. 2 ss. ja Sarkko, s. 21 ss.

⁸ Kun Sipilä oli kutsunut alan keskeisintä käsitettä, työsuhdetta, »työoikeudelliseksi perussuhteeksi», ryhtyi Vuorio käyttämään ko. teoriasta nimeä »perussuhdeteoria». Ks. Vuorio, s. 38 s.

Teorian keskeisimmän tulkintaväitteen mukaan kaikkien työoikeudellisten lakien soveltamisalat ovat lähtökohdiltaan yhteneväiset ja määräytyvät työsuhteen käsitteen kautta.⁹ Työlainsäädännön soveltamisalasäännöksissä katsotaan siis esiintyvän yhtenäinen työsuhteen käsitteen tunnusmerkistö.¹⁰ Työlakeja sovelletaan kaikkiin työsuhteen tunnusmerkit täyttäviin oikeussuhteisiin, ellei poikkeussäännöstä ole. Täten työsuhteen käsitteen tunnusmerkistön tutkimisesta on muodostunut tärkeä kysymys selvitettäessä eri lakien soveltamisaloja. — On huomattava, että työoikeudellista normisysteemiä ja työoikeutta oikeudenalana koossapitävänä tekijänä on juuri tuo soveltamisalojen lähtökohtainen yhteneväisyys.¹¹

Näkemyksellä työlakien soveltamisalasta on varsin suuri käytännöllinen merkitys. Eri aikoina on esiintynyt hieman vaihtelevia työn suorittajaryhmiä,¹² joiden osalta on vallinnut epätietoisuutta siitä, ovatko

⁹ Tätä väitettä on perustellut erityisesti Vuorio. Ks. Vuorio, LM 1952, s. 690—705 ja Vuorio, s. 83, s. 87, s. 154, s. 170 s. sekä Pekkanen, s. 10 s. ja sama, Alkamisesta, s. 24 ss.

¹⁰ Tunnusmerkistön muodostavat *sopimus-, työntekemis-, vastikkeellisuus- ja direktiotunnusmerkit*. Ks. tästä lähemmin jaksoa 2.2.

¹¹ Vuorio totesi, että kielteinen kannanotto työlainsäädännön soveltamisalan yhtenäisyyskysymykseen merkitsisi sitä, että ko. normijärjestelmällä olisi kaksi (yleistä) soveltamisalaa. Siten olisi Vuorion mukaan kyseenalaista, voitaisiinko puhua yhdestä normijärjestelmästäkään. Vuorio, s. 88. — Sipilä on todennut, että itsenäistä oikeudenalaa edustavan työoikeuden syntyminen edellyttää työntekijän edunturvaa tarkoittavan sosiaalipoliittisen lainsäädännön ja työsuhdetta koskevien yksityisoikeudellisten normien yhteenkuuluvuuden oivaltamista. Sipilä, Juhlajulkaisu 1948, s. 495.

¹² Tärkeimpinä työnsuorittajaryhminä voidaan mainita mm. seuraavat: *asiamiehet* kauppa- ja liikealalla, jotka kulkevat asiakkaiden luona saaden korvauksen pääasiassa provisiona;

autonkuljettajat, jotka omalla autollaan suorittavat, myös itse työhön osallistuen, ajoja pitkän aikaa jonkin yrityksen lukuun;

edustajat, jotka myyvät tuotteita pääasiassa provisiopalkalla liikkuen asiakkaiden luona esimerkiksi omalla autollaan;

johtavassa asemassa olevat työn suorittajat, jotka omistavat myös yrityksen osuuksia tehden kuitenkin palkasta työtä yrityksen lukuun;

kirjanpitäjät, jotka pääasiassa kotonaan ja sivutöikseen huolehtivat jonkin yrityksen kirjanpidosta;

kirvesmiehet, jotka yksin tai yhdessä jonkun toisen kanssa suorittavat jotkin kirvesmiehentyöt tietystä korvauksesta;

ne jonkin tai joidenkin työlakien soveltamispiirissä. Sen jälkeen kun hallitusmuotomme lause kansalaisten työvoiman valtakunnan erikoisessa suojeluksessa olemisesta (HM 6 § 2 mom.) on saanut useita lainsäädännöllisiä toteutuksia, on ansiotyötä suorittavien eräissä tilanteissa ollut edullista lukeutua työntekijän asemassa oleviin, ts. työsuhteessa työtä suorittaviin. Työntekijöille on jo pitkään kuulunut mm. etuoikeusasema palkkasaatavilleen konkurssissa, oikeus saada korvausta työtapaturmien sattuesssa, oikeus työnantajan järjestämään työeläkkeeseen, oikeus vuosilomaetuksiin sekä ylityökorvauksiin, vain eräitä etuuksia tässä mainitakseni. Myös työtä toisella teettävien eli työnantajien eräät vero-oikeudelliset velvoitteet (mm. ennakonpidätykset ja työnantajan sosiaaliturvamaksut) sekä vakuuttamisvelvollisuudet (mm. tapaturma- ja eläkevakuutus) kytkeytyvät tähän asiaan, varsinaisten työoikeudellisten velvoitteiden lisäksi.¹³

kotityöntekijät, jotka omassa kodissaan työtä tehden ansaitsevat toimeentuloaan tehden työtä jonkin toisen lukuun (esimerkiksi valmistaen joitakin esineitä teettäjän aineista ja ohjeiden mukaan tai hoitaen mm. omien lastensa ohella toisten lapsia);

lossinhoitajat, jotka TVL:n kanssa tekemänsä sopimuksen nojalla hoitavat lossin kuljetusta korvausta vastaan;

luottamustoimessa työskentelevät;

maalarit, jotka yhdessä tai yksin suorittavat (tietystä) korvauksesta jonkin maalarintyön;

muusikot, jotka soittavat orkesterina mm. ravintoloissa tai esiintyvät taiteilijoina palkkiota vastaan;

perheenjäsenet toistensa työssä, joiden osalta ei ole tehty selvää sopimusta palkan maksamisesta;

taiteilijat, jotka esiintyvät tilaisuuksissa palkkiota vastaan;

toimittajat (lehtialalla), joita ei ole kiinteästi palkattu jonkin tietyn lehden toimitukseen (freelancerit);

traktorillaan sivuansiota hankkivat maanviljelijät, jotka suorittavat mm. metsätöitä joidenkin yhtiöiden lukuun tai meijeriajoja;

vahtimestarit, jotka saavat ansionsa yksinomaan juomarahoina tai vaatesäilytysmaksuina; sekä useat

ns. vapaan ammatin harjoittajat, kuten eräät lääkärit, lakimiehet, ekonomit tms. koulutetut asiantuntijat, jotka esimerkiksi päätöimensä ohella suorittavat joitakin töitä korvausta vastaan. — Vrt. Riksförsäkringsverket.

¹³ Ongelma siitä, ketkä ovat työsuhteisia työntekijöitä, ei synny ainoastaan työlänsäädännön osalta, vaan samoja soveltamiskysymyksiä esiintyy myös mm. ennakoperintälain ja siihen liittyvän sosiaaliturvamaksulain, kauppaedustajalain, vahingonkorvauslain, yrittäjäeläkelakien sekä etuoikeusasetuksen osalta. — Soveltamisalakysymyksen ratkaisuperuste poikkeaa kuitenkin ainakin verolakien

Sen lisäksi, että perussuhdeteoria antaa vastauksen ongelmaan työoikeudellisten lakien soveltamisalasta siinä suhteessa, *keihin työtä toiselle suorittaviin* näitä säädöksiä sovelletaan, kytkeytyy teoriaan myös *vastaus ajalliseen soveltamiskysymykseen*. Teoriaan liittyy ajatus siitä, että *työlakeja aletaan soveltaa silloin, kun työsuhde on syntynyt yksittäistapauksessa*, mikä tapahtuu työhön sitoutuneen *alkaessa tehdä työtä*.¹⁴

Tälläkin tulkinnalla on käytännöllistä merkitystä. Varsinkin tapaturmavakuutuslain osalta on ollut epätietoisuutta sen suhteen, korvataanko työtapaturmina ne työmatkatapaturmat, jotka ovat sattuneet ennen kuin työhön sitoutunut on ehtinyt aloittaa työn tekemisen uudelle työnantajalle. Myös sairastuminen tai muu este työnteon aloittamiselle sinä päivänä, jolloin työnteon olisi tullut alkaa uuden työnantajan luona, nostattaa esiin eräitä ongelmia esimerkiksi vuosilomalain osalta.¹⁵

Perussuhdeteoriaan liittyy niinkään *katsomus siitä, milloin työsuhde päättyy ja työlakien soveltaminen loppuu*. Tämäkin asia kytke-

osalta. Verolakien soveltamisalasta ks. *Suviranta*, erityisesti s. 290—309 sekä *Kilpi*, Verotus 1975 s. 11—22.

¹⁴ Ks. tästä lähemmin *Vuorio*, s. 150 ss. ja s. 178, *Pekkanen*, Alkamisesta, s. 9 ss., s. 141 ss., s. 201 sekä *Sarkko*, s. 98 ss. Ks. myös *Ingman*, TVak 1958 s. 16—28, sama, TVak 1962, s. 107—116 ja sama LM 1968 s. 236—248.

Pekkanen on käyttänyt perussuhdeteorian mukaisesta alkamisajankohtaa koskevasta ajatuksesta ilmaisua »työsuhteperiaate», jonka vaihtoehtoa TVL:n osalta hän kutsuu »tapaturmaperiaatteeksi».

¹⁵ Kun TVL:n mukaan korvataan myös työmatkalla sattuneet tapaturmat, muodostavat ennen työnteon aloittamista sattuneet tapaturmat erään ongelma-ryhmän. Tapaturma voi sattua mm. matkalla työsopimusneuvotteluihin, työsopimusneuvotteluista palatessa työsopimuksen teon jälkeen kotiin, henkilön valmistautuessa sovittuun työhön taikka ensimmäisellä matkalla suorittamaan työtä.

Työsopimuksen teon jälkeen sattunut sairastuminen, joka estää työnteon aloittamisen sovittuna hetkenä, herättää kysymyksen, voidaanko VLL 3 §:n mukaan ko. sairausaika lukea työssäolopäivien veroisiksi sairauspäiviksi. Työsuhteen alkamishetken määrittämisellä on relevanssia myös TSL 28 §:n sairausajan palkkaa koskevan säännöksen osalta.

Myöskin TSL 27 §:n 2 momentin tarkoittama tulipalo tai poikkeuksellinen luonnontapahtuma taikka muu senkaltaisen ko. osapuolista riippumaton este voi estää työnsuorittamisen aloittamisen. Voidaan kysyä, onko tällainen työnteon aloittamisesta estynyt henkilö oikeutettu ko. säännöksen mukaiseen palkkaan.

Näitä ongelmia on pohtinut mm. *Pekkanen*, Alkamisesta s. 30 ss. sekä s. 130—165. Ks. myös *Ingman*, TVak 1—2/1958, s. 16—28, sama LM 1968, s. 236 ss., *Palho*, TVak 4—5/1957, s. 110 ss. sekä *Routamo*, Vastuu, s. 82 ss. ja s. 239 ss.

tään työnteon lopettamiseen. Asiaan liittyy myös eräitä tulkintakysymyksiä.¹⁶

Työsuhteen käsitteellä operoimisesta on seurannut edelleen ajatus siitä, että *työsuhde voi säilyä samana työsopimusten voimassaolon ja työskentelyn välillä tapahtuneista katkeamisista huolimatta*. Tähän liittyvä ongelma on se, voidaanko useat perättäiset työssäolot katsoa yhdeksi yhdenjaksoiseksi työsuhteeksi. *Työsuhteen yhdenjaksoisuudella* on tiettyt praktiset seuraamuksensa mm. vuosilomaetuuksien¹⁷ määrään ja eläketurvaan.¹⁸ — Myös ns. *ketjutyösopimusten ongelma* liittyy tähän. Voidaan kysyä, muodostavatko useat, saman työnantajan ja työntekijän väliset perättäiset, määräaikaiset työsuhteet yhden yhtäjaksoisen, toistaiseksi voimassaolevan työsuhteen, jolloin työntekijä olisi mm. irtisanomissuojasäännösten piirissä.¹⁹

Perussuhdeteorian mukaan työsuhteen käsite on *peruskäsite*, jonka johdannaisina on määritetty myös käsitteet *työnantaja ja työntekijä*. Työnantaja ja työntekijä ovat perussuhdeteorian mukaan *työsuhteen osapuolia*.²⁰ — Kun työlaainsäädännössä ja monien muidenkin oikeuden-

¹⁶ Ks. asiasta mm. *Pekkanen*, Alkamisesta, s. 10 s. ja s. 166 ss.

¹⁷ VLL 3 § 1 momentin mukaan ne työntekijät, joiden työsuhteeseen loma-kautta edeltävän lomanmääräytymisvuoden loppuun mennessä keskeytymättä jatkunut vähintään 7 vuotta, ovat oikeutetut saamaan lomaa 30 arkipäivää kahdeltatoista täydeltä lomanmääräytymiskaudelta.

Mikäli työsuhteeseen päätyisi siten, ettei työntekijä ole ehtinyt saada ansaitsemaansa vuosilomaa luonnossa, on hän VLL 10 §:n mukaan oikeutettu saamaan vuosiloman sijasta vuosilomapalkkaa vastaavan lomakorvauksen.

¹⁸ Esimerkiksi TEL:n mukaista eläkettä ansaitaan erikseen kultakin työsuhteelta. Työsuhteen katketessa lasketaan ko. työsuhteeseen ansaittu eläke ns. vapaakirjaksi. Työsuhteiden katkeaminen merkitsee siis eläkkeen laskemistoimistusta. Eläkepalkan määräytyminen säännön »neljästä viimeisestä vuodesta kaksi parasta» mukaan saattaa merkitä työntekijälle parempaa eläketurvaa kuin alle neljä vuotta kestävässä työsuhteissa. Ks. tästä lähemmin *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen*, s. 65 ss. ja s. 80 s.

Ongelma työsuhteiden yhdenjaksoisuudesta kytkeytyy myös liikkeen luovutus- ja fuusiotilanteisiin. Ks. luovutusongelmasta TSL 7 ja 40 §:t, VLL 6 § ja TEL 2 §:n 1 mom. sekä fuusiotilanteesta *af Schulten*, JFT 1972, s. 146—177 ja *Su-
viranta* JFT 1973, s. 545—547.

¹⁹ Ketjutyösopimusongelmasta ks. *Vuorio*, s. 150 ss., *Nikisch I*, s. 673. *Hueck—
Nipperdey*, s. 117 s. ja *Söllner*, s. 228.

²⁰ Näin määrittelee mm. *Vuorio*, s. 179.

alojen säännöksissä on käytetty käsitteitä työnantaja ja työntekijä, saa myös tämä käsittemäärittäminen tulkinnallista merkitystä. Esimerkiksi sillä, mitä käsitteellä työnantaja ymmärretään, on relevanssia mm. liikkeen vaihdostilanteissa sekä eräiden rangaistussäännösten soveltamisessa. Käsitteillä työnantaja ja työntekijä operoidaan niinkään mm. vahingonkorvauslaissa ja vero-oikeudessa.²¹

Perussuhdeteoriaksi kutsuttu ajatus- tai väitekokonaisuus on valinnut jo varsin pitkään maamme työoikeudessa. Po. ajatukset kehitti tieteisoppi pyrkiessään työoikeuden systematisointiin itsenäiseksi oikeudenalaksi ja vaaliessaan tuota itsenäisyyttä. Juuri tämän historiallisen syyn takia perussuhdeteoria, joka pitää työsuhteen (eikä työsopimuksen) käsitettä työoikeuden keskeiskäsitteenä, on työoikeutemme yleisten oppien perusosa.

Työlainsäädäntöä ei ole kuitenkaan tarkasteltu yksinomaan perussuhdeteorian mukaisin näkemyksin. Nykypäiviin asti on elänyt myös sellainen lainopillinen perinne, joka hahmottaa työlainsäädännön soveltamisalaa työsopimuksen käsitteen avulla.²² Tämä ns. *työsopimusoppi* ei ole varsinainen työlainopillinen doktriini, vaan se liittyy *velvoiteoikeudelliseen* (sopimusoikeudelliseen) oppirakenteeseen. Tuo perus-

²¹ Säännöksiä, jotka edellyttävät niissä käytetyn käsitteen »työnantaja» määrittäystä, ovat mm. työsopimuslaissa seuraavat: 7, 8, 15, 16, 17, 27, 29, 32, 40, 41, 43, 51, 54 §:t. Ks. myös VLL 1, 6 ja 19 §:t sekä TTurvL 49 § ja TVL 2 §. Vrt. VKL 3:1 §, EPL 4 § 4 mom.

²² Tällä lainopillisella perinteellä oli varsin vahvakin positiivisoikeudellinen tuki vielä VTSL:n voimassaollessa. VTSL:n 1 §:ssä todettiin suoraan, että »lain säännökset koskevat sopimuksia, joissa toinen sopimuskumppani, työntekijä, sitoutuu...». TSL:n myötä tuo nimenomainen tuki sopimusoikeudelliselle ajattelutavalle hävisi. Laissa ei enää *expressis verbis* lue, että lakia olisi sovellettava työsopimukseen. Y.J. Hakulisen puheenjohtajuuden alla työskennellyt työsopimuslakikomitea jätti kuitenkin työsopimuksen määritelmän asiallisesti entiselleen, vaikka pohtikin eräiden sopimustyyppien suhdetta toisiinsa. Eräät soveltamisalaan liittyvät täsmennyssäännökset otettiin lakiin työoikeudellisen oikeuskäytännön ongelmien johdosta eikä niinkään sopimustyyppiongelmien pohtimisen johdosta. Ks. TSL-komitea, s. 19—31.

Oikeuskirjallisuuden osalta mainittakoon tämän sopimusoikeudellisen näkemyksen kannattajista mm. Kivimäki (DL 1930, s. 156 ss. ja DL 1966, s. 172—179), Hakulinen (LM 1928, s. 51—77 ja sama Velvoiteoikeus I, mm. s. 3—4, 44, 46, 53—68), Kahri—Vihma (s. 11—18) sekä osittain myös Pekkanen (Ks. Pekkanen, s. 5—10).

suhdeteorialle *vaihtoehtoinen* tapa on kuitenkin työlainsäädännön nykytila ja varsinkin toisen maailmansodan jälkeinen kehitys muutoinkin huomioonottaen ongelmallinen. Perussuhdeteorian käsitteistö ja käsitykset ovat olleet tällä alalla klassisen liberalismiin pohjautuvan sopimusoikeuden näkemyksiä adekvaatimpia.²³

Perussuhdeteoreettisesti ajattelevan työlainopin lisäksi on työlainsäädännön soveltamisalojen yhtenäisyyttä tukenut niinikään lainsäätäjä²⁴ ja jossain määrin myös oikeuskäytäntö.²⁵ Suomessa voidaan sanoa vallinneen *yhdensuuntaisia pyrkimyksiä* työlakien *yhtenevään soveltamisalaan*.²⁶ Onhan tällä mm. ennakoitavuus- ja oikeusvarmuusargumentit tukenaan. Eräitä lakeja säädettyä on käytetty hyväksi työsuhteen käsitettä tai perussuhdeteorian mukaisia säännösmuotoiluja. Uuden työsopimuslakimme on todettu hiljaisesti hyväksyvän perussuhdeteorian, ainakin siinä mielessä, että työsopimuslain soveltamisalamäärittäminen hei-

²³ Seikoista, jotka perussuhdeteorian mukainen työsuhteenäkemys sallii otettavaksi huomioon työsopimus-näkemystä paremmin, mainittakoon tässä sosiaalipolitiikkaan liittyvä ja HM 6 §:n 2 momentista ilmenevä työntekijäin suojelutavoite, eräiden työoikeudellisten normien pakottavuus ja mm. työehtosopimukset työoikeudellisen normijärjestelmän osana.

Aurejärvi on väitöskirjassaan kritisoinut tätä perussuhdeteorialle vaihtoehtoista sopimusoikeudellista näkemystä. Ks. m.t.s. s. 4—6, 53—58, 66, 78, 80—96 ja 171—218. — Todettakoon, että perussuhdeteorian kannalta tarkastellen *Aurejärven* huomiot työlainsäädännön soveltamiskysymyksestä eivät ole uusia oivalluksia, koska perussuhdeteorian kanta ei perustu kritiikin kohteena olleeseen oikeustoimiopilliseen tarkasteluun. *Aurejärven* tutkimuksessa asetetaan, kuten *Sarkon* virallisen vastaväittäjän lausunnossa todetaan, »työsopimus asemaan, joka antaa työoikeudellisesta säännöstysjärjestelmästä väärän kuvan.» — *Sarkko*, LM 1977, s. 85.

²⁴ Lainsäätäjän pyrkimys yhtenäiseen soveltamisalaan tulee selvästi ilmi mm. uuden työsopimuslakimme osalta. Eräät soveltamisalaa täsmentävät säännökset TSL:n alussa merkitsevät lähinnä TVL:n soveltamisalakäytännössä laajentuneen käytännön yleistämistä ja hyväksymistä muunkin työlainsäädännön osalta. Asian ovat todenneet mm. *Routamo*, Vastuu, s. 107, s. 168 ja s. 173, *Sarkko*, Tap. Vak. 2/1970 s. 6 ss. ja *Suviranta*, Codex, s. 43 s.

²⁵ Varsinkin työneuvostolla on ollut tietty yhtenäistävä merkitys eräiden työlakien soveltamisalakysymyksen osalta. Kuitenkin tämän kysymyksen osalta on maassamme olemassa tavallaan viisi ylintä tuomioistuinta: KKO, työneuvosto, työtuomioistuin, vakuutus oikeus ja KHO. Ks. asiasta tarkemmin jaksoa 4.2.

²⁶ Näin toteaa myös *Suviranta*, s. 240.

jastuisi myös muiden työoikeudellisten lakien soveltamisaloihin.²⁷ Perussuhdeteorialla voidaan sanoa olevan jossain määrin takanaan positiivis-oikeudellista tukea.²⁸ — Kysymys on vain siitä, missä määrin teorian käsitelmääritykset ja väitteet voimassaolevasta oikeudesta ovat adekvaatteja tämän päivän oikeudellista tilannetta silmällä pitäen.

Perussuhdeteorian varsinaisina tieteellisinä kehittäjinä ja vakiinnuttajina voidaan pitää *Arvo Sipilää* ja *Jorma Vuoriotia*.²⁹ Teorian suhteen on *Sipilän* ja *Vuorion* jälkeen tapahtunut tiettyä muuntumista. Täsmällisistä ja juridisista työoikeudellisen työsuhteen käsitteen tunnusmerkeistä ei ole enää keskusteltu, vaan jo *Antti Suviranta* on todennut tiettyä kokonaisarvostusta tarvittavan johtoa ja valvontaa koskevan tunnusmerkistön osalta. *Raimo Pekkanen* on yhtynyt tähän ajatukseen ja on mennyt myös osittain pidemmällekin. Hän on katsonut työsuhteen vallitsemisen ongelman ratkaisussa jouduttavan turvautumaan vielä laajempaan kokonaisarvostukseen. *Kaarlo Sarkko* on esittänyt asian vielä rohkeammin. Hän katsoo työntekijäaseman olemassaolo-ongelman ratkaisun tapahtuvan vaikeissa rajatapauksissa kokonaisuudessaan kokonaisarvostuksin. *Sarkon* osalta on huomattava, että hän ei puhu niinkään työsuhteesta kuin työntekijäasemasta. Hän pitää työsuhteen käsitteen tunnusmerkkejä eräänlaisena työntekijäaseman analyysinä, muttei kuitenkaan vaikeissa tilanteissa riittävinä apuvälineinä.

Voimakkaampaa kritiikkiä³⁰ on perussuhdeteoriaan kohdistanut *Eero Routamo*. Hän on suorittanut ansiokkaan oikeustapausanalyysin tapaturmavakuutuslain osalta. *Routamo* ei katso tämän oikeuskäytännön ainakaan kaikilta osin tukevan perussuhdeteoriaa. Toisaalta hän toteaa, ettei teorian todentaminen ole mahdollista nykyisellä tietoaineksella, koska se edellyttäisi kaikkien työlakien soveltamisalakäytännön tutkimista. Koska myöskään lainsäätäjä ei ole legalisoinut perussuhdeteoriaa, on asia hänen mielestään avoin. Hän esittääkin argumentteja teorian puolesta ja sitä vastaan kallistuen oman kantansa osalta pitämään teoriaa vastaan olevia argumentteja painavampina. Yhtenäiseen

²⁷ *Sarkko*, TapVak. 2/1970, s. 9.

²⁸ Ks. lähemmin jaksoa 3.4.

²⁹ Ks. perussuhdeteorian kehityshistoriasta tarkemmin jäljempänä olevaa jaksoa 3.3.

³⁰ Teoriaa vastaan esitetystä kritiikistä ks. myöhempää jaksoa 4.1.

soveltamisalaan tulisi *Routamon* mukaan päästä muuta kuin oikeustieteellisen spekulatiivista tietä.

Edellä alustavasti esitelty *perussuhdeteorian sisältö*, sen tulkinnallinen *merkittävyys* ja sitä kohtaan esitetty *kritiikki* osoittavat asian perusteellisen tutkimisen tarpeellisuutta. Teoriaan kohdistettu kritiikki heijastaa jo sinänsä sitä, että on olemassa painetta perussuhdeteorian arviointiin. Tätä arviointitehtävää ryhdytään tässä tutkimuksessa suorittamaan.

Ongelma sinänsä syntyy jo siitä, *miten tällainen perussuhdeteorian arviointi tulisi suorittaa*. Suoranaisesti käyttökelpoista mallia ei ole olemassa. *Axel Adlercreutzin* tutkimus Ruotsin arbetstagare-käsitteestä³¹ on eräs tähän samaan kysymykseen liittyvä monografia. Siinä on varsin ansiokkaasti lähestytty kysymystä historiallisen kehityksen näkökulmasta sekä kerätty huomattava määrä materiaalia. Ruotsissa ei kuitenkaan ole työntekijäkäsitteen ympärillä ja taustalla vallinnut sellaista ajattelua ja teoreettisia oppirakennelmia kuin meillä työsuhteen käsitteen osalta. Työntekijäkäsike on kehittynyt Ruotsissa säädösten ja oikeuskäytännön teitä ilman enempiä oppirakennelmia. *Historiallista lähestymistapaa* voidaan kuitenkin pitää sinänsä käyttökelpoisena mallina tämänkin tutkimuksen osalta.

Eero Routamo on suorittanut myös perussuhdeteorian kehityshistorian selvitystä ja oikeustapausanalyysia tapaturmavakuutuslain osalta.³² Perussuhdeteorian kehitystä on tällöin selvitetty kuvailemalla eri tutkijain mielipiteitä asiasta ja lukemalla eräät heistä kuuluviksi *Sipilän koulukuntaan*. Itse perussuhdeteoria on tutkimuksessa ymmärretty varsin suppeasti. Sen on katsottu sisältävän väitteen yhtenäisestä, työsuhteen käsitteen avulla määräytyvästä soveltamisalasta. Ko. teoria on kuitenkin laajempi kokonaisuus, kuten tässä tutkimuksessa myöhemmin osoitetaan. — Perussuhdeteorian kehitys oikeustieteellisenä teoriana ei tule riittävän hyvin ymmärretyksi pelkästään tutkijojitten kannanottoja esittelemällä ja luokittelemalla, vaan asian perusteelliseksi selvittämiseksi tarvitaan eräiden taustakytkentöjen tekemistä. Perussuhdeteoria liittyy

³¹ Adlercreutz, Arbetstagarbegreppet, Lund 1964.

³² Routamo, Vastuu työtapaturmasta, Porvoo 1972. — Teoksen arvioinnista ks. Tiitinen, JFT 1973, s. 588 s.

tärkeällä tavalla myös muiden kuin TVL:n säännösten hahmotukseen ja tulkintaan.

Pelkkä analyttisen oikeustieteen lähtökohtiin pohjautuva kritiikki perussuhdeteoriaa vastaan, etenkin oikeuskäytäntömateriaaliin perustuen, ei tekisi oikeutta tarkasteltaville opeille.³³ Ajan kulumisen ja oikeudellinen sekä yhteiskunnallinen kehitys tulisi ottaa huomioon. — Tässä tutkimuksessa *tullaankin kiinnittämään erityistä huomiota perussuhdeteorian kehitykseen työoikeuden yleisten oppien perusosaksi*. Teoriahan on eräs työlainopin keskeisistä oppirakennelmista, jollaisena sitä tulee ensisijassa tarkastella.

Oman ongelmansa muodostaa täten se, *mitkä ovat ne asiat*, joiden suhteen perussuhdeteorian kehitys tieteellisenä oppirakennelmana käy parhaiten ymmärrettäväksi. Tämä on esillä tässä tutkimuksen johdantoluvussa, jossa pyritään perustelemaan käsitystä siitä, että tieteellisellä toiminnalla (mm. yleisten oppien kehittelyllä) on tietyt taustansa, joista käsin ponnistetaan eteenpäin.³⁴ Tieteen luomat yleiset opit saavat selvityksensä, kun tutkitaan näiden muodostumisen taustalla olevia tekijöitä. *Oikeustieteellisten oppien kehityksen suhteen ovat keskeisiä seuraavat kaksi tekijää: oikeustieteellisen toiminnan taustana oleva tietty tiedollinen kenttä eli epistemologia sekä yhteiskuntamuutoksiin kytkeytyvä positiivisoikeudellinen tila*. Tutkimuksessa tarkastellaankin varsin laajasti maamme lainopin epistemologian suhteen tapahtunutta kehitystä sekä toisaalta epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutioiden ja niiden säätelyjen historiallista muuttumista. Nämä kaksi seikkaa muodostavat sen »avaimen», jolla perussuhdeteorian kehitys, sisältö ja siihen liittyvät ongelmat avautuvat.

³³ Todettakoon, että *Aurejärvi* on äskettäin suorittanut tällaisen kriittisen tutkimuksen urakkasopimukseen liittyvistä oppirakennelmista. Hän ei ole tutkinut perussuhdeteoriaa. Tutkimus on tehty osittain samanaikaisesti tämän tutkimuksen kanssa, joten se ei jo tästäkään syystä ole saattanut toimia tässä metodisena mallina. Hänen menettelyään en saata sinänsäkään pitää tyydyttävänä, koska siinä on eräät (tosin eivät perussuhdeteoriaan kuuluvat) väitteet alistettu suoraan, niiden varsinaista ajallista ja asiallista kytkeytymistä selvittämättä, varsinaisen positiivisoikeudellisen aineksen testiin. Ks. *Aurejärvi*, Urakkasopimus ja arviotani siitä, Oikeus 1/1977, s. 48—55.

³⁴ Ks. jaksoa 1.3. ja 1.4.2.

Johdantoluvussa lähestytään asioita yleisellä tasolla. Tavoitteena on, paitsi määrittää eräitä käsitteitä, selvittää yleisemminkin yleisten oppien (ja oikeusjärjestelmän) asemaa ja merkitystä varsinkin lainopillisessa tulkintatoiminnassa. Tältä osin tutkimus saattaa kiinnostaa lukijaa, joka ei ole niinkään kiinnostunut työlainopin teorioista. — *Toisessa luvussa* asetetaan tarkemmin tutkimuksen varsinainen tutkimustehtävä ja määritetään tutkimuskohde. — *Kolmas luku* on varsin tärkeä osa tätä tutkimusta. Siinä suoritetaan johdantoluvun selvitykseen nojaavaa perussuhdeteorian kehityksen ja sen taustatekijöiden tarkastelua. Vain tätä kautta voidaan ymmärtää teoriaan kytkeytyviä ajatuksia sekä arvioida niitä perustellusti ja oikeudenmukaisesti. Tärkeän pohjan myös perussuhdeteorian tarkastelulle muodostaa luvun alussa oleva historiallinen katsaus epäitsenäisen palkkatyvoiman käyttöinstituutioihin. Luvun alussa esitettyyn instituutioerotteluun palataan tutkimuksessa myöhemmin.

Neljännessä luvussa arvioidaan perussuhdeteoriaa kokonaisuutena ja erityisesti sen työlakien soveltamisalaa koskevaa ydinväitettä. Aluksi esitetään teoriaan kohdistettua aikaisempaa kritiikkiä. Tekijän omat arviot asiasta liittyvät kiinteästi tutkimuksessa aikaisemmin tehtyihin havaintoihin. Tarkastelun kohteena on mm. yhtenäistä soveltamisalaa koskevan väitteen todentamisoingelma, työsuhteen käsitteen tunnusmerkien riittämättömyyden syyt raja-alueen ongelmia ratkottaessa sekä sellaisen menetelmän kehittäminen, jolla ratkaisijoiden asemaa voitaisiin helpottaa ko. soveltamisratkaisuja tehtäessä. Nyt julkisuuteen saatettava tutkimusosa pysähtyy teorian tarkastelussa tähän. — *Viidenteen lukuun* on sisällytetty suomenkielinen tiivistelmä ja saksankielinen Zusammenfassung.

Perussuhdeteorian yksittäisiä, käytännössä tärkeitä väitteitä ja ajatuksia voidaan tämän tutkimusosan selvitysten ja aineiston perusteella tarkastella jatkotutkimuksissa tavalla, joka mahdollistaa niiden kriittisen arvioinnin lisäksi myös adekvaatimpien vaihtoehtojen kehittelyn. Suunnitellun tutkimuskokonaisuuden tavoitteena ei ole vain perussuhdeteorian ongelmien paljastaminen, vaan pyrkimyksenä on myös päästä eteenpäin työlainopin oppirakennelmien kehityksessä. Tässä kehittelytyössä saavat mm. johdantoluvussa julkaistut ainekset jälleen uutta relevanssia.

Kokonaisuutena voidaan tutkimusta pitää luonteeltaan työlainopin ongelmiin kohdistuvana oikeustieteellisenä *perustutkimuksena*.³⁵ Varsin keskeisinä tutkimuskohteina tässä ovat aikaisemmat tutkimukset. Perussuhdeteoriakin on — muiden yleisten oppien tapaan — lainopillisen tutkimuksen tuote, jolla on kuitenkin ollut vaikutusta myös voimassaolevaan oikeuteen. Tutkimusten tutkimisen lisäksi on siis tarpeen selvittää myös positiivisoikeudellista tilaa. — Lopuksi todettakoon, ettei tutkimus ole pohjimmaltaan *kriittinen* vanhojen teorioiden suhteen. Pikemminkin keskeisenä pyrkimyksenä on *ymmärtää* po. asioiden tilaa, kehitystä ja siihen liittyviä ongelmia. Tutkimus onkin tavallaan taustaselvitysten kautta tapahtuneen ymmärtämisen avulla suoritettu arviointi asiasta. Tätä kautta koetetaan myös päästä eteenpäin työlainopin yleisten oppien osalta.

1.2. JOHDATUSTA YLEISTEN OPPIEN KYSYMYKSIIN

1.2.1. Alustavia huomioita oikeustieteen toimintatavoista

Voimassaolevan oikeusjärjestyksen sisällön selvittämistä on pidetty oikeustieteen päätehtävänä. Tuon tehtävän on mielletty kuitenkin ulottuvan voimassaolevien säännösten sisältöjen ja ulottuvuuksien osoittamista laajemmalle. Oikeusaineiston täydellisen hallitsemisen on katsottu edellyttävän myös sitä, että oikeustieteen tulee muodostaa oikeussäännöistä yleisiä käsitteitä, tutkia niiden ominaisuuksia ja suhdetta toisiinsa sekä yhdistää ne kiinteäksi ja elimelliseksi, yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, *järjestelmäksi*. Tätä on varsinkin aikaisemmin pidetty *oikeustieteen var-*

³⁵ *Perustutkimuksella* tarkoitetaan tässä uuden tiedon tuottamiseen, tieteellisten teorioiden ja metodien kehittämiseen sekä arvioimiseen tähtäävää tutkimusta, joka ei välttämättä tietoisesti pyri joihinkin praktisiin sovellutuksiin. Perustutkimusta ovat sekä teoreettiset lainopilliset että oikeusfilosofiset tutkimukset.

Soveltavalla tutkimuksella, jota on kutsuttu myös tavoitetutkimukseksi, tarkoitetaan välittömiin sovellutuksiin tähtäävää tieteellisen tiedon hankintaa. Tällainen tutkimus liittyy monasti käytännön päätöksentekoa palveleviin selvityksiin. Osa oikeusdogmaattista ja oikeussosiologista tutkimusta on soveltavaa tutkimusta.

sinaisena tehtävänä.¹ Positiivisoikeudellisen tutkimuksen (eli lainopin tai oikeusdogmatiikan) kahtena pääalueena onkin ollut *systematisointi* ja *tulkinta*. Oikeusjärjestelmäksi systematisoinnilla ja oikeusjärjestystä koskevalla tulkinnalla on tiettyä kytkentää toisiinsa.² Tätä kytkentää tarkastellaan lähemmin tässä johdantoluvussa. Asia liittyy läheisesti myös perussuhdeteoriaan.

Keskeisimpiä oikeusnormien ilmaisukeinoja ovat säädöksissä käytetyt lauseet, joita voidaan kutsua *säädöslauseiksi*. Nämä lauseet ovat, toisin kuin ns. arkikielen lauseet, vaille varsinaista kuulijaa, lausujaa ja lausuntatilannetta. Ne ovat tässä mielessä abstraktia kieltä. Vaikka pysyt-täisiinkin näiden lauseiden termien yleiskielen mukaisten merkityssisäl-töjen puitteissa, voitaisiin ne usein ymmärtää varsin monella tavalla. Koska kielenkäytön käyttöyhteys on omiaan täsmentämään merkityssi-sältöä, on oikeustiede pyrkinyt selvittämään säädöslauseiden normi-in-formaatiota saattamalla lauseet ja termit tietyn taustan yhteyteen. Sää-döslauseet on tieteiden toimesta systematisoitu käsitteiden ja asialuokkien avulla jäsenytyneeksi kokonaisuudeksi, *järjestelmäksi*.

Merkityssisältöä täsmentävää taustaa on annettu myös siten, että sää-döslauseiden ilmaisijana on ajateltu olevan jonkin persoonan, ns. *lain-säättäjän*, jolla on tahto ja tavoitteita, kuten ihmisolennoillakin. Lain-säättäjän henkilöitymän hahmotus on mahdollistanut myös *johdonmu-kaisuusoletuksen* tekemisen. Johdonmukaisuus on välttämätön edelly-tys sekä *järjestelmälle* että *järjestykselle*. Lainsäättäjäfiktion avulla on voitu olettaa, että säädösteksteissä on *sama* ja *johdonmukaisesti ajatteleva* lainsäättäjä ilmaissut toistensa kanssa ristiriidattomia oikeusnormeja.³ Lainsäättäjän antamaksi oletetun oikeusjärjestyksen johdonmukaisuuden tärkeänä arviointiperustana on toiminut tieteellisen perinteen myötä ke-hittynyt oikeusjärjestelmä.

¹ Näin todetaan mm. *Wreden* alunperin tekemässä kirjassa Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys, Porvoo 1970, s. 29 (korostus tekijän). — Ks. myös *Sipilä*, Käsite, s. 14 ss. ja *Kivimäki—Ylöstalo*, Suomen siviilioikeuden oppikirja, s. 9 s.

² Systematisoinnin ja tulkinnan suhteesta ks. *Aarnio*, Teko, s. 262—284 ja sama, Mitä lainoppi on, Helsinki 1978, s. 74—99 ja sama, On Legal Reasoning, Tur-ku 1977, s. 266—281.

³ Voimassaolevalta oikeusjärjestykseltä edellytetään *Juha Tolosen* mielestä sitä, että se on asiallisesti johdonmukainen järjestys. »In allem juristischen Den-ken setzt man voraus, dass die Normen des Gesetzes eine folgerichtige Direktiv-gesamtheit bilden». *Tolonen*, Erklärungshintergrund, s. 24 s.

Järjestelmän luomiseksi on lainopissa muodostettu jäsenysteorioita ja oppeja, on otettu käyttöön uusiakin käsitteitä aikaisempien ja säädösteksteissä ilmaistujen lisäksi sekä tutkittu näiden systemaattisten ja tulokinnallisten välineiden suhdetta toisiinsa. Aineistoa on näin yhdistetty jäsentyneeksi kokonaisuudeksi, systeemiksi.⁴

Tämän tutkimuksen varsinainen teema, perussuhdeteoria liittyy tähän oikeussysteemi-hahmotukseen. — Tarkoituksena on seuraavassa selvittää oikeusjärjestelmään ja yleisiin oppeihin kytkeytyviä kysymyksiä tutkimuksen varsinaisen osan taustaksi. Tätä varten tarvitaan ensinnäkin tietynasteista käsittevälineistön rikastuttamista ja täsmentämistä. — Aluksi tarkastellaan oikeusjärjestyksen, yhteiskuntajärjestyksen, oikeusjärjestelmän ja yleisten oppien käsitteitä.

1.2.2. Eräiden käsitteiden tarkastelua

a) Oikeusjärjestys ja yhteiskuntajärjestys

Oikeusjärjestys koostuu oikeusnormeista, ts. se on oikeusnormien kompleksi. Oikeusjärjestys toimii keskeisenä yhteiskuntajärjestyksen perustana. Oikeusnormit mm. määräävät miten pitää, saa tai ei saa toimia. Oikeusjärjestys on normatiivinen järjestys ihmisten keskinäiselle yhteiselämälle.⁵ Ollakseen nimenomaan järjestys edellytetään ko. oikeusnormeilta sitä, että ne ovat keskenään ristiriidattomia. Oikeusjärjestys on siten keskenään johdonmukaisiksi miellettyjen määräysten kokonaisuus, määräysjärjestys.

Yhteiskuntajärjestys voidaan taas ymmärtää yhteiskunnan toimintojen organisoiduksi, järjestetyksi kokonaisuudeksi. Vallitsevan yhteiskun-

⁴ Esimerkkejä tästä ovat perinteiset jaottelut eri oikeuksiin, kuten persoonallisuus-, esine-, velvoite-, perhe-, perintö- sekä immateriaalioikeuksiin. — Analyttikkojen tekemät sivulistahoerottelut, oikeusasemien komponenttien jäsenitys sekä sopimusvapauden ja pätemättömyystilanteiden analyysit ovat myös vastavia toimintoja. — Ks. tällaisen teoreettisen työn merkittävyyydestä Aarnio, LM 1976, s. 547—559.

⁵ Oikeusjärjestyksen määrittämisestä ks. mm. Wrede, s. 7 ss., Alanen, s. 1 s sekä Brusiin, s. 37 ja s. 194 s. Ks. myös Juha Tolonen, LM 1972, s. 176—188 ja sama Erkläringshintergrund, s. 17—27.

tajärjestyksen sisältö ilmenee siinä, miten asiat säännönmukaisesti kulkevat elämässä. Ihmisten toiminta määrää yhteiskunnan asioiden kulkua. Oikeusnormit vaikuttavat näihin toimintoihin joko säädellen niitä tai luoden uusia toimintoja. Oikeusnormit siis osaksi konstituivat eräitä käyttäytymisiä.⁶ Pääasiassa ne vain säätelevät toimintoja, joiden tapahtumisen perusta ei ole sinänsä liittynyt oikeusjärjestykseen.

Yhteiskuntajärjestyksen kokonaisuuden tajuaminen edellyttää tietois-
ta asioiden tulkintaa. Oikeusjärjestyksen hahmottamisen kautta voidaan yhteiskunnallisille toiminnoille antaa tietynlainen oikeudellinen tulkinta. Tässä mielessä oikeusjärjestys on eräs avain yhteiskuntajärjestyksen tuntemiseen.

Oikeuskäytännössä, jolla tässä ymmärretään eri tahoilla tehtäviä oikeudellisia ratkaisuja arkielämässä esiintyvien asioiden suhteen, on kysymys oikeusjärjestyksen ja arkielämän asioiden vuorovaikutuksesta. Ratkaisujen tekemistä varten on asioille annettava oikeusjärjestyksellinen tulkinta. Asiat on tulkittava oikeusjärjestyksen tasoon, jotta niihin voitaisiin kytkeä oikeusvaikutuksia. Ratkaisujen kautta asiat järjestyvät oikeusjärjestyksen muovaamaksi yhteiskuntajärjestykseksi. Näin ollen voidaan sanoa, että oikeuskäytännön tutkiminen on tavallaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen tutkimista.

b) Oikeusjärjestelmä

Järjestelmän käsite liittyy ajatukselliseen toimintaan. Järjestelmällisyys tai systemaattisuus viittaa varsinkin johdonmukaiseen ja aukottomaan toimintatapaan.⁷ Systemaattisuus onkin mm. tieteen tunnusmerkki. Systemaattinen toiminta tiedon hankinnassa edellyttää järjestelmää, jonka puitteissa toimitaan. *Oikeusjärjestelmä* on tällainen oikeudesta oikeustieteellisen ajattelun avulla klassisen logiikan sääntö-

⁶ Oikeusnormit voitaisiin periaatteessa jakaa *toimintoja luoviin* (konstitutiivisiin) ja *toimintoja sääteleviin* (regulatiivisiin) normeihin. — Jaottelun konstitutiivisiin ja regulatiivisiin normeihin on esittänyt John Searle, *Speech Acts, An Essay in the Philosophy of Language*, Oxford 1974 s. 33 ss.

⁷ Käsitteistä järjestelmä ja järjestelmällisyys ks. Nykysuomen sanakirja osa 2, s. 98.

jen mukaan hahmotettu systeemi.⁸ Oikeusjärjestelmän rakennusosia eivät varsinaisesti ole yksittäiset oikeusnormit, vaan se koostuu mm. käsi-temäärityksistä, periaatteista, systematisointiprinssiipeistä ja teorioista.

Oikeusjärjestelmän käsite merkitsee siis perusteiltaan oikeustieteellistä systeemiä. Oikeustiede on pyrkinyt antamaan oikeudelle systemaattisen tukikehikon. Eri aikoina on oikeustieteessä suoritettu tietyistä teoreettis-tieteellisistä perusteista käsin oikeuden jäsentämistä jonkinlaiseksi systeemiksi. — Oikeusjärjestelmämme kokonaisuuden peruspiirteitä ovat mm. jako yksityisoikeuteen ja julkisoikeuteen sekä oikeudenalajaottelut kummankin osalta. Kullakin oikeudenalalla on myös oma sisäinen järjestelmänsä, johon kuuluvat mm. tietyt käsite-, periaate- ja teoriavälineistöt.

Perinteisen *oikeusjärjestelmämme* raamin muodostaa oikeuden jako eri oikeudenaloihin. Tällä on jo varsin pitkät perinteet. Tärkein jaotus oikeusjärjestelmässämme on jako *yksityisoikeuden* ja *julkisoikeuden* välillä. Sekä yksityisoikeus että julkisoikeus ovat eräiden premissien mukaan jaettu edelleen osalohkoihin. Seuraavaan tapaan on *Wreden* alkuaan tekemässä teoksessa Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys selvitetty oikeusjärjestelmää:⁹

⁸ Oikeusjärjestelmän käsitteestä ks. *Brusiin*, s. 37 ss., s. 194 s., *Wrede*, mt. s. 153 ja *Coing*, s. 9.

Erottelu *oikeusjärjestyksen* ja *oikeusjärjestelmän* käsitteiden välillä on tässä yhteydessä keskeistä. *Brusiinin* mukaan sana »järjestys» viittaa yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. Sana »oikeus» lisättynä sanaan »järjestys» korostaa, että valtasuhteet on puettu oikeuden muotoon. Järjestyksen käsite on *Brusiinin* mukaan tahtomisen maailmaan kuuluva seikka. Tästä eroaa järjestelmän, systeemin käsite. Tämä viimeksimainittu liittyy tietämiseen. Järjestelmän käsite liittyy tieteelliseen ajatteluun. Oikeusjärjestelmän tai oikeussysteemin käsite viittaa siis teoreettiseen ajatteluun, jonka kohteena on oikeus. Oikeusjärjestelmä on siis hänen mukaansa oikeustieteellisen ajattelun avulla hahmotettu systeemi. *Brusiin*, s. 37 ja s. 195.

Aarnio on aivan oikein huomauttanut, että systeemin tai järjestelmän käsite ei ole vain tieteen omaisuutta. Myös valtainstituutioita voidaan toteuttaa systemaattisesti. Asioiden järjestämisenkin yhteydessä ne hahmotetaan ajatuksellisesti tietyllä tavalla. Systemaattisuus on *Aarnion* mukaan yleensäkin ihmisen ajattelulle ominainen seikka. *Aarnio*, Teko, s. 264.

Oikeusjärjestelmän käsite ymmärretään tässä laajasti. Kysymys ei ole vain ns. lakisystematiikasta, eikä tiukasti loogisdeduktiivisesta systeemistä, jonka kaikki yksittäiset tiedot voidaan johtaa tietyistä lähtökohdista.

⁹ *Wrede*, s. 153—156. Vrt. myös *Merikoski*, Suomen julkisoikeus pääpiirteit-

Yksityisoikeus jakaantuu ensinnäkin kahteen osaan: yleiseen yksityisoikeuteen eli siviilioikeuteen ja erityiseen yksityisoikeuteen eli talousoikeuteen. Yleinen yksityisoikeus on jaoteltu kolmeen alaluokkaan: varallisuus-oikeuteen, perheoikeuteen ja perintöoikeuteen. Varallisuus-oikeuden alaluokkina taas ovat esineoikeus ja velvoiteoikeus. Varallisuus-oikeuteen liittyy myös immateriaalioikeus. Yksityisoikeuden toisen päähaaran, erityisen yksityisoikeuden osalta ei alaluokkien ryhmittely ole täysin vakiintunut. Talousoikeuden alaluokkina voidaan erottaa työoikeus, elinkeino-oikeus, maataloutta ja sen sivuelinkeinoja koskeva oikeus, merioikeus, maa- ja vesioikeus ja vekselioikeus. Kauppaoikeus jäsentyy, vaikka sillä onkin yhtymäkohtia perinteiseen elinkeino-oikeuteen, lähinnä varallisuus-oikeuden alaluokan, velvoiteoikeuden yhteyteen.

Julkisoikeuden osalta systeemirakennus etenee ensinnäkin jaottelun valtion sisäinen julkisoikeus ja kansainvälinen oikeus kautta. Valtion sisäinen julkisoikeus systematisoituu edelleen valtio-oikeuteen, rikosoikeuteen ja prosessioikeuteen. Valtio-oikeus jakaantuu edelleen kahteen alaluokkaan: valtiosääntöoikeuteen ja hallinto-oikeuteen.

Täten hahmotettava oikeudenalasytematiikka muodostaa siis nykyisen oikeusjärjestelmämme perustan. Kukin oikeudenala on edelleen sisäisesti organisoitu. Tätä ei tässä yhteydessä esitellä. Tämän pohjalta voidaan piirtää oheinen kuvio 1.

Oikeusjärjestelmäajattelun ja järjestelmäarakentamisen kehittyminen on mielenkiintoinen asia.¹⁰ *Strömholmin* mukaan roomalaiselle oikeudelle oli sellainen järjestelmäarakennus, jota esimerkiksi Saksan BGB edustaa, kutakuinkin vierasta. BGB:tä voidaan pitää lainsäädännön alueelle vaikuttaneen juridisen systeemiajattelun äärimmäisenä ilmentymänä, teoksena, jossa ero lakikirjan ja oppikirjan välillä on hävinnyt.¹¹ Roomalainen oikeus oli alkuperäiseltä perusluonteeltaan kasuistiikkaa. *Gaiuksen Institutiones*- teoksessa esiintynyt systematiikka: henkilöt, esi-neet, aktiot, edustaa pikemminkin tiettyä järjestystä kuin oikeussysteemiä. *Cicero* kylläkin jo halusi systematisoida oikeusaineiston ja tehdä täten roomalaisen oikeuden tutkimuksesta grammatiikan ja logiikan mallien mukaisen tieteen, *ars. Corpus iuris civilistäkään* ei leimaa mikään kokonaisvaltainen systematiikka.¹²

Keskiajan glossaattorit lähtivät työssään periytyneen roomalaisen oikeuden pätevydestä, eivätkä he kyenneet kritisoidaan tai uudelleenmuokkaamaan tätä materiaalia. Heidän tulkintatoiminnassaan näytteli kaksi tekijää tärkeitä roolia: *ratio* ja *auctoritas*, järki ja auktoriteetti. Jär-

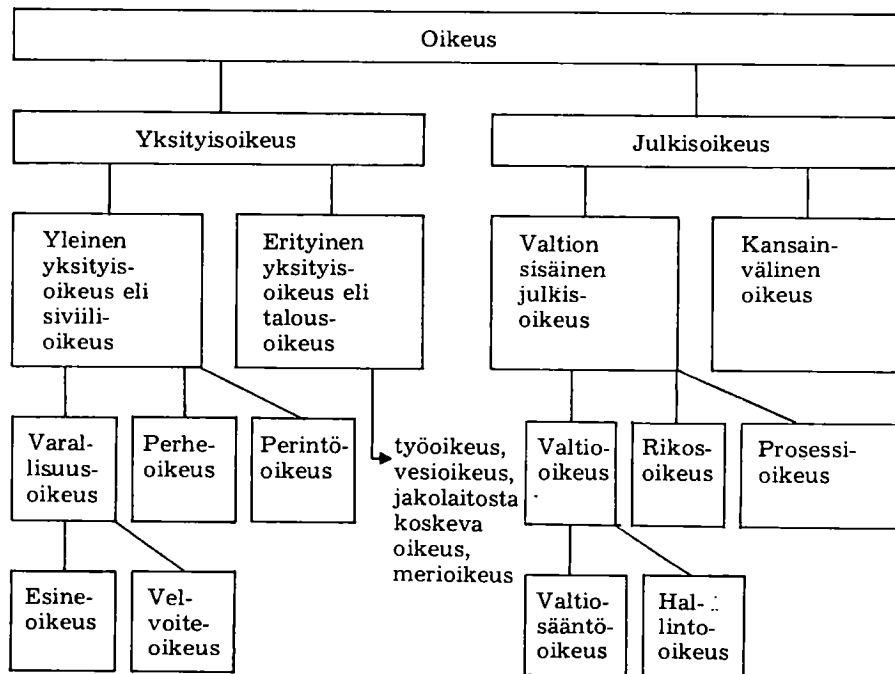
täin I, Porvoo 1974, s. 5 ss. ja Ross, *Om ret*, s. 244 ss. sekä yksityisoikeuden sisäisen järjestelmän osalta *Hakulinen*, *Velvoiteoikeus I*, s. 1—11.

¹⁰ Ks. asiasta erityisesti *Strömholm*, TFR 1974, s. 224—244 ja *Coing*, s. 14—25.

¹¹ *Strömholm*, TFR 1974, s. 228.

¹² *Strömholm*, TFR 1974, s. 229 s., *Koschaker*, s. 65 ja *Coing*, s. 15—20.

Kuvio 1. Perinteinen oikeusjärjestelmä oikeudenalajaotteluineen.

keä edusti aristotelinen logiikka. Auktoriteettiusko sai tukea sekä raamatun tulkinnassa käytetyistä ajatustavoista että edelleen säilyneestä ajatuksesta Rooman valtakunnan jatkumisesta. Tämän ns. mos italicus-suuntauksen puitteissa ei tuotettu systemaattisia oppikirjoja, mutta kyläkin corpus iuriksen kommentointeja. Myöhemmän keskiajan jälkiglossaattorit (konsiliaattorit) pyrkivät jo intensiivisempään oikeusaineiston työstämiseen. Tällöin esiintyi jossakin määrin tiettyä käsittemuodostusta ja systeemirakennelmia.¹³

Renessanssin ja humanismin vaikutus heijastui mannermaiseen oikeustieteeseen siten, että loogiset välineistöt tulivat yhä hienommiksi ja antiikin tekstien ja tieteen metodien tuntemus parani. Ciceron esittämä vaatimus juridiikan kehittämisestä tieteeksi, ars, heräsi uudelleen eloon. Nyt pyrittiin jo systeemiin perinteisen lähteiden selitystoiminnan lisäksi. Kreikkalaisen filosofian, mm. Aristoteleen ja Platonin renessanssi antoi

¹³ Strömholm, TfR 1974, s. 232—234, Wieacker, s. 80—96, Koschaker, s. 47 s., s. 67—105, Klami, Oikeusfilosofian historia, s. 33 ss.

pontta käsitykselle yleisestä, koko oikeusjärjestystä hallitsevasta oikeus-ideasta samalla kun korostettiin oikeuden tai ainakin oikeuden opetuksen systematiikkaa.¹⁴ Uuden ajan alkupuolella saivat systematisointiajatukset luonnonoikeudellisen ajattelun tukemana tietyn laajuuden. Ranskassa ja Alankomaissa kehittynyt ns. elegantti jurisprudencia (tai mos gallicus) sai kannatusta myös Saksassa, jossa vallinneen mos italicus-suuntauksen puitteissa kehittyi usus modernus -ilmauksella kuvattu jurisprudentian traditio. Elegantti jurisprudencia, kuten usus modernuskin, olivat kumpikin ensi sijassa käytäntöön suuntautuneita.¹⁵

Strömholm toteaa, että edellytykset todellisten systeemien rakentamiseen kasvoivat vähitellen 1600-luvulla. Yksi näistä oli se yleisfilosofinen ja tieteenteoreettinen metodikehitys, joka on liitetty *Rene Descartesin* nimeen. Tälle oli luonteenomaista geometrinen luonne: päättely etenee aksiomasta teoreemaan. Ero keskiajan ajatteluun oli osittain suuremmassa yksinkertaisuudessa ja päättelyn tiukkuudessa ja osittain auktoritasin poissaolossa. Järki, ratio, oli nyt uudella ajalla vaikuttava tekijä asiassa. Keskiajalla jopa roomalaisen oikeuden yksittäiset lauseet olivat saaneet auktoriteettiaseman, mutta kartesiolainen metodi antoi ainoastaan tietynlaisille perustaville aksiomeille auktoriteettiaseman. Keski-ajan auktoriteettiajattelu hävisi siis uuden ajan tullessa. Tämä auktoriteettien häviäminen teki sellaisen systeemien rakentamisen välttämättömäksi, jossa yksittäiset säännöt voidaan palauttaa johonkin lähtökohtaan, joka täten justifioi ne. Kartesiolainen metodi osoitti nyt tien, jota kulkien voitiin rakentaa kokonainen systeemi eräistä aksiomoista käsin.¹⁶ Täten hahmottuvan systeemin pohjana olevat aksiomat eivät olleet enää roomalaisoikeudelliset periaatteet, vaan sellaiset luonnonoikeudelliset periaatteet, jotka jokainen järkevä ihminen voisi hyväksyä, kuten esim. kansalaisten vapaus ja yhdenvertaisuus luonnontilassa, ihmisen järkiperäisyys, ihmisten tarve yhteistoimintaan yhteiskunnassa ja yhteiskuntasopimus.¹⁷ Yksittäiset säännöt voitiin nyt legitimoida palauttamalla ne tällaisiin järjestelmän perusaksiomeihin. — Edistysajattelu ja rationaalisuustavoite merkitsivät myös sitä, että oikeussäännöt katsottiin voitavan muodostaa vapaasti tyydyttämään tiettyjä rationaalisia päämääriä. Oikeussäännöt alettiin mieltää rationaalisen tahdon ilmaisuina. Tälle uuden ajan rationaalisen luonnonoikeuden ajattelulle, jota edusti mm. *Hugo Grotius*¹⁸, oli tunnusomaista keskiajalla vallinneeseen luonnonoikeusajatteluun verrattuna maallistuneisuus ja auktoriteettien puute.

¹⁴ *Strömholm*, TfR 1974, s. 134—237, *Coing*, s. 22 ja *Klami*, Oikeusfilosofian historia, s. 28 ss. ja s. 40 ss.

¹⁵ Ks. *Koschaker*, s. 105—124, *Wieacker*, s. 155—169 ja s. 204—215.

¹⁶ *Strömholm*, TfR 1974, s. 237 ss.

¹⁷ *Juha Tolonen*, JFT 1973, s. 343 ja *Coing*, s. 23 s.

¹⁸ *Grotiuksesta* ks. esim. *Klami*, Oikeusfilosofian historia, s. 54 ss., *Ahlander*, s. 25 ss.

Tieteellisen järjen avulla muodostettu systeemi alkoi kehittyä nyt (tavallaan) auktoriteetin tilalle. Grotius itse ei vielä ollut varsinainen systeemirakentaja, mutta tällaisina voidaan mainita mm. Hobbes, Spinoza sekä ennen kaikkea Pufendorf.¹⁹ Saksan lainopin osalta mainittakoon tässä myös Wolff, jonka yhdessä oppilaittensa kanssa edustamaa oikeustiedettä on kutsuttu jopa »mos geometricukseksi».²⁰ Oikeus ymmärrettiin nyt oikeuslauseiden systeeminä, lauseiden, jotka etenevät yleisestä yksityiseen, jolloin yksittäinen oikeuslause voidaan tavoittaa ankaran loogisen deduktion avulla yleisimmistä lauseista käsin. Näin kehittyi vähitellen ajatus oikeuden aukottomuudesta ja oikeuteen muodostui ns. yleinen osa, *allgemeiner Teil*. Tuo yleinen osa 'kanonisoitui' vähitellen tiettyihin oppeihin ja siirtyi sitten pandektioikeudellisten esitysten kiinteäksi osaksi, kunnes ne vihdoinkin positivisoituivat BGB:ssä.²¹ Luonnonoikeudellisen geometrisen oikeustieteen aikana luotiin täten pohja, paitsi aikakauden säädöstöille (kuten ALR:lle ja ABGB:lle), myös tulevalle saksalaiselle käsitejuridiikalle. Wolffia voidaan pitää täten BGB:n kaukaisena isänä.²²

Oikeussysteemiajatus säilyi edelleen 1800-luvulla luonnonoikeudellisten ajatusten syrjäytyessä ja historiallisen koulukunnan kehittyessä. Historiallisesta koulukunnasta²³ kehittyneellä käsitelainopilla²⁴ (Windscheid ym.) oli tyypillistä käsitellä oikeutta oikeusjärjestelmän puitteissa. — Oikeusjärjestelmän perusaksioomien osalta tapahtui tässä kehityksessä tärkeä muutos. Oikeussääntöjä ei enää pyritty legitimoimaan järkipärisesti yksinomaan tietyistä yleispätevistä rationaalisista periaatteista käsin loogisesti. Oikeuden katsottiin voivan muodostua historian prosesseissa periaatteesta vapaasti. Oikeus miellettiin käsitelainoppineiden toimesta tahdon tuotteena, tahdon, jolla on kuitenkin tietyt vapausrajansa. Tiettyjen välttämättömyyksiä ajateltiin rajoittavan oikeuden muodostumiseen liittyvää vapautta. Oikeustieteen hahmottaman oikeusjärjestelmän tehtävänä oli näiden rajojen osoittaminen. Oikeusjärjestelmän funktiona oli osoittaa ne välttämättömät suhteet, jotka joka tapauksessa toteutuvat oikeusjärjestyksessä. Käsitelainopillisessa ajattelussa oikeusjärjestelmä oli täten ajatellen myös lainsäädännön yläpuolella. Historiallisen tutkimuksen ja tietynlaisten aineiston tieteellisten muokkausten kautta kehittynyt oikeusjärjestelmä antoi siis sen välttämättömän raamin, jonka puit-

¹⁹ Strömholm, TFR 1974, s. 239 ss. Pufendorfin systeemirakennustavasta ks. Wolf s. 333 ss., Klami, Oikeusfilosofian historia, s. 63 ss.

²⁰ Koschaker, s. 250.

²¹ Koschaker, s. 279, Coing, s. 24 ja Klami, Oikeusfilosofian historia s. 83.

²² Wolfin arvioinnista ks. Wieacker, s. 318 ss., Mahkonen, LM 1976, s. 23 ss., Klami, Oikeusfilosofian historia, s. 83 ss.

²³ Historiallisesta koulusta ks. myöhemmin jaksoa 1.3.1. b)

²⁴ Käsitelainopin systeemi-ideasta ks. Juha Tolonen, JFT 1973, s. 347 ss. ja itse käsitelainopista Mahkonen, LM 1976, s. 19—35, sekä Björne, s. 27—40.

teissa lainsäädäntökin saattoi liikkua.²⁵ — Kodifiointityön tuloksena syntyneen BGB:n systematiikka noudatteli pandektioikeudellisten oppikirjojen järjestelmää. — Voitaneen sanoa, että oppikirjasta tuli täten tavallaan lakikirja, professorioikeudesta positiivista oikeutta.

Meidän maassamme vallinnut oikeusjärjestelmäajattelu on kytkeytynyt tähän mannermaiseen kehitykseen. Esimerkiksi *Caloniuksen* siviilioikeuden luentojen 1 luvussa esiintyy varsin puhtaana rationaalisen luonnonoikeuden oikeusjärjestelmän hahmotustapa.²⁶ Rationaalisen luonnofilosofian aksiomeista on jo jossakin määrin luovuttu (ja omaksuttu Kantilaista vapausajattelua) siinä oikeusjärjestelmähahmotuksessa, jonka *Palmén* suoritti v. 1859 julkaistussa oppikirjassaan.²⁷ Saksalaisen käsittelainopillisen systeemiajattelun heijastumia on havaittavissa, paitsi siviilioikeuden yleisiä oppeja esitelleissä *Montgomeryn*, *Ekströmin*, *Hernbergin* ja *Kivimäen* teoksissa,²⁸ myös *Wreden* Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä käsittelevässä teoksessa.²⁹ *Wreden* mukaan oikeus, ihmistieteiden yhteiselämää sitovana järjestyksenä, muodostaa oikeussääntöjen erilaisen sisällyksen ja keskinäisen yhteyden mukaisesti järjestetyn kokonaisuuden eli sellaisten sääntöjen järjestelmän. Määräävänä tämän järjestelmän muodostukselle on niiden oikeuksien ja oikeussuhteiden laatu ja keskinäinen sukulaisuus, joita oikeusjärjestys säännöstelee.³⁰

²⁵ Juha Tolonen, JFT 1973, s. 347 s.

²⁶ *Calonius*, s. 1—24. Ks. *Caloniuksesta Klami*, Oikeusfilosofian historia, s. 87 ss.

²⁷ *Palmén*, Juridisk handbok för medborgerlig bildning, Helsingfors 1859, s. 1—19. — *Palmén* katsoi, että laki muodosti ainoastaan ulkoisen ja lähimmän oikeuslähteen, mutta sisäisenä ja alkuperäisenä oikeuslähteenä oli järki. Tieteellisen tutkimuksen tuli sen vuoksi johtaa lain määräykset järjestä tai osoittaa lain perustuvan järkeen. Mt. s. 17 s.

²⁸ Ks. näistä *Björne*, s. 74—99 ja *Klami*, Oikeustaistelijat, s. 167 ss.

²⁹ *Wreden* teoksen »Grunddragen av Finlands rätts- och samhällsordning» nide I, joka ilmestyi vuonna 1920, käsitti kaksi osaa, yleiset opit ja Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen kehityksen. Niteessä olivat useimmin viitattuina lähteinä *Nordlingin* Svensk civilrätt, Uppsala 1891 ja *Montgomeryn* Handbok i Finlands allmänna privaträtt, Helsingfors 1889 ja 1895. — Toisen niteen, joka käsittelee Suomen nykyistä oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä, lopussa olevassa uudessa esipuheessa *Wrede* mainitsee päälähteinään *Palménin* teoksen Juridisk handbok för medborgerlig bildning, sekä *Serlachiuksen* Lainopin alkeet (1910) ja *Hagerupin* Retencyklopaedi-teokset. Hän toteaa myös maininneensa kirjallisuudesta vain ne, jotka välittömästi liittyvät Suomen (ja Ruotsin) oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksiin. — Ottaen huomioon esimerkiksi jo teoksen systematiikan sekä oikeusjärjestelmäpainotuksen, voidaan tätä teosta pitää käsitelainopillisia ajatuksia heijastavana.

³⁰ *Wreden* Grunddragen av Finlands rätts- och samhällsordning, toinen nide, Helsinki 1921, s. 133.

Käsitelainopillista systeemiajattelua ja siihen liittynyttä tapaa tehdä oikeudellisia ratkaisuja kritisoinut, toisen maailmansodan jälkeen kehittynyt *analyyttinen oikeustieteemme*³¹ ei ole enää, lähtiessään toisenlaisista tieteellisyyden pelisäännöistä, ollut kiinnostunut oikeusjärjestelmämme kokonaisuuden kehittämisestä. Järjestelmällisyys ja loogisuus ovat kuitenkin olleet myös analyttisen oikeustieteen harjoittamisen sääntöjä. *Oikeusjärjestelmäajattelu onkin säilynyt nykypäivään asti* jossakin määrin. Oikeusjärjestelmän kokonaisuuden hahmottamisesta on luovuttu ja sen sijaan on siirrytty eräänlaisten *mikrosysteemien* rakenteluun. Tieteellisen juridisen kielen kehittäminen ja analyysi on edellyttänyt tietynlaista systemaattisuutta. Esimerkiksi oikeusasema-analyysit, normiluokitukset ja tietyt käsiteparitutkimukset ovat tavallaan oikeusjärjestelmäajattelun uusimpia sovellutuksia. — Näihin kysymyksiin palataan uudelleen myöhemmin.

c) Yleiset opit

Tieteessä suoritettuna oikeusjärjestelmän kokonaisuuden ja osien määrittämisen kautta eriytyvät eri oikeudenalat. Ne saavat *rajansa* ja *identiteettinsä* vasta *yleisten oppiensä* hahmottamisen myötä. Oikeudenalan muodostamiseksi tulee voida osoittaa tietty säännösjoukko tarkastelujen kohteeksi sekä tähän liittyvä järjestelmävälineistö. Vasta jäsentynyt kokonaisuus voi saada oman oikeudenalaidentiteettinsä.

Oikeuden jäsentäminen useiksi oikeudenaloiksi edellyttää siis teoreettista välineistöä. Tätä aineistoa kutsutaan *yleisten oppien* käsitteellä.³² Yleiset opit ovat keskeinen oikeusjärjestelmään kuuluva asia. Ne ovat

³¹ Analyttisestä oikeustieteestä ks. lähemmin jaksoa 1.3.2. b).

³² »Yleiset opit» ilmaus on käännöstä saksankielisestä ilmauksesta »Allgemeine Lehren» tai vastaavasta ruotsinkielisen termistä »allmänna läror». Joskus on käytetty myös ko. aineksen otsikkona ilmaisua »yleinen osa», »Allgemeiner Teil». — Pisimmälle yleisten oppien kehittämisessä edistyneitä aloja lienevät siviilioikeus ja rikosoikeus.

Yleisten oppien käsittelystä näillä aloilla ks. esim. teoksia: *Honkasalo*, Suomen rikosoikeus, Yleiset opit I—III, Helsinki 1948, 1949 ja 1953; v. *Liszt*, Rikosoikeuden yleiset opit, suomentanut Niilo *Salovaara*, Helsinki 1947; *Kivimäki*, Siviilioikeuden yleiset opit pääpiirteittäin, Porvoo 1944; *Ekström*, Privaträttens allmänna läror, Helsingfors 1921; *Montgomery*, Handbok i Finlands allmänna privaträtt Helsingfors 1908.

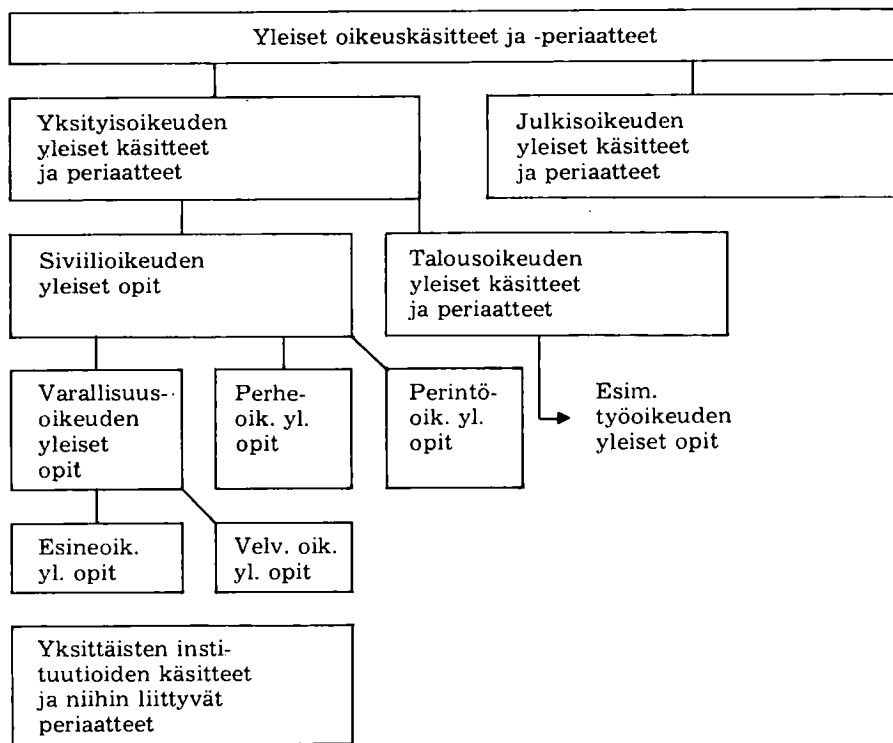
— Yleiset opit käsittävät eri oikeudenalojen järjestelmien perustat. Oikeusjärjestelmän käsite viittaa oikeuden kokonaisuuteen, kun taas yleiset opit kytkeytyvät oikeudenalatasoon.

Yleisten oppien sisältämien aineiden erittelystä ks. *Aarnio*, Oikeudellisen s. 50 ss., sama, Teko, s. 262 ss., *Tolonen*, Oikeus 1/1973 s. 12 s.

varsinaisesti erityisten oikeudenalojen järjestelmien rakennusosia. Voidaan sanoa, että oikeusjärjestelmä koostuu yleisiksi opeiksi kutsuttavasta aineistosta.

Edellä kuviossa 1 hahmotettu oikeudenalasytematiikka toimii eräänlaisena oikeuden »karttarunkona tai koordinaatistona». Tämän »kartan» eri osa-alueet sisältävät eräänlaisina tarkempina »karttamerkkeinä» tiettyjä käsitelmäarityksiä, oikeudellisia periaatteita tai maksiimeja, joitakin arvostuslähtökohtia ja oikeusnormeja. Yleisten oppien ja oikeusjärjestelmän kytkentää toisiinsa voitaneen havainnollistaa seuraavalla, lähinnä yksityisoikeuden oikeusjärjestelmää selventävällä kuviolla:³³

Kuvio 2. Yleiset opit oikeusjärjestelmän osana yksityisoikeudessa

Yksittäiset oikeussäännöt

³³ Vrt. Strömholm, TfR 1974, s. 227.

Edellä jo mainittiin ns. *allgemeiner Teilin* muodostumisesta rationaalisuuden luonnonoikeuden aikoina ja tuon osan vähittäisestä kanonisoitumisesta tiettyihin oppeihin ja positivoitumisesta vihdoin BGB:ssä. Kuten myöhemmin tässä tutkimuksessa osoitetaan, on tuota kanonisoitumista ja positivoitumista tapahtunut myös maamme työoikeuden osalta. Maassamme suoritettu oikeudenalasytematisointi on ollut kiinteästi kytkennässä lähinnä saksalaiseen traditioon.

Yleisten oppien käsitteen *merkityssisältö*³⁴ (intensio) ja *käyttöala*³⁵ (extensio) eivät ole kovinkaan selviä. Useiden teosten otsikoinnissa on tätä ilmaisua käytetty,³⁶ mutta ne asiat, joita ko. yhteydessä on tarkasteltu, ovat olleet melko moninaisia. Aineistossa voidaan erottaa kuitenkin eräitä yhdenmukaisia piirteitä. Tunnusomaista tälle aineistolle on ollut tietty *teoreettinen ja yleinen luonne*. Asioita ja käsitteitä ei siis ole pohdittu vain tietyn yksittäisen lauseen tulkintaa tai ymmärtämistä varten. — Tyypillinen yleisten oppien asia on juridisten *käsitteiden määrittely*.

Kaikkea käsittemäärittelyä ei voida lukea yleisiin oppeihin kuuluvaksi. Käsittemäärittely vain jonkin yksittäisen säädöstekstin tulkintaa varten ei ole merkitykseltään niin yleistä, että asiasta tulisi yleisten oppien asia. Säädösmateriaalin pohjalta tai teoreettisesti tapahtuva yleisten juridisten käsitteiden, ns. peruskäsitteiden ja näiden johdannaisten, määrittely on yleisiin oppeihin liittyvää toimintaa. Omistusoikeuden, sopimustyyppien,³⁷ työehtosopimuksen, työsuhteen, esineoikeuksien, rikoksen, rangaistuksen yms. käsitteiden määrittely on tällaista yleisempää merkitystä omaavaa toimintaa ja siten osa yleisiä oppeja.

Käsittemäärittely on yleisten oppien asia etenkin silloin, kun määrittely on osa oikeudellisen materiaalin *systematisointia*. Tällöin käsittemääri-

³⁴ *Merkityssisällöllä* eli intensiolla voidaan ymmärtää niitä ominaisuuksia, joita ilmiöllä tulee olla, jotta käsitettä voidaan siihen soveltaa.

³⁵ *Käyttöalalla* eli extensiolla ymmärretään taas niiden ilmiöiden piiriä, jotka omaavat käsitteen käytön edellytyksenä olevat sisältöominaisuudet. Käsitteen ala tarkoittaa siis niiden ilmiöiden piiriä, joille käsite on omistettavissa.

³⁶ Ks. esim. *Björnen* tutkimuksessa »Siviilioikeuden yleiset opit» esittellyt *Montgomeryn, Ekströmin, Hernbergin* ja *Kivimäen* teokset sekä *Wreden* alkujaan julkaiseman teoksen »Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys» lukuja I ja II. Ks. myös *Honkasalo—Ellilä*, Rikosoikeuden yleiset opit pääpiirteittäin, Helsinki 1966.

³⁷ Ks. roomalaisten juristien sopimustyyppiajattelusta ja tuon ajatustradition vaikutuksesta myöhempään oikeustieteeseen *Klami*, Sopimustyyppistä ajattelutapana, s. 57 ss. ja sama, Tieteellisen ajattelutavan ja roomalaisen oikeuden vaikutuksesta Ruotsi-Suomen oikeuskehitykseen, s. 24 ss. sekä *Brustin*, LM 1961, s. 239—244.

tyksellä on yleisempää merkitystä. Yleiset opit ovatkin keskeisesti systematiikkaan liittyvä asia. Tarkastelun kohteena olevia asioita luokitellaan tiettyihin käsitteiden avulla kuvattuihin luokkiin. Näin saadaan loogisesti jäsentynyt kuva tarkasteltavista asioista.

Käsitelmärittelyjen ja asialuokkien muodostamisen lisäksi (tai näihin liittyen) yleisiin oppeihin kuuluu olennaisena osana tiettyjen *teorioiden*³⁸ tarkastelu ja muodostus. Tällaisia teorioita ovat esimerkiksi siviilioikeudessa tahtoteoria, luottamusteoria ja rikosoikeudessa esim. ennaltaestävyysteoria, hyvitysteoria. Työoikeuden alalla näitä teorioita ovat mm. sopimusteoria, jäseneksituloteoria, absorptioteoriat ja perussuhdeteoria. Lähes samantapaisia asioita kutsutaan myös opeiksi, kuten esimerkiksi pätemättömyysoppi, oikeustoimioppi jne.

Yleisiin oppeihin voidaan lukea kuuluvan myös ns. *yleisten oikeusperiaatteiden* abstrahoinnin ja esittelyn. Jo roomalaisen oikeuden perustalta on meidän päiviimme saakka periytynyt joukko tällaisia yleisiä oikeusperiaatteita kuten *pacta sunt servanda*, *iura novit curia* jne. Yleisillä oikeusperiaatteilla voidaan tarkoittaa myös sellaisia asioita kuin oikeuden mukaisuus, yhdenvertaisuus, kohtuus, vapaus ja objektiivisuus, jolloin liikutaan vielä korkeammalla abstraktiotasolla kuin edellä olevien periaatteiden osalta. Kunkin maan oikeuteen sisältyy explisiittisesti tai implisiittisesti tällaisia yleisiä oikeusperiaatteita. Ne edustavat tavallaan tiettyä virallisen ideologian lajia.³⁹ Erityisillä oikeuden aloillakin saattaa

³⁸ *Teorian* käsitteellä ymmärretään yleensä yleisessä muodossa lausuttua tulkintaa, joka pyrkii selittämään joukon asioita yhtenäiseltä pohjalta.

Routamo on todennut, että teoria-sanaa käytetään oikeuskirjallisuudessa monissa eri merkityksissä. Ensinnäkin termillä voidaan hänen mukaansa tarkoittaa väittämää siitä, että tietty lainalaisuus vallitsee, kuten esim. geometriassa. Jos teoria tarkoittaa lainalaisuutta ja pitää paikkansa (on tosi), voidaan siis sen perusteella ratkaista kaikki teorian tarkoittamat yksittäistapaukset. Toisinaan *Routamon* mukaan teoria tarkoittaa oikeustieteessä ratkaisutapaa, jota kannatetaan eli pidetään parhaana ratkaisutapana mahdollisista ratkaisutavoista. Tällaisen teorian perusteella voidaan esittää ratkaisusuosituksia ja kritisoida päätöksentekoa, jotka ovat poikenneet teorian mukaisesta tavasta ratkaista asioita. Kolmas tapaa teoriatermin käytön suhteen on *Routamon* mielestä se, että teoria tarkoittaa vain ongelmien jäsentelytapaa. Neljäs ja kaikkein epämääräisin käyttötapaa on hänen mukaansa se, että teoria esiintyy yleisnimityksenä kaikelle oikeusjärjestystä koskevalle kirjoittelulle ja mietiskelylle. *Routamo*, Vastuu, s. 59.

³⁹ *Makkonen*, Problematik, s. 153—172, ks. myös *Brusiin*, Tuomarin harkinta, s. 157—166.

olla olemassa tiettyjä erityisempiä oikeusperiaatteita tai maksiimeja. Ne voivat toimia jopa oikeusnormien tapaisina sääntöinä.

Oikeusperiaatteiden kautta on oikeuteen siis legitimoitu eräitä arvopäämääriä. Oikeustieteellä on ollut ja on edelleenkin näidenkin muodostamisessa, ylläpitämisessä ja välittämisessä keskeinen sija. Voidaan kai sanoa, että yleisten oppien kautta ns. luonnonoikeus on aina mukana.⁴⁰

1.3. MAAMME OIKEUSTIETEELLISEN TUTKIMUKSEN EPISTEMOLOGIASTA

1.3.1. Epistemologiaan vaikuttaneiden tekijöiden tarkastelua

a) Yleistä

Oikeustieteen (lainopin) toiminta sekä oikeusjärjestelmää ja yleisiä oppeja muokatessa että oikeusjärjestystä tulkitessa perustuu tietynlaiseen, eri aikoina vain jossain määrin vaihtelevaan tiedolliseen ainekseen, jota voidaan kutsua *epistemologiseksi kentäksi*.¹ Voidaan puhua myös *para-*

⁴⁰ Ks. asiasta lähemmin *Aarnio*, Urho Kaleva Kekkosen juhlaulkaisu, s. 243 ss. — Oikeudellisesta käsitteistöstä ei kuitenkaan voitane käytännössä *Aarnion* ehdottamalla tavalla (s. 244) leikata »Occamin partaveitsellä» pois luontois oikeudellista ainesta ja siirtää se moraalien maailmaan, sillä ns. »virallismoraali» on kietoutunut oikeudellisiin käsitteisiimme. Ilman tätä ainesta oikeudellinen kieli olisi sisältököyhää.

¹ Käsite »epistemologinen kenttä» viittaa kunkin tieteenalan taustana toimivaan, jossakin määrin vakiintuneeseen tiedolliseen ainekseen. — Käsitteen »epistemologinen» suomennos on oikeastaan tieto-opillinen tai tietoteoreettinen. Ilmaisusta »epistemologinen kenttä» tarkoittaa siten tavallaan tieto-opillista kenttää, jolloin tieto-oppi on kuitenkin ymmärrettävä laajasti. Kreikan kielessä *epistémē* sana tarkoitti sekä tietoa että taitoa. Esimerkiksi käsityöläisen *epistémē* merkitsi käsityöläisen ammattitaitoa valmistaa määrättyjä esineitä. Tuota sanaa käytettiin toisaalta myös puhuttaessa tieteellisestä järjestelmästä. Ks. tästä *Wilenius*, *Filosofia ja politiikka*, s. 11.

Asiaa voidaan hahmottaa myös puhumalla »teoreettisista normeista». Osa teo-

digmasta.² Se koostuu kulloinkin vallitsevan tieteellisen tarkastelutavan sääntöjen, arvojen ja aikaisemman tutkimuksen tulosten, kuten käsitteiden, kategorioiden ja erottelujen yhteenkiteytymästä. Tuo epistemologia ilmenee mm. tavassa, jolla oikeustieteessä on työstetty peruskäsitteiden ja sen johdannaisten järjestelmää. Epistemologiaan perustuvat myös tieteellisten teorioiden tms. kehittelytyön säännöt. Se muokkaa myös *mal-leja* siitä, miten tulee toimia oikeudellisia asioita tarkasteltaessa ja jäsennettäessä.

Seuraavassa pyritään *luonnehtimaan* eräitä epistemologian tasossa tapahtuneita kehityksiä, muutoksia ja pysyvämpiä linjoja. Nämä epistemologiassa tapahtuneet muutokset ovat tärkeitä yleisten oppien kehitystä selittäviä tekijöitä. Näistä seikoista käsin käy ymmärrettäväksi myös perussuhdeteorian kehitykseen vaikuttaneiden tutkijoiden ajattelu- ja toimintatavat. — Aluksi tarkastellaan saksalaisen oikeustieteen kehitystä, koska juuri Saksaan maamme oikeustieteellinen epistemologia on tunnetusti ollut keskeisesti kytkennässä. Roomalaisen oikeuden vaikutusta ei erikseen tässä yhteydessä selvitellä. Jakson keskeisenä tavoitteena on siis luonnostella sekä käsitelainopilliselle että analyyttiselle oikeustieteelle yhteistä lakipositivistista oikeuskäsitystä sekä tarkastella käsitelainopin ja analyyttisen oikeustieteen menetelmiä ja toimintatapoja.

reettisistä normeista muodostaa tutkimuksen metodin, osa taas liittyy tietyllä tavalla perustavampiin katsomuksiin. Jälkimmäiset välittyvät tradition myötä monasti ilman tietoista opettamista, perustelua tai vakuuttelua. *Juntunen-Mehtonen*, s. 10.

² Paradigman käsitettä tieteellisten toimintojen eroja, kehitystä ja revoluu-tioita selitettäessä alkoi käyttää *Thomas Kuhn* teoksessaan »The Structure of Scientific Revolutions», jonka ensimmäinen painos ilmestyi v. 1962. Ks. *Kuhn*, esipuhe ja s. 10 s. — Kuhnlaisesta paradigma-ajattelusta ks. *Pöyhönen*, JFT 1976 s. 456—483.

Paradigmat ovat tieteenharjoituksen »malliesimerkkejä» sääntöjä, joita normaalitiede noudattaa asettamatta niitä kyseenalaisiksi. Paradigmat ovat lähinnä sellaisia tutkimuksen normeja tai teorioita, joita sovelletaan normatiivisesti. *Juntunen-Mehtonen*, s. 14. Vrt. *Aarnio*, *Teko*, s. 287.

Kun käsitettä paradigma on enemmän käytetty kielitieteessä merkitsemään sanan taivutusmuotoja, muotosarjoja tai taivutuskaavoja, on tässä yhteydessä pidetty laaja-alaisempaa termiä epistemologia parempana kielellisenä apuvälineenä lähestyttäessä oikeustieteellisen tutkimustoiminnan taustalla olevia seikkoja.

b) Saksalaisen oikeustieteen epistemologiasta 1800-luvulla

Nykyisen oikeusdogmatiikan eli lainopin juuret ja tausta ovat löydettävissä olennaisesti 1800-luvun puolelta. Maamme oikeustiede on ollut tunnetusti voimakkaasti kytkennässä etenkin saksalaiseen oikeustieteeseen.³ Saksassa tuolloin kehittyneen *historiallisen koulukunnan* aikana ja sen jälkeen tapahtui eräänlaista painopisteen siirtymistä luonnonoikeudellisista filosofisista kysymyksistä osittain uudenaikaiseen ja käytännölliseen oikeusteoriaan.⁴ Edeltänyt luontaisoikeus oli läheisemmässä kytkennässä filosofiseen perinteeseen kuin kehittynyt *pandekti-oikeus* ja siihen liittyvä *käsitelainoppi*.

Rationaalinen luonnonoikeus,⁵ jolle oli tyypillistä yleisten oikeusperiaatteiden johtaminen ihmisen rationaalis-sosiaalisesta luonnosta, toimi vielä 1700-luvulla keskeisenä teoreettisena vaikuttajana mannermaisessa oikeustieteessä. Luonnonoikeudellisen koulukunnan aikana suoritettiin varsin vähän varsinaista säädännällisen oikeuden tutkimusta. Painopiste oli teoreettisemmissa, filosofisemmissa ongelmissa. Systematiikka oli kuitenkin jo tuolloin tärkeällä sijalla.

Historiallinen koulukunta,⁶ jonka yhteydessä tavallisesti mainitaan *Savignyn* ja *Puchtan* nimet, on Saksan osalta toiminut merkittävänä väli-vaiheena siirryttäessä kohti varsinaista käsitelainoppia.

Savigny vastusti tunnetusti aikaisemmin vallinneen rationalistisen luontaisoikeuden filosofiaa. Hän halusi tehdä tietoisin eron tieteellisesti harjoitettuun filosofiaan. *Savignyn* mukaan todellinen oikeus tuli löytää *historiallisen tieteen* avulla. Oikeuden sisältö oli hänen mukaansa joh-

³ Saksalaisen oikeuden vaikutusta Suomen siviilioikeuden yleisiin oppeihin on tutkinut *Lars Björne*. Hän toteaa tutkimuksensa lopuksi, että saksalaisen oikeuden omaksuminen oli erittäin laajaa ja että eräät varhaisimmat teokset lähinnä olivat »Suomen oloihin sovellettuja pandektioikeudellisia oppikirjoja». *Björne*, s. 208. Ks. myös *Klami*, Oikeustaistelijat, s. 66 ss.

⁴ Vrt. *Klami*, Oikeusfilosofian historia, s. 1 s., jossa hän puhuu kreikkalaisesta oikeusfilosofiasta sekä lakimiesten harjoittamasta oikeusteoriasta.

⁵ Rationaalisesta luonnonoikeudesta ks. esim. *Ahlander*, s. 25, *Wieacker*, s. 265 ss., *Friedman*, s. 114 ss., *Alanen*, s. 3 s., *Wolf*, s. 252 ss. ja *Ross*, Om ret, s. 327 ss.

⁶ Historiallisesta koulukunnasta ks. esim. *Wieacker*, s. 348 ss., *Ahlander*, s. 56 ss., *Ross*, Rechtsquellen, s. 128 ss., *Alanen*, s. 6 ss., *Klami*, Oikeusfilosofian historia, s. 100 ss., *Larenz*, s. 8 ss., *Wolf*, s. 464 ss. ja *Björne*, s. 19 ss.

dettavissa kansan kehitykseen liittyvästä *kansanhengestä* (Volksgeist) sekä eräistä muista oikeuslähteistä. Oikeuden tuli pikemminkin ilmetä historiallisen tutkimuksen kuin ihmisjärjen kautta. *Oikeus tuli ymmärtää kielen tavoin kansan kulttuurikehityksen tuotteena.* Varsinaisena metodina oikeuden löytämiseksi oli se, että tuli etsiä korkeampi yhteys, elämänperiaate, josta käsin yksittäiset ilmiöt olivat selitettävissä. Tämä »höhere Einheit» löytyy *Savignyn* mukaan oikeuden johtavista peruslauseista, perusperiaatteista. *Savigny* näki oikeudella olevan toisaalta historiallisen perustan ja toisaalta systemaattisen olemuksen.⁷

Tällä tavoin historiallinen koulukunta kehitteli systemaattishistorialliset oikeuskäsitteensä, *instituutiot*. Objektiivisen oikeuden (vastakohtana subjektiiviselle oikeudelle) perustan muodostivat historiallisen koulukunnan aikana oikeusinstituutiot, joiden juuret olivat roomalaisessa oikeudessa. Oikeusinstituutiot hallitsivat subjektiivisia oikeuksia ja oikeussuhteita.⁸ Oikeusinstituutioiden kokonaisuus muodosti systeemin.

Historiallisen koulukunnan ajatuksiin kuului myös käsitys siitä, että käsitteet ja niiden kuvaamat instituutiot perustuvat tietyille näkemyksille ja että asioilla on tietty *olemus, Wesen.* *Wolf*in mukaan *Savignyn* pääajatus oli yhdistää luontaisoikeuden kautena kehitetty subjektiivisten oikeuksien ja velvollisuuksien systematiikka roomalaisen oikeuden actiojärjestelmän kanssa ja tehdä täten juristien aikaisempien saavutusten synteesi.⁹ Myös *Puchta* katsoi, että oikeustieteen tehtävänä on tiedostaa oikeuslauseet niiden systemaattisessa yhteydessään, ts. toisistaan riippuvina ja toisistaan peräisin olevina. Näin voidaan seurata yksittäisten lauseiden *genealogiaa* aina niiden perusperiaatteisiin saakka ja kyetään laskeutumaan ko. periaatteista niiden äärimmäisiin haarautumiin asti. Täten tajutaan ja ilmaistaan *Puchtan* mukaan ne oikeuslauseet, jotka ovat kätkeytyneenä kansallisen oikeuden hengessä ja jotka eivät ole saaneet ilmaisuaan kansalaisten välittömässä vakaumuksessa ja toiminnissa eivätkä lainsäätäjän ilmaisuissa. Oikeustiede onkin siten kolmas oikeuslähteiden kansanvakaumuksen (Volksüberzeugung) ja lainsäädännön ohella. Täten syntyvä oikeus on tieteen oikeutta tai juristioikeutta.¹⁰

Vaikka *Savigny* ei voidakaan pitää uuden oikeushistorian tai oikeusdogmatiikan perustajana, vaan ns. historismin uranuurtajana oikeustie-

⁷ *Wolf*, s. 473—489, *Wieacker*, s. 381—399, *Ross*, *Rechtsquellen*, s. 133 ss., *Ahlander*, s. 56 ja *Larenz*, s. 7 ss.

⁸ On ehkä syytä huomauttaa siitä, että *Savigny* ei katsonut oikeussuhteiden perustuvan ihmisluontoon, vaan että ne ovat ulkoisesti muotoutuvia asioita. Vain oikeussuhteiden mahdollisuus ja tarve piilee ihmisluonnossa. *Savigny*, *System* I § 52. — Myös *Puchta* näki oikeussuhteet oikeuksien kombinaatioina. *Puchta*, *Cursus* s. 31.

⁹ *Wolf*, s. 512 s., *Klami*, *Oikeusfilosofian historia* s. 102 s.

¹⁰ *Puchta*, *Cursus*, s. 21 s. Ks. *Puchtan* arviointia *Larenz*, s. 16 ss., *Klami*, *Oikeusfilosofian historia*, s. 106 ss. ja *Wieacker*, s. 399 ss.

teen saralla, oli jo hänen tuotannossaan havaittavissa melkoisesti niitä ajatuksia, jotka sitten nouseva praktillinen lainoppi omaksui ja kehitteli. *Savignyn* (ja Puchtan) systemaattinen metodi vaikutti melkoisesti ja sitä alettiin pitää varsinaisena oikeustieteen henkenä (*Geist der Jurisprudenz*). Tällainen oikeudellinen dogmatiikka vaikutti erityisesti myöhempiin 1800-luvun merkittäviin ajattelijoihin ja praktikkoihin. *Savignyn* tuotannossa ilmeneviin ajatuksiin nojaavat useat myöhemmät siviili-oikeudelliset opit.¹¹ — Todettakoon vielä, että *Savigny* vastusti oikeuden kodifikaatioajatusta, mm. sen vuoksi, että ensin olisi hänen mielestään tullut luoda tietty systematiikka, jota noudattaen oikeus voitaisiin koota lakikirjaksi.¹²

Historialliseen koulukuntaan luokiteltavat tutkijat loivat oikeudesta systeemin instituutioiden avulla. Systematisointiajatus ei toki ollut uusi, mutta vasta nyt se sai merkityksellisen toteutuksensa. Tuoloinhan tarvittiin yhtenäistä kansallista positiivista oikeutta koskevaa systemaattista tietoa. Praktinen tausta systemaattisen lainopin nousulle oli käynnissä oleva kodifointityö. Historiallisesta koulusta kasvoikin sitten Saksassa 1800-luvun loppupuolella selvemmin pandektioikeuteen kytkeytyvä *käsitelainoppi*.

Termiä »käsitematemiikka» alkoi käyttää *von Ihering*, joka oltuaan aluksi tällaisen oikeustieteen harjoittamisen kannalla, kohdisti tätä käsittematemiikkaa vastaan kritiikkiä. Hänen arvostelunsa kohdistui mm. »pandektioikeuden suurmestariksi» kutsutun *Windscheidin* mielipiteeseen siitä, että juridiset ratkaisut ovat vain »käsitteillä laskemista». Käsitelainoppi pyrki systematisoimaan oikeuden eräänlaiseksi suureksi »shakki-laudaksi», jossa ruudut vastasivat käsitteitä. Oikeuskysymyksen ratkaisuongelmaksi muodostui nyt vain asian sijoittaminen, lokerointi, oikeaan ruutuun.¹³

BGB:n syntyä aikana vallitsevaa saksalaista oikeustiedettä voidaan siis luonnehtia termeillä *pandektioikeus* ja *käsitelainoppi*. Edellinen termi viittaa roomalaisen, justiniaanisen oikeuden uudelleenomaksumiseen mo-

¹¹ *Wolf*, s. 523 s.

¹² Ks. *Savignyn* kiistasta *Thibautin* kanssa kodifikaatiosta mm. *Wieacker* s. 390 ss., *Björne*, s. 20 s. ja *Klami*, *Oikeustaistelijat*, s. 43 ss.

¹³ Käsitelainopista ks. *Larenz* s. 32, *Koschacker*, s. 257 s., *Ahlander*, s. 70. ss., *Björne*, s. 27 ss., *Klami*, *Oikeusfilosofian historia*, s. 120 ss. ja *Vuorio LM* 1956 s. 449.

dernisoidussa ja systematisoidussa muodossa («usus modernus pandectarum»)¹⁴. Käsitelainoppi-luonnehdinta taas viittaa käytettyyn metodiin: käsitteillä operoiden tapahtuvaan systeemien luomiseen ja ratkaisujen tekoon tätä kautta.

Oikeusjärjestelmän kehityksen osalta on syytä panna merkille vielä seuraavaa: 1800-luvun loppupuolella tapahtui yleisesti *tieteenalojen eriytymistä toisistaan*. Oikeustieteen kehitys johti siihen, että yhä enenevässä määrin tapahtui erikoistumista ja käytännöllistymistä. Oikeustieteessäkin erikoistuttiin sisäisesti. *Oikeusteoria eli yleinen oikeusoppikin* alettiin käsittää omaksi oppiaineeksi. Oikeustieteen teoria ja oikeusfilosofia uskottiin näiden omien ammattilaisten käsiin. Näin oikeusteoria ja -filosofia eristettiin samalla positiivisoikeudellisesta tutkimuksesta. Kehittyi pääasiassa positiivisesta oikeudesta ja sen historiallisesta kehityksestä kiinnostunut, omalla päättelymekaniikallaan ja käsitesystematiikallaan työskentelevä lainoppi, jonka yhteys filosofisiin taustoihin heikkeni. Historiallisen koulun luomia metodeja ja systematiikkaa kehiteltiin, mutta heidän ajatteluistaan ei omaksuttu eräitä teoreettisia ja filosofisia aineksia. Koulumaisesti opittavissa olevan praktisen oikeusdogmatiikan ja oikeushistorian tekniikka täydentyi ja oppiaineiden välinen työnjako edistyi. Uusia oppiaineita syntyi uuden lainsäädännön myötä. Positiivisoikeudellisten oppiaineiden asema oikeustieteessä vahvistui.¹⁵

Kullekin eriytyneelle oikeudenalalle muodostui omia käsitesysteemeitä ja teorioita. *Oikeusinstituutioiden historiallisen tarkastelun sijasta* kiinnitettiin nyt huomiota kehittyneisiin *oikeuskäsitteisiin*. Näillä systemaattisilla käsitteillä ei enää välttämättä ollut kansallishistoriallista tai todellista instituutiovastinetta, vaan ne saattoivat olla myös systematiikkaa varten roomalaisesta oikeustieteestä omaksuttuja tai luotuja. Syntyneet yleiset opit olivat keskeisesti käsittehierarkiaan liittyviä kysymyksiä (esim. siviilioikeudellinen sopimustyyppistö). — Käsitelainopin metodiikan mukaan oikeuslauseet tuli koota käsitteiden avulla systemaattiseksi kokonaisuudeksi sukupuun tapaan. (Genealogia). Systeemin muodostaminen ylä- ja alakäsitteineen noudatteli jo vanhastaan tutun aristoteelisen logiikan sääntöjä. — *Metodiikan* ohella on tässä yhteydessä syytä tarkastella myös tuolloin vallinnutta *oikeuskäsitystä*.

¹⁴ Pandekti-oikeudesta ks. *Wieacker*, s. 430 ss. ja *Windscheid I* s. 1 ss.

¹⁵ Ks. kehityksestä mm. *Wolf*, s. 523 s. ja *Wieacker*, s. 543 ss.

c) *Lakipositivismista*

Käsitelainopin synty historiallisen koulukunnan pohjalta kytkeytyy myös taustana toimineen lakipositivistisen oikeuskäsityksen kehittymiseen. Rationalistisen luontaisoikeuden vastareaktioksi vähitellen syntynyttä ajattelutapaa voidaan kutsua *lakipositivismiksi*.¹⁶ Lakipositivismi on ollut se epistemologinen taustatekijä, joka tekee, *osaltaan*, ymmärrettäväksi mm. käsitelainopillisen oikeustieteen harjoittamisen, oikeusjärjestelmän hahmottamisen ja luodut yleiset opit. Se on toiminut suomalaisenkin lainopin epistemologisena aineksena jo pitkään.

Lakipositivismi ei ole varsinaisesti oikeusfilosofinen ajattelutapa, vaan se on toiminut abstraktioasteeltaan alempana, praktisempaan lainopin taustateorian. Se on ollut eräänlainen *välilenkki* varsinaisen oikeusfilosofian ja käytännön lainopin välillä. Lakipositivismin takana taas ovat olleet tietyt oikeus- ja yhteiskuntafilosofiset teoriat. Sillä on ollut myös eräät yhteiskuntakehitykseen liittyvät edellytyksensä, joita ei kuitenkaan tässä yhteydessä enemmälti tarkastella.

Lakipositivismi on yleiseurooppalainen ilmiö. Se on ollut vajaan sadan vuoden aikana vallitseva ideaali mm. Saksassa, Ranskassa, Skandinaviassa ja Suomessa. Suomalainen oikeustiede sai 1800-luvun loppupuolelta lähtien voimakkaat vaikutteensa Saksasta. BGB ja sen kommentaarit olivat tärkeä lähde maamme oikeussäännöksiä tulkittaessa. BGB on syntynyt voimistuvan lakipositivismin sävyttämässä ilmapiirissä. Jo tätä kautta on luonnostaan siirtynyt maahamme piirteitä mannermai-

¹⁶ Lakipositivismi on kokonaisuus, johon liittyy useita tausta-ajatuksia, jotka taas saattavat esiintyä eri vivahteisina. Lakipositivismin käsitteellä halutaan tässä yhteydessä *Aarnion* tavoin kuvata vain tiettyä idealisoitua ajatuskoostumusta, jota tuskin puhtaana ja sellaisenaan meillä on edes esiintynyt. Lakipositivismin käsitteen avulla ehkä voidaan lausua joitakin olennaisia piirteitä eräiden tässä yhteydessä kiinnostavien ajanjaksojen oikeustieteellisestä ajattelusta. Lakipositivismi on ymmärrettävä enemmän ideaaliseksi kuin toteutuneeksi metodiseksi periaatekokoelmaksi. Lakipositivismin luonnehdinnoista ks. *Aarnio*, Teko, s. 31 ss., *Ross*, *Theorie der Rechtsquellen*, s. 169 ss., *Juha Tolonen*, LM 1970, s. 138 ss. ja *Aarnio*, LM 1970 s. 276 ss.

Vrt. käsite »oikeuspositivismi», joka ei välttämättä sisällä katsomusta oikeuden kytkeytymisestä lakiin, mutta joka on muutoin lakipositivismin kanssa samansuuntainen epistemologia. — Vrt. myös *Klami*, joka katsoo jo Roomassa syntyneelle oikeuspositivismille olleen ominaista kaksi perusajatusta:

— oikeudellinen ratkaisu on oikeussäännön seuraamista

— oikeus on tahdon tuote. *Klami*, *Oikeusfilosofian historia*, s. 20.

sesta lakipositivismista.¹⁷ Erityisesti voidaan panna merkille, että maamme siviilioikeuden puitteissa on tapahtunut melkoista mannermaisen oikeustieteen oppien ja ajatustapojen reseptiä.¹⁸

Lakipositivismin kuvailu onnistunee parhaiten suhteuttamalla se rationaalisen luonnonoikeuden oikeuskäsitykseen. Lyhyesti luonnehtien voidaan sanoa, että tuohon luonnonoikeudelliseen epistemologiaan kuului olennaisena käsitys siitä, että *jus naturale* eli luonnon oikeus oli säädännäisen oikeuden yläpuolella. Luonnonoikeusoppi oli oppia *oikeasta oikeudesta*.¹⁹ Rationaalinen luonnonoikeuskäsitys piti oikeana oikeutena sellaista oikeutta, joka voitiin johtaa järkevistä perusaksioomeista käsin. Oikeus johdettiin ja perusteltiin täten loogisesti. Näin muodostui tietynlaisia loogisia systeemeitä.

1800-luvulla kehittynyt uusi ajattelutapa merkitsi muutosta tässä suhteessa. '*Jus naturalen*' korvasi vähitellen '*jus positivum*'. Positiivinen, asetettu tai annettu oikeus ymmärrettiin nyt *pätevänä oikeutena*. Lakipositivismi korosti siten yhteiskunnan positiivisen oikeuden merkitystä.²⁰ Oikeuskäsityksen osalta siirryttiin siis luonnonoikeusajattelusta historiallisen koulukunnan ajatusten kautta yhteiskunnan positiivista oikeutta painottavaan ajatteluun.

— Ilmaus »positivismi» on tässä yhteydessä kuvaava. Termihän juontuu latinakielen termeistä »ponere», asettaa ja »positum», asetettu. Ilmaus »laki» ko. käsitteen alussa on myös kuvaava siinä mielessä, että lakipositivismin kuuluu keskeisenä käsitys siitä, että laeissa asetettu oikeus on pätevää. — Siirtymistä luonnonoikeudellisesta ajattelusta vähitellen lakipositivistiseen ajatteluun voidaan luonnehtia myös sanomalla, että opin oikeasta oikeudesta korvasi oppi pätevästä oikeudesta. Säädetylle oikeudelle tunnustettiin pätevyys riippumatta siitä, oliko se sopusoinnussa rationaalisten luonnonoikeuskäsitysten kanssa.

Kehittynyt *oikeuslähdeoppi* antoi vastauksia siihen, mistä positiivinen oikeus oli löydettävissä. Sen sijaan, että vielä *Puchta* oli katsonut oikeus-

¹⁷ *Aarnio*, Teko s. 34.

¹⁸ Ks. tästä lähemmin *Björne*, passim.

¹⁹ Käsitteet »oikea» ja »pätevä» on siis erotettava toisistaan. Käsite »oikea» kytkeytyy tässä termiin »oikeudenmukainen», kun taas »pätevyys», liittyy legitiimin vallankäytön sääntöihin.

²⁰ Lakipositivismin liittyy läheisesti myös lain kunnioittaminen sinänsä. — Tässä ymmärretään lakipositivismin tällä piirteellä vain tieteessä vallitsevaa käsitystä oikeuden lähteestä.

lähteiksi kansanvakaumuksen, lainsäädännön ja oikeustieteen, tunnusti mm. suomalainen perinteinen oikeustiede oikeuslähteiksi vain *lain* ja *tavan* (OK 1:11 §). Oikeustiedettä itseään ei oltu enää halukkaita tunnustamaan oikeuslähteeksi. Tiedemiehet ja tuomarit pyrittiin sitomaan lainsäätäjän antamaan lakiin. Lakipositivistiseen ajatteluun kuului kiinteästi käsitykset siitä, että oikeus on laki ja ratkaisu looginen syllogismi.²¹ *Idea* yhdestä ainoasta oikeasta ratkaisusta on eräs lakipositivismin postulaatti.

Lakipositivistisessa epistemologiassa korostettiin siis valtiovallan asemaa. *Lait* olivat valtion tahdon tuotteina päteviä,²² kunhan vain tietyt muodolliset edellytykset olivat täytetyt. Valtiovalta loi oikeutta ja toisaalta piti sitä yllä pakkovallallaan. Lainsäädäntövalta, lainkäyttövalta ja toimeenpanovalta pyrittiin pitämään erossa toisistaan.

Tavan tunnustaminen oikeuslähteenä luontuu tähän lakipositivistiseen epistemologiaan sikäli hyvin, että tavathan ovat yhteiskunnan oikeutta. Toisaalta tavan merkityksen useimmiten todettiin olevan vähäisen kehittyneissä oloissa. Tosiasiassa tavan merkitys oikeuslähteenä oli suurempi sitä kautta, että oikeuskäytännön ratkaisujen ja oikeustieteen lauseiden katsottiin voivan tavan kautta muuttua positiiviseksi oikeudeksi.

Oikeustieteen ei enää tullut *johtaa* oikeusnormeja joistakin rationaalisista, sisällöllisistä perusaksiomeista, vaan sen tuli nimenomaan *löytää* ne positiivisia oikeuslähteitä tulkitsemalla. Oikeusjärjestyksen oletettiin siis löytyvän oikeuslähteisiin kohdistuvalla tutkimuksella. Oikeustieteen suorittamalla järjestelmäksi systematisoinnilla osoitettiin oikeuslauseiden keskinäiset yhteydet ja oikeuslähteiden tulkinnalla selvitettiin näiden lauseiden sisältö.²³

²¹ *Rossin* mukaan Ranskan suuren vallankumouksen yhteydessä ajateltiin tasa-arvo lain edessä saavutettavan sitomalla tuomarit lakiin. Asiaan liittyi myös Montesquieun kehittäämä vallan kolmijako-oppi. Ross, *Rechtsquellen*, s. 35 s.

²² Kun oikeus miellettiin lakipositivisesti valtion tahdon tuotteena, oli ymmärrettävää myös se, että ns. subjektiivinen tulkintateoria, jossa korostettiin lainsäätäjän tahdon selvittämistä, sai kannatusta, vaikkakin sitä jouduttiin jossakin määrin modifioimaan ns. objektiivisen tulkintateorian suuntaan. Jälkimmäinen teoria puolestaan ei kytkenyt oikeutta lainsäätäjän tahtoon, vaan siitä tavallaan tuotteena tulleen lakiin. — Kumpikin ajatus sopii lakipositivistiseen epistemologiaan.

²³ *Aarnio* on huomauttanut, että lakipositivismi on omiaan johtamaan käsitykseen, jonka mukaan oikeustieteen tulee olla nimenomaan oikeussäännösten

Edellä hahmotettua oikeustieteen lakipositivistista epistemologiaa voitaneen tiivistäen luonnehtia seuraavan kolmen kohdan avulla:²⁴

1. Oikeus on (yhteiskunnan) lainsäätäjän antama asia. Se on olennaisesti valtion tahdon tuote, laki.
2. Oikeus on löydettävissä positiivisista oikeuslähteistä.
3. Lainopin tutkimuskohteen muodostaa tämä annettu oikeus, josta voidaan saada objektiivista tietoa.

Lakipositivistisen epistemologian yksi postulaatti oli, kuten todettiin, *idea yhdestä ainoasta oikeasta ratkaisusta*. Oikeudelliset ratkaisut miellettiin periaatteessa rakenteeltaan *loogisen syllogismin* muotoisiksi. Asia on yhteydessä vallan kolmijako-oppiin ja pyrkimykseen sitoa lainkäyttäjän lainsäätäjän säättämiin lakeihin ja poistaa siten mahdollinen mielivalta. Ihanne oikeusvaltiosta liittyy myös asiaan.

Käsitelainopin metodiikka luontuikin varsin hyvin *tähän* pyrkimykseen. Tosiasiasahan vielä tuolloin lainsäätäjän säättämä oikeusjärjestys oli varsin aukollinen. Mutta toisaalta oikeustieteen tradition myötä kehittynyt oikeusjärjestelmä oli täydellisempi. Säädännäisen oikeuden aukkoja pyrittiin nyt täyttämään oikeusjärjestelmästä käsin, jolloin myös roomalainen oikeus sai merkitystä. Uudelleenmuokatusta roomalaisperäisestä aineksesta koostuvat yleiset opit tulivatkin monissa siviilioikeuden kysymyksissä tärkeiksi tekijöiksi oikeusjärjestyksen aukkojen täytössä.

Käsitelainoppi ja lakipositivismi ovat sinänsä eri tason asioita. Käsitelainoppi-luonnehdinta viittaa oikeustieteen *metodiin*, kun taas lakipositivismi-ilmaus kytkeytyy *oikeuskäsitykseen*, ts. käsitykseen siitä, mikä oikeus on pätevää oikeutta ja siten tieteen tutkimuskohteena. Käsitelainopin harjoittaminen ei välttämättä ole lakipositivistista.

Edellä esitetyistä lakipositivismin tunnusmerkeistä kaksi viimeistä täytti jossakin määrin jo historiallinen koulukunta. *Savigny* ja *Puchta* eivät vielä kuitenkaan nähneet keskeisenä oikeuslähteenä valtion tahtoa, lakia, vaan, kuten edellä jo on kerrottu, he käsittivät oikeuden synnyn

systematisointia ja tulkintaa. Ajan oloon tällainen perusasenne on omiaan vieämään oikeustieteellistä tutkimusta ahtaasti voimassaolevan normiston tarkasteluun. *Aarnio*, Teko, s. 285.

²⁴ Vrt. Ross, *Rechtsquellen* s. 179 ss., *Ahlander*, s. 66 ss. ja *Aarnio*, Teko, s. 34.

historiallisena asiana. Rationalistisuusajatus säilyi historiallisen koulukunnan ajatusmaailmassa sikäli, että instituutioiden varaan rakennettu systeemi perustui tietyille rationaalisille lähtökohdille. Puchta mielsi oikeuden peruskäsitteeksi (lähtökohdaksi) vapauden.²⁵ Oikeuden tehtävänä oli toisaalta vapauden periaatteen toteuttaminen ja toisaalta sen rajojen osoittaminen. Hahmotettu vapausajatteluun perustuva oikeusjärjestelmä oli myös lainsäätäjän vapauden rajoittaja.²⁶

Saksalainen käsitelainoppi pyrki ideaaleissaan toteuttamaan myös ensimmäistä lakipositivismin tunnusmerkkiä. Windscheid mielsi oikeuden lainsäätäjän järkevänä tahtona. Käsitystä voidaan kutsua *rationaaliseksi lakipositivismiksi*.²⁷ Oikeus ymmärrettiin kylläkin lakina, muttei suinkaan minään mielivaltaisena asiana, vaan järkevistä harkinnoista *johdettuna*, rationaaliin näkemyksiin pohjautuvana lainsäätäjän tahtona. Kehitetty oikeussysteemi edusti käsitelainopilliselle oikeustieteelle tuota rationalisuutta.

Vastavaikutuksena systeemiin uskovalle ja sieltä käsin järkevyyttä oikeudelle hakevalle käsitelainopille muodostui Saksassa ensisijassa *Iheringiin* nojaava *intressilainoppi* ja ns. *vapaoikeudellinen koulukunta*.²⁸ *Ihering* pyrki irtaantumaan käsitelainopin staattisesta, tosiasiallisesta elämästä vieraantuneesta systeemiajattelusta. Silti hän katsoi valtiolla olevan oikeuden asettamismonopoliin.

Tällaisen lakipositivistisen ja käsitelainopillisen epistemologian kehityminen tapahtui siis 1800-luvun loppupuolella. Tällä vuosisadalla lakipositivistinen paradigma on hallinnut lainoppia aina nykypäivään asti. *Lakipositivismi on avain myös Suomessa harjoitetun oikeusdogmaattisen toiminnan ymmärtämiseen.*

Suomalainen oikeustiede nojautui aina analyttisen oikeustieteen valta-asemaan tuloon asti konstruktivisen käsitelainopin perustalle. Olihan sillä voimakkaana vaikutteiden antajana saksalainen oikeustiede. Siviilioikeutemme omaksutut yleiset opitkin olivat tällaisen käsitelainopillisen lakipositivismin perustalta syntyneitä ja ne ovat keskeisesti ylläpitäneet edelleenkin tämänlaista ajatustraditiota.²⁹

²⁵ Puchta, *Cursus*, s. 4. »Der Grundbegriff des Rechts ist die Freiheit. Daraus folgt, dass sich nicht von dem Begriff der Vernunft aus zu dem Recht gelangen lässt.»

²⁶ Juha Tolonen, JFT 1973, s. 348.

²⁷ Larenz, s. 25 ss.

²⁸ Reaktiosta ks. mm. Ross, *Rechtsquellen*, s. 184 ss., Larenz, s. 42 ss., Ahlander, s. 82 ss., Klami, *Oikeusfilosofian historia*, s. 135 ja Friedman, s. 179 ss.

²⁹ Ks. lähemmin Klami, *Oikeustaistelijat*, s. 66 ss., Björne, s. 67—154 ja s. 208 ss. sekä Aarnio, JFT 1976 s. 35 ss. ja sama LM 1977, s. 344 s.

Toisen maailmansodan jälkeen ei oikeudellinen ajattelu ole kuitenkaan maassamme esiintynyt aivan tällaisessa muodossa kuin edellä hahmoteltiin. Maamme lainopin kehityksessä voidaan erottaa kaksi vaihetta: *lakipositivismin konstrukttiivinen ja analyttinen vaihe*.

1.3.2. Suomalainen käsitelainoppi ja analyttinen oikeustiede lakipositivistisen epistemologian variaatioina

a) Suomalaisesta käsitelainopista

Tapa suorittaa tulkintatoimintaa lainopillisen perinteen myötä kehittyneen oikeusjärjestelmän käsite- ja asialuokkien avulla oli tyypillistä maassamme aina 1950-luvulle asti. Ns. konstruktiviselle käsitelainopille, joksi tuon ajanjakson suomalaistakin oikeustiedettä voitaneen luonnehtia, oli ominaista rakentaa laajoja systemaattisia käsitepiirejä ja luokitella asioita kokonaisuuden eri osiin. — *Aarnio* toteaa, että ajatus oikeussäännösten systematisoinnista on juurtunut syvään juridiseen ajatteluun. On korostettu tarvetta muodostaa sellaisia yleisiä käsitteitä, joiden avulla oikeudellinen säännöstö on täsmällisesti, mutta samalla yleiskatsauksellisuuden säilyttäen hallittavissa. Systematisointi on ymmärretty osana oikeusdogmatiikkaa. Systematisointi on muodostunut toisaalta välttämättömäksi ja toisaalta taas mekaaniseksi lähestymistavaksi.³⁰ — *Aarnion* mukaan yleisesti ottaen koko yksityisoikeuden yleisten oppien rakennelma on muodollisesti saatettavissa systematisoituun, hierarkiseen kaavaan. Metodisena runkona juridisella systematisoinnilla on ollut yleensä aristoteelinen logiikka. Suomalaisen oikeustieteen peruskäsitteistö on muovattu saksalaisen pandektioikeuden vaikutteiden alaisena. Tuohon aikaan ainoa yleisesti tunnettu logiikan muoto oli juuri aristoteelinen logiikka, jonka mukaisesti käsitteiden määrittelemine on tapahtunut ilmoittamalla »genus proximum» ja »differentia specifica». Määritelmäketjujen kautta on näin voitu luoda käsitteverkko, eräänlaiset »Linnén luokat». Tällainen hierarkia on saattanut peittää oikeusjärjestyksen kokonaisuudessaan tai jonkin sen osa-alueen. Systematisoinnin varaan on rakentunut myös työnjako eri oikeudenalojen kesken.³¹

³⁰ *Aarnio*, Teko s. 262.

³¹ *Aarnio*, Teko, s. 263.

Yhteys oikeusjärjestelmän käsitteiden ja yksittäisten oikeussääntöjen välillä on käsitelainopin syntyajoista lähtien mielletty siten, että ensin on luotu suhteellisen pysyvä, historiallista perua oleva käsitesystematiikka, jonka puitteisiin sovitetaan kulloinenkin lainsäädäntö. Teoreettinen systematisointi palveli myös tulkintaa. — Käsitelainopillinen tutkimus on *Aarnion* mukaan pyrkinyt määrittelemään peruskäsitteiden ja johdannaisten järjestelmän niin, että johtopäätökset olisivat niistä loogisesti välttämättömiä. Oikeusohjeita ja ratkaisuja pyrittiin johtamaan oikeusjärjestelmän joistakin peruskäsitteistä, teorioista tai peruslauseista. Lakeja luettiin tavallaan järjestelmän läpi. Käsitelainoppi lausuikin *Aarnion* mielestä sen, miten asioiden pitäisi olla, jos ne olisivat peruskäsitteissä lausutulla tavalla. Käsitelainopillisen järjestelmän rakentaminen (systemin formulointi) ei sen vuoksi tuota lauseita, joiden kohdalla voitaisiin edes periaatteessa puhua (empiirisesti) paikkansapitävyydestä. Stipulatiivinen määritelmä voi olla hyvä tai huono, muttei milloinkaan totuusarvoja omaava asia. *Aarnion* mielestä luodun käsitejärjestelmän puitteissa esitettävät johtopäätökset on mahdollista osoittaa oikeiksi ainoastaan loogisesti.³²

Tässä yhteydessä on syytä panna merkille etenkin se *tapa*, jolla käsitelainoppineemme suorittivat käsitteittensä ja niiden järjestelmän muokkaamisen. Tälle voidaan sanoa olleen tunnusomaista *teoreettinen konstruktivisuus*. Käsitteet on suhteutettu toisiinsa ja suoritettu aristoteelisen luokkalogiikan avulla laajojen käsitepiirien ja tunnusmerkistöjen muodostusta tietyistä peruskäsitteistä lähtien. — Kysymys on samalla ollut myös oikeuskäsitteiden *olennaisten piirteiden* tai *olemuksen* (Wesen) ilmaisemisesta. Tällaista määritystapaa voidaan pitää *reaalimääritelmänä*. Kysymys ei ollut vain asian kielellisestä kuvaamisesta, nimestä, vaan myös sisältöominaisuuden luonnehdinnasta.³³

Määritystapana oli *tunnusmerkistöjen muodostus*. Tunnusmerkistöt

³² *Aarnio*, Teko s. 311. — Ks. myös *Kivimäki*, LM 1937 s. 480.

³³ *Reaalimääritelmä* pyrkii valaisemaan asian olemusta tai sanoisinko ominaisuuksia. Esim. »Ihminen on järjellinen eläin». *Nominaalimääritelmä* on taas sopimus siitä, että jokin sana merkitsee samaa kuin jokin toinen sana tai sanayhdistelmä. Esim. »1 Newton on se voima, joka antaa yhden kilogramman massalle kiihtyvyyden 1 m/s²». — Ks. määritelmistä *Eero Vilkkonen*, Hallintotoimen mitättömyydestä, Vammala 1970, s. 15 ja siellä mainittu kirjallisuus.

³⁴ Ks. *Sipilä*, Delikti, s. 224 ss.

miellettiin abstraktioiksi.³⁴ Yhteisiä ja erottavia piirteitä eri asialuokkien välillä nähtiin suhteellisen korkealla abstraktiotasolla. Juridisten käsitteiden tunnusmerkitöt saatiin toisten oikeuskäsitteiden suhteen tehtyjen erinäisten loogisten erottelujen kautta. Esimerkkinä perinteisen lainopin käsitelmääritystavasta voidaan mainita *siviilioikeudellinen sopimustyyppi*.³⁵

Kauppa on määritetty kaksipuoliseksi oikeustoimeksi (eli sopimukseksi), jolla henkilö luovuttaa toiselle omistusoikeuden esineeseen.

Vaihto eroaa kaupasta vastikkeellisuustunnuksen perusteella: vastikkeena on vaihdossa yksinomaan tai ainakin suurimmaksi osaksi muuta kuin rahaa.

Lahja on määritetty taas yksipuoliseksi oikeustoimeksi, jolla esine tai omaisuusarvo luovutetaan vastikkeetta.

Vuokra on sopimus, joka sisältää esineen luovuttamisen toisen käytettäväksi vastiketta vastaan.

Laina on irtaimen esineen vastikkeetonta luovuttamista käytettäväksi.

— Näistä perinteisen lainopin käsitelmäärityksistä havaitaan, että käsitteiden tunnusmerkistöjen muodostuksen takana on mm. seuraavia loogisia jaotteluja: yksipuoliset — kaksipuoliset oikeustoimet, vastikkeellinen — vastikkeeton, rahavastike — muu vastike ja omistusoikeus — käyttöoikeus. Tunnusmerkistöihin kytkeytyy myös esineen ja oikeustoimen peruskäsitteiden määritykset.³⁶

Käsiteparia »välttämätön — riittävä»³⁷ käyttäen voidaan sanoa, että perinteinen käsitelmääritys on ollut enimmäkseen *oikeusjärjestelmän* näkökulmasta *välttämättömien*, oikeudellisesti relevanttien piirteiden ilmoittamista.³⁸ Oikeusjärjestelmän systematisointien (erottelujen suhteessa toisiinsa) kannalta käsitteille muodostetut tunnusmerkit ovat olleet sekä *välttämättömiä* että myös *tähän tarkoitukseen riittäviä*. — Eri asia

³⁵ Sopimustyyppien ongelmien analysoinnista ks. Sundberg, SvJT 1961, s. 11—30.

³⁶ Ks. näistä määrityksistä mm. Wrede, s. 255—268.

³⁷ Välttämättömien ja riittävien tunnusmerkkien ongelmasta ks. Aarnio, Kysymyksiä, s. 3 ja s. 82.

³⁸ Tämä selittyy siitä, että käsitelainopillinen oikeustiede hahmotti oikeuden loogiseksi järjestelmäksi käsitteiden avulla. Esimerkiksi sopimuksen käsitteestä voidaan tiettyjä loogisia erotteluja tehden johtaa useita erilaisia sopimustyyppiejä. Näin muodostuu tietty sopimustyyppijärjestelmä, jonka kategoriat eroavat toisistaan tunnusmerkistöjen kautta. Ks. esim. myöhemmin jaksossa 3.3.1. oleva *Sipilän* sopimustyyppi-sukupu.

taas on tunnusmerkkien välttämättömyys ja riittävyys *oikeusjärjestyksen* hahmotuksen ja *oikeuskäytännön* ratkaisujen suhteen.

On ilmeistä, että käsitemääritykset suunniteltiin *normatiivisiksi mitapuuksi* asioiden *juridista arviointia* ja *konstruktiota* varten. Määrityksillä pyrittiin antamaan ne välttämättömät piirteet asioista, joita edellytettiin (oikeusjärjestelmän näkökulmasta katsoen) oikeusvaikutusten kytkemiseksi. Määritysten *riittävyys* sekä *oikeusjärjestyksen* hahmotukseen että *oikeuskäytännön ratkaisujen* teon suhteen on ollut kyseenalaista. Elävä elämä kun ei ole aina noudattanut teoreettis-systemaattisia jaotte-luja. — Tähän asiaan palataan tarkemmin työsopimuksen ja työsuhteen käsitteiden osalta myöhemmin.

Käsitelainopillinen oikeusjärjestelmän muokkaus ei kuitenkaan käsitännyt *vain* käsitteiden määrittystä. Itse asiassa nykyisten oikeudenalojen eriytyminen ja niiden *yleisten oppien teorial*, *oikeusperiaatteet* ja *muutkin perusteet* on muovattu käsitelainopin valtakautena. Käsitemäärityk-siin ja käsiteloukkien muodostukseen liittyi myös erinäisten teorioiden, oikeusperiaatteiden ja oppien vakiintuminen.

Monet yleiset oppimme ovat edelleenkin olennaisesti käsitelainopilli-sella pohjalla. Tämä heijastuu ja näkyy mm. *nykyisessä juridisessa kie-lessämme.* Toisen maailmansodan jälkeen on kuitenkin eräiltä osin tarkis-tettu vanhoja yleisiä oppeja, poistettu turhia ja pyritty luomaan myös uusia teorioita.

Tarkasteltaessa kokonaisuutena kotimaista käsitelainoppia voidaan havaita sen voittopuolisesti keskittyneen *oikeusjärjestelmän* (yleisten oppien) muovaamiseen. Lainsäätäjän antamaksi oletettu pätevä oikeus pyrittiin löytämään systeimirakentamisen kautta. Oikeus ymmärrettiin yhtäältä ihmisten keskinäisen yhteiselämän järjestyksenä, oikeusjärjes-tyksenä, jonka tiede toisaalta hahmotti järjestelmänsä puitteissa. (Vrt. Wrede, Kivimäki, Hakulinen ym.) Kun lainsäätäjä ei ole *meillä* (vrt. BGB) kuitenkaan antanut laeissaan tuota käsitelainoppineittemme toi-minnan perustana ollutta oikeussysteemiä, on ilmeistä, että *lakipositivis-tiset ideaalit vesittyivät melkoisesti käsitelainoppineitten praktisessa työssä.* Loogisesti rakennetun oikeusjärjestelmän aspektista deduktiolla johdetut yksittäiset oikeusnormiväitteet olivat monasti pikemminkin »professorioikeutta» kuin eduskuntamme säätämää oikeutta.³⁹ Käsite-

³⁹ Kivimäki totesi (v. 1937) lainopin suorittaneen konstruktivisen tehtävänsä oikeuskehitystä edistävästi. »Käsitejärjestelmän avulla ei ole voitu luoda ainoas-

lainopin *metodiikkaan* liittyvä tieteellisyyskriteeristö oli siis omiaan vesitämään lakipositivistisia perusoletuksia, jotka kuitenkin toisaalta esitettiin monien teosten alussa.

Kuten myöhempi kritiikki tätä vanhempaa oikeustiedettä kohtaan on osoittanut, käsitelainopillinen oikeustiede on paljastunut kritiikille alttiiksi nimenomaan tässä näennäisessä lakipositivistisuudessaan. Teorioiden korreloinnissa positiivisen materiaalin suhteen on ollut ongelmia. — Kuitenkaan vanhempi oikeustieteemme ei ole pyrkinytkään varsinaiseen positivismiin. Ns. filosofinen positivismi ja lakipositivismi ovat eri asioita.

b) *Analyyttisen oikeustieteen varhaisvaiheesta*

1950-luvulla asettui traditionaalisen oikeustieteen kritiikoksi *analyttinen oikeustiede*. Se otti vaikutteensa paitsi aikaisemmasta perinteestä myös ns. skandinaavisesta realismista ja erityisesti filosofian tuolloisesta valtavirtauksesta, *filosofisesta positivismista* taikka *loogisesta empirismistä*. Tämä epistemologiamuutos loi hyvän pohjan arvostella tietyiltä osiltaan aikaisempaa tutkimusta. Arvostelu kohdistui mm. käsitteelliseen väljyyteen, spekulatiivisuuteen, fiktioajatteluun sekä substanssi- ja olemuspohdiskeluihin.⁴⁰

Analyttisen oikeustieteen uusia filosofisia taustoja voidaan peilata *Wittgensteinin* filosofian avulla.⁴¹ Eräs tietoteoreettisesti merkittävä oivallus on ollut havainto *kielen keskeisestä asemasta* inhimillisissä toiminnoissa. Keskeinen ansio tässä suhteessa lankeaa *Wittgensteinille*.

Hänen ns. varhaisvaiheeseensa luettavan teoksen »Tractatus Logico-Philosophicus» päätavoitteena oli sen alueen rajaaminen, mistä voimme puhua. Teoksessa esitetyn käsityksen mukaan sen rajan sisäpuolelle,

taan uusia tuomionormeja, vaan kokonaisia tulkintasysteemejä ja uusia oikeussäännöstöjä, joita laki ei lainkaan mainitse.» Sellaisia ovat esim. sääntöperintö, hankinta, speditio, komissio, keskinäiseen testamenttiin perustuva puolison perintöoikeus ja sopimus poissaolevien kesken. *Kivimäki* totesi myös kaikkien lakikodifikaatioiden »Code civilista ja Bürgerliches Gesetzbuchista Kiinan äskettäin säädettyyn siviililakiin 'olevan' juristioikeuden koostumia». *Kivimäki*, LM 1937 s. 480 s.

⁴⁰ *Aarnio*, Teko, s. 34. — Ks. lähemmin kehityksestä *Aarnio*, JFT 1976 s. 43 ss. ja sama, Oikeudellisen, s. 4 ss.

⁴¹ Näin lähestyy asiaa myös *Aarnio*, JFT 1976 s. 45 ss. ja sama LM 1973, s. 352 ss.

joista asioista voimme puhua, jäävät kaikki mahdolliset ja todelliset asiantilat. Vain asioita, joista voidaan puhua, voidaan mielekkäästi tutkia. »Mistä ei voi puhua, siitä on vaiettava». *Wittgenstein* tahtoi tutkimuksellaan osoittaa, että filosofian perinteelliset kysymykset ovat mielettömiä näennäiskysymyksiä, joita ei voida lainkaan ratkaista. Hän kehitti ajatusta filosofiasta kielen loogisena kritiikkinä. Tällaisen filosofian tehtävänä oli osoittaa tiettyjen kysymysten olevan vailla mieltä.⁴²

Tähän teokseen sisältyi seuraavanlainen ajatustapa: »Maailma on tosi-seikkojen, ei olioiden kokonaisuus» (1.1).⁴³ »Mikä on niin kuin se on — tosiseikka — on yksityisten asiantilojen vallitsemista» (2). »Yksityinen asiantila on olioiden (asioiden, esineiden) yhteys» (2.01). »Oliot muodostavat maailman substanssin» (2.021). »Olioiden konfiguraatiot muodostavat yksityiset asiantilat» (2.0272). »Vallitsevien yksityisten asiantilojen kokonaisuus on maailma» (2.04). »Todellisuus on yksityisten asiantilojen vallitsemista ja vallitsematta olemista» (2.06).

»Luomme itsellemme todellisuuden kuvia (2.1). Kuva on todellisuuden malli (2.12). Tosiseikkojen loogiset kuvat ovat ajatuksia (3.). Lauseessa ajatus ilmenee aistimin havaittavana (3.1.). Lause on todellisuuden kuva (4.01.). Lauseiden kokonaisuus on kieli (4.001.). Vain lauseet, jotka ovat todellisuuden kuvia, voivat olla tosia tai epätosia (4.06.). Lauseet esittävät yksityisten asiantilojen vallitsemista ja vallitsematta olemista (4.1.). Filosofian päämääränä on ajatusten looginen selventäminen. Filosofian tuloksena eivät ole 'filosofiset lauseet' vaan lauseiden selventyminen (4.112.). Kieleni rajat merkitsevät maailmani rajoja (5.6.). Logiikka täyttää maailman. Maailman rajat ovat myös logiikan rajoja (5.61).»⁴⁴

Jo näistäkin poimituista lauseista ilmenee *Wittgensteinin* Tractatuksen tietoteoreettisia pääajatuksia. Näitä ajatuksia oli joitakin esitetty jo ennen häntä, mutta Tractatuksessa nämä ajatukset on koottu tietyntylaiseksi kokonaisuudeksi ja ilmaistu aforismin tyyllisin lausein.

Wittgenstein oli *Russellin* ja *Machin* ohella eräs keskeinen vaikuttaja kehittyneessä ns. *Wienin piirin* filosofiassa. Tähän piiriin liittynyttä filosofista suuntausta on kutsuttu uuspositivistiseksi, loogiseksi positivismiksi, loogiseksi empirismiksi tai analyyttiseksi filosofiaksi.⁴⁵ Myös Pohjoismaat ovat kuuluneet loogisen empirismin vaikutuspiiriin.

⁴² Ks. Tractatuksen suomennoksen v. *Wrightin* tekemät saatesanat s. XI ja *Wittgensteinin* laatima esipuhe, s. 3.

⁴³ Nämä numerot ovat Tractatuksen lauseiden numeroita.

⁴⁴ Ks. niiden lauseiden selitystä, v. *Wright*, Logiikka, filosofia ja kieli, s. 140 ss. ja *Wedberg*, s. 172 ss.

⁴⁵ Ks. tästä lähemmin v. *Wright*, Logiikka, filosofia ja kieli s. 161 ss., *Wedberg*, s. 210 ja *Aarnio*, JFT 1976 s. 45 ss.

Loogisen empirismin vaikutusta on havaittavissa analyttisen oikeustieteen perusteissa.⁴⁶ Etenkin analyttisen oikeustieteemme varhaisvaiheen tietoteoreettiset ajatukset käyvät ilmi edellä esitetyistä Tractatuksen lauseista. Näistä on tässä suhteessa syytä panna muistiin mm. todellisuuden, tosiseikan ja maailman käsitteiden määritykset sekä ajatus kielestä todellisuuden kuvana. Lisäksi on mainittava myös Wittgensteinin käsitys siitä, että vain todellisuutta kuvaavilla lauseilla on totuusarvo. Tähän liittyy ajatus *mielekkäistä lauseista* ja *verifoimisteesistä*. Vain mielekkäät lauseet katsottiin voitavan palauttaa välittömän aistikokemuksen yhteyteen, ts. testata empiirisesti.

Analyttisen oikeustieteen kytkeytyminen tähän uuspositivistiseen tieteentraditioon merkitsi yhtäältä *lakipositivististen perusoletusten vahvistumista* ja toisaalta sen tiettyä *uudelleenmuotoilua*. Mielekkäiden tieteellisten lauseiden tuli olla ko. tieteenteorian mukaan koeteltavia empiirisen todellisuuden suhteen. Oikeustieteenkin lauseet oikeusjärjestyksestä pyrittiin testaamaan siihen empiiriseen aineistoon, jossa ajateltiin oikeuden olevan annettuna asiana. Positiivinen oikeus tuli siten löytää tutkimalla suoraan näitä *annettuja* asioita. Tänä *empiriana* toimivat lähinnä kaksi lähdettä: *säädöslauseet esitöineen* sekä *oikeuskäytäntö*. Vakiintuneesta oikeuskäytännöstä tuli nyt tärkeä positiivisen oikeuden lähde. Lakipositivistinen epistemologia siis vahvasti otettaan, mutta *muuttui osittain*. Voitaneen sanoa, että termin lakipositivismi osalta painopiste siirtyi *jälkiosan* puolelle. Positiivisen oikeuden lähteenä ei ollut enää vain laki, vaan myös empiirinen aineisto, oikeudelliset *ratkaisut*.⁴⁷

Uuden oikeustieteen kehittämä *tulkintamenetelmä* poikkesi myös aikaisemmasta. Laajojen konstruktivistien käsite- ja asialuokkien sijasta pyrittiin nyt analysoimaan käsitteitä. Suurten kokonaisuuksien hahmotuksen sijasta keskityttiin yksityiskohtien tarkkaan tutkimiseen. Havainnoitavan materiaalin, kuten säädöstekstien ja oikeuskäytännön merkitys kasvoi. Induktio astui deduktion sijaan ajattelutapamallina.

Analyttinen oikeustiede suhtautui traditionaalsiin yleisiin oppeihin, systematisointeihin, olemusajatteluun ja teorioihin varsin kielteisesti. Ne

⁴⁶ Ks. mm. Aarnio, JFT 1976, s. 46 ss.

⁴⁷ Analyttisen oikeustieteen edellä hahmotetut epistemologiset piirteet käyvät ilmi esimerkiksi Zittingin, Vuorion, Aarnion ja Sarkon väitöskirjatutkimuksista.

Ks. Analyttisestä oikeustieteestä lähemmin Aarnio, JFT 1976 s. 43, ss., sama, Oikeudellisen s. 4 ss. ja Backman, Oikeustiede 1972: 1, s. 315–360.

katsottiin lähinnä ns. *metafysiikaksi*, koskei näistä useimpia kyetty sitovasti induktion avulla johtamaan empiriasta. — Ajatuksena oli se, että oikeustieteen tulee tarkastella suoraan annettuja asioita, kuten säädöslauseita, esitöitä ja ratkaisuja. Luokitteluja traditionaalisen oikeusjärjestelmän luokkiin ja lokeroihin pidettiin tarpeettomina ja jopa haitallisina *välivaiheina*.⁴⁸ — Siltä osin kuitenkin, kun voimassaolevat säädökset ja oikeustapaukset rakentuivat jollekin teorialle tai opille, ei analyyttisessakaan perinteessä voitu pitää tällaisia asioita metafysiikkana. Ns. *positiivituneet teoriat* ja *legaaliset käsitteet* ovatkin säilyneet nykypäivään asti.⁴⁹

Analyyttinen oikeustiede ei silti ole voinut toimia ilman loogista kieltä. Käsitteiden määrittelyn ja käytön osalta ei oikeustiede voi koskaan positivisoitua. Analyyttisen perinteen alkuaikoina pyrittiin tältä osin *tieteelliseen*, mahdollisimman eksaktiin *kielenkäyttöön*. Tieteen tarvitsemien *käsitteiden määrittelytapa* oli nyt käsitelainopista poikkeava. Laajojen käsitepiirien, systeemien, muodostamisen sijasta pyrki analyyttinen oikeustiede analysoimaan käsitteitä osiinsa jonkin systematiikan puitteissa. Tämä merkitsi hieman *toisenlaisten apupiirustusten luomista*, kuten Aarnio on huomauttanut. Käsitteiden analyysi alamomentteihin merkitsi siis uutta systematiikkaa tällä tasolla.⁵⁰

Tyypillinen muutos olikin se, että aikaisempien asia-, käsite- tai oikeusluokkien olemus- tai luonnetarkastelun sijasta siirryttiin nyt oikeussubjektien erilaisten *oikeusasemien analyysiin*. Tämän systematiikan puitteissa asiat luokittuivat nyt esim. sisällöksi tai suojaksi erinäisiin

⁴⁸ Kritiikki välivaiheajattelua kohtaan heijastui mm. jakamattoman kuolinpesän lainhuuto-ongelman osalle. Lahtinen katsoi käsitteen »kuolinpesä» olevan vain esitystekninen apuväline, joka viittaa kuolinpesän osakkaisiin. Lainhuuto tulisi tämän ajattelun mukaan myöntää suoraan osakkaiden nimiin. Ks. Lahtinen, Till läran om juridiska personer, TfR 1949 s. 47 ss. ja sama, Kuolinpesä-konstruktioista, LM 1955 s. 112 ss. — Ks. myös Aarnio, Kysymyksiä, s. 125 s. ja siinä mainittu kirjallisuus.

⁴⁹ Esimerkkinä voitaneen mainita mm. oikeustoimien taustalla olevat opit, kuten jako määrämuotoisiin ja vapaamuotoisiin oikeustoimiin, lupausteoria ym. — Työehtosopimuslain osalta on nykypäivään asti säilynyt mm. työehtosopimusnormien jaottelut velvoite- ja normimääräyksiin sekä jälkimmäisten jako edelleen työ- ja työolonormeihin.

⁵⁰ Aarnio, Oikeudellisen, s. 59 s.

asianosaistahoihin nähden.⁵¹ — Tämä uusi systematiikka on itse asiassa eräs *analyyttisten yleisten oppien osa*.⁵²

Tällä tavalla jäsennettyjen käsitteiden tai asioiden sisältö pyrittiin päättämään positiivisesta, annetusta materiaalista. Näin toivottiin saatavan mahdollisimman tarkka kuva (tai kartta) oikeudesta. — Tässä on myös monta kertaa onnistuttu.

Sen sijaan, että käsitelainopin aikana teoreettiset tunnusmerkistö-määritykset olivat käsitelmäärityksen päämuotoja, siirryttiin siis nyt kuvailemaan *oikeustosiseikkoja* ja *oikeusvaikutuksia*. Nämä oikeusnormin osat miellettiin havaintotodellisuuteen palautuvina asioina. Analyyttiseen ajatteluun kuului keskeisenä osana *käsitys oikeusjärjestyksestä normi-kompleksina*. Oikeusnormien miellettiin liittävän tiettyihin oikeustosi-seikastoihin tiettyjä oikeusvaikutuksia. Normit liittyvät taas toisiinsa eräänlaisina ketjuina. Täten oikeusjärjestyskin miellettiin positiivisena, havaintotodellisuuteen periaatteessa palautuvana asiana.⁵³

Eräs toinen, tähän läheisesti liittyvä analyttisen oikeustieteen kehittymä yleisten oppien asia on *normiluokitus*. Oikeusjärjestyksen jäsentämiseksi on oikeusnormeja luokitettu mm. käyttäytymisnormeihin, reaktionormeihin, reaktiotapanormeihin, kompetenssinormeihin. Erottelupeerustana tässä systematiikassa ovat toimineet oikeusvaikutuksen laatu ja se, mihin tai keihin normit kohdistuvat.⁵⁴ Muina analyttisen oikeustieteen uusina yleisinä oppeina voidaan mainita mm. *pätemättömyys*.⁵⁵ ja *sopimusvapauskäsitteiden* ⁵⁶ analyysit.

Sen sijaan, että käsitelainopillinen käsitelmääritys ja systematisointi palvelivat tulkintaa ja ratkaisujen tekoa, ovat analyttisessä perinteessä *tieteen käsitteet ja luokitukset* ymmärretyt *esitystekniikkaan* liittyvinä

⁵¹ Parhaan esimerkin muodostaa luonnollisesti *Zittingin* tekemä omistusoikeuden käsitteen analyysi. — Ks. myös *Aarnio*, Perillisen oikeusasemasta. Porvoo 1967.

⁵² Yleisten oppien käsite on määriteltä tässä tutkimuksessa siten, että myös analyttiset käsitelmäärittelyt ja systematisoinnit kuuluvat ko. käsitteen alaan. — Vrt. *Aarnio*, Oikeudellisen, s. 53 s.

⁵³ Näin mm. *Makkonen*, Problematik, s. 13 ss.

⁵⁴ Ks. esim. *Lahtinen*, Aufbau, s. 119, *Makkonen*, Problematik, s. 27 ja *Sarkko*, Työrauhavelvollisuudesta, s. 1—3.

⁵⁵ Ks. *Muukkonen*, Muutosäännökset, s. 116—122 ja *Zitting*, Omistajan vaihdoksesta s. 53 ss. sekä *Suviranta*, Pakottavat säännökset, s. 5—11.

⁵⁶ Sopimusvapauskäsitteen analyysistä ks. *Pekkanen*, s. 147 ss. ja siellä mainittu kirjallisuus.

asioina. Näistä käsin tapahtuvasta ratkaisujen teosta on erityisesti varoitettu. — Tieteen käsitelmääritykset ovat mielletty *konventionaalisiksi*, sopimuksen varaisiksi asioiksi.⁵⁷ Sitä vastoin säädösteksteissä käytetyt käsitteet katsottiin *legaaliksiksi käsitteiksi*, joista voidaan tehdä tulkinallisia johtopäätöksiä.⁵⁸ — Tähän seikkaan liittyy läheisesti myös analyttinen kritiikki ns. lokerointiajattelua ja turhia välivaiheita kohtaan.

Tavoitteena on ollut pyrkimys objektiiviseen tietoon. On ajateltu olevan olemassa tarkastelijasta ulkopuolinen todellisuus, jota tutkitaan mahdollisimman luotettavasti ja objektiivisesti. Analyttikoille on ehkä ollut tyypillistä *ulkopuolisen tarkastelijan asema*.⁵⁹ Subjektiiviset arvostukset on tullut joka tapauksessa avoimesti esittää ja paljastaa. Lakipositivistinen ajatus heijastuu myös mm. siinä, että silloin, kun tieteelliset argumentit eivät ole antaneet vastausta tai ratkaisua kysymykseen, on katsottu tieteenharjoittajan saattavan ryhtyä esittämään vain omia oikeuspoliittisia mielipiteitä (suosituksia) asiasta. — Analyttisen paradigman vallitessa argumentit eivät ole monasti niin pitkälle *tiettyyn ratkaisuun* vieviä kuin käsiteläinopin osalta oli laita. Näin joudutaan melko pian normisuositusten esittämiseen.

Tarkasteltu varhaisanalyttinen lakipositivismi ei ole tehnyt enää oikeusjärjestyksen suhteen täydellisysoletusta. Oikeutta ei ole mielletty *suljettuna järjestelmänä*. Silti on ollut tyypillistä pyrkimys rakentaa pienempiä teoreettisia systeemeitä. Siinä kun konstruktivistit rakensivat käsitteistä aristoteelisen luokkalogiikan avulla suuria käsitepiirejä, analyttikot tarkastelivat esim. yhtä käsitettä ja pyrkivät hajoittamaan sitä loogisesti osiinsa.⁶⁰

c) Analyttisen oikeustieteen myöhäisvaihe ja irtautuminen lakipositivismista

Suomessa harjoitettu analyttinen oikeustiede on muuttunut ajan mukana. Analyttinen oikeustiede on ollut alusta alkaen läheisessä kosketuksessa moderniin filosofiaan ja tieteenteoriaan ja näin näillä aloilla

⁵⁷ Ajatusta on puoltanut erityisesti Ross, johon myös maamme analyttisessä oikeustieteessä on tukeuduttu. Ks. Ross, *Om ret*, s. 132 ss.

⁵⁸ Näin ajatteli mm. Vuorio, s. 167.

⁵⁹ Ks. tästä Hart, s. 86 ss., Aarnio, *Oikeudellisen*, s. 2 ss. ja sama, *Teko*, s. 2 ss.

⁶⁰ Vrt. v. Wright, *Logiikka, filosofia ja kieli*, s. 241.

tapahtuneet muutokset ovat heijastuneet varsin pian analyttiseen traditioon.⁶¹

Analyttisen oikeustieteen myöhäisvaihe kytkeytyy läheisesti *Wittgensteinin myöhäisvaiheen* filosofiaan.⁶² Myöhemmässä vaiheessa *Wittgenstein* tunnetusti hylkäsi eräitä aikaisempia ajatuksiaan, kuten kuva-teorian kielestä (ts. siitä, että kieli olisi todellisuuden looginen kuva) ja oppinsa siitä, mitä ei voi sanoa. Tähän myöhempään vaiheeseen kuuluvan keskeisen teoksen »*Philosophische Untersuchungen*» tyyli on myöskin toinen. Siinä ei enää esitetä varsinaisia opinkappaleita tai teesejä. *Wittgenstein* ei enää etsi vastausta filosofisiin kysymyksiin, vaan haluaa vaientaa kyselyhalumme.

Tämän myöhemmän vaiheen pääteemana oli kielen ongelma. Merkittävimpiä anteja tästä on ollut huomion kiinnittäminen tieteellisestä, loogisesta kielestä *toimivaan arkikieleen*. Tähän liittyviä ajatuksia ovat ajatukset *kielipeleistä*⁶³ ja käsitteiden periaatteellisesta määrittelemättömyydestä.⁶⁴ Tällä uudellakin ajattelutavalla on ollut viime aikojen filosofisessa ajattelussa merkittävä asema. Sen innoittamana on syntynyt uusi koulukunta tai filosofiasuuntaus. Puhutaan ns. tavallisen kielen, arki-kielen filosofiasta tai Oxfordin filosofiasta.⁶⁵

Loogisen empirismin pohjalta syntynyt analyttinen oikeustiede oli alkuaankin ollut kiinnostunut kielen ongelmista (Lahtinen).⁶⁶ Pyrittiin kehittämään tieteelle eksaktia kieltä. Kun filosofiassa alettiin painottaa tieteellisen kielen sijasta *toimivan arkikielen* asemaa, tapahtui näin myös analyttisessä oikeustieteessämme.⁶⁷ (Makkonen, Aarnio)

⁶¹ Ks. tästä erit. Aarnio, LM 1973, s. 362—373 ja sama, JFT 1976 s. 56—67.

⁶² Wittgensteinin myöhäisvaiheen filosofiasta ks. mm. v. Wright, Logiikka, filosofia ja kieli, s. 228 ss., Wedberg, s. 321 ss., Hartnack, s. 210 ss., Aarnio, Teko s. 56 ss. ja Wilenius ym. s. 134 ss.

⁶³ »Wir können uns denken, das der ganze Vorgang des Gebrauchs der Worte... eines jener Spiele ist, mittels welcher Kinder ihre Muttersprache lernen. Ich will diese Spiele 'Sprachspiele' nennen.» Wittgenstein, P.U. 7 §. — »Das Wort 'Sprachspiel' soll hier hervorheben, dass das Sprechen der Sprache ein Teil ist einer Tätigkeit, oder einer Lebensform.» Wittgenstein P.U. 23 §.

⁶⁴ Ks. erityisesti Wittgenstein, P.U. §:t 65, 66, 67, 68 ja 69.

⁶⁵ Ks. esim. v. Wright, Logiikka, filosofia ja kieli s. 23.

⁶⁶ Lahtinen, Aufbau, s. 16 ss. — Ks. Osvi Lahtisen ajatusten arvointia, Wikström, Oikeus 3/1974, s. 19—22.

⁶⁷ Makkonen, LM 1959, erit. s. 55—66. Aarnion osalta ks. erityisesti, Kysymyksiä, s. IX, 4 s., 72 ss.

Oxfordin filosofien (mm. von Wright) innoittamana nousi *käyttäytymisen selittämisen ongelma* myös keskeiseksi analyyttisen oikeustieteen ongelmaksi. Jos voitaisiin selittää lainsäätäjän käyttäytyminen ja tuomarin ratkaisukäyttäytyminen, voitaisiin myös voimassaolevan oikeuden sisältö selvittää helpommin. Näin *intentionaalisen* käyttäytymisen selittämisen suhteen herännyt kiinnostus filosofiassa herätti kiinnostusta myös oikeustieteessämme. *Makkonen* pyrki ensimmäisenä osoittamaan ratkaisukäyttäytymisen selittämisen loogisen syllogismin muotoiseksi tapahtumaksi olevan ongelmallista. Idea yhdestä ainoasta oikeasta ratkaisusta hylättiin pian. *Kivivuori* taas sovelsi tavoitteellisen käyttäytymisen teorioita lainsäätäjän käyttäytymisen suhteen. *Aarnio* kiinnostui myös praktisen syllogismin teoriasta tekojen selitystautana.⁶⁸ Mielenkiinto on kohdistunut jälleen varsin syvälle modernin filosofian oppirakennelmiin. — *Aarnion* ajatuksia⁶⁹ on syytä tässä yhteydessä tarkastella lähemmin.

Aarnio lähtee liikkeelle paljolti *Wittgensteinin* jo Tractatuksessa esittämistä käsitelmäritteilyistä ja ajatuksista. *Aarnionkin* konseption mukaan todellisuuden kokonaisuus on maailma. Asiantilan käsite merkitsee tapaa, jolla (substantiaaliset) oliot todellisuudessa voivat järjestyä. *Aarnio* ymmärtää oliot fysikaaliseen todellisuuteen kuuluvina asioina. Todellisuus taas voidaan käsittää yksityisten asiantilojen vallitsemisena tai ei-vallitsemisena⁷⁰ (vrt. edellä oleviin *Wittgensteinin* käsityksiin).

Me ihmiset voimme *Aarnion* mukaan hahmottaa tosiasiat usealla eri tavalla. Tosiasia ei muutu, vaan vain tapamme hahmottaa tuo tosiasia on toinen. Maailman kuvaaminen on siis tosiasioiden hahmotusta. Tämä tosiasioiden hahmotus tapahtuu *kielen* avulla. *Wittgensteiniin* viitaten *Aarnio* katsoo, että kieli ja ajattelu peittävät toisensa. Hänen mukaansa kaikki mitä voidaan sanoa, voidaan myös ajatella — ja päinvastoin. Ajattelun ulkopuolelle emme voi mennä. Näin siis kielen rajat (ja siis samalla ajattelun rajat) ovat *Aarnion* mukaan maailmamme (maailmaa havain-

⁶⁸ Ks. *Kivivuori*, Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I, s. 25 ss. — *Makkosen* väitöskirjassa Zur Problematik der juristischen Entscheidung oli keskeisenä kysymyksenä ratkaisutoiminnan ongelma. — *Aarnio* on sittemmin teoksessaan Oikeudellisen ajattelun perusteista lähestynyt ongelmaa praktisen syllogismin tarjoaman teoreettisen mallin avulla. Ratkaisutoiminnan tarkastelu tekona, johon ratkaisuteon tekijän tavoitteet vaikuttavat, on ollut *Aarnion* ongelmana myös kirjassa *Laki, teko ja tavoite*.

⁶⁹ Niitä *Aarnion* ajatuksia, joita hän esittää uudemmissa kirjoissaan on *Legal Reasoning*, Turku 1977 ja *Mitä lainoppi on*, Helsinki 1978, ei ole otettu tässä yhteydessä huomioon, koska tämä jakso on kirjoitettu ennen näiden teosten ilmestymistä.

⁷⁰ *Aarnio*, Oikeudellisen, s. 13 ja sama, *Teko* s. 55.

noivalle ihmiselle) rajat. Kielenkäyttömme analyysi on näin ollen myös tosiasiallisesti maailmankuvamme tai todellisuuskäsityksemme analyysiä.⁷¹

Maailmankuvamme sisältää *Aarnion* mukaan aina tietynlaisen apriorisen elementin. Meillä tulee olla jo valmiina viitekehys, jonkinlainen konstruktio, ennen kuin voimme ylipäänsä tehdä analyysoivia kysymyksiä maailmastamme. Ihmisellä on siis tietty aktiivinen rooli oman maailmankuvansa muodostamisessa. Käsitteemme itse asiassa määräävät, miten ylipäänsä hahmotamme meitä ympäröivää todellisuutta. Tietomme on riippuvainen kysymyksistä, joita asetamme ja siten myös intressistämme asettaa kysymyksiä.⁷² — Tiedolla *Aarnio* ymmärtää kokemuksen ajatuksellista jäsentämistä tavalla, joka sanoo jotakin yleistä kohteestaan.⁷³

Kielen toiminnankin suhteen *Aarnio*⁷⁴ lähtee *Wittgensteinin* ajatuksista liikkeelle. Tämän (*Wittgensteinin* myöhäisvaiheen) ajattelun mukaan kieli tulee ymmärtää toiminnallisena kokonaisuutena eikä pidä pyrkiä määrittelemään kieltä nimien yhdistelmäksi eikä luomaan parannettua kieltä. Käytännön kieli on sinänsä jo täydellinen. On saatava vain selville se, miten kieli toimii. Tämän selvittäminen on taas vaikeaa. *Wittgenstein* turvautuikin tässä yhteydessä siihen, että hän pyrki konstruimaan tietoisesti yksinkertaisia kielimalleja, ns. *kielipelejä*. Kielipelien avulla voidaankin havainnollisesti saada esiin se tapa, jolla kieli käytännössä toimii. Mm. kielen sanojen käyttö yhdessä käyttöön liittyvän toiminnan kanssa ymmärretään siis eräänlaisten »pelien pelaamisena». Näitä kielipelejä pelataan erilaisin säännöin eri tilanteissa. (Kielipeleissäkin on siis sääntöjä, kuten muissakin peleissä.) Kielen toiminta voidaan siis selvittää tutkimalla kielipelien sääntöjä.

Aarnio on omaksunut myös *Wittgensteinin* *perheyhtäläisyys*-ajatuksen kielipelien osalta sekä siihen liittyvän ns. *määrittelemättömyyteen*. Tämän näkemyksen mukaan erilaiset kielipelit vain muistuttavat toisiaan. Niillä ei ole sellaisia käsitteellisiä yhteyksiä keskenään, että voitaisiin osoittaa yhteisiä tunnusmerkkejä kaikille kielipeleille, muuten kuin, että ne ovat kieltä. *Wittgenstein* ilmaisi asian sanomalla, että kielipelit ovat ns. *perheyhtäläisiä*. Hän jopa katsoi, ettei eri kielipeleillä keskenään ja eri kielillä keskenään ole mitään yhteistä, jonka takia me jotakin käsitettä käytämme. Kielipelit ovat vain sukua toisilleen.⁷⁵

Wittgensteinin (ja *Aarnion*) mukaan käsitteiden abstrakti määrittely ei siis onnistu lainkaan, koskei näitä yhteisiä piirteitä kielipelien välillä ole. Käsitteiden määrittelystä ratkaisua etsivä ajaa takaa harhakuvitelmaa. (Esimerkiksi käsitteen »peli» rajoja ei voida *Wittgensteinin* mukaan osoittaa.) Käsite ei ole abstraktisti suljettu. Mutta me toki voimme

⁷¹ *Aarnio*, *Oikeudellisen*, s. 14 s. ja sama, *Teko*, s. 56.

⁷² *Aarnio*, *Oikeudellisen*, s. 14.

⁷³ *Aarnio*, *Teko* s. 59.

⁷⁴ Ks. *Aarnio*, *Oikeudellisen*, s. 17 ja *Teko*, s. 61.

⁷⁵ *Wittgenstein*, P.U. §:t 65—72.

konkreetisti vetää rajoja. Vaikkei esim. käsitteen »peli» osalta ole kailta osin sen rajoja olemassa, on *Wittgensteinin* mukaan silti käsitteen käyttö, eli kielipelien pelaaminen, konkreetissa tilanteessa säännelty. Kielten käsitteiden tarkka määrittely ei siis ole mahdollista *yleispätevästi*. Vasta yhteydessä jonkin yhteisön puitteissa tapahtuvan kielen konkreetin käytön kanssa me tajuamme käsitteiden rajoja.

Todettakoon, että *Aarnion* eksplikoiat tietoteoreettiset kannanotot johtavat ongelmiin lakipositivististen katsomusten suhteen. Jos tieto on riippuvainen havainnoijan valmiuksista, kuten varsinkin kielestä, on myös problemaattista ajatella, että oikeustieteilijä voisi objektiivisesti löytää lainsäätäjän antaman oikeuden. Tämän tieto-opin kanssa on sopu-soinnussa pikemminkin käsitys siitä, että kyseessä on *todellisuuskäsityksen muodostaminen* tässä suhteessa. Tähän seikkaan nähdäkseni perustuu tieteellisyssäännösten muuttuminen siten, että alettiin vaatia väitteiden avointa argumentointia, perustelua. Normiväitteiden ja -suositusten perusteleminen, *argumentointi*, nousi täten keskeiseksi tieteellisen käsitelyn vaatimukseksi.

Lakipositivistinen tieteellisyyskriteeristö on näin vähitellen lieventynyt. Kun analyttikko joutuu vaikean tulkintatehtävän eteen, hän pyrkii analysoimaan ko. ongelman tai asiaryhmän piirteet, selvittämään oikeuskäytännön ratkaisulinjat taustoineen sekä keräämään ongelman ratkaisuvaihtoehtojen tueksi argumentteja. Näin hän voi argumentoida perustellusti eri ratkaisuvaihtoehtojen *puolesta* ja sitä *vastaan* ⁷⁶ ja esittää lopuksi oman kantansa, jota hän ei itsekään pidä ainoana oikeana.

Yhden ainoan oikean ratkaisun ideasta luopuminen on myös selvä oire lakipositivistisesta epistemologiasta luopumisesta. — Tähän lienee vaikuttanut myös se, etteivät analyttiset menetelmät ole positivistisuudestaan johtuen riittäneet yhden ratkaisun tekoon siten kuin käsitelainopin aikana vielä tapahtui. Käsitelainopillinen systeemimetodi tähtäsi yhteen ratkaisuun, jonka tekemiseen eivät niinkään vaikuttaneet ratkaisun tekijän subjektiiviset näkemykset vaan systeemi.⁷⁷

⁷⁶ Ks. tällaisesta metodista esimerkiksi *Routamo*, *Vastuu*, s. 62 ss. — Tällaista ratkaisumetodia on esittänyt myös *Muukkonen* mm. luennoillaan. — Ruotsissa tällaista menetelmää kutsutaan »reella överväganden» -metodiksi.

⁷⁷ Kun taas analyttinen epistemologia johti tällaisiin tuloksiin asiassa, onkin varsin ymmärrettävää se, että vaatimukset tuomioistuinlaitoksen demokratisoimisesta ja oikeustieteen avoimesta politisoitumisesta ovat kasvaneet myös tieteen puitteissa.

Yhteiskunnallisten tavoitteiden ja reaalisten argumenttien huomioonottamisen kautta vähitellen alettiin oikeustieteessä kiinnostua yhteiskuntatodellisuudesta laajemminkin. Normeja ei ole enää mielletty yksinomaaisesti tutkimuksen kohteena. Tutkimuskohteiden ala on siis laajentunut. 1970-luvulle tultaessa tämä kytkeytyminen tiukemmin filosofiaan ja yhteiskuntateorioihin on merkinnyt myös sitä, että oikeusteoriassakin voidaan jopa erottaa filosofisten oppisuuntien mukaan kolme traditiota: *analyttinen*, *hermeneuttinen* ja *marxilainen*.

d) Eräitä lisähuomioita analyttisestä oikeustieteestä

Analyttisen perinteen aikana on kritiikin kärki suunnattu tavallisesti perinteistä oikeustiedettä kohti. Analyttisessä perinteessä on mm. kritisoitu käsitelainopin tunnusmerkistömäärittäjäksi *riittämättöminä* asioiden erottelemisen suhteen.⁷⁸

Tämä riittämättömyys onkin usein ilmeistä. Kritiikki ei tee kuitenkaan käsitelainopilliselle määrittämiselle oikeutta siinä mielessä, että tällaiseen riittävyys ei ole edes pyrittykään. Silloin, kun perinteinen tunnusmerkistömäärittäminen mielletään oikeustositseikaston kuvauksena, on jo tavallaan tehty epäoikeudenmukainen transformaatio. Tunnusmerkistömäärittäykset ovat, kuten todettiin, olleet oikeusjärjestelmän näkökulmasta välttämättömien piirteiden ilmoittamista, jotta asia voidaan jäsentää oikeusjärjestelmän johonkin osaan. Tunnusmerkit olivat asian olennaisia oikeudellisia piirteitä. — Analyttinen oikeustositseikastomäärittäminen taas on tähdännyt sellaisten riittävien piirteiden ilmoittamiseen, jotta asia erotuisi oikeustositseikastotasolla toisista asioista. Odotukset tunnusmerkistömäärittäjänsuhteen olivat siis aikaisemmin toiset. Analyttinen määrittäminen on pyrkinyt olemaan tavallaan *kuva* tai *kartta* todellisuuden ilmiöistä ja käsitteet taas kuvan *nimiä*.⁷⁹

Toinenkin käsitelmäärittäykseen liittyvä seikka on tässä yhteydessä huomionarvoinen. Kun käsitteillä on nähty analyttisessä perinteessä olevan vain *esitystekninen* funktio, on käsitelmäärittämisessä myös koetettu suuntautua tämän ajatuksen edellyttämällä tavalla. Täten on välttytty

⁷⁸ Esimerkiksi Aarnio on arvostellut perinteisiä testamentin käsitteen tunnusmerkkejä, Aarnio, Kysymyksiä, s. 1–6, 67 ja 82 s. ja sama, Jälkisaädökset, s. 24, 28 ja 34–40. Ks. myös Sarkko, s. 19–24 ja 29–34.

⁷⁹ Vrt. Juha Tolonen, LM 1976 s. 597 ja s. 609.

antamasta käsitelainopin tapaan luonnehdintoja asioiden olemuksesta ja sisällöstä jo määrittämisessä. Kun esimerkiksi käsite »omistusoikeus» on määritetty vain omistajan oikeusaseman nimeksi, ei tällä ole annettu vielä paljonkaan tietoa itse asiasta. *Sisällyksettömyys* — tässä mielessä — onkin eräs ominainen piirre analyttisissä — sanoisinko *nominalistisissa* — käsitelmäärittämisissä. Käsitteiden varsinaisen sisällön, intension, hakeminen on edellyttänyt positiivisen aineksen analyysia. Tällaisella käsitelmäärittämisellä on tavallaan siis vain annettu tai viitotettu tietty tie, jota kulkien on voitu antaa sisältöä käsitteille. Sisällön antamista on tehty lähinnä säädöstekstien, esitöiden, oikeustapausten ja muun argumentoinnin kautta.

Analyttiset yleiset opit johtavatkin, antaessaan ohjeeksi vain: analysoi eri piirteet, jonkinlaisen *argumenttikeräilyyn*. Tämä tie vie varsin monipuoliseen ja yksityiskohtaiseen tarkasteluun. Lopputuloksen valinta jää ehkä auki, mikäli analyysi tuottaa erilaiseen tulokseen vieviä perusteita. Lakipositivistinen oikeuskäsitys ja Humen giljotiini⁸⁰ johtavat siihen, että lopputuloksen valintaa ei voida toisinaan tieteellisesti tehdä, mutta asiasta voi kyllä esittää omia subjektiivisia (tai ideologisia) mielipiteitä (suosituksia). — Analyttinen ote asioihin johtaa toisinaan eräänlaisiin »argumenttisotiin» eräiden valintojen kohdalla. Käsitelainopillisen paradigman vallitessa voitiin ehkä rohkeammin ottaa tieteellisesti perusteltuja kantoja myös tällaisissa kysymyksissä. Yhden ainoan oikean ratkaisun *idea* toimi tällöin paremmin. Esitiedot tai teoriat olivat riittävämpiä välineitä lopputulosten valintoja ajatellen. Ellei positiivisen oikeuden tasolta suoraan ollut saatavissa vastausta, kehitti oikeustiede tuolloin vastauksen oikeusjärjestelmän ainesten avulla teoreettisen päättelyn kautta. — Tätä voidaan pitää perusteltuna siinä mielessä, että tuomioistuimiin tulee kuitenkin juristien ratkaistavaksi useita ongelmia oikeuskysymyksen muodossa. Analyttinen oikeustiede ei saata palvella ratkaisujen tekijöitä tässä suhteessa edeltäjänsä tavoin. Syynä tähän on ollut tarpeettomankin negatiivinen suhtautuminen oikeusjärjestelmän ja yleisten oppien kehittelyyn.⁸¹

⁸⁰ Ns. Humen giljotiinilla ymmärretään seuraavaa väitettä: Siitä miten on, ei voida päätellä sitä, miten pitäisi olla.

⁸¹ On aiheellista — hieman poleemiseen sävyyn — kysyä, mitä se sellainen lainoppi on, joka ei tarjoa vastausta sellaisissa kysymyksissä, jotka osoittautuvat normaalijuristille vaikeiksi. Eikö juuri tällaiset ongelmat tulisi ratkaista oikeustieteen puitteissa?

Eroa oikeusjärjestelmän ja oikeusjärjestyksen välillä ei ole enää tehty. Analyyttinen oikeustiede on kehittänyt omat uudet yleiset oppinsa kiinteästi oikeusjärjestykseen liittyen. Oikeusjärjestelmätason asioihin on kiinnitetty varsin vähän huomiota ja jos on kiinnitettykin, on se ollut pääasiassa kriittistä. — Analyyttisen oikeustieteen juridisten asioiden hahmotusta varten luoman välineistön laatu ja taso on poikennut aikaisemmasta. Käsitelainopin tapaan ei laajojen kokonaisuuksien käsitteellinen hahmotus ja teorioiden kehittäminen ole saanut analyytikkojen innostusta osakseen. — Samalla on tyrehtynyt oikeuden tieteellinen luomistyö ja siten ajaltamme puuttuu perusedellytyksiä mm. kodifikaatioiden tekemiseen esimerkiksi työoikeudesta.

Juridista kieltä on kyllä analyttisessä perinteessä koetettu kehittää. Tässä suhteessa ei analyttinen oikeustiede ehkä ole (ainakaan vielä) yltänyt edeltäjänsä saavutuksiin. Vieläkin olemme, etenkin siviilioikeuden ja työoikeudenkin osalta, sellaisessa tilanteessa, että nykyisen oikeusjärjestelmämme tai *yleisten oppiemme pääasiallinen aines on luotu jo käsitelainopillisen oikeustieteen aikana*. Juridinen kieleemme on vielä lähes kauttaaltaan käsitelainopillisella pohjalla. Vain tietyiltä osin on tapahtunut uudelleenmuokkausta. Eräät käsitelainopilliset käsitteet, teoriat ja opit ovat kyllä joutuneet analyttisen kritiikin kohteeksi, mutta suurimmalta osaltaan käsitelainopin aikaiset teoriat ja opit ovat, osittain siitä syystä, että ne ovat kietoutuneet ajan mittaan säädöslauseisiin ja »lyöneet itsensä läpi» myös oikeuskäytännössä, kestäneet analyttisen kritiikin. Perinteisen oikeusjärjestelmän tai yleisten oppien asema on siis tätä kautta säilynyt edelleenkin. Siksi on syytä vakavasti pohtia sitä, ovatko kaikki perinteiset oppimme, teoriamme ja käsitteemme adekvaatteja nykypäivän tilannetta silmälläpitäen.

Kuten edellä on selvitetty, on analyttinen oikeustiede *koettanut* piitäytyä lakipositivistisissa perusoletuksissa. Lainsäätäjän asemaa pätevän oikeuden antajana on kunnioitettu. Analyttisen perinteen aikana ei ole enää esiintynyt siinä määrin kuin ennen väitteitä *lainsäätäjän erehdyksistä*. Ilmeisesti tämä selittyy siitä, että lainsäätäjän tahdonvapaudella ei ole katsottu olevan enää sitä rajoitusta, jonka aikaisemmin kehittynyt oikeusjärjestelmä muodosti. Luonnollisesti on pidetty kuitenkin yllä *Kelsenin* ajatuksiin liittyvää (muodollista) kontrollia lainsäätämisyjärjestyksen suhteen. — Tässä piilee toisaalta käsitteellisesti ja lakiteknisesti huonojen säädösten vaara ja toisaalta jopa mahdollisuus — ainakin teo-

riassa — sellaisen tilanteen toistumiseen, joka vallitsi Saksassa kolmannen valtakunnan aikana.

Toiseksi tärkeäksi oikeuslähteeksi on noussut oikeuskäytäntö. Sekään ei ole enemmälti saanut kritiikkiä osakseen. — Trendi on siis kulkenut pikemminkin siihen suuntaan, että *oikeustiede on alistanut itsensä paitsi lakeja säätäville henkilöille myös tuomioistuinlaitokselle*. Onhan viime aikoina katsottu, että mikäli lainsäätäjien tavoitteet taikka oikeuskäytäntö ovat ristiriidassa oikeustieteen näkemyksien ja teorioiden kanssa, ovat teoriat saaneet väistyä. Voitaneen sanoa, että oikeustiedettä on vainannut melkoinen »alemmuuskompleksi.»⁸²

Kun analyyttis-lakipositivistisen tutkimustoiminnan säännöt johtavat edellä esitettyihin tuloksiin (myös työoikeudessa), on syytä — ainakin tällaisessa perustutkimuksen luonteisessa tutkimuksessa — koettaa etsiä uusia vaihtoehtoja, joiden kautta voitaisiin välttää em. ongelmia. Tämän-tapaisissa ongelmissa on perinteisesti turvauduttu filosofian tarjoamaan aineistoon. — Analyyttis-hermeneuttisessa perinteessä esitetyt ajatukset näyttävät auttavan oivaltamaan sitä, mikä merkitys ja voima kytkeytyy oikeusjärjestelmään ja yleisiin oppeihin.

1.4. KANNANOTTOJA OIKEUDELLISEN AJATTELUN JA OIKEUDELLISEN TULKINNAN SUHTEEN

1.4.1. Eräitä teoreettisia lähtökohtia

Edellä lyhyesti luonnostellut *Wittgensteinin* ja *Aarnion* edustamat ajatukset ovat merkittäviä taustatekijöitä tämän tutkimuksen suorittamista ajatellen. Näistä pitkälti perusteltavissa olevista ja johdonmukai-

⁸² Tällä ei tahdota suinkaan sanoa sitä, etteikö lakien, esitöiden ja oikeuskäytännön analyysi olisi legitiimiä ja hyödyllistä lainoppia. Tottahan toki tarvitaan tietoa näistä seikoista. Mutta tässä on haluttu tuoda esiin se, että *suhtautuminen* tällaiseen aineistoon on ollut liiankin kunnioittavaa verrattuna lainopin omaan toimintaan. Syynä tähän on ollut analyyttisen oikeustieteen painottama positivistisuus ja siihen liittyvä perinteisen lainopin suorittaman oikeuden kehittelytyön leimaaminen metafysiikaksi.

sista ajatuksista sekä käsitelmäryityksistä seuraa eräitä postulaatteja tämänkin tutkimuksen ongelmien suhteen.

Ensimmäinen mielenkiintoinen ajatus on *käsitys kielestä pelinä*.¹ *Kielipelit* (Sprachspiel) ovat kokonaisuuksia, joissa yhdistyvät *Wittgensteinin* mukaan *kielen käyttö*, *elämänmuoto* ja tapa tarkastella maailmaa eli *elämäncuva*. Kielipelejä pelataan toisin sanoen aina joidenkin »sääntöjen» pultteissa jollakin »pelikentällä» joidenkin ajattelevien ja tiedostavien »pelaajien» toimesta. Arkielämän kieli toimii täten epätarkkuudestaan huolimatta käyttötilanteissa hyvin. Toimivan arkikielen käsitteiden merkitystäsmennys on siis sidottu käytön kautta aikaan ja paikkaan, ts. yhteiskuntatodellisuuden tiettyyn vaiheeseen.

Kielipelin käsitteen lisäksi *Wittgenstein* otti käyttöön myös *elämänmuodon* käsitteen (Lebensform).² Ajatuksensa mukaan kielipelit toimintoina on mahdollista ymmärtää vain tuntemalla tätä toimintaa ohjaavat säännöt. Näiden sääntöjen löytämiseksi taas täytyy edellyttää jotakin yhteistä ymmärtäjän (tai löytäjän) ja ymmärrettävän asian välillä. Tämä yhteinen kielipelien pelaamista määräävä tekijä on *Wittgensteinin* terminologian mukaan *elämänmuoto*. Kielen puhuminen on erään toimintakokonaisuuden, *elämänmuodon* osa. *Elämänmuodot* koostuvat täten tietystä toiminnoista.

Kolmas mielenkiintoinen käsite on *elämäncuvan käsite*. Ihmisillä on *Wittgensteinin* mukaan myös tietty tapa tarkastella maailmaa, ns. *elämäncuva*. Juuri tämä *elämäncuva* sitoo yhteen määrätyn *elämänmuodon* muodostavat toiminnot. Näkökulmamme (das gemeine Sehen) tai tapamme katsella asioita ratkaisee sen, minkä *elämänmuodon* osana me pidämme niitä. Myös kielipelit toiminnan muotoina tulee nähdä tiettyjen erityisten *elämänmuotojen* (tai jonkin suuremman *elämänmuodon*) ilmentymänä. Ko. *elämänmuoto* siinä vaikuttavine katsomuksineen ja sääntöineen määrää myös kielen käyttöä. Kielikin tulee ymmärrettäväksi vain

¹ Ks. jakson 1.3. av. 63. *Wittgenstein* katsoi, että kielipelin pelaaminen on kytkeytynyt tiettyihin toimintoihin.

»Ich werde auch das Ganze: der Sprache und der Tätigkeiten, mit denen sie verwoben ist, das »Sprachspiel« nennen.» P.U. 7 §.

² Tiettyyn kielenkäyttöön kytkeytyneitä toimintoja *Wittgenstein* kutsui *elämänmuodoksi*. Jokaista kielenkäyttöaluetta vastaa tietty *elämänmuoto*. »Und eine Sprache vorstellen heisst sich eine Lebensform vorstellen» P.U. § 19. »Das Wort 'Sprachspiel' soll hier hervorheben, dass das Sprechen der Sprache ein Teil ist einer Tätigkeit, oder einer Lebensform.» P.U. § 23.

silloin, kun se nähdään yhteydessä elämänkuvansa ja elämänmuotonsa kanssa.³

Tietoteoreettisesti tärkeä ajatus on käsitys *kielestä ajattelun ajopelinä*. *Aarnio* on jopa katsonut, että kieli ja ajattelu peittävät toisensa, ts. että kieli on ainoa ajatteluväline. *Aarnion* mukaan kaikki mitä voidaan ajatella voidaan myös sanoa.⁴ — Tässä käsityksessä on ehkä osittain tarkistamisen varaa.

Tekijän käsityksen mukaan kielenkäyttömme hallitsee pitkälti, muttei kuitenkaan totaalisesti ajatteluamme ja siten myös tietojamme asioista. Kieli on tajunnan ajopeli, muttei toki ainoa. Voimme ajatella *myös* muiden välineiden kuin kielen käsitteiden kautta. Meillä on tajunnassamme myös käsityksiä, mielteitä tai mielikuvia, joita emme voi edes kielen käsittein kuvata. Kuitenkin on todettava, että kieli hallitsee melko pitkälti todellisuuskuvamme. Varsinkin ns. juridisten asioiden osalta kielen käytöllä on keskeinen asema, mikä johtuu siitä, että kieleen sitoutumattomien mielikuvien tai käsitysten saaminen oikeusjärjestyksestä ei ole mahdollista.

Näistä wittgensteinilaisista kielifilosofisista ajatuksista on varsin lyhyt askel siihen ajatteluun, jota ns. *hermeneuttinen traditio* edustaa. Tekijän käsityksen mukaan nämä näkemykset ovat yhteensovitettavissa. Itse asiassa hermeneuttinen tieteenfilosofia tavallaan vain astuu askelta pitemmälle tajunnan ongelmien analyysissa ja on kehittänyt tätä varten myös omia käsitteitään. Näiden ajatusten ja käsitteiden avulla voidaan lähestyä tässä tutkimuksessa esillä olevia ongelmia. Hermeneuttisen tradition käsiteapparaatuuria voidaan hyödyntää tässä yhteydessä jossakin määrin. Sitä yritetään seuraavassa myös sopeuttaa em. kielifilosofiseen terminologiaan. — Seuraavassa luonnostellaan lyhyesti hermeneuttisen tieteenfilosofian ajatusmaailmaa lähinnä *Rauhalan* tutkimuksiin⁵ nojautuen.

³ Ks. P.U. § 72 ja *Aarnio*, Teko s. 63.

⁴ *Aarnio*, Teko, s. 56.

⁵ *Rauhala*, Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Tapiola 1974. Ks. myös sama,Psykoanalyysin hermeneuttinen tieteenfilosofia. Turun yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja n:o 2/1972.

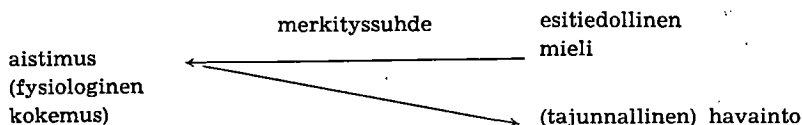
Hermeneuttisesta perinteestä ks. mm. *Aarnio*, LM 1977 s. 316 ss. — Tämän jakson kirjoittamisen jälkeen on ilmestynyt myös *Aarnio*, On Legal Reasoning, 1977, jossa käsitellään myös po. asiaa. Ks. myös *Wilenius* ym. s. 138—143 sekä *Juntunen-Mehtonen*, s. 94—112 sekä s. 120—130.

Hermeneuttisessa tieteenfilosofiassa tavoitellaan tajunnallisen ymmärtämisen transcendentaalisten⁶ ehtojen analyysia. Tässä yhteydessä aikadimensio on tärkeällä sijalla. Ko. ajattelutradition mukaan aikaisemmin koettu ja ymmärretty muodostuu tulevan kokemisen ja tietämisen transcendentaaliseksi ehdoiksi. Tämä voidaan ilmaista myös sanomalla, että uusilla tiedoilla on aina tietyt *esitietonsa*, joista käsin uusi asia tajutaan. Me ymmärrämme tietyn asian tietyissä ymmärtämissyhteyksissä. Edeltänyt esitieto muodostaa siis uuden asian ymmärtämisen transcendentaaliset ehdot. Hermeneuttisen ajatteluperinteen mukaan *ymmärtäminen* (*Verstehen*) on aina *yhteyksissä ymmärtämistä*. Maailman kokeminen (asioiden ymmärtäminen) tapahtuu siis ko. ajattelusuuntauksen mukaan aikaisemman tiedon eli ns. *esitiedon* kautta.

Ymmärrettäköön *aistimuksen* käsitteellä fysiologista kokemusta ja *havaitsemisella* sitä, että aistimus mielletään tietona. Näin voidaan sanoa, että saamme *havaintoja* (eli miellettyjä tietoja) siten, että tajunnassamme olevat esitiedot eli mielet asettuvat yhteyteen aistimuksien kanssa. *Mielen* (saksaksi *Sinn*, engl. *sense*) käsite kuvaa hermeneuttisen konseption mukaan siis sitä keinoa, jolla asiat mielletään. Kun tajuntamme mieli asettuu yhteyteen jonkin aistimuksen kanssa siten, että se ymmärretään, valitsee hermeneuttisen terminologian mukaan *merkityssuhde*.⁷ Maailma on tältä osin jäsentynyt siten, että tietty aistimus on tajuttu tiettyjen esitiedollisten mielen kautta. Mielen kytkeminen aistimukseen (eli ns. *mielikarakteristiikka*) merkitsee merkityksien määreiden antoa asioille.

⁶ Käsite transcendentaalinen on peräisin *Kantin* filosofiasta. Käsite ei merkitse mitään salaperäisiä olioita, olentoja, tapahtumia tai akteja, jotka eivät ole missään yhteydessä kokemuksen kanssa. Transcendentaalinen ei ole sama kuin transcendenttinen, joka viittaa kokemuksen ulkopuolisiin asioihin. Transcendentaalinen on mitä läheisemmässä yhteydessä kokemuksen kanssa, nimittäin loogisen perustelun avulla. Transcendentaalinen ilmoitti *Kantin* tieto-opin tehtävän: sen oli perusteltava kokemuksen mahdollisuus. Transcendentaalinen kulkee kokemuksen edellä (*a priori*) tehden kokemuksen mahdolliseksi. — Ks. J. E. *Salomaa* teoksessa *Immanuel Kant, Elämä ja filosofia*, Porvoo 1960, s. 106 s.

⁷ Asiaa voitaneen selventää seuraavalla kuviolla:

Merkityssuhteiden kytkentä on paljolti opittujen sääntöjen hallitsema asia. Voidaan puhua myös *merkityssuhdesäännöistä*.

Tajuntaprosessi⁸ jatkuu myös mieltämisvaiheesta edelleen siten, että havaintoon liitetään yhä uusia merkityssuhteita sisäistettyjen sääntöjen mukaan. Näin saamme yhä *paremmin tiedostettuja havaintoja*. Viimeistään tietojemme kommunikointivaihetta varten tulevat välttämättömiksi kielellisten käsitteiden tiedostettu kytkeminen havaintoihimme. Tällöin on kyseessä *kielellinen artikulaatiotaso*. Tajuntamme mielet kytkeytyvät kuitenkin jo sellaisenaankin paljolti kielen käsitteisiin.

Maailman kokeminen on merkityssuhdesääntöjen hallitsema prosessi. Merkityssuhdesääntömme voivat olla myös vääristyneitä, jolloin puhutaan *merkityssuhdevääristymistä*. — Merkityssuhdesäännöt ovat myös suhteutuneet toisiinsa. Esitietoinamme ei ole vain pelkkiä mieliä, vaan tiettyjä merkityssuhde- tai *merkityssuhdesääntöjärjestelmiä* eli ns. *horisontteja*. Koettu maailma on tajuntamme mahdollisimman hyvin jäsentämä kokonaisuus.⁹ Määreitten anto asioille tapahtuu tietyn horisontin (merkityssuhdejärjestelmän) puitteissa.

Tämä hermeneuttinen ajattelutapa voidaan yhdistää luontevasti edellä esiteltuihin *wittgensteinilaisiin ajatuksiin*. Voimme sanoa, että *maailman kokemista (todellisuuden hahmottamista) hallitsevat merkityssuhdesäännöt ja niiden järjestelmät (elämäkuvat) ovat paljolti, vaikka eivät yksinomaan kieleen sitoutuneita. Merkityssuhdesäännöt ovat pitkälti kielipelin sääntöjä*. Mielikarakteristiikka on asian käsitteellistä hahmottamista, *käsitteellistämistä*. Me näemme asiat paljolti kieleen sitoutuneiden määreiden avulla. Asiat saavat tajunnassamme kielellisestä valmiudestamme riippuen tietyn tajunnallisen muodon.¹⁰ — Kielellisillä merkityssuhdesäännöillä ja niiden järjestelmillä on varsinkin lainopissa suuri merkitys. Tästä asiasta lähemmin seuraavassa.

⁸ Vrt. *Oksalan* artikkelissa »Tieto ja todellisuus» olevaan kuvioon. *Wilenius* ym. s. 51.

⁹ Ilmaisulla »koettu maailma» ymmärretään yksilöllisellä tavalla jäsenyntyä ja koostunutta tajunnallista kokonaisuutta. Koettu maailma on tajunnan korrelaattina organisoitunutta todellisuutta. *Rauhala*, s. 43 s.

¹⁰ Asia voidaan ilmaista *snellmannilaisittain* myös siten, että havainnot ovat riippuvaisia sivistyksestä. Kaikki havaitseminen on jonakin havaitsemista. Tämä »jonakin» taas seuraa vallitsevan sivistyksen käsitemaailmasta. — Ks. *Wilentius*, *Snellmanin linja* — henkisen kasvun filosofia. Jyväskylä 1978, s. 48, 70—75 ja s. 132.

1.4.2. Teorioiden sovellutusta lainoppiin

a) Lähtökohtia

Lainopillista tutkimusta voidaan pitää eräänlaisena oikeudellisia asioita tiedostavana subjektina. Oikeustiede on tavallaan eräs *tietoisuuden laji*. Edellä olevaa teoreettista ajattelua ja terminologiaa hyödyntäen voidaan ongelmaa oikeustieteellisestä tulkintatoiminnasta tarkastella jossakin määrin uudelleen muotoiltuna sekä uusien välineiden ja kysymysten valossa. Kun tulkintatoiminta nähdään tiedostamisprosessina (eikä vain tekona), voidaan tutkia varsinkin niitä (esitiedollisia) edellytyksiä, jotka kytkeytyvät ko. toimintaan. Voimme myös lähemmin analysoida tähän toimintaan vaikuttavia merkityssuhdesääntöjä ja niiden järjestelmiä (elämänkuvia). Edellä oleva teoreettinen ajattelutapa auttaa täten tutkimaan sitä, missä määrin *oikeusjärjestelmällä ja siihen liittyvillä yleisillä opeilla on* (esitiedollisina merkityssuhdejärjestelminä) *vaikutusta tulkintakatsomuksiin lainopissa*. Täten selvinnee samalla mm. esillä olevan *varsinaisen tutkimustehtävän asettamisen mielekkyys ja relevanssi*.

Tutkimuksen alussa on määritelty mm. *oikeusjärjestyksen* käsite. Lainopillinen tutkimus kohdistuu voimassaolevaan oikeuteen oikeusjärjestyksenä. Voimassaoleva oikeus on sama kuin voimassaoleva oikeusjärjestys. Oikeusjärjestys koostuu oikeusnormeista, jotka kytkevät tiettyihin asioihin (oikeustosiasiioihin) oikeudellisia seuraamuksia (oikeusvaikutuksia).

Oikeusnormit ovat asioita, joista meillä ei ole suoranaista aistihavaintoa. Näiden vallitsemisen tai olemassaolon me päätelemme erinäisistä tieto-objekteista eräiden ajattelutottumusten tai sääntöjen mukaan. *Voimassaoleva oikeus ja oikeusjärjestys ovat ihmistiedon asioita*. Kysymys oikeudesta on siis tulkittu asia. Näyttää siis siltä, että *oikeudelliseen kieleen sitoutuneet merkityssuhteet, merkityssuhdesäännöt ja niiden järjestelmät ovat tärkeitä tekijöitä oikeuden tajuamisessa*. Siten jo oikeudellisista asioista puhuttaessa käytettävän kielen tutkimisella voidaan selvittää sitä, *miten lainoppi mieltää oikeudelliset asiat*.

b) Juridisesta kielestä

Arkikielestä¹¹ eräissä olennaisissa suhteissaan poikkeaa juridisissa keskusteluissa käytettävä kieli. Juridisen kielenkäytön osa-alueita voi-

¹¹ Arkisissa askareissa käyttämäämme kieltä voidaan kutsua *arkikieleksi*.

daan erottaa kolme: *säädöskieli*, *oikeustieteen kieli* ja *oikeuskäytännön kieli*. *Säädöskieli* kytkeytyy oikeusnormien asettamiseen asioiden kulkuun vaikuttamisen tarkoituksessa. *Oikeustieteen kieli* liittyy systemaattisen tiedon tuottamiseen ja välittämiseen oikeudesta. *Oikeuskäytännön kieli* puolestaan kytkeytyy käytännön elämän asioiden oikeudelliseen järjestymiseen ja järjestämiseen (ratkaisuihin).

Nämä kielenkäyttöalueet ovat paljolti päällekkäisiä ja sidoksissa toisiinsa. Kaikissa näissä kielenkäytön osa-alueissa on kysymys samasta asiasta, oikeudesta. Näissä eri tehtävissä toimivat juristit voivat varsin pitkälle ymmärtää toistensa kieltä. On siis olemassa yhteisiä kielenkäytöissäntöjä eräiden eroavuuksien lisäksi. Voidaan siis sanoa olevan olemassa *yhteinen juridinen yleiskieli ja tähän kytkeytyvä juridinen tapa tarkastella asioita*.

Juridisen kielen käsite merkitsee siis oikeudellista yleiskieltä. *Aarnionkin* mukaan oikeuden alueella on runsaasti sellaisia yhteisiä kieli-tottumuksia, joiden sitomia juristit ovat. Juridisen kielen muovaa pitkälti yhteinen koulutus ja juridinen käytäntö. Pääosa tiedon vaihtoa eri oikeudellisissa toiminnoissa tapahtuu tämän juridisen kielen varassa. Tämä kieli sisältää ilmaisuja, jotka edellytetään tunnetuksi eräänlaisena communis opinionina eikä niiden merkitystä kerrota joka kerta uudelleen. Jokainen juristi tuntee merkitykseltään sellaiset termit kuin »avioeste», »holhous», »määräala» ja »lainhuuto». *Aarnion* mukaan nämä ilmaisut assosioivat juristeissa mielikuvia, jotka mahdollistavat yhteisen kommunikaation.¹²

Tämä *yhteinen juridinen kieli* rakentuu laadullisessa suhteessa tietuille, lähinnä oikeustieteen muokkaamille *peruskäsitteille* (kategorioille)

Arkisille asioille on yleiskieleen muodostunut omia ilmaisuja ja terminologioita. Ihmisen käytännölliselle arkielämälle ominaista suhtautumistapaa asioihin voidaan hermeneuttikkojen mukaan kutsua ns. *luonnolliseksi asenteksi*. Tuo luonnollinen asenne (tai siihen läheisesti liittyvä arkielämänkuva) heijastuu arkikielessä. Koetun arkimaailman merkityssuhteet ovat tähän luonnolliseen asenteseen liittyvien merkityssuhdesääntöjen muovaamia.

Tässä yhteydessä ei ole tarpeen tarkastella arkikieltä ja siihen liittyviä merkityssuhdesääntöjä ja -tottumuksia enempää. — Todettakoon kuitenkin, että yhteinen (esitiedollinen) kulttuuripohja on tärkeä, jotta voisimme hahmottaa maailmaa yhtenäisesti ja olla siten tietyn identiteetin omaava kansa.

¹² *Aarnio*, Teko, s. 293 s.

sekä näistä loogisia jaotteluja erotteluja tehden saaduille *johdannaisille*.¹³ Esimerkiksi siviilioikeudessa tällaisia peruskäsitteitä ovat subjektiivisen oikeuden, velvollisuuden, esineen, oikeustoimen jne. käsitteet. Johdannaisia taas ovat mm. erilaiset varallisuus-oikeudet, esineluokat, sopimustyyppit yms. Apukäsitteinä käytetään myös ns. tavallisen kielen termejä ja ilmaisuja. Juridiseen keskusteluun kuuluu melkoisesti tässä yhteydessä ymmärrettyinä mielekkään merkityksen saavia erityisiä käsitteitä, kuten oikeusnorit, normien voimassaolo, subjektiivinen oikeus, oikeusvoima, juridinen kompetenssi jne. Vaikka näitä käsitteitä saatetaan käyttää myös muissa yhteyksissä, saavat nämä käsitteet juridisten toimintojen yhteydessä mielekkään »kotinsa».

Juridinen yleiskieli on olennaisesti oikeustieteen kehittämää, koska useat peruskäsitteet ja johdannaiset sekä erityiskäsitteet ovat oikeustieteen muokkaamia. Oikeustieteen kieli on siten tavallaan primääri vaikuttaja juridiseen kieleen nähden.

c) Juridisen kielen relevanssista oikeudessa

Edellä esitetyt teoreettiset kannanotot viittaavat siihen, että *oikeudelliset asiat mielletään ja tiedostetaan juridiseen kieleen liittyvien merkityssuhteiden kautta*. Juridisen kielen rajat ovat oikeudellisten asioiden hahmottamisen rajat. Vain osalle arkielämässä varsin tärkeillekin asioille

¹³ Asia tulee ilmi tarkasteltaessa esim. sitä, mitä OikTL 10 §:n 1 momentin lauseen rakentaminen ja ymmärtäminen on edellyttänyt:

»Joka on valtuuttanut toisen tekemään *sopimuksia* tai muita *oikeustoimia*, tulee suhteessaan *kolmanteen henkilöön* välittömästi *oikeutetuksi* ja *velvoitetuksi* oikeustoimen perusteella, jonka *valtuutettu* valtuutuksen rajoissa tekee valtuuttajan nimessä.»

Edellytyksenä on ollut mm. näiden kursivoitujen käsitteiden tunteminen jo ennakolta. On pitänyt tietää, mitä ovat »oikeutetuksi ja velvoitetuksi tuleminen», »oikeustoimi», »sopimus», »valtuuttaminen» ja »valtuutettu». Käsitteet oikeus ja velvollisuus ovat oikeuden peruskäsitteitä. Velvoiteoikeuden peruskäsitteitä taas ovat olleet mm. oikeustoimen ja sen alalajin, sopimuksen käsitteet. Kategorian »edustus» alla taas on määritelty käsitteet »valtuutus», »valtuuttaja», »valtuutettu» jne. Samalla tavoin etenee myös esineoikeus. — Perinteiset oikeustieteelliset opinnotkin on aloitettu peruskurssilla, joiden alussa on opetettu mm. oikeussubjektioppi, oikeustoimioppi jne. Täten on saatu opituksi juridisen kielen käsitteistöä, jonka avulla on voitu hahmottaa oikeutta johdonmukaisesti. — Vrt. myös oikeusasema-analyysin yhteydessä syntynyt uusi juridinen kieli.

annetaan juridisessa suhteessa merkitystä ja tällöinkin niiden tajuamisessa tapahtuu laadullista muutosta. On eri asia hahmottaa tietty asia, esimerkiksi toisen ihmisen lyöminen, arkikielellä »lyömisenä» kuin juridisella kielellä »pahoinpitelynä».

Arkikieleen sanottiin liittyvän ns. luonnollinen asenne tai arkielämänkuva. Juridiseen kieleen taas kytkeytyy tietty juridinen asenne tai juridinen elämätkuva. Kun ajattelemme juridisesti jotakin asiaa, me ikäänkuin joudumme »saattamaan itsemme juridiseen tilaan» eli kokemaan maailma oikeudellisten merkityssuhteiden kautta. Tämä juridinen asenne (tai elämätkuva) kytkeytyy juridiseen kieleen liittyviin mieliin ja ajatustottumuksiin. *Juridisen kielen mielet ja merkityssuhdesäännöt*¹⁴ ovat juridisen ajattelun olennaisia osia.

¹⁴ Merkityssuhdesääntöä voidaan kutsua myös normiksi. Von Wright on, ilmeisesti tätä samaa asiaa tarkoittaen, esittänyt olevan tärkeää erottaa säännöt, jotka säätelevät (enjoin, permit, or prohibit) käyttäytymistä (primäärinormit) ja säännöt, jotka määrittävät erilaisia sosiaalisia käytäntöjä ja instituutioita. »Norms of the first kind tell us that certain things ought to or may be done. Norms of the second kind tell us how certain acts are performed.» — Esimerkkinä näistä sekundäärisistä normeista v. Wright mainitsee pätevän avioliiton solmimisen edellytykset, jotka eivät velvoita solmimaan avioliittoa. Priimääriset eli käyttäytymistä säätelevät normit näyttävät merkittävää osaa käyttäytymisen selittämisessä, kun taas sekundääriset säännöt ovat perustavan tärkeitä käyttäytymisen ymmärtämisessä, toteaa von Wright, *Explanation and Understanding* s. 151 s. (Korostus tekijän)

Tähän viimeksimainittuun aspektiin liittyy myös tuo merkityssuhdesäännön käsite. Kun tiedämme, että tietynlainen toiminta merkitsee pätevän avioliiton solmimista, voimme tunnistaa asian avioliiton solmimiseksi. Toisin sanoen ulkopuolisen tarkastelijan tieto siitä, miten pätevä avioliitto solmitaan, mahdollistaa myös tietynlaisiin tapahtumiin käsitteen »avioliiton solmiminen» mielen ja merkityssuhteen liittäminen. Tajunnassamme on myös samalla sääntö: aistimuksiin, jotka täyttävät kriteerit a—d, voidaan tai jopa pitää kytkeä mieli M. Kyseessä on merkityssuhdesääntö ja samalla tunnistamissääntökin. Nämä säännöt eivät ole välttämättä yksinomaisesti sitovia. Tietyt mielet ovat mahdollisia kytkeä ehkä erilaisiin aistimuksiin.

Kysymys on nyt osin siitä samasta asiasta, jota Strömberg kutsuu *kvalifikationormiksi* (*kvalifikationsregel*). Strömbergin mukaan kvalifikationormi ei käske tai kiellä mitään käyttäytymistä, vaan antaa tietyille asioille jonkin oikeudellisen laadun (kvalitet). Esimerkkinä hän mainitsee föräldrabalkenin 11:1 §:ssä olevan määräyksen: »För underårigt barn i äktenskap vare föräldrarna förmyndare». Tuo säännös antaa vanhemmille ominaisuuden olla lapsiensa holhoojia, ts. tietyn oikeudellisen kvaliteetin. Näiden kvalifikationormien luokkaan kuuluvat Strömbergin mukaan mm. ne lainsäännökset, joita kutsutaan tavallisesti

Oikeudelliselle yleiskielelle varsinaisesti identiteettiä antava seikka on tuo *juridinen tapa* (tietoisesti) tarkastella asioita. Oikeudellinen ajattelu ja juridinen kieli kytkeytyvät yhteen. Juridisen kielen käsitteet ja ilmaiset toisaalta heijastavat oikeudellista asioiden arviointitapaa. Toisaalta taas tämä arviointi on oikeudellisen kielen merkityssuhteiden varassa. *Juridisessa tiedonhankinnassa maailman asioista (maailman kokemisessa) ikäänkuin annetaan asioille tietynlaisia oikeudellisia muotoja.* Asiat nähdään juridisen kielen kautta tiettyjen juridisten muotojen hahmossa.

Juridinen elämäncuva tai ajattelutapa ei ole kuitenkaan vain kielen käsitteiden määrityksiin sinänsä liittyvä asia. Siihen kytkeytyy nimenomaan myös *teorioita, arvostuslähtökohtia ja jäsentämisajatuksia.* Ne implikoivat myös *merkityssuhdesääntöjä ja niiden järjestelmiä* asioiden hahmottamista silmälläpitäen. Juridinen kieli onkin oikeastaan lauseiden ja virkkeiden *kokonaisuus.* Johdonmukaisten lause- ja virkekokonaisuuksien muodostamiseksi tarvitaan tiettyjä teorioita, arvostuslähtökohtia ja jäsentämisajatuksia.

Täten voidaan myös sanoa, että arkielämän asioista ja toiminnoista eli arkielämänmuodoista suhteellisesti itsenäisen asian muodostaa siis *juridinen elämänmuoto.*¹⁵

legaalidefiniitioiksi. (Myös von Wright viittaa samaan asiaan edellä mainituilla sekundäärinormeiksi kutsumillaan säännöillä.) — Tällaiset juridiset merkityssuhdesäännöt (kvalifikationsregel, sekundäärinormit) liittyvät useimmiten primäärinormien eli käyttäytymistä säätelevien normien soveltamiseen, mutta niillä on merkitystä myös oikeusvaikutusten suhteen. Strömberg, Inledning till den allmänna rättsläran, s. 81—86.

Ymmärtääkseni Hartin tarkoittamat *tunnistamissäännöt* eli rules of recognition ovat eräs esimerkki tällaisista merkityssuhdesäännöistä. Hartin mukaan nämä tunnistamissäännöt ovat eri tasolla kuin primäärinormit. Ne ovat sääntöjä säännöistä. Tunnistamissääntöjen avulla voidaan yksinkertaisimmin poistaa primäärinormien vallitsemisessa oleva epätietoisuus. Rule of recognition määrittää jotkut asiantilat, joiden vallitessa tietty sääntö johdonmukaisen päättelyn tuloksena koetaan olevan sellainen, jota tukee siihen liittyvä sosiaalinen paine. Hart, The Concept of Law, s. 92—96.

¹⁵ Wittgensteinin käyttämä elämänmuodon käsite viittaa käytännön elämän toimintoihin. Tavallisen kielen käyttö liittyykin arkielämän tapahtumapiiriin, arkielämänmuotoon. Kun puhutaan juridisesta elämänmuodosta, viittaa tämä käsite vastaavasti oikeuselämän toimintoihin. Tietyt oikeudellisen elämäncuvan näkökulmasta merkitykselliset toiminnot hahmottuvat juridisen elämänmuodon

Juridisen kielen osalta on kysymys oikeudellisesti tulkituista asiantilatyypeistä keskustelemisesta. Juridinen kieli on tavallaan *tyyppitapausten* kieltä, kuten Aarnio toteaa.¹⁶ *Asiat käsitteellistetään juridisen kielen avulla oikeudellisiksi asioiksi.* Esimerkiksi, kun havaitaan, että eduskuntatalossa tietty joukko ihmisiä painaa nappia, voimme tulkita asian valtiosääntömme mukaiseksi »lainsäädäntövallan käyttämiseksi». Vastaavasti mm. maa-alueen ostolle voidaan juridisen kielen avulla antaa »kiinteistökauppa»-tulkinta, auton ostolle »irtaimen esineen kauppa»-tulkinta ja kerrostaloasunnon ostolle »asunto-osakeyhtiön osakkeiden kauppa»-tulkinta. Myös, jos arkikieltä käyttäen kuvaamme tapausta, jossa työnantajan edustaja erottaa työntekijän eli »antaa hänelle potkut», saatamme tätä samaa tapahtumaa juridisesti kuvatessamme sanoa, että »työnantaja irtisanoi tai purki työntekijän työsopimuksen sillä ja sillä perusteella».

*Juridisen kielen eräät termit merkitsevät siis tiettyjen asioiden juridisia muotoja.*¹⁷ Oikeudellisen kielen näitä koskevat lauseilmaisut (virkkeet) taas merkitsevät asioiden *juridisia konstruktioita*. *Juridisen kielen ja ajattelun avulla tapahtuva asioiden hahmottaminen merkitsee siis asioiden juridisten muotojen (variaatioiden) avulla tapahtuvaa todellisuuden konstruoimista (maailman kokemista).*

Juridisen kielen merkitys on edellä esitetyn tavoin keskeinen juridisten asioiden tajuamisen suhteen. *Oikeudellisia asioita on mahdollista hahmottaa suoranaisesti vain kielen avulla.* Voidaankin sanoa, että juridinen kieli, juridinen elämänpuku ja juridinen todellisuus *kytkeytyvät yhteen.*

osiksi. Näitä asioita jäsenämme juridisen kielen avulla. Tällaisia asioita ovat mm. oikeuskäytännön ratkaisut, oikeustositseikat ja oikeusvaikutukset sekä säästösten laatimisprosessi. Nämä toiminnot tai asiat voidaan ymmärtää juridiseen elämänmuotoon kuuluvina asioina vain juridisen kielen ja ajattelutavan kautta. — Esimerkiksi työoikeuden osalta oikeustositseikoita ovat mm. työsopimukset, työsuhteet, johdon ja valvonnan alaisuus, työehtosopimuksen normimääräykset, lailliset tai laittomat työtaistelut jne. Arkielämän ihmisinä me tuskin tällaista asioiden hahmotusta tekisimme. Arkikielellä se ei kävisi päinsäkään. — Oikeusvaikutuksia työoikeudellisessa elämänmuodossa ovat mm. velvollisuus työntekoon, palkanmaksuvelvollisuus, työrauhavelvollisuus jne.

¹⁶ Aarnio, Teko s. 295.

¹⁷ Vrt. Alanen, joka toteaa, että »oikeudelliset käsitteet eivät ole suinkaan pelkkiä abstraktisia kaiken inhimillisen elämän ulkopuolella olevia kategorioita. Ne ovat juridisesti merkityksellisten tilojen symboleja, kartoja oikeuselämän maastosta». Alanen, s. 75.

Todeksi katsomamme tieto oikeudellisista asioista (juridinen todellisuus) muotoutuu juridisen kielen ja juridisten ajattelutottumusten, ts. *juridisten merkityssuhdesääntöjen* perustalta.

Tärkeää on lisäksi huomata se, että juridisestikaan koettu maailma ei ole tajunnassamme yksittäisten mielen ja merkityssuhteiden summa, vaan mahdollisimman hyvin *jäsentynyt järjellinen kokonaisuus*. Hahmotamme maailman jäsentyneenä asiana paljolti kielellisten esitietojen avulla. Kieli ja loogisuus liittyvät yhteen. Emme ymmärrä epäloogista kielenkäyttöä. Kielellinen johdonmukaisuus merkitsee myös koetun maailman loogisuutta. Yksittäiset havainnot jäsentyvät jonkin käsitteen kautta ja käsitteet taas kytkeytyvät toisiinsa ilmaisuiksi, lauseiksi, virkkeiksi jne. *Käsitteiden määrittäminen ja lauseiden formulointi merkitsevät*, paitsi tajunnallisten mielen hahmotusta, myös *merkityssuhdesääntöjen asettamista*. Samalla se tietää myös *maailman kokemisen sääntöjä*. Jäsentynyt tietoisuus meitä ympäröivästä maailmasta edellyttääkin monien merkityssuhdesääntöjen ja niiden järjestelmien (horisonttien) tuntemista.

Edellä on jo huomautettu siitä, että juridinen kieli on pitkälti oikeustieteen kehittämää ja johdonmukaista. Tämä loogisuuspiirre viittaa *juridisen kielen ja oikeusjärjestelmän yhteenkytkeytymiseen*. Oikeusjärjestelmän luominen onkin ollut paljolti juridisten käsitteiden suhteuttamista toisiinsa. Juridisen kielen loogisuus on peräisin oikeusjärjestelmän hahmotuksesta ja päinvastoin. Juridinen kieli on siten systemaattinen merkityssuhdesääntöjen joukko. Sen johdonmukaisuus on samalla oikeusjärjestelmän johdonmukaisuutta.

Kääntäen voidaan taas sanoa, että oikeusjärjestelmää ja yleisiä oppeja hahmotetaan juridisen kielen avulla. Oikeusjärjestelmän muovaaminen ei ole vain yksittäisten käsitteiden määrittäystä, vaan myös tiettyjen oikeudellisten oppien muodostusta. Oikeusjärjestelmään liittyy siis myös tietynlaisia juridisen kielen lauseita ja virkeitä. Nämäkin merkitsevät oikeudellisten asioiden hahmotuksen sääntöjä, ts. merkityssuhdesääntöjä oikeuden tajuamisen suhteen.

Suoritettu teoreettinen tarkastelu viittaa siis siihen, että *juridiseen kieleen kytkeytyvillä oikeusjärjestelmän tai yleisten oppien asioilla on tärkeä merkitys oikeusjärjestyksen sisällön selvittämisessä ja jopa laajemminkin juridisten asioiden tajuamisen suhteen*. Tämä asia on seuraavassa lähemmän tarkastelun kohteena.

1.4.3. Oikeusjärjestelmän ja oikeusjärjestyksen välisestä suhteesta

Oikeusjärjestyksen sisällön selvittäminen on keskeinen oikeustieteen tehtävä. Asia on siis saatettu ymmärtää siten, että tutkimuksen kohteena on jokin olemassaoleva, annettu asia, jonka piirteet vain on löydettävä. Oikeusteoreettisessa keskustelussa on kuitenkin viime aikoina katsottu, että oikeustiede ei vain kuvaile tätä annettua asiaa, vaan myös itse muokkaa sitä.¹⁸ Ilmeistä onkin, että *lainopillisen tutkimuksen tuloksena vain hahmottuu tietty, perusteltu kuva oikeudesta järjestyksenä*. Laki on tavallaan niin kuin se luetaan. Kysymys on vain siitä, miten lakia luetaan. Tämä lain lukeminen tapahtuu olennaisesti seuraavaan tapaan:

Ollakseen jäsentynyt järjestys tulee oikeusjärjestyksen osien muodostaa *johdonmukainen kokonaisuus*. Johdonmukaisuus on loogisuutta sekä muodollisessa että asiallisessa suhteessa tiettyihin premisseihin nähden.¹⁹ Tutkimustradition kuluessa muovautuva tulkinta oikeusjärjestyksestä saa johdonmukaisuuspiirteensä — ja siten tietyn justifioidun järjestysominaisuutensa — tieteessä kehitetyn, järjestelmällistetyn ajattelu- ja selitystoinnin kautta. Jo perinteisesti on voimassaolevan oikeuden normit hahmotettu tietynlaisena systeemyhteytenä.²⁰ Täten tieteen muokkaamalla järjestelmällä oikeudesta, oikeusjärjestelmällä, ja oikeusjärjestyksellä on merkittävä yhteytensä. Ottaen huomioon myös juridisen kielen edellä selostetun aseman ja merkityksen voidaan sanoa, että *oikeusjärjestelmä toimii oikeusjärjestyksen johdonmukaisuuspremissinä*.²¹

¹⁸ Näin mm. Aarnio, Perillisen oikeusasemasta, s. 216, sama Oikeudellisen, s. 26 ss. ja Teko, s. 121—207.

¹⁹ Vrt. Juha Tolonen, Allgemeine Erklärungshintergrund s. 24—29, jossa hän katsoo oikeusjärjestyksen käsitteeseen kuuluvan myös asiallisen johdonmukaisuuden tietyistä perusteista käsin. — Käsitystä voidaan puoltaa siten, että oikeusjärjestyksen käsite määritetään sen ominaisuuksien mukaan, eikä vain, kuten vallitsevasti tehdään, koostumuksen mukaan. Vallitsevastihan on oikeusjärjestys määritetty vain oikeusnormikoostumaksi.

²⁰ Ks. systeemyhteyden käsitteestä Hannu Tolonen, Oikeus 3/1974, s. 9—18.

²¹ Yleensäkin jokin järjestelmä toimii järjestämisen perustana. — Esimerkiksi, jos henkilöllä on edessään neliö, soikio, suorakulmio, ympyrä ja kolmio ja hänen tehtävänä on asettaa kuviot järkevään järjestykseen, alkaa henkilö miettiä jotakin systematisointiperustetta. Olettakaamme, että henkilö tajuaa jäsennysperusteeksi kulmikkaat kuviot — ei kulmikkaat kuviot. Tämän järjestelmä- tai systematisointiperusteen mukaan hän sitten ryhmittää kuviot kahteen ryhmään: toiseen ympyrän ja soikion ja toiseen neliön, suorakulmion ja kolmion. Kuvioiden kesken on täten luotu tietty järjestys tietystä järjestelmäperusteesta käsin. — Esimer-

Pääosa voimassaolevan oikeuden selvitystyöstä tapahtuu eriytyneiden oikeudenalojen puitteissa. Eri oikeudenaloilla on kehitetty omat sisäiset käsitteistöt, teoriat ja opit. Nämä oikeudenalojen sisäisten järjestelmien asiat eli *yleiset opit* ovat merkittäviä tekijöitä voimassaolevan oikeuden tajuamisessa. Tietyn oikeudenalan järjestelmän muodostuksessa ei ole kysymys vain säädösten esitysteknisestä systematisoinnista, järjestämisestä, vaan siihen kytkeytyy myös käsitelmäarityksiä, tapa tarkastella, jäsentää ja selittää asioita sekä tehdä apukysymyksiä ja saada vastauksia. *Lainopissa muovautuva kuva oikeudesta järjestyksenä hahmottuu paljolti yleisten oppien perustasta käsin.*²²

kiksi mainittakoon myös, että kymmenlukujärjestelmä antaa käyttämillemme luville tietyn keskinäisen järjestyksen. Samoin myös parlamentaaris-demokraattinen järjestelmä toimii mm. lainsäädäntöjärjestyksen muodostumisen perustana.

²² On ilmeistä, että periytymistapahtumaan, kuolinpesään ja omistajanvaihdokseen liittyvät oikeussäännökset nähdään erilaisina riippuen siitä taustateoriasta, josta käsin ko. asiat jäsennetään. Esimerkkinä siitä, miten lainopissa muovautuva kuva oikeusjärjestyksestä muodostuu paljolti yleisten oppien perustasta käsin, voidaan mainita myös ne käsitykset, joita meillä on vallinnut rakennuksen omistajan oikeusasemasta siitä riippuen, onko rakennus omalla vai toisen maalla. Näitä kysymyksiä on perusteellisesti selvittänyt *Leena Kartio* väitöskirjassaan *Rakennuksen omistajan oikeusasemasta erityisesti silmälläpitäen maapohjan omistussuhteiden merkitystä*. Vammala 1974. Arvioinnin kohteena hänellä on eräät perinteisen lainopin tulkinnat, joita *Kartio* kutsuu perusväittäviksi. Ne ovat oikeastaan käsitelainopillisen esineoikeuden yleisiä oppeja tai perustuvat ainakin näihin. *Kartio* itse taas tarkastelee asiaa analyyttisen epistemologian ja analyyttisen oikeustieteen yleisten oppien avulla ja tulee uusiin tuloksiin.

Työoikeuden alueella myös eräät yleiset opit vaikuttavat selvästi voimassaolevan oikeuden mieltämiseen. Esimerkiksi TEhtol:n säännöksiä on tulkittu yleisiin oppeihin kuuluvan jaottelun velvoitemääräykset, normimääräykset, individuaalinormit, solidaarinormit, avulla. (Ks. mm. *Sarkko* s. 202 ss. ja *Vuorio* s. 229—244). — Tällä jaottelulla on merkitystä mm. säännöstyskompetenssikysymyksessä eli ratkaistaessa ongelmaa siitä, mistä asioista voidaan TES:lla määrätä muita kuin osallisia sitovasti. Ilmaisua TEhtol 1 §:ssä 'työsuhteessa muuten' on luettu siten, että se sisältäisi kompetenssin säännöstää sitovasti TES:lla myös työoloja eli oikeuttaisi työolonormien antamisen. (Ks. mm. *Sarkko* s. 207 ss. ja *Vuorio* s. 302—347).

Jälkivaikutuskysymys on myös, koska selvää normia ei ole, yleisten oppien perustalta ratkaistu asia. *Sarkko* kuitenkin perustelee asiaa oikeuspoliittisilla ja käytännöllisillä syillä, mutta *Vuorio* ja *Sipilä* käyttävät tarkasteluissaan lähtökohtina tiettyjä yleisten oppien asioita. — *Vuorio* katsoi, että normimääräykset voivat velvoittaa TES:n lakattua olemasta voimassa ainoastaan työsopimuksen velvoittavan vaikutuksen antaman tuen varassa. Tästä lähtökohdasta seurasi,

Oikeusjärjestelmän tai tietyn oikeudenalan yleisten oppien vaikutus oikeusjärjestystulkintaan ilmenee jo siinä, että systeemin muodostaminen merkitsee rajojen vetämistä ja siten tiettyjen valintojen tekoa. Säännökset systematisoidaan tiettyyn järjestelmään, jolloin eräät säännökset jäävät ulkopuolelle. Vaikka onkin korostettu sitä, ettei luokittelu saisi vaikuttaa siihen, miten asiat tulkitaan, ei tätä ohjetta ole voitu useinkaan noudattaa. Kullekin luodulle järjestelmälle muodostuu välttämättä omia käsitelmäärityksiä, ajattelutapoja, periaatteita, teorioita jne. Eri osajärjestelmissä nämä ovat erilaisia sisällöltään. Näin myös helposti jonkin säädöslauseen systematisointi tiettyyn järjestelmään merkitsee sitä, että tämän jälkeen tuota säännöstä luetaan tuon järjestelmän esitiedon läpi.²³

Nykyinen juridinen kielemme ja siihen kytkeytyvä elämäncuva liittyvät perusteiltaan oikeustieteen suorittamaan oikeusjärjestelmähahmotukseen. Oikeustieteen muokkaama juridinen kieli on olennaisesti oikeusjärjestelmäkieltä, vaikka sillä kuvaillaankin oikeusjärjestyksen asioita. Kun juridinen kieli on edellä esitetyin tavoin keskeinen juridisen ajattelun ajopeli, seuraa tästä se, että oikeusjärjestyksenkin asiat hahmottuvat oikeusjärjestelmän kautta. Etenkin oikeustieteessä muodostuu kuva oikeusjärjestyksestä olennaisesti oikeusjärjestelmän kautta tulkittuna. *Lainopin kuva normitodellisuudesta on siis tavallaan järjestelmätodellisuuskuva.* Tähän on vaikuttanut voimakkaasti oikeustieteellinen perinteemme. Oikeustiede on myös aina sidoksissa juridiseen kieleen, jonka käsitteet pyrkivät erottelmaan ja luokittamaan asioita. Myös asiantilojen ja tapahtumien *juridinen konstruktio* liittyy oikeusjärjestelmään.

Järjestelmästä käsin määräytyy tietyn *arvotaustan* lisäksi myös se, mitkä normit tai säädökset katsotaan tärkeiksi *perusnormeiksi* tai perussäädöksiksi, mitkä ovat jonkin normin osalta *relevantit tunnusmerkit*, mitkä ovat *yleissäännöksiä* tai *erityissäännöksiä*, *pääsääntöjä* tai

etteivät työlonormit voineet *Vuorion* mukaan saada jälkivaikutusta osakseen. — *Sipilä* johti vastauksen selvemmin ns. muuttumisajatuksen perusteella. (*Sipilä*, Työoikeus, s. 175; ks. myös KKO 1970 II 77, KKO 1974 II 67, KKO 1975 II 50 ja KKO:n tuomio no 2076/1976, LM 3/1977, jotka näyttävät tukevan ns. muuttumisoppia. Ks. muuttumisopista *Vuorio* s. 207)

²³ Esimerkiksi siitä, tarkastellaanko työsopimuslakia sopimusoikeuden vai työoikeuden näkökulmasta, seuraa eräitä eroavuuksia tulkinnassa. Sopimusoikeuden näkökulmasta työsopimuslakia luetaan työsopimuksen tekemistä ja työso-
pimussuhdetta koskevana säädöksenä. Työoikeudellinen lähestymistapa taas hahmottaa säädöksen normit keskeisesti työsuhdetta säätelevinä normeina.

poikkeuksia jne. Oikeusjärjestelmän ja siihen liittyvien teorioiden avulla voimme oikeusjärjestyksen tasossa erottaa täten tärkeydeltään eri asteisia asioita.

On huomattava, että oikeustieteen piirissä *teoria-käsitteellä* on erilainen sisältö kuin esimerkiksi geometriassa.²⁴ Teoriat tai opit eivät ole ajattomia ja yksinomaan loogisesti aksioomeista tms. johdettuja teoreemoja, vaan historiallisia asioita. Ne ovat eräänlaisia *selityksiä* asioille.²⁵ Ne toimivat tietynlaisina lähtökohtina tai aksioomeina sille, miten oikeudellisia asioita tulisi lähestyä, jäsentää ja ajatella. Erilaiset lähtökohdat ja kysymyksenasettelut johtavat loogisesti erilaisiin tuloksiin. Teorioilla ja opeilla on siis tulkinnallista merkitystä. Tuo merkitys perustuu varsinkin siihen, että teorioista käsin saadaan tietty johdonmukainen ja järkevä selitys oikeusjärjestyksestä. — Tällä järkevyydellä tarkoitetaan tässä sitä, että oikeusjärjestyksestä saatava kuva on perusteltavissa sekä asiallisesti että muodollisesti muiden tietojen valossa.

Yleisten oppien teoriat eivät siis ole niinkään oikeuden kuvaajia kuin sen *selittäjiä*. Ne siis antavat meillä tietyn *johdonmukaisen* ja jossakin määrin *perustellun selityksen oikeudesta*. Tämän esitiedollisen merkityssuhdejärjestelmän pohjalta me ehkä olemme valmiit muodostamaan tietyn teorian mukaisen käsityksen oikeusjärjestyksestä. Luemme säädöslauseita tämän teorian läpi ja katsomme täten, että tietyissä lauseissa on ilmaistu teorian mukainen oikeusnormi.

Yleisten oppien tai oikeusjärjestelmäteorioiden merkitys oikeusjärjestyksen hahmotuksen suhteen on melkoinen varsinkin sellaisissa tapauksissa, joissa meillä ei ole säädöslauseitasolla annettu asiaan suoranaisesti liittyvää säännöstä. Kun oikeusjärjestyksen tulee olla vallitsevan juridisen ajattelun mukaan mahdollisimman täydellinen ja joka tapauksessa johdonmukainen järjestys, voidaan nämä säännöslauseitasolla olevat aukot täyttää loogisesti yleisten oppien teoriakentästä käsin. Yleisten oppien merkitys on ollut siis tässä suhteessa siinä, että *puutteellisista* (aukolli-
sesta) *säännöslauseista huolimatta on pyritty hahmottamaan täydellistä*

²⁴ Vrt. Routamo, Vastuu, s. 59.

²⁵ Näin ajattelee myös Juha Tolonen, LM 1977 s. 605 ja myös Vuorio, mm. s. 162 ss. tarkastellessaan selityksiä työsuhteen syntyperusteesta (jäseneksituloteoriaa ja sopimusteoriaa). — Vuorio huomautti myös Sipilän perussuhdeteorian muodostavan »yhtenäisestä näkökulmasta annetun selityksen koko työoikeudesta». Vuorio, s. 167.

(aukotonta) oikeusjärjestystä. Ns. *lakisystemaattisten argumenttien*²⁶ asema tulkinnassa on ollut jo pitkään vahva. Tällaisinaan tunnetaan mm. sääntö siitä, että *erityislaki syrjäyttää yleislain* sekä *analogia* ja *vastakohtaispäätelmä*, jotka kaikki edellyttävät oikeusjärjestelmän tuntemista.

Oikeusjärjestelmään tai yleisiin oppeihin kuuluvat asiat vaikuttavat siten suoranaisesti, usein säädösten tavoin katsomukseen voimassaolevasta oikeudesta. Etenkin *yleisillä oikeusperiaatteilla* tai vastaavilla *maksimeilla* on traditionaalisesti pyritty täyttämään säädännäisen oikeuden aukkoja. Tietystä omaksutusta periaatteesta voidaan päättelyn avulla johtaa normitulkintoja.

Arvostuslähtökohtien vaikutusta on vaikeampi suoranaisesti osoittaa. Kuitenkaan ei voitane kiistää sitä, etteikö esimerkiksi sellaisilla seikoilla kuin vaihdannan intresseillä, velkojan etujen suojelulla, työntekijäin suojelulla jne. olisi ollut vaikutusta katsomuksiin oikeuden sisällöstä.

Toisaalta jossakin määrin vaikutusta tapahtuu myös toiseen suuntaan. Oikeusjärjestelmän ja oikeusjärjestyksen välillä tapahtuu myös *takaisinkytkentää*. Niiden voidaan sanoa olevan *vuorovaikutussuhteessa*.²⁷ Kuten jo mainittiin, on toki selvää se, että oikeusjärjestelmän teorioita, oppeja tai periaatteita ei ole voitu muodostaa vapaasti myöskään siinä suhteessa, minkälaiseen oikeusnormitulkintaan ja tätä kautta ratkaisuihin ne johtavat. Yhteiskuntajärjestykskin on täten oikeusjärjestyksen kautta oikeusjärjestelmään vaikuttava tekijä.

1.4.4. Oikeusjärjestelmän ja säädöslauseiden välisestä suhteesta

Oikeusjärjestelmään luettavissa olevilla asioilla on merkitystä muualakin kuin vain tieteen puitteissa. Oikeuden on sanottu olevan jatkuvaa yhteiskunnallista organisoimistyötä.²⁸ Tämä organisointi normien avulla

²⁶ Ks. näiden arviointia *Aarnio*, Teko, s. 155–167.

²⁷ Vrt. *Aarnio*, joka katsoo, että systematiikka ja tulkinta ovat vuorovaikutussuhteessa keskenään. »Systematiikka ei sitovasti määrää yksittäisen säännöksen tulkinnan yksityiskohtia, mutta vastaavasti tulkinta ei koskaan voi tapahtua täysin kaikista ajatuksissa olevista systematiikoista riippumatta. Käsitteistömme on yksinkertaisesti niin rakentunut, ettemme pääse systematiikasta irti.» *Aarnio*, Teko, s. 283.

²⁸ Ks. mm. *Brusiin*, s. 3 ja sama, *Denken*, s. 13 ss.

edellyttää sitä, että on tunnistettava ja eroteltava ne asiat (oikeustositiasiat), joihin säätelyä on haluttu kohdistaa. On myös hahmoteltava kielen avulla se tapa, johon suuntaan asioiden kulkua halutaan ohjata (oikeusvaikutukset). Toisin sanoen säätelyssä tarvitaan asioiden teoreettisia tunnusmerkkejä. Nämä ovat ilmaistut käsitteiden avulla. *Säädöslauseita laadittaessa on käytetty hyväksi tieteen tuloksia tässä suhteessa.* Voidaan myös sanoa, että lainsäädäntötekniikkaan on kuulunut tunnusomaisena piirteenä se, ettei uusiakaan käytettyjä käsitteitä ole säädöksissä pyritty tarkoin määrittelemään, vaan määrittelytehtävä on monasti jätetty oikeustieteen ja -käytännön varaan. Meillä voitaneenkin *Routamon* tavoin sanoa jo pitkään käytetyn lainsäätämisyjärjestelmää, jossa osa työstä on kuulunut tutkijoille ja tuomioistuimille.²⁹ Oikeustiede kehittämine oikeusjärjestelmiseen saa täten merkittävän sijan säätelyprosessissakin.

Kun säädöslauseissa hyödynnetään oikeustieteen määrittämiä käsitteitä, merkitsee se itse asiassa sitä, että *oikeusjärjestelmä legalisoituu* tältä osin. Oikeusjärjestelmä ja säädöslauseet kietoutuvat täten virallistestikin toisiinsa. (Eri asia on taas se, miten onnistunut säätelyväline jokin oikeusjärjestelmän hahmotukseen kytkeytyvä käsite on ja tapahtuuko tällöin mahdollisesti merkityssuhdevääristymiä) — Voitaneen kuitenkin todeta, että eräs tapa, jolla oikeustiede saattaa palvella yhteiskunnan asioiden organisointia, on se, että tiede kehittää säädöslauseissa käytökelpoisia käsitteitä. — Tällaisia säädöslauseissa käytettyjä käsitteitä on yleensä tavattu kutsua *legalisiksi käsitteiksi*.

Suhde oikeusjärjestelmän ja säädöslauseiden välillä on myös toisen-suuntainen. Yleisten oppien teorioiden ja käsitelmäritysten tulee toki myös luontua jossakin määrin tyydyttävästi kulloisiinkin säädöslauseiden sanamuotoihin. *Säädöslauseet vaikuttavat siis myös oikeusjärjestelmään.* Kysymys on tältäkin osin *vuorovaikutussuhteesta*. Aikaisemmin, ns. traditionaalisen oikeustieteen aikoina, oli ehkä oikeusjärjestelmä voimakkaampi vaikuttaja säädöslauseisiin kuin päinvastoin. Tämä näkyy mm. kodifikaatiosäädöksistä. Nykyisin taas annetun materiaalin, kuten mm. säädöslauseiden, merkitys on korostunut.³⁰

²⁹ *Routamo*, Vastuu, s. 60 ja sama JFT 1970, s. 490.

³⁰ Se, missä määrin säädöslauseet vaikuttavat oikeusjärjestelmän muovautumiseen, riippuu lakipositivistisen epistemologian omaksumisen voimakkuudesta.

1.4.5. Oikeusjärjestelmän ja oikeuskäytännön välisestä suhteesta

Juridisen koulutuksen myötä opittu yhteinen juridinen kieli on myös muiden kuin tiedemiesten hahmotusväline.³¹ Jo tästä seuraa se, että juristien normitodellisuuskuva ja tätä kautta myös tapahtumien ja asioiden hahmotus on tiedemiesmaailmaa yleisemminkin oikeusjärjestelmän kautta muovautunut.

— Esimerkiksi, jos juristi tarkastelee tilannetta, jossa A työskentelee osakeyhtiön omistamissa tehtaassa koneenkäyttäjänä tuntipalkkalaisena, saattaa hän jäsentää tilanteen juridisessa tarkastelussa siten, että näkee A:n ja OY:n välillä sopimussuhteen, jossa kumpikin oikeussubjekti on toistensa velkoja ja velallinen eri suoritusten suhteen. Tällaisessa (velvoiteoikeuden järjestelmään pohjautuvassa) asiain hahmotustavassa jää ottamatta huomioon eräitä asiantilan piirteitä ja tällöin toisaalta eräät tarkasteluun otetut seikat painottavat relevantteimmiksi kuin toiset. Juridisessakin tarkastelussa toki voitaisiin mieltää asiantila muillakin tavoin.

Ns. oikeudellinen ajattelu, jota koulutuksessa keskeisesti pyritään opettamaan, merkitsee tiettyjen tapojen omaksumista, miten lukea säädöslauseita ja jäsentää asioita. Oikeusjärjestelmätieto ja yleiset opit ovat tässä varsin keskeisellä sijalla.³² Yleiset opit antavat usein selityksen siihen, miksi juristien käsitteistö ja tarkastelutapa on tietyn kaltainen. Onkin sanottu, että se, mitä juristit eivät pysty ajattelemaan ja konstruoi-
maan, on oikeudellisesti irrelevanttia.³³

Juristikoulutuksen kautta käytännössä toimivien juristien ajatusmaailmaan siirretään tällaista ajattelutapa- ja käsitevälineistöä. Makkonenkin on todennut, että aikojen kuluessa on juridiseen kieleen pesiytynyt melkoinen määrä spesiaaliterminologiaa. Nämä juridiseen kieleen juurtuneet ilmaukset omaksutaan useimmiten jo opiskeluvaiheessa. Ilmaisujen

³¹ *Brusiin* on suorittanut varsin mielenkiintoisen tutkimuksen »juristisesta» ajattelusta (juristische Denken), jolla hän ymmärsi käytännön oikeuselämässä toimivien juristien ajattelua. Ks. *Brusiin*, Denken, s. 24 ss. — *Brusiin* totesi tieteellisen kielen ja juristisen (käytännön) kielen välillä vallitsevan huomattavia yhdenmukaisuuksia. *Brusiin*, Denken, s. 58 s.

³² *Wreden* mukaan jopa »kaikki käytäntö on lopultakin sovellettua tieteisoppia. Käytännön mies, joka ei tunne tieteisoppia, johon hänen käytäntönsä perustuu, toimii sen vuoksi horjuvalla perustalla.» *Wrede*, s. 29.

³³ Ks. mm. Max Weber, *Rechtssociologie*, s. 307 s.

avulla koetetaan hallita oikeudellisia ilmiöitä. Näiden vakiintuneiden ilmausten ja termien merkityssisältö on muovautunut enemmän tai vähemmän yhtenäisiksi ajatustottumuksiksi pitkäaikaisen oikeustieteellisen tradition pohjalla. Makkonen on huomauttanut, että *jähmettyminen ajatustottumuksiksi* on ehkä suurimpia vaaroja, mitä liittyy yritykseen luoda kiinteät peruskäsitteet. Tällaisesta käsitteellisestä jähmettymisestä on seurauksena mm. erilaiset *juridiset konstruktio*t, jotka voivat muodostua jopa itsetarkoitukseksi ja teoreettista sekä käytännöllistä ajattelua suorastaan jarruttaviksi tekijöiksi.³⁴

Oikeusjärjestelmän muovautumisen yhteydessä määrittyy siis juridisen kielen käsitteistöä sekä tiettyjä tapoja ymmärtää oikeusjärjestyksen normeja. Näin myös ratkaisutoimintaa varten hahmottuu tiettyjä tunnusmerkkejä, kriteereitä ja apukysymyksiä asioiden oikeudelliseksi arvioimiseksi. Oikeudellista ratkaisutoimintaa suoritettaessa tuleekin valita tietynlainen konseptio (merkityssuhdesääntö) niistä kriteereistä, joilla valinta tehdään. Pelkkä lakiteksti ilman ratkaisijan sisäistämää yleisten oppien taustaa (tai esitiedollisia merkityssuhdesääntöjä ja niiden järjestelmää) ei useinkaan olisi riittävä tätä valintojen ja ratkaisujen tekoa silmällä pitäen. *Yleisillä opeilla on siis tiettyä relevanssia niin tieteen kuin käytännönkin tasossa tapahtuvassa oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa.* Eri asia taas on se, miten hyvin ne ovat voineet palvella käytännön elämän ratkaisujen tekoa. Oikeusjärjestelmätiedon pohjalta asettuvat apukysymykset eivät ehkä aina riitä yksittäisongelmien ratkaisussa.

Yleisiin oppeihin kuuluu edellä esitetyn mukaan myös *yleisiä oikeusperiaatteita*, joiden on sanottu edustavan tiettyä virallisen ideologian lajia. Paitsi että oikeustiede hahmottaa oikeusjärjestyksen normistoja tämänkin arvotaustan avulla, on asialla käytännöllinen merkitys. Ratkaisutoiminnassa arvostusasioilla on katsottu olevan vaikutusta normipremissien ohella. Mutta on huomattava, että *myös nämä arvostuspremissit ovat pitkälti oikeustieteen hallinnassa.* Juristikoulutus ja oikeudellinen kirjallisuus välittävät (usein jo kielenkäyttötavankin kautta) lukijalleen tuomioistuimiinkin normitiedon ohella tapoja arvioida ja arvostaa asioita.

Edellä on jo huomautettu siitä, että myös se, minkälaisiin ratkaisuihin tietty oikeusjärjestelmään kuuluva teoria, oppi tai periaate johtaa, vaikuttaa näiden teoreettisten asioiden muovautumiseen ja vallitsevaan ase-

³⁴ Makkonen, LM 1964, s. 778.

maan pääsemiseen. Tältäkin osin on siis kysymys *vuorovaikutussuhteesta*, jossa myös aikaisemmin oikeusjärjestelmän asiat ovat olleet päävaikuttajina. Nykyisin ovat taas oikeuskäytännön ratkaisut saaneet keskeisemmän sijan. Ratkaisut ja säädöslauseet on mielletty sinä lähteenä, jonka suhteen teorioita testataan.

1.4.6. Oikeusjärjestelmän muovautumisesta

Oikeusjärjestelmän muodostama esitieto on siten keskeinen selitys tai »avain», jonka avulla juristi jäsentää ja ymmärtää säädöksiä. Siten hän myös hahmottaa oikeustosiasioita ja oikeusvaikutuksia ja tekee ratkaisuja. Mielenkiintoinen kysymys on se, *miten* puolestaan *tällainen esitieto muovautuu*. Tältä osin on edellä jo todettu, että oikeusjärjestys, säädöslauseet ja ratkaisut vaikuttavat takaisinkytkentänä myös oikeusjärjestelmään. Nämä vaikuttajat eivät kuitenkaan riittävästi kykene selittämään oikeusjärjestelmän muovautumista. Säädöslauseiden merkitys on kuitenkin tärkeä, koska maassamme on vallinnut lakipositivistinen epistemologia. Oikeusjärjestelmän muodostukselle on ollut tarpeen saada positiivisoikeudellinen tuki.

Siviilioikeudelliselle, työoikeudelliselle, rikosoikeudelliselle, valtiösääntöoikeudelliselle jne. tavalle tarkastella oikeusjärjestystä on havaittavissa *eräitä yhteisiä piirteitä*. *Malli ja säännöt ovat olleet näiden muodostamisessa samoja*. Oikeudenalojen yleisten oppien muovautumisen keskeiset perusteet ovat (eri aikoina hieman vaihtelevassa) koko oikeustieteelle *yhteisessä tiedollisessa kentässä*. Jo tästä johtuu se, että yleiset opit eri oikeudenaloilla ovat paljolti samanlaista ajattelutapaa heijastavia. Tarkastelun kohteena olevien asioiden eroista taas johtuvat erityiskäsitteiden ja erityisten teoriain tai oikeusperiaatteiden olemassaolo eri oikeudenaloilla.

Tapaa hahmottaa oikeudellista järjestelmää ja siihen liittyviä oikeudellisen kielen käsitteitä määrää siis olennaisesti se tiedollinen taustakenttä, jota edellä tässä tutkimuksessa on kutsuttu *epistemologiaksi*.³⁵ Itse asiassa voidaan sanoa, että juridisen kielen, oikeudellisten asioiden systematisointien ja yleisten oppien tutkimus on samalla tuon epistemologian tutkimusta. Maamme lainopin osalta voidaan, keskeisinä tämän

³⁵ Ks. epistemologian käsitteestä jakson 1.3. av. 1.

epistemologian aineksina sanoa olleen *lakipositivistiset* ajatukset ja sen tietyt variaatiot, *käsitelainoppi* ja *analyyttinen oikeustiede*.

Kuten edellä jo mainittiin, tämän ohella toki eräät muutkin asiat vaikuttavat siihen, miten oikeusjärjestelmän tai yleisten oppien aineksia muokataan. Näiden muiden tekijäin merkitys kuitenkin riippuu siitä, minkälaiset tai kuinka tiukat säännöt tuo lakipositivistinen epistemologia variaatioineen asettaa. Lähinnä käsitelainoppineiden suorittamassa oikeusjärjestelmän kokonaisuuden ja sen osien muovaamisessa eivät vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen asiat ole toimineet kovinkaan keskeisinä tekijöinä. Näin myös tapa tarkastella säädöksiä yms. on hahmottunut melkoisesti irrallaan yhteiskunnastamme. Tämä saattaa merkitä ilmeisiä ongelmia oikeudellisten ratkaisujen teossa, koska tapa mieltää asiat kytkeytyy edellä esitetyin tavoin myös tähän oikeusjärjestelmä-esitietoon.

Epistemologialla on merkitystä myös siihen nähden, missä määrin *poliittisilla* ja *ideologisilla* seikoilla on relevanssia juridisten teorioiden muodostuksessa. Lakipositivistinen epistemologia on pyrkinyt pitämään tällaiset ainekset poissa tieteen piiristä. *Tämä yhteinen epistemologia onkin mahdollistanut vallitsevien kantojen muodostuksen* ja estänyt oikeustiedettä tulemasta ideologis-subjektiivisten mielipiteiden taistelutantereeksi. Kuitenkaan tämäkään epistemologia ei ole kyennyt kokonaan poistamaan näiden asioiden vaikutusta myöskään yleisten oppien muodostumisessa. Ihmistietoon kytkeytyvä oikeustiede ei voinekaan olla täysin arvovapaata.

Se epistemologinen kenttä variaatioineen, joka toimii oikeusjärjestelmän kokonaisuuden ja sen osien tieteellisen hahmottamisen perustana, on myös juridisen kielen ja juridisen elämänkuvan kautta saatavan todellisuuskuvan (maailman kokemisen) perusta. Muutokset käsitejärjestelmässä merkitsevät mm. kuvan oikeusjärjestyksestä muuttumista. Muutos kuitenkin edellyttää myös muutosta epistemologisessa kentässä. *Oikeustieteen kehitys onkin riippunut siitä, että on pystytty luomaan aikaisempaa parempia käsitejärjestelmiä entistä rikkaamman ilmiöiden tarkastelun mahdollistamiseksi.*

1.4.7. Yhteenvetoa edellisestä

Edellä esitetyt ajatukset voidaan ilmaista kokoavasti seuraavaan tapaan:

1. Oikeus on ihmistiedon asia. Oikeus on kulttuuri-ilmiö. Juridisten asioiden hahmottaminen on siis ajatuksellinen, tajunnallinen operaatio.

2. Tietomme oikeudesta (oikeusjärjestelmästä ja oikeusjärjestyksestä) rakentuu aikaisemman tiedon, jota voidaan kutsua esitiedoksi, varaan. Jotta voisimme asettaa kysymyksiä oikeudellisista asioista, on meidän tiedettävä jo jotakin. Kysymys on lainopissakin tietyn esitiedon kautta muotoutuvasta käsityksestä voimassaolevasta oikeudesta.

3. Juridinen kieli hallitsee oikeudellisten asioiden hahmotusta. Tämä kieli kytkeytyy taas oikeusjärjestelmään. Oikeusjärjestelmä (ja yleiset opit) on siten juridista, lainopillista elämäkuvaa dominoiva tekijä. Se tieto, jota on edellä kutsuttu oikeusjärjestelmätiedoksi, on olennainen osa esitietoa oikeusjärjestyksen suhteen. Juridinen elämäkuvamme on jäsentynyt oikeusjärjestelmän avulla. Tätä kautta oikeusjärjestelmä vaikuttaa myös siihen, miten asioita juridisesti arvioidaan, konstruoidaan ja ratkaistaan.

Etenkin oikeustieteessä voimassaolevan oikeuden sisällön selvitystyö tapahtuu eri oikeudenalojen puitteissa tietyn esitiedon läpi. Säädöstekstejä ja esitöitä luetaan sekä oikeuskäytäntöä tutkitaan eräin valmiuksin. Tämä valmius saadaan perehtymällä kunkin oikeudenalan käsitteistöön, teorioihin, perusperiaatteisiin, systematiikkaan eli yleisiin oppeihin. Tulokintatulos muovautuu siten tällaiseen oikeusjärjestelmään kuuluvien yleisten oppien ainesten kautta, vaikka tätä ei aina tiedostetakaan. Ns. lakisysteemaattisista argumenteista on kylläkin puhuttu.

Eri oikeudenalojen yleiset opit tai oikeusjärjestelmän hahmotukseen liittyvät asiat palvelevat oikeuden sisällön selvitystä ja tajuamista varsinkin siten, että ne antavat kielellisiä välineitä, ts. käsitteitä ja niiden muodostamia verkkoja, joiden avulla voimme mieltää oikeuden jäsentyneenä kokonaisuutena.

Käsitelmäärityksessä ei ole kysymys vain esitystekniikasta, vaan myös itse asioiden sisältöjen tajuaminen kytkeytyy tähän. Sen vuoksi onkin tärkeätä tutkia ja kehittää varsinkin asioiden ymmärtämisessä keskeisellä sijalla olevia käsitteitämme.

Yleisiin oppeihin tai oikeusjärjestelmään laajemminkin kuuluu myös käsitelmääritysten ohella eräitä oikeudellisia periaatteita, arvostuslähtökohtia ja teorioita oikeuden sisällöstä. Tällaisia ovat esimerkiksi työoikeuden alueella *työntekijän suojelun periaate*, ns. *edullisemmuussääntö* ja *perussuhdeteoria*. Paitsi näihin kytkeytyneiden käsitelmääritysten ja ajattelutapojen kautta vaikuttavat tällaiset esitiedot myös suoranaisem-

min katsomuksiin voimassaolevan oikeuden sisällöstä. Vaikutus perustuu siihen, että nämä teoriat ja opit ovat johdonmukaisia ja perusteltavissa olevia selityksiä oikeusjärjestyksestä. Näiden kautta voidaan oikeusnormit hahmottaa paitsi muodollisesti myös asiallisestikin johdonmukaiseksi oikeusjärjestykseksi. Ne ovatkin usein vakiinnuttaneet asemansa tietees- sä, opetuksessa, oikeuskäytännössä ja jopa säädöslauseetasollakin.

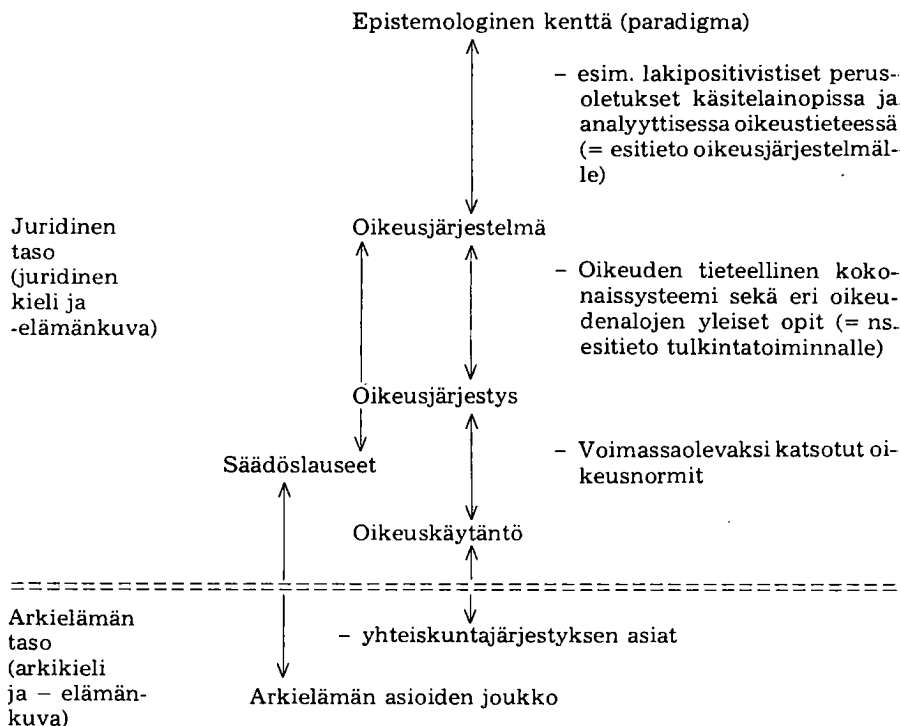
4. Eri aikoina vallitseva esitieto oikeusjärjestyksen suhteen eli käsite- määrittelyt, systematisoinnit, teoriat ja oikeusperiaatteet *vaihtelevat jos- sain määrin*. Yleiset opit eivät ole ikuisia ja muuttumattomia asioita. Yleisten oppien kehitysvaiheissa heijastuu keskeisesti oikeudellisen ajat- telun kulloisenkin epistemologian tila. Oikeustiede kehittyy ja oikeudel- linen ajattelu muuttuu. Näin muuttuvat tavat määrittää käsitteitä, systematisoida materiaalia, erottaa siitä oikeudellisesti relevantteja piir- teitä ja nähdä ne tietynlaisessa valossa, konstruoida tiettyjä ajatuskaavoja ja luoda teoriakokonaisuuksia jne. On syytä korostaa, ettei tämä episte- mologinen kenttä, joka toimii oikeustieteellisen tulkintatoiminnan perus- tana, ole täysin kiinteä ja itsenäisesti kehittyvä asia.

Edellä olevaa ajattelutapaa ja käsitteistöä voidaan tiivistäen pyrkiä *havainnollistamaan* kaaviokuvan avulla. Tällaisen piirtäminen on kui- tenkin ongelmallista, sillä yhteiskunta on jo tältäkin osin monimutkainen kompleksi. Piirroksessa ei ole pyrittykään kuvaamaan kaikkia asioihin vaikuttavia tekijöitä sekä vuorovaikutuksia.

Kuviosta käynee tiivistettynä ilmi pääosa edellä ollutta käsittemääri- tystä ja ajattelutapaa. Siinä on pyritty hahmottamaan etenkin oikeus- järjestelmän (yleisten oppien) vaikutus- ja vuorovaikutussuhteita muihin juridisesti koetun maailman asioihin sekä tätä kautta arkielämän toimin- toihinkin. Siitä käynee ilmi myös se, että tuon oikeusjärjestelmän muo- toutumiseen puolestaan vaikuttavat välittömimmin epistemologinen kenttä sekä oikeusjärjestys ja säädöslauseet. Vaikutusta ilmenee myös päinvastaiseen suuntaan. Kaksoiskatkoviiva kuvaa osittain ongelmal- lista erottelua juridisen tason ja arkielämän tason välillä. Tuon rajan tuntumaan sijoittuu ratkaisutoiminta.

Kuviosta voitaneen lukea mm. seuraavanlainen ajatus: Arkielämän asioita pyritään organisoimaan säädöksin. Säättely ilmaistaan säädöslau- seilla. Säädöslauseita luetaan oikeusjärjestelmä-esitiedon läpi. Säädös- lauseiden terminä on voitu myös käyttää oikeusjärjestelmän puitteissa määritettyjä käsitteitä. Oikeusjärjestelmätiedon avulla — lähinnä sää-

Kuvio 3.

döksistä — päätellään oikeusjärjestyksen sisältö. Järjestysominaisuus saadaan oikeusjärjestelmän kautta. Saavutetun oikeusjärjestyksestä koskevan normitiedon läpi taas (oikeuskäytännössä) tarkastellaan arkielämän asioita sekä liitetään oikeustositietoiksi katsottuihin asioihin oikeusvaikutuksia. Näin oikeudelliset ratkaisut vaikuttavat yhteiskuntajärjestyksen muovautumiseen.

Edellä olevalla esityksellä on pyritty kuvaamaan varsinkin oikeustieteen toimintaa oikeuden tulkinnassa. Näkemys siitä, että oikeusjärjestelmällä ja erityisellä juridisella kielellä on tärkeä merkitys oikeustieteellisessä ratkaisutoiminnassa ei sisällä väitettä siitä, että aina näin olisi. Ainakin teoriassa saattaa olla mahdollista se, että oikeudellisen kielen korvaa arkikieli ja perinteiset oikeusjärjestelmähahmotukset romutetaan. Vielä näin ei ole kuitenkaan tapahtunut. Tieteessä on kylläkin ajan mitaan tapahtunut joitakin systeemin uudelleenmuotoiluja, jotka ovat heijastuneet keskeisesti juridisen kielen muutoksina (analyttinen oikeustiede).

1.4.8. Johtopäätöksiä

Lähtökohtana edellä suoritetulle pohdinnalle olivat eräät oikeustieteen tieteellisyysäännösten merkitsemät ongelmat, joista mainittiin erityisesti toisinaan ilmenevä perusteiden puute tehdä tieteellisiä lopputulosvalintoja. Oikeustieteen kyky täyttää tehtävänsä ei ole paras silloin, kun argumenttien puutteesta tai niiden ristikkäisyydestä johtuen tutkija joutuu toteamaan, ettei hän voi antaa ratkaisua, koskei ole olemassa esimerkiksi yhtään oikeustapausta. Huono vastaus on myös se, että esitetään vain kehoitus analyysiin in casu. Myöskään liian nopea »antautuminen» arvostusratkaisuopin edessä ei ole suotava menettely, mikäli lainoppi haluaa säilyttää itsekunnioitustaan.

Edellä olevassa yhteenvedossa esitettyihin ajatuksiin viitaten voidaan sanoa, että lainopin kapasiteetti tehdä ratkaisuja kasvaisi, mikäli *asian analyysin lisäksi kiinnitettäisiin enemmän huomiota juridisen kielen ja siihen liittyvien yleisten oppien tutkimukseen ja kehittämiseen*. Sen sijasta, että teoria- ja käsitemuodostukseen suhtaudutaan negatiivisesti, tulisi jatkuvasti käydä keskustelua myös näistä asioista. *Juridisen konstruktion ongelma* olisi syytä ottaa perusteellisen tarkastelun kohteeksi. Tätä kautta voitaisiin luoda kunkin hetkistä tilannetta varten mahdollisimman adekvaatit käsitejärjestelmät ja selitystaustat oikeudelle. Näin luotaisiin käsitelainopin tuloksiin verraten parempia perusteita hahmottaa johdonmukaista oikeusjärjestystä. Oikeusjärjestelmä-esitietoa tulisi siis ajanmukaistaa ja vahvistaa. Paluuta käsitelainoppiin ei tarvitse tehdä. Lainopin ratkaisuntekokykyä on mahdollista parantaa vahvistamalla ja ajanmukaistamalla yleisten oppien aineksia ja kuitenkin samalla säilyttää myös se hyvä, minkä analyyttinen oikeustiede toi mukanaan eli asioiden analyysillä saavutettava argumenttien monipuolisuus. Tämä lainopillisten tutkimuskohteiden täydennys yleisten oppien tarkastelulla tarjoaisi myös mahdollisuuden opastaa säädösten kirjoittajia ja kodifioijia sekä kontrolloida tuomioistuinten ratkaisutoimintaa.

Menetelmän adekvaatimpiin yleisiin oppeihin pääsemiseksi muodostaa *vallitsevan käsitteistön ja teoriarakenteen ajallinen analyysi*. Lainopissa vallitsevan esitiedon merkityksen oivaltamisen jälkeen on siis syytä käydä selvittämään tähän aineistoon liittyviä ongelmia sen kehitysvaiheista käsin. Kun ymmärrämme ongelmien syyt, avautuu mahdollisuus kehittää uusia vaihtoehtoja, jotka sopivat tilanteeseen paremmin. On nimitäin kysyttävä, miksi emme tietoisesti kehittäisi juridista kieltä ja siihen

liittyvää teoriarakennetta, kun sellaiset kuitenkin ovat välttämättömiä ja vaikuttavat tulkintoihimme. Juridisesta kielestähän emme koskaan pääse eroon.

Juridisen käsitteistön ja siihen liittyvät oikeusjärjestelmäaineksen tutkiminen ja kehittäminen on siis tärkeää. Tällaista perustutkimustakin tulisi lainopissa harjoittaa jatkuvasti. Etenkin väitöskirjatutkimusten tehtävänä on pyrkiä edistämään tieteenalan kehitystä. Yleisten oppien ongelmien tutkimus vie ensisijassa eteenpäin tieteellistä keskustelua, mutta ajan mittaan tulokset tästä prosessista tullevat edistämään myös oikeuden kehitystä ja hyödyttämään oikeuskäytäntöä.³⁶ — Nämä mietteet mielessä pitäen on aika siirtyä tarkastelemaan perussuhdeteoriaa työoikeuden yleisten oppien osana.

³⁶ Ks. asiasta myös *Aarnio*, LM 1976, s. 565 ss.

2. LUKU. TUTKIMUSKOHTEESTA JA KYSYMYKSENASETTELUSTA

2.1. TYÖOIKEUDEN YLEISISTÄ OPEISTA

Työoikeudellisia normeja tutkii nyttemmin itsenäiseksi oikeustieteelliseksi tieteenhaaraksi tunnustettu oikeustieteellinen osa-alue, jota voidaan kutsua *työlainopiksi*. Työlainopinkin alueella on tarvittu tietynlaisia tapoja konstruoida tutkimuskohteena olevia asioita. Työoikeuden lohkolle on myös muodostunut enemmän tai vähemmän yhteneväisiä systematisointitapoja, ajatustottumuksia, käsitemäärittäyksiä, teorioita ja peruseriaatteita. Työoikeudellisenkin ajattelun perinteisiin on kuulunut pyrkimys suhteellisen harvalukuisiin peruskäsitteisiin ja aineiston jäsentymiseen tarkasteluun. Käsitteiden määrittelyjen ja systematisointien liksäksi on keskusteltu eräistä periaatteista sekä teorioista ja opeista. Näitä asioita voidaan kokonaisuutena kutsua *työoikeuden yleisiksi opeiksi*.¹

Työoikeudenkaan osalta ei ole täsmällisiä rajoja osoitettavissa sille, mitä näihin yleisiin oppeihin kuuluu. *Sipilän* käsityksen mukaan maamme työoikeuden yleisiin oppeihin kuuluu ennen muuta työlainsäädännön yleisluontoinen käsitteellinen selvittely, työoikeuden erityiskäsitteiden selvitys ja kansainvälisen työoikeuden esittely.²

Saksalaisissa työoikeuden teoksissa on tavallisesti esiintynyt jakso, jonka otsikkona on ollut »Allgemeine Lehren». Näin on esimerkiksi *Nikischin* teoksen I osassa, jossa käsitellään mm. työoikeuden perusajatuksia, työoikeuden järjestelmää, työoikeudellista kirjallisuutta, viranomaisia ja organisaatioita sekä työoikeuden peruskäsitteitä.³ Samantapaisia asioita on käsitelty myös *Hueck-Nipperdeyn* teoksessa vastaavan

¹ Ks. yleisten oppien käsitteestä jaksossa 1.2.2.c. ollutta esitystä.

² *Sipilä*, *Käsite*, s. 230 s.

³ *Nikisch*, s. 1—157.

otsikon alla.⁴ *Kaskel-Dersch*in Arbeitsrecht-teoksessa taas on otsikon »Allgemeiner Teil» alla käsitelty mm. seuraavia asioita: työoikeuden sosiologiset juuret, sen funktionaalinen vaikutuskenttä, käsite ja asema oikeusjärjestelmässä, työoikeuden historia, lähteet, tieteellinen systeemi sekä työoikeudelliset organisaatiot.⁵

Suomen työoikeuden osalta voidaan keskeisinä yleisiin oppeihin kuuluvina kysymyksinä pitää työoikeuden systematisointia omaksi oikeudenalukseen, sen suhtautumista jakoon yksityisoikeus-julkisoikeus, työoikeuden jakoa esim. individuaaliseen ja kollektiiviseen työoikeuteen, *perussuhdeteorioita* siihen liittyvine mm. peruskäsitteiden määrittelyineen, työoikeuden oikeuslähteoppia, työehtosopimusten normien luokituksia, teorioita työehtosopimusten määräysten vaikutuksesta, työntekijäin suojelun periaatetta, edullisemmuussääntöä, työsuhteen osapuolten perusvelvoitteiden hahmotusta ja teorioita ns. sekatyypisten sopimusten osalta. Lisäksi työoikeuden alueella saavat tiettyä merkitystä siviilioikeuden vastaavanlaiset yleisten oppien asiat.⁶ Varsinaisia yleisiin oppeihin kuuluvia asioita eivät ole työoikeuden historiallisen kehityksen tarkastelu sinänsä eikä kansainvälisen työoikeuden asiat, vaikka ne näihin liittyvätkin.

Työoikeuden yleisten oppien osat tarjoavat, kuten johdantoluvussa esitettiin, asioita tarkastelevalle järjestelmätaustan, tietyt käsitteet ja kielen, apukysymykset, selitykset, arvostustaustat ja ajatustottumuksetkin lähtökohdiksi. Yleisiin oppeihin liittyy johdannaisina myös tulkintaväitteitä voimassaolevan oikeuden sisällöstä. Kuten johdantoluvussa on esitetty, ei ole ollenkaan merkityksetöntä se, minkälaiset yleiset opit ovat työoikeudenkin osalta vallitsevia. Työoikeudenkin yleiset opit saattavat muodostua *ajatusvälttämättömyyksiksi*. Ratkaisutoimintoja tehtäessä niin tieteessä kuin käytännössäkin ei ehkä riittävästi pysähdytä ajattelemaan sitä, *miksi* asiat hahmotetaan, painotetaan, arvostetaan ja konstruoidaan juuri sillä tavoin kuin on tapana. Asettamalla tällainen kysymys voidaan arvioida tavan edut ja heikkoudet. Näin joka tapauksessa paljastuvat asian sidonnaisuudet ja taustatekijät. Korkeakouluissa suoritet-

⁴ Hueck—Nipperdey, 1. Buch, Allgemeine Lehren, s. 3—110.

⁵ Kaskel—Dersch, s. 1 ss.

⁶ Itse asiassa tällaiset asiat ovatkin olleet varsinkin työoikeudellisten väitöskirjatutkimusten osalta keskeisinä tarkastelukohteina. Varsinkin *Jorma Vuorion* väitöskirja on lähes kauttaaltaan yleisten oppien pohtimista ja kehittelyä.

tavan tieteellisen tutkimuksen tehtävänä on erityisesti tarkastella näitä teoreettisempiakin asioita. Varsinkin kun työoikeus on saanut yhteiskunnallisten muutosten myötä yhä keskeisemmän relevanssin yhteiskunnassa, on tärkeätä arvioida työoikeuden yleisiä oppeja, jottei epäadekvaatti oppirakenne ainakaan synnyttäisi ongelmia käytännön työelämän organisoinnille.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltavaa työoikeuden yleisten oppien osaa, *perussuhdeteoriaa* on sanottu työoikeuden *primääriseksi tai keskeisimmäksi kysymykseksi*.⁷ Sen käytännöllistä merkitystä on selvitelty tutkimuksen alussa jossakin määrin. Teorian lainopillisesta relevanssista voidaan todeta seuraavaa. Oikeustieteellisen tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia on ollut uudenlainen tapa kuvata kielellisesti, ja siten myös ajatuksellisesti hahmottaa jokin aikaisemmin ongelmallinen asia. Perussuhdeteoria on ollut eräs tällainen tapa hahmottaa (kuvata kielellisesti, systematisoida ja mieltää) työoikeudellisia asioita. — Monet tieteelliset teoriat ja ajattelutavat ovat syntyhetkellään perusteltuja parannuksia aikaisempaan tilaan verrattuina. Oikeustieteen kaltaisessa, pääasiassa ei-empiirisiä menetelmiä käyttävässä tieteessä (ns. humanistisessa tieteessä) etenkin tällaiset asiat joutuvat ajan mittaan arvioinnin kohteeksi, jolloin ne joko hyväksytään, korjataan tai syrjäytetään. Uudelleenarvioinnin tarve johtuu ehkä siitä, että tilanne on muuttunut ja on esim. saatu uutta lainsäädäntöä ja uutta tietoa, joka panee aikaisemmat teoriat koetukselle. Varsinkin lainopin ajattelutapojen muututtua saattaa tapahtua aikaisempien teorioiden kritiikkiä. Yhteiskunnallinen tilannekin (yhteiskuntajärjestys) heijastuu teorioissa. — Kullakin teorialla on siis tietty taustansa ja sidonnaisuutensa (epistemologiansa). Näin on myös perussuhdeteorialla.

2.2. PERUSSUHDETEORIAN PÄÄSISÄLTÖ

Perussuhdeteoria voidaan ymmärtää *toisiinsa liittyvien väitteiden ja ajatusten muodostamaksi kokonaisuudeksi*. Tämä kompleksi liittyy sekä *systematisointiin* että *tulkintaan*. Kuten myöhemmin tarkemmin esitellään, tämä asia kehittyi systematisointiongelman pohjalta.¹ Ongelmana

⁷ Näin Sarkko, s. 19.

oli pyrkimys systematisoida oikeutta niin, että erääksi itsenäiseksi ja sisäiseksi jäsentyneeksi oikeudenalaksi muodostuisi uusi oikeudenala, työ-oikeus. Tämä systemaattinen tavoite saavutettiin perussuhdeteoriaan kuuluvien ajatusten kautta. Perussuhdeteoria on, varsinkin tuon systemaattisen tavoitteen saavuttamisen jälkeen, painottunut tulkinnalliseen suuntaan.²

Kuten tutkimuksen alussa on jo todettu, on teoriaan kuuluva perusajatus tai väite se, että *työsuhde on työoikeudellinen perussuhde*.³ Työoikeuden on sanottu itsenäisenä oikeudenalana ikäänkuin kasvavan tästä perussuhteesta. Tämän ajatuksen vuoksi onkin *Sipilän* luomaa teoriaa aluksi *Vuorion* toimesta ryhdytty kutsumaan perussuhdeteoriaksi. Perussuhdeteoriaa voidaan pitää nykyisinkin työlainopin piirissä vallitsevana yleisenä oppina, varsinkin kun *Vuorio* on tutkimuspanoksellaan — osittain jatkaen ja täydentäen *Sipilän* työtä — kehittänyt teoriaa. Työsuhteen käsitettä on käytetty myös lainsäädännössä hyväksi. Kolmas työlainopin tutkija, joka on vaikuttanut teorian pysymiseen vallitsevana oppina, on *Pekkanen*. Ns. *Sipilän koulukuntaan* tässä suhteessa voitaisiin katsoi kuuluvan myös muitakin tutkijoita.⁴ Vaikka kritikkojakin on esiintynyt, voidaan perussuhdeteoriaa pitää vallitsevana oppina (joka esitetään mm. *Sarkon* oppikirjassa⁵) etenkin *Vuorion* ja *Pekkasen* tulkitsemassa muodossa.

Perussuhdeteorian kokonaisuuteen kuuluu seuraavanlaisia käsitemäärittäjiä, ajatuskuluja ja väitteitä.⁶

1. Työsopimus, työsopimussuhde ja työsuhde

Työsuhde on työoikeudellinen perussuhde. Työsuhteen käsite eroaa sekä työsopimuksen että työsopimussuhteen käsitteestä. Tietyt kriteerit

¹ Ks. jaksoa 3.3.

² Näin toteaa myös *Pekkanen*, Alkaminen, s. 8. Vrt. *Vuorio*, s. 167 ja s. 170.

³ Työsuhteen eikä työsopimuksen käsitettä pidetään siis työoikeuden ydinkäsitteenä. *Sipilä*, Käsite, s. 204 ja av. 272, sama, Pääasiat, s. 4 ja erityisesti *Vuorio*, s. 183 ss. Esim. Saksassa ja Ruotsissa lähes vastaavanlaisessa asemassa on käsite »työntekijä».

⁴ *Sipilän koulukunnasta* puhuu *Routamo*, Vastuu, s. 48 ss.

⁵ Ks. *Sarkko*, s. 21—29.

⁶ Näiden muodostumista tarkastellaan lähemmin jaksossa 3.3.

täyttävää sopimusta työn teosta kutsutaan *työsopimukseksi*. Työsopimuksen solmimisen kautta syntyy asianosaisten välille *työsopimussuhde*. Työsopimussuhde taas ikäänkuin muuntuu tai täydellistyy *työsuhteeksi* silloin, kun työntekijä alkaa tehdä työtään.⁷

2. Työnantajan ja työntekijän käsitteet

Työsuhteen peruskäsitteen kautta määritetään myös eräitä muita käsitteitä. Sekä *työnantajan* että *työntekijän* käsitteet määritetään sanomalla, että he ovat *työsuhteen osapuolia*.⁸ Työsuhde on siis työnantajan ja työntekijän välinen oikeussuhde.

Työsopimuksen, työsopimussuhteen, työnantajan ja työntekijän käsitteiden lisäksi on määritetty erikoislakien osalta esiintyviä käsitteitä näiden kanssa johdonmukaisesti.⁹

3. Työsuhteen käsitteen legaalinen tunnusmerkistö

Työsuhteen käsite on *legaalinen käsite*.¹⁰ Lainsäätäjä on määrittänyt nuo työsuhteen käsitteen kriteerit mm. VTSL 1 §:ssä. Työsopimuksella katsotaan olevan sama tunnusmerkistö kuin työsuhteella.¹¹

Työsopimuslain lisäksi myös muiden työoikeudellisten lakien soveltamisalasäännöksissä esiintyy eksplisiittisesti tai implisiittisesti nuo samat *työoikeudellisen työsuhteen käsitteen tunnusmerkit*.¹²

Työsuhteen käsitteellä on ns. *yleis- tai perustunnusmerkistö*.¹³ Nämä tunnusmerkit ovat välttämättömiä kriteereitä eroteltaessa työsuhde muista oikeussuhteista. (Niiden on ehkä ajateltu olevan myös riittäviä tässä suhteessa.) Normaalisti näiden kaikkien tulee täyttyä, jotta ky-

⁷ Ks. mm. Pekkanen, Alkaminen, s. 9.

⁸ Ks. varsinkin Vuorio, s. 179.

⁹ Ks. Vuorio, s. 179.

¹⁰ Ks. erityisesti Vuorio, s. 167 ja s. 178.

¹¹ Vuorio, s. 178, jossa hän totesi, että työsuhteella on »lukuunottamatta työsuhteen muita syntyperusteita, sama tunnusmerkistö kuin työsuhteella».

¹² Tätä väitettä ovat pyrkineet perustelemaan Sipilän jälkeen Vuorio, s. 83 ja s. 87 s. ja Pekkanen, Alkaminen, s. 24 ss.

¹³ Ks. tästä mm. Sarkko, s. 24, Suviranta, s. 234 ss., Pekkanen, s. 10 ss., sama Alkaminen, s. 24 s. ja sama SVLY XIX, s. 71–73.

seessä olisi työoikeudellinen työsuhde. Kuitenkin sopimustunnusmerkin osalta tunnustetaan poikkeus.¹⁴

Tähän perustunnusmerkistön kuuluvat työn toiselle tekemis-, vastikkeellisuus- sekä johto- ja valvontatunnusmerkin lisäksi sopimustunnusmerkki. Tunnusmerkit ymmärretään *työoikeudellisina*. Kysymys on mm. työoikeudellisesta direktiosta eli siitä, että työoikeuden normit ja teoria antavat asioille sisällön, joka eroaa johdosta ja valvonnasta muussa mielessä.¹⁵ Nämä työoikeuden näkökulmasta määritetyt kriteerit eli työsuhteen *työoikeudelliset* tunnusmerkit ovat seuraavat:

a. *Työn toiselle tekemisen tunnusmerkki.*¹⁶ Tämä tunnusmerkki voidaan jakaa kahteen osaan, *työn tekemiseen* ja *työn tekemiseen toiselle henkilölle*. — Ensimmäisen osan osalta katsotaan tunnusmerkin täyttymisvaatimuksen alarajan olevan varsin alhaalla: Työnteoksi kelpaa sellainen inhimillinen käyttäytyminen, jolla on taloudellista arvoa. Työntekoa on niin henkinen kuin ruumiillinenkin työ, niin aktiivinen kuin joskus myös passiivinenkin toiminta. Työn laadulla ei tässä mielessä ole merkitystä. — Työn suorittajana täytyy luonnollisestikin olla luonnollisen henkilön.

Toisen tunnusmerkistöosan, *työn tekemisen toiselle henkilölle*, merkitys on jo keskeisempi oikeudellisia ongelmia ratkaistaessa. Vastaavasti, kuten työsuhteenkin osalta vaaditaan sitä, että sopimuksessa sitoudutaan tekemään toiselle työtä, myös työsuhteen tunnusmerkistöön kuuluu se, että työtä tehdään toiselle henkilölle eli työnantajalle (työnantajan lukuun). Työsuoritus ei saa välittömästi koitua työn suorittajan hyväksi. Palkka on vastiketta työstä eikä tällaista välitöntä hyötyä. Työn välittömän taloudellisen tuloksen tulee kuulua, jotta työsuhde vallitsisi, työnantajalle.

¹⁴ Ks. Vuorio, s. 133—150, ja Suviranta, s. 248—257 ja Pekkanen, s. 28—31.

Varsinkin Sipilä on korostanut työsuhteen *työoikeudellisuutta*. Tällä hän ilmeisesti halusi painottaa eroa etenkin sopimusoikeudelliseen »työsuhteeseen» eli työsuhteen suhteeseen. Asiaan liittyi myös työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkkien erityislaatuisuuden korostus.

¹⁵ Sipilä on korostanut direktin *työoikeudellisuutta*. Ks. Sipilä, Käsité, s. 152—162, sama, TVak 1960, s. 3 s.

¹⁶ Ks. mm. Pekkanen, s. 31—36, Suviranta, s. 259—268 ja Routamo, Vastuu, s. 91 ss.

b. *Sopimustunnusmerkki*.¹⁷ Pääsääntöisesti edellytetään, että työsuhteen tulee perustua johonkin *luonteeltaan velvoiteoikeudelliseen sopimukseen*. Julkisoikeudelliset virka- ja muut siihen verrattavat palvelussuhteet eivät tästä syystä ole työsuhteita. Myöskään perheoikeudellisella perusteella tehtyä työtä ei siten pidetä työsuhteessa tehtynä. Työsuhde syntyy *normaalisti* (mutta ei välttämättä) työsopimuksen perusteelta.

Tästä tunnusmerkistä on *poikkeuksia*. Työsuhde voi joissakin tapauksissa syntyä ilman *pätevää* sopimusta. Poikkeuksia on tunnustettu olevan myös siinä suhteessa, että oikeussuhteen syntymisen perustana olisi aina oltava velvoiteoikeudelliseksi katsottava työhön velvoittava sopimus. Työsopimus on kuitenkin työsuhteen syntymisen säännönmukainen perusta. Jonkinmoinen päteväksi sopimukseksi ainakin tarkoitettu välipuhe on siis oltava. Sen ei kuitenkaan tarvitse olla nimetty työsopimukseksi.

c. *Vastikkeellisuustunnusmerkki*.¹⁸ Vastikkeetonta työn tekemistä ei pidetä työsuhteessa tehtynä työnä. Työtä on tehtävä palkkaa tai muuta vastiketta vastaan. Vastiketta on mikä tahansa taloudellista arvoa omaava suoritus. Sen laadulla ei ole merkitystä. Työsuhteen syntymiseksi riittää tältä osin se, että jonkin laatuista taloudellista arvoa omaavaa etuutta annetaan työn suorittajalle palkaksi tai vastikkeeksi hänen suorittamastaan työstä. — Vastikkeellisuudesta on työsopimuslaissa myös legaalinen oletama: Työtä oletetaan normaalisti tehtävän vastiketta vastaan, vaikkei siitä olisi mitään nimenomaan sovittukaan. Nimenomaista sopimusta tältä osin ei tarvita. (TSL 1 § 1 mom. i.f.). Poikkeuksena tästä ovat eräät perheenjäsenten väliset suhteet. (Ks. AL 64 §.)

d. *Direktiotunnusmerkki*.¹⁹ Työn johto- ja valvontatunnusmerkki on tärkein työsuhteen kriteereistä. Työtä on työsuhteen syntymiseksi tehtävä työnantajalle tämän johdon ja valvonnan alaisena. Tunnusmerkissä voidaan erottaa kaksi osaa: *oikeus työn johtamiseen* ja *oikeus työn valvontaan*. Työsuhteen syntymiseksi riittää, että työnantajalla on *oikeus*

¹⁷ Ks. mm. Pekkanen, s. 28—31, *Suviranta*, s. 237—257, *Vuorio*, s. 71 ss. ja s. 133—149 sekä *Routamo*, s. 66—82.

¹⁸ Ks. mm. Pekkanen, s. 69—85, *Suviranta*, s. 412—421 ja *Routamo*, s. 152—163.

¹⁹ Ks. mm. Pekkanen, s. 36—40 ja sama SVLY XIX s. 71—83, *Suviranta*, s. 289 s., *Routamo*, s. 121—151, *Aurejärvi*, s. 121—128.

näihin molempiin. Tosiasiassa hänen ei tarvitse näitä oikeuksiaan käyttää. Oikeus vain toiseen näistä ei toisaalta riitä työsuhteen syntymiseksi.

Direktiotunnusmerkillä *ei katsota olevan kiinteää asiallista sisältöä*. Sen *intensiivisyys* saattaa vaihdella eri tapauksissa. Direktio-olemassa-olo on pääteltävä eri suuntiin vaikuttavien oikeustositasioiden kokonaisarvostuksen perusteella.²⁰

Käänteisenä puolena työnantajalle kuuluvaan työn johto- ja valvontaoikeuteen kuuluu myös työnsuorittajan *velvollisuus alistua* tähän johto- ja valvontaoikeuksien käyttämiseen. Direktio-oikeutta vastaa työntekijän *subordinaatio*. Työntekijä on alistetussa asemassa työn tekemistä koskevissa asioissa. — Erityisesti tämän työoikeudellisen direktio-olemassa-olon arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota siihen, onko kysymys henkilökohtaisesta sitoutumisesta työsuoritukseen vaiko ei. Voidaan puhua ns. *persoonallisesta subordinaatiosta*.²¹

4. Työlakien yhtenäinen soveltamisalalähtökohta (eli perussuhdeteorian ydinväite)

*Työntekijän suojelua ja sosiaaliturvaa tarkoittavia lakeja, työlakeja, sovelletaan pääsääntöisesti työsuhteen tunnusmerkit täyttävään oikeussuhteeseen. Pääsäännöstä voi kuitenkin olla laajentavia tai supistavia poikkeuksia. Kun poikkeukset jätetään huomioonottamatta, määräytyy kaikkien työlakien yleinen soveltamisala yhtenäisen yleistunnusmerkistön kautta.*²²

Ratkaistaessa soveltamisalaongelmia eri lakien osalta on ensin kiinnitettävä huomiota siihen, täyttyvätkö ko. tapauksessa työoikeudellisen työsuhteen perustunnusmerkistön osat. Jos vastaus on kunkin osalta myönteinen, työoikeudelliset säännökset *yleensä* soveltuvat tapaukseen. Ellei jokin tunnusmerkistön osa täyty, ei lakeja sovelleta ilman poikkeussäännöstä. Asiaan liittyy siis myös se ajatus, että *kaikki* työoikeudelliset säännökset *yleensä* soveltuvat silloin, kun työsuhteen käsitteen tunnusmerkit

²⁰ Kokonaisarvostuksesta ko. tunnusmerkin osalta ks. *Suviranta*, s. 290 ja *Pekkanen*, s. 14—19.

²¹ Ks. tästä *Sipilä*, TVak 1960 s. 31.

²² *Vuorio*, s. 83, s. 87, s. 154 s., s. 170 s., *Pekkanen*, s. 11 s., sama, *Alkaminen*, s. 2, s. 7 s. ja *Routamo*, s. 43—54.

täyttyvät jossakin tapauksessa. Näin saadaan kaikkien työoikeudellisten säästösten soveltamisalaongelma ratkaistua saman tunnusmerkistötarkastelun kautta. Varsinkin työsopimuslain soveltamisalalla on katsottu olevan merkitystä muidenkin säästösten suhteen.²³

Lakien soveltamista ilman poikkeussäännöstä tapauksessa, jossa jokin tunnusmerkistöosa ei toteudu, pidetään teorian näkökulmasta virheellisenä ratkaisuna. Muut kuin em. juridiset, työoikeudelliset tunnusmerkistökriteerit eivät saisi vaikuttaa ratkaisuihin siten, että ne syrjäyttäisivät tietyn tunnusmerkin täyttymisvaatimuksen. Kehiteltä (täsmällistä) tunnusmerkistökriteeristöä käyttäen on ajateltu voitavan tehdä oikeita ratkaisuja. Muut kriteerit tulevat ehkä tämän lisäksi, mutta eivät tämän sijaan. Työsuhteen käsitteen tunnusmerkit (paitsi sopimustunnusmerkki) ovat siis *välttämättömiä kriteereitä* soveltamisalakysymyksen ratkaisussa.²⁴

Työsuhteen käsitteen kautta määrittyy se *oikeustositiasia*, *oikeussuhde*, johon työoikeuden normeja sovelletaan pääsääntöisesti. Tuon oikeussuhteen määräytymisen kautta määrittyvät myös oikeussuhteen osapuolina olevat oikeussubjektit. Perussuhdeteorian ydinväite koskee siis soveltamisalaa henkilöllisessäkin suhteessa.²⁵

5. Työsuhteen alkaminen

Työsuhteen alkaminen²⁶ kytkeytyy tosiasiallisen työnsuoritusvelvollisuuden täyttämiseen, työntekoon. *Työsuhde alkaa silloin, kun toinen työ-sopimuksen osapuoli alkaa täyttää sopimukseen perustuvaa työntekovelvollisuuttaan.* Työnantajan suoritusvelvollisuuden täyttämällä ei ole vaikutusta työsuhteen alkamisajankohtaan.

Tästä katsomuksesta seuraa, kun otetaan huomioon edellä esitetty väite työlakien soveltamiskohteesta, ajatus siitä, että *työlakeja aletaan*

²³ Sarkko selvittää tätä asiaa jaksossa, jonka otsikkona on »Työntekijäaseman määrityksen yleisyys». Sarkko, s. 97.

²⁴ Mm. Vuorio, s. 171.

²⁵ Perussuhdeteoriaan ei varsinaisesti ole liittynyt ongelmaa alueellisesta soveltamisalasta. Teoria kuitenkin viittaa ns. alueperiaatteen mukaiseen ajatukseen, koska työsuhde muutoinkin on kytkeytynyt työn faktiseen tekemiseen. Ks. näistä kansainvälis-yksityisoikeudellisista ongelmista *Suviranta*, LM 1964, s. 807—816 ja s. 997—1005.

²⁶ Vuorio, s. 150—152 ja Pekkanen, Alkaminen, s. 9 s. ja s. 141—165.

soveltaa silloin, kun työsuhde on alkanut. Näkemykseen työsuhteen alkamisesta kytkeytyy siis myös tietty väite työlakien ajallisesta soveltamisesta.

6. Työsuhteen kesto ja päättyminen ²⁷

Syntyneen työsuhteen päättyminenkin kytkeytyy työntekoon. *Työsuhde päättyy silloin, kun tosiasiallinen työnteko lopetetaan.* Työsuhde ei aina pääty työsopimussuhteen päättyessä, vaan jatkuu usein sopimuskaudesta toiseen. Työsuhde on siis pysyvä, yhdenjaksoinen oikeussuhde, joka jatkuu tosiasiallisen työntöön lopettamiseen saakka siitä riippumatta, kuinka paljon ja milloin työntekijä tosiasiallisesti tekee työtä ja onko sovittu vastike kokonaan maksettu. Kestoajaltaan erotetaan toistaiseksi voimassaolevat ja määräaikaiset työsuhteet (TSL 2 §). Työsuhde saattaa siis toisinaan jatkua yhdenjaksoisena työsopimuskaudesta toiseen. Joskus se taas voi päättyä jopa ennen työsopimuskauden päättymistä. *Työsopimussuhteen* päättyminen on puolestaan työsopimusta koskevien normien määräämä asia.

Myös tähän kytkeytyy ajatus työlainsäädännön soveltamisajasta. Työntekijä on työlakien soveltamispiirissä niin kauan kuin hänen työsuhteensa kestää.

7. Työoikeuden määrittäminen itsenäisenä oikeudenalana, sen sisäinen normijärjestelmä ja asema oikeusjärjestelmässä

Koko työoikeuden olemassaolo itsenäisenä oikeudenalana perustuu työlakien soveltamisalojen lähtökohtaiseen yhtenäisyyteen. Työoikeus on määriteltävissä lyhyesti *työsuhdetta koskevien ja siihen asiallisesti liittyvien oikeusnormien muodostamaksi kokonaisuudeksi.*²⁸

Työsuhteen käsitteen kautta määrittyvä yhtenäinen soveltamisala mahdollistaa *yhden työoikeudellisen normijärjestelmän* olemassaolon.²⁹

²⁷ Vuorio, s. 152 s., s. 178, Pekkanen, Alkaminen, s. 10—12 ja s. 166—186.

²⁸ Sipilä, Työoikeus, s. 3—5. — Vrt. sama, Käsite, s. 86 s. ja Pekkanen, Alkaminen, s. 7.

²⁹ Vuorio, s. 70, s. 88 ja s. 183 ss.

Yksittäisen työntekijän ja työnantajan väliseen työsuhteeseen perustuvana oikeudenalana työoikeus lukeutunee oikeusjärjestelmässämme *yksityisoikeuteen*, mutta työoikeuteen kuuluu myös julkisoikeudellista ainesta. Sosiaalipoliittisen toiminnan tuloksena syntyvä sosiaalinen lainsäädäntö, ns. *sosiaalioikeus*, kuuluu taas *julkisoikeuteen*.³⁰

2.3. PERUSSUHDETEORIAAN KUULUVIEN AINESTEN TARKASTELUA

Perussuhdeteoria on näiden useiden, toisiinsa läheisesti liittyvien asioiden *kokonaisuus*. Tavallisesti perussuhdeteoria on ymmärretty suppeammin siten, että sen on ajateltu sisältävän vain väitteen työsuhteen käsitteen avulla määräytyvästä yhtenäisestä sovellutusalaista.¹ Tätä tulkintaa on pidettävä liian suppeana käsityksenä asiasta. Perussuhdeteoria ei ole vain tämän tulkinnallisen ajatuksen käsittävä teoria. Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että perussuhdeteorian puitteissa annetaan ratkaisuja sekä *systemaattisiin* (oikeusjärjestelmähahmotukseen liittyviin) että *tulkinnallisiin* (oikeusjärjestyksen sisällön tulkintaan kytkeytyviin) ongelmiin.²

Teoriaan kuuluvien ajatusten jäsentäminen (mm. *Vuorion* ja *Pekkasen* tavoin) systemaattisiin ja tulkinnallisiin on ongelmallista. Tutkimuksen alussa on jo selvitetty sitä, miten systemaattinen oikeusjärjestelmä-esitieto vaikuttaa oikeusjärjestyksen sisällön hahmotukseen ja päinvastoin. Systemaattiset ainekset ovat siis tämän mukaan myös tulkinnallisia.³ Näin on asia myös perussuhdeteorian osalta.

Kun työoikeuteen perehtynyt juristi tarkastelee asioita, hän pyrkii suorittamaan asioiden hahmotusta tai uudelleenkuvausta oppimansa oikeudellisen kielen avulla. *Perussuhdeteoria antaa mahdollisuuden kuvata*

³⁰ *Sipilä*, Käsite, s. 47—73.

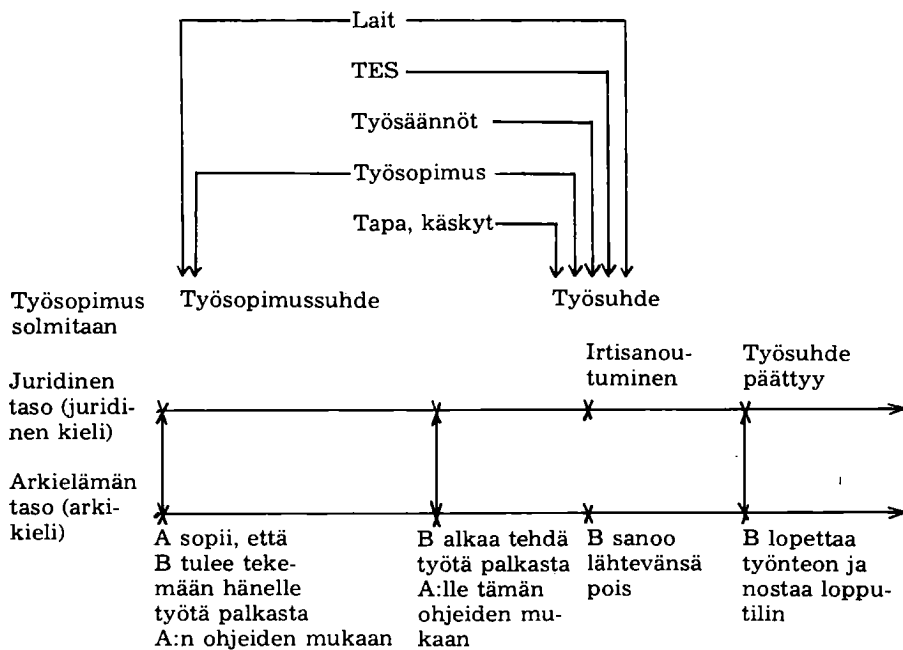
¹ Näin tuntuu ajatelleen mm. *Sarkko*, s. 21—29 ja *Routamo*, s. 43—58. — Vaikka soveltamisalaan (henkilölliseen ja ajalliseen) liittyvät väitteet ovatkin käytännössä tärkeitä asioita, on itse teoriaa tarkasteltaessa huomattava sen muutkin, etenkin systemaattiset ainekset.

² Näin totesi jo *Vuorio*, s. 167 ja s. 170 s. sekä *Pekkanen*, Alkaminen, s. 8.

³ Ks. edellä olevaa jaksoa 1.4.

johdonmukaisesti arkielämän tiettyjä tapahtumia ja asioita työoikeudellisesti. — Asiaa voitaneen havainnollistaa seuraavalla piirroksella, johon on merkitty myös työsopimussuhteen ja työsuhteen *normilähteitä*. Kuviossa erotetaan johdantolukuun perustuen *juridinen taso* arkielämän tasosta. Arkielämän tasoa vastaa arkikieli ja juridista tasoa taas juridinen kieli.⁴

Kuvio 4. Perussuhdeteorian mukainen juridinen konstruktio epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyvistä vaiheista normilähteineen.

Kuvio pyrkii kertomaan, että arkielämän sellaista tapausta, jossa A sopii B:n kanssa siitä, että tämä tulee tekemään hänelle (työntekijänä) jotakin työtä palkasta, kutsutaan juridisella tasolla *työsopimuksen solmittumiseksi*. Se mahdollisesti kirjallinenkin asiakirja, joka syntyy tämän käyttäytymisen tuloksena, kantaa juridisessa kielessä taas nimeä *työsopi-*

⁴ Ks. tästä edellä olevaa jaksoa 1.4.7.

mus. Juridisessa tasossa, lähinnä sopimusoikeuden näkökulmasta tarkastellen myös sanomme, että työsopimuksen solmimisen kautta A:n ja B:n välille syntyy oikeussuhde, *työsopimussuhde*. Se muuntuu tai täydellistyy *työsuhteeksi* perussuhdeteorian mukaan silloin, kun B alkaa tehdä työtä. Tämän jälkeen työsopimuksen ja lain normien rinnalle astuu työsuhdetta sääntelemään useita muita normilähteitä, mm. normaalisti työehtosopimukset. — Työsopimussuhdetta sääntelevät lähinnä vain työsopimus ja sopimusoikeudellinen normisto.

Sitä tapahtumaa, että B ilmoittaa lähtevänsä pois, kutsutaan juridisella tasolla *irtisanoutumiseksi*. Irtisanomisajan kuluttua loppuun B on oikeutettu lopettamaan työnteon ja tällöin myös työsuhte päättyy. Myös työsuhteen normilähteiden asema loppuu tämän asiantilan suhteen tällöin. Työsopimuksenkin voimassaoloaika päättyy.

Työsopimuksen, työsopimussuhteen ja työsuhteen käsitteillä on siten tietyt suhteet toisiinsa. Nämä käsitteet muodostavat toisiinsa kytkeytävän loogisen käsiteverkon (merkityssuhdesääntöjen järjestelmän eli horisontin), jolla voidaan kuvata eräitä arkielämän tapahtumia juridisesti, työlainopillisesti. Näin konstruoituvaan kuvaan liittyy myös tulkintoja oikeusjärjestyksestä.

2.4. PERUSSUHDETEORIAAN LIITTYVISTÄ YLEISISTÄ OPEISTA

Perussuhdeteorian kysymysryhmään liittyy myös eräitä muita teoreettisia väitteitä. Näitä ovat *absorptioteoria*, *ristikkoteoria*, *kombinatioteoria*, *analogiateoria* ja *analyttinen käsitys*,¹ jotka kaikki liittyvät sekatyyppisten oikeussuhteiden ongelmaan. Ne pyrkivät antamaan kukin vastauksen siihen kysymykseen, mitä normeja tiettyyn oikeussuhteeseen olisi sovellettava. Ne antavat myös vastauksia siihen, sovelletaanko työlainsäädäntöä tiettyyn oikeussuhteeseen. Kyseessä on perinteiseen sopimustyyppiajatteluun liittyvä asia.

⁵ Vrt. Vuorio, s. 153.

¹ Ks. näistä Pekkanen, s. 162—185, Suviranta, s. 260—267 ja Routamo, Vastuu, s. 76 ss.

*Absorptioteoria*² perustuu ajatukseen toistensa poissulkevista sopimustyypeistä. Kysymys on sopimusoikeuden yleisten oppien asiasta. Sopimus, joka on tarkasteltavan sopimussuhteen perustana, pyritään luokitteamaan vain jonkin tunnetun sopimustyyppin alle. Sopimustyyppisysteematikka siis edellytetään tunnetuksi. Tämä kyseeseen tuleva sopimustyyppi taas puolestaan antaa vastauksen siihen, mitä normeja tuohon oikeussuhteeseen sovelletaan. Absorptioteorian eli päätyyppiperiaatteen mukaan sopimuksen tyyppin määrää se suoritus, jota on pidettävä pääsuorituksena. Sopimussuhteissa siis voidaan erottaa sopimuksen tyyppin määräävä pääsuoritus sivusuorituksista. Absorptioteorian kannattajia meillä on ollut mm. *Kivimäki*, *Sipilä* ja *Erma*. Teoria on kehitetty Saksassa.

Työsuhteen (työsopimuksen) ja siviilioikeudellisten sopimustyyppistöjen välisen suhteen ongelmaan on meillä *Vuorio* antanut omaperäisen vastauksen myös ns. *ristikkoteorian* mukaan.³ Teoria antaa lähinnä vastauksen ongelmaan työainsäädännön soveltamiskysymyksen kannalta. — *Vuorio* ei analyttikkona lähde olemassaolevista ja toistensa poissulkevista sopimustyypeistä, kuten absorptioteoreetikot. *Vuorio* ei ota lähtökohdakseen sopimusoikeudellisia teorioita. Hän ei siis yritäkään sopeuttaa työoikeudellisia kategorioita siviilioikeudelliseen sopimustyyppistöön, vaan tarkastelee asiaa normien tasossa. Deduktion sijasta näkökulma on induktiivinen. Työsopimus ei *Vuorion* mukaan sovellu lainkaan siviilioikeudelliseen käsittehierarkiaan. Työoikeuden normien soveltamisalan ja siviilioikeudellisen sopimustyyppistön välisessä suhteessa on kysymys eriluonteisten normien kohdistumisesta osittain samoihin tosiseikastoihin. Työoikeuden normien soveltamisala on *Vuorion* mukaan yhtenäinen. Työsuhteen tunnusmerkistö muodostaa tietyn siviilioikeudelliseen sopimustyyppistöön kuulumattoman oman kategoriansa. Työsuhteen tunnusmerkistön ja siviilioikeudellisten sopimustyyppien välisessä suhteessa on hänen mukaansa kysymys kaksista normeista, jotka eivät sulje pois toisiaan. Kumminkin normit asettavat itse omat soveltamisedellytyksensä. Työoi-

² Ks. lähemmin *Lotmar* I s. 177 ss., *Kivimäki*, DL 1930 s. 164 ja sama, DL 1955, s. 286 ss., *Sipilä*, *Käsite*, s. 94 ss., *Erma*, s. 57 ss. ja *Suviranta*, s. 260—264. — LVK 1908 oli myös omaksunut päätyyppiperiaatteen, LVK 1908, s. 57.

³ *Ristikkoteoriasta* ks. *Vuorio*, s. 40—46, *Suviranta*, s. 264—267, *Pekkanen*, s. 183 ss., *Routamo*, *Vastuu*, s. 78. — Vrt. *Aurejärven* tulkinta *ristikkoteoriasta* s. 69—78. ja omaa arviointiani tästä, *Oikeus* 1/1977.

keuden normit ja siviilioikeudellisten sopimustyyppien, kuten toimeksiantosopimuksen ja työurakkasopimuksen normit eivät ole rinnakkaisia, vaan toisiinsa nähden ristikkäin olevia asioita. Ristikkoteorian mukaan siis työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkistön täyttävään oikeussuhteeseen voidaan soveltaa myös siviilioikeudellisten sopimustyyppien normeja. Sovellettavien normien ongelma ratkeaa vasta asiakohtaisen analyysin kautta.

Saksassa on myös esitetty *kombinatioteoria*,⁴ jonka mukaan ei tehdä eroa absorptioteorian tavoin pääsuoritusten välillä. Muutoin lähtökohdat ovat samat kuin absorptioteoriassa. Tämä teoria lähtee ajatuksesta, että jokainen luvattu velvoite oikeussuhteessa on täytettävä. Jokainen suoritussovelvollisuus on teorian mukaan eroteltava ja kunkin osalta katsotaan mihinkä sopimustyyppiin se kuuluu. Näin kokonaisuus hajoitetaan osiin ja osat luokitellaan sopimustyyppilokeroihin.

Myös *analogiateorian*⁵ mukaan on pyritty asiaa ratkomaan. Analogiateoria korostaa sopimuksen kokonaisuusluonnetta. Tätä kokonaisuusluonnetta verrataan sopimustyyppistöihin ja jos riittävä vastaavuus on olemassa, sovelletaan tätä tyyppiä koskevia normeja. Ellei riittävää vastaavuutta, ns. analogista suhdetta ole, ei voida minkään sopimustyyppin normeja soveltaa.

Lisäksi meillä on asiasta esitetty *analyttinen käsitys*.⁶ Tämän ajatustavan mukaan ratkaisua ei voida suorittaa minkään teorian puitteissa, vaan kussakin tilanteessa on selvitettävä ko. sopimuksen rakenne ja sopimuspuolten intressit sekä vertailtava näitä sopimustyypeihin. Ratkaisu on siis perustettava sopimuksen ja siihen sovellettavien normien analyysiin. Tällaiseen ratkaisuun meillä on päätynyt Pekkanen.

Nämä kaikki teoriat eivät varsinaisesti ole meidän maassamme kehitetyn perussuhdeteorian postulaatteja. Mutta absorptioteorialla, ristikkoteorialla ja analyttisellä käsityksellä asioista on ollut tietty yhteys perussuhdeteoreettiseen ajatteluun.

⁴ Ks. tästä Pekkanen, s. 177—178.

⁵ Pekkanen, s. 178.

⁶ Pekkanen, s. 179 ja s. 301.

2.5. TUTKIMUKSEN KYSYMYKSENASETTELUSTA

Varsinaisen arvioinnin kohteena tässä tutkimuksessa on se työlainopillinen kuva, jonka perussuhdeteorian käsitteistö antaa po. asioista ja siihen liittyvät tulkinnat voimassaolevasta oikeudesta. (Ks. kuvio 4.) Tavanomainen menettely olisi ehkä se, että käytäisiin kriittisellä otteella tarkastamaan suoraan teorian väitteitä voimassaolevasta oikeudesta mm. lakitekstien, esitöiden ja oikeuskäytännön valossa. Näin ei kuitenkaan tässä menetelmällä, vaan tulkintaväitteiden arviointiin edetään siten, että ensiksi selvitetään teorian kehitystä työoikeutemme yleisten oppien perusosaksi siihen liittyneine edellytyksineen ja sidonnaisuuksineen.

Jo tutkimusekonomisistakaan syistä ei voida suorittaa esimerkiksi sellaista soveltamisala-analyysia kaikkien työoikeuden lakien osalta, jonka *Routamo* on tehnyt TVL:n suhteen.¹ Arvioitaessa perussuhdeteoriaa yleisenä oppina on kuitenkin varsinkin hänen tutkimuksestaan suurta apua. Muukin työlainopissa jo suoritettu teorian arviointi² on omiaan edesauttamaan nyt suoritettavaa perussuhdeteorian tarkastelua. Kun teoriaa lähestytään varsinkin lainopin teoriakehityksen tasolla sekä selvitetään riittävästi sen taustoja, valottuu ko. asia aikaisemmin selvittämättömiltä puoliltaan.

Jotta voitaisiin riittävästi ymmärtää ja arvioida perussuhdeteoriaa, edellyttää se huolellista perehtymistä siihen, *miten tällainen kokonaisuus on muodostunut*. Vain tämän selvittämisen kautta on mahdollista paljastaa asiaan liittyvät yhteiskunnalliset ja epistemologiset sidonnaisuudet. Varsinkin johdantoluvussa esitettyjä taustaselvityksiä hyödyntämällä pyritään saamaan ensinnäkin selville se, mistä ko. teoriakokonaisuudessa on kysymys, ts. minkälaiseen epistemologiaan perussuhdeteoria nojaa. Tämä tutkimustehtävä muodostaa varsin laajan ja keskeisen osan tätä tutkimusta. Toisen teoriaa valaisevan tekijän muodostaa epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyneiden instituutioiden kehitys. Tähän liittyen selvitetään myös työlainopin oppirakennelmien kehittymistä³ po. osin.

¹ *Routamon* tutkimusta selvitetään myöhemmin jaksossa 4.1.2.

² Tarkoiton erityisesti *Sarkon* tutkimuksia asiassa. *Sarkko*, TVak 1970, s. 3—11 ja *Sarkko* s. 19—34. ja sama, Vuosilomalaki, s. 6 ss. — *Sarkon* kritiikkiä tarkastellaan myöhemmin jaksossa 4.1.1.

³ Todettakoon, että *Vuorio* on jo väitöskirjassaan suorittanut osittain tätä työtä. *Vuorio*, s. 18—40 ja s. 156—170. Tuo esitys ei kuitenkaan ole kovin sys-

Sitten kun on riittävästi selvitetty perussuhdeteorian kehitystä ja siihen kohdistettua kritiikkiä, siirrytään tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin teoriaan kuuluvia väitteitä. — Keskeisin tällainen väite on käsitys siitä, että työlainsäädännöllä on yhtenäinen, työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla määräytyvä soveltamisalalähtökohta. Tämä tulkinnallinen *ydinväite* on tämän tutkimusosan keskeisin tarkasteluobjekti. — Tutkimustehtäväksi ei nyt aseteta kaikkien työlakien soveltamisalojen selvittelyä. Asiaa selvittelään kuitenkin sikäli, että voidaan ottaa kantaa ajatukseen työlakien yhtenäisestä soveltamisalalähtökohdasta. Varsinaisesti tässä yhteydessä ei pyritä selvittämään sitä, ketkä yksittäiset työnsuorittajaryhmät ovat työlakien soveltamspiirissä, vaan asiaa selvittelään yleisemmällä tasolla. Työsuhteen käsitteeseen liittyvä soveltamisalavälineistö on myös jo aikaisemmissa tutkimuksissa osoitettu käytännössä riittämättömäksi varsinkin raja-alueen tapauksissa.⁴ Tämänkään seikan selvittämistä ei tässä tutkimuksessa enää tarvitse tehdä. Sensijaan tavoitteena on nyt paljastaa tähän ydinväitteeseen liittyvät ongelmat syineen. On toki syytä pohtia varsinkin sitä, miksi teoria on tässä suhteessa ongelmallinen. Olennaisin hyöty perussuhdeteorian kehityshistorian tutkimisesta kulminoituu tämän asian tarkastelun yhteyteen. — Probleemien ja niiden syiden paljastuminen mahdollistaa myös niiden poistamis- tai vähentämiskeinojen etsimisen. Seuraavaksi onkin tarkoituksena pohtia sitä, voitaisiinko työlakien soveltamisalakysymyksiä ratkaista käytännössä paremmin toimivien välinein.

Perussuhdeteoriaan kuuluu myös muita väitteitä, kuten edellä on esitetty. Jatkotutkimuksissa tarkastellaan lähemmin väitteitä *työsuhteen alkamisesta, kestosta ja päättymisestä* vallitsevan positiivisoikeudellisen tilan ja tämän tutkimusosan tulosten pohjalta. Tavoitteena on tältäkin osin selvittää sitä, kaipaavatko nämä väitteet tarkistusta nykyisen positiivisoikeudellisen tilan näkökulmasta katsottuna.

Perussuhdeteoria sisältää myös eräitä muita käsitelmäärityksiä ja systematiikkaan välittömimmin liittyviä ajatuksia. Perussuhdeteorian ke-

temaattinen ja asioiden taustoja selventävä, vaikka sinänsä luotettavaa työtä. Olen katsonut tarpeelliseksi tässä työssä selvittää — eräitä taustakytkeitä tehden — uudelleen oppirakennelmien kehitystä myös ennen perussuhdeteoriaa, jotta selviäisi perussuhdeteorian synnyn tausta ja kävisi ilmi yleisten oppien erilaisuus eri epistemologioiden ja säädösten vallitessa.

⁴ Ks. esimerkiksi *Sarkko*, TVak. 1970 s. 53 ja *Sarkko*, s. 29—34, sekä *Routamo*, Vastuu, s. 169—173.

hityksen ja kokonaisuuden selvitleminen auttaa myös näiden väitteiden tarkistamisessa. Tutkimusongelmaksi voidaan asettaa tältä osin se, onko välttämätöntä määrittää mm. käsitteet *työnantaja*, *työntekijä* ja *työoikeus* siten kuin edellä on kerrottu.

Tässä tutkimuksessa ei varsinaisesti selvitetä edellä mainittua sekatyypisten sopimussuhteiden ongelmaan tai työ- ja siviilioikeuden normien väliseen suhteeseen liittyvää ristikkoteoriaa. Eräitä huomioita esitetään tosin ristikkoteorian osalta.

Tutkimuksen kaukotavoitteena on myös työoikeutemme yleisten opien kehittäminen. Jonkinlaiset esitiedolliset välineistöt (käsitteet ja selitykset) tarvitaan toki edelleenkin näitäkin oikeudellisia asioita lähestyttäessä. Tätä kehittelytyötä tehdään lähinnä perussuhdeteorian väitteiden tarkistamisten yhteydessä.

3. LUKU. HISTORIALLINEN KATSAUS

3.1. EPÄITSENÄISEN PALKKATYÖVOIMAN KÄYTTÖÖN LIITTYVIEN INSTITUUTTIEN KEHITYS

3.1.1. Lähtökohtia

Perussuhdeteorian muodostumista vallitsevaksi teoriaksi on edeltänyt tietynkaltainen kehitys *yhteiskuntajärjestyksen, oikeusjärjestyksen ja oikeustieteen muokkaaman oikeusjärjestelmän* tasoissa. Tässä luvussa luodaan aluksi katsaus yhteiskuntakehitykseen eri aikakausina liittyneisiin, vakiintuneiden epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötapojen muuttumiseen sekä niiden säätelyyn. Tämän jälkeen eri jaksossa tarkastellaan asiaan liittyvien oikeudellisten teorioiden ja oppien muodostumista. Perussuhdeteorian kehitystä selvitellään viimeksi.¹

Historiallisessa katsauksessa tarvittavan näkökulman hahmottamiseksi ja esityksen systematisoimiseksi ovat eräät käsitteelliset täsmennykset tarpeen. — Voitaneen lähteä siitä, että työsuhteen käsite kytkeytyy erääseen *epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön (tai käytettäväksi luovuttamisen) tapaan*. Eri aikoina on vallinnut erilaisia vakiintuneita tapoja käyttää palkkatyövoimaa. Tämä vakiintuminen on merkinnyt sitä, että asioihin on liittynyt joitakin käsitteitä, muotoja ja sääntöjä. *Tietynasteinen vakiintuminen merkitsee institutionalisoitumista*. Käsitteellä *instituutio* voidaan ymmärtää *yhteiskunnallisen elämän vakiintunutta muotoa*.²

Yhteiskuntaelämän vakiintuneiden muotojen osalta voidaan tehdä ero *oikeusinstituutioiden ja sosiaalisten instituutioiden* välillä. Yhteiskunta-

¹ Perussuhdeteorian tarkastelun sijoittaminen lukuun 3, jonka otsikkona on »Historiallinen katsaus» ilmentää sitä, että asiaa lähestytään ajallisen kehityksen näkökulmasta.

² Käsitettä instituutio hahmottaa nykysuomen sanakirja mm. laissa säädettyksi muodoksi, yhteiskunnallisen elämän muodoksi. Ks. myös Y. J. Hakulinen, Uusi lakikielen sanakirja. Porvoo 1974, s. 125 sekä Savola, s. 32.

käytännön vakiintunut tapa on sosiaalinen instituutio. Sosiaalinen instituutio on yhteiskuntajärjestyksen osa. Oikeusinstituutioita³ ovat yhteiskuntakäytännön tiettyihin asioihin kohdistuvien oikeussäännösten kokonaisuudet (säännöstöt). Oikeusinstituutioita voi olla kahta lajia. Kun sosiaaliseen instituutioon kohdistuu oikeusnormisääteilyä säädösten kautta, voidaan puhua vastaavasti *säädännäisestä oikeusinstituutiosta*. Tällöin oikeusjärjestykseen on muodostunut tietty säännöstö. Sosiaalinen instituutio on tällöin myös saanut virallisen aseman; se on tavallaan *virallistettu*.

Oikeusinstituutioiden toinen pääryhmä liittyy oikeustieteeseen ja sen kehittämään oikeusjärjestelmään. Kaikkia oikeusinstituutioiksi katsottavia asioita ei ole suinkaan luotu ja virallistettu säädöstasolla, vaan melkoisen osan *oikeusinstituutioita on kehittänyt oikeustiede*. Kuten johdantoluvussa kerrottiin, merkitsee oikeustieteen muokkaaman oikeusjärjestelmän ja siihen liittyvän juridisen kielen kehittyminen klassisen logiikan mukaisia luokituksia. Oikeusnormit on pyritty luokittamaan varsinkin tietyn käsitejärjestelmän avulla. Näin on syntynyt ajan mittaan tiettyjä oikeudellisia kategorioita. Oikeusjärjestelmähahmotus on merkinnyt *oikeustieteellisten oikeusinstituutioiden* luomista.

Suoritettu käsitteellinen eronteko *sosiaalisten, säädännäisten ja oikeustieteellisten* instituutioiden välillä toimii seuraavan historiakatsauksen näkökulmana. Työsuhtekin voidaan nyt ymmärtää eräänä epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyvänä instituutiona, jolla on ollut useita edeltäjiä. Tämän erottelun avulla voidaan myös analysoida säädännäisten instituutioiden alkuperää. Näin voidaan valaista mm. sitä, mistä ovat tulleet sekä *työsopimus* että *työsuhte*. Instituutioajatukseen palataan uudelleen neljännessä luvussa.

Seuraavassa tarkastellaan aluksi epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyvien sosiaalisten ja säädännäisten instituutioiden historiaa eli lyhyesti epäitsenäisen palkkatyön instituutiohistoriaa. Tämä tarjoaa tärkeän pohjan oikeustieteellisten instituutioiden kehitykselle. Viimeksimainittua asiaa selvitetään työlainopin yleisten oppien kehitystä koskevassa jaksossa.⁴

³ Käsitteestä oikeusinstituutio ks. *Hakulinen*, emt. s. 333 ja lisäksi mm. *Savigny*, System des heutigen römischen Rechts I, Berlin 1840, s. 9 s., *Puchta*, Cursus der Institutionen, Leipzig 1875, s. 11 s. ja *Montgomery*, Finlands allmänna privaträtt, Helsingfors 1908, s. 6.

⁴ Näitä asioita olen tarkastellut myös H. T. *Klamin* toimittamassa teoksessa

3.1.2. Epäitsenäisen palkkatyön instituutiot keskiajalla

Keskiaikaiset epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön instituutiot liittyivät Suomessa maa- ja kotitalouteen. Varsinaisen alkutuotannon ohella harjoitettiin talonpoikien toimesta myös, etenkin myöhemmällä keskiajalla, kotiteollisuutta käsityön muodossa. Käsityöstä kehittyi vähitellen maatalouden sivuelinkeino. Tuotteita valmistettiin myös myyntiin josakin määrin. Vasta myöhemmällä keskiajalla maahamme muutti Manner-Euroopasta varsinaisia käsityöläisiä mm. Turkuun ja Viipuriin.⁵

a) *Orjat*.⁶ Vaikka vapaatkin ihmiset osallistuivat työtehtäviin, erotuivat orjat omaksi kategoriakseen epäitsenäistä työtä tekevinä. Tosin varsinaista palkkaa (nykyisessä mielessä) heille ei voida työstä katsoa maksetun, mutta ylläpidon muodossa he saivat tietynlaista vastiketta. Orjainstituutio on siis tavallaan ensimmäinen epäitsenäinen palkkatyövoiman käyttöön liittyvä sosiaalinen ja oikeudellinen instituutio.

b) *Päiväpalkkalaiset ym.* Vapaiden ihmisten osalta ei vielä Suomen varhaisemmalta keskiajalta ole luotettavia tietoja eriytyneempien palkkatyön instituutioiden olemassaolosta. Orjien ohella on ilmeisesti esiintynyt etenkin köyhien ja maata itse viljelemättömien vapaiden henkilöiden kohdalla ainakin tilapäisempiä palkkatyösuhteita. Instituutiosta voidaan käyttää termiä päiväpalkkalaiset (daglönare).⁷ Päiväpalkkalaisia käytettiin ilmeisesti maanviljelyksessä kiireellisinä aikoina mm. elonkorjuussa (bärgningsfolk).⁸ Myös kaskenpoltossa tarvittiin tilapäistä työvoimaa runsaasti.

»Oikeushistoriallisia tutkielmia I» olevassa artikkelissani »Suomen työelämän suhteiden oikeushistoriaa».

⁵ *Virrankoski*, s. 29.

⁶ Ks. orjainstituutiosta *Nevéus*, *Trälarna i landskapslagarnas samhälle. Danmark och Sverige. Uppsala 1974*, *Winroth*, s. 14 s. ja *Nordström I*, s. 96 ja s. 99 av. 5.

⁷ Palveluspakon kiristämisenä pyrittiin estämään päiväpalkkalaisuutta ja saattamaan nämä henkilöt kiinteämpien työsuhteiden piiriin. Niinpä v. 1540 annettussa Örebron artikloissa todettiin: »Först ath ingen Lösningsskarl eller legedräng shall epter thenne dag gå ner opå Landzbygden ibland bönderne, ath tijäne för daga lön, som her till mygit skeedt är vtan szådana löst folk schole settie bönderne tijäniste och siig ... stedic lathe vti halffne eller hele årrs stadga.» Ks. *Stiernman*, s. 59.

⁸ Ks. *Gutalagen*, kappaleet 56 ja 56 a.

c) *Palkolliset*. Ruotsin maakuntalaeissa esiintyi jo omana säädännäisenä oikeusinstituutionakin vakiintuneemman maatalousyhteiskunnan epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön päämuoto, palkolliset (legohjon).⁹ (Nimitys »palkollinen» viittanneekin, ehkä juuri erotukseksi orjista, palkka-aspektiin.) Myös Suomessa sovellettiin ilmeisesti ajan mittaan maakuntalakien sääntöjä, varsinkin kun ruotsalaisia asettui asumaan Turun ja Ahvenanmaan saariston lisäksi Uudenmaan sekä Pohjanlahden rannikolle ja vieläpä Hämeeseenkin.¹⁰

Orjuuden lakattua tuli palkollisinstituutiosta epäitsenäisen palkkatyön päämuoto.¹¹ Palkolliset palvelivat renkeinä (legodräng) piikoina legopiga) tai paimenina. (Ilmeisesti suomenkieliset termit »renki» ja »piika» viittaavat näiden instituutioiden ruotsalaiseen alkuperään.) Palkolliset olivat siviilioikeudellisesti oikeus- ja oikeustoimikelpoisia henkilöitä. He voivat myös omistaa omaisuutta, mutta olivat todennäköisesti köyhiä ihmisiä, joilla ei ehkä ollut varaa esimerkiksi maksaa heille mahdollisesti tuomittuja sakkojakaan, mitä pidettiin myös eräänä ns. irtaimen miehen (lösker man) tunnusmerkkinä.¹²

Palkolliset pestattiin määrääjäksi, keskiajalla vielä puoleksi vuodeksi. Laillisia pestuuaikoja olivat helluntai ja Martinpäivä. Vastike piian tai rengin työstä käsitti pestuurahan lisäksi sekä rahapalkkaa että luontais-suorituksia. Etuuksiin kuului säännönmukaisesti ruoka ja asunto isännän luona. Keskiajalla esiintyi jo säännöksiä maksimipalkoista.¹³

Palkollissuhde oli siis määräaikainen, kiinteä suhde. Kesken pestuukauden isäntä ei saanut erottaa palkollista ilman asiallista perustetta eikä

⁹ Palkollisinstituutiosta tällä ajanjaksolla ks. *Winroth*, s. 27 ss., *Nevéus*, s. 166 ss., *Nordström I*, s. 123 ss., *Bergman*, s. 23, *Hemmer III*, s. 47 s. ja *Kuusi I*, s. 120 s. — Säädöksistä ks. esim. MEML Byggningsbalken, kappale XIV. Dråpmålsbalken I, XI ja Rättegångsbalken, XXI.

¹⁰ Kysymys on kuitenkin kiistanalainen.

¹¹ *Nordström I*, s. 125, *Winroth*, s. 12.

¹² Ks. *Nevéus*, s. 174.

¹³ Mm. Södermannalagenin liiteosan 7:nnessä kappaleessa oli määrätty palkollisten palkat seuraavasti: »Detta är den lön, som tillkommer legomän och legokvinnor: Mannen skall hava en mark penningar, två par skor, ett par handskar, från pingst och till Mårtensmässan; kvinnan skall hava tre örar penningar och ett par skor. Och tillbaka från Mårtensmässan till pingst skall mannen hava en halv mark penningar, två par skor, ett par handskar: Kvinnan skall hava fem örtugar penningar och ett par skor. Om någon giver dem mera i lega, böte tre marker. Om de taga mera i lön, böte de ock likaså.» — Myös vuonna 1450 tiedetään säädetyn palkkataksan.

palkollinenkaan voinut lähteä pois. Tähän liittyvinä sanktioina olivat palkollisille käsirahan ja palkan menetys tai isännälle velvollisuus maksaa luvattu palkka. Karannut renki tai piika voitiin isännän toimesta noutaa takaisin.¹⁴

Palkollisinstituutioon liittyi jo keskiajalla eräänä leimaa-antavana piirteenä *palveluspakko*.¹⁵ Jo maakuntalaeissa oli säännöksiä siitä, että kaikkien, jotka omistivat vähemmän kuin kolme markkaa, tuli pestautua palkollisiksi. Tämä kolme markkaa on ollut myös jonkinlainen veronmaksun raja.¹⁶ Riittävä varallisuus siis vapautti palveluspakosta keskiajalla. Palveluspakkoa sanktioitiin jo maakuntalaeissa siten, että sakkorangaisuus kohtasi sitä, joka piti luonaan työkykyistä pestauksesta kieltäytynyttä henkilöä. Palveluksesta kieltäytynyttä itseään ilmeisesti saatettiin pitää maankiertäjänä, irtolaisena, joka voitiin viedä käräjille ja ruoskia.

Palkollisrenkit ja -piiat ovat kautta aikojen olleet jonkinmoinen *ylimenoluokka*.¹⁷ Myös talonpoikien lapset saattoivat ottaa pestin rengiksi

¹⁴ Ljungo Tuomaanpojan maanlain suomennoksen mukaan oikeudenkäymiskaaren (»käräjän menosta») 26 kappaleessa säädettiin: »Nyt Juokse se pois sen ajan sisällä guin hänen piti taloin poica palueleman, olkan sittä syypää 3 marcan sackon nin vsein guin hän sen teke, maxakan eli paluelkan sen edestä. Nyt mene taloin poica hänen jälkins ia tahto hände iäl lens ätta, nin ättakan hänen ilman sakotta kussa hän hänen löytä taita, Quitenkin njn etei hän kyrkon eli Clostarin rauha riko, Jollei taloin poica händä ätta tahdo, ättakan sittä Kuningan mies». Ks. *Ulkuniemi*, Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset I. Maanlain ja kaupunkilain tekstit. Vaasa 1975.

¹⁵ Palveluspakosta ja sen kehityksestä ks. *Winroth*, s. 45 ss., *Kallio*, s. 56 ss., *Rosenborg*, s. 23 ss., *Nordström*, s. 124 ss., *Ståhlberg*, s. 1 ss., *Montgomery*, s. 249 ss. ja *Nevés*, s. 166 ss.

Maakuntalakien palveluspakkomääräyksistä ks. sveanlakien osalta mm. UL B XI, SdmL B XXVI ja myös MEML B XIV sekä MEKL B XXI. — Hälsingelagenista puuttuvat kylläkin palveluspakkomääräykset, mutta se saattaa johtua myös säädösten puutteellisesta säilymisestä jälkipolville.

Palveluspakkomääräyksiä on koetettu selittää eri syin. Motiivit ovatkin saataneet vaihdella eri aikoina. Ehkä tärkein syy siihen, että jo keskiajalla köyhiä ihmisiä velvoitettiin ottamaan palkollispesti, oli halu taata pysyvää työvoimaa maataloudelle ja nousevalle aatelille. Tavoitteena saattoi olla myös kerjäläisyyden estäminen. Kerjäläisiä ja maankiertäjiä, jotka elättivät itseään rosvouksella, päiväpalkkalaisina tai muilla tilapäistöillä, tuskin katsottiin kovin suopein silmin keskiajallakaan. Valtion saadessa yhä voimakkaamman otteen myöhemmin yhteiskunnassa, tavoiteltiin palveluspakolla ilmeisesti myös veronmaksukyvyyn edistämistä.

¹⁶ *Nevés*, s. 171, *Winroth*, s. 53 s.

¹⁷ *Kallio*, s. 1, *Björkman*, s. 174.

tai piiaksi nuoruusvuosinaan. Vartuttuaan he saattoivat ruveta itsenäisiksi tilallisiksi. Palkollisinstituutio on siis ollut myös koulutusinstituutio.

Palkollisinstituutiolla oli *patriarkaalinen luonne*.¹⁸ Sen eräs puoli oli laaja isäntävalta. Isäntävaltaan kuulunut oikeus mm. kurittaa palkollisiaan (husaga) selittynee osaksi instituution koulutusfunktiosta ja palkollisten nuoruudesta. Palkolliset laskettiin kuuluvan isännän huonekuntaan kuten hänen omat perheenjäsenensäkin. Kiinteä patriarkaalinen suhde isännän ja palkollisten välillä selittyy myös jokapäiväisestä elinolosuhteiden yhteydestä. Palkollisilla ei ollut oikeuttakaan asua muualla kuin siellä, missä he palvelivat. Työtehtäviin tiloilla osallistuivat palkollisten ohessa myös isäntä perheenväkineen. — Patriarkaaliseen suhteeseen kuului toiselta puolen se, että isännällä oli tietty huolenpitovelvollisuus palkollisistaan.

Palkollisinstituutiolle on ollut ominaista myös se, että palkollinen luovutti koko työvoimansa pestuukauden ajaksi isännän käyttöön. Työtehtäviä ja työaikaa ei ollut sopimuksin eikä säännöksin määriteltä.¹⁹

3.1.3. Epäitsenäisen palkkatyön instituutiot uudella ajalla

Uuden ajan luetaan alkavan 1500-luvulta eteenpäin. Koko Eurooppa koki noina aikoina melkoisia muutoksia sekä henkisessä että materiaalisessa suhteessa. Kaupunkien kehitys, tieteellinen murros, kaupankäynnin kasvu, uskonpuhdistus, valtiollisen vallan keskittyminen ja säätyjen eriytyminen johtivat myös Ruotsi-Suomessa uuteen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Valtiollisen vallan keskittyttyä kuninkaalle ja säädyille tuli mahdolliseksi aktiivisemmin kuin ennen ohjailla myös talouselämän kehitystä.²⁰

Uuden ajan alusta lukien aina 1800-luvulle asti myös Ruotsi-Suomessa toteutettua yhteiskunta- ja talouspolitiikkaa voidaan luonnehtia *merkan-*

¹⁸ Patriarkalismista ks. *Björkman*, s. 109 ss. ja *Bergman* s. 23 ss.

¹⁹ Tätä on pidetty eräänä palkollisinstituution tunnusmerkkinä. Ks. mm. *Winroth*, s. 3 s. ja *LVK* 1908 s. 137.

²⁰ Ks. tästä *Jutikkalan* artikkeli »Sääty-yhteiskunta» toimittamassaan teoksessa *Suomen talous ja sosiaalhistorian kehityslinjoja*, sama, *Suomen talonpojan historia*, s. 125 ja *Virrankoski*, s. 36 ss.

tilismin ²¹ nimellä. Keskiajalta periytynyttä maatalousyhteiskuntaa yritettiin, etenkin kuninkaan taloudellista säädösvaltaa hyväksikäyttäen, ohjata tietynlaisten periaatteiden mukaan. Myös palkkatyön instituutiot tulivat tässä yhteydessä säätelyn kohteiksi.

a) *Palkolliset*. Palkollisinstituutio ²² säilyi edelleenkin, elettäessä maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa, keskeisimpänä epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutiona. Palkollisista oli voimassaolevia määräyksiä, paitsi keskiajalta periytyneissä maanlaeissa ja kaupunkilaeissa, myös

²¹ Merkantilistisessa politiikassa korostettiin kaupankäyntiä, järjestettyä taloutta, jalometallien ja rahan hankintaa, kaupunkien elinkeinojen suojelua sekä kaupan keskittämistä. Tiukalla säätelyllä ajateltiin voitavan edistää tuotantoa ja tehdä maa rikkaaksi. Kovasti työtä tekemällä ajateltiin luonnonvaroiltaan köyhänkin maan voivan rikastua. — Ks. merkantilismista mm. Sylvi Möllerin artikkeli »Merkantilismin aikakausi» Jutikkalan toimittamassa teoksessa Kehityslinjoja, *Jutikkala*, Uudenajan taloushistoria, s. 11 ss., *Virrankoski*, s. 39 ss. ja Pekka Suvannon artikkeli »Merkantilistinen talouspoliittinen järjestelmä» Niitemaan toimittamassa teoksessa Länsimaiden talousjärjestelmät. — Ks. myös *Heckscher*, *Svenskt arbete och liv från medeltiden till nutiden*. Stockholm 1941 ja *Adlercreutz*, *Kollektivavtalet*, s. 97 ss.

Merkantilismiin liittyi myös uskonpuhdistuksessa korostuneita ahkeraa työntekoa painottavia eettisiä piirteitä. Ks. tästä *Gröhn*, *Sosiaalinen aikakauskirja* 1973, s. 284 ss.

Kerjäämistä ja irtolaisuutta pyrittiin voimakkaammin kuin ennen vastustamaan. Palkat pyrittiin pitämään alhaisina, millä ajateltiin olevan lisäävä vaikutus työponnistuksien määrään ja siten tuotantoon.

Merkantilistinen talouspolitiikka ja siihen liittynyt työvoimapolitiikka sekä myös protestanttisen etiikan arvot ilmeisesti selittävät pitkälti mm. palveluspakkomääräysten muutokset kiristyvään suuntaan uudella ajalla. Huoli riittävän työvoiman saannista tulee ymmärrettäväksi varsinkin, kun ottaa huomioon sen, että 1650-luvulta 1700-luvun puoliväliin asti maamme väkiluku ei sotien, maastamuuton ja nälkävuosien ansiosta juuri pysyvästi kasvanut. 1750-luvulla maamme väkiluku oli sama kuin sata vuotta sitten eli arviolta noin 500.000. Miljoonan raja saavutettiin jo 1800-luvun taitteessa ja jo 1850-luvulla maassamme oli noin 1.600.000 asukasta. Nämä väkiluvun lisäykset tämän aikakauden loppupuolella antanevat osaselitystä siihen, että palveluspakon osalta tapahtui lieventymistä aikakauden loppupuolella.

Väestökehityksestä ks. *Virrankoski*, s. 47 ss., *Jutikkalan* artikkeli »Suomen väkiluvun kehitys» teoksessa Kehityslinjoja ja *Haatanen*, s. 9 ss.

²² Palkollisinstituutiosta tällä aikakaudella ks. *Winroth*, s. 59 ss., *Kallio*, s. 19 s., *Braconier* s. 361 ss., *Montgomery*, s. 245 ss., *Adlercreutz*, *Kollektivavtalet*, s. 109 ss., *Björkman*, s. 151 ss., *LVK* 1908, s. 125, *Hemmer* III, s. 48 s., *Rosenborg*, s. 25 ss., *Sipilä*, *Työoikeus*, s. 23 s., *Vuorio*, s. 2, *Kuusi—Kuusi*, s. 169 ss. ja s. 230 ss. ja *Haatanen*, s. 13 ss. ja s. 40 ss.

erityisissä säännöissä. 1540 annetussa asetuksessa uudistettiin jälleen palveluspakkomääräykset ja plakaatissa vuodelta 1577 määrättiin sanktioksi palvelusvelvollisuuden laiminlyöntiin syypäälle sotaväkeen otto. Määräys uudistettiin valtiopäiväpäätöksessä vuodelta 1635. Sanktiona sotapalvelukseen oton rinnalla oli myös työvelvollisuus kruunun kaivoksilla. — Ensimmäinen erillinen palkollissääntö annettiin vuonna 1664. Se uusittiin jo v. 1686 sekä jälleen v. 1723. Vuoden 1734 yleinen laki sisälsi kauppakaarensa myös erityisen palkollisia koskeneen luvun. Mutta jo vuonna 1739 annettiin taas uusi erityinen palkollisasetus. Viimeinen Ruotsi-Suomelle yhteinen palkollissääntö annettiin vuonna 1805. Suomen historian viimeinen palkollissääntö taas säädettiin autonomian aikana v. 1865, minkä kumosi vasta vuoden 1922 työsopimuslaki.

Uudella ajalla palveluspakkoon omaksuttiin hieman uusi kanta.²³ Palvelukseen astumisvelvollisuus ei ollut enää keskiajan tavoin riippuvainen asianomaisen varallisuudesta, vaan siitä, oliko asianomaisella laillinen, valtiovallan hyväksymä ammatti. Tämä irtolaisuuteen liittyvä »laillisen suojeluksen järjestelmä» erosi siis tässä suhteessa keskiaikaisesta palveluspakosta. Järjestelmä merkitsi sitä, että henkilö, joka ei itse omaa tilaa viljellen, jotakin ammattia harjoittaen (ei ollut käsityöläinen tai muu kaupungin itsenäinen asukas eli porvari) tai olemalla jonkin tällaisen palveluksessa, elättänyt itseään, katsottiin laillista suojelua vailla olevaksi intolaiseksi, joka voitiin panna pakkotyöhön tai ottaa sotaväkeen. Välttääkseen mainittuja sanktioita oli ko. henkilön itse todistettava olevansa itsenäisesti toimeentuleva tai jonkin työnantajan laillisessa suojeluksessa.

Säätyjen välinen kamppailu työvoimasta²⁴ heijastui 1600- ja 1700-lukujen eri palkollissäädöksiin. Aateliston esityksestä oli jo vuoden 1686 palkollissääntö supistanut aatelittomien oikeutta ottaa palvelukseensa palkollisia. Vuoden 1739 palkollissääntö ulotti palveluspakon myös talonpoikien »liikoihin» lapsiin. Talonpoikaa kiellettiin pitämästä tilallaan rajoitetun palvelijamäärän lisäksi omiakin lapsiaan enempää kuin kaksi, pojan ja tyttären. Tämä määräys poistettiin kuitenkin jo vuonna 1747.

²³ Ks. muutoksesta ja ns. laillisen suojelun järjestelmästä, *Winroth*, s. 45 ss., *Rosenborg*, s. 23 ss., *Ståhlberg* s. 1 ss. ja *Haatanen*, s. 28 ss.

²⁴ Ks. tästä *Kallio*, s. 24 ss., *Montgomery*, s. 252 ss., *Braconier* s. 361 ss. ja *Kuusi—Kuusi*, s. 230 ss.

Työvoimapolitiittisista syistä pyrittiin myös maastamuuttoa supistamaan 1600-luvulla voimakkaasti. Laillisen suojelun järjestelmä merkitsi taas muuttovapauden rajoitusta maan sisällä. Maassamuuton rajoitukset kytkeytyivät myös köyhäinhoidollisiin asioihin. Estääkseen uusia kerjäläisiä ja »jaksamattomia» muuttamasta seurakunnalle säädetyn köyhäinhoitovelvollisuuden rasituksiksi oli seurakunnille annettu (vuonna 1788) oikeus kieltää vierasta työväkeä siirtymästä alueelleen, paitsi jos tämä tuli jonkun palvelukseen eli lailliseen suojelukseseen. Kaupungeilla oli ollut jo aiemmin vastaava kiello-oikeus.²⁵

1600-luvulla tuli yhden vuoden pituinen palvelusaika maaseudulla tavalliseksi. Puolen vuoden pituinen kausi oli käytössä kaupungeissa. Vuodeksi pestautuvalla oli oikeus pitää ns. vapaaviikko pestauksen yhteydessä ja puoleksi vuodeksi pestautuvalla oli vapaapäiviä vastaavasti neljä.²⁶

Palkkasäännöstely erillisten *taksojen* avulla tuli yleiseen käyttöön tänä aikakautena. Vasta v. 1805 annettu palkkollissääntö poisti palkkasäännöstelyn.²⁷

b) *Päiväpalkkalaiset ym.*²⁸ Kun torppien ja mäkitupien perustaminen tuli 1700-luvulla mahdolliseksi muillekin maanomistajille kuin aatelisille, merkitsi se myös palkollisille tiettyä sosiaalisen kohoamisen tietä. Palkolliset saattoivat avioituessaan entistä enemmän siirtyä torppareiksi, itsellisiksi, mäkitupalaisiksi tai muonamiehiksi. Tällaisten itsenäisemässä asemassa olevien henkilöiden osalta vallitsi myös uudella ajalla tilapäisempiä palkkatyösuhteita eli ns. päiväpalkkalaisuutta.

c) *Oppipojat ja kisällit.* Käsityötä alettiin jo keskiajan loppupuolella keskittää kaupunkeihin, tosin aluksi varsin huonoin tuloksin. Käsityölle antoi merkittävästi uusia muotoja ja uutta henkeä varsinaisesti saksalaisten muutto maahamme. Heidän mukanaan tuli paitsi ammattitaitoa myös *ammattikuntalaitos*.²⁹ Ammattikuntalaitos merkitsi tavallaan ensimmäistä järjestöllistä panosta työelämän suhteisiin.

²⁵ Kallio, s. 61 ss., Kuusi—Kuusi, s. 47 ja s. 241 s.

²⁶ Ks. mm. 1734 lain kauppakaaren 14 luvun 1—4 §:t.

²⁷ Kallio, s. 118 ss., Montgomery, s. 259 ss., Braconier, s. 363 ss. ja Adlercreutz s. 107 ss.

²⁸ Päiväpalkkalaisista ks. Kallio, s. 69 ss., Kuusi—Kuusi, s. 47 s., s. 236 ss. ja Montgomery s. 264 ss.

²⁹ Ammattikuntalaitoksen historiasta ks. Ehrström, JFT 1892—1893. s. 451—

Ammattikuntalaitos pesiytyi Suomen kaupunkeihin vasta uuden ajan alussa. Maaseudun elinkeinovapautta rajoitettiin samalla kun ammattikuntapakkoa kovennettiin. Vuonna 1619 annetussa säädöksessä kaupunkien hallinnosta säädettiin mm. ns. pannapeninkulmasta, jossa yhteydessä velvoitettiin käsityöläiset muuttamaan kaupunkeihin ja kiellettiin käsityöammatin harjoittaminen tietyn matkan päästä kaupunkia. Maaseudulla sallittiin eräitä omia pitäjän käsityöläisiä. — Vuonna 1621 annettiin Ruotsi—Suomalle ensimmäinen yleinen ammattikuntajärjestys. Eri käsityön aloilla oli uudella ajalla voimassa erityisiä ammattikuntajärjestyksiä. Kaikki ammattikunnat käsittävä uusi yleinen ammattikuntajärjestys annettiin vuonna 1669, joka uusittiin v. 1720. Vuoden 1734 yleisen lain kauppakaaressakin oli asiasta määräyksiä. Ammattikuntalaitoksen palkkatyöinstitutiot olivat yleisten tai erityisten ammattikuntajärjestöjen järjestysten sääntelemät.

Mestaria voidaan pitää lähinnä työnantajana, mikäli hänellä oli apunaan oppipoikia tai kisällejä.³⁰ Samalla mestarit olivat myös korkeimmin koulutettua työvoimaa. Oppipoika- ja kisälli-institutiot olivat keskeisiä käsityön alalla esiintyneitä palkkatyövoiman käyttöinstitutiota. Myös *kaupan* piirissä esiintyi vastaavanlaisia koulutuksellisia palkkatyöinstitutiota.

Oppipojaksi kirjoitaututtiin ammattikuntaan noin 14-vuoden iässä. Oppipoika-aikaa kesti noin 3—4 vuotta. Tämän jälkeen palveltiin mestarilla kisällinä vielä vuosi, jonka jälkeen oli kahden vuoden pituinen vaelusaika. Mestariksi pääseminen vaati paitsi tiettyjen ehtojen ja muotojen noudattamista, myös ns. mestarinnäytteen tekoa. Oppipojat ja kisällit asuivat useimmiten mestarinsa luona, mikä merkitsi luonnollisesti palkollisuhteellekin tyypillisen patriarkalisuuden vallitsemista näissäkin suhteissa.

d) *Manufaktuurien työväki*.³¹ Manufaktuuriteollisuuden muodossa harjoitettu käsityö (*manus facere*) sai Ruotsi—Suomessa yhä enenevää

558, *Jutikkala*, Uudenajan taloushistoria, s. 96 ss., *Virrankoski*, s. 67 ss., *Lang*, s. 4 ss., *Kuusi I*, s. 38 ja 217 s., *Moring*, *Näringsrätt*, s. 2 ss., *Nordström*, s. 322 ss. ja *Adlercreutz* s. 114 ss.

³⁰ *Adlercreutz*, s. 99.

³¹ Manufaktuuriteollisuudesta ja sen työvoiman käyttöinstitutiosta ks. *Jutikkala*, Uudenajan taloushistoria, s. 109 ss., *Kuusi I*, s. 41 s., *Kuusi—Kuusi*, s. 244, *Adlercreutz*, s. 102 ja s. 127 ss. sekä *Moring*, *Näringsrätt*, s. 12 ss.

merkitystä merkantilismin kaudella. Tämä, lähinnä kaupungeissa tapahtuva ja pääasiassa tekstiilialalla vallitseva tuotantomuoto (hantverkshus) vapautettiin vuoden 1722 hallijärjestyksellä ammattikuntalaitoksesta. Hallisääntöjä annettiin myös vuosina 1739 ja 1770. Manufaktuuri-teollisuuden palkkatyövoiman käyttöinstituutiota sävytti ammattikuntalaitokselle ominaiset piirteet. Myös näissä työpaikoissa esiintyi *oppipoikia* ja *kisällejä*. Näiden lisäksi saatettiin ottaa töihin ammattitaidotontakin työväkeä, joihin sovellettiin *palkollisia* koskevia säännöksiä. Lapsityövoimankaan käyttöä ei vältetty. Manufaktuureissa työskentelevän työvoiman työsuhteille oli myös ominaista patriarkaaliset piirteet.

e) *Ruukkien työväki*.³² Manufaktuuri-teollisuuden tapainen tuotannon järjestäminen ei soveltunut (lähinnä maaseudulla sijaitsevaan) vuorityöhön ja raudan valmistukseen. Tätä tuotannonhaaraa yritettiin erityisesti kehittää merkantilismin kaudella. Näitä aloja varten annettiin uusia erityisiä säännöksiä, kuten vuorimiessääntö vuonna 1649 sekä vasaraseppäjärjestykset vuodelta 1703 ja 1766, jotka sisälsivät määräyksiä myös työnteosta alalla. Tämän »metallialan» epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutiolle oli myös ominaista palkkollislaitokselle ja ammattikuntalaitokselle tyypilliset piirteet.

f) *Merimiehet*.³³ Oman erityisen työalansa muodosti jo uudella ajalla merenkulku. Kaupankäynnin edistyessä tuli merenkulun säännöstäminen ajankohtaiseksi. Ruotsi—Suomen ensimmäinen merilaki annettiin jo vuonna 1667, jossa oli normeja myös merimiesten työvoiman käytöstä. V. 1748 annettu laivurisääntö korvasi merimiesinstituutiosta tässä merilaissa annetut säännökset. Vuonna 1873 säännökset yhdistettiin jälleen yleiseen merilakiin, josta ne uudelleen vuonna 1924 erotettiin merimieslakiin.

g) *Kaupunkien ulkotyöläiset*.³⁴ Uudella ajalla harjoitettu yhteiskunta- ja talouspolitiikka merkitsi kaupunkien ja maaseudun välisten erojen kasvamista. Kaupungeissa oli käsityöläisten ja porvarien palvelus-

³² Ks. Virrankoski, s. 69 ss., Möllerin av. 21 main. artikkeli, *Kuusi* I, s. 40 s., *Kuusi—Kuusi*, s. 49 ja 244 ja Adlercreutz, s. 111 ss.

³³ Ks. *Kuusi* I, s. 205.

³⁴ Ks. Hynninen, s. 7 ss., *Kuusi* I, s. 37 s., *Kuusi—Kuusi*, s. 242 s. ja Oittinen s. 57 ss.

väkien lisäksi vielä eräitä muitakin epäitsenäistä palkkatyötä tekeviä henkilöitä, jotka eivät kuuluneet varsinaisiin ammattikuntiin. Instituutiosta voidaan käyttää nimitystä *kaupungin ulkotyöläiset*. Näitä maistraatin suojeluksessa olevia työntekijöitä olivat mm. kadunlaskijat, hevosmiehet, kirvesmiehet ja sekatyömiehet. Heilläkään ei ollut työsuhteissaan suurta vapautta. Tätä rajoittivat toisaalta kaupunkikohtaiset palkkakat-sat ja toisaalta palveluspakkoon liittyvä, työpakoksi kutsuttu vaatimus.³⁵

3.1.4. Epäitsenäisen palkkatyön instituutiot uusimmalla ajalla

Merkantilistisesti säädellyn sääty-yhteiskunnan kausi päättyi Suomen osalta 1800-luvun loppupuolella. Teollinen kehitys pääsi meillä vauhtiin hieman muita Euroopan maita myöhemmin. Valistuksen ajalla aate-maailmassa tapahtunut kehitys kohti liberalismia³⁶ merkitsi vaatimusta

³⁵ *Työpakolla* tarkoitettiin sitä, että sopimus työstä tuli tehdä asianomaisen ammatin vanhimman ja tätä asiaa varten määrätyn raatimiehen välityksellä. Maistraattien antamilla kaupunkikohtaisilla työjärjestyksillä säädeltiin se, miten kaupunkilaiset saivat ottaa töihinsä näitä ulkotyöläisiä.

³⁶ Liberalismi ihannoi vapautta. Keskeisimpiä osa-alueita oli taloudellinen vapaus. Yhteys luonnonfilosofiseen ajatteluun tulee tavallaan esiin myös tässä suhteessa. Katsottiin, että vapaassa markkinataloudessa luonnollinen kysynnän ja tarjonnan laki määrää parhaiten asioiden kulun. Ns. *Laissez faire* (antaa mennä) ajattelun mukaan valtion ei tullut puuttua taloudenkaan kulkuun. Valtion tuli olla vain tämän vapauden ja toiminnan vartijana. Valtion tuli pitää sopimukset voimassa, rangaista epärehellisyyksistä ja ylläpitää vakaata rahatalouden kulkua. Uudistajan rooli nähtiin olevan valtiolla sikäli, että valtion tuli poistaa esteet vapaan yhteiskunnan sisältä kumoamalla maaorjuus, etuoikeudet ja ammatti-kuntalaitos. Näin tulisivat vapautetuiksi nuo luonnolliset voimat, jotka tulisivat aikaansaamaan vapautta ja varallisuutta. Liberalistisen ideologian mukaan aja-teltiin, että jokaisen saadessa vapaasti pitää huolta itsestään ja järjestää itse omat asiansa, myös kokonaisuuden etu tulisi parhaiten huomioduksi. Liberalismista ks. erityisesti *Schapiro, Liberalism, Its Meaning and History, USA 1958*.

Myös tuotannon välineet tuli olla niiden omistajien vallinnassa. Voiton saami-seen tähtäävän yrittäjän tuli saada ratkaista se mitä, miten ja paljonko tuotetaan. Kuluttajat taas saivat vapaasti valita ja ostaa haluamansa hyödykkeet. Kysynnän ja tarjonnan lain pohjalla toimiva hintamekanismi säätelisi tuotantoa luonnolli-sella tavalla. Kysynnän ja tarjonnan lain tuli vaikuttaa myös työvoiman suhteen. Liberalismin oppien mukaan pyrittiin poistamaan työvoiman liikkuvuuden estäviä ja sen käyttöä sääteleviä säännöksiä. Klassisen liberalismien oppien mukaisista vapauksista elinkeinonharjoittamis-, liikkumis- ja työsopimuksen solmimisvapauk-sista tuli tärkeitä tekijöitä teollistumiskehityksen vauhdittamisessa. — Ks. tästä

vapautumiseen myös talouselämässä. Tiettyä lievenemistä oli tapahtunut jo Ruotsin vallan loppuaikana. Jo 1700-luvulla oli maahamme perustettu eräitä vapaakaupunkeja sekä alettu asteittain sallia käsityön vapaata harjoittamista myös maaseudulla.³⁷

Suomen tultua liitetyksi Venäjään oli uuden lainsäädäntötyön käynnistämisessä vaikeuksia. Liberalistista talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa alettiin meillä säädöstasolla toteuttaa laajamittaisemmin vasta 1850-luvun jälkeen. Liberalistinen yhteiskuntapolitiikka ja työvoiman kasvu tekivät osaltaan mahdolliseksi maamme teollistumiskehityksen käynnistymisen 1800-luvun loppupuolella. Jo 1700-luvun loppupuolelta alkanut ja edelleen jatkunut väestönkasvu turvasi riittävästi työvoimaa uusille teollisille elinkeinoille. Muuttovapaus teki tämän työvoiman liikkuvaksi maan sisällä. Sopimusvapaus tarjosi taas mahdollisuuden joustavasti käyttää hyväkseen lyhyemmänkin ajan työvoimaa eri kohteissa.³⁸

Teollisen tuotantotavan päämuodoksi muodostui vähitellen *konetuo-tanto*. Maahamme perustettiin yhä suurempia teollisuuslaitoksia, jotka vaativat suuria pääomia, teknologista tietämystä, liikkeenjohdollista ammattitaitoa ja koulutettua työvoimaa. Varsinkin puuteollisuus synnytti ympärilleen ja vientisatamiin melkoisia kaupunkiyhdyskuntia. Teollistumiseen onkin läheisesti liittynyt kaupungistuminen. Nämä kaikki seikat ilmentävät sitä, että perinteisestä luontaistaloudesta siirryttiin vaihdantatalouteen.

Teollistuminen merkitsi uusien epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötapojen syntymistä. Syntyi mm. ns. moderni *tehdastyöväestö* sekä *toimihenkilöstö*. Erilaisia ja staattisia oloja varten säädetty aikaisempi normisto sopi varsin huonosti näihin uusiin asioihin. Vaikka 1800-luvun toisella puoliskolla uusittiinkin palkollisia, elinkeinoapulaisia ja merimiehiä koskeneet normistot, eivät ne enää kauankaan vastanneet muuttuneen ajan vaatimuksia. Nämä erityislainsäädännölliset säännökset eivät myöskään kattaneet enää piiriinsä kaikkia uusia palkkatyövoiman käyttöinstituutioita. Yhä enenevässä määrin esiintyi palkkatyövoiman käyt-

Lennon artikkeli »Markkinatalous» Nütemaan toimittamassa teoksessa »Länsimaiden talousjärjestelmät.»

³⁷ Kehityksestä ks. mm. *Jutikkala*, Uudenajan taloushistoria, s. 229 ss., *Kuusi—Kuusi*, s. 51 s. ja s. 245 ss., *Kuusi I*, s. 42 ss., *Virrankoski*, s. 93 ss. ja *Waris*, Muuttuva suomalainen yhteiskunta, s. 9 ss.

³⁸ *Kuusi—Kuusi*, s. 51 ja s. 186.

tötapoja, jotka eivät olleet minkään erityissäädöksen soveltamispiirissä. Sopimuksista tuli näiden instituutioiden keskeinen normilähde.³⁹

Tehdastyöväestön asema muodostui 100 vuotta sitten maaseudun torpparikysymyksen ohella keskeiseksi sosiaaliseksi ongelmaksi. Tätä ns. *työväenkysymystä* ratkomaan kehittyi meilläkin vähitellen *sosiaalipoliittikka*.⁴⁰ Sosiaalipoliitiikan synnyn myötä voidaan aatteellisella tasolla sanoa vähitellen siirrytyn klassisesta liberalismista ns. *sosiaaliliberalismiin*. Valtiollisen vallan minimoinnin sijasta valtiolle alettiin jälleen katsoa uusia tehtäviä. Valtion tehtäväksi miellettiin suojan antaminen heikoimmille yhteiskuntaluokille, kuten juuri teollisuustyöväestölle. Myös meidän maassamme omaksuttiin *työntekijäin suojelun periaate* työpolitiikan lähtökohdaksi. Itsenäisen Suomen hallitusmuotoon kirjattiin sittemmin lause siitä, että *kansalaisten työvoima on valtakunnan erikoisessa suojeluksessa*. (HM 6 § 2 mom.) Uutta lainsäädäntöä alkoi syntyä jo tässä tarkoituksessa 1800-luvun puolella. Tämän teollistuvan yhteiskunnan ns. *työväensuojelulainsäädäntö* lähti paljossa aivan toiselta pohjalta kuin aikaisempi säännöstö: työntekijäin suojelemiseksi oli vapauksia talouselämässä rajoitettava jälleen valtiollisen vallankäytön kautta.

Tänä ajanjaksona nämä asiat on otettu aikaisempaa ponnekkaammin tietoisien säätelyn kohteeksi. Tieteellistä tietoa — myös oikeustieteellistä — on käytetty hyväksi säädöksiä valmisteltaessa enemmän kuin ennen. Työlainsäädännön valmistelussa ovat saaneet sijaa mm. työlainopillinen ja sosiaalipoliittinen tietämys. Aikaisempien ajanjaksojen osalta säädännäiset instituutiot (ja käsitteet) olivat alkuperältään sosiaalisia. Tältä osin yhteiskuntajärjestyksen kehitys heijastui suoranaisemmin säädöksissä. Viime aikoina taas lainsäädäntö, joka on saanut vaikutteita myös oikeusjärjestelmästä, on muokannut yhteiskuntajärjestyksen kulua ja sen instituutioita.

³⁹ Klassisen liberalismin opit toteutuivatkin ehkä parhaiten näissä suhteissa. Näistä »innominaattikontrahdeista» saatettiin oikeudellisella tasolla käyttää ilmaisuja »vapaat palvelussopimukset», mikäli oli kysymys palkollisasetuksen ulkopuolella olevasta asiasta. Näin mm. *Chydenius*, s. 7. Ks. myös *Winroth*, s. 10. — Mikäli taas oli kysymys elinkeinoasetuksen ulkopuolelle jäävästä palkkatyöstä, käytettiin ilmaisua »vapaat työsitoumukset». Ks. *Moring*, Suomen työväenlainsäädäntö pääpiirteittäin, s. 9.

⁴⁰ Sosiaalipoliitiikan kehityksestä ks. *Waris*, Suomalaisen sosiaalipoliitiikan kehitys, artikkeli teoksessa Suomalaisen kansanvallan kehitys. Porvoo 1965 ja *Eräsaari—Rahkonen*, toim., Työväenkysymyksestä sosiaalipoliittikkaan. Ks. varsinkin toimittajien tekemä johdantoluku.

Teollistuminen merkitsi *lisääntyvää työnjakoa*. Syntyi uusia elinkeinoaloja, joilla tarvittiin palkkatyövoimaa. Teollisuuden lisäksi kauppa, liikenne ja muut palveluelinkeinot ovat kehittyneet tärkeiksi työvoimaa käyttäviksi aloiksi. Epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön säätelyä ei olisi voitu ajan mittaan rakentaa alakohtaisten erityissäädösten varaan, vaan nyt tuli tarve turvautua *yleissäädöksiin*. Tätä edellytti myös *yhdenvertaisuutta lain* edessä koskeva periaate. Tällä vuosisadalla onkin yleisesti ottaen käytetty sitä tapaa, että yleinen työlainsäädäntö asettaa koasioille tietyt puitteet, kun taas alakohtaista erityissäätelyä sisältyy eräiden erityislakien lisäksi varsinkin työehtosopimuksiin. Yleissäädösten teko edellytti yleiskäsitteitä ja soveltamisalan määrittystä yleiseksi. Varsinkin tähän seikkaan kytkeytyy mainittu tieteellisen tiedon käyttö säätelyssä.

a) *Palkolliset*. Koska maatalous oli vielä pitkään maamme pääelinkeinona, ei palkollisinstituution poistamisella säädännäisenä instituutiona olisi ollut tässä mielessä kiirettä.⁴¹ Mutta asiaa koskevien säännösten jälkeensä jääneisyys (vuoden 1805 palkollisasetus) johti siihen, että tämä instituutio sai osakseen aikaisempaa sidonnaisuutta osittain poistavaa säätelyä. Palveluspakkoon liittyvää *laillisen suojeluksen järjestelmää* lievennettiin ensiksi vuonna 1852 annetussa asetuksessa laillisesta suojelusta. Tämän asetuksen kautta irtolaisuuslainsäädäntö erotettiin palveluslainsäädännön yhteydestä. Laillisen suojeluksen vaatimus poistettiin kokonaan vuoden 1883 irtolaisasetuksella.⁴² Työvoiman liikkuvuuden edistämiseksi kumottiin vielä vuonna 1879 vaivaishoitoasetuksella seurakuntien oikeus kieltää pitäjään muutto. Näin toteutunut muutovapaus tiesi nyt mm. sitä, ettei työvoimalla enää ollut esteitä siirtyä maatalouselinkeinojen piiristä teollisten elinkeinojen piiriin.

Palkollisinstituutiota säädeltiin uudelleen vuonna 1865 annetulla *palkollisasetuksella*. Asetuksen mukaan palkollinen oli se, mies taikka vaimo, joka oli ruvennut määrättyä palkkaa ja ruokaa taikka niitä vastaavia etuja vastaan isännälle vuosipalvelukseen taikka kaupungissa palvelukseen puoleksi vuodeksi. Palkollisina pidettiin kuitenkin myös sitä

⁴¹ Niinpä vielä LVK:n mietinnössä v. 1908 esitettiin uusien palkollisia koskevien säännösten säätämistä. Samoin oli myös Ruotsissa v. 1900 julkaistussa komiteamietinnössä Förslag till lag om tjensteaftal mellan husbönder och tjenare.

⁴² Ks. kehityksestä tarkemmin Ståhlberg, s. 21 ss. ja Kuusi—Kuusi, s. 417 s.

henkilöä, joka lyhyemmäksi ajaksi on ruvennut palvelukseen, jos se oli tapahtunut sillä ehdolla, että hänen tuli pysyä palveluksessa aina tulevaan muuttoaikaan asti (8 §). — Tämä säädös heijasteli kuitenkin vielä monia aikaisemman palkollislainsäädännön patriarkaalisia piirteitä. Säädöksen kumosi vasta vuoden 1922 työsopimuslaki, jolloin palkollisinstituutio hävisi oikeudellisena instituutiona olemasta.

b) *Merimiehet*. Päinvastoin kuin koti-, maa- ja metsätalousalalla on merialalla säilynyt aina nykypäivään asti omat erikoiset sosiaaliset ja oikeudelliset palkkatyöinstituutiot. Vuoden 1873 merilain yhteydestä irroitettiin vuonna 1924 säädetyllä merimieslailla päällikön ja laivavaen palvelussuhteiden sääntely. Laki laivanisännän vastuunalaisuudesta merimiestä palveluksessaan kohtaavasta ruumiinvammasta vuodelta 1902 toi tapaturmaturvaa vuoden 1895 yleisemmän lain tapaan tällekin alalle. Alan erityissääntely on sittemmin jatkunut.

c) *Oppipojat, kisällit ja oppilaat*. Ammattikuntalaitoksen mureneminen alkoi vuonna 1859 annetulla asetuksella, jossa vain eräät ammatit jäivät ammattikuntalaitoksen alaisuuteen. Koko laitos lakkautettiin v. 1868 kaupasta ja elinkeinosta annetulla asetuksella. Vuoden 1879 elinkeinoasetus lopullisesti toteutti elinkeinovapauden.

Vaikka ammattikuntalaitos lakkasikin sinänsä legaalisenä järjestelmänä olemasta, säilyivät edelleen käsityön koulutustehtävän osalta oppipoika-, kisälli- ja mestari-instituutiot.⁴³ Vuosien 1868 ja 1879 elinkeinoasetuksissa oli uusiakin säännöksiä oppilaista ja oppisopimuksista sekä kisälleistä ja mestariarvosta. Moderni *oppisopimusinstituutio* sai oman erityislakinsa vuoden 1923 oppisopimuslailla, joka uusittiin vuonna 1967.

d) *Työläiset*. Ennen VTSL:n säätämistä oli teollisen alan työvoiman käyttöä säätelemässä lähinnä erityislainsäädäntönä pidettävät, vuoden 1879 elinkeinoasetuksen neljännessä luvussa annetut säännökset. Luvun otsikko kuului: »Elinkeino-apulaisista, työntekijöistä ja oppilaisista». Työntekijöillä (arbetare) laissa ymmärrettiin lähinnä ruumiillisen työn tekijöitä, apulaisilla (biträde) muita palvelukseen otettuja ja oppilaisilla (lärling) niitä, joille elinkeinonharjoittaja oli luvannut oppisopimuksessa

⁴³ Kuusi I, s. 217 ss.

korvaukseksi työstä opettaa ammattiin ja harjoittaa heitä siihen.⁴⁴ Asetuksen alaisuuteen kuuluivat kuitenkin ainoastaan vain ne epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutiot, joissa työnantajana oli elinkeinonharjoittajaksi katsottava yrittäjä.⁴⁵

Työväenkysymystä ratkomaan keskittynyt sosiaaliberalistinen liike ja myös kehittynyt ammattiyhdistysliike vaativat uutta säätelyä teollisissa ammateissa olevien työntekijöiden suojelemiseksi. Luotavissa säädöksissä oli pystyttävä jollakin tavoin hahmottamaan ja rajaamaan ne epäitsenäisen palkkatyön instituutiot, joiden osalta valtiovallan suojelua haluttiin antaa. Traditionaaliset oikeusinstituutiot eivät olleet soveliaita säätelyvälineitä. Syntynyt sosiaalipoliittinen ns. tehdas- tai *työväensuojelulainsäädäntö* kulkikin aluksi erityissäädöstietä. Säädöstasolla ei vielä ennen vuotta 1922 muodostunutkaan yhtä vakiintunutta käsitettä hahmotamaan eri aloille toimivien työntekijöiden asemaa. Annettujen suojelusäädösten soveltamisala määritettiin lähinnä yleiskielen terminologiaa, kuten työapulaisen, työntekijän, työnantajan, liikkeen, yrityksen tms. käsitteitä käyttäen työpaikka- ja työalakohtaisesti.

Jotta »teollisissa ammateissa oleville työntekijöille voitaisiin hankkia enemmän suojelua tapaturman kohtauksilta», säädettiin vuonna 1889 ensimmäinen sosiaalipoliittinen säädöksemme eli asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin suojelemisesta. Laki koskeva työnantajan vastuullisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta vuodelta 1895 määrittä soveltamisalaansa kuuluvat yritykset työnantajan harjoittaman yritystoiminnan tapaturma-alttiuden mukaan. Työpaikkakohtainen erityislaki oli myös vuoden 1908 laki työstä leipomoissa. Sosiaalipoliittisen työväensuojelulainsäädännön historian osalta mainittakoon vielä, että tuon ensimmäisen sosiaalipoliittisen säädöksemme kumosi pääosin vuonna 1914 annettu asetus ammattivaaralta suojelemisesta. Säädöshistoriallisesti tärkeä vuosiluku on 1917, jolloin annettiin asetus ammattientarkastajista ja asetus työstä teollisuus- ynnä eräissä muissa ammateissa, joka sisälsi uusia suojelusäännöksiä lähinnä lasten, nuorten ja naisten osalta. Keskeinen uudistus oli myös vuonna 1917 annettu laki kahdeksan tunnin työajasta. Asetus työväen tapaturmavakuutuksesta samalta vuodelta laajensi soveltamisalaan kuuluvia työpaikkoja jonkin verran edeltäjästään, vuoden 1895 laista. Uusi laki työväen tapaturmavakuutuksesta annettiin jo v. 1925. Seuraava säädös asiasta oli vuodelta 1935, jonka taas korvasi v. 1948 säädetty, nykyinen TVL.

⁴⁴ *Moring*, Suomen työväenlainsäädäntö pääpiirteittäin, s. 10.

⁴⁵ *Chydenius*, s. 50.

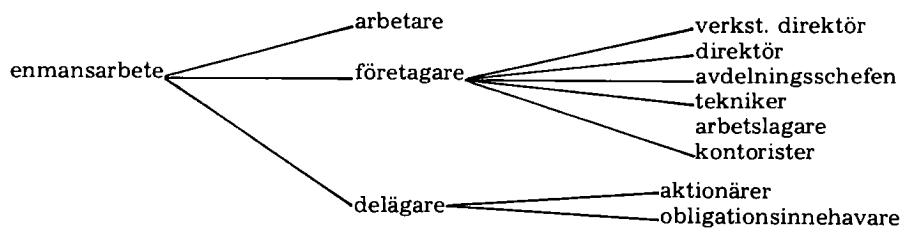
e) *Toimihenkilöt*.⁴⁶ Työnjaon eteneminen, palveluelinkeinojen kehitys sekä yritys- ja muiden organisaatioiden laajenemisen myötä⁴⁷ tapahtunut hallintotehtävien lisääntyminen merkitsivät henkistä työtä suorittavien ihmisten määrän kasvua. Syntyi toimihenkilöinstituutio. Toimihenkilöt järjestäytyivät myös ammatillisesti.

Vaikka lakia kahdeksan tunnin työajasta (1917) saatettiinkin soveltaa esim. työnjohtajiin, oli laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista vuodelta 1919 ensimmäinen varsinaisesti muiden kuin teollisuustyöväen olojen parantamiseksi annettu säädös. Laissa käytetyn käsitteen »liikeapulainen»⁴⁸ alle kuului jo toimihenkilöitä. Tämänkin laki määrittä soveltamisalansa liikeapulaiskäsitettä käyttäen työpaikkakohtaisesti. Alan säädöshistoriaa jatkoi laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista vuodelta 1934, jonka kumosi samanniminen laki vuodelta 1946. Se on taas uusittu v. 1978 säädetyllä kauppaliikkeiden ja toimistojen työaikalilla.

Toimihenkilöinstituution osalta ei ole muodostunut mitään selvää määritelmää. Mainittakoon, että tuotantokomitealaissa vuodelta 1949 on sanottu toimihenkilöillä tarkoitettavan ko. laissa insinöörejä, työnjohtajia, toimistohenkilökuntaa ja muita henkisen työn tekijöitä (2 §). Toimihenkilöasemassa olevasta työntekijästä on myös vuonna 1973 annetussa asetuksessa työsuojelun valvonnasta annettu lähinnä työsuojeluvalvontalakiin liittyvä määritelmä. Sen mukaan toimihenkilöasemassa olevalla työntekijällä tarkoitetaan työtä johtavaa ja valvovaa henkilöä sekä toi-

⁴⁶ Toimihenkilöinstituutiosta ks. *Croner*, Tjänstemännens, erityisesti s. 17, 87 ss. ja s. 100 ss.

⁴⁷ Eriytymiskehitystä kuvaa *Croner* mainitussa teoksessaan s. 112 s. (Florenceen nojautuen) seuraavalla kuviolla:

– Kuvion osalta on huomattava, että termi »arbetare» viittaa varsinaisiin työläisiin, kun taas toimihenkilöasemassa olevat työntekijät on hahmoteltu yrittäjäfunktioiden hoitamisen kautta erilleen työläisistä.

⁴⁸ Vrt. Saksan HGB:n Handlungsgehilfe ja Handlungslehrlinge, §t 59–83.

misto- ja suunnittelutehtävissä, laboratorio-, markkinointi- ja myyntitehtävissä, ei kuitenkaan myymälätehtävissä, samoin kuin muissa edellä lueteltuja vastaavissa tehtävissä toimivaa henkilöä (2 § c-kohta).

f) *Työntekijät*. Edellä luetellut palkkatyön instituutiot ovat kehittyneet tavallaan itsestään, yhteiskunnallis-taloudellisen kehityksen myötä. Kehitys siksi *yleisinstituutioksi*, josta käytetään käsitettä »työntekijä» edellytti tekijöitä, joiden kautta voitiin havaita eri työalojen epäitsenäiseen palkkatyövoiman käyttöinstituutioissa yhteisiä piirteitä siten, että heitä voitiin tarkastella yhtenä työntekijäryhmänä. Vaikuttajina näiden seikkojen tajuamisessa voidaan oikeustieteen lisäksi mainita sosiaalipoliittikka, poliittisen tietoisuuden kasvu työväen keskuudessa sekä ammattiyhdistysliikkeen kehitys. Eri alojen palkkatyöntekijöitä ryhdyttiin vähitellen käsittelemään yhtenä ryhmänä, työntekijöinä, joilla oli yhteisiä poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja oikeudellisia intressejä. Syntyi *työntekijäinstituutio*. — Tässä prosessissa myös epäitsenäistä palkkatyövoimaa käyttävät isännät, patruunat sekä liikkeen ja muiden elinkeinojen harjoittajat huomasivat yhteiset intressinsä ja he järjestäytyivät vastaavasti omiin etujärjestöihinsä. Työntekijä-instituution syntyyn liittyy myös *työnantajainstituution* synty. Säädöskieleen nämä yleiskäsitteet tulivat VTSL:n myötä.

VTSL:a edeltäneissä säädöksissä oli käsitettä »työntekijä» käytetty vielä merkityksessä, joka viittasi ruumiillista työtä tekevään. Vastaava ruotsinkielinen ilmaus oli »arbetare». Työntekijöiksi katsottiin aikaisemmin »työssä käsin olevat» työnsuorittajat eli työläiset.⁴⁹ VTSL:n myötä määrittyi käsite »työntekijä» (ja vastaavasti »työnantaja») uudel-

⁴⁹ Mainittakoon, että lain, koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta (1895) 3 §:ssä oli määritetty työntekijäksi se, joka itse oli työssä käsin. Sitä joka vain valvoi työntekoa, ei pidetty työntekijänä. — Termi »arbetare» vanhemmissakin säännöksissä, kuten vuoden 1770 hallisäännössä, viittasi ruumiillisen työn tekijään eli ns. työläiseen.

Tulkoon myös mainituksi se, että *Moring* erotti ennen vuoden 1922 TSL:n säätämistä työntekijäkäsitteen ahtaamassa ja laajemmassa merkityksessä. Ahtaamassa merkityksessä työntekijöitä ovat henkilöt, jotka taloudellisesti epäitsenäisessä asemassa ollen ammattityösopimuksen nojalla ovat työnantajan palveluksessa tehden aineellista työtä. *Moring*, Suomen työväenlainsäädäntö pääpiirteittäin, s. 24. — Lainvalmistelukunnan mietinnössä Förslag till lag om arbetsavtal och till lag angående arbetsreglementen jämte motiv, Helsingfors 1921, eli työ-sopimuslakimme valmisteluun liittyneessä ruotsinkielisessä LVK:n mietinnössä 1/1921 oli käytetty termiä »arbetare» synonyyminä työntekijä-käsitteelle. Laaja-

leen. Lain 1 §:n 2 momentin mukaan työntekijä oli se, joka teki työ-sopimukseksi katsottavan sopimuksen työnantajan kanssa. Tämän laa-jemman työntekijäkäsitteen alaan kuuluivat myös toimihenkilöt, sillä laissa nimenomaan säädettiin, että työsopimus voidaan tehdä kaikenlai-sesta työstä. VTSL:n tavoitteena olikin saattaa kaikki epäitsenäistä palkkatyötä toiselle tekevät yhdenvertaiseen asemaan lain edessä. Lailla kumottiin v. 1865 annettu palkkaussääntö isännille ja palkkollisille kuten myös v. 1879 annetun elinkeinoasetuksen muiden työnsuorittajien kuin oppilaiden työvoiman käyttöön liittyvät säännökset. Nämä taas uusittiin v. 1923 annetulla oppisopimuslailla.

Mainittakoon, että VTSL:n sekä vuosilta 1925 ja 1935 olevien tapa-turmavakuutussäädösten ruotsinkielisissä vastineissa käytettiin yhä ter-miä »arbetare» suomenkielen käsitteen »työntekijä» vastineena. *Adlercreutz* on todennut, että termi »arbetstagare» tuotiin juridiseen ruotsin-kieleen vuonna 1935 työsopimuslakia koskeneessa ehdotuksessa.⁵⁰ Myö-hemmin termi »arbetstagare» on saanut vakiintuneemman aseman sää-döksissä. — Myös maamme ensimmäisen vuosilomia koskevan erityis-lain, vuoden 1939 vuosilomalain ruotsinkielisessä vastineessa oli käytetty jo termiä »arbetstagare». Näin oli myös vuonna 1946 säädetyn vuosi-lomalain ja työaikalain

Viimeisen sadan vuoden sisällä tapahtuneen yhteiskunnallisen mur-roksen yhteydessä muodostui siis työntekijä-käsite yläkategoriaksi eri alojen epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötavoille. Lisääntynyt työn-jako ei johtanutkaan instituutioiden osalta eriytymiseen, vaan yhdisty-miseen. Eri työalojen po. instituutiot tavallaan sulautuivat yhdeksi laaja-alaiseksi työntekijä-instituutioksi. Renkejä, piikoja, palvelijoita, tehdas-työläisiä, sekatyöläisiä, liikeapulaisia, konttorityöntekijöitä, merimiehiä ja työnjohtajia alettiin ajan mittaan hahmottaa yleisesti työntekijöiksi taikka mieltää käsitteen alaryhminä, esim. työläisinä tai toimihenkilöinä.

Vastaava kehitys tapahtui siis myös käsitteen »työnantaja» osalta. VTSL:n myötä tämäkin käsite määrittyi virallisessa säädöskielessä laa-jasti. Isäntiä, tuotantolaitoksia omistavia luonnollisia ja juridisia henki-löitä, liikkeenharjoittajia ja keitä tahansa muitakin, joilla vain oli työn-tekijöitä palveluksessaan, alettiin kutsua työnantajiksi. Tältäkin osin siirryttiin erityiskäsitteistä yleiskäsitteeseen.

alaisemman arbetare-käsitteen korvasi ruotsinkielessä vasta myöhemmin termi arbetstagare, (jonka suomenkielinen vastine pitäisi oikeastaan olla »työnottaja»). Vrt. myös saksankielen termi Arbeitsnehmer.

⁵⁰ Ks. *Adlercreutz*, Arbetstagarbegreppet, s. 38 s.

Myöhempi kehitys ja työlainopin perussuhdeteoria ovat edelleen vahvistaneet ko. yleiskäsitteiden asemaa. Näiden lisäksi silti edelleen tunnetaan myös eri työalojen erityisinstituutioita, mutta kehitys on kulkenut yhdenmukaistuvaan suuntaan.

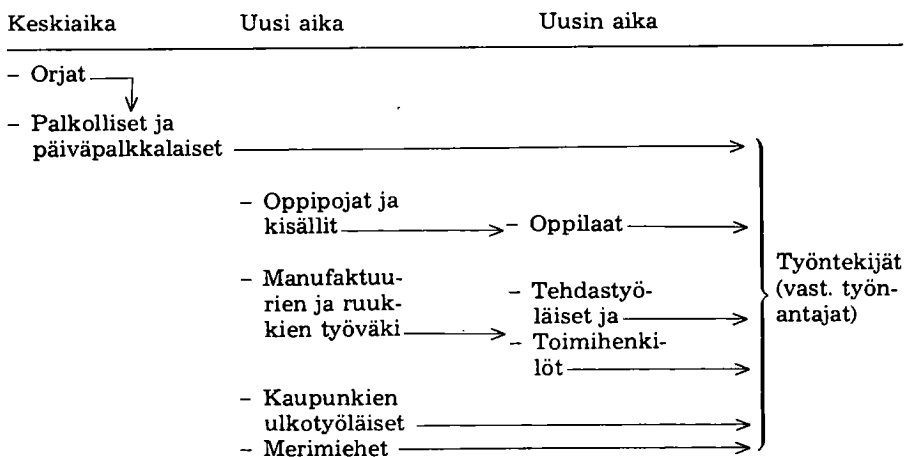
3.1.5. Yhteenvetoa instituutiokehityksestä

Suoritettu eri ajanjaksoina esiintyneiden epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutioiden kehityksen kuvailu tarjoaa tässä yhteydessä pohjan seuraavaksi selvittelyn kohteeksi tulevalle työlainopin teoriakehitykselle. Näin saataneen esille ne erot, jotka ovat vallinneet itse po. asioiden eli yhteiskuntajärjestyksen sosiaalisten instituutioiden ja työlainopin hahmottaman oikeusjärjestelmän tyyppien eli oikeustieteellisten instituutioiden välillä.

Tässä yhteydessä merkillepantavin piirre kuvatussa kehityksessä on teollistumiskehityksen yhteydessä tapahtunut työntekijä- ja työnantaja-instituutioiden kehittyminen yleisinstituutioiksi. Siirtyminen erityiskäsitteistä yleiskäsitteisiin edellytti abstraktioasteen nostamista eli tieteelliselle tarkastelulle tyypillistä menettelyä.

Jaksossa selviteltyä instituutiokehitystä voidaan havainnollistaa seuraavan kuvion avulla:

Kuvio 5. Epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutioiden kehitys eri aikakausina.

3.2. TYÖLAINOISSA SUORITETUSTA OIKEUSTIETEELLISTEN INSTITUUTIOIDEN KEHITTELYSTÄ JA TYÖSOPIMUS- TYYPIN SYNNYSTÄ

3.2.1. Yleistä

Vaikka työoikeus on kehittynyt oikeudenalaksi eri maissa suhteellisen myöhään, on lainoppia, joka kohdistuu epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöä sääteleviin säännöksiin, kuitenkin harjoitettu jo varsin pitkään. Työlainopilla on ollut eri aikoina vaihtelevia käsitteellisiä välineitä, luokitustapoja, periaatteita ja ajattelutottumuksia toimintansa perusteina (esitietoina). Sillä voidaan sanoa olleen aina *jonkinlaiset yleiset opit*. Tässä jaksossa selvitetään työlainopin teoria- ja käsittevälineistön kehitystä edellä kuvailtuun instituutiokehitykseen liittyen. Esityksessä tarkastellaan sitä, minkälaisia tapoja on työlainopissa voinut po. asioiden jäsentämisen suhteen. Johdantoluvussa kerrotaan lainopin kehitystilaan nojaten selvitetään myös sitä, miksi on menetelty juuri tietyllä tavoin. Johdantoluvussa esitetyt ajatukset oikeusjärjestelmän relevanssista oikeusjärjestyksen hahmotuksessa saanevat myös seuraavan katsauksen yhteydessä näyttöä tuekseen.

Työsuhteen käsitteen tunnusmerkistö on läheisessä kytkennässä työ-sopimuksen määritelmään. Sen vuoksi on tarpeen valaista työsuopimus-tyyppin syntyä ja erityisesti sitä, mistä ja miten nuo tunnusmerkit, jotka toistetaan edelleen nykyisessäkin TSL:ssa, ovat tulleet. Asia liittyy läheisesti sen sopimustyyppistön kehitykseen, josta työsuopimus on osa.

Kuten johdantoluvussa esitettiin, kehittyi varsinkin 1800-luvun ku-luessa Euroopassa uudenlaista oikeustieteellistä traditiota. Se merkitsi tieteen muokkaaman oikeusjärjestelmän ja siihen kytkeytyvän erityisen juridisen kielen kehittymistä. Oikeutta jäsennettiin loogisesti hiottujen oikeudellisten käsitteiden avulla. Näin syntyi, osittain myös roomalaisen oikeuden uuden omaksumisen kautta, oikeusinstituutioita tai käsitteitä (sopimustyypppejä), joita voitiin säädösten kehittelytyössä käyttää hyväksi. Oikeustieteen luoman oikeusjärjestelmän instituutiot (tai käsitteet) tuli-vat mm. Saksan BGB:n kautta oikeusjärjestyksen osiksi. Näin säädös-tasolla esiintyvät oikeusinstituutiot ja sosiaaliset instituutiot eivät välttä-mättä vastanneetkaan toisiaan erityisen hyvin. Koska suomalainen oi-keustiede on ollut tunnetusti yhteydessä saksalaiseen oikeustieteeseen

sekä saanut vaikutteita myös roomalaisesta ja ruotsalaisesta oikeudesta, luodaan myös lyhyt katsaus näihin. — Perussuhdeteorian kehitys on eräs osa työlainopin yleisten oppien kehitysketjua. Teorian kehitystä tarkastellaan erikseen jaksossa 3.3.

3.2.2. Roomalaisen oikeuden instituutioista palkkatyövoiman käytön osalta

Roomalaisella oikeudella on ollut vaikutuksensa maamme oikeusjärjestykseen lähinnä oikeustieteen kautta. Teoreettisen tieteen teitä on saatettu, varsinkin aikaisemmin, omaksua maamme oloista poikkeavan roomalaisen yhteiskunnan oikeudesta eräitä aineksia.¹ Reseptiota on tapahtunut etenkin silloin, kun tieteessä on suoritettu oikeuden jäsentämistä *oikeudelliseksi järjestelmäksi*.² Moderni työoikeutemme ei kuitenkaan enää ole saanut roomalaisesta oikeudesta paljonkaan vaikutteita, koska kysymys on nykyisin roomalaisesta yhteiskunnasta melkoisesti poikkeavista asioista.

Roomalainen oikeus on antanut pohjaa lähinnä aikaisemmille työtä koskeville oikeusinstituutioille, *sopimustypeille*. Kuitenkin on ilmeistä, että roomalaiset eivät hahmottaneet alkuaan tällaisia sopimustyyppikokonaisuuksia, vaan roomalaisten suorittamien rajanvetojen pohjalta ovat myöhempien aikojen juristit muodostaneet tällaisia »kokonaiskarttoja».³

Roomalaisen oikeuden työtä koskevien oikeusinstituutioiden osalta⁴ on muistettava, että Rooman valtakunnassa pääasiallisina työnsuorittajina olivat *orjat*. Kun isäntä halusi saada tilapäisesti käyttöönsä enemmän työvoimaa, saatettiin asia järjestää siten, että *vuokrasopimuksella*

¹ Ks. asiasta lähemmin *Klami*, Tieteellisen s. 4—53.

² Tutkimuksen johdantoluvussa todettiin, että oikeusjärjestelmän hahmotus on merkinnyt oikeustieteellisten instituutioiden luomista. Tässä on roomalaisen oikeuden materiaalilla ollut keskeinen sija.

³ *Vuorio*, s. 26, *Klami*, Sopimustyyppistä ajattelutapana, s. 57 ss.

⁴ Asiasta ks. *Kaser*, Roomalainen yksityisoikeus, s. 69 ss. ja s. 182 ss., *Mayer-Maly*, *Locatio conductio*, Eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht, s. 15 ss. ja s. 128 ss., *Klami*, »Vapaat ammatit», DL 1967, s. 240 ss., *Kivimäki*, Työn yksityisoikeudellinen käsittely maailmanhistorian kuluessa, DL 1966, s. 173 ss., *Endemann*, Die Behandlung der Arbeit im Privatrecht, s. 642 ss., *Vuorio*, s. 24 ss., *LVK* 1908 s. 27 ss. sekä *Stipilä*, Työoikeus, s. 9 s.

3.2.3. Ruotsi-Suomen aikaisen oikeustieteen kehittämät instituutiot epäitsenäisen palkkatyövoiman osalta

Oikeustieteellisen ajattelun läpimurto yleensäkin ja samalla myös roomalaisen oikeuden vaikutus alkoivat Ruotsi-Suomessa 1600-luvulla. Kun roomalaista oikeutta pidettiin sivistyskansan oikeutena sekä toisaalta oikeutena, jonka katsottiin vastaavan tuolloin arvossapidettyjä luonnonfilosofisia periaatteita, on ymmärrettävää, että oikeustieteilijämme (ja heidän kouluttamansa juristikunta) suhtautuivat myönteisesti roomalaisen oikeuden omaksumiseen.⁵ 1600- ja 1700-luvun Ruotsi-Suomen oikeustieteen suorittaman oikeusjärjestelmän muodostamisen taustana on toiminut roomalainen oikeus. Niinpä myös edellä esitetyt epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöä koskevat instituutiot systematisoitiin uudella ajalla pääasiassa edellä esitetyn roomalaisperäisen luokituksen mukaan, jolloin varsinkin palkollisuhteen — jota roomalainen oikeus ei tuntenut — jäsentämisessä oli vaikeuksia.

Roomalaisen oikeuden reseptio heijastui *Stiernhöökin* esityksessä siten, että hän, huolimatta orjuuden lakkaamisesta Ruotsi-Suomessa jo keskiajalla, käsitteli orjasuhdetta varsin laajasti ja mainitsi vain ohimennen palkollisuhteen. Esitys palkollisuhteesta oli liitetty perheoikeuden yhteyteen. Myös *Loccenius* esitti roomalaistyyppisen yhtenäisen vuokran, *locatio conduction*, käsitteen. Hän katsoi myös toimeksiannon, *mandatum*, olevan vastikkeettoman. *Rålamb* tarkasteli palkollisuhtetta omistusoikeuden yhteydessä, minkä on arveltu selittyvän siitä saksalaisperäisestä käsityksestä, että palkollisiin voidaan soveltaa orjia koskeneita säännöksiä.⁶

Nehrmanin ⁷ osalta voidaan todeta jo jonkin verran poikkeavaa jäsenelytapaa verrattuna edellisiin. *Nehrman* ei systematisoinut asioita täysin perinteisten jaottelujen mukaan. Hän ei esittänyt yhtenäistä vuokra-instituutiota. Kuitenkin hänkin tunsi *locatio conductio*-tyypin. Työn vuokraa (*Arbetslega*) koskevien lajien erokriteereiksi *Nehrman* esitti työn laadun. Toinen laji koski epämääräisempiä töitä, *facta indeterminata* (l.c. *operarum*), ja toinen määrätympiä töitä, *facta licita, specialia* tai

⁵ Ks. *Klami*, Tieteellisen s. 5 ss. ja s. 17.

⁶ Ks. *Vuorio* s. 19 ss.

⁷ *Nehrman*, s. 238—245. — *Nehrman* viittasi esityksessään moniin kotimaisiin erityissäädöksiin. Työnvuokran hän siis erotti esinevuokrista. Työnvuokran lajeina hän piti määrättyä työtä tai tulosta (*determinata*) koskevaa luokkaa (*operis* tai *operae*) taikka määrittelemätöntä (*indeterminata*) työtä koskevaa luokkaa (*operarum*). Edelliseen luokkaan kuuluivat paitsi käsityöläisten urakkatyöt myös päivämiehet (*dagekarl*).

determinata (l.c. operis). Locatio conductio operarumissa ei siis ollut suoritettava mitään määrättyä työtä, vaan palkatun tuli tehdä, mitä kulloinkin tarvittiin. Tämä tyyppi kattoi piiriinsä mm. palkollissuhteet, joiden tarkemman esittelyn hän jätti talousoikeustieteelle. *Nehrman* piti myös roomalaisperäistä jaotusta merces ja honorarium (palkka ja kunniavelka) turhana jaotteluna. — Toimeksiannon hän kuitenkin esitti aluksi roomalaisen oikeuden mukaisesti vastikkeettomaksi, mutta korjasi käsityksensä vuoden 1734 lain voimaantulon jälkeen.⁸

Mielenkiintoinen esilläolevassa suhteessa on *Caloniuksen* esitys, joka on tehty hänen pitämiensä luentojen pohjalta 1800-luvun alkuvuosina. Tuohon aikaan oli vallitsevana tieteenharjoittajain oppitraditiona rationaalinen luonnonoikeus. Tämän epistemologian näkemykset sekä roomalaisen oikeuden reseptio näkyvät molemmat *Caloniuksen* esityksestä.

Fyysisten henkilöiden oikeusaseman *Calonius* näki kolmenlaisena. Ihmiset ovat ensinnäkin luonnostaan vapaita ja tasa-arvoisia. Toisaalta he ovat perheen jäseniä ja kolmanneksi valtion kansalaisia, mitkä seikat merkitsevät rajoituksia ja alistaisuutta. *Calonius* tarkasteli ihmisiä sekä heille luonnostaan kuuluvan aseman kannalta että yhteisöjen, valtion tai perheen jäseninä. »Perheen nimeen sisältyy kolme yksinkertaista yhdyssuhdetta; nim. 1) se mikä on aviopuolisojen välillä, 2) se, mikä on vanhempien ja lasten, tai se, mikä tulee ennen kasvatustehtävien päättymistä tämän sijaan, suhde holhoojan ja holhokin välillä, 3) lopuksi se, mikä on isäntien ja palkollisten välillä» totesi *Calonius*.⁹ Hän käsitteli sitten henkilöiden oikeuksia heidän luonnostaan vapaan ja tasa-arvoisen asemansa perusteella sekä näitä kutakin perhesuhteen kolmea suhdetta.

Calonius myös antoi mielenkiintoisen luonnonoikeudellisen selityksen palvelussuhteessa vallitsevalle alistukselle: »Luonnostaan ihmiset ovat tasa-arvoiset, ja kaikki alistus, joka heidän välillään vallitsee, on johdettava heidän välisistä sopimuksista. Niinpä palvelussuhdekin on myöhemmin muodostunut tila, joka juontaa alkunsa ihmistoimesta eikä luonnosta.» Täydellisenä alistussuhde vallitsee orjuudessa, joka poistaa vapauden, mutta epätäydellinen alistussuhde, joka vallitsee palvelussuhteissa, vain supistaa vapauksia.¹⁰

Luontaisoikeudellinen epistemologia edellytti tiettyä konstruktiota ko. aikana vallinneiden patriarkaalisten palvelussuhteiden ja siihen liittyvän isäntävallan selityksessä. *Calonius* katsoi, ettei ollut luontaisoikeuteen

⁸ Ks. *Nehrman*, s. 246 ja sama, v:n 1746 parannettu painos s. 76.

⁹ *Calonius*, s. 89.

¹⁰ *Calonius*, s. 199.

nähdessä ristiriitaista, että joku vapaaehtoisella sopimuksella luovuttautuu toiselle pysyvään palvelussuhteeseen. Mikään ei myöskään estä eri tavoin supistamasta palvelijain vapautta niin, että palvelijain asema on tiukempi tai höllempi. Mutta *Caloniuksen* mukaan luontaisoikeuden kanssa ei ole sopusoinnussa se, että isäntien oikeus ulotetaan isäntäsuhteen piiriin ulkopuolelle ja että palvelijoilta otetaan tyystin ihmisarvo, niin ettei heitä enää pidetä henkilöinä vaan esineinä, antamalla isännille valta tehdä heille mitä haluaa. »Kukaan järki-ihminen näet ei voi edellyttää, että palvelija olisi suostunut tällaisiin ehtoihin. Jokainen taas havaitsee, ettei isäntä ole voinut saada minkäänlaista oikeutta palvelijaan muusta kuin sopimuksesta». ¹¹ Orjuuden loputtua jo keskiajalla maassamme ei ole esiintynyt muita palvelijoita kuin ne, jotka sopimuksella ovat vuokranneet työvoimansa isännille. Näitä palvelijaryhmiä *Calonius* erotteli kolme:

1. Halpa-arvoisempiin ja määrittelemättömiin töihin pestatut, (palkolliset),
2. arvokkaimpiin töihin käytettävät (talonvoudit, pehtorit, kirjanpitäjät, kauppa-apulaiset jne.) sekä
3. ne, jotka ovat oppiakseen jonkin ammatin tai käsityön sitoutuneet suorittamaan sitä tarkoittavia töitä. ¹²

Tämän jälkeen hän tarkasteli tuolloin voimassa olleita palkollissäädöksiä sekä kauppa- ja käsityöalan oppilaita koskevia säännöksiä. Arvokkaampiin tehtäviin palkattujen osalta *Calonius* katsoi normilähteeksi laissa säätämättömän palvelussopimuksen. Sopimuskumppanien vallassa siis tältä osin oli se, milloin, millä ehdoin ja miksi ajaksi ko. välipuhe tehtiin ja annettiinko vakuuksia. ¹³

Toisaalta luennoissaan *Calonius* taas esitti roomalaisperäisen vuokrasopimus-luokituksen. ¹⁴ Nämä edellä esitetyin tavoin luontaisoikeuteen nähden sopusointuun selitetyt palvelussopimukset hän luki eräiksi locatio cunduktion lajeiksi. *Calonius* katsoi vuokraksi sopimuksen, jolla myönnetään joko määrätty esineen käyttöoikeus tai suoritetaan määrätty työ määrätystä korvauksesta. — Vuokrasopimusta koskevassa jaksossa hän näyttää pitäneen kuitenkin lähinnä silmällä esinevuokria, kuten irtai-

¹¹ *Calonius*, s. 200.

¹² *Calonius*, s. 201—203.

¹³ *Calonius*, s. 208.

¹⁴ *Calonius*, s. 391 ss.

men esineen ja maan vuokria. Vuokrasopimustyyppiin sisältyi myös urakkasopimus (l.c. operis). — Kun täten ne sopimukset, jotka olivat tarpeen konstruotaessa mm. palkollissuhteisiin liittyviä alistussuhteita risti-riidattomiksi luonnonoikeudellisten oppien kanssa, luokiteltiin roomalaisperäisen sopimus-typologian mukaan, saatiin oikeusjärjestys ja oikeusjärjestelmä täten luonteviksi ja johdonmukaisiksi ko. epistemologian kanssa.

3.2.4. Saksalaisen työlainopin suorittamasta oikeustieteellisten oikeusinstituutioiden kehittelystä

Yhteiskunnalliset muutokset 1800-luvun Euroopassa merkitsivät oikeustieteelle uusia haasteita. Oikeustiede pyrki saattamaan kunkin maan oikeuden vastaamaan uutta yhteiskunnallista tilannetta. Saksalainen oikeustiede kohosi eurooppalaisen oikeustieteen kehityksen kärkeen. Vuosisadan alulla kehittyneestä *historiallisesta koulukunnasta* kasvoi Saksassa esiin uusi, roomalaisesta oikeudesta vaikutteita omaksunut oikeustieteellinen suunta, *saksalainen pandektioikeus*. Roomalaisen oikeuden uuden omaksumisen kautta, »usus modernus pandectarum», muovattiin uudelleen tuolloista yhteissaksalaista oikeusjärjestelmää ja sen instituutioita, varsinkin säädöskodifikaation mahdollistamiseksi. Tuo metodikaltaan saksalaiseksi *käsitelainopiksi* luonnehdittu oikeustiede antoi myös suomen oikeustieteelle tiettyjä vaikutteita.¹⁵

ALR:ssa ei oltu omaksuttu sellaista roomalaisperäistä sopimustyyppistöä kuin pandektologien teoksissa 1800-luvulla oli asia. Mainittakoon, että niin ALR¹⁶ kuin *Savignykin* systematisoivat tuolloisen palkollis-oikeuden (Dienstbotenrecht) vielä perheoikeudelliseksi asiaksi.¹⁷ Pan-

¹⁵ Ks. näistä asioista edellä ollutta jaksoa 1.3.

¹⁶ ALR:n ensimmäisen osan kahdeksannen luvun otsikko kuului: »Von Verträgen, wodurch Sachen gegen Handlungen, oder Handlungen gegen Handlungen versprochen werden». 894 §:ssä säädettiin tähän sopimusluokkaan kuuluviksi myös palkollisten, käsityöalan palkkalaisten ja päiväpalkkalaisten sopimukset isäntien kanssa. Ko. luokkaan kuului myös mm. itsenäisten käsityöläisten ja taitelijoiden kanssa tehtävät sopimukset kuten niinikään tilauskauppa ja painotuotteiden kustannussopimukset. — Perheoikeutta käsittelevässä toisessa lakikirjan osassa oli viidennen luvun otsikkona: »Von den Rechten und Pflichten der Herrschaften und des Gesindes». Pääosin nämä säännökset kumosi erillinen palkollissääntö vuodelta 1810.

¹⁷ Ks. *Savigny*, System des heutigen Römischen Rechts I § 55.

dektioikeudellisessa kirjallisuudessa taas vakiintui roomalaisperäinen *locatio conductio*-tyyppi erääksi velvoiteoikeudelliseksi sopimustyyppiksi, jonka yhteyteen liittyi myös palkollisoikeus. Voitaneen sanoa, että yhtenäistä germaanista oikeutta yritettiin 1800-luvulla jäsentää roomalaisen oikeuden aineksista kootun linssin läpi.

Sopimusoikeudellinen palvelusvuokranäkemys korostui 1800-luvulla. Vähitellen hahmottuivat erillisiksi sopimustyypeikseen *toimeksianto*, (mandatum) sekä vuokrasopimuksen alalajeina *esinevuokra* (*locatio conductio rei*), *palvelusvuokra*, *Dienstmiethe* (*locatio conductio operarum*) ja *työntulossopimus* tai *urakkasopimus* (*Werkverdigungsvertrag*) (*locatio conductio operis*). Partikulaarioikeudellisesti kehittynyt palkollissopimus nähtiin eräänä *Dienstvertragin* alalajina. Myös kuljetussopimukset nähtiin eräänä *Werkvertragin* lajina.¹⁸

Saksalainen pandektioikeudellinen siviililainoppi kehitteli uutta oikeusjärjestelmäänsä kytkemättä sitä enemmälti tuolloin vallitseviin oloihin. (Käsitelainopillehan oli tyypillistä tietty elämänvieraus.) BGB:n systematiikka rakentuikin käsitelainopillis-pandektologiselle pohjalle. BGB:n työtä koskeviksi säännöstöiksi (tai oikeusinstituutioksi) tulivat, huolimatta germanistien ja sosiaalipoliitikkojen kritiikistä,¹⁹ roomalaisen oikeuden työnvuokratyyppejä osittain vastaavat *Werkvertrag* ja *Dienstvertrag* sekä mandatumia vastaava *Auftrag*.²⁰

Voimassaolevista uusista säännöksistä (ja lakipositivismista) huolimatta saksalainen lainoppi pyrki BGB:n voimaantulon jälkeenkin kehittämään uusia, säädännäisiä tyypittelyjä jopa syrjäyttäviä oikeusinstituutioita. Varsinkin *Lotmar* hahmotteli perusteellisesti uutta laaja-alaista sopimustyyppiä, *työntekosopimusta* tai *työtä koskevaa sopimusta* (*Arbeitsvertrag*). Sen alaan kuuluivat säädännäisistä tyypeistä muun muassa sekä *Dienstvertrag* että *Werkvertrag*.²¹ *Lotmarin* hahmotteleman *Arbeitsvertragin* kaksi päämuotoa olivat *Accord* (urakkatyö) ja *Zeit-*

¹⁸ Ks. mm. *Windscheid*, Osa 2, s. 459—466. — *Dienstvertragiin* saatettiin soveltaa analogisesti *esinevuokraan* (l.c. rei) kuuluvia säännöksiä. — Ks. asiasta *Waldt*, s. 15 s.

¹⁹ Ks. erit. *von Gierke*, *Die soziale Aufgabe des Privatrechts*, Frankfurt am Main 1948 (Nachdruck) ja *Menger*, *Das Bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen*, Tübingen 1904.

²⁰ Ks. kehityksestä *Waldt*, s. 20—22 ja BGB:n §:t 611—630, 631—651 ja 662—676.

²¹ *Lotmar* I, s. 32 ss. ja II, s. 821 ss. — Ks. *Lotmarin* työstä *Waldt*, s. 27—72.

lohnvertrag (aikapalkkatyö). Tässä luokituksessa jakoperusteena oli siis vastikkeen laskemisen tapa.²² *Lotmarin* kehittämien, BGB:n säädännäisten instituutioiden kanssa päällekkäiset, uudet oikeustieteelliset tyypit oli pystyttävä sovittamaan yhteen positiivisten säännösten kanssa. *Lotmarin* mukaan Accord-työsopimuksia saattoi esiintyä sekä BGB:n Werkvertrag-tyypin mukaisina että myös Diensvertragin mukaisina. Aikapalkkaisia työ sopimuksia liittyi puolestaan yksinomaan Dienstvertragin alaan.²³

Toisena epäitsenäistä palkkatyötä koskevien oikeustieteellisten instituutioiden hahmottumiseen keskeisesti vaikuttaneena saksalaisena tutkijana on mainittava *Otto von Gierke*. Tämä tunnettu germanisti kunnostautui, ei niinkään sopimusoikeudellisen systematiikan hiomisessa, vaan pikemminkin Dienstvertragin historian ja funktioiden tutkimisessa. Hän ei pitänyt BGB:n Dienstvertragin alkujuurena roomalaisoikeudellista locatio conductio operarumia vaan katsoi, että esimuotona oli ollut saksalaisperäinen *Treudienstvertrag*.²⁴

Lotmarin kehittämä työ sopimusoikeus ja *v. Gierken* Dienstvertragiin liittyvät instituutiotutkimukset vaikuttivat stimuloivasti yhdessä sosiaalipoliittisen liikkeen ja intressilainopillisten sekä vapaoikeudellisten ajatusten kanssa Weimarin tasavallan aikaiseen oikeustieteeseen. Uusien työoikeudellisten säännösten säätäminen ja Weimarin valtiosääntöön otettu säännös »Die Arbeitskraft steht unter dem besonderen Schutz des Reiches, das Reich schafft ein einheitliches Arbeitsrecht» (157 §), vaikuttivat siihen, että Saksassa alkoi hahmottua työ sopimusoikeuden ympärille siihen kytkeytyvä uusi oikeudenala, työoikeus.²⁵

Uusi työoikeudellinen tutkimus rajasi *Lotmarin* luomasta laajasta työntekosopimuskäsitteestä (Arbeitsvertrag) suppeamman käsitteen: työ sopimus suppeammassa mielessä eli varsinainen työ sopimus.²⁶ Tämä varsinainen työ sopimuskäsite kytkeytyi epäitsenäisessä asemassa olevien palkkatyöntekijöiden asemaan. Suppeampi työ sopimuskäsite koski siis sopimusta epäitsenäisestä palkkatyöstä toiselle (*abhängige Arbeit*). Tämä

²² *Lotmar* I, s. 330 ss.

²³ *Lotmar* II, s. 870 ss.

²⁴ Ks. *von Gierke*, Die Wurzeln des Dienstvertrages, ja sama, Deutsches Privatrecht III, s. 590 ss. — *Gierken* arvioinnista ks. *Waldt*, s. 72—79.

²⁵ *Waldt*, s. 80 ss., *Hueck-Nipperdey*, s. 13 ss., *Nikisch*, s. 2. Ks. myös *Annens* s. 69 s.

²⁶ Ks. *Waldt*, s. 83 ss.

henkilöoikeudellista elementtiä omaava uusi oikeustieteellinen instituutio kattoi enää vain osan Dienstvertragin alasta. Dienstvertrag-tyypin mukaisia sopimussuhteita saattoi siis olla sellaisiakin, joissa palvelusta suoritettava ei ollut epäitsenäisessä asemassa. Näin Saksassa vähitellen vakiintui käsitys varsinaisesta työsopimuksesta eräänä Dienstvertragin alalajina.

Uusi saksalainen työoikeudellinen tutkimus pyrki hahmottamaan oikeudenalaansa varsinkin *työntekijä*-käsitteen avulla. Työoikeus määritettiinkin tuolloin *epäitsenäistä työntekijää koskevaksi erikoisoikeudeksi*.²⁷ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen luodut säädökset mm. työsopimuksesta, yritysneuvostosta ja työntekijäin suojeluksesta synnyttivät yhdessä oikeustieteellisen tutkimuksen kehityksen kanssa uuden oikeudenalan, *työoikeuden*. Vaikka Weimarin tasavallan saksalainen lainoppi oli edelleen käsitelainopillisiin metodeihin perustuvaa oikeustiedettä, pyrki se kuitenkin — ehkä intressijuridiikan ja vapaoikeuskoulukunnan sekä sosiaalipoliittisen liikkeen vaikutuksesta — 1800-luvun lopun käsitelainoppia voimakkaammin ottamaan huomioon yhteiskunnallista todellisuutta. Kansallissosialismin valtaantulo Saksassa taas merkitsi muutosta tässä kehityksessä. — *Työsuhteen käsite* (Arbeitsverhältnis) liittyy saksalaisessa doktriinissa työsopimuskäsitteen ohella individuaaliseen työoikeuteen.²⁸ Siitä ei ole muodostunut koko työoikeudelle identiteettiä antavaa peruskäsitettä, vaan työssään epäitsenäisessä asemassa olevan työntekijän (työläisen tai toimihenkilön) käsitteen avulla voitiin yhdistää työsopimus-, työväensuojelu- ja kollektiivisiin suhteisiin liittyvät oikeus tietyksi kokonaisuudeksi.

3.2.5. Sopimustyyppi-systematiikasta Suomessa ennen VTSL:ä sekä katsaus Ruotsiin

Edellä esiteltyjen Ruotsi-Suomen oikeustieteen harjoittajien suorittamassa oikeusjärjestelmän hahmotuksessa näyttävät siis vakiintuneen tietty roomalaisperäiset sopimustyyppiluokitukset, joiden puitteissa on

²⁷ Hueck-Nipperdey, s. 3 ss., Nikisch, s. 1 ss., Sipilä, Käsite, s. 74, Kaskel, Das neue Arbeitsrecht, Systematische Einführung, s. 1, Jacobi, Grundlehren des Arbeitsrechts, s. 40 s.

²⁸ Ks. mm. Hueck-Nipperdey, s. 114 ss., Nikisch, I, s. 158 ss. ja Söllner, s. 206 ss

jäsennetty myös kotimaista oikeutta. Tilanne ei muutu tässä suhteessa olennaisesti tultaessa 1800-luvun puolelle. Saksalaisen oikeustieteen mm. historiallisen koulukunnan, kasvava vaikutus heijastuu kylläkin viime vuosisadan oikeustieteen tiedekäsityksessä, metodiikassa ja systeimirakennuksessa. Tiettyjen vuokrasopimusoppien kanonisoituminen näkyy mm. *Schreveliuksen* ja *Palménin* esityksistä. Palkollisoikeuden huomioimatto johti perinteisen sopimustyyppistön uudelleenmuotoiluun.

Schrevelius käsitteli kirjassaan »Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt», joka ilmestyi v. 1844, kahdessa kohtaa palvelusväkeen liittyviä säännöksiä. Ensinnäkin hän tarkasteli *velvoiteoikeuden* osassa (roomalaisperäisesti) esinevuokraa, palvelusvuokraa (tjenstelega l.c. operarum) ja työurakkaa (arbetsbeting, l.c. operis). Palvelusvuokralla (eli locatio conductio operarumilla) *Schrevelius* ymmärsi sopimusta, jolla henkilö vastasuoritusta vastaan otti tehtäväkseen käyttää voimiaan toisen hyödyksi tai hänelle jonkin palveluksen tekemisen. Tjenstelegakäsite oli siis *laaja*. Sen alle eivät kuuluneet vain palkolliset ja päivätyöntekijät vaan myös esim. lääkärin, maalarin, opettajan, konserttitaitelijan jne. sopimukset. Hän piti tärkeänä myös erotusta operae determinatae, operae indeterminatae. Palkollisvuokran *Schrevelius* katsoi (perinteisesti) olevan erityinen laji määräämätöntä työtä koskevaa locatio conductio operarumia (eli tjenstelegaa). Palkollissuhteen myös hän, kuten *Caloniusk*, katsoi kuuluvan perheoikeuteen.²⁹ — *Perheoikeutta* käsittelevässä jaksossaan *Schrevelius* esitteli, käsiteltyään ensiksi puolisoitten sekä vanhempien ja lasten välisiä oikeussuhteita, myös oikeussuhdetta isäntien ja palkollisten välillä. Hän huomautti lain erottavan palkolliset (tjänstehjon) ja muut palvelijat (betjänter) kauppaakaren 17:4 ja rikoskaaren 42:1 §:issä. Palkollisten luokkaan hän ei lukeutunut päivämiehiä (dagakarlar) ja sellaisia, jotka vain lyhyehkön ajan oleskelevat toisen talossa tehden tällöin tiettyjä palvelustehtäviä. Palkollisen tunnusmerkkeinä hän erotti seuraavat: palkan ja elatuksen saannin, asumisen isännän luona ja tämän perheeseen ja talonväkeen lukeutumisen sekä eräiden palvelustehtävien tekemisen, jotka ovat laadultaan alemmanasteisia. Oikeussuhde isännän ja palkollisen välillä syntyi *Schreveliuksen* mukaan vuokrasopimuksen kautta (l.c. operarum).³⁰

Schreveliuksen esitys heijastaa siis vielä sitä lainopissa ennen teollistumiskehityksen alkua ja liberalististen ajatusten valtaantuloa vallinnutta jäsentelytapaa, joka pyrki pitäytymään roomalaisoikeudellisessa tyyppistössä ja joka jäseni palkollissuhteet perheoikeuteen. Patriarkalis-

²⁹ *Schrevelius*, s. 551 ss.

³⁰ *Schrevelius*, s. 168 osa III.

min hävitessä alettiin sittemmin mieltää palkollissuhteekin velvoite-oikeudellisina asioina. Jo *Palménin* jäsentelytapa ilmentää luopumista siitä käsityksestä, että palkollissuhde on perheoikeudellinen suhde.

Vuonna 1859 ilmestyi Johan Philip *Palménin* teos »Juridisk handbok för medborgerlig bildning». Vallitsevan mannermaisen tiedekäsityksen mukaan *Palmén* määrittä oikeustieteen seuraavasti: »En systematiskt ordnad framställning af alla i en stat positivt gällande regler för dess medlemmars fria verksamhet i yttre måtto. Rättsvetenskapen har alltså främst att besvara frågan: Hvad är rätt i en viss stat? Och svaret härpå erhåller, då man ur statens lagstiftning framställer i system de rättsatser eller dogmer, hvilka inom samma stat under en viss tidpunkt äga positiv giltighet. På detta sätt uppstår den så kallade Rättsdogmatiken eller Rättsvetenskapens dogmatiska del.» — Laki muodostaa *Palménin* mukaan ulkoisen ja lähimmän oikeuslähteen, mutta järki taas sitävastoin sisäisen ja alkuperäisen lähteen. Tieteellisen tutkimuksen tulee hänen mukaansa ulottua järjen ja lain välisten yhteyksien osoittamiseen, ts. tieteen tulee johtaa lain säännökset järjestä tai toisinpäin edetä laista takaisin järkeen.³¹

Palménin hahmottama oikeudellinen järjestelmä (oikeudenalaluokitus) perustui enimmäkseen rationaalisen luonnonoikeuden ajattelutavalle (epistemologialle).³² Tämän oikeusjärjestelmän,³³ jollaisen jo *Calonius* esitti luennoissaan, puitteissa sijoittuivat siviilioikeuden erään alajakson, velvoiteoikeuden osalle mm. henkilökohtaista palvelua koskevat sopimukset.³⁴ Toisaalta taas elinkeino-oikeuden puitteisiin kuuluvat käsityötä, tehtaita ja merenkulkua koskevat oikeussäännöt.³⁵

Esitellessään 1734 vuoden lain³⁶ kauppakaarta *Palmén* erotti mm. laaja-alaisen *Arbetslegan* ja *Tjänstehjonslegan* toisistaan. *Arbetslegaksi*

³¹ *Palmén*, s. 17 s.

³² Lakipositivismille tunnusomaiset perusajatukset eivät *Palménin* ajatuksissa vielä toteudu, vaikkakin orastavat. Mutta käsitelainopin systeemi-idea (Puchta) on kylläkin tässä teoksessa selvästi esillä.

Palménista tieteenharjoittajana ks. *Klami*, Oikeustaistelijat, s. 54 s.

³³ Ks. *Palmén*, s. 20—84.

³⁴ *Palmén*, s. 36 s.

³⁵ *Palmén*, s. 55—64.

³⁶ *Palmén* esitteli teoksessaan myös 1734 vuoden lain systematiikan ja sen säännöksiä. Tämän lain systematiikan hän katsoi rakentuvan kansanomaiselle perustalle. 1734 vuoden lain systematiikan peruspiirteet ovat *Palménin* mukaan seuraavat: perhe syntymisineen ja lakkaamisineen, maa ja irtain omaisuus niiden hankinnan ja elannonhankkimisen suhteessaan, rikos ja rangaistus, sekä tuomio

kutsutaan *Palménin* mukaan sopimusta, jossa henkilö sitoutuu toiselle sovittuun vastikkeesta tekemään tietyn työn, esim. valmistamaan käsi-työtuotteita tai jonkin suuremman urakan taikka työskentelemään tietyn lyhyemmän ajan (päivätyövuokra, dagsverkslega). Arbetslegan kanssa rinnakkaisella palkollisvuokralla hän ymmärsi palkollisasetuksen tarkoittamaa sopimusta, jossa joku sitoutui tiettyä maksua tai palkkaa vastaan tekemään toiselle kaikenlaatuista työtä pitemmän ajanjakson, jolloin toisesta (palvelijasta) tavallisesti tuli ensimmäisen (isännän) talouden jäsen. Näiden kahden tyypin rinnalla *Palmén* erotti toimeksiannon, ombudskap, omana sopimustyyppinä.³⁷

Tämä systematiikka oli vain osittain perinteisen roomalaisperäisen järjestelmän mukainen. Tjänstehjonslega-tyyppi oli palkollislainsäädännön huomioonoton tulosta. Arbetslega-tyyppi juonsi taas juurensa roomalaisesta locatio conductio-tyypistä, kuten myös toimeksianto, mandatum. Tjänstehjonslegaa ei enää systematisoitu perheoikeudelliseksi instituutioksi. Tämän uuden tyypin avulla saatiin palkollisoikeus sopeutettua siviilioikeuteen.

Winrothin varsin ansiokas tutkimus palkollissopimuksesta ja sen historiasta³⁸ edusti uutta luovaa otetta asiaan. Esiityksessä on jossain määrin havaittavissa ns. intressijuridiikan vaikutusta. *Winroth* omaksui sopimusoikeudellisen näkemyksen asioihin, eikä operoinut enää vuokran käsitteellä. Hän pyrki myös sopeuttamaan erilaiset työvoiman käyttösuhteet sopimustyyppirakennelman avulla siviilioikeuteen.

Winroth katsoi olevan luonnollista jakaa velvoiteoikeudelliset pääsopimukset niiden varsinaisten kohteiden mukaan, koska tarkoitus aina antaa oikeussuhteelle olennaisia määreitä. Näin hän sai kaksi ryhmää: *esinesopimukset* (sakafäl) ja *palvelusopimukset* (tjensteaftal). Sopimuksessa sovitun toiminnan kautta tulevat saannoiksi joko esineoikeus tai palvelus. Palvelussopimuksista eroaa palkollissopimus (tjänstehjonsaftal) tehtävien laajuuden perusteella: laajuus on epämääräinen. Työurakassa (arbetsbeting) ja talletussopimuksessa (inlagsaftal) ovat suoritukset määrätty erityisen kohteen kautta. Valtuutusopimuksessa on

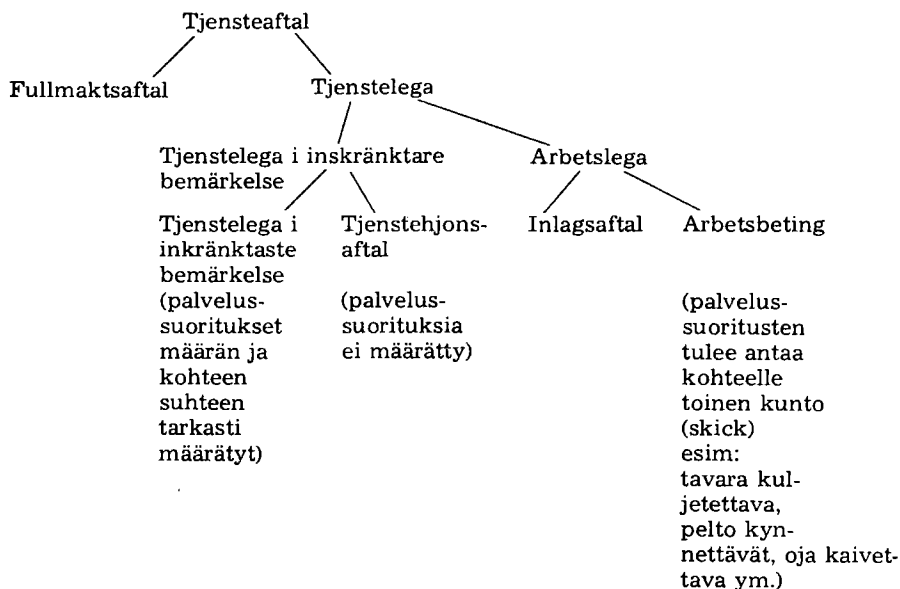
ja sen täytäntöönpantavuus. Lakikirja oli hänen mielestään »en bok för menige man, utvisande huruledes han i den borgerliga sammanlefnaden sig förhålla skall». (s. 119 ss.)

³⁷ *Palmén*, s. 177 s.

³⁸ *Winroth*, s. 3 ss.

kohteena jokin asia, jota toimeksiannon tulee edistää. Kritisoituaan aikaisempia palvelussopimus-systematisointeja Winroth esitti oman mallinsa seuraavassa lyhennellyn kuvion³⁹ avulla:

Kuvio 7.

Winrothin systematiikka ei kuitenkaan saanut Ruotsissakaan enemmälti kannatusta, vaan 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana Ruotsissa vallitseva sopimussystematiikka oli lähinnä peräisin Saksasta. Jakoa *Dienstvertrag-Werkvertrag* vastasi Ruotsissa jako *tjänstelega* — *arbetsbeting*. Tjänstelega taas jaettiin kahteen luokkaan sen mukaan, oliko palveluksia suorittava alistetussa vaiko itsenäisessä asemassa. Tjänstelega ja arbetsbeting-sopimuksia käsiteltiin varallisuus oikeudellisten sopimusten tyyppeinä. — Alistetussa asemassa olevan työnsuorittajan sopimustyyppiä, tjänstelegaa rajoitetussa mielessä, ei erikseen vielä tuolloin käsitelty. Palvelussopimus nähtiin eräänä tjänstelegan alaluokkana.⁴⁰

³⁹ Winroth, viite 2.

⁴⁰ Adlercreutz, s. 9 s.

Vasta toisen maailmansodan jälkeen työoikeus on Ruotsissa eriytynyt teorianakin tasolla sopimusoikeudellisesta ajattelusta, ja on siirrytty keskustelemaan työntekijän (*arbetstagare*) ja itsenäisen yrittäjän käsitteistä sen sijaan, että olisi systematisoitu työtä koskevia sopimustyyppejä perinteiseen varallisuus oikeudelliseen tyyppistöön. Varsinkin *Bergström* osoitti, että uuden työoikeudellisen lainsäädännön soveltamisongelmat asettuvat eri tasolle kuin perinteinen sopimustyyppistö.

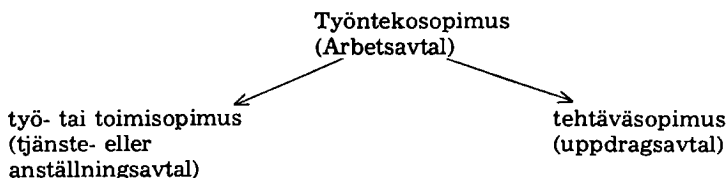
Työoikeudellisessa lainsäädännössä oli ruvettu operoimaan käsitteillä *anställd* ja itsenäinen yrittäjä taikka siviili- ja sosiaali oikeudellisilla työntekijäkäsitteillä. *Bergströmin* mukaan perinteinen sopimustyyppistö (toimeksiantosopimus, *tjenstelega* ja *arbetsbeting* sekä *tjenstelegan* jako *anställningsavtaliin* ja ns. itsenäiseen *tjänsteavtaliin*) ei toimi uuden oikeuden mukaan. Uuden työoikeuden siviilioikeudellinen työntekijäkäsité korreloi hänen mukaansa *anställningsavtalin* kanssa, mutta toimeksiantosopimuksen osapuolena voi olla myös työntekijä. — *Bergström* huomautti myös, että erokriteeri *tjenstelegan* ja *arbetsbetingin* välillä, ts. se, onko kyseessä työskentely (työvoiman luovutus) vaiko työn tulos, on varsin mieletön. Hänen mukaansa on vaikea mm. ymmärtää sitä, miksi tavallinen teollisuuden urakkatyö, jossa juuri työn tulos on etualalla, säännönmukaisesti lasketaan *tjenstelegaksi*. Hän katsoikin, että jaottelulla *arbetsbeting* ja *tjenstelega* on eri luonne kuin distinktiolla *självständig företagare* ja *anställd*. Edellisessä erotetaan asioita yksinkertaisen kaavan (formel) avulla, johon kuuluvat yksittäiset tai muutama harva erokriteeri. Jälkimmäisessä tapauksessa on kyse heikosta välineistöstä, johon liittyy toistensa kanssa yhteydessä olevia tekijöitä. *Bergström* katsoi tieteen tehtävänä olevan niiden tärkeimpien tekijäin antamisen, jotka voivat olla relevantteja yksittäistapausten kokonaisarviointissa.⁴¹

Hänen mukaansa siis eroa *arbetsbetingin* ja *tjenstelegan* välillä ei ole yhdistettävissä uuden työoikeuden periaatteiden kanssa. Klassinen sopimustyyppijaottelu piti silmällä lähinnä vain puhtaasti yksityisoikeudellisia oikeusvaikutuksia yksittäisten osapuolten välillä, kun taas työoikeudessa nämä oikeusvaikutukset ovat saaneet yhä syrjäisemmän sijan ja sen sijaan ovat tulleet oikeusvaikutukset, joiden intressi ulottuu yksittäisen suhteen ulkopuolelle. Mm. tämänkin vuoksi *Bergström* esitti luopumista vanhasta systematiikasta ja jakoi työntekosopimukset (*arbets-*

⁴¹ *Bergström*, s. 28—37.

avtal) siviilioikeudelliseen työntekijäkäsitteeseen liittyen kahteen luokkaan: *anställningsavtaliin* ja *uppdraagsavtaliin*. Uppdragsavtalilla hän ymmärsi kaikkia työntekosopimuksia, jotka eivät ole anställningsavtaleja. Uppdragsavtal voidaan jakaa epäitsenäiseen ja itsenäiseen luokkaan (*beroende och oberoende uppdragsavtal*).⁴²

Bergströmin systematiikka on sittemmin saanut vallitsevan aseman Ruotsissa. Sopimustyyppien tasolla vallitsee Ruotsin osalta seuraava käsitekonseptio: Järjestelmässä ylin kategoria on *arbetsavtal*. (Suomenos työsopimukseksi ei olisi kotimaisen terminologian kannalta mielekäästä. Suomennoksena käynee ehkä *työntekosopimus*.) Työntekosopimus puolestaan jaetaan kahteen alaluokkaan: *tjänste-* tai *anställningsavtaliin* sekä *uppdraagsavtaliin*. Suomen työsopimus-käsite vastaa *tjänste-* ja *anställningsavtal*-käsitteitä. Ruotsissa työoikeus kytkeytyy keskeisesti *tjänste-* tai *anställningsavtalin* osapuolien oikeudelliseen asemaan. — Asiaa voitaneen havainnollistaa seuraavasti:

Suomalainen juridinen käsiteverkosto ei oikeastaan tunne lainkaan suoranaista vastinetta termille »*uppdraagsavtal*». Sille ehkä paras suomennos olisi »*tehtäväsopimus*». Tehtäväsopimuksia ovat siis kaikki ne työntekosopimukset, jotka eivät ole *anställningsavtaleja*, ts. työsuhdetta synnyttäviä. Tehtäväsopimuksen osapuolia kutsutaan tehtävän antajiksi ja tehtävän ottajiksi. Epäitsenäistä tehtäväsopimuksen osapuolta taas kutsutaan Ruotsissa ilmaisulla »*beroende uppdragstagare*», joka on ollut laajemman, ns. sosiaalisen työntekijäkäsitteen piirissä. Itsenäisen tehtäväsopimuksen luokkaan kuuluvat meilläkin tunnetuista sopimustyypeistä mm. toimeksianto ja varsinaiset työurakkasopimukset.⁴³ — Kuitenkin on todettava, että *Bergströmin* alkuaan määrittelemä ruotsalainen tyyppistö perustuu eri pohjalle kuin perinteinen siviilioikeudellinen tyyppistö ja tavallaan korvaa jaottelun toimeksiantosopimus, palvelussopi-

⁴² *Bergström*, s. 38 s.

⁴³ *Adlercreutz*, *Arbetsagarbegreppet*, s. 5—11. — Vrt. VKL 3 luvun 1 §:ssä tarkoitettu työntekijään rinnastettava itsenäinen yrittäjä.

mus, urakkasopimus. Tämä uusi sopimussystematiikka onkin muodostettu lähinnä työoikeudellisen lainsäädännön pohjalta. Uusi työoikeudellinen lainsäädäntö⁴⁴ on taas muodostanut käsitteensä, kuten anställd, arbetare, arbetstagare ja arbetsgivare yleisen kielenkäytön pohjalta, toteaa *Schmidt*.⁴⁵

Suomalaisista oikeustieteilijöistä, jotka käsitelivät ennen vuoden 1922 TSL:a vallinneita työvoiman käyttötapoja sääteleviä normistoja, mainittakoon tässä varsinkin *Chydenius*. Hän piti vuonna 1906 luentoja ko. asiasta, jotka hän julkaisi vuoden 1906 JFT:ssä sekä seuraavana vuonna omana teoksenaan, jonka nimi oli »Om arbetskontrakt enligt finsk rätt». Vuonna 1918 kirjoitus ilmestyi osittain uudelleenmuokattuna *Kontraktsrätt*-teoksen II osassa.⁴⁶

Chydeniuksen osalta on syytä panna merkille seuraavia seikkoja: Vuonna 1907 julkaistun teoksen nimissä esiintyy jo termi *Arbetskontrakt*. Teos ei ole erityisen systemaattinen. *Arbetskontrakt*-tyyppi näyttää nyt jo olleen ainakin *palvelusvuokrasopimuksen*, jolla hän ymmärsi kuitenkin lähinnä palkollissopimuksia, ja *ammattityösopimuksen* yläkäsite. *Tjänstelegasopimusta* *Chydenius* tarkasteli siis palkollista koskevien normien valossa. Mutta hän erotti myös ns. *vapaan palvelussopimuksen* (fritt tjänsteavtal) luokan. Se, joka otettiin palvelukseen muuksi ajaksi, kuin mitä palkollisasetuksessa (v. 1865) on säädetty, ei ollut *Chydeniuksen* mukaan palkollinen. Näitä vapaita palvelussopimuksia voitiin myös pätevästi tehdä.⁴⁷

Toinen *arbetskontrakt*-pääluokkaan kuuluva alaluokka oli *Chydeniuksen* mukaan *ammattityösopimus*, jota sääteli vuoden 1879 elinkeinoasetus. Hän katsoi säädöksen kattavan kahdenlaisia *ammattityösopi-*

⁴⁴ Mainittakoon, että myös jonkinlaista kodifikaatiota edustava Lag om medbestämmande i arbetslivet (10.6.1976/580) määrittää soveltamisalansa seuraavasti:

»Denna lag äger tillämpning på förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.

Som arbetstagare anses i lagen även den som utför arbete åt annan och därvid ej är anställd hos denne men har en ställning av väsentligen samma slag som en anställd. Den för vars räkning arbetet utföres skall i sådant fall anses som arbetsgivare.»

⁴⁵ *Schmidt* II, s. 45.

⁴⁶ *Chydeniuksesta* oikeustieteen harjoittajana ks. *Klami*, *Oikeustaistelijat*, s. 177 ss.

⁴⁷ *Chydenius*, *Arbetskontrakt*, s. 6 ss.

muksia: oppisopimuksia ja muita ammattityösopimuksia. Oppisopimuksen hän näki käsityön ammattikuntalaitoksen tutkintolaitoksen jäanteenä. Suurteollisuuden verstaat sitävastoin olivat säilyttäneet vain poikkeustapauksissa vanhat oikeustraditiot. Ammattityö niissä oli *Chydeniuksen* mukaan myöhempien aikojen luomus. Nämä tyypit muistuttivat kokonaisuudessaan tehdastyötä muissa maissa. — Elinkeinoasetus (1879) soveltui hänen mukaansa myös suurimpaan osaan kaupankin työntekijöistä. Maanviljelyyn se ei ulottunut. Merimiesammatti oli myös sen ulkopuolella. Kaikki ne työsopimukset, joilla elinkeinonharjoittaja otti apulaisia tai työntekijöitä kuuluivat elinkeinoasetuksen alle. — Toimeksiantosopimusta ei *Chydenius* katsonut kuuluvaksi elinkeinoasetuksen puitteisiin.⁴⁸

Myös Leo *Ehrnrooth* on työsääntöjä käsittelevässä teoksessaan tarkastellut työsopimuksen esivaiheita. Hän totesi vanhan yksityiskohtaisen säätelyn poistumisen jälkeen työsopimusta käsitellyn oikeudessa roomalaisen siviilioikeuden määräysten pohjalta (l.c. operis ja l.c. operarum). Klassiseen taloudelliseen liberalismiin nojaava oikeusajattelu ei pitänyt tarpeellisena puuttua työsopimusoloihin, vaan katsoi kauppaa ja vuokraa koskevien sääntöjen olevan tyydyttäviä. Tätä *Ehrnrooth* piti, *Brentanoon* nojaten, virheellisenä.

Pidettäessä työsopimusta kansantaloudellisen ajattelun mukaan tavallisena tavarakauppana tai miellettyäessä tämä sopimus roomalaisperäisesti yksinomaan vuokrasopimukseksi, syyllistytään *Ehrnroothin* mielestä sekä työn erikoislaadun tavarana että työntekijän tuota tavaraa tarjoavana ominaisuuksien erityispiirteiden negligointiin. Työn ero toisista tavaroista perustuu sen erottamattomaan yhteyteen sen myyjän henkilöön. Tämä läheinen suhde työvoiman ja sen tarjoajan välillä sekä työntekijän pakko saada myydyksi jatkuvasti työvoimaansa, sulkee pois sen edellytyksen, josta oppi työsopimuksen vapaudesta on lähtenyt, nimittäin sen, että työntekijä toisten tavaramyyjien tavoin voisi sopeuttaa tavaransa tarjonnan kysynnän mukaan. *Ehrnrooth* totesi, että periaatteessa työsopimus on edelleen meillä jatkuvasti vapaan sopimuksen kohde, vaikkakin tämän periaatteen merkitystä heikentävät monet siviili- ja julkisoikeudelliset säännökset. Vähiten voidaan havaita hänen mielestään pyrkimyksiä ajan olosuhteisiin sopeutettuun demokraattiseen työsopimukseen yleisen yksityisoikeuden alueella. Useat sivistysmaat Euroopassa olivat (vielä v. 1906) ilman työsopimussäännöstöjä.

⁴⁸ *Chydenius*, Arbetskontrakt, s. 49 s.

Vain Belgialla oli ollut vuodesta 1900 työsopimuslaki, joka omistaa asialle ajan edellyttämän käsittelyn, totesi *Ehrnrooth*. Enteenä muutoksille asiantilaan hän näki sen, että eri maissa on valmistettu lakiehdotuksia asiassa.⁴⁹

Perinteistä saksalaisperäistä siviilioikeudellista systematiikkaa asiassa edusti meillä *Wrede*. Vuosina 1920 ja 1921 ilmestyneissä Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä käsittelevissä niteissä esiintyi se perinteinen oikeudenalasytematiikka, jota on esitelty johdantoluvussa kuviossa 1. Työoikeus ei vielä tuolloin kuitenkaan ollut eriytynyt talousoikeuden tai erityisen yksityisoikeuden puitteissa, vaan *Wrede* puhui »arbetarlagstiftningenistä».⁵⁰ Saksalaisen systematiikan mukaan hän esitteli velvoiteoikeudellisten sopimustyyppien yhteydessä myös sopimustyyppin *arbetsavtal*.

Työsopimuksella (*arbetsavtal*) laajemmassa mielessä hän ymmärsi saksalaiseen tapaan (*Lotmar*) jokaista sopimusta, jolla velvoitautudutaan henkilökohtaiseen toimintaan toisen lukuun. Tyyppi käsitti ruumiillisen työn lisäksi mm. toimeksiantojen suorittamisen ja tieteellisen ja taiteellisen työn. Erityistyyppinä *Wrede* mainitsi mm. *arbetslegan*, joka oli ruumiillista työtä koskeva työsopimus. Toinen laji oli *tjänstelega*, palvelusvuokra, jota sääteli palkollissääntö. *Ammattityösopimuksella* hän ymmärsi elinkeinon harjoittajan ja hänen apulaistensa välisiä työsopimuksia. Tyypin piiriin kuuluivat myös käsityöalan sopimukset. *Ammattityösopimuksen* määräysten erittely kuului *Wreden* mukaan erityisen yksityisoikeuden alaan. Hän mainitsi myös erikoisena *ammattityösopimuslajinaan* merimiesammatin harjoittamiseen liittyvät, merilain säätelämät työsopimukset.⁵¹ Lisäksi *Wrede* totesi, että »såsom vanligt arbetsavtal kan man beteckna varje sådant avtal om arbete mot vederlag, som icke faller under någon av nu nämnda kontraktstyper». Näihin sovelletaan tällaisia sopimuksia varten olevia yleisiä sääntöjä sekä sopimusta tehtäessä syntyneitä määräyksiä. — Tämän laajasti ymmärretyn työso-

⁴⁹ *Ehrnrooth*, s. 3 ss.

Tämä *Ehrnroothin* edustama sosiaalipoliittinen ajatustapa heijastui myös lainvalmistelukunnan mietinnössä työsopimuslaiksi vuodelta 1908. Tuon mietinnön valmistelijoista varsinkin Heikki *Renvall* tuntuu olleen Bretanolaisen ajattelun omaksunut henkilö. Ks. myöhemmin av. 63.

⁵⁰ *Wrede*, Finlands rätts- och samhällsordning, nide II, s. 136.

⁵¹ *Wrede*, mt. s. 231 s.

pimustyyppin alaan kuuluivat mukaan myös työurakka (arbetsbeting), rahtaussopimus ja toimeksiannot.⁵²

Vuonna 1970 toimitetussa teoksen painoksessa pääsystematiikka on edelleen sama. Mutta tässä, kuten jo toisessa painoksessa vuodelta 1945, jonka tekemiseen osallistui mm. Sipilä, työsopimuksella *laajassa* mielessä ymmärretään *työntekosopimusta*, jonka puitteisiin kuuluu myös työoikeudelliseksi työsopimukseksi kutsuttu *työsopimus suppeassa* mielessä eli direktion alla tapahtuvaa työtä koskeva sopimus vastikkeellisesta työnteosta.⁵³ Sitä käsitellään tarkemmin erityisen yksityisoikeuden alajaksossa »Työoikeus».

Vielä lopuksi mainittakoon VTSL:ia edeltäneeltä ajalta *Moringin* v. 1921 ilmestyneessä esityksessä Suomen työväenlainsäädännöstä oleva systematiikka.⁵⁴ *Moring* näyttää tunteneen työsopimuksen kategorian ja mieltäneen sen suppeasti. Työsopimuksen luokkaan kuuluvat hänen mukaansa 1) ammattityösopimus, 2) palkollissopimus, 3) merimiehen ja laivaisännän tai tätä edustavan laivanpäällikön väliset sopimukset ja 4) vapaat työsitoumukset. Työsopimusta ei tule hänen mukaansa myöskään sekoittaa toimeksiantoon, jota säädellään KK 18 luvussa. Työsopimus ei koske työn tulosta, vaan työn suorittamista. Jos työn tulos on sopimuksen esineenä, sopimus on työurakka. Kuitenkin *Moring* huomauttaa, että palkka voidaan laskea ammattityösopimuksessakin, ts. eräässä työsopimuksen lajissa, suoritettun työn paljouden mukaan. Kyseessä on tällöin akordi- eli urakkatyö, joka eroaa työurakasta mm. siinä, että työurakan suorittajaa eivät sido teettäjän määräykset työn suorittavasta ja hän on vastuussa kaikista vahingoista, mitkä työn tulosta voivat kohdata kunnes se on saatettu teettäjän haltuun.

3.2.6. Yhteenvetoea varhaisemman työlainopin jäsentelytavoista

Suoritettu katsaus kertoo siitä, että käsitteistö on ollut vaihtelevaa ja vaikeaselkoista. Roomalaisen oikeuden pohjalta lähtenyt tyyppistö on ollut kehitystilassa. Hahmotustavat ovat vaihdelleet opitusta oikeusjärjestelmätietämyksestä ja epistemologiasta riippuen. Painetta jäsentämis-

⁵² *Wrede*, mt. s. 232.

⁵³ *Wrede*, Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys, s. 263.

⁵⁴ *Moring*, s. 7 s.

tapojen muuttamiseen on aiheuttanut varsinkin voimistunut pyrkimys ottaa huomioon voimassaoleva lainsäädäntö. Edellä kuvattu kehitys voidaan karkeasti jäsentää kahteen vaiheeseen.

Ensimmäisen vaiheen muodostaa roomalaisen oikeuden reseption ja rationaalisen luonnonoikeusajattelun hallitsema ajanjakso, jolloin kotimaisen lainsäädännön säännökset jäivät vähemmälle huomiolle. Kun roomalainen tyypistö ei tuntenut mm. palkollisia, muodostui tästä sopeutamisongelma, joka ratkaistiin siten, että palkollisoikeus systematisoitiin perheoikeuteen. Tällöin oli velvoiteoikeuden osalla helpompi pitäytyä roomalaisperäisissä vuokratyypeissä.

Kun patriarkalismi alkoi vähitellen murentua ja sopimusoikeudellinen ajattelutapa tulla vallitsevaksi sekä kun lainopissa alettiin vähitellen kiinnittää lainsäädäntöön enemmän huomiota kuin roomalaisen oikeuden aineksiin (lakipositivismi), pyrittiin sekä palkollis- että muutkin vastaavat instituutiot sopeuttamaan velvoiteoikeudelliseen systeemiin. Sui generis-tyyppiset säädökset jäsennettiin talousoikeuteen. Tämä merkitsi sopimustyyppirakennelmien uudelleenmuotoilua ja sitä, että siirryttiin vuokra-ajattelusta sopimusajatteluun. Pyrittiin luomaan riittävän kattava siviilioikeudellinen käsitesysteemi, jonka piiriin kuuluisivat palkollisten lisäksi myös uudemman teollisuuden ja liikealan työväen sopimussuhteet. Talousoikeuden tehtäväksi jätettiin erityisalojen säädösten tarkempi esittely. *Toisen vaiheen* kehityksessä muodostaakin tämä käsitelainopillis-velvoiteoikeudellinen ajanjakso.

Tätä toista vaihetta on kestänyt oikeastaan nykypäiviin asti, joskin työoikeuden synty uudeksi oikeudenalaksi merkitsee jo *kolmatta* vaihetta kehityksessä. Siviilioikeuden osalla on tätä sopimustyyppikeskustelua käyty myös tällä vuosisadalla. Keskustelutarvetta on erityisesti syntynyt siitä, miten sopeuttaa työsopimus, joka luotiin VTSL:lla, perinteiseen sopimustyyppistöön. — Työsopimustyyppin synnystä lähemmin seuraavassa.

3.2.7. Työsopimustyyppin synty

a) LVK:n mietinnössä v. 1908 hahmoteltu työsopimustyyppi

Eteneminen epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön säätelyssä erityissäädösten teitä olisi johtanut jatkuvasti, paitsi soveltamisalaongelmiin,

myös ongelmiin *yhdenvertaisuusperiaatteen* lain edessä suhteen. Meidänkin maahamme pyrittiin aikaansaamaan *yhtenäistä* ja *ajanmukaista* työainsäädäntöä, jolla näitäkin ongelmia olisi voitu välttää ja työväen-kysymys ratkaista tältä osin. Palkollisasetus (1865) ja elinkeinoasetus (1879) osoittautuivat uusiin oloihin varsin soveltumattomiksi.⁵⁵ Ongelmana oli mm. se, *minkä oikeusinstituution varaan* uusi, yhtenäinen lain-säädäntö olisi rakennettava.

Vastauksen tähän kysymykseen tarjosi sosiaaliliberalistisiin taustoihin nojaava eurooppalainen oikeustiede. Yksityisoikeudellinen luova tutkimus oli kehittänyt *työsopimuksen* käsitettä eräänä uutena, tosin varsin laaja-alaisena *sopimustyyppinä*.⁵⁶ Keisarillinen Senaatti antoi myös meillä lainvalmistelukunnan tehtäväksi vuonna 1907 valmistaa ehdotus »täydelliseksi lainsäädännöksi työsopimuksesta», koska oli näyttänyt toivottavalta, että työsopimusta koskeva oikeus tulisi kokonaisuudessaan lainsäädännöllisen käsittelyn alaiseksi, ja kun palkkaussäätö vuodelta 1865 oli useissa kohdin epäajanmukainen.⁵⁷ Ruotsissa uudistushankkeet oli pantu vireille jo vuonna 1889. Asiaa koskeneet ensimmäiset mietinnöt olivat ilmestyneet jo vuosina 1900 ja 1901.⁵⁸ Vuonna 1900 voimaanastuneen, roomalaiseen sopimusluokitukseen nojaavan Saksan BGB:n Dienstvertrag ei ollut sellaisenaan käyttökelpoinen oikeusinsti-

⁵⁵ Vuonna 1898 oli asetettu komitea laatimaan ehdotusta uudeksi elinkeino-laiksi. Komiteaa kutsuttiin Elinkeinolakikomiteaksi. Sen mietintö valmistui vuonna 1899. (Kom. miet. 1899:9) Komitea pyrki korjaamaan vuoden 1879 elinkeinolain puutteellisuuksia, etenkin oppilaslaitosta, yhdistyslaitosta, työriitojen sovittelua, alaikäisten työntekijäin koulunkäyntiä, alaikäisten käyttämistä työhön muissa kuin käsityö- ja teollisuusammateissa, työolojen tarkistusta muissa elinkeinoammateissa kuin tehdasliikkeissä sekä järjestyssääntöjä työntekijöitä varten osalta. — Komitea suoritti myös ammatti- ja työväenyhdistyksen osalta kyselyn eräistä asioista. Elinkeinolakikomitean mietintö s. 40—45 ja 97—118.

⁵⁶ Ks. edellä jaksossa 3.2.4. selviteltyjä *Lotmarin* sopimustyyppirakennelmia. — Saksalaisesta kehityksestä ks. erityisesti *Waldt*, s. 12 ss.

⁵⁷ LVK 1908, s. 25.

⁵⁸ Förslag till lag om tjensteaftal mellan husbönder och tjenare, afgifet af dertill i nåder utsedde komiterade. Stockholm 1900. — Tämä mietintö käsitteli siis erästä palvelussopimusten alalajia, palkollissopimusta.

Förslag till lag om vissa arbetsaftal, afgifet af dertill i nåder utsedde komiterade. Stockholm 1901. — Mietinnön ehdotuksen piiriin kuuluivat työläiset (arbetare), jotka toimivat mm. maatalouden, kaupan ja rakennusalan parissa. Työläisinä pidettiin lakiehdotuksen mukaan myös etumiehiä (arbetsförmen), kauppa-apulaisia ja muita, joilla oli näihin verrattava asema. (1 §)

tuutio meidän uudelle lainsäädännöllemme. Mainittakoon, että Belgiassa oli jo vuonna 1900 astunut voimaan uusi työsopimuslaki, joka toimi eräänä esikuvana meidän työsopimuslakiamme valmisteltaessa.⁵⁹

Vuoden 1922 TSL:ssa positiivisoikeudellisen aseman saanut työsopimustyyppi hahmoteltiin perusteellisesti lainvalmistelukunnan vuonna 1908 julkaisemassa ehdotuksessa laiksi työsopimuksesta perustelmineen. Tässä oikeusoppineiden *G. Granfeltin*, *F. O. Liliuksen* ja *Heikki Renvallin* tekemässä mietinnössä luotiin perusta ja rajankäynti uudelle oikeusinstituutiolle, työsopimukselle. Tuon ehdotuksen 1 §:n ensimmäisessä lauseessa oli määritys lain kohteena olevasta sopimustyyppistä: »Työsopimuksessa sitoutuu työntekijä tekemään työnantajalle työtä tämän valvonnan ja johdon alla korvausta vastaan».⁶⁰

Kuten edellä esitetystä työlainopin yleisten oppien kehityshistorian yhteydestä käy ilmi, ei kuitenkaan kotimainen eikä ulkomainenkaan oikeustiede ollut aivan tällaisten tunnusmerkkien määrittämää sopimustyyppiä tuohon aikaan kehittänyt. Erityisesti on pantava merkille kriteerin »valvonnan ja johdon alla» hyödyntäminen. Tuota tunnusmerkkiä oli kuitenkin jo käytetty Belgian laissa työsopimuksesta, »*contrat de travail*» vuodelta 1900. Samoin myös Alankomaiden laki työsopimuksesta vuodelta 1907 tunsii ko. kriteerin. Lainvalmistelukunta selosti mietinnössään laajasti myös näiden maiden työsopimuslakeja.⁶¹ Näyttää siltä, että ainakin tältä osin työsopimuslakiiimme on tullut vaikutteita näistä maista.

Työsopimustyyppiä muodostaessaan ⁶² LVK lähti käsitteestä »työsopimus tämän sanan laajimmassa merkityksessä». Tällä oli oikeustieteessä ymmärretty jokaista välipuhetta, jossa toinen asianosainen sitoutuu

⁵⁹ Loi du 10 mars 1900 sur le contrat de travail. Sen 1 § kuului seuraavasti: »La présente loi régit le contrat par lequel un ouvrier s'engage à travailler sous l'autorité, la direction et la surveillance d'un chef d'entreprise ou patron, moyennant une rémunération à fournir par celui-ci et calculée, soit à raison de la durée du travail, soit à proportion de la quantité, de la qualité ou de la valeur de l'ouvrage accompli, soit d'après toute autre base arrêtée entre parties.

Les chefs-ouvriers et les contremaîtres sont compris parmi les ouvriers.»

⁶⁰ LVK 1908, s. 1.

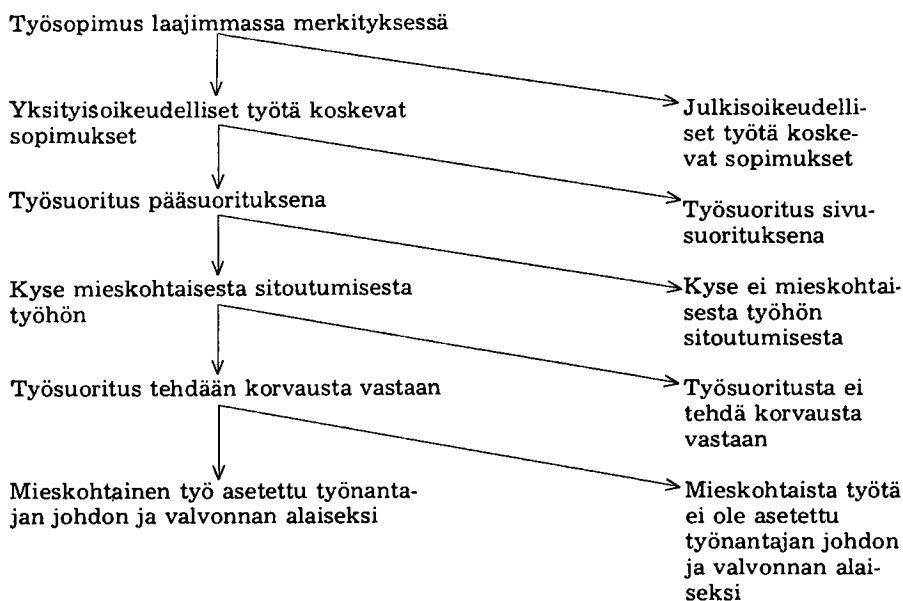
⁶¹ LVK 1908, s. 41—52.

⁶² LVK 1908, s. 56—62.

tekemään toiselle työtä (Lotmar). Tästä laajasta käsitteestä rajattiin ensiksi pois, jaottelun yksityisoikeus-julkisoikeus kautta, julkisoikeudelliset työsopimukset. Seuraava LVK:n käyttämä erotuskriteeri oli se, onko työsuoritus pääasiallinen vaiko vain sivusuoritus asiassa. Työsuorituksen tulee olla pääsuorituksena, jotta kyse olisi työsopimuksesta. Edelleen LVK korosti sitä, että työsopimuksessa tulee olla kyse toisen osapuolen sitoutumisesta mieskohtaiseen toimintaan. Tätä kriteeriä ei perinteinen siviilioikeudellinen sopimustyyppistöoppi ollut painottanut. Asia oli ollut esillä kylläkin sosiaalipoliitikkojen kirjoituksissa. Korvausta vastaan tapahtuva työsuoritus oli LVK:n mukaan seuraava työsopimuksen tunnusmerkki. Viimeinen, mutta varsin tärkeä työsopimuksen kriteeri oli työnantajan johdon ja valvonnan alla toimiminen. Vain silloin, kun mieskohtainen työ sellaisenaan asetetaan työnantajan johdon ja valvonnan alaiseksi, katsoi LVK olevan tarvetta puuttua asiaan lainsäädännöllisin toimenpitein heikomman osapuolen suojelemiseksi.

Kaavamaisesti esitettynä näyttää LVK:n deduktio työsopimustyyppin hahmottelussa seuraavalta:

Kuvio 8.

LVK:n mietinnöstä ei siis ole löydettävissä suoranaista aikaisempien oikeudellisten sopimustyyppirakennelmien omaksumista. LVK on pikemminkin työtä suorittaessaan asennoitunut *praktisesti* ja tavallaan *sosiaalipoliittisesti*. Loogisten kokonaissysteemien rakentelu ei ole ollut tässä päämääränä, vaan tavoitteena on ollut tietyn sosiaalisen asian säätely. Mallia säätelykohteen abstrahoinnille on ehkä otettu lähinnä Belgian ja Alankomaiden laeista, joissa ei ole niinkään saksalainen systeimirakennus saanut sijaa.

Kuitenkin uuden sopimustyyppin, työsopimuksen, luominen oli sinänsä eräs *käsitelainopillisen deduktion ja tunnusmerkistöajattelun toteutus*. Voitaneen sanoa, että LVK:n mietinnössä luotiin käsitelainopillista systeimirakennusmetodiikkaa hyväksikäyttäen eräs *uusi sopimusoikeudellinen tyyppi*. Vaikka suoranaista sopimustyyppiajattelun tulosten omaksumista ei tässä tapahtunutkaan, voidaan silti havaita *eräiden oikeustieteellisten oppirakennelmien hyväksikäyttöä* tässä yhteydessä. Näitä olivat mm. jako yksityisoikeus-julkisoikeus, pääsuoritus-sivusuoritusoppi sekä vastikkeellisuus-vastikkeettomuusjaottelu. — Toinen tieteellisen tason vaikuttaja oli *sosiaalipoliittikka*. LVK:n mietinnön perusteluosan alussa oleva analyysi »Työsopimuksesta yleensä» on lähes kauttaaltaan tavallaan *sopimusoikeudellisen ja uuden sosiaalipoliittisen ajattelun yh-*mm. *Brentanon* tutkimusten heijastumaa.⁶³ Luotu työsopimustyyppi oli *teisvaikutuksen tulos*: Sosiaalipoliittisia päämääriä pyrittiin toteuttamaan uuden sopimusoikeudellisen tyyppin luomisella.

Tärkeä merkitys on ollut erityisesti sillä, että näin luotiin sellainen sopimustyyppi, joka korreloi varsin pitkälle sen sosiaalisen lainsäädännön soveltamisalan kanssa, jota oli jo aiemmin jossakin määrin syntynyt maahamme työväensuojelunäkökohdista. Se merkitsi siis sopimusoikeudellisen ja sosiaalisen lainsäädännön lähentymistä ja kytkeytymistä toisiinsa. Työsopimusoikeuden ja työväensuojeluoikeuden (sosiaalioikeuden) välille luotiin näin legaalinen silta. (Tämän yhteyden oivalsi myöhemmin *Sipilä*, joka muodosti tätä kytkentää hyväksikäyttäen työsuhteen avulla uuden oikeudenalan, työoikeuden).

⁶³ Ks. LVK s. 25—27 ja vrt. *Brentano*, Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht s. 182—212. Heikki Renvall on LVK:n jäsenistä ollut Lujo Brentanon oppilaana Münchenissä ja tutustunut hänen tuotantoonsa. Ks. *Renvall*, Työvälipuheen vapaus, s. 4 ja s. 13—20. Vrt. *Menger*, Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen, Tübingen 1904, s. 168 ss.

Tässä yhteydessä on syytä panna merkille myös seuraavaa: Lainvalmistelukunnan tehtäväksi oli asetettu *työsopimusta koskevan oikeuden uudistaminen kokonaisuudessaan*.⁶⁴ Jo tämä tehtävä edellytti sellaisen lakiehdotuksen luomista, jonka soveltamisalaan kuuluisivat *kaikki* aikaisemmin erityislaeilla säädellyt epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön instituutiot, kuten palkolliset, merimiehet ja elinkeinoapulaiset jne. Senaatin toimeksiannossa oli sanottu niinikään se *väline*, jolla tämä yhtenäistäminen tuli tehdä: *työsopimus*. LVK:n tehtäväksi jäi tältä osin vain työ sopimustyyppin rajaaminen sellaiseksi, että sen alaan kuuluvat olivat valtion lainsäädännöllisen suojan tarpeessa.

LVK joutui siten pohtimaan sitä, mitä *yhdenmukaisia piirteitä* näillä *suojelun tarpeessa olevilla epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön eri instituutioilla* oli. Lisäksi sen tuli selvittää näitä yhtenäisyyspiirteitä *sopimustasolla*. *Metodin* yhteisten piirteiden näkemiseen sopimusten tasolla antoi tuon aikainen tieteellisyyskriteeristö. Käsitelainopillinen deduktiometodi oli tuolloin vakiintunut tieteellisen ajattelun malli. Tätä sovelsivat myös lainvalmistelijat *Granfelt*, *Lilius* ja *Renvall*. Tuon deduktion kulku on selostettu edellä. Sen tuloksena määrittyi työ sopimus seuraavasti:

»Työsopimuksessa sitoutuu työntekijä tekemään työnantajalle työtä tämän johdon ja valvonnan alla korvausta vastaan.» — Vaikka LVK oli-kin painottanut mieskohtaisen työskentelyvelvollisuuden kriteeriä tyyppiä muokatessaan, ei mainintaa mieskohtaisuudesta kuitenkaan otettu itse säädösehdotukseen.

b) Työsopimustyyppi muissa VTSL:n esivaiheissa

LVK:n mietintö ei kuitenkaan johtanut välittömiin lainsäädäntötoimiin. Asiassa edettiin vasta myöhemmin eduskuntaesitysten kautta. Vuoden 1917 ensimmäisillä valtiopäivillä tehdyssä *Kuusisen* ym. aloitteessa laiksi työ sopimuksesta⁶⁵ oli työ sopimuksen määrittäyksestä *poistettu* johdon ja valvonnan alaisuutta koskeva tunnusmerkki. Tämä lakiehdotus oli valmisteltu esityksentekijäin mukaan sosiaalidemokraattisen puolue-

⁶⁴ LVK 1908, s. 25.

⁶⁵ Eduskuntaesitys N:o 23. *Kuusinen*, O. W. ym., Ehdotus laiksi työ sopimuksesta 1917 Ensimmäiset vp. Liitteet IX, s. 521—542.

toimikunnan toimeksiannosta LVK:n mietinnön pohjalta.⁶⁶ Vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä tekivät, kun edellistä esitystä ei oltu ehditty käsitellä, *Oskari Tokoi*, ja *J. Vatanen* uudelleen eduskuntaesityksen laiksi työsopimuksesta.⁶⁷ Tästäkin esityksestä puuttui työsopimuksen määritelmästä johdon ja valvonnan alaisena toimimista koskeva tunnusmerkki. Esitys lähetettiin työväenasiainvaliokunnan valmisteltavaksi.

Maalaisliitonkin edustajat tekivät vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä aloitteen työsopimuslain säätämiseksi. (*Eero Hahl*, ym.)⁶⁸ Tässä aloitteessa oli työsopimuksen määritelmässä myös johdon ja valvonnan alaisuutta koskeva tunnusmerkki. »Työsopimuksessa sitoutuu työntekijä tekemään työnantajalle työtä tämän valvonnan ja johdon alla korvausta vastaan», kuului tuon ehdotuksen mukainen työsopimuksen määritelmä. Näitä kumpaakaan ehdotusta ei ehditty käsitellä vuoden 1917 valtiopäivillä.

Vuoden 1919 valtiopäivillä uudistettiin *Matti Paasivuoren* ym. toimesta jälleen sama ehdotus, minkä v. 1917 olivat tehneet *Tokoi* ja *Vatanen*. Vastaavasti maalaisliiton taholta *Hahl* ym. esittivät uudelleen aikaisemmin tekemäänsä esitystä.⁶⁹ Nämä lähetettiin työväenasiain valiokuntaan, joka ehti nyt jo valmistaa mietinnön asiasta.⁷⁰ Työväenasiainvaliokunta otti käsittelynsä pohjaksi *Hahlin* ym. tekemän eduskuntaesityksen. Koska tässä mietinnössä on LVK:n mietinnön jälkeen perusteellisimmin pohdittu soveltamisalakysymyksiä, on syytä esitellä lyhyesti mietinnön pääajatuksat.

Työväenasiainvaliokunnan valmistaman lakiehdotuksen ensimmäiseen pykälään sisältyivät säännökset, jotka määrittelivät työsopimuksen ja sen kautta rajasivat lain soveltamisalaa. Tämän pykälän mukaan työsopimuksella tarkoitettiin »sopimusta, jolla työntekijä sitoutuu tekemään työnantajalle työtä tämän johdon ja valvonnan alla korvausta vastaan». Valiokunta lausui, että työsopimus voidaan tehdä kaikenlaatuudesta työstä, niin ruumiillisesta kuin henkisestäkin. Näin tulevat työsopimuslain-

⁶⁶ 1917 vp. Ptk I, s. 78.

⁶⁷ Eduskuntaesitys N:o 35. *Tokoi*, *Oskari* ja *Vatanen*, J., Ehdotus laiksi työsopimuksesta. 1917 Toiset vp. Liitteet IX s. 863—883.

⁶⁸ Eduskuntaesitys N:o 36. *Hahl*, *Eero* ym., Ehdotus laiksi työsopimuksesta. 1917 Toiset vp. Liitteet IX s. 884—904.

⁶⁹ Ks. 1919 vp. Eduskuntaesitykset n:o 38 ja 39 (*Paasivuori*, ym.; *Hahl*, ym.) 1919 vp. Liitteet IX.

⁷⁰ Työväenasiainvaliokunnan mietintö N:o 10. 1919 vp. Ask. V (II) s. 1—45.

piiriin ehdotuksen mukaan myös tekijältään tieteellistä ja taiteellista kasvatusvaativat työt.⁷¹ Sitä vastoin valiokunta katsoi olevan syytä sopimusehtojen laadun mukaan erottaa eräät työsuhteet (huom. ilmaisu) lain ulkopuolelle. Milloin työntekijä on työssään siinä määrin itsenäinen, ettei hänen tarvitse sen suhteen alistua työnantajan johdon ja valvonnan alle, ei työsopimuslain määräyksiä olisi valiokunnan mukaan häneen sovellettava. Sopimus koskee tällaisissa tapauksissa työn tulosta ja jättää suoritustavan työn suorittajan itsensä määrättäväksi. Työn suorittaja esiintyy valiokunnan mielestä tällöin oikeastaan itsenäisenä yrittäjänä, joka on toisessa asemassa kuin varsinainen työntekijä. Tämän rajoituksen kautta jäävät myös kaikki n.k. tilaustyösopimukset, jollaisia käsityöläisten sopimukset työntekijöidensä kanssa yleensä ovat, lain ulkopuolelle. Samoin jäävät lain ulkopuolelle urakkatyöt, joiden suorittamistapa ei ole työnantajan johdon ja valvonnan alla. Tällaisia ovat valiokunnan mukaan esim. rakennusurakat, joissa työnantaja kyllä jatkuvasti valvoo työn tuloksen laatua, mutta ei sitä tapaa, millä työ järjestetään. Valiokunta kuitenkin huomautti, että urakkatyönimitystä käytetään varsin yleisesti myöskin sellaisista töistä, jotka ovat suoritettavat työntekijän määräämällä tavalla, hänen johtonsa ja valvontansa alla, mutta joissa palkka maksetaan työn tuloksen mukaan. Nämä työt, joita myös kutsutaan kappale- tai tinkitöiksi, tulisivat luonnollisesti kuulumaan työsopimuslain piiriin.⁷²

Työväenasiain valiokunnan mietinnössä todettiin edelleen, että vaikkakin työsopimus on rajoitettu niin, että ainoastaan ne sopimukset, joissa työntekijä sitoutuu tekemään työtä työnantajan valvonnan ja johdon alla, kuuluvat tämän lain alle, ei kuitenkaan kaikki johtamistyö ole sen piirin ulkopuolella. Työnjohtaja, jonka on noudatettava ylemmän johdon määräyksiä, on työsopimuslain alainen. Erikoisessa asemassa ovat ne johtavat henkilöt, joiden työsopimukseen liittyy asiamies- tai toimitsijasopimus. Sellaisia ovat valiokunnan mukaan esimerkiksi yhtiöiden johtokuntien jäsenet, pankkien johtajat ja monet toimitusjohtajat. Nämä eroavat sekä yhteiskunnallisen asemansa puolesta että suhteessaan työnantajaansa niin suurella määrällä muista työntekijöistä, että valiokunta ei katsonut olevan syytä alistaa heitä yleisen työsopimuslain määräysten alaisiksi. Valiokunta totesi myös, että ilmaiseksi lahjoitustarkoituksessa

⁷¹ Työväenasiainvaliokunnan mietintö, s. 5.

⁷² Työväenasiainvaliokunnan mietintö, s. 5 s.

tehty työ ei kuulu tämän lain alle, eivätkä myöskään julkiset virkatoimet.⁷³

Valtioneuvosto oli joulukuussa 1918 asettanut komitean valmistelemaan mm. ehdotusta työsopimuslainsäädäntöä varten. Tuo komitea lakautettiin toukokuussa 1920 ja sen tehtävä siirrettiin lainvalmistelukunnan viidennelle osastolle. LVK:n ehdotus työsopimuslaiksi valmistui vuonna 1921.⁷⁴ LVK tarkoitti ehdotuksessaan työsopimuksella aikaisempien mietintöjen tapaan välipuhetta, jossa toinen sopimuskumppani, työntekijä, sitoutuu tekemään toiselle, työnantajalle, työtä tämän johdon ja valvonnan alaisena korvausta vastaan. LVK katsoi työsopimukselle olevan olennaista sen, että työsuorituksen tulee tapahtua työnantajan johdon ja valvonnan alla. — Tämä valmistelu johti nyt hallituksen esitykseen eduskunnalle työsopimuslaiksi vuoden 1921 valtiopäivillä.⁷⁵ Tuon esityksen 1 § kuului näin:

»Tämän lain säännökset koskevat sopimuksia, joissa toinen sopimuskumppani, työntekijä, sitoutuu tekemään toiselle, työnantajalle, työtä tämän johdon ja valvonnan alla korvausta vastaan. Vaikkakaan korvausta ei ole nimenomaan määrätty, mutta asianhaaroista ei käy selville, että työ olisi korvauksetta tehtävä, on työ hyvitetävä ja tämä laki sovellettava.

Työsopimus voidaan tehdä kaikenlaisesta työstä, ja on tämä laki sovellettava, mikäli erityinen laki ei siitä sisällä tästä poikkeavia säännöksiä tai työ tarkoita julkista virkatoimintaa.»

VTSL saikin vastaavanlaisen sisällyksen.⁷⁶ Täten muodostuneen uuden työsopimustyyppin merkitys⁷⁷ tuli olemaan melkoinen myöhem-

⁷³ Työväenasiainvaliokunnan mietintö, s. 6.

⁷⁴ Ehdotus työsopimuslaiksi ja työsääntölaiksi ynnä perustelut. Lainvalmistelukunnan julkaisuja n:o 1. Helsinki 1921, s. 19—

⁷⁵ Hallituksen esitys Eduskunnalle työsopimuslaiksi 1921 vp. Hall. es. no: 33, Ask III.

⁷⁶ Esitys ei muuttunut eduskuntakäsittelyn aikana. — Ensimmäisen eduskuntakäsittelyn aikana käytiin eduskunnassa kylläkin keskustelua mm. siitä, onko suurin osa työsopimuksista sellaisia, ettei niissä puhuta työpalkasta eikä muistakaan työehdoista mitään. Väite oli esitetty jo *Paasivuoren* ym. vastalauseessa työväenasiainvaliokunnan mietintöön n:o 5, s. 17. — Sosiaaliministeri *Joukahainen* oli asiasta eri mieltä kuin eräät vasemmiston edustajat. Hän ei uskonut, että tällaisia olosuhteita olisi monessakaan paikassa maassamme, joskaan ei uskaltautunut kokonaan kiistää asiaa. Ks. 1921 vp. Ptk. I s. 801.

⁷⁷ Se, että vuoden 1922 TSL:n myötä luotu sopimustyyppi ei ollut täysin van-

mälle lainsäädännölle sekä työoikeuden muodostumiselle itsenäiseksi oikeudenalakseen.

c) Yhteenvedo

Tässä yhteydessä on kerrottu työ sopimustyyppin kehityshistoriaa näinkin laajalti sen vuoksi, että kävisi ymmärrettäväksi tuon sopimustyyppin muodostamisen *tapa ja tausta*. Lyhyesti kerraten voidaan sanoa, että työ sopimustyyppille muodostettiin tunnusmerkistö *käsitelainopillista deduktiomenetelmää hyödyntäen*. Näin luodun sopimustyyppin tunnusmerkkien avulla pyrittiin hahmottamaan niitä *yhteisiä piirteitä*, joita voitiin ajatella vallitsevan niiden eri epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön instituutioiden osalta, jotka tarvitsivat lainsäädännöllistä suojaa osakseen. *Sosiaalipoliittisperusteista soveltamisalakysymystä* pyrittiin ratkaisemaan *sopimusoikeudellisella välineistöllä*, työ sopimustyyppillä. Yhteisiä piirteitä hahmotettiin siis mm. palkkolisten, elinkeinoapulaisten, merimiesten, tehdastyöläisten, toimihenkilöiden jne. tekemien (tai tekemäksi oletettujen) *sopimusten tasolla*. Tuloksena saatiin tietty *työ sopimuksen tunnusmerkistö*. Se riittikin erottamaan *työ sopimuksen muista* aikaisemmin tunnetuista *sopimustyypeistä*. Mutta kun tällä sopimusoikeudellisella abstraktiotasolla oli pyritty näkemään yhteisiä piirteitä toisistaan todellisuudessa jossakin määrin poikkeaville asioille, jouduttiin samalla maksamaan se hinta, että työ sopimustyyppin tunnusmerkistön avulla tapahtu-

hemman saksalaisen tietesopin työ sopimuskäsitteen mukainen, tulee selkeästi esiin T. M. Kivimäen vuonna 1930 Defensor Legiksessä julkaisemassa artikkelissa »Työ sopimuslain 1 §». Esityksen alussa hän toteaa sananmukaisesti työ sopimuksella ymmärrettävän välipuhetta, jolla toinen sitoutuu tekemään työtä toiselle. Tältä osin Kivimäki viittasi Lotmariin. — Kivimäki totesi, että työ sopimuslaki (1922) oli asettunut kannalle, jonka mukaan työ sopimukselta edellytetään myös alistussuhdetta, subordinaatiota. Työntekijän riippuvuus työnantajasta on työ sopimuksen olennaisia elementtejä. Sana työ sopimus on siinä merkityksessä kuin työ sopimuslaki sitä käyttää ehdottomasti harhaanjohtava. Suomen oikeuden osalta tehtiin Kivimäen mukaan virhe, kun palvelussopimusta (ts. Diensvertragia) ei säännöstelty kokonaisuudessaan. Lainsäädäntöön työ suhteesta ryhdyttäessä olisi ollut eduksi, jos lähtökohdaksi olisi otettu se, mitä työ sopimuksella on »käsitteen mukaisesti ymmärrettävä» ja olisi annettu erikoissäännöksiä työ suhteista, jotka kaipaavat lainsäädännöllistä suojaa. Kivimäki, DL 1930 s. 156—166.

vassa käytännön elämän asioiden luokittelussa saattoi syntyä ongelmia, kuten myöhempi kehitys tuli osoittamaan. Työsopimuslain soveltamisalan määrittämisellä tuli myöhemmin olemaan huomattava merkitys myös muiden lakien osalta.

d) VTSL:n soveltamisalamäärittämyksen vaikutuksesta eräisiin myöhempiin säädöksiin

Työsopimuslain säätämisen yhteydessä muutettiin myös *etuoikeusasetusta* sekä *konkurssisäännön* 75 §:ää. Vuonna 1868 säädetyssä etuoikeusasetuksessa oli vielä puhuttu, kuten vuoden 1734 lain KK 17:4 §:ssäkin, palkollisista ja käskyläisistä (betjänter). Säännöksiä muutettiin nyt siten, että etuoikeusasema myönnettiin työntekijäin »työsuhteesta johtuneille palkka- tai muille saataville» tietyltä ajanjaksolta. — Työsuhteen käsitettä ei kuitenkaan vielä tuossa vaiheessa tarkemmin täsmennetty, vaikkakin sitä oli käytetty myös työsopimuslaissa. Sillä ymmärrettiin ilmeisesti työsopimuksen osapuolien, työnantajan ja työntekijän välistä suhdetta tekemättä tarkempaa eroa työsopimussuhteen käsitteeseen.

Työsopimusinstituutiolla ja siihen liittyvällä työsopimuslain soveltamisalan määrittämisellä tuli olemaan vaikutuksensa myöhempäänkin säädöskehitykseen, kuten aluksi mm. työntekijäin tapaturmavakuutuslakeihin vuosilta 1925 ja 1935 sekä työntekijäin vuosilomalakiin vuodelta 1939. — Sen sijaan, että asetuksessa työntekijän tapaturmavakuutuksesta vuodelta 1917 oli soveltamisala määritetty työpaikkakohtaisesti ja puhuttu »työapulaisten käyttämisestä», laajennettiin tapaturmaturvan piiriä vuoden 1925 työväen tapaturmavakuutuslaissa käyttäen hyväksi VTSL:n 1 §:n työsopimuksen määritelmää. Jokainen henkilö, joka oli *sitoutunut* tekemään toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena ruumiillista työtä korvausta vastaan taikka oppiakseen jonkin ammatin, oli pääsääntöisesti työnantajan tai kunnan toimesta vakuutettava ko. lain mukaan. Seuraava laki, jonka nimi oli nyt jo *Työntekijäin tapaturmavakuutuslaki*, säädettiin vuonna 1935. Työnantajan toimesta oli lain mukaan vakuutettava, ellei poikkeussäännöstä ollut, jokainen henkilö, joka oli *sitoutunut* korvausta vastaan tai oppiakseen jonkin ammatin tekemään toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena ruumiillista työtä tahi välittömästi

johtamaan, valvomaan tai seuraamaan sellaista työtä ja jota ei siinä ollut pidettävä itsenäisenä yrittäjänä. (1 §).⁷⁸

Työturvallisuuslakiin vuodelta 1930 ei kuitenkaan VTSL 1 §:n säännös näytä vielä vaikuttaneen. Mutta vuonna 1939 annetun *työntekijäin vuosilomalain* 1 §:ssä säädettiin jo seuraavaa:

»Työntekijälle, joka on työsopimus- tai oppisopimussuhteessa työnantajaan, on annettava vuosiloma tai lomakorvaus, niinkuin tässä laissa säädetään.

Mitä 1 momentissa on sanottu, koskee myös työntekijöitä, jotka yhteisesti, työkuntana, ovat sitoutuneet työnantajan johdon ja valvonnan alaisina tekemään jonkin työn, sekä heidän työnantajan suostumuksella avuksensa työhön ottamiaan työntekijöitä.»

Ko. säädös viittasi siis jo suoraan VTSL:n soveltamissäännökseen, kuten myös myöhemmät vuosilomaa koskeneet säännökset. Ennen tätä ensimmäistä erillistä vuosilomasäädöstä oli vuosilomista ollut säännös VTSL 14 §:ssä. Ko. vuosilomalaki on ollut myös ensimmäinen säädös, jossa *työkunnan jäsenet* ja heidän *apulaisensa* ovat katsotut työsopimussuhteisiksi työntekijöiksi.

VTSL:iin pohjautuva soveltamisalasäännösten yhtenäistymiskehitys on jatkunut myös näiden säädösten jälkeen. Yhdenmukaistumiskehitystä on ollut edesauttamassa myös perussuhdeteorian synty, jota selvitetään seuraavassa.

3.3. PERUSSUHDETEORIAN KEHITYS

3.3.1. Oikeudenalasytematiikasta ennen työoikeuden muodostumista oikeudenalaksi

Vielä 1920-luvullakaan ei maahamme ollut kehittynyt sellaista oikeustieteen haaraa tai oikeudenalaa, jota olisi vakiintuneesti kutsuttu työoikeudeksi. Lainoppia, joka kohdistui epäitsenäisen palkkatyövoiman käyt-

⁷⁸ Ks. VTSL:n vaikutuksesta tapaturmavakuutuslainsäädäntöön Routamo, Vastuu, s. 40—42.

töä sääteleviin säännöksiin, oli kylläkin harjoitettu, mutta, kuten on kerrottu, lähinnä siviili- ja elinkeino- taikka talousoikeuden alueiden puitteissa.

Kun teollistumiskehityksen myötä maahamme oli luotu, paitsi varsinaista sosiaalipoliittista työväensuojelulainsäädäntöä sekä sittemmin 1920-luvulla mm. työsopimuslaki, työsääntölaki, työehtosopimuslaki ja työriitojen sovittelulaki — vain eräitä tässä mainitakseni —, merkitsi tämä uusi ja jatkuvasti kasvava lainsäädäntö tuolloiselle käsitelainopillisen epistemologian hallitsevalle oikeustieteelle *tulkintaongelmia* sekä *varsinkin systematisointitehtävää*. Säännösten sisällön tulkintaa varten oli oikeustieteen pystyttävä jollakin mielekkäällä tavalla systematisoimaan nuo säännökset oikeudelliseen järjestelmään. Tämä systemaattinen kysymys oli vakiintunut sellaisen ratkaisun mukaan, että *erityisen yksityisoikeuden eli talousoikeuden* osalle¹ kuuluivat pääosiltaan tämän sosiaalisen »tehdaslainsäädännön» asiat, kun taas mm. työsopimus ja muut sopimuskäyttäytymiset (kuten työehtosopimus) katsottiin kuuluviksi *sopimus-oikeuden* (tai velvoiteoikeuden) piiriin. — Työsopimus- ja työehtosopimusnormistoja käsiteltiinkin sopimus-oikeudellisen sopimustyyppijärjestelmän puitteissa. Erityisen yksityisoikeuden osalta tilanne oli kuitenkin sisäisesti jossakin määrin vakiintumaton. Talousoikeuden piiriin jäsentyneestä työelämän asioita koskevasta säädöstöstä saatettiin käyttää yhteisnimityksenä »työväenlainsäädäntö», »tehdaslainsäädäntö» tai »sosiaalinen lainsäädäntö».² Mutta jo varsin pian ulkomaisten esikuvien varjossa meilläkin ryhdyttiin keskustelemaan työläinsäädännöstä ja työoikeudesta.

Vuonna 1912 julkaisi Einar Bööck esitelmän nimeltään »Työsopimus ja työehtosopimus», jossa hän totesi, että oikeustieteeseen oli yhteiskuntaelämän kehitys ja syntynyt sosiaalisen lainsäädännön tarve tuonut uuden käsitteen, työoikeuden käsitteen. »Tällä ymmärretään kaikkia niitä oikeussääntöjä, jotka järjestävät työsopimusta, sen sisällystä, muotoa, tekemistä ja purkamista että myös tarkoittavat työnsaannin helpottamista, syyttömän työnpuutteen seurausten lieventämistä, työntekijän sekä ruumiillisen että siveellisen menestyksen suojelemista ja edistämistä ja hänen

¹ Talousoikeudesta oppiaineena ks. Haataja, LM 1941 s. 676—683.

² Sipilä totesi, että tämä tehdas- eli työväenlainsäädäntö »näytti edustavan omalaatuista uutuutta, jonka aikansa opin saaneet lakimiehet pikemminkin väheksyivät kuin pitivät vuosisataisperintöä oleviin oppeihin liitettäväksi kelvollisena aineksena». Sipilä, Juhlajulkaisu 1963, s. 227.

toimeentulonsa turvaamista vakuutuksen avulla pysyväisen tahi ohime-nevän, taudista, työssä kohdanneesta työtapaturmasta tahi vanhuudesta johtuneen työkyvyttömyyden varalta. Koko tämän laajan oikeuspiirin keskuksena on työsopimuksesta syntyvä oikeus- ja asiasuhde».³ Tästä suhteesta hän käytti kirjoituksessaan sanaa »työsuhde». — On merkille-pantavaa, että Böök jo tuolloin, ilman enempiä teoreettisia aputarkasteluja (ilmeisesti saksalaisten esimerkkien vaikutuksesta) määrittä työoikeuden oikeudenalana asiallisesti lähes sellaiseksi, minkälaisena työoikeus nykyi-sin on ymmärretty.

Vielä itsenäisyytemme alkuaikoina ei kuitenkaan yleisesti puhuttu työoikeudesta osana voimassaolevaa oikeusjärjestystä. Yleisin kielellinen ilmaisu tällaisesta oikeuden osasta oli »työlainsäädäntö», jolla esim. K. A. Moring ymmärsi lähinnä vain teollisuustyöväestön työväensuojelus-näkökohdista syntyntä uutta lainsäädäntöä. Työväenlainsäädäntöön, jonka hän jakoi työsopimuslainsäädäntöön, työväensuojelulainsäädän-töön ja työväenvakuutuslainsäädäntöön, Moring ei katsonut kuuluvan pal-kollisia koskevaa lainsäädäntöä.⁴ Puhuttaessa ennen VTSL:a työväen-lainsäädännöstä sillä ymmärrettiin lähinnä alkaneen teollistumisen mu-kana syntyneen teollisuustyöväestön työoloihin kohdistunutta lainsäädän-töä.

Tiettyä muutosta alkoi tapahtua tässä suhteessa 1920-luvulla. »Työ-lainsäädännöksi» saatettiin lukea nyt kaikki työoloja koskenut lainsäädäntö, kuten esim. Nülo Mannio jo v. 1918 julkaisemassa työlainsäädäntö-kokoelmassaan asian ymmärsi.⁵

Varsin perusteellisen yrityksen työoikeuden määrittelyongelman rat-kaisuksi tieteellistä argumentaatiota käyttäen teki myös Ensio Hiitonen varsinkin vuonna 1929 Lakimieslehdessä julkaisemassaan artikkelissa, jon-ka nimenä oli »Hieman työlainsäädännön käsitteestä Suomen oikeutta sil-mälläpitäen». Hänen mukaansa työlainsäädännölle on tunnusmerkillistä se, että se kohdistuu henkilöihin, jotka ovat epäitsenäisessä työssä suorit-taen työtä toisen johdon ja valvonnan alaisena saaden tästä korvausta. Tämän lisäksi hän tarkasteli vielä tällaisiin henkilöihin kohdistuvien sään-nösten »asiallista luontoa» ja koetti löytää tiettyjä lisätunnusmerkkejä työ-

³ Böök, s. 5. — Ks. asiasta myös Vuorio, s. 36.

⁴ Moring, s. 5—10.

⁵ Mannio, Suomen työväenlainsäädäntö, Helsinki 1918, esipuhe. — Ks. myös Mannio, Yhteisymmärrys työsuhteissa, s. 7—10.

lainsäädännölle. Kyseessä oli *Hiitosen* mukaan tietty osa työoloja koskevasta lainsäädännöstä, jolla oli se yhteinen tuntomerkki, että ne tarkoittavat kaikki tuotannon lisäämistä, sikäli kuin se riippuu tuotannon toisesta tekijästä, itse ihmisestä ja hänen yleisestä ruumiillisesta ja henkisestä kuntoisuudestaan samoin kuin hänen taitavuudestaan asianomaisella tuotannon alalla. Eräänlaisena korrelaattina tälle on *Hiitosen* mielestä se, että työlainsäädäntöön kuuluvat myöskin ne säännökset, jotka järjestävät aikaisemmin tuotannollisessa työssä olleitten tilaa heidän entisten työsuoritusten perusteella. Rajaviiva työlainsäädäntöön nähden on vedettävä siten, että ratkaiseva merkitys annetaan asianomaisen toimenpiteen oleellisimmalle vaikutukselle ja sille henkilöpiirille, johon se pääasiallisesti kohdistuu. Hänen mukaansa työlainsäädännöksi katsottavan säännöksen tulee oleellisemmin pyrkiä vaikuttamaan tuotannon lisäämiseen ja kohdistua pääasiallisesti työntekijöihin työvoiman antajina.⁶

Tässä yhteydessä ansaitsee tulla mainituksi myös sosiaalipoliitikko *Eino Kuusi*, joka vuonna 1930 julkaisemassaan laajassa teoksessa »Sosiaalipoliitikka I ja II» katsoi työsuhteen järjestelyn erityisellä työsopimuslainsäädännöllä olevan sosiaalipoliitiikan kaikkein keskeisempiä kysymyksiä.⁷ Teoksessaan hän käsitteli varsin kattavasti mm. juuri niitä säädöksiä, joita myöhemmin on katsottu työoikeuteen kuuluvaksi. Työpolitiikka onkin ollut keskeinen sosiaalipoliitiikan lohko.

Vuonna 1930 ilmestyi myös norjalaisen *Paal Bergin* teos »Arbeidsrett». Hänen mukaansa työoikeus käsitti ne erityissäännökset, jotka liittyvät epäitsenäiseen palkkatyöhön.⁸ *Berg* oli saanut saksalaisia vaikutteita ajatuunsa. Hän piti työoikeutta eräänä sosiaalioikeuden osana.

Ennen *Sipilää* on meillä myös *J. N. Lehtinen* (vuonna 1937 julkaisemassaan työsopimuslain kommentaarissa) ottanut kantaa tähän kysymyseen. Hän totesi, ettei useimmissa Euroopan maissa ole erityistä työsopimuslakia. Siitä huolimatta työsopimuksen oikeudellinen säännöstely on suurin piirtein samanlainen kuin meillä. Tätä oikeussäännöstöä tutkimaan on syntynyt myös erityinen oikeustieteen haara, *työsopimusoikeus*. Kun *Lehtisen* mukaan tätä oikeusalaä tutkimuksen kohteena käsitellään siten, että sen yhteydessä selvitetään myös työväensuojelua, työväenvaltuutusta ja työsopimusehtojen kollektiivista järjestelyä, syntyy laajempi,

⁶ *Hiitonen*, LM 1929 s. 161—178.

⁷ *Kuusi*, Sosiaalipoliitikka I, s. 18 s.

⁸ *Berg*, s. 7 s.

mutta kuitenkin yhtenäinen ja rajoiltaan helposti määritettävissä oleva oikeustieteen ala, *työoikeus*.⁹

Oikeustieteellisen perinteen mukana vakiintuneen oikeusjärjestelmäkäsityksen muuttaminen ei luonnollisestikaan saattanut onnistua ilman, että työoikeudelle pystyttiin vallitsevia tieteellisyyskriteereitä noudattaen vakuuttavasti osoittamaan omat *identiteetti*piirteensä, ts. *tietty ykseys* ko. aineiston välillä. Tämän työn teki sittemmin *Arvo Sipilä* perussuhdeteoriaksi myöhemmin ristityn teoriakokonaisuuden avulla.

3.3.2. Perussuhdeteorian synty

Vuonna 1938 *Arvo Sipilä* julkaisi teoksen, jonka nimenä oli »Suomen työoikeuden käsite ja järjestelmä sekä suhde sosiaaliseen lainsäädäntöön». Tutkimuksen päätehtävänä oli työoikeuden käsitteellinen määrittely ja sen järjestelmän rakentaminen. *Sipilä* totesi maahamme syntyneen sosiaalista lainsäädäntöä, jonka hän katsoi uuden työoikeuden varsinaiseksi alkulähteeksi.¹⁰ Tämä sosiaalinen lainsäädäntö on hänen mielestään vaikuttanut varsinaisen työsopimusoikeudenkin tutkimukseen. Työoikeus kuitenkin kytkeytyi alkuvaiheissaan kiinteästi syntytaustaansa ja työoikeutta selviteltiin nimenomaan sosiaalisen lainsäädännön näkökulmasta. Nimityksenäkin oli ennen työoikeus-käsitteen käyttöönottoa työväenlainsäädäntö. Nimenmuutoksesta huolimatta, totesi *Sipilä*, jätettiin sosiaali-oikeus useissa työoikeudenkin tutkimuksissa tietoisesti tämän dispiiliinin lähimmäksi yläkäsitteeksi.¹¹

⁹ *Lehtinen*, s. 18.

¹⁰ Taloudellisen liberalismin voitto, talouselämän muutos ja sen mukana työsopimusten vapautuminen merkitsivät *Sipilän* mukaan paitsi työsopimuksen oikeudellisen luonteen muutosta, myös sellaisia yhteiskunnallisia epäkohtia, jotka vaativat uutta vapaudenrajoitusta. Tämä tiesi sen lainsäädännön syntymistä, joka jälleen julkisen intressin toteuttamistarkoituksessa kohdistui työsuhteiden alalle — tällä kertaa nimenomaan työntekijäin suojelemiseksi. Siten syntyi se sosiaalinen lainsäädäntö, jonka ensimmäiset säännökset sisältyivät v:n 1879 elinkeinoasetuksen 4 lukuun, v. 1889 annettuun asetukseen teollisuusammateissa olevien työntekijäin suojelemisesta ja työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta koskevaan lakiin vuodelta 1895. Tämänlainen sosiaalinen lainsäädäntö oli *Sipilän* mukaan katsottava nykyaikaisen työoikeuden varsinaiseksi alkulähteeksi, *Sipilä*, Käsite, s. 6 ja 7.

¹¹ *Sipilä*, Käsite, s. 7 s.

Sipilä myönsi, että tämä vuorovaikutus (sosiaalioikeus ↔ työoikeus) on olemassa, ja että se on hedelmällinen erityisesti työoikeuden kehityksen ja siten myös sen olemuksen oikean ymmärtämisen kannalta. Mutta toisaalta hänen mukaansa nimenomaan työoikeuden itsenäinen edelleenkehittäminen vaati työoikeuden käsitteellistä erottamista sosiaalisesta lainsäädännöstä.¹² Niinpä *Sipilä* juuri tässä tarkoituksessa käsitteli nimenomaan *sosiaalipolitiikan, sosiaalioikeuden ja työoikeuden* käsitteitä.

Kuten *Vuorio* on todennut, merkitsi *Sipilän* em. teoksessaan tuolloin ottama kanta työoikeuden käsitteeseen ja järjestelmään melko omintakeista ja kriittistä asennetta sitä edeltäneeseen mannermaiseen doktriiniin.¹³ *Sipilä* pyrki teoksessaan erityisesti kritisoimaan silloin mannermaisessa doktriinissa vallalla ollutta käsitystä siitä, että *työoikeus on määritettävissä epäitsenäisten työntekijäin erikoisoikeudeksi*. Tämän käsityksen edelläkävijänä hän piti ajatusta, jonka mukaan työoikeus on katsottava taloudellisesti vähäväkisten, epäitsenäisten työntekijäin sosiaalisiksi luokkaoikeudeksi. Hän kritisoi myös mm. *Jacobin* esittämää hieinan lainopillisempaa definitiota, jonka mukaan työoikeus on niiden oikeussäännösten kokonaisuus, jotka liittävät työntekijänä olemisen tunnusmerkistöön oikeusseuraamuksia. Tästäkin määritelmästä hän totesi, että työoikeus ei hänen mielestään ollut minkään henkilöryhmän erikoisoikeutta, vaan se käsittää tietyn säännösten, jonka yleistunnuksena on työntekijänäolo *Jacobin* tarkoittamassa mielessä.¹⁴

Näitä vallitsevan doktriinin teorioita *Sipilä* kritisoi mm. seuraavalla argumentoinnilla: Jotta voitaisiin sanoa työoikeuden olevan nimenomaan työntekijöiden erikoisoikeutta, on selityspäteeiksi otettava työoikeuden tarkoitus; sanottu oikeus tähtää yksinomaan työntekijäin intressinturvaan. Työoikeus olisi täten kokonaisuudessaan heitä varten. Juuri tämän vallitsevan teorian ydinkäsityksen *Sipilä* kiisti ja katsoi, että työoikeus on määritettävä siten, »että se ratkaisevasti irrottautuu niistä kahleista, jotka iskulauseenomainen oppi työoikeuden sosiaalipoliittisen luokkalainsäädännön luonteesta on sille aikanaan takonut».¹⁵

Sipilän mielestä pääasiana on pidettävä sitä, että työoikeus katsotaan sellaiseksi kokonaisuudeksi, joka »eräin edellytyksin sisältää kaikki työ-

¹² *Sipilä*, Käsite, s. 8 s.

¹³ *Vuorio*, s. 37.

¹⁴ *Sipilä*, Käsite, s. 74—84.

¹⁵ *Sipilä*, Käsite, s. 84 s.

suhdetta koskevat säännökset siitä riippumatta, onko niiden tarkoituksena työsuheen osapuolten tai nimenomaan työntekijäin intressinturva vai ei.» Tällä näkökohdalla on hänen käsityksensä mukaan ennen kaikkea periaatteellinen, mutta myös käytännöllinen merkitys. Periaatteellista kantavuutta ei vähennä se, että työoikeus tärkeiltä osiltaan on muodostunut ennen muuta työntekijäin intressinturvaa tarkoittavaksi lainsäädännöksi. Käytännölliseltä kannalta *Sipilä* taas totesi, että esittämänsä näkökohdan huomiotta jääminen on johtanut erinäisten, luonteeltaan työoikeudellisten säännösten joutumiseen työoikeuden ulkopuolelle. Niilläkin normeilla, jotka työsuhteeseen liittyen on säädetty kolmannen miehen intressiä silmällä pitäen, on hänen mukaansa olennainen työoikeuteen kuulumisen oikeutus, »mikäli se tarkoitus, joka tällaisilla säännöksillä on, ei ole itsensä työsuhteen tunnusmerkistölle vieras». *Sipilän* mielestä työoikeus on määriteltävä sen käsittämän aineenmukaisen kokonaisuuden kannalta, eikä työntekijäin erikoisoikeudeksi. — Hän esittikin työoikeudesta seuraavan yleisluontoisen määritelmän: »*Työoikeus on niiden oikeussäännösten kokonaisuus, jotka tarkoittavat epäitsenäisen työn tekoon liittyviä ja sen päämäärien piiriin kuuluvia olosuhteita koskevaa järjestelyä*». Tämän määritelmän *Sipilä* esitti toisin sanoin siten, että työoikeus voidaan definioida niiden säännösten kokonaisuudeksi, jotka tarkoittavat työ sopimusta, työntekoa, työntekijäin huoltoa ja työrauhaa koskevaa järjestelyä.¹⁶

Kun hänen tarkoituksenaan oli osoittaa työoikeus itsenäiseksi tieteenalaksi, joka erottautui tuolloin varsin voimakkaasti kehittyneestä sosiaalipolitiikasta ja tähän kytkeytyvästä julkisoikeudellisesta sosiaalioikeudesta, oli hänen pystyttävä luonnehtimaan myös *sosiaalipolitiikka tieteenalana*. *Sipilä* tarkastelikin varsin laajasti ja ansiokkaasti kirjallisuudessa esitettyjä sosiaalipolitiikan määrittelyjä. Hänen oma näkemyksensä asiasta muotoutui seuraavanlaiseksi:

Sosiaalipolitiikka pitää määrittää huomioonottamalla yhteiskuntaluokkien muodostuminen ja sanotun politiikan reaalinen idea. Nimenomaan yhteiskuntahistorialliset seikat tulee tässä yhteydessä ottaa huomioon. Sosiaalipolitiikan definioinnissa on luokka-käsitteellä olennaisen asema. Sosiaalipolitiikka on yhteiskuntaluokkien väliseen suhteeseen kohdistuvaa politiikkaa. — Tämän lisäksi on *Sipilän* mukaan vielä ilmaistava se päämäärä, johon pyritään. Tämä päämäärä on vähäväkisten yhteiskuntaluokkien aseman parantaminen. Sosiaalipolitiikka on siis »*valtion ja sen val-*

¹⁶ *Sipilä*, *Käsite*, s. 85—87.

taa käyttävien oikeussubjektien niiden toimenpiteiden kokonaisuus, jotka tarkoittavat yhteiskunnan vähäväkisten luokan aineellisen ja henkisen aseman parantamista». ¹⁷

Sosiaalioikeus oikeustieteellisenä kategoriana taas määrittyy Sipilän mukaan sosiaalipolitiikan kautta. Sosiaalioikeuden muodostaa niiden säännösten kokonaisuus, joka syntyy sosiaalipoliittisen toiminnan kautta. Täten sosiaalioikeuskin on kytkennässä yhteiskuntaluokka-ajattelun kanssa, mutta työoikeus taas ei. ¹⁸

Työoikeutta ei siis Sipilän mielestä tule lukea sosiaalioikeuden alajaksoksi, koska juuri silloin korostuvat tällaiset näkökohdat. Työoikeus (oikeudenalana ja tieteenalana) tulee määrittää aineenmukaisen kokonaisuuden kannalta (tekemättä kytkentää taloudellisiin tai sosiaalsiin seikkoihin). — Sosiaalioikeuden Sipilä katsoi intressiteorian pohjalta lähteneessä jaossaan yksityisoikeuteen ja julkisoikeuteen, kuuluvan julkisoikeuden puolelle. ¹⁹ Työoikeus taas oli yksityisoikeudellinen, koska se perustui yksityisintressien enemmyyteen työsuhteissa.

Työoikeuden osoittaminen itsenäiseksi oikeustieteelliseksi tieteenalaksi ja oikeudenalaksi edellytti sitä, että sille pystyttiin oikeustieteessä tuolloin vallinneiden tieteellisyysääntöjen mukaan osoittamaan omaa identiteettiä. ²⁰ Tämä identiteetti oli osoitettava *juridisesti*. Voimassaolevasta

¹⁷ Sipilä, Käsité, s. 13—34.

¹⁸ Sipilä, Käsité, s. 43—47.

¹⁹ Sipilä, Käsité, s. 47—73.

²⁰ Sipilän työn merkitys tässä suhteessa ei siis ollut niinkään työlainsäädännön erottelamisessa asiallisessa mielessä omaksi ryhmäkseen kuin siinä, että hän pystyi luomaan tieteellisesti perustellun systematiikan käsitelmäärittelyineen ja osoittamaan siten myös työoikeudelle oikeustieteen alana itsenäisyyden. Tätä on pidettävä melkoisena saavutuksena.

Vielä tuolloinhan ei työoikeutta oltu tieteenalana tunnustettu. Yliopisto-opetuksessa työoikeutta ei ollut omana alanaan, vaan työväenlainsäädäntöasioiden opetus kuului talousoikeuden alaisuuteen. Työsopimus- ja työehtosopimusnormistoja taas tarkasteltiin siviilioikeudellisten tutkijain toimesta. Muutos oppiainetasolla tapahtui silloin, kun toinen talousoikeuden professuuri vuonna 1952 muutettiin Helsingin yliopistossa työoikeuden professuuriksi ja jolloin Sipilästä tuli pohjoismaiden ensimmäinen työoikeuden professori. Samana vuonna muutettiin myös asetusta Helsingin yliopiston lainopillisessa tiedekunnassa suoritettavista tutkinnoista mm. siten, että talousoikeus jaettiin kahdeksi oppiaineeksi, maa- ja vesioikeudeksi sekä työoikeudeksi. — Lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimuksissa oli tosin esiintynyt nimike »työoikeus» aina vuodesta 1931 asti. Talous-

oikeudesta tuli voida erottaa *yhtenäinen* oikeusnormien ryhmä, joka muodostaisi materiaalin työoikeudelliselle tutkimukselle ja opetukselle. Lisäksi tuli pystyä kehittämään *yhtenäinen tapa tarkastella ja hahmottaa* noita normeja eli *luoda systeemi*. Siviilioikeudellisiksi katsotuista työ- ja työehtosopimusnormeista ja toisaalta talous- tai julkisoikeudelliseksi mielletystä sosiaalilainsäädännöstä tuli pystyä systematisoimaan normimaailman tasossa tietty *yhtenäinen normisto*. Vain vallitsevia tieteellisyyskriteeristöjä noudattaen oli mahdollista siviilioikeuden »puusta» erottaa työsopimusoikeus ja yhdistää se työväensuojelulakien kanssa omaksi oikeudenalakseen. — Edellä esitetyt Böökin, Mannion, Hiitosen ja Lehtisenkään esitykset eivät täyttäneet riittävästi tätä vaatimusta. Tämä onnistui vasta Sipilältä, jolla oli etevänä tutkijana melkoisia teoreettisia valmiuksia.

Sipilä rakensi tämän identiteetin väittämällä tietyillä normistoilla olevan lähtökohtaisesti *sama sovellutusala*. Tämä yhtenäinen sovellutusala oli määritettävissä työsuhteen käsitteen kautta. *Työsuhteen käsitteestä* (eikä työsopimuksesta) tuli näin se väline, jonka kautta operoiden voitiin perustella itsenäisen oikeudenalan, työoikeuden olemassaolo. Tällainen menettely tyydytti tuolloin vallinneet tieteellisten menetelmien kriteerit. Näin oikeudenalasytematiikka rakennettiin tältäkin osin käsitesystematiikan avulla.

Kun työoikeus tuli tällä tavoin osoitetuksi omaksi tieteen- ja oikeudenalakseen, merkitsi se samalla sitä, että tästä systematisointitavasta tuli myös tämän tieteenalan *yleisten oppien keskeinen osa*. *Työoikeuden identiteetti rakentui juuri tällaisten yleisten oppien syntymisen varaan*. Työoikeus sai siten omaa teoreettista pohjaansa. — Samassa yhteydessä Sipilä omaksui myös absorptioteorian mukaisen kannan.²¹

Työoikeuden alan täsmentäminen (rajankäynti muihin aloihin) tapahtui työsuhteen käsitteen kautta. Sipilän mukaan työoikeuden määrittely

oikeuden säädösluettelossa olevat säädökset ryhmiteltiin ensimmäisen kerran v. 1930 tutkintovaatimuksissa, jolloin erään sen seitsemästä ryhmästä otsikko oli »työväenlainsäädäntö». Tämä nimike muutettiin »työoikeudeksi» v. 1931. Tutkintovaatimukset olivat kuitenkin yhteiset talousoikeuden oppiaineessa aina vuoteen 1952 saakka. — Mainittakoon, että edelleenkin esim. »Bibliografia juridica fenica» -teoksessa työoikeudellinen tutkimus on luokiteltu osaksi talousoikeutta.

²¹ Sipilä, Käsite, s. 95.

tuli tapahtua sellaisen käsitteellisen täsmällistämisen avulla, joka osoitti, millainen työsuhde on ko. säännösten kohteena. Työoikeuden alan täsmäntämiseksi (nk. reviirin rajojen käymiseksi) *Sipilä* pyrki löytämään ne kriteerit, joiden avulla voidaan erottaa nimenomaan työoikeuden kannalta relevanttinen työtoiminta. Näiden kriteerien löytämisessä tuli hänen mukaansa edetä asteittain, erottelevia tunnusmerkkejä lisäten ja siten päätyen lopulta työsuhteeseen työoikeudellisenä kategoriana. Työoikeudellisen työsuhteen käsitteen alaa hän siis pyrki täsmäntämään deduktiivista luokkalogiikkaan perustuvaa metodia hyödyntäen seuraavasti.²²

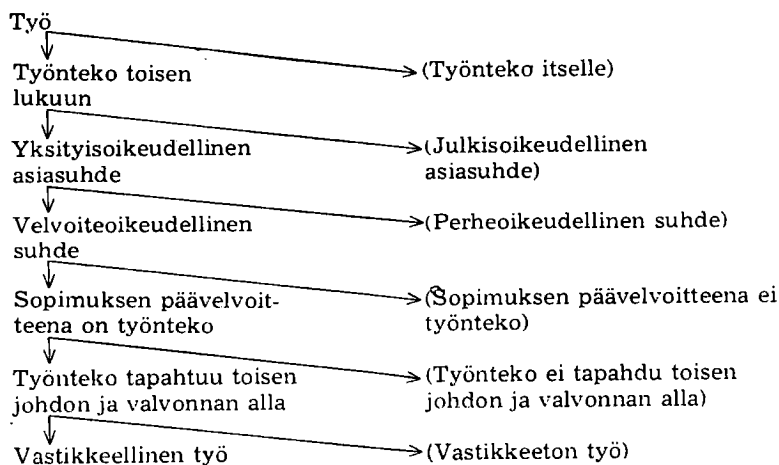
Sipilä lähti deduktiossaan »työn» käsitteestä, mitä hän piti elävän elämän eikä positiivisen oikeuden luomana. — Tästä hän erotti seuraavaksi työn teon toiselle eli toisen lukuun tehtävän työn. — Kolmas erotuskriteeri oli se, onko työn teko toiselle julkisoikeudellinen vai yksityisoikeudellinen. Työoikeuden kannalta relevantille työtoimintasuhteelle on tyyppillistä, ettei se ole julkisoikeudellinen suhde. Näin jäi käsiteltäväksi vain se työsuhde, jolla on yksityisoikeudellinen luonne. — Näistäkin hän erotti pois kaikki muut suhteet, paitsi velvoiteoikeudelliset työsuhteet. Näin mm. perheoikeudelliset suhteet tulivat työoikeuden kannalta irrelevanteiksi. — Velvoiteoikeudellisista työntekosuhteista hän edelleen erotti työoikeuden kannalta merkityksellisiksi ne suhteet, joissa työn tekeminen on päävelvoitteena. Näin *Sipilä* omaksui *Lotmarin* esittämän absorptioteorian eli päätyyppiperiaatteen mukaisen ajatustavan. — Seuraavana erotuskriteerinä oli direktio eli johdon ja valvonnan alaisuus. Työsopimus tarkoittaa juuri direktion alaista työntekoa tarkoittavaa sopimusta. Sen lähimmäksi yläkäsitteeksi *Sipilä* katsoi työnsuoritus sopimuksen sopimustyyppin eli ilman direktiota tehtävää työtä koskevan sopimustyyppin. — Viimeisenä erotuskriteerinä oli vastikkeellisuus. Työn vastikkeellisuus kuuluu aina työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkistöön johdon ja valvonnan alaisuuden ohella.

Tällä tavoin edeten *Sipilä* siis pääsi työoikeudellisen työsuhteen käsitteen rajaamisessa lopputulokseen. Asiaa voidaan jälleen havainnollistaa kuvion avulla:²³

²² *Sipilä*, *Käsite*, s. 87—132.

²³ Vrt. *Routamo*, *Vastuu*, s. 45 ss.

Kuvio 9. Sipilän suorittama työsuhteen käsitteen »täsmällistäminen»

Vaikka Sipilä totesikin, että »työoikeudellisen työsuhteen käsitteellisen tunnusmerkkistö ei ole tyhjentävästi määritelty sillä, että työsuhteen sanotaan nojautuvan sopimukseen, jonka mukaan toinen sopijapuoli, työntekijä, sitoutuu toiselle, työnantajalle tekemään työtä vastiketta vastaan tämän johdon ja valvonnan alaisena», katsoi hän kuitenkin eräin (mm. pätemätöntä työsuhteen koskevin) lisähuomautuksin ja täsmennyksin tämäläisen luonnehdinnan riittävän työoikeuden alaa ja järjestelmää koskevassa yleisluontoisessa selvityksessä.²⁴

Työsuhteen alkamis- ja päättymisajankohtaa sekä työsuhteen luonnetta keston suhteen ei Sipilä vielä tässä tutkimuksessa käsitellyt. Työoikeuden käsitettä ja järjestelmää koskenut teos tähtäsi lähinnä työoikeuden erottamiseen muista oikeudenaloista sekä sen kattaman alan ja systematiikan selvittelyyn. Olennaista teoksessa oli työoikeuden määrittäminen työoikeudellisen työsuhteen käsitteen avulla sekä tuon peruskäsitteen essentiaalisten tunnusmerkkien tarkastelu.

Perussuhdeteoreettisen ajattelun tulemista hyväksytyksi tieteelliseksi teoriaksi olisi tuskin tapahtunut ilman Sipilän asiaa koskenutta uutta kirjoittelua. Myöhemmässä tuotannossa hän pyrki toistamaan, kehittämään ja perustelemaan näitä ajatuksiaan työoikeudellisesta perussuhteesta. Osa näistä oli myös puheenvuoroja teoriaa vastaan esitetyn kritiikin johdosta.

²⁴ Sipilä, Käsite, s. 132.

Sipilä nimitettiin v. 1941 talousoikeuden toiseksi professoriksi. Virkaanastujaisesityksensä »Työsuhde työoikeuden kannalta katsottuna» hän julkaisi vuoden 1943 lakimieslehdessä. Artikkelin alussa hän pyrki jälleen kuvaamaan sitä kehitystä, joka oli johtanut työoikeudellisen työsuhteen syntymiseen. Kehityksessä hän erotti *kaksi linjaa*: roomalaiseen oikeuteen pohjautuneen velvoiteoikeudellisen perinteen sekä germaaniin oikeuspiiriin kytkeytyneen henkilöoikeudellisen, patriarkaalisen perinteen. Kun nämä kaksi rinnakkaista kehityslinjaa yhtyivät teollistumisen ja sosiaalipolitiikan kehittymisen myötä tavalla, »jossa toisen velvoiteoikeudellinen aines sosiaalisten näkökohtien määräämänä liittyy toisessa esiintyvään henkilöoikeudelliseen elementtiin», oli tuloksena työoikeudellinen työsuhte, jonka hän katsoi saaneen definitionsa työsopimuslain työsopimuksen säädännäismääritelmässä.²⁵ — *Sipilän* tarkoittamaa kehityksen kulkua voitaneen selventää seuraavasti:

Roomalaisperäisen
velvoiteoikeuden
sopimustyyppistö
normeineen

Germaanisesta (ja kotimaisen)
oikeuspiiriin henkilö-
oikeudellinen tai
patriarkaalinen aines

Teollistumiskehitys ja
sosiaalipolitiikan nousu

- Työsopimus ja
- työsuhte

Tässä artikkelissa hän loi sekä lyhyen katsauksen työsopimuksen oikeudelliseen kehitykseen aina roomalaisesta oikeudesta lähtien että totesi sosiaalipolitiikan tuloksena syntyneen sosiaalista lainsäädäntöä. — Hänen oma näkökulmansa oli kuitenkin toinen kuin siviilioikeudellisen sopimustyyppistöjen tai sosiaalipolitiikan näkökulma. Se oli, kuten otsikkokin sanoo, *työoikeudellinen*. *Sipilä* määritteli työoikeuden, samalla tavoin perustellen kuin aikaisemminkin, niiden normien kokonaisuudeksi, jotka säännöstävät epäitsenäisen työn tekoa sekä sitä tarkoittavia ja siihen liittyviä sopimuksia ja olosuhteita. Tämä määritelmä ilmaisee hänen mukaansa kannanoton sen työsuhteen laatuun nähden, joka kuuluu työoikeu-

²⁵ *Sipilä*, LM 1943, s. 115—121.

den alaan. Työoikeudellinen työsuhde ei ole sama kuin BGB:n säännöstyöpalvelussopimus. Työsuhteelta vaaditaan työoikeudellisessa merkityksessä työntekijän olemista epäitsenäisessä asemassa.²⁶

Tärkeän positiivisoikeudellisen tuen perussuhdeteorialle tarjosi VTSL. Suomen työoikeuden osalta on *Sipilän* mukaan työoikeudellista työsuhdetta tarkasteltaessa otettava lähtökohdaksi voimassa oleva *työsopimuslakimme*. Tämän lain sisältämässä säädännäismääritelmässä on työoikeudellinen työsuhde saanut definitionsa. (Vrt. Käsite-teoksen lähtökohtaan). Työsopimuslailla on *Sipilän* mukaan työoikeudellisen työsuhteen kannalta olennainen merkitys sikäli, että siinä säädetyt työsuhteen elementit, työnantajan johto ja valvonta sekä työntöön vastikkeellisuus ovat *välttämättömät* työoikeudellisen työsuhteen syntymiseksi. Mutta työsopimuslain tarkoittavaa työopimusta ei välttämättä vaadita. Niinpä hän katsoi, että työoikeudellinen työsuhde voi olla myös oppi- ja merimissopimuksen perustuva suhde, sekä että se voi olla olemassa sopimuksettakin syntyneenä tai sopimuksettomaksi tulleenä. Myös työvelvollisuussuhde on katsottava työoikeudelliseksi työsuhteeksi, vaikka se onkin julkisoikeudellinen.²⁷

Samoja ajatuskuluja *Sipilä* toi julki myös vuonna 1947 julkaistussaan teoksessa Suomen työoikeus I. Teos oli työoikeuden yleisesitys, jolle vuonna 1938 julkaistu kirja oli luonut systemaattisen pohjan. Hän toisti ajatuksensa luonteeltaan työoikeudellisesta työsuhteesta, jonka tunnusmerkistö on mainittu työsopimuslaissa. Työoikeuden hän määrittänyt kahdella tavoin. Paitsi että hän luonnehti työoikeutta kaikkien »työsuhdetta koskevien ja siihen asiallisesti liittyvien oikeusnormien kokonaisuudeksi», hän myös määrittänyt työoikeuden »niiden oikeusnormien muodostamaksi oikeudenalaksi, jotka säännöstyvät toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena palkasta tekemän työn ilmaisemaa työsuhdetta tai jotka tällaisten työsuhteiden tarkoituksen puitteissa muutoin koskevat niiden osapuolia».²⁸ — Alkuosan määreiden olemassaolo on itse asiassa vain tarkennusta, mutta jälkiosan osalta on tapahtunut jo hieman muutosta. *Sipilä* on joutunut ilmeisiin vaikeuksiin eräiden normien systematisoinnissa työoikeuteen kuuluviksi.

Tässä tapauksessaan *Sipilä* jälleen esitti mm. sen, miten työsopimus

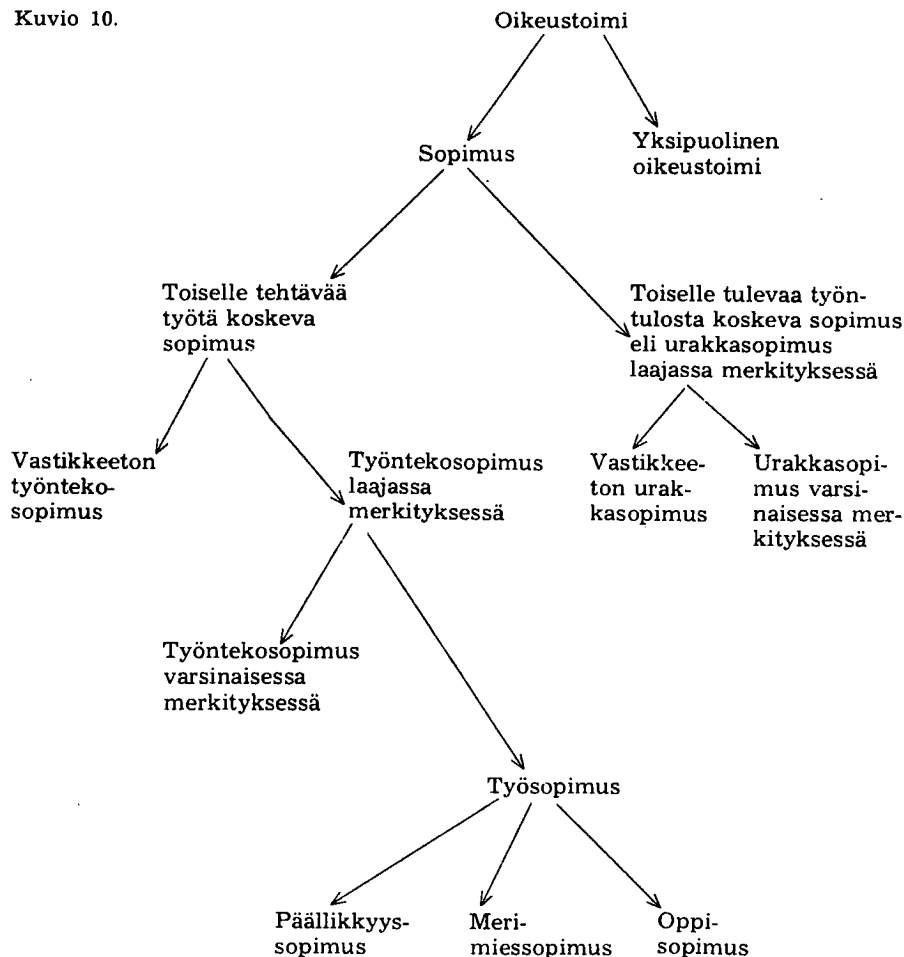
²⁶ *Sipilä*, LM 1943, s. 118—123.

²⁷ *Sipilä*, LM 1943, s. 121—125.

²⁸ *Sipilä*, Työoikeus, s. 16.

erotetaan lähikäsitteistä. Työsopimuksen lähimpänä yläkäsitteenä hän piti *työntekosopimusta*, joka eroaa edellisestä juuri siinä, että sen osalta puuttuu johdon ja valvonnan alaisuus. Työntekosopimus on siis sopimustyyppi, jossa toinen sopijapuoli, työn suorittaja, sitoutuu vastikkeesta tekemään työtä toiselle, työn teettäjälle. *Työntulossopimus* eli *urakkasopimus* taas eroaa sekä työnteko- että työsopimuksesta siinä, että se ei koske toiselle tehtävää työtä, vaan toisen hyväksi tulevaa työntulosta.²⁹ *Sipilä* esitti mm. työsopimuksen, työntekosopimuksen ja työntulossopimuksen keskinäisen suhteen ja niiden yläkäsitteet ja alalajit seuraavalla kuvialla:

Kuvio 10.

Tämä »sukupuu» osoittaa havainnollisesti *Sipilän* loogis-deduktiivisen ajatuskulun. Kysymys on siis erottelevasta, absorboivasta menettelystä *siviilioikeudellisten sopimustyyppien osalta*. — On huomattava, että *työsuhde* ei ole systemaattis-teoreettinen *sopimustyyppi*, vaan oikeudellinen suhde, jolla on erikoinen todellisuuskysyntänsä. Työsopimus on siis *Sipilän* mukaan siviilioikeudelliseen sopimustyyppistöön liittyvä osa. Työsuhde taas on eri tason käsite, joskin työsuhde normaalisti syntyy työsopimuksen perusteella.

Kirjassaan *Sipilä* kertoi jälleen siitä, miten ja mistä syystä työsopimusta koskeva oikeus lähentyi sosiaalipoliittista työväenlainsäädäntöä vuosisatamme alussa. Hän totesi pandektioikeudellisten työtä koskevien sopimustyyppien (vuokratyyppien) rinnalla olevan eri elinkeinoaloilla työsopimuksia, joissa oli määräävänä näiden alojen erikoisnormit. Näissä erikoisalojen sopimuksissa oli ns. henkilöoikeudellinen elementti, joka oli tunnusmerkillinen useiden Euroopan maiden kansalliselle oikeudelle. Tämä henkilöoikeudellinen elementti oli mm. ammattikuntalaitoksen oppipoikien ja kisällien sekä ruukkien työväkien sopimuksissa. Vaikka liberalististen käsitysten päästyä valtaan katsottiinkin, että työsuhde oli periaatteessa vain velvoite- ja varallisuus-oikeudellinen suhde, jouduttiin kuitenkin käytännössä muihin kuin lähtökohdan edellyttämiin tuloksiin. Työntekijän alistussuhde työnantajaan todettiin oikeudellisestikin merkitykselliseksi. Työntekijän riippuvaisuus työnantajasta synnytti myös työsopimuksen laatua koskevan tekijän, totesi *Sipilä*. Näin muodostui se pohja, jolle työoikeus rakentuu. Työsopimusta koskevat normit lähenyivät tässä kehityksessä nuorta työväenlainsäädäntöä muodostaakseen sen kanssa vieläkin nuoremman oikeudenalan, työoikeuden. Tuo työoikeus levittäytyi käsittämään kaikki määrätynlaista työsuhdetta koskevat ja siihen asiallisesti liittyvät oikeusnormit. — Työsopimuslaissamme olevan työsopimuksen määritelmään sisältyy hänen mukaansa se henkilöoikeudellinen aines, jota on pidetty luonteenomaisena työoikeudelliselle työsuhteelle yleensä. Tämä tekijä, johdon ja valvonnan alaisuus, on työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkki, joten työsopimuslaki, niin yleislaki kuin se onkin, samalla on sen erityisalan laki, jota työoikeus edustaa.²⁹

Sipilä esitti ko. työoikeuden oppikirjanakin käytetyssä teoksessa myös muut perussuhdeteoriaansa liittyvät väitteet. Hän totesi, että *työsopimus* ja *työsuhde* ovat eri asioita. Ne kuitenkin liittyvät läheisesti toisiinsa silloin, kun työsuhde perustuu työsopimukseen. Työsopimus tarkoittaa

²⁹ *Sipilä*, Työoikeus, s. 53—59.

³⁰ *Sipilä*, Työoikeus, s. 10—12.

nimensä mukaisesti itse sopimusta, kun taas *työsuhteella* tarkoitetaan sitä oikeussuhdetta, joka syntyy sopimuksen täyttämisen pääsuorituksen alkaessa eli silloin, kun työntekijä ryhtyy työhön. Työsuhteen olemassaolo merkitsee siis, että työntekijän päävelvoitteen täyttäminen on jo alkanut. Työnantaja puolestaan voi aloittaa oman päävelvoitteensa täyttämisen tämän vielä merkitsemättä työsuhteen alkamista. Työsuhteen alkamisen ajankohdan määrää siis se, milloin työnteko tosiasiallisesti alkaa. Tähän asti vallitsee sopijapuolten välillä vain työsopimussuhde.³¹

Sipilän mukaan kerran alkanut työsuhde kestää kokonaan riippumatta siitä, onko työntekijä työssä joka päivä vai ainoastaan päivän pari viikossa. Määrättyyn työsopimukseen perustuva työsuhde kestää niin kauan kuin sopimuskin. Tältä osin voidaan epätasällisyyteen syylistymättä työsuhteen kesto aika ilmaista puhumalla työsopimuksen kestoajasta. Aina ei kuitenkaan työsuhteen kesto aika ole sama kuin sen työsopimuksen, jonka perusteella työsuhde on syntynyt. *Työsuhteen kesto aika voi olla työsopimuksen kesto aikaa pitempi*, jos esimerkiksi sopimus on tehty määräajaksi ja työntekijä jää edelleen työhön tuon ajan kuluttua. Määräaikainen sopimus kylläkin tällöin päättyy, mutta edelleen jatkuva työsuhde saa perusteekseen uuden sopimuksen, joka syntyy konkludenttisesti ellei työsuhteen ehdoista nimenomaisesti uudelleen sovita.³²

Sipilä määrittänyt nyt myös käsitteet *työnantaja* ja *työntekijä* siten, kuin ne on vielä myöhemminkin määritetty. Hän katsoi, viitaten yhtenäisen soveltamisalan lähtökohtaan, että niissäkin tapauksissa, joissa puhutaan vain työntekijästä, voidaan edellyttää tarkoitettavan nimenomaan ja ainoastaan sellaista henkilöä, jonka työsuhteella ovat nuo (työsuhteen käsitteen) tunnusmerkit. Termi *»työnantaja»* ja *»työntekijä»* tarkoittavat, ellei muuta ilmene, työoikeudellisen työsuhteen osapuolia. Muussa merkityksessä niitä ei pitäisikään käyttää, totesi *Sipilä*.³³

Seuraavana vuonna Suomalaisen lakimiesyhdistyksen juhla julkaisussa ilmestyneessä kirjoituksessa *»Työoikeudellinen perussuhde»* *Sipilä* jälleen toi pääajatuksensa esiin. Hän totesi jopa, että *»lainsäätäjä on säästänyt Suomen tietoisopilta työoikeudellisen työsuhteen selvittämisen vaivan ja antanut siitä 'valmiin' säädännäismääritelmän.»* Hän katsoi, että mikäli kielletään VTSL:ssa mainitut tunnusmerkit täyttävän työsuhteen

³¹ *Sipilä*, Työoikeus, s. 50 s.

³² *Sipilä*, Työoikeus, s. 51 ja s. 80 s.

³³ *Sipilä*, Työoikeus, s. 13.

olevan työoikeudellinen perussuhde, merkitsee se työoikeuden pirstoutumista palasiksi, joiden kokoaminen on toivoton tehtävä.³⁴

Tässä kirjoituksessa hän pyrki myös tarkastelemaan lainsäädäntöä ja osoittamaan työoikeudellisen työsuhteen yhtenäisen määritelmän olemassaoloa etenkin vuonna 1946 annetussa laissa Kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista. Tässä laissa ei oltu mainittu vastikkeesta mitään sovellutusalasäännöksessä. Hän torjui liiaksi sanamuotoon perustuvan tulkinnan. »Jos jokaisen työntekijän edunsuojaa tarkoittavan lain soveltamisalaa tutkittaisiin sen mukaan, millaisin sanoin työsuhte on siinä ilmaistu, ottamatta huomioon, ettei lainsäätäjällä ilmeisestikään ole ollut tarkka työsuhteen määrittelyssä tai ettei aina ole tarkoitettukaan nimenomaista työsuhdetta koskevan määritelmän antamista, jouduttaisiin siihen, että laki, jossa ei ole ilmaistu edes direktion, saati palkan tunnusmerkkiä, tulisi sovellettavaksi niin laajasti, ettei sitä ole siten sovellettavaksi tarkoitettu eikä myöskään siten sovellettu. Samalla tällainen asian luonteen vastainen tulkinta, kuten sanottu, hajoittaisi työoikeuden yhtenäisyyden: olisi lopuksi todettava, ettei nimenomaan työoikeudelle tunnusmerkillistä työsuhdetta ole olemassakaan».³⁵

Sipilä huomautti myös tässä yhteydessä vuonna 1930 annetun työturvallisuuslain osalta, että vaikka siinä ei olekaan mainittu muita työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkkejä kuin se, että työtä tehdään toisen lukuun, on katsottava selväksi, että siinäkin on kysymys direktion alaisesta työstä.³⁶

Työväenvakuutuslehdessä vuonna 1950 ilmestyneessä kirjoituksessa »Tapaturmavakuutuslain soveltamisalan yleissäännös» *Sipilä* tarkasteli vuonna 1948 säädetyn tapaturmavakuutuslain ilmaisemaa työsuhteen määritelmää.³⁷ Hän arvosteli aikaisempaa tapaturmavakuutuslakia ja

³⁴ *Sipilä*, Juhlajulkaisu 1948, s. 497.

³⁵ *Sipilä*, Juhlajulkaisu 1948, s. 498. — Hänen asiantuntemustaan ei oltu käytetty hyväksi tämän lain valmistelussa niinkuin tapahtui TAL:n ja TVL:n osalta. Ks. lähemmin jaksoa 3.4.

³⁶ *Sipilä*, Juhlajulkaisu 1948, s. 499. — Tässä yhteydessä *Sipilä* huomautti myös siitä, että työoikeudellisissa laeissa direktiolta voidaan edellyttää erilaista voimakkuutta. Työturvallisuuslain edellyttämän direktion hän katsoi ylittävän työsopimuslain direktiovaatimuksen. TVL:n soveltamisessa edellytettyä direktiota hän piti VTSL:ssa tarkoitettua direktion vähimmäisasteen kriteerinä.

³⁷ *Sipilä*, TVak 1950, s. 35—38 ja s. 55—59. — Tämä määritelmä on muotoiltu *Sipilän* ajatusten mukaan. Ks. lähemmin jaksoa 3.4.

katsoi lainsäätäjän tuolloin tehneen virheen (huom.), kun lakiin oli lisätty määreeksi se, ettei ko. henkilöä ollut pidettävä itsenäisenä yrittäjänä. Käsite »itsenäinen yrittäjä» karakterisoi *Sipilän* mukaan henkilön asemaa talouselämässä. Työsopimuksen osapuolena olevaa ei voida kutsua itse-näiseksi yrittäjäksi. — Työoikeudellisen työsuhteen määritelmää uudessa tapaturmavakuutuslain 1 §:ssä *Sipilä* piti asiallisesti samana työsopimuslain määritelmän kanssa. VTSL:n ja TVL:n 1 §:ssä olevat määritelmät sisältävät kumpikin työsuhteen kaikki käsitteelliset (essentiaaliset) tunnusmerkit. Ne ovat *ehdottoman tarpeelliset*, jotta olisi kysymys työoikeudellisesta työsuhteesta. Ne ovat hänen mielestään myös täysin riittä-vät työsuhteen erottamiseen kaikista muista suhteista. — *Sipilä* katsoi myös, että tapaturmavakuutuslain soveltaminen edellyttää alkanutta työ-suhdetta. Pelkkä työsopimus ei synnytä hänen mukaansa oikeutta korvaukseen työtapaturman johdosta.

Seuraava perussuhdeteorian kehityksen kannalta merkillepantava *Sipilän* kirjoitus oli Työväenvakuutuslehdessä vuonna 1960 julkaistu artik-keli »Vähäisiä huomioita työsuhteen direktiokriteeristä».³⁸ Hän totesi aluksi ratkaisun siitä, onko kyseessä työsuhte vaikeo jokin muu oikeussuhde, riippuva usein siitä, onko työtä katsottava tehdyn toisen johdon ja valvonnan alaisena. Hän katsoi, ettei oikeuskäytännössä ole aina kuiten-kaan otettu huomioon »työoikeudelliselle direktiolle ominaista erityistä sävyä», jota hän halusi luonnehtia siten, että »se pikemminkin omalta osuudeltaan on varmistamassa sitä, mikä oikeussuhteen kokonaiskuvassa muiden tunnusmerkkien puolella viittaa työsuhteen olemassaoloon, kuin perustamassa työsuhdetta ikäänkuin vetämällä sen muut tunnusmerkit seurakseen.» Jollei tätä direktio »omalaatuista erityisluonnetta» oival-leta, seuraa siitä helposti työsuhteen laajentaminen sellaisillekin elämän-aloille, joilla ei ole kysymys työvoiman käyttämisestä toisen lukuun. Vai-keudet direktio mukanaoloa koskevan »diagnoosin» tekemisessä johtu-vat osaltaan myös siitä, että johdon ja valvonnan ilmenemistä ei vaadita, vaan pelkkä oikeus direktioon riittää.

Po. artikkelissaan *Sipilä* tarkasteli myös kotityöntekijöiden asemaa. Hän katsoi kotirauhan periaatteesta johtuvan sen, että työtä omassa asun-nossaan tekevän voidaan vain erityisten perusteiden nojalla katsoa toimi-van toisen johdon ja valvonnan alaisena. Toiselle sopijapuolelle tulee

³⁸ *Sipilä*, TVak 1960, s. 3—6 ja s. 31—34.

³⁹ *Sipilä*, TVak 1960 s. 33 s.

olla tällöin annettu oikeus johtoon sekä valvontaan. Tällaista oikeutta ei voida edellyttää olevan, ellei se sopimussuhteesta nimenomaisesti ilmene. *Sipilä* totesi pitävänsä onnettomana sitä ratkaisua, että »direktio-oikeuden vaatimusta vähentämällä tulkinnoitse laajennetaan työsuhteen käsitettä». Täten se työoikeudellinen lainsäädäntö, jonka yleisenä soveltamisperusteena on työoikeudellinen työsuhte ilman kotityötä koskevaa poikkeusta viedään kotien vieraaksi. Toisaalta hän myönsi kylläkin, että myös kodissaan vastikkeesta toisen lukuun työskentelevät tarvitsevat suojelua ja sosiaaliturvaa.³⁹

Vuonna 1961 julkaistun kirjasarjan »Oma maa» kymmenennessä niiteessä oli myös *Sipilän* artikkelit »Työoikeus ja sen perusta» sekä »Työntekijäin suojelu ja sosiaaliturva». Ensiksimainittu artikkeli sisältää po. aiheen kannalta eräitä mielenkiintoisia ajatuksia. — Jaksossa, joka koski työoikeuden syntymistä,⁴⁰ *Sipilä* loi jälleen lyhyen katsauksen historiaan. Vaikka hänen mukaansa työsuopimusta oli tutkittu ammoisista ajoista alkaen, ei työsuhdetta koskevien säännösten yhtenäistä kokonaisuutta vielä tämän vuosisadan alkaessa missään maassa oivallettu. Teollistumiskehityksen myötä syntyneet sosiaalipoliittiset säännökset olivat *Sipilän* mukaan vieraita työsuopimusta käsittelevälle yksityisoikeudelliselle tutkimukselle. Niin kauan kuin jako yksityisoikeuteen ja julkisoikeuteen hallitsi oikeudellista ajattelua siinä määrin, että työsuopimusta koskevien normien katsottiin niiden yksityisoikeudellisen luonteen takia olevan etäällä julkisoikeudellisista suojelu- ja huoltosäännöksistä, ei työoikeuden syntymisen hetki ollut vielä koittanut. Työntekijän turvaksi tarkoitettu sosiaalinen lainsäädäntö oli työoikeuden alkulähteenä, mutta se ei luonut työoikeutta. Työoikeus syntyi vasta siitä oivalluksesta, että kaikki työsuhteeseen kohdistuvat säännökset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden niiden yksityis- tai julkisoikeudellisesta luonteesta riippumatta, ja että työsuopimus työn toiselle tekemistä tarkoittavana sopimuksena määräytyy tunnusmerkkiensä puolesta sen mukaan, mikä yhteys sillä on sosiaaliseen lainsäädäntöön. Työsuhteen oikeudelliseenkin tunnusmerkistöön sijoittuu, tosin laadultaan muuttuneena, se henkilökohtainen alitussuhde, joka oli ominaista patriarkaaliselle työsuhteelle. Suomi oli *Sipilän* mielestä onnellisessa asemassa niihin maihin verraten, joissa ei ollut työsuopimusta laissa määritetty, siinä, että nimenomaan työoikeudel-

⁴⁰ *Sipilä*, Työoikeus ja sen perusta, s. 119 s

lista työsopimusta vastaava sopimus on laissa tarkasti määriteltynä. Tälle käsitteelle voidaan siten rakentaa meillä kiinteäksi kokonaisuudeksi muodostuva järjestelmä.

Sipilä totesi edelleen, että sosiaalipoliittisen lainsäädännön rinnalle sijoittuvaa työsopimuksen käsitettä on monella taholla pyritty määrittelemäänkin sosiaalisia aineksia hyväksikäyttäen. Esim. siten, että työntekijä-käsitteen yhtenä kriteerinä on pidetty yhteiskunnallista ja varallisuusasemaa. Suomen lain kannalta on katsottava, että *asian ratkaisevat yksinomaan oikeudelliset tunnusmerkit*: työntekijä on se, joka sopimuksen perusteella tekee työtä toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena. Näinollen vain johdon ja valvonnan alaisuudesta johtuva alistussuhde synnyttää työsuhteen, eikä taloudellinen riippuvuus eikä yhteiskunnallinen asema.

Eräänlainen *historiikki* ja *tilitys* itse perussuhdeteorian kehityksen osalta sisältyy Caseliuksen ja Rekolan juhlaulkaisussa olevaan artikkeliin »Työsopimuksen vaiheilta vanhaa ja uutta». — Tässä artikkelissa ⁴¹ *Sipilä* totesi jälleen viime vuosisadalla syntyneen ns. tehdas- eli työväenlainsäädännön »näyttäneen aikaisemmin edustavan omalaatuista uutuutta, jota tuolloiset lakimiehet pikemminkin väheksyivät kuin pitivät vuosisataisperintöä oleviin oppeihin liitettäväksi kelvollisena aineksena». Tieteellisen tarkastelun kohteena se ei aluksi saavuttanut tunnustusta. Uuden opin alan, nykyaikaisen työoikeuden, syntymistä vaikeutti *Sipilän* mukaan varsinkin työsopimuksen juuttuminen siviilioikeuteen niin lujasti, ettei sitä hevin katsottu voitavan irroittaa edes yhteisalueeksi. Työoikeus ei kuitenkaan voinut täyttää kokonaisjärjestelmän vaatimuksia ennen kuin siihen sisällytettiin myös työsopimusta koskevan lainsäädännön käsitteleminen. Ennen pitkää kuitenkin vallitsi yksimielisyys uuden opin alan merkityksestä. — Erheellisiä käsityksiä vallitsi *Sipilän* mukaan myös työsopimuslain soveltamisalasta. Maallikon mielipiteen mukaan työsopimuslaki koski ilmeisesti vain ns. ruumiillista työtä. Henkisen työn tekijäin katsottiin kuuluvan eri ryhmään erinäisistä syistä. Ehkä vasta sen johdosta, että vuosilomalaki ja tapaturmavakuutuslaki ulotettiin kaikkiin työntekijöihin käyttämällä sovellutusalan määrittelemiseksi työsopimuksen ja työsuhteen tunnusmerkkejä, jotka olivat samat kuin työsopimuksen ja työsuhteen definioimiseksi käytetyt, käsitys työsopimuslain yleisestä sovellutusalasta alkoi levitä suuren yleisön keskuuteen.⁴²

⁴¹ *Sipilä*, Juhlaulkaisu 1963, s. 227—230.

⁴² *Sipilä*, Juhlaulkaisu 1963, s. 227 s.

Sipilä toisti käsityksensä siitä, että työ sopimuslaki työoikeudellisena yleislakina muodostaa työntekijäin suojele- ja huoltolainsäädännönkin sovellutusalan yleisen perustan. Tätä sovellutusperustan samuutta hän ilmoitti pitäneensä oikeana jo neljännesvuosisadan ajan, ja katsoi, että perimmältä myös käytäntö tukee tätä käsitystä, minkä *Jorma Vuorion* tutkimukset ovat vahvistaneet. Joissakin kohdin on kuitenkin *Sipilän* mukaan ilmennyt pyrkimystä työsuhteen rajojen ylittämiseen myös silloin, kun ylittäminen ei perustu lakiin. Ylin oikeusaste on toisinaan antanut ylitykselle siunauksensa ja toisinaan »taas palauttanut ulos päin pullistuneen rajaviivan lailliselle kohdalleen».⁴³

Vuonna 1968 ilmestyneessä oppikirjassa »Suomen työoikeuden pääasiat» *Sipilä* saattoi jo sanoa työoikeuden alan ja sen sisällytyksen jaotteleluineen olevan sen mukaisia, »millaisena työoikeutta meillä jo voitaneen sanoa totutun pitämään».⁴⁴ Tässä lyhyessä oppikirjassa hän esitti jälleen tiiviissä muodossa perussuhdeteorian pääajatuksia.⁴⁵

3.3.3. Perussuhdeteorian synnyn merkitys ja sen vakiintuminen

a) *Sipilän* työn arviointia

Sipilän anti työoikeudellemme on ollut erittäin merkittävä. Hän on pääpiirteissään luonut perustan vielä tänäkin päivänä vallitseville työoikeuden yleisille opeille. Myöhemmin on vain jossakin määrin pystytty etenemään siitä perustutkimuksen tasosta, jonka hän loi. Väitteet esim. eräiden henkilöryhmien olemisesta työoikeudellisessa työsuhteessa ovat kylläkin muuttuneet, mutta opillisten ajatusten tasossa ei ole juuri edistytty. Kuitenkin *Jorma Vuorion* tutkijatyön tuloksena on tapahtunut tärkeitä kehitysskeleitä työoikeuden yleisten oppien osalta. Hän hahmotti työsuhteen peruskäsitteen avulla kuvan työoikeuden normijärjestelmästä.⁴⁶

Työoikeus syntyi oikeuden- ja tieteenalana omien yleisten oppiensa kehittymisen kautta. Ne tekivät mahdolliseksi työlainsäädännön tieteel-

⁴³ *Sipilä*, Juhlajulkaisu 1963, s. 229 s.

⁴⁴ *Sipilä*, Pääasiat, s. 5.

⁴⁵ *Sipilä*, Pääasiat, s. 3 s.

⁴⁶ *Vuorion* tutkimustyötä selostetaan jäljempänä jaksossa 3.3.4.

lisen systematisoinnin sekä tarkastelun yhtenäisestä näkökulmasta käsin. Työoikeus saavutti oman aseman oikeusjärjestelmässä julkisoikeudellista ainesta sisältävänä erityisen yksityisoikeuden alakohtaisuutena. Työoikeudellinen tutkimus sai täten tunnustetun aseman ja perustan. Perussuhdeteoriasta tuli perusta työoikeudelliselle normikokonaisuudelle ja sen tutkimukselle. Työoikeudellinen normisto siis rajattiin perussuhdeteorian avulla, ja normeja voitiin myös tarkastella systeeminä tämän työoikeudellisen näkökulman ja käsitteistön kautta. Työoikeudellinen näkökulma, jota *Sipilä* painotti, oli sama kuin perussuhdeteorian näkökulma.

Peruskäsitteeksi ei valittu sen enempää työsopimuksen kuin työntekijänkään käsitteitä. Siirtymällä työsopimustyyppistä työsuhteeseen oli mahdollista juridisesti yhdistää siviilioikeudellinen työsopimusnormisto ja talousoikeudellinen työväenlainsäädäntö mielekkäästi työoikeudeksi. Tämän asiallisena edellytyksenä oli se, että mm. VTSL:n soveltamisala korreloi riittävästi varsinaisen työväensuojelulainsäädännön soveltamisalan kanssa. Työsuhteen käsite tarjosi sopivan »lainopillisen kompromissin» tai sillan sopimusoikeuden ja sosiaalioikeuden välille.

Vaikka työsuhteen käsite muodostuikin työoikeuden peruskäsitteeksi, *Sipilä* ei alkuaan johtanut käsitteen tunnusmerkkejä lainsäädännöstä (VTSL 1 §:stä). Hän pyrki Käsite-teoksessaan työsuhteen tunnusmerkistömäärittelyyn suorittamalla erottelua mm. siviilioikeudellisten sopimustyyppien perustalta syntyvien oikeussuhteiden ja työsuhteiden välillä. Kuitenkin myöhemmin hän korosti sitä, että työsuhteen tunnusmerkistö oli *lainsäätäjän antama*, eikä tieteen tarvinnutkaan nähdä vaivaa tässä suhteessa. Hän katsoi VTSL:n 1 §:n työsopimuksen määrittelyn ilmaisevan myös työsuhteen tunnusmerkit. Voimassaoleva oikeus katsottiin siis olevan po. yleisten oppien mukainen.

Sipilä muodosti tärkeän kannanottonsa työoikeudellisten lakien yhtenäisestä soveltamisalasta ilman, että hän olisi erityisesti tarkastellut näiden lakien esitöitä tai oikeuskäytäntöä. Esimerkiksi VTSL esitöistähän lainvalmistelukunnan mietintö vuodelta 1908 on eräs keskeisimpiä asiakirjoja soveltamisalasäännöksen kehityksessä. Tätä dokumenttia, josta olisi käynyt ilmi eräitä kriteereitä ja tavoitteita tältä osin, ei ole huomiotu ainakaan eksplisiittisesti soveltamisalaväitteissä, vaikka perussuhdeteorian mukaan juuri VTSL:n soveltamisalasäännös on saanut keskeisen aseman. Kuten edellä tässä tutkimuksessa on selvitetty, *Sipilän* suorittama työsuhteen käsitteen deduktio ei täysin vastannutkaan LVK:n deduk-

tiota työsopimustyyppiä muodostettaessa.⁴⁷ — VTSL:n soveltamisalan määrittämisessä käytetyt kriteerit tulivat kuitenkin lavennettua olennaiseksi osaksi koko työoikeudelliseksi katsottavan lainsäädännön soveltamisalamäärittystä. Työoikeus itsenäisenä ja systemaattisena oikeudenalana rakennettiin näin työsuhteen käsitteen varaan, jonka määrittäminen olennaisilta osiltaan sai vaikutteita VTSL:n työsopimuksen määritelmällisyydestä. Työoikeuden yhtenäisyys saavutettiin väittämällä myös muiden työoikeudellisten lakien yleisen sovellutusalan olevan saman kuin VTSL:n. Tämän lain mukainen työsuhteen käsite ikäänkuin »korotettiin» kaikkien työoikeudellisten lakien soveltamisalamäärittämisestä lähtökohdaksi. Asiaa *Sipilä* perusteli etupäässä lakisystemaattisella argumentilla, työoikeuden yhtenäisyydellä. Tämän yhtenäisen sovellutusalakatsomuksen varaan rakentui työoikeuden koko järjestelmä.

Yhtenäisyyskorostuksen ymmärtää helposti, kun muistaa, että hän pyrki nimenomaan itsenäisen työoikeuden luomiseen maamme oikeusjärjestelmään. Itsenäisyyttä ei olisi tunnustettu ilman yhtenäistä systeemiä, omaa identiteettiä. Systeemiä oli tuonaikaiselle tieteelliselle lähestymistavalle välttämätön. Mutta tälle soveltamisalalle koskevalle yhtenäisyykselle on myöhemmin tullut myös käytännöllinen merkitys. Yhtenäiset sovellutusalat ovat olleet eräissä suhteissa tarkoituksenmukaisia ratkaisuja. Selkeyshän lisää oikeusvarmuutta ja ennalta-arvattavuutta.

Sipilän kehittämän perussuhdeteorian arvioinnissa on erityisesti syytä panna merkille se *taustaepistemologia*, josta käsin ko. oppi on muodostettu. Epistemologisina taustatekijöinä on edellä tässä tutkimuksessa erotettu käsitelainopillisen ja analyyttisen lakipositivismin vaiheet. Näitä taustavaihe-erotteluja hyödyntäen ja perussuhdeteorian kehitysvaiheet muistaen voidaankin väittää, että perussuhdeteoria, siinä muodossa kuin *Sipilä* sen on kehittänyt ja esittänyt, on *käsitelainopillisen lakipositivismin periaatteelle rakentuva teoriakokonaisuus*.⁴⁸ Näin voidaan tehdä monestakin syystä.

Arvo Sipilä, josta tuli talousoikeuden toinen professori v. 1941 ja oppituolin nimikkeenmuutoksen myötä työoikeuden professori v. 1952, aloitti yliopistolliset opintonsa Helsingin Yliopiston historiallis-kielitieteellisessä

⁴⁷ *Sipilä* pyrki hahmottamaan tiettyä oikeussuhdetta, kun taas LVK rajasi työsopimustyyppiä muista sopimustyypeistä.

⁴⁸ Myös *Vuorio* on korostanut perussuhdeteorian puhtautta ja sen juridisia kriteereitä. *Vuorio*, s. 39.

osastossa. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1920. Ylemmän oikeustutkinnon hän suoritti vuonna 1928 ja lakitieteen kandidaatin arvon vuonna 1932. Vaikka *Sipilä* toimi käytännössä varsin pitkään mm. vakuutusosalalla, oli hänen vuonna 1936 julkaistun väitöskirjansa teemana »Deliktiperusteisen vahingonvastuun teoreettinen rakenne Suomen varallisuus-oikeutta silmälläpitäen».⁴⁹ Tässä teoreettisessa työssään hän osoitti lahjakkuutensa, laajan perehtyneisyyden saksalaiseen tieteoppiin sekä metodologiset peruslähtökohtansa. Väitöskirjassaan hän näyttää olleen etenkin saksalaisen oikeustieteen vaikutusten alaisena.⁵⁰ Mutta hän pyrki myös omaperäisten ratkaisujen tekoon. Jo tämänkin tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että *Sipilä* oli omaksunut tuonaikaiset käsitelainopilliset ja lakipositivistiset tieteentekemisen maksimit. — Hän ei kuitenkaan ollut ankara lakipositivisti. *Kelsenin* edustamaa formaalis-loogista käsitystä oikeudesta *Sipilä* ei hyväksynyt, vaan asettui puolustamaan lähinnä *Kailan* esittämää, myös muodolliset ja aineelliset tarkoitukset huomioonottavaa käsitystä oikeudesta.⁵¹

⁴⁹ *Sipilän* elämänvaiheista ks. *Suvirannan* kirjoitus »Arvo Sipilä 70-vuotias» LM 1968, s. 183—191.

⁵⁰ Ks. virallisen vastaväittäjän Elpiö *Kailan* lausunto LM 1938, s. 57—83.

⁵¹ *Sipilä* omaksui mm. oikeudenvastaisuusopissaan käsityksen siitä, että käsitteellisesti ja sisimmässä olemuksessa oikeudenvastaisuus on olemukseltaan sama: norminvastaisuutta (lakipositivistinen näkemys). Mutta norminvastaisuus pelkkänä muodollisena kategoriana ei anna mitään kuvaa oikeudenvastaisuuden aineellisesta sisällyksestä. Oikeusnormit ovat *Sipilän* mukaan paitsi muodollisia kategorioita, myös aina adressoituja ja tahtopitoisia. Kysymys oikeudenvastaisuudesta liittyy oikeustahdon ja oikeusadressaatin väliseen suhteeseen. Imperatiivien osalta on kysymys myös mittapuun määrittämisestä inhimillisen käyttäytymisen arvostelemiselle yleensä. Tämä mittapuun on saatavissa selville siten, että tutkitaan mitä oikeus tarkoittaa käskyjensä ja kieltojensa kautta saavuttaen. — *Sipilä* asettui puolustamaan ns. aineellista oikeudenvastaisuuskäsitystä. Hän näki formalistisen oikeudenvastaisuuskäsityksen liittyvän ankaraan lakipositivismiin, jonka mukaan lain tunnusmerkistöistä käy ilmi sekä norminvastaisuus että oikeudenvastaisuus. *Sipilän* mielestä positivistinen käsitys nojautuu tavallaan oikeuden muodolliseen tarkoitukseen ja positivistisen käsityksen mukaan niin oikeudenvastaisuus kuin oikeudenmukaisuuskin on etsittävä yksinomaan positiivisessa oikeudessa ilmaistuista normeista. Tällaisen ankaran positivismin mukaisen käsityksen *Sipilä* kuitenkin hylkäsi, ja kysyi sitä, merkitseekö tämä myös luopumista asian juridisesta käsittelystä. Näin käy *Sipilän* mukaan silloin, kun muodollisjuridisen oikeudenvastaisuuskäsitteen rinnalle nostetaan sosiologisesti väritynyt oikeudenvastaisuuskäsite, joka saattaa olla ristiriidassa positiivisen normin kanssa. Juridisesta käsittelystä luopumista ei kuitenkaan tapahdu materiaallisen oikeu-

Selvä kytkentä konstrukttiivisen käsitelainopin metodisiin perusajatuksiin näkyy siinä, että hänen mukaansa varsinaisen oikeustieteen tehtäviin kiistattomasti kuuluu oikeusmaailmassa esiintyvien ilmiöiden käsitteleminen siten, että ko. materiaalista niiden yhteisiä tunnusmerkkejä tutkimalla muodostetaan oikeudellisia käsitteitä. Oikeustiede ei *Sipilän* mielestä operoi ainoastaan oikeudellisilla käsitteillä, vaan tarvitsee tarkeituksiinsa myös muunlaisia käsitteitä, jotka silloin ovat kaikki oikeusalan käsitteitä.⁵²

Sipilän mukaan tieteen tunnusmerkkinä on järjestelmällisen kokonaistiedon antaminen tutkimusobjektista. Tiedonobjektin ilmaiseminen yksittäistiedoin ei ole tiedettä. Tieteeltä vaaditaan tiettyjen yhteyksien avulla aineistoa järjestelvien näkökohtien esittämistä kokonaisen, yleiskatsauksellisen ja yhtenäisen kuvan luomiseksi tutkimuksen kohteesta. Tieteelliselle käsittelylle on olennaista yhtenäisyysvaatimus, joka on ilmauksena tutkimuksen samuusperiaatteen (principium identitatis) soveltamisesta, s.o. tiedonobjektin tarkastelusta muuttumattomasti samasta näkökulmasta, jonka mukaan tarkasteluobjektikin samalla määräytyy. Samuusperiaate sisältää myös tiettyjen käsitteiden muuttumattomuusvaatimuksen. Teoreettinen tarkastelu pyrkii ilmiöiden selvittämiseen siten, että esityksestä muodostuu asianomaisen alan ymmärtämiseen ja sitä koskevan kokonaistiedon omaksumiseen sovelias systeemi, järjestelmä. Järjestelmän aineksien valinnassa ainesten tiettyjä yhteyksiä silmälläpitävä näkökohta on määräävä sanottuna samuusperiaatteena. Puhtaan teorian prinssiippinä on näin muodoin systematisointi. *Sipilän* mukaan teoreettinen tiede muodostaa käsitteensä yleistämisen tietä, eliminoimalla yksittäisseikoista sen, mikä ko. käsitteenmuodostuksen kannalta on irrelevanttia ja tuomalla esiin sen, mikä on käsitteelle tunnusmerkillistä. Tiedonobjektin systemaattista relevanssia teoreettisen tieteen alalla vastaa *Sipilän* mukaan praktillisissa tieteissä normatiivinen relevanssi, jolla hän tarkoittaa välikappaleen soveltuvaisuutta tarkoitukseen ja sitä vastaavaan yhtenäisen näkökohdan määräämään systeemiin. Tässä yhteydessä hän viittasi saksalaiseen kirjallisuuteen.⁵³

denvastaisuuskäsitteen kanssa, kun se kuitenkin pitäytyy muodollisuusjuridisen käsityksen yhteydessä, mutta tunnustaa sille materiaallisen sisällyksen. — Ks. *Sipilä*, *Delikti*, s. 193, 220, 237, 240 ja 338—341.

⁵² *Sipilä*, *Delikti*, s. 248 ja av. 51.

⁵³ *Sipilä*, *Käsite*, s. 14 s.

Kehittäessään teoriaansa työsuhteen käsitteestä työoikeudellisena perussuhteena, hän toteutti juuri näitä tieteellisyyskriteereitä ja oikeustieteelle mieltämiään tehtäviä. *Sipilä* kehitti perussuhdeteorian eräänlaiseksi tieteisopilliseksi maksimiksi oikean ratkaisun tekemiselle. Juridiset tunnusmerkistökriteerit työsuhteen käsitteelle olivat perussuhdeteorian kehittämisessä tärkeällä sijalla, koska täten voitiin ja tuli tehdä yhtenäisiä eri työlakien sovellutusalaratkaisuja sekä myös osoittaa työoikeuden ala ja itsenäisyys.

Työoikeudellisen työsuhteen käsitteen kehittely on siis eräs esimerkki osittain *lakipositivistisesta ja varsinkin konstrukttiivisen käsitelainopin menetelmästä*. Työoikeudellisen työsuhteen käsite on johdettu ns. »oikeusmaailmassa esiintyviä ilmiöitä tutkimalla ja niille yhteisiä tunnusmerkkejä osoittamalla».

Lähtemällä tietyllä tavalla määritetystä työsuhteen peruskäsitteestä saatettiin määrittää myös muita käsitteitä ja näin luoda käsitteverkko ja eräiden muiden ajatusten myötä kokonainen järjestelmä. — Vielä nykyäänkin työoikeudellisten asioiden hahmottamisessa käyttämämme keskeiset käsitteet ovat alkuaan määritellyt tällaisen ajattelutavan tuloksena.

Perussuhdeteoria kehittyi siis konstrukttiivisen lakipositivismin kriteeristöt täyttäväksi teoriaksi. Täyttäessään nämä vaatimukset teoria »istui» hyvin tuonaikaisessa »tieteellisyysilmastossa». Vain nämä edellytykset täyttäen *Sipilä* pystyi osoittamaan työoikeuden olevan olemassa itsenäisenä tieteenalana. Perussuhdeteoria oli alkuaan varsinaisesti suunnattukin *tiedemiesyhteisölle*. Tieteellisen yhteisön puitteissa oli varsinaisesti mielekästä pyrkiä uudenlaiseen oikeudenala- (reviiri-) jakoon. Työoikeudelle tuli pystyä luomaan samanlaiset yleiset opit kuin muillekin oikeudenaloille oli luotu. Voidaan myös sanoa, että täten työoikeus »lainopillistettiin»: työlainopin yleiset opit muovattiin samalle abstraktiotasolle ja samat tieteellisyyskriteeristöt täyttäviksi kuin mm. siviilioikeuden osalta oli asia.

Perussuhdeteoria muodostui näin juridiseksi oppirakennelmaksi, joka, kuten muutkin lainopin teoriat, jättää huomioonottamatta eräitä (todellisuuden) havaintomaailman piirteitä. Perussuhdeteoriakin *valikoi eräät asiat juridisesti relevanteiksi ja painottaa* eräiden merkitystä suhteessa muihin asioihin ja toisiinsa.

Käsitelainopillisten tieteellisyyskriteeristöjen mukaan ei tulkintatoi-

minta ollut mahdollista kuitenkin puhtaasti teoreettis-spekulatiivisesti. *Lakipositivistinen epistemologia edellytti, että teorian oli saatava tukea laeista.* Tämä edellytys tai vaikeus voitettiin siten, että työsuhteen käsitteen tunnusmerkit katsottiin ilmaistun VTSL:ssa sekä myös eräissä muissa laeissa. Kun voitiin katsoa, että työsuhteen käsitteen tunnusmerkit olivat laissa ilmaistut eli legaaliset, seurasi siitä (olettaen lainsäätäjän olleen looginen) *Sipilän* mukaan se, että jokaisessa yksityisessä työsuhteessa, jota työoikeuteen luettavan säännöksen on katsottava koskevan, ovat olemassa nuo samat tunnusmerkit. »Täten muodostuu työoikeudellista työsuhdetta koskeva keskustunnusmerkistö, joka antaa työoikeuden rakenteelle eheyden ja muodostaa sitä vallitsevan yleis- ja yhteispiirteen. Ne erilaiset sanonnat, joita eri laeissa käytetään ilmaisemaan lain soveltamisalaa, voidaan täten niiden työsuhdetta koskevalta osalta käsittää tätä yhteistä keskuskäsitettä ilmaiseviksi». *Sipilä* totesi vielä, että niissäkin tapauksissa, joissa lain työsuhdetta tarkoittava sanonta on niukka, voidaan edellyttää tarkoitettavan nimenomaan ja ainoastaan sellaista henkilöä, jonka työsuhteella on mainitut tuntomerkit. Termit »työnantaja» ja »työntekijä» tarkoittavat, ellei ko. yhteydessä nimenomaan muuta ilmene, juuri työoikeudellisen työsuhteen osapuolia.⁵⁴ — Systematisointiperustalta lähteneen teoriakehityksen tuloksena päädyttiin siis, ei vain aineiston järjestelyyn ja systeemin hahmotukseen, vaan myös tulkintaan.⁵⁵ Perussuhdeteorian vaikutusta lainsäädäntöön tarkastellaan myöhemmin jaksossa 3.4.

b) Eräitä teoriasta esitettyjä kannanottoja

Perussuhdeteoriasta muodostui työoikeudellisen tutkimuksen ydinkysymys. Myöhemmät tutkijat ovat joutuneet ottamaan kantaa asiaan. Pääasiassa on kiinnitetty huomiota soveltamisalaväitteeseen.

Perussuhdeteoria ei kuitenkaan kitkattomasti saavuttanut hyväksyttyä asemaa. Eräät henkilöt katsoivat, että keskeistenkin työläinsäädösten soveltamisalat poikkeavat toisistaan. *Puhakan* mielestä vuoden 1939

⁵⁴ *Sipilä*, Työoikeus, s. 13.

⁵⁵ Mm. *Sipilä* itse tulkitsi perussuhdeteoreettisten ajatustensa valossa tärkeimpien työoikeudellisten yleislakien sovellutusaloja eri kirjoituksissaan, kuten on selostettu.

vuosilomalain sekä vuonna 1946 säädetyn työaikalain soveltamisalat poikkeavat VTSL:n soveltamisalasta.⁵⁶ *Puhakka* ja *Virkkunen* julkaisivat vuonna 1946 vuosilomalain kommentaarin, jossa ei myöskään asetettu puoltamaan soveltamisalojen yhtenäisyyttä.⁵⁷ Myös *Halme* katsoi vuosilomalain ja VTSL:n soveltamisalojen poikkeavan toisistaan.⁵⁸ *Kanervan* mielestä tällaista yhtenevyyttä ei ollut myöskään vuonna 1946 säädetyn TOloL:n ja VTSL:n suhteen.⁵⁹

Tapaturmavakuutuslaki on ollut säädös, jonka osalta soveltamisalakysymys on ollut jo pitkään keskeinen ongelma. Vuonna 1948 säädetty TVL pyrittiin rakentamaan työsuhteen käsitteen varaan. *Kalliala*, joka toimi myös tätä lakia valmistelleen komitean puheenjohtajana,⁶⁰ julkaisi Työväenvakuutuslehdessä vuonna 1949 artikkelin, jossa käsiteltiin ko. lain soveltamisalakysymystä. Hän katsoi, ettei TVL:n 1 §:n säännös ollut identtinen VTSL:n 1 §:n kanssa, ja että yleensäkin työsuhteen käsitteen yhtenäiseksi ymmärtämisen esteenä olivat eräät käytännön seikat. Teoriassa hän kyllä piti tätä mahdollisena. Näistä käytännön asioista hän mainitsi mm. sen, että kaikkia työoikeudellisia lakeja ei valmistella samojen viranomaisten ja henkilöiden toimesta. Eri henkilöt laativat eri asioista samanlaisia normeja ja samoista asioista erilaisia normeja. Toisaalta myös työoikeuden lakeja soveltavat toisistaan riippumattomat viranomaiset. Vaikka lakimiehillä olisikin samanlainen käsitys asiasta, on päätöksenteossa mukanaolevalla maallikkoaineiksella vaikutusta myös päätöksiin. *Kallialan* mukaan erityisesti tapaturmavakuutuksen osalta vanha kiinteä yhteys Ruotsiin vaikuttaa »tapaturmavakuutuksen työsuhteeseen työsopimuslain työsopimuksesta loitontavasti». Tärkeämpänä hän kuitenkin piti sitä oikeuden olemukseen kuuluvaa piirrettä, että oikeuden sisältö ei ole pysyvä, vaan se muuttuu olojen ja tarpeiden vaatimuksesta. Paraskaan lainsäätäjä ei pysty täysin vangitsemaan elävää oikeutta. Tässä yhteydessä *Kalliala* huomautti sattuvasti seuraavaa:

⁵⁶ *Puhakka*, Y. W. Työntekijäin vuosilomalaki. Vammala 1939 s. 3—5 ja sama, Vuoden 1946 työlainsäädäntö, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen juhlaulkaisu 1948, s. 348—352.

⁵⁷ *Puhakka* — *Virkkunen*, Työntekijäin vuosilomalaki, Helsinki 1946, s. 6—9.

⁵⁸ *Halme*, Helge, Laki työntekijäin vuosilomista. Helsinki 1946, s. 8—12.

⁵⁹ *Kanerva*, Veikko, Uusi kauppatyölainsäädäntö, Helsinki 1947 s. 12 ss.

⁶⁰ Ks. Komiteanmietintö työntekijäin tapaturmavakuutuslain uudistamisesta 1945:7.

»Kirjoitettu laki on kuin vasta räätälistä tullut hyvin prässätty puku. Kun mies sen pukee päälleen ja käyttää sitä jonkin aikaa, ilmestyy siihen ryppyjä ja pullistumia, sitä enemmän, mitä vilkkaammassa kehitystilassa sen kantaja ruumiillisesti on. Kirjoitettu laki ei pysty yksin ratkaisemaan sitä, mikä on oikeusjärjestyksen kanta johonkin erikoiskysymykseen nähden, vaan elämä moninaisine tarpeineen muovaa sitä sangen vapaasti; ja silloin meidän on pakko panna merkeille että puvun ulkonäkö poikkeaaakin muotilehden näyttämästä kuosista.»⁶¹

Lisäksi *Kalliala* totesi, että työoikeuden eri instituutioiden hieman erilainen tarkoitus yhdessä jo hänen mainitsemiensa tekijöiden kanssa on johtanut siihen, että eri lakien tarkoittamat työsuhteet voivat olla sisälöltään työsopimuksen käsitteestä poikkeavia, vaikka lakien sanamuodot ovat lähellä toisiaan. Tämä ei silti hänen mukaansa estä sitä, etteikö voitaisi johtaa »teoreettinen työoikeudellisen työsuhteen käsite, jota ei sel-laisenaan esiinny kenties missään laissa».⁶²

Hagan ei näytä varsinaisesti ottaneen kantaa itse perussuhdeteorian sisältämiin väitteisiin. Selvitellessään Työväenvakuutus-lehdessä v. 1952 olleessa artikkelissaan työntekijän ja itsenäisen yrittäjän käsitteitä hän kylläkin kritisoi sitä, että TVL:ssa työntekijä-käsitteestä annetut tunnusmerkit ovat erittäin ylimalkaisesti lausutut ja ne sallivat mitä laajimman tulkinnan. *Hagan* katsoikin olevan mahdotonta vetää kestäväää rajaa työntekijä- ja itsenäinen yrittäjä- käsitteiden välille, koska lain niukat tunnusmerkit antavat soveltajille liian vapaat kädet.⁶³

Positiivisesti perussuhdeteorian väitteisiin ja ajatuksiin tuntuu suhtautuvan sitävästoin *Ingman*. Hän toistaa artikkelissaan »Metsätyöporukka itsenäisenä yrittäjänä» *Sipilän* esittämät ja *Vuorion* tukemat perussuhdeteoreettiset ajatukset.⁶⁴ Käsitellessään työsuhteen alkamista ja kestoa Työväenvakuutus-lehdessä v. 1958 sekä Lakimies-lehdessä 1968 olleissa artikkeleissaan⁶⁵ *Ingman* asettui perussuhdeteorian mukaisten ajatusten kannalle. Hän totesi lain ja tieteenopin mukaan työhön ryhtymi-

⁶¹ *Kalliala*, TVak. 1949 s. 98—101.

⁶² *Kalliala*, TVak. 1949 s. 101. — Ks. *Vuorion* kommenttia tähän, *Vuorio*, s. 116 av. 131.

⁶³ *Hagan*, TVak. 1952 s. 143—146. Ks. myös *Hagan*, TVak 1955 s. 59 s.

⁶⁴ *Ingman*, TVak. 1955 s. 3—7.

⁶⁵ *Ingman*, TVak. 1958 s. 16—28 ja sama, LM 1968 s. 236—248. Ks. myös sama, TVak. 1961 s. 10 s.

sen määräävän työsuhteen alkamishetken. Oikeuskäytäntö TVL:n osalta on kuitenkin pitänyt tuona alkamishetkenä työ sopimuksen solmimishetkeä, eikä ole vaadittu ainakaan työnteon aloittamista. Tätä hän ei pitänyt työsuhteen käsitteen yhtenäisyyttä työoikeuden eri aloilla ajatellen onnistuneena. Kysymyksen työsuhteen päättymisestä osalta *Ingman* vastaavasti totesi, ettei lainkäyttö TVL:n osalta ole sopusoinnussa työoikeudellisen tieteisopin ja lain kanssa. Kysymys olisi hänen mukaansa ratkaistava siten, että otettaisiin mahdollisimman paljon huomioon työoikeuden yhtenäisyys ja sosiaalisen lainkäytön johdonmukaisuus.

Perussuhdeteoria saavutti etenkin tieteenharjoittajien piirissä ajan mittaan hyväksytyn aseman. Tähän vaikutti, paitsi *Sipilän* jatkuva kirjallinen tuotanto ja hänen asemansa tiedemiehenä, myös se, että eräissä uudemmissa säädöksissä oli pyritty soveltamisala määrittämään työ sopimuslain ja perussuhdeteorian mukaisesti.⁶⁶ Niinpä teoriakokonaisuus saikin nuorten työoikeuden tutkijain tuen taakseen. Erityisesti on syytä mainita tässä *Kopponen* ja *Vuorio*.

Kopponen omaksui perussuhdeteorian mukaiset ajatukset eikä hän pyrkinyt esittämään näille uusia perustelujakaan. *Kopponen* toisti kirjassaan *Sipilän* jo aikaisemmin esittämän perusajatuksen työsuhteesta ja sen alkuhetkestä. *Kopposella* ei vielä näkynyt analyttisen oikeustieteen vaikutteita. Hän katsoi työsuhteen muodostavan työoikeuden keskeisimmän tunnusmerkistön. Työsuhteen avulla oli hänenkin mukaansa mahdollista suorittaa rajankäynti ko. oikeudenalan osalta muita säännöstöjä vastaan. Työsuhteen käsitteen tunnusmerkitkin *Kopponen* johti (*Sipilän* tapaan) deduktiivisesti yleisestä työn käsitteestä siihen tunnusmerkkejä lisäämällä. Hän päätyi myös pitämään työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkkejä VTSL 1 §:ssä ilmaistuna. Hän tarkasteli myös kysymystä siitä, voiko työsuhde syntyä ilman pätevää sopimusta. Tuloksestaan hän totesi, kuten *Sipiläkin*, että mitättömään sopimukseen perustuva työsuhde on työoikeudellisesti merkityksellinen.⁶⁷

Perussuhdeteorian osalta ei *Kopposen* panos ole merkittävä. Mutta *Jorma Vuorion* tutkimuksellinen anti juuri perussuhdeteoriaan on varsin keskeistä.

⁶⁶ Ks. lähemmin jaksoa 3.4.

⁶⁷ *Kopponen*, s. 84—92.

3.3.4. Vuorion panos perussuhdeteorian kehitykseen

a) Yhtenäisen soveltamisalalähtökohdan analyttinen tarkastelu

Sipilän suorittamassa käsitteenmuodostuksessa olivat oikeudenala-systeemaattiset tavoitteet etualalla. Ratkaisutoimintaan liittyvien tulkinnallisten väitteiden merkityksen korostuminen tapahtui hieman myöhemmin ja erityisesti sen jälkeen, kun uutta lainsäädäntöä oli syntynyt II maailmansodan jälkeen. Vaikka *Vuorion* väitöskirja olikin keskeiseltä teemaltaan systematiikkaa, vaikutti se myös perussuhdeteorian tulkinnallisten väitteiden aseman vahvistumiseen. *Vuorion* tutkimustoiminnan kautta myös itse perussuhdeteoria koki kuitenkin eräitä muutoksia.

Vuorio julkaisi *Lakimieslehdessä* vuonna 1952 artikkelin, jossa hän pyrki osoittamaan, että työsuhde ja sitä koskeva sopimus, työsopimus, ovat eri työoikeudellisissa laeissa määritellyt samansisältöisiksi. Kunkin lain erityistarkoituksesta johtuu vain se, että lakien soveltamisalat vähäisessä määrin poikkeavat toisistaan.⁶⁸ — Edellä on jo mainittu *Sipilän* suorittaneen eräiden lakien osalta soveltamisalasäännösten tarkastelua. *Vuorion tarkastelutapa*, joka ilmeni jo tässä artikkelissa, oli toinen. Tästä on syytä panna merkille seuraavaa:

Vuorio ei katsonut voivansa lähteä ylhäällä olevista yleisistä käsitteistä ja ryhtyä niistä deduktiivisesti johtamaan alemmanasteisten kysymysten ratkaisuja. Sellaiseen menettelyyn liittyvistä vaaroista hän mainitsi mm. voimakkaat vaikutteet ulkomaisesta oikeudesta. *Vuorio* pyrki lähemään yksittäisistä tapauksista ja vasta niiden tultua tarkastelluiksi hän on koettanut tehdä yleisluontoisia ja teoreettisia johtopäätöksiä sekä systematisointeja.⁶⁹

Väitöskirjassaan (sekä *Lakimieslehdessä* v. 1956 olleessa artikkelissaan, kuten myös *SvJT:ssä* v. 1957 ilmestyneessä artikkelissa) *Vuorio* toi varsin kauniisti esiin *analyttisen tutkimusotteensa*. Väitöskirjassaan hän, selviteltyään käsitelainopin perusajatuksia, esitteli Uppsalan koulun »käsiteneihilistisiä» ajatuksia, joihin hän ei kuitenkaan yhdy. *Vuorio* ottaakin kantaa *Rossin*, *Lahtisen* ja *Zittingin* edustaman analyttisen oi-

⁶⁸ *Vuorio*, LM 1952 s. 690 s.

⁶⁹ *Vuorio*, s. 67.

keustieteen harjoittamistavan puolesta.⁷⁰ — Tässä ns. analyttisessä suunnassa on *Vuorion* mukaan pidetty välttämättömänä oikeusilmiöiden loogista erittelyä. Mikäli tämä tapahtuu empiristisen logiikan pohjalta, on tutkimus kokemuseräistä ja esim. käsitteistä pyritään erottamaan pois metafyylliset ainekset. Todellinen-epätodellinen problematiikka ei kuitenkaan ole *Vuorion* mielestä edes ensisijaisen analyttisen suunnan tutkimuksen kohde, kuten Uppsalan koulun osalta on laita. *Vuorion* ajattelutavan mukaan tuli välttää käsitelainopin substanssijattelua. Ei siis tulisi pohtia »mikä» tai »mitä» jokin on tai pyrkiä esineellistävään ajatteluun tai luonnepohdiskeluihin. Analyttinen tarkastelutapa korostaa funktionaalista otetta. Substantiaalistien pohdintojen sijasta asetetaan mieluummin kysymyksiä, miten jokin tapahtuu, vaikuttaa, tms. Funktio-naalinen ajattelutapa johtaa huomion ilmiöiden vaikutuksiin, seurauksiin, toimintaan jne. — Käsitteiden suhteen on niiden todellisuutta vastaavuus etualalla. Käsitteet olisi mielletävä esitysteknisiksi, systemaattisiksi apuvälineiksi. Substanssijattelussa käsitteet taas oli nähty lähinnä olemassaolo- eli eksistenssi-ilmiöinä. Oikeudelliset käsitteet ovat siis *Vuorion* mielestä ns. funktiokäsitteitä, joiden käytännöllinen tarkoituksenmukaisuus ratkaisee niiden arvon.⁷¹

Metodisesti tällainen analyttinen ote merkitsi induktiota. Deduktiivisella metodilla ei *Vuorion* mukaan voida vallata tiedolle uusia alueita, vaan ainoastaan tehdä vanhaa tietoaluetta tarkemmaksi. — Kuten jo luvussa 1 on mainittu, johtaa analyttikkojen suosima ongelmakentän looginen erittely induktion pohjaksi jakoon: oikeustosisiikka-oikeusvaikutus sekä normien jaotteluihin eri luokkiin. — Tutkiessaan työoikeuden normijärjestelmää *Vuorio* pyrki noudattamaan näitä analyttisen oikeustieteen perusotteita. Hän ei lähtenyt *Sipilän* tapaan yleisistä käsitteistä ja ryhtynyt johtamaan niistä deduktiolla alemmanasteisten kysymysten ratkaisuja. — Työsuhteen käsitteenkin *Vuorio* ymmärsi tarkoittavan oikeustosisiikkastoa, johon normeja sovelletaan.⁷²

⁷⁰ *Vuorio*, s. 47—66. *Vuorio*, LM 1956 s. 444—452 ja sama, SvJT 1957, s. 249 s. ja s. 253.

⁷¹ Ks. erityisesti *Vuorio*, LM 1956 s. 446 ss.

⁷² *Vuorio*, s. 43 av. 115. — *Vuorion* mukaan oikeusilmiöitä analysoitaessa niistä on vaikeata erottaa muita kuin kaksi ryhmää: faktat ja oikeusseuraamukset. Tämä voidaan lausua myös puhumalla normeista (oikeusseuraamukset) ja niiden soveltamiskohteista (faktat). Ks. *Vuorio*, s. 160 s. — Työsuhte oli hänen mukaansa myös sosiaalinen ilmiö, josta kuitenkin normien vaikutuksesta tuli oikeudellisesti relevantti suhde, so. oikeussuhde.

Vuorio tarkasteli tällätavoin analyttisesti orientoituen yhtenäisen perustunnusmerkistön ongelmaa jo mainitussa artikkelissaan v:ltä 1952. Hän teki myös vertailuja Ruotsin oikeuteen, jossa on esiintynyt työntekijän (*arbetstagare*) käsite siviilioikeudellisessa ja sosiaalioikeudellisessa merkityksessä. Hän tutki myös sitä maamme lainsäädäntöä, jossa on yleisluontoinen määritelmä työntekijästä. Hän katsoi, että nämä säädännäismääritelmämme (VTSL:ssa, TAL:ssa, TOL:ssa, TVL:ssa ja TTurv.-L:ssa) peittävät kokonaisuudessaan ne tunnusmerkit, jotka esitetään tavallisesti Ruotsin siviilioikeudellisen työntekijän käsitteelle. Hän tutki myös lain sanamuotoja, missä totesi olevan eroavaisuuksia. Nämä hän luki lainsäädännöllisen epätarkkuuden tilille, kuten *Sipiläkin*. *Vuorio* päätyi tarkastelussaan, jossa hän kiinnitti huomiota myös esitöihin sekä oikeuskäytäntöön, siihen, että *legaaliset määritelmät ovat luoneet työoikeuteemme yhtenäisen yleissäännöksen*, joka on Ruotsin siviilioikeudellista työntekijän käsitettä täsmällisempi. Eri lakien soveltamisalamääritysten perusnormi on siis sama. Perusnormista saattaa olla poikkeuksia.⁷³ — Tässä kirjoituksessa *Vuorio* varsinaisesti tarkasteli *työntekijän* käsitettä, mutta tarkoitti ilmeisesti myös sitä, että työsuhteen käsittekin on vastaavalla tavalla tunnusmerkistöltään yhtenäinen.

Vuonna 1953 ilmestyi Työväenvakuutuslehdessä *Vuorion* artikkeli, jossa hän tutki työtä ja vastiketta TVL:ssa oikeuskäytännön valossa. Hän katsoi, että TVL:n soveltamisalasäännöksessä on onnistuneesti koottu työsuhteen käsitteen peruspiirteet, »sellaisina kuin ne jokapäiväisessä elämässä esiintyvät». Kun pelkästään sen avulla ei voida ratkaista helposti, onko lakia johonkin tapaukseen sovellettava, hän tutki lisäksi oikeuskäytäntöä. Artikkelissaan hän selvitti oikeuskäytäntöä analysoimalla toisen käytettäväksi siirretyn työntekijän asemaa, velan maksuksi tehdyn työn suorituksen muodostamaa ongelmaa, sitä voiko omiin esineisiin kohdistuva työ olla »työtä toiselle» sekä vastavuoroisuus työtä.⁷⁴ — *Vuorion* omaksuma analyttinen, eri kysymysryhmien erikseen pohtimiseen tähtäävä ote näkyy myös tästä kirjoituksesta.

Vuonna 1955 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Vuorio* palasi jälleen yhtenäisen työsuhteen käsitteen ongelmaan. Hän tarkasteli jälleen eri työoikeudellisia yleislakeja ja pyrki osoittamaan näiden yleistä sovellutus-

⁷³ *Vuorio*, LM 1952 s. 698—705.

⁷⁴ *Vuorio*, TVak. 3/1953 s. 43—56 ja s. 77—85. — Ks. myös *Vuorio* TVak. 1—2/1953 s. 35—40.

alaa koskevien määrittelyjen olevan samoja työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien tasossa. — Kannanottoaan sen puolesta, että työsuhteen käsitteestä voidaan systemaattisuusnäkökohdasta huolimatta tehdä myös tulkinnallisia johtopäätöksiä, Vuorio perusteli varsinkin sillä, että työsuhteen käsitteestä on laeissa nimenomaisia määritelmiä ja menettely on siistään lain tulkintaa, jota ei voida oikeusteoreettisestakaan mielessä arvoitella. »Muutoinhan pitäisi kieltää sekin, että lain sanamuodon perusteella ylipäänsä voidaan tehdä ratkaisuja». Vuorio katsoi, että työsuhteen käsite on ns. *legaalinen käsite*, eli että siitä on laissa annettu määritelmä, ja siksi käsitettä voidaan käyttää myös tulkinnassa apuna ongelmitta.⁷⁵

Työoikeuden normien soveltamisalaa tarkastellessaan Vuorio katsoi lainsäädännössä noudatetun sitä tapaa, että ensin on määritetty *lain yleinen soveltamisala* ja sen jälkeen on lueteltu *poikkeukset*. Koska hän halusi lähinnä selvittää työoikeuden sisäistä normijärjestelmää, hän keskittyi vain yleissäännöksiin ja selvitteli vain työlainsäädännön *yleistä* soveltamisalaa ja sen *yleistunnusmerkistöä*. Tässä oli keskeisin kysymys se, *ovatko yleistunnusmerkistöt yhdenmukaisia* — Jälkimmäisen vaihtoehdon Vuorio totesi johtavan siihen, ettei normisysteemikään voisi olla yhtenäinen.⁷⁶

Vuorio tutki ensiksi VTSL:n, TAL:n ja TVL:n soveltamisalasäännöksiä. Sanamuotoja, esitöitä ja oikeuskäytäntöä hyväksikäyttävän tutkimuksensa tuloksena hän totesi, että näiden ns. yleislakien soveltamismääritelmissä on ilmaistu samat tunnusmerkit, vaikka niissä onkin käytetty hiukan erilaisia sanamuotoja. Tämä tunnusmerkistö voidaan hänen mukaansa esittää seuraavassa muodossa:

- 1) sopimuksen perusteella tapahtuva
- 2) työn tekeminen työnantajalle,
- 3) varallisuusarvoisesta vastasuorituksesta, vastikkeesta,
- 4) työnantajan johdon ja valvonnan alaisena.

Vuorio totesi kuitenkin selvittäneensä vain tunnusmerkit samansisällöisiksi.⁷⁷ — Väitöskirjassaan hän tutki myös muuta työlainsäädäntöä em.

⁷⁵ Vuorio, s. 69—88 ja s. 167 sekä s. 178.

⁷⁶ Tutkimuksessaan hän katsoi työoikeuden normijärjestelmän muodostavan useammassa kerroksessa olevat, mutta samoihin kysymyksiin, työsuhteeseen, kohdistuvat normiryhmät. Vuorio, s. 382 ss.

⁷⁷ Vuorio, s. 83.

tunnusmerkistön kannalta. Tältä osin hän totesi, että useimmissa työ-lainsäädäntöön kuuluvissa laeissa on soveltamisala ilmaistu lausumalla ainoastaan, että laki koskee »työtä», »työntekijää», »työsopimusta» tai »työsuhdetta». Näiden avainsanojen merkitystä ei *Vuorion* mukaan voida ilman muuta väittää yleistunnusmerkistön mukaiseksi. »Mutta mikä muukaan sisällys niillä voisi olla, kun kaikissa näitä sanoja koskevissa määrittelyissä esiintyy sama tunnusmerkistö. Jos tällaiselle sanalle olisi tarkoitettu antaa siitä poikkeava sisällys, olisi katsottava normaalin lainsäädäntötekniikan vaatimusten mukaiseksi, että sellaisesta nimenomaan mainittaisiin. Sanotunlaisia mainintoja ei kuitenkaan esiinny.» Yleistunnusmerkistö siis esiintyy eri laeissa asiallisesti, joskaan ei sanamuodoltaan, samansisältöisenä.⁷⁸ — Nämä useat *legaaliset määritelmät* ovat *Vuorion* mukaan luoneet työoikeutemme yhtenäisen yleissäännöksen. »Työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla laissa ilmaistaan ne tapaukset, joihin työlait ilman erikoissäännöksiä, so. yleistunnusmerkistön nojalla soveltuvat».⁷⁹ Harkittaessa, soveltuuko työlaki jonkin ongelman ratkaisemiseen, voidaan tarkastelu aina suorittaa tutkimalla sitä, toteutuvatko ko. tilanteessa työsuhteen tunnusmerkit. Elleivät ne toteudu, ei lakia voida soveltaa ilman siinä olevaa nimenomaista soveltamisalaa laajentavaa säännöstä.

b) *Vuorion kanta työsuhteen alkamiseen, kestoon ja päättymiseen*

Väitöskirjassaan *Vuorio* selvitteli myös perussuhdeteoriaan ketkeytvää väitettä työsuhteen *alkamisesta, kestosta ja päättymisestä*.⁸⁰ Hän toisti tässä yhteydessä *Sipilän* esittämät ajatukset työsuhteen ja työsuhteen erosta ja siitä, että työsuhde alkaa, toisin kuin työsuhteen suhde, työnteon alkaessa. — Tarkasteltuaan VLL:n ja TVL:n osalta työ-

⁷⁸ *Vuorio*, s. 84—87.

⁷⁹ *Vuorio*, s. 170 s. — *Vuorio* pyrki myös mm. väitöskirjassaan osoittamaan, ettei ole aiheellista muodostaa sivukategorioita, kuten »työntekijän kaltaiset henkilöt», »sosiaalioikeudellinen työntekijän käsite» tms. Hän piti ilmeisenä, että tällaiset sivukategoriat ovat syntyneet siviilioikeuden eikä, kuten olisi pitänyt, työoikeuden säännösten erilaisuuden ja erilaisten soveltamisalojen vuoksi. Tämän lisäksi *Vuorio* arveli tähän vaikuttaneen myös traditionaalisten käsitystapojen voimakkuuden ja deduktiivisen metodin. *Vuorio*, s. 45 ja s. 115 ss. — Ks. myös sama, SvJT 1957 s. 249 ss.

⁸⁰ *Vuorio*, s. 150—153.

suhteen alkamissäännöksiä *Vuorio* totesi: »Jos ajatellaan työoikeuden normien soveltamista, niin työhön sitoutumisessa tulevat kysymykseen ainoastaan kelpoisuutta (yleisen tai jonkin erikois-) työsopimuksen tekemiseen yms. koskevat säännökset. Valtaosaa normeista voidaan sitävas-toin soveltaa vasta sitten, kun työnteko on aloitettu.» *Sipilän* jaottelu työsopimussuhteeseen ja työsuhteeseen on siksi *Vuorion* mielestä aiheel-linen ja hänen käyttämänsä terminologia sopeutuu varsin hyvin lain sana-muotoihin. *Vuorio* huomautti kuitenkin, että lakiteksti sisältää eräitä epäjohdonmukaisuuksia ja vain termit »työnantaja» ja »työntekijä» ovat samanlaiset kautta koko työlainsäädännön.⁸¹

Työsuhteiden kestoa ja lakkaamista tarkoittavia säännöksiä tarkastel-lessaan *Vuorio* totesi, että TSL 4 ja 5 §:issä termi »työsuhde» tarkoittaa selvästi sopimuskaudesta toiseen jatkuvaa, pysyvää suhdetta. Samoin on asia VLL:ssa. Työsuhteen voimassaolo ilmaistaan useissa lainkohdissa myös sanonnalla »olla (jonkun)työssä. Sanonta »työsuhteen lakkaami-nen» merkitsee myös aina työsopimuksen päättymistä.

Vuorio esitti myös mielenkiintoisen kuvion siitä, miten työsopimuk-sen ja työsuhteen voimassaoloajat saattavat poiketa toisistaan:

Kuvio 11. Työsopimuksen ja työsuhteen voimassaoloajat⁸²

Tapahtumat:	Työoikeuden normien soveltuvuus:	Työsopi-mus	Työsuhde:
1.10. tehdään so-pimus 3 kk:n työstä, joka aloitetaan 1. 12.	Sopimuksen tekemistä koskevat normit	↑ ↓	↑ ↓
1.12. työnteko aloitetaan	Periaatteessa kaikki normit		
28.2. sovitaan, että työtä jatke-taan vielä 3 kk:ta		↑ ↓	
31.5. - » -		↑ ↓	

⁸¹ *Vuorio*, s. 151 s.

⁸² *Vuorio*, s. 153.

Suorittamansa työsopimuksen ja työsuhteen voimassaolosäännösten vertaamisen Vuorio katsoi osaltaan selvittävän sitäkin, miksi työsuhde on työsopimusta soveliaampi työoikeuden peruskäsitteeksi.

Tarkastelunsa lopuksi Vuorio totesi yhteenvedonomaaisesti, että lakimme sisältää seuraavat määritelmät:⁸³

Työsuhde on työnantajan ja työntekijän välinen, säännönmukaisesti työsopimukseen perustuva, tosiasiallisesti työhön ryhtymisestä alkava, mutta sopimuskaudesta toiseen jatkuva, pysyvä oikeussuhde. Poikkeuksellisesti ja rajoitetuissa tapauksissa työsuhde voi syntyä pätemättömyydestäkin työsopimuksesta ja sopimuksettakin tapahtuvasta työnteosta sekä työvelvolliselle annetusta määräyksestä.

Työsopimus on työsuhteen säännönmukainen syntyperuste. Se on myös eräs työsuhteen säännöstyskeinoista. Työsopimuksella on, lukuunottamatta työsuhteen muita syntyperusteita, sama tunnusmerkitö, kuin työsuhteella.

Työsopimussuhde on työsopimuksen tekemisestä syntyvä sopimussuhde.

Työntekijä ja *työnantaja* ovat työsuhteen osapuolet.

Vuorion mukaan näiden yleiskäsitteiden ohella on erikoiskäsitteitä, jotka ovat kuitenkin näiden määriteltyjen yleiskäsitteiden alalajeja. Tällaisia ovat mm. oppilassuhde, meripalvelussuhde ja koti-apulaissuhde.

c) Työsuhteelle rakentuva normijärjestelmä

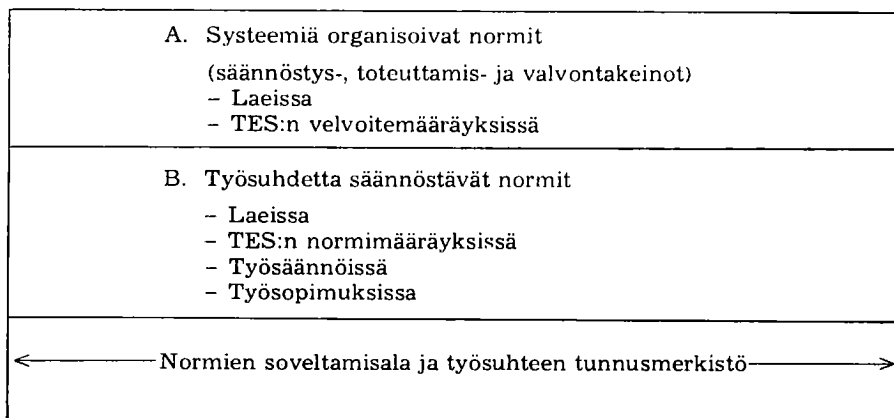
Väitöskirjansa varsinaisena tutkimusongelmana ollutta työoikeuden normijärjestelmää Vuorio selvitti kokonaisuutena seuraavasti:⁸⁴ Ensinnäkin hän jakoi työoikeuden normit kahteen kategoriaan, A. työsuhdetta säännöstäviin ja B. itse systeemiä organisoiviin normeihin. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat säännöstys-, toteuttamis- ja valvontakeinoja organisoivat normit, joita voi esiintyä sekä työlaeissa että työehtosopimuksien velvoitemääräyksissä. Työsuhdetta säännöstäviä normeja voi esiintyä eri säännöstysläheteissä: laeissa, TES:ssä (normimääräykset), työsuhteissa ja työsopimuksissa. Näiden erilaisten säännöstysläheteiden aseman suhteen parhaan selityksen antajana hän piti *Kelsenin* ajatuksiin perustuvaa kelpuutusastejärjestelmää: ylemmänasteinen normi antaa kelpuutuksen

⁸³ Vuorio, s. 178 s.

⁸⁴ Vuorio, s. 386—393.

luoda alemmanasteisia normeja ja nämä taas vielä alemmanasteisia jne. — Työoikeuden normijärjestelmän rakennetta *Vuorio* selvitti kaaviopiirroksella, jota on seuraavassa havainnollisuuden lisäämiseksi yksinkertaistettu.

Kuvio 12. Työoikeuden normijärjestelmä

d) *Vuorion ristikkoteoria*

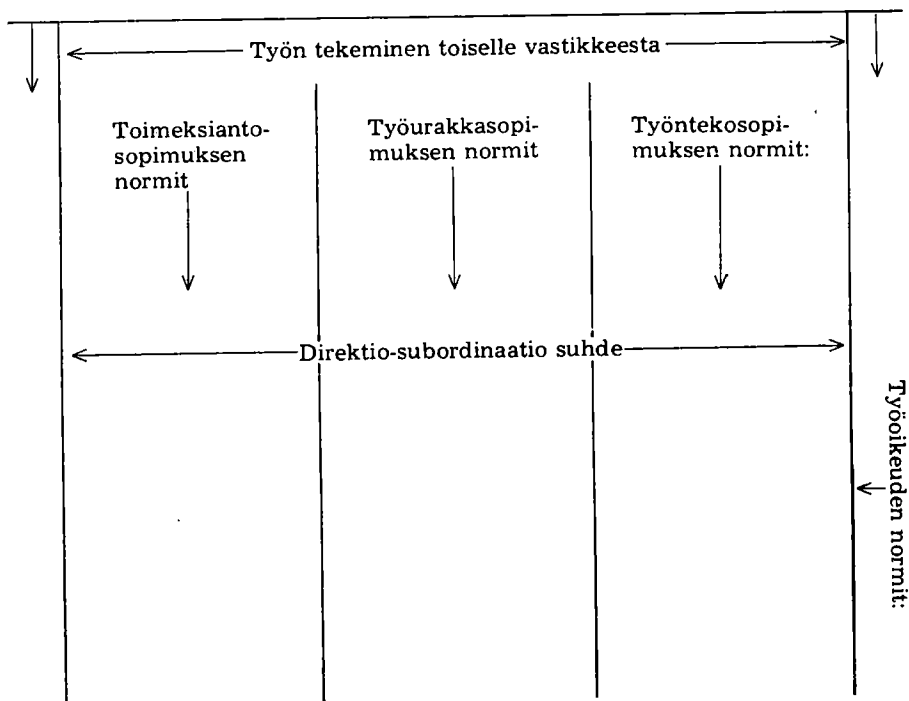
Vuorion omaksuma analyttinen ajattelutapa johti myös siihen, että hän ratkaisi siviilioikeuden normien ja työoikeuden normien soveltuvuutta koskevan ongelman uudella tavalla. Tämä *ristikkoteoriaksi*⁸⁵ ristitty ajatuskokonaisuus poikkesi *Sipilän* deduktiivisesta mallista ja siihen kytkeytyneestä *absorptioteoriasta*. — Esiteltyään roomalais-saksalaisesta oikeudesta peäisin olevan klassisen sopimustyyppierottelun *Vuorio* tarkasteli (analyttisellä otteella) ongelmaa siviilioikeuden normien ja työoikeuden normien soveltamisalojen suhteesta. Hän pelkisti sopimustyyppit normiryhmiksi ja niiden soveltamiskohteiksi. Sopimustyyppin *Vuorio* ymmärsi käsittävän tyypillisen oikeustosisaikaston ja oikeusvaikutuksia. Työoikeuden normien soveltamisala määräytyy hänen mukaansa yhtenäisesti työsuhteen käsitteen kautta. (Työsuhteen käsite oli hänen ajatusmaailmassaan tietynlaisen oikeustosisaikaston kielellinen kuvaus.) Kun myös siviilioikeuden sopimustyyppistö käsittää oikeustosisaikastokuvauk-

⁸⁵ *Vuorio*, s. 40—46.

sia, saattoi hän nyt *tällä tasolla* tarkastella siviilioikeuden sopimustyyppinormien ja työoikeuden normien välistä suhdetta. Vuorio väitti, että kysymys on eriluonteisten normien kohdistumisesta osittain samoihin oikeustosisekastoihin. Tästä oikeustosisekastoyhteydestä muodostuu siten tietty päällekkäinen alue. Hän havainnollisti asiaa kuviolla, jossa siviilioikeuden sopimustyyppien normit ja työoikeuden normit on hahmotettu yhdeksänkymmentä astetta toisiinsa nähden ristikkäin olevina asioina, ts. ristikkona.

Tarkasteltaessa asiaa oikeusseurausten ja -tosiseikkojen erottelun pohjalta, se voidaan Vuorion mukaan ilmaista seuraavan kuvion avulla:

Kuvio 13. Vuorion ristikkoteoria
Siviilioikeuden normit:

Koska Vuoriolla oli tarkoitus esittää asiasta vain joitakin metodologisia näkökohtia, hän ei kehitellyt asiaa enemmälti, mutta esitti siitä joitakin esimerkkejä. Hän viittasi mm. tutkimuksessaan käsiteltyihin urakkatapauksiin, joiden osalta toisiin oli sovellettu eräitä työoikeudellisia lakeja ja toisiin ei. Sitten hän totesi: »Siviilioikeudelliset työurakkaa koskevat

normit koskevat puolestaan lähinnä urakkahintaa, vaaraa yms. seikkoja. Jos tarkoin tutkitaan äskenmainittuja (hyväksytyjä ja hylättyjä) tapauksia näyttää varsin selvältä, että nämä siviilioikeudelliset normit ovat sovellettavissa kummassakin tapauksessa, so. työoikeuden soveltamisalan rajan molemmiin puolin.» Vuorio mainitsi myös toimeksiantosopimuksen osalta sen, että siviilioikeuden normit ja työoikeuden normit koskevat eräitä eri asioita. Ne seikat, jotka työoikeuden normien soveltamisalakysymyksessä ovat mielenkiinnon kohteena, eivät hänen mukaansa voine vaikuttaa itse edustussuhdetta koskevien siviilioikeudellisten säännösten soveltamiseen.⁸⁶

Lyhyesti sanottuna se, mitä Vuorio tässä on halunnut tuoda julki, on, että *siviilioikeuden normit ja työoikeuden normit kumpikin itse määräävät omat soveltamisedellytyksensä eikä siitä, että asiaan sovelletaan työoikeuden normeja, välttämättä seuraa se, etteikö siviilioikeuden normeja voitaisi soveltaa.*⁸⁷ Hänellä lieneekin tässä takanaan se terve havainto, että esimerkiksi myyjäksi työsuhteeseen otetun työntekijän oikeusasemaa määräävät työasioiden osalta työoikeuden normit ja edustus-, oikeustoimi- yms. asioiden osalta siviilioikeuden normit.

Ristikkoteoria on ymmärrettävissä vain *analyttis-induktiivisella otteella luotuna teoriana*. *Sipilän* käyttämä deduktiivinen luokkalogiikkametodi on tässä hylätty. Samalla on osittain hävytetty klassinen sopimustyyppiajattelukin. Tarkastelun kohteena on nyt normien soveltamisalakysymys sellaisenaan. Asiaan ei haeta johtoa käsitelainopillisesta deduktiosta. Kysymys ei enää ole klassisten sopimustyyppien suhteesta työoikeuden normeihin, vaan työoikeuden normien soveltamisalan suhteesta siviilioikeuden normeihin. Oikeudenalajaottelu on kylläkin tässä säilytetty.

e) *Soveltamisalakriteeristön tarkistus*

Vuorio pyrki tuotannossaan erityisesti selvittämään ja korostamaan työoikeuden yhtenäistä soveltamisalaa. Ellei asia olisi näin, olisi hänen ja *Sipilän* suorittamilta systematisoinneilta pudonnut pohja pois — ainakin osittain. — Yhtenäistä soveltamisalalähtökohtaa oli pyritty justifioimaan työsuhteen käsitteen avulla. Mutta työsuhteen käsitteen tunnus-

⁸⁶ Vuorio, s. 44.

⁸⁷ Näin tulkitsee asiaa myös Routamo, Vastuu, s. 78.

merkistö ja koko perussuhdeteoria olivat alunperin käsitelainopillisten ajatusten tuloksia, joilla oli myös lainsäädännöllistä tukea. Vuorio taas oli omaksunut analyyttisen oikeustieteen perusajatukset. Uuden epistemologian soveltaminen eri pohjalta syntyneen teorian suhteen johti eräisiin vaikeuksiin. Ongelmaksi Vuoriorille muodostui se, mitkä ovat työ-lainsäädännön soveltamisalakriteerit erityisesti analyyttisen oikeustieteen korostaman oikeuskäytännön tasossa, ja ovatko ne todella yhteneviä vai onko meilläkin Ruotsin tapaan eroa soveltamisalakriteeristössä siviili- ja sosiaalipraksiksen välillä. Nämä vaikeudet käyvät ilmi osittain jo Vuorion väitöskirjasta ja varsinkin Työväenvakuutuslehdessä vuonna 1957 olleessa kirjoituksessa.⁸⁸

Vuorio käsitteli tutkimuksissaan itsenäisen yrittäjän ja työntekijän käsitteitä työkuntasäännösten valossa. Työkuntatapaukset (ns. välihenkilöongelma) olivat oikeuskäytännössä osoittautuneet ongelmallisiksi tilanteiksi. Vuorio totesi Ruotsissa ajaudutun ns. sosiaalioikeudelliseen työntekijän käsitteeseen, jonka kriteerit eivät olleet puhtaasti juridisia (kuten taas ns. siviilioikeudellisen työntekijän käsitteen osalta oli laita). Hän huomautti, että Suomenkin sosiaalipraksiksessa on kiinnitetty huomiota sosiaaliin kriteereihin. Vuorio tarkasteli sitä, onko Suomessa ollut olemassa vastaavaa eroa siviilioikeudellisen ja sosiaalioikeudellisen kriteeristön välillä. Hän väitti näiden kahden praksiksen kulkeneen maassamme, joskin toisistaan tietämättä, samoja teitä. On vain luultu niiden käyneen eri teitä. Tähän erheluuloon on ollut syynä se, että yleisen sopimusoikeuden ja toisaalta sosiaalisten lakien, kuten TVL:n säännöksillä ei ole katsottu ylipäänsä olevan juuri mitään tekemistä toistensa kanssa.⁸⁹

Vuorio tutki Suomen oikeuskäytäntöä TVL:n osalta. Esimerkiksi hän otti v. 1934 Työväenvakuutuslehdessä selostetun välihenkilöongelmatapauksen, jossa oli kyse siitä, kuka on autonkuljettajan työhön ottaman apumiehen työnantaja. Vakuutusneuvosto ja KKO olivat ratkaisseet juridiseen muotoon puetun kysymyksen siitä, keneen apumiehen oli katsottava olleen sopimussuhteessa, sen mukaan, oliko välihenkilöä pidettävä yrittäjänä vai työntekijänä. Tämän tapauksen outous on Vuorion mukaan siinä, että, koska sopimussuhdekysymys on puhtaasti siviilioikeudellinen ongelma ja työntekijän ja yrittäjän käsitteet taas olivat sosiaalis-

⁸⁸ Ks. Vuorio, s. 88—133 ja sama TVak. 1957 s. 119—132 ja s. 149—166.

⁸⁹ Vuorio, TVak. 1957 s. 127.

taloudellisia asioita, on ratkaisussa sovellettu *sosiaalis-taloudellisia näkökohtia puhtaasti siviilioikeudellisen kysymyksen ratkaisuun*. Tähän oli Vuorion mukaan mahdollista suhtautua vain kahdella tavalla: joko katsoa oikeuskäytännön tehneen virheen tai selittää sekä teorian että käytännön kannat yhteneväisiksi.⁹⁰

Sipilä olisi ehkä katsonut käytännön menettelyn virheellisiksi. Tätä tapaa Vuorio ei voinut noudattaa. Toinen tapa (perussuhdeteorian ja yhtenäisen sovellutusalamääritysten juridisten kriteerien pätevyyden pelastamiseksi) oli se, että nämä sosiaaliset kriteerit selitetään juridisiksi, mikä merkitsi teorian osalta korjausta. Toisin sanoen tällöin oli osoitettava, että siviilioikeudellinen lainsäädäntö sekä työlainsäädäntö sallivat *samojen sosiaalisten kriteerien* käytön. — Vuorio turvautui tähän toiseen keinoon.

Hän tutki vuoden 1939 VLomaL:n ja TVL:n työkuntasäännöksiä toden niiden olevan vain ilmauksia yleisestä sopimusoikeudellisesta valtuutussäännöstä. OikTL 2 luvun valtuutussäännökset olisivat Vuorion mukaan jo sinänsäkin riittäneet, eikä olisi lainkaan tarvittu erityisiä työkuntasäännöksiä. OikTL 10 §:n 2 momentissa taas oli säädettyä asemavaltuutuksesta, joka tässä tulee kysymykseen, seuraavaa:

»Milloin jollakin toisen toimessa olleen tai muuten toisen kanssa tekemänsä sopimuksen johdosta on sellainen asema, että siihen lain tai yleisen tavan mukaan liittyy määrätynlainen kelpoisuus toimia tämän puolesta, katsotaan hänet valtuutetuksi tämän kelpoisuuden rajoissa tekemään oikeustoimia.»

Ongelman ydin on Vuorion mukaan siinä, että esim. Ruotsissa on lähdetty siitä harhakäsityksestä, että sosiaaioikeudelliset näkökohdat eivät soveltuisi siviilioikeuden alalla. Vuorion mukaan siviilioikeuskin sisältyy nykyaikaiseen yhteiskuntaan, rakentuu siinä vallitseville käsitystavoille jne. Esim. OikTL 10 §:n 2 momentin asemavaltuusnormissa säädetään, että valtuutettu on se, jonka asemaan lain tai yleisen tavan mukaan liittyy määrätynlainen kelpoisuus. Tämä sisältänee mm. sellaisen yleisluonteisen kriteerin, että itsenäisellä yrittäjällä ei ole kelpoisuutta palkata apulaisia teettäjän lukuun, kun taas työntekijän asemassa olevalla henkilöllä voi sellainen olla. Vuorion mukaan tästä (yleisen tavan legaalisesta siviilioikeudellisestakin asemasta) seuraa se, että esim. TVL:n soveltamisessa ja OikTL:n soveltamisessa operoidaan yhden ja saman käsiteapparaatin

⁹⁰ Vuorio, TVak. 1957 s. 128—153.

avulla. *Vuorion* mukaan lienee vaikeata perustella sellaista käsitystä, että itsenäisen yrittäjän ja epäitsenäisen työntekijän asemasta esiintyisi maassamme tai Ruotsissa kahta »yleistä tapaa». Hänen mukaansa siis itsenäisen yrittäjän käsite määräytyy yhteiskunnassamme vallitsevien yhtenäisten, yleisten sosiaalis-taloudellisten käsitystapojen, eli OikTL:n sanonnan, yleisen tavan mukaan. Työntekijän käsitettä, josta on laissa legaalinen, mutta suhteellisen yleisluontoinen määritelmä, ovat tuomioistuimet joutuneet erittäin laajassa mitassa tulkitsemaan nojautuen tulokinnassa samanlaisiin sosiaalis-taloudellisista kysymyksistä vallitseviin käsitystapoihin kuin mitä OikTL 10 § 2 momentissa tarkoitetaan.⁹¹ — Näin *Vuorio* siis päätyi yhtenäiseen (tulkittuun) soveltamisalatunnusmerkistöön hieman eri teitä kuin aikaisemmissa tutkimuksissaan. — Tämä käsitys johti kuitenkin vallitsevan tunnusmerkistön tarkistamiseen.

Seuraavaksi *Vuorio* selvitti (legaalisen tunnusmerkistön tarkistussmiessä) *työntekijäkäsitteen tunnusmerkkejä* (sen yhtenäisen tavan valossa, joka pelastaa sekä siviili- että sosiaalioikeudellista aineistoa sisältävän työainsäädännön yhtenäisyyden). Näitä tunnusmerkkejä hän erotti seuraavat: 1. *henkilökohtainen työntekovelvollisuus*; 2. *työvälineiden, tarvikkeiden ja raaka-aineiden hankintavelvollisuus*; 3. *tehdäänkö samanaikaisesti työtä vain yhdelle*; 4. *saako välihenkilö tuloa apulaistenkin tekemästä työstä* (palkkavoittokriteeri) ja 4. *onko sosiaalisen suojan tarve korostunut*.⁹²

Tiivistäen voidaan sanoa *Vuorion* perustelleen tässä artikkelissa yhtenäisen tunnusmerkistön olemassaoloa koko työainsäädännön alueella siten, että hän katsoi sekä sopimusoikeudellisen normiston että sosiaalisen työnormiston kummankin sallivan kiinnittää huomiota sellaisiin yleisen tavan mukaisiin piirteisiin, jotka erottelevat yrittäjiä ja työntekijöitä. — Välihenkilöongelmaan liittyvän tavan huomioonotto johti siten aikaisemman tunnusmerkistön tarkistukseen sosiaalisten kriteerien suuntaan.

Samoja ajatuksia on löydettävissä myös *Vuorion* v. 1957 SvJT:ssä julkaisemasta artikkelista »Har man skäl att arbeta med skilda arbetstagarbegrepp?». Ko. esityksessä hän totesi, että siviilioikeudellinen työntekijäkäsite on Ruotsissa muodostunut tavallisen juridisen metodin tuloksentena traditionaalisen työnsopimussysteemin muodostamisen yhteydessä.

⁹¹ *Vuorio*, s. 115—131 ja sama TVak, 1957 s. 149—153.

⁹² *Vuorio*, TVak. 1957 s. 153—166. Ks. myös *Vuorio*, s. 119—124.

Siviilioikeudellinen käsite rakentuu varsinkin roomalaisen oikeuden työ-sopimusluokitteluille. Sosiaaioikeudellinen työntekijäkäsité taas puoles-taan rakentuu osapuolen sosiaalisen aseman yleiselle arvioinnille. *Vuorio* piti jälkimmäistä metodia parempana. Kuitenkin hän katsoi tarpeelli-seksi kehittää joitakin tarkkoja kriteereitä pyrittäessä löytämään nyky-aikaa vastaava työntekijäkäsité. Jos tämä on tavoitteena, tulisi hänen mielestään jättää perinteiset näkökulmat omaan arvoonsa ja orientoitua uutta oikeuskäytäntöä kohti.⁹³

Vuorio katsoi työntekijän johdon ja valvonnan alaisuuden olevan sinänsä jokseenkin arvoton yksittäisten tulkintakysymysten osalta. Sen vuoksi tarvitaan eräitä lähempiä kriteereitä. Näitä hän mainitsi tässäkin artikkelissa ns. välihenkilöongelmiin liittyen seuraavat: kuka on ottanut työhön apulaiset, palkkavoittokriteeri, sekä työvälineiden ja raaka-ainei-den anto. — Artikkelissaan *Vuorio* tahtoi perustella sitä, että Ruotsinkin osalta voidaan luopua erotuksesta siviilioikeudellinen — sosiaaioikeu-dellinen työntekijäkäsité, kunhan vain siviilioikeuden osalta luovutaan perinteisistä (käsitelainopillisista) käsitetunnusmerkistöistä ja otetaan huomioon oikeuskäytäntö asiassa. Siviilioikeuskin edellyttää *Vuorion* mukaan sosiaaioikeuden kaltaista olosuhteiden arviointia.⁹⁴

f) Yhteenvedoa ja arviointia Vuorion panoksesta perussuhdeteorian kehitykseen

Valitettavan lyhyeksi jääneen tutkijanuransa aikana *Jorma Vuorio* ehti kuitenkin antaa eräitä merkittäviä panoksia työoikeutemme kehi-tykselle. Perussuhdeteorian kannalta olennaisin merkitys oli siinä, että hän osoitti uutta, *analyyttistä* metodia hyödyntäen työlakien osalta olevan olemassa yhtenäinen soveltamisalalähtökohta. *Vuorion* analyttiset tut-kimukset vahvistivat siis perussuhdeteorian ydinväitteen oikeaksi. — Tärkeä merkitys on ollut myös sillä, että hän varsin perusteellisesti sel-vitti työsuhteen käsitteen varaan rakentuvaa työoikeuden normijärjes-

⁹³ *Vuorio*, SvJT 1957 s. 249 s. — *Vuorion* mukaan tulisi yleensäkin luopua ajatuksesta, että on olemassa tiettyjä yleisesti päteviä juridisia käsitteitä, peri-aatteita, instituutioita jne. »De enda regler man har att arbeta med är de som framgår ur vissa lagrum eller kan härledas från vissa rättsfall. Verkligt klar-läggande blir enligt min uppfattning en sådan undersökning först då den genom-föres utan alla sidoblickar på ratio legis, occasio legis eller andra teleologiska eller rättspolitiska argument», totesi hän metodisesta perustastaan. *Vuorio*, SvJT 1952 s. 253.

⁹⁴ *Vuorio*, SvJT 1957 s. 258 s.

telmää. Näin tuli *Sipilän* rajaama normikompleksi myös *sisäisesti* organisoituneeksi systeemiksi. — Normien soveltamisalatunnusmerkistön osalta *Vuorio* tuli tosin aikaisempaan verraten hieman eri tuloksiin. Työsuhteen- tai oikeammin työntekijän käsitteen tunnusmerkkeinä hän ei pitänytkaan vain VTSL:n 1 §:ssä ilmaistuja kriteereitä, vaan esitti eräitä muitakin tällaisia varsinkin välihenkilötapaukseen liittyen. — Merkitävä innovaatio oli myös ristikkoteorian kehittäminen. — Muilta osin *Vuorio* näyttää omaksuneen perussuhdeteorian ajatukset sellaisina kuin jo *Sipilä* oli ne esittänyt, joskin pyrki perustelemaan myös näitä analyyttisen oikeustieteen tieteellisyssääntöjen mukaan.

Kokoavasti voitaneen sanoa, että *Vuorion* tutkimustoiminnan kautta perussuhdeteoria sai uudet, analyyttiset perustelut. Täten teorian kehityshistorian osalta siirryttiin käsitelainopillisesta vaiheesta analyyttiseen vaiheeseen.

3.3.5. Työoikeutta Vuorion jälkeen tutkineiden tieteenharjoittajien suhtautumisesta perussuhdeteoriaan

a) *Suviranta*

Selvitellessään palkkatyön käsitettä vero-oikeudessa on myös *Antti Suviranta* tarkastellut kysymystä työsuhteen käsitteen yleistunnusmerkistöstä. Hän esittelee, *Vuorioon* ja *Sipilään* nojaten, vallitsevan perussuhdeteorian mukaisen käsityksen yleistunnusmerkistöstä työoikeudessa. *Suviranta* ei ota nimenomaista kantaa siihen, merkitseekö työsuhte kaikissa työlainsäädäntöön kuuluvissa laeissa samaa, mutta hän ottaa kylläkin perussuhdeteorian mukaisen työsuhteen yleistunnusmerkistön lähtökohdaksi selvitellessään vero-oikeudellisen palkkatyön käsitettä. Hän tutkii kunkin tunnusmerkin osalta, kuuluuko se palkkatyön tunnusmerkistöön samanlaisena kuin työsuhteen yleistunnusmerkistöön vai onko palkkatyön käsite tältä osin jollakin tavalla suppeampi tai laajempi kuin työsuhteen käsite perussuhdeteorian mukaan. — *Suviranta* ei siis väitöskirjassaan kehitä perussuhdeteoriaa edelleen taikka kritisoi sitä enemmälti. Hän nojautuu siihen em. analogiakysymyksenasettelussaan ja laajentaa näin työlainopin yleistunnusmerkistöajattelua vero-oikeuden puolelle. Kuitenkin hän korostaa tällaisessa tunnusmerkistöjäsentelyssä

olevan sen vaaran, että tunnusmerkit eivät välttämättä ole toisistaan riippumattomia.⁹⁵

Tietyllä tavoin uusi perussuhdeteoriaan liittyvä asia oli kuitenkin *Suvirannan* jo väitöskirjassaan esiintuoma *ajatus kokonaisarvostuksesta direktiotunnusmerkin osalta*. Hän pitää direktiotunnusmerkkiä tärkeimpänä työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkeistä. Hänen mukaansa direktiotunnusmerkillä itsellään ei ole mitään kiinteätä tunnusmerkistöä. Direktio-oikeuden olemassaoloa ei voida aina johtaa jostakin tietystä työn teettäjän ja suorittajan väliseen oikeussuhteeseen kuuluvasta asiasta. Asian arvostelu muodostuu useiden eri seikkojen yhteisvaikutuksen huomioonottamiseksi. Tällainen kokonaisarvostelu joudutaan *Suvirannan* mukaan suorittamaan meillä porrasta alempana kuin Ruotsissa. Asiaan vaikuttavat hänen mielestään sellaiset seikat, kuten työmaalla mahdollisesti oleva yleinen työnjohto, työn suorittajan vapaus työn järjestelyssä, se, kenen asiana on työvälineiden ja varsinkin tarveaineiden hankkiminen, suoritettavan työn laatu sekä työn suorittajan taloudellinen ja yhteiskunnallinen asema.⁹⁶

Suviranta ilmeisesti siis haluaa pidettävän kiinni perussuhdeteorian tunnusmerkistöstä, mutta katsoo, että sitä voidaan kuitenkin tulkita laaja-alaisemmin kuin vain »täsmällisen juridisesti». — *Vuoriokin* oli jo — kuten selostettiin — taipunut oikeuskäytännön edessä ja tarkistanut teoriaa katsomalla, että myös sosiaaliset seikat olivat adekvaatteja niin siviilioikeuden kuin sosiaalioikeudenkin alalla.

Muissakin kirjoituksissaan *Suviranta* näyttää omaksuneen kysymyseen käytännöllisen ja säädöksissä pysyttäytyvän kannan. Hän ei ole varsinaisesti ottanut kantaa *Sipilän* ja *Vuorion* kehittelemiin teoreettisiin kysymyksiin. — Kuitenkin hänkin pitää työsuhteen käsitettä Suomen työoikeuden keskeisenä käsitteenä. Työsuhteen käsitettä on *Suvirannan* mukaan käytetty määrittämään työoikeuden eri lakien soveltamisaloja. Nämä soveltamisalat eivät silti välttämättä ole yhtäpitäviä työsuhteen käsitteen alan kanssa. Vaikka säännösten soveltamisala on määritetty työsuhteen käsitteen avulla, sisältävät nämä määrittelyt myös laajen-

⁹⁵ *Suviranta*, s. 234 ss.

⁹⁶ *Suviranta*, s. 290. — Myöhemmin ei hänkään enää kytkene kokonaisarviointia niinkään johonkin tiettyyn tunnusmerkkiin, kuten esim. direktioon.

nuksia ja supistuksia käsittäviä poikkeuksia. (Näin mm. työturvallisuuslaki vuodelta 1958.) *Suviranta* toteaa työsuhteen käsitettä käytetyn myös määrittämään itse työoikeuden alaa sinänsä. Työoikeus on Suomen oikeusjärjestelmässä määritetty »as the branch of law relating to the employment relationship or, within the purposes of this relationship, to the parties thereto.»⁹⁷

Suviranta näyttää ajattelevan myös niin, että työoikeuden soveltamisalakysymystä voidaan lähestyä eri käsitteiden avulla, kuten työntekijän tai työsuhteen käsitteiden avulla. Niinpä hän on hahmottanut Suomen työläinsäädösten soveltamisalojen oikeuskehitystä Ruotsin tapaan »sosiaalisen» ja »juridisen» työntekijän käsitteiden avulla.

Suvirannan mukaan ko. asian kehitys ja seuraukset ovat olleet paljolti samanlaiset kuin Ruotsissa, jossa kehittyi kaksi työntekijän käsitettä, sosiaalinen ja siviilioikeudellinen. Kuitenkin lähtökohdat ovat olleet erilaiset, koska Suomessa oli jo VTSL:ssa legaalinen työsopimuksen määritelmä. Tuon määritelmän soveltaminen johtaa itse asiassa *Suvirannan* mukaan työntekijän käsitteeseen, joka on hyvin lähellä Ruotsin siviilioikeudellista työntekijäkäsitettä. *Suviranta* kutsuu tätä »juridiseksi» työntekijän käsitteeksi. — Toisaalta Suomessa on ollut hänen mukaansa jo pitkään juridisen työntekijän käsitteen ohella »sosiaalinen» työntekijän käsite, sillä oikeus tapaturmakorvaukseen vuosien 1895 ja 1917 säännösten mukaan ei riippunut siitä, kuka maksoi palkan työtä suorittavan avukseen ottamalle apulaiselle. Suomen korkein oikeus taas oli sitä vastoin *Suvirannan* mukaan ollut sitä mieltä, että jopa jo oikeus apulaisten palkkaamiseen — riippumatta siitä, kuka maksoi apulaiselle palkan — riitti sulkemaan henkilön pois VTSL:n soveltamisalasta. Vähä vähältä kuitenkin »sosiaalinen» ja »juridinen» käsite lähentyivät toisiaan. Tapaturmavakuutuslain perättäisten muutosten (vuosina 1925 ja 1935) seurauksena työntekijän määritelmä läheni VTSL 1 §:n vastaavaa määritelmää. Toisaalta myös »juridinen» käsite laajeni puolestaan. Kun säännökset palkallisesta lomasta korvattiin erillisellä vuosilomalailalla vuonna 1939, sai tämän säädöksen soveltamisala määrittäksensä työsopimuslain 1 §:n mukaisesti, mutta sitä presisoitiin työkuntaa ja apulaisia koskevalla säännöksellä. Sama säännös työkunnasta ja heidän apulaisistaan otettiin myös vuoden 1946 työaikalakiin. Kun tapaturmavakuuslakia jälleen kerran uusittiin vuonna 1948, siihenkin otettiin vastaava säännös. Näin kehittyi yhtenäinen työsuhteen käsite. — Useimpiin muihin uudempiin työoikeudellisiin säännöksiin ei sisälly enää työkuntasäännöstä, sillä jo muutoinkin pidetään selvänä, että työkunnan jäsenet ja apulaiset ovat työsuhteessa työt antaneeseen henkilöön. — *Suvirannan* mielestä ilmeisestikin

⁹⁷ *Suviranta*, Labour Law, s. 193 s.

nämä säädösmuutokset ovat olleet se syy, jonka seurauksena vähitellen on tultu siihen, että Suomessakin työntekijän käsite on pääpiirteissään yhtenäinen, vaikkakaan sen rajoja ei kuitenkaan ole voitu kaikissa suhteissa osoittaa.⁹⁸

Suviranta on toiminut myös uutta työsopimuslakia valmistelleen komitean varapuheenjohtajana. Selvitellessään uuden työsopimuslain säännöksiä hän on todennut lakiin otettujen erikoissäännösten tarkoituksena olevan, että ne otettaisiin huomioon muitakin työoikeudellisia lakeja sovellettaessa ja että työsuhteen peruskäsite olisi eri työoikeudellisten lakien soveltamisaloja määriteltäessä periaatteessa yhtä yhtenäinen kuin tähänkin asti ja käytännössä nykyistään yhtenäisempi läpi koko työoikeuden. Työsopimuslain soveltamisalalla on suurempi praktinen merkityksensä sovellettaessa muita työoikeudellisia lakeja kuin itse työsopimuslakia. Muitten lakien soveltamisala määritellään *Suvirannan* mukaan yleensä joko enemmän tai vähemmän sanatarkasti toistamalla työsopimuksen käsitteen määritelmä tai viittaamalla tähän määritelmään.⁹⁹

b) Pekkanen

Pekkanen on omaksunut perussuhdeteorian ajatukset varsin puhtaana ajattelunsa ja lähestymistapansa pohjaksi. Useissa kirjoituksissaan hän lähtee perussuhdeteoreettisista ajatuksista.¹⁰⁰ Kuitenkin *Pekkanen* on väitöskirjassaan pyrkinyt operoimaan myös (käsitelainopillisella) sopimustyyppiajattelulla, jota — se todettakoon — on ongelmallista kytkeä yhteen varsinkaan jo *Vuorion* esittämään analyyttiseen käsitykseen (riskiteorian) työläinsäädännön soveltamisalasta.¹⁰¹ *Pekkasen* väitöskirja sisältää myös varsin mielenkiintoista analyysiä mm. työntekijän työnteko- ja työnantajan vastikkeenmaksuvelvollisuutta koskevien tunnusmerkkien osalta.

Täsmällisestä tunnusmerkistöstä ei *Pekkanenkaan* enää pidä kiinni. Jo väitöskirjassaan hän toteaa, etteivät työsuhteen yleistunnusmerkistöön

⁹⁸ *Suviranta*, Les Grandes Tendances, s. 89—96.

⁹⁹ *Suviranta*, Codex, s. 43 s.

¹⁰⁰ Ks. *Pekkanen*, s. 10 ss., sama Alkaminen, s. 1 ss., sama, TVak 1967, s. 41 ss., sama, Direktiotunnusmerkki, s. 71 ss., sama, LM 1968, s. 296 ss. ja sama LM 1968, s. 530 ss.

¹⁰¹ Vrt. *Suviranta*, LM 1966, s. 874.

sisältyvät tunnusmerkit kuitenkin sellaisinaan riittä ratkaistaessa soveltamisalakysymyksiä. Kuitenkin hän katsoo siitä, että työsuhteen käsite on legaalinen käsite, seuraavan, että jokaisen työsuhteenä pidettävän oikeussuhteen on (välttämättä) täytettävä kaikki työsuhteen tunnusmerkit. Konkreettisesti tapauksessa ei silti ole aina helppoa sanoa, onko työ tehty työnantajan direktion alla. »Kunkin tunnusmerkin olemassaoloa selvitellessä joudutaan kiinnittämään huomiota erilaatuisiin seikkoihin, joiden kokonaisvaikutuksen perusteella tämän tunnusmerkin olemassaolo voidaan päätellä.» Tätä kokonaisarvostusta on Pekkasen mielestä erityisesti selvitelty Ruotsissa. Hän ei itse puutu tässä lähemmin siihen kysymykseen, mitä seikkoja kunkin (välttämättömän) tunnusmerkin osalta on otettava huomioon ja miten niiden keskinäinen arvostus olisi suoritettava. Pekkanen toteaa kuitenkin, että direktiotunnusmerkkiä on meillä pidettävä työsuhteen tärkeimpänä tunnusmerkkinä, »joten työsuhteen olemassaolo joudutaan päättelemään erityisesti direktiotunnusmerkin kannalta relevanttien seikkojen kokonaisarvostuksen perusteella.» — Hän huomauttaa myös tietynlaisesta standardisoinnista, ts. siitä, että ratkaisut suoritetaan joidenkin tapausryhmille tyyppillisten piirteiden perusteella jättäen huomiota vaille ne seikat, jotka ko. tapauksessa poikkeavat näistä tyyppillisistä piirteistä.¹⁰²

Perussuhdeteoreettiseen ajatteluun ei Pekkaneen ole enää vuonna 1968 julkaisemassaan teoksessa »Työsuhteen alkamisesta ja päättymisestä» kytkenyt sopimustyyppiongelmia vaikkakin pohtii myös eräitä sopimusvelvoitteita. Teos lähtee puhtaasti perussuhdeteorian ongelmanasetteluista ja siinä toistetaan tiiviisti lähes kaikki perussuhdeteorian väitteet. Ko. teoksessa Pekkanen toteaa perussuhdeteorian tulleen luoduksi ennen kaikkea systemaattisia tarkoituksia silmälläpitäen. Nytemmin on käsitys työoikeudesta itsenäisenä oikeudenalana vakiintunut, ja työsuhteen käsitteen merkitys työlakien soveltamisaloja tulkittaessa on hänen mielestään tullut etualalle.¹⁰³

Koska perussuhdeteoria on ilmeisesti Pekkaneen mukaan vaikuttanut ainakin uudempiin lakeihin sekä systemaattisesti että terminologisesti, on hänen mielestään esitysteknisesti edullisempaa tarkastella normeja yhtenä kokonaisuutena, jolloin voidaan kiinnittää huomio mm. perussuhdeteorian todentamiseen.

¹⁰² Pekkanen, s. 14 ss. Ks. myös sama, Direktiotunnusmerkki, s. 71—83.

¹⁰³ Pekkanen, Alkaminen, s. 8.

Pyrkiessään todentamaan, että keskeisen työläinsäädännön soveltamisalan määrittely on perussuhdeteorian mukainen, hän tarkastelee eräitä työoikeudellisia yleislakeja (VTSL, TAL, TVL ja TturvL) sekä erityislakeja (KotiapulaisL, ItsenäisyyspäiväL, YhteisasuntoL, TyövelvollisuusL sekä TEL, LEL ja VLL). Näiden kaikkien lakien yleisen soveltamisalan *Pekkanen* katsoo määritellyn työsuhteen käsitteen avulla, joskin laajentavia tai supistavia säännöksiä saattaa olla suhteessa sekä tähän yleistunusmerkistöön että perussuhdeteorian mukaiseen soveltamisaikaväitteeseen.¹⁰⁴

Pekkanen on johdonmukaisesti pitänyt kiinni perussuhdeteoreettisista ajatuksista myös työsuhteen alkamisen, keston ja päättymisen osalta työsuhteen alkamista ja päättymistä käsittelevässä kirjassaan. Näitä ei ole tarpeen tässä yhteydessä enemmälti toistaa. *Pekkasen* tarkoituksena oli ko. tutkimuksellaan *tarkentaa näitä perussuhdeteorian väitteitä*. Alkamisen osalta tarkennus kohdistui sen selvittämiseen, *milloin oikeussuhteen voidaan katsoa saavuttaneen sen kehitysvaiheen, että sitä voidaan pitää työsuhteena*. Vastaavanlaista tarkentavaa selvitystä hän on suorittanut myös päättymisajankohdan osalta.¹⁰⁵

Eri jaksossa *Pekkanen* on tarkastellut TVL:n osalta vastaavia kysymyksiä. Tässä yhteydessä hän pohtii ns. »työsuhdeperiaatteen» ja »työtapaturmaperiaatteen» perusteltavuutta. *Pekkasen* mielestä työsuhteperiaate on asetettava etusijalle. »Tämän käsityksen mukainen tulkinta on meillä vallitsevan perussuhdeteorian mukainen, minkä lisäksi sekä TVL:ssa käytetty terminologia että lain rakenne tukevat tätä tulkintaa. Kun meillä on totuttu määrittelemään työläinsäädäntöön kuuluvien lakien soveltamisalat työsuhteen käsitteen avulla, tuntuu luonnolliselta, että lakien soveltaminen alkaa vasta silloin, kun työsuhde syntyy, ja päättyy vastaavasti työsuhteen päättyessä.» Kuitenkin *Pekkasen* mielestä ajallista soveltamisalaa voidaan muuttaa siitä, mikä se olisi työsuhteen käsitteen mukaan. Perusteltuna hän pitääkin sitä käsitystä, että TVL:n 2 ja 3 § muuttavat sitä henkilöpiiriä, johon lakia sovelletaan. 4 § puolestaan muuttaa lain ajallista soveltamisalaa. *Pekkanen* katsoo 4 §:n määrittävän työtapaturman käsitteen työssä sattunutta tapaturmaa laajemmaksi. — Näin *Pekkanen* on voinut pitää edelleenkin kiinni perussuhdeteorian näkemyksistä ja katsoa, että TVL:n yleinen soveltamisala

¹⁰⁴ *Pekkanen*, Alkaminen, s. 24—30.

¹⁰⁵ *Pekkanen*, Alkaminen, s. 141 ss. ja s. 166—168.

määräytyy työsuhteen käsitteen perusteella, mutta 4 §:n määräyksellä lain soveltamisala on — poikkeuksena — laajennettu koskemaan myös työmatkalla sattuneita tapaturmia.¹⁰⁶

c) Sarkko

Kaarlo Sarkkoa voidaan myös pitää perussuhdeteorian kannattajana, vaikkakin hän on esittänyt teoriaa vastaan kritiikkiä. Tätä kritiikkiä tarkastellaan seuraavassa luvussa. Tässä yhteydessä esitetään lyhyesti hänen käsityksiään perussuhdeteoriasta sinänsä.

Tapaturmavakuutuslehdessä vuonna 1969 olleessa artikkelissaan, joka käsitteli TVL:n soveltamista avoimen yhtiön osakkaaseen erään oikeustapauksen (KKO 1968 II 34) valossa, *Sarkko* toteaa työoikeudellisia lakeja sovellettavan työsuhteisiin eli työnantajien ja työntekijöiden välisiin työsuhteen tunnusmerkistön täyttäviin oikeussuhteisiin. Hän selvittelee mm. työn toiselle tekemistunnusmerkkiä, direktiotunnusmerkkiä sekä vastikkeellisuustunnusmerkkiä työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkeinä, koska ne liittyvät ko. oikeustapauksen arviointiin. Näiden osalta hän ei esitä perussuhdeteoriasta poikkeavia käsityksiä. *Sarkko* katsoo kuitenkin rajatapauksissa olevan vaikeaa todeta, onko avoimen yhtiön osakas tehnyt työsuhteen tunnusmerkistön edellyttämää työtä toiselle henkilölle vai onko hän tehnyt työtä yhteisen tarkoituksen toteuttamiseksi ja täten oman voitto-osuuden saamiseksi.¹⁰⁷

Seuraavana vuonna Tapaturmavakuutuslehdessä olleessa artikkelissaan *Sarkko* esittää perussuhdeteorian mukaisia näkemyksiään jo eksplisiittisemmin. Hän toteaa, että kysymys työsuhteesta legaalisenä peruskäsitteenä on erittäin laaja ja edellyttäisi erittäin laajaa työoikeudellisten lakien ja oikeuskäytännön analyysia. Hän tyytyy esittämään asiasta vain eräitä toteamuksia. — *Sarkko* katsoo yhtenäisen peruskäsitteen omaksumisesta olevan paljon systemaattisia ja lain yhtenäiseen soveltamiseen liittyviä etuja. Kuitenkin tällainen peruskäsite on hänen mielestään hankala kankeutensa vuoksi, sillä siitä saattaa olla haittaa lain teleologiselle soveltamiselle. Vaikka asia saattaa olla oikeuskäytännön valossa niin,

¹⁰⁶ Pekkanen, Alkaminen, s. 187—218.

¹⁰⁷ *Sarkko*, TVak. 1/1969 s. 3—54.

että peruskäsitteestä on muodostunut osittain muodollinen käsite, ei hänen mielestään yhtenäisestä peruskäsitteestä pitäisi kuitenkaan luopua. Jo systemaattiset syyt puhuvat luopumista vastaan. Yhtenäinen peruskäsite on myös hyväksyttävä oikeuspoliittisena realiteettina. Tällä *Sarkko* tarkoittaa sitä, että jonkin työoikeudellisen lain — erityisesti työsopimuslain — soveltamisalaa mahdollisesti muutettaessa on pidettävä mielessä peruskäsitteen muuttamisen heijastusvaikutukset muissa laeissa.¹⁰⁸ Tämän jälkeen *Sarkko*, joka toimi uutta työsopimuslakia valmistelleen komitean sihteerinä, toteaa, ettei komitean ehdotuksessa ole pääsääntöisesti pyritty selvästi laajentamaan työsuhteen käsitettä siitä, miksi se on voimassaolleen työsopimuslain aikana oikeuskäytännössä muodostunut. Ehdotuksessa on pyritty kuitenkin mahdollisuuksien mukaan ratkaisemaan eräitä oikeuskäytännössä vaikeiksi tulkintakysymyksiksi osoittautuneita työsuhteen syntymisongelmia. *Sarkko* katsoo työsopimuslakia valmistelleen komitean »konkludenttisesti hyväksyneen» ajatuksen perussuhdeteoriasta siinä mielessä, että mahdolliset selvennykset ja muutokset työsopimuksen käsitteeseen vaikuttavat myös muiden työoikeudellisten lain soveltamisalojen tulkintaan.¹⁰⁹

Oppikirjassaan Työoikeus, Yleinen osa *Sarkko* toistaa perussuhdeteorian mukaisia ajatuksia ja selvittää mm. työsuhteen käsitteen kriteerit. — Eräs piirre kuitenkin on esitetyn kritiikin lisäksi merkittävä tässä esityksessä. Hän puhuu tässä yhteydessä »työntekijäasemasta». Hän katsoo työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien olevan »jonkinlaisen työntekijäaseman analyysin». Työntekijäaseman määrittämisessä *Sarkko* toteaa vallitsevana käsityksenä olleen perussuhdeteoreettiset opit, jotka hän myös esittelee. Työsuhteen tunnusmerkistön muodostamat »työvälineet» riittävät selvissä tapauksissa ratkaisemaan sen, onko jokin henkilö työntekijäasemassa. Näitä hän ei kuitenkaan pidä riittävinä vaikeissa tulkintatilanteissa.¹¹⁰

Sarkko esittää pääsääntönä olevan, että selostamansa työntekijäaseman määrittelyyn liittyvät ratkaisut (mm. työkunta, apulaiset, kotityöntekijät, omaa työvälinettä käyttävät, vastavuoroisuustyötä tekevät, johtavassa asemassa olevat työnsuorittajat) koskevat työoikeudellisia lakeja yleensä eivätkä vain TSL:a tai jotakin muuta työoikeudellista lakia.

¹⁰⁸ *Sarkko*, TVak. 1970 s. 6.

¹⁰⁹ *Sarkko*, TVak. 1970 s. 7—9.

¹¹⁰ *Sarkko*, s. 19—35. Ks. myös sama, Vuosilomalaki s. 8—18.

Hän viittaa TSL:n luonteeseen yleislakina ja siihen ko. lain esitöistä ilmi-käyvään seikkaan, että eräiden työntekijäaseman määrittäystä koskevien ratkaisujen kohdalla on pidetty nimenomaan silmällä jotakin muuta tai joitakin muita työoikeudellisia lakeja kuin TSL:a. Työntekijäaseman määrittäykseen liittyvät ratkaisusäännöt ovat siis *Sarkon* mukaan yleisiä, joskin jokin laki saattaa sisältää rajauksen, jolla yleisen ratkaisun soveltaminen on suljettu pois. Laista saattaa myös muutoin käydä ilmi, ettei jotain ratkaisua voida tältä osin soveltaa. Tällaisesta *Sarkko* mainitsee esimerkkinä sen, ettei vastavuoroisuustyötä suorittavien katsominen työntekijöiksi tule useiden työlakien kohdalla mielekkäästi kysymykseen.¹¹¹ — Tämä näkemys ratkaisusääntöjen yleisyydestä on selvästi perussuhdeteorian yhtenäistä soveltamisalaa koskevan käsityksen suuntainen.

Perussuhdeteorian perinteeseen viitaten *Sarkko* toteaa meillä katso-tun, että työsopimussuhde alkaa sopimuksen solmimisella, kun taas työ-suhde alkaa työnteon tosiasiallisella aloittamisella. Työsuhde päättyy vas-taavasti lopetettaessa työnteko. Tämän käsityksen hän katsoo perustuvan siihen, että lainsäätäjät pyrkii suojelemaan työtä tekevää työn suorittajaa eikä työsopimuksen solminutta, työn tekemiseen velvoittautunutta sopi-muskumppania. Tässä yhteydessä *Sarkko* selvittelee TVL:n osalta syn-tyvää ongelmaa ensimmäisen ja viimeisen työmatkan aikana sattuneen tapaturman korvaamisesta. Todettuaan KKO:n käytännön olleen asiassa horjuvaa *Sarkko* esittää omana kantanaan, että tällaisissa tapauksissa pitäisi vapautua liian muodollisesta sidonnaisuudesta työsuhteen käsit-teeseen ja sen edellyttämään työn tekemisen tosiasialliseen aloittamiseen tai päättymiseen. Lähtökohtana olisi pidettävä lain tarkoitusta. TVL:n osalta tapaturmasuoja on tarkoitettu ulottumaan myöskin työmatkoihin, joista ei ole rajattu pois ensimmäistä ja viimeistä työmatkaa. — Tältä osin *Sarkko* siis asettuu *Pekkasen* tarkoittaman »tapaturmaperiaatteen» kannalle, joskin hänkin lähtökohtaisesti hyväksynee perussuhdeteorian mukaisen käsityksen työsuhteen alkamisesta ja päättymisestä.¹¹²

Koska perussuhdeteorია on työoikeudessamme keskeisessä asemassa, on sen käsittelemiin asioihin otettu kantaa myös monissa muissa kirjoi-tuksissa ja esityksissä.¹¹³ Suoritettu katsaus perussuhdeteorian suhteen

¹¹¹ *Sarkko*, s. 97 s.

¹¹² *Sarkko*, s. 98 ss. ja sama, Vuosilomalaki, s. 11.

¹¹³ Muista käsityksistä perussuhdeteorian tai sen käsittämien asioiden suh-teen ks. mm. *Tiitinen*, JFT 1973, s. 588 s., *Bruun*, s. 27—29 ja sama, JFT 1975 s.

keskeisimpään työlainopilliseen kirjallisuuteen¹¹⁴ riittänee ko. teorian aseman kehityksen ja sisällön dokumentoinniksi tässä yhteydessä.

3.3.6. Yhteenvedoa perussuhdeteorian kehityksestä

Tässä jaksossa on varsin pitkään selvitetty perussuhdeteorian kehitystä työoikeutemme yleisten oppien perusosaksi ja selostettu eri tutkijain kantoja asiaan. Saadut tulokset voidaan tiivistäen koota yhteenvedoksi seuraavaan tapaan:

1. *Arvo Sipilä* loi po. teoriakokonaisuuden systemaattisen ongelman ratkaisun yhteydessä. Sopimusoikeuteen kytkeytynyt työsopimusoikeus ja talousoikeudellinen työväensuojelulainsäädäntö voitiin perussuhdeteorian avulla yhdistää omaksi kokonaisuudeksi, työoikeudeksi. Työoikeus määritettiin ja rajattiin työsuhteen peruskäsitteen avulla.

2. Teoria työsuhteesta työoikeudellisena perussuhteena muodostui käsitelainopillis-systemaattisen metodin avulla. Alkuperäiseltä luonteeltaan teoria on siis käsitelainopillinen konstruktio.

Lakipositivistinen oikeuskäsitys taas puolestaan vaati, että teorian oli saatava tukea laista. Työoikeuden yhtenäisen soveltamisalan määräävän työsuhteen käsitteen tunnusmerkistön lainsäädännöllinen tuki saatiin VTSL:n 1 §:n työsopimuksen määritelmästä tulkinnalla. Työsuhteen käsitteen yhteenkytkeytyminen työsopimuksen legaalimääritelmään merkitsi tietyn tunnusmerkistön vakiintumista. VTSL:n 1 §:ssä määritellyn uuden ja laaja-alaisen työsopimustyyppin tunnusmerkistö oli siviilioikeudellisen sopimustyyppiajattelun ja sosiaalipoliittisen yhteiskunta-analyysin tulos.

3. Perussuhdeteorian vakiintumista vallitsevaksi työoikeudelliseksi

430 ss., *Virkkunen*, Työlainoppi, s. 11—15 ja sama, Vuoden 1973 vuosilomalaki, s. 14 ss., *Kahri—Vihma*, s. 16 ja *Aurejärvi*, s. 3—5 ja s. 51—63. — Todettakoon tässä *Aurejärven* tutkimustulokset siitä, että työlakeja sovelletaan sopimusten sisällöstä riippumatta ja että Suomen työlainsäädännön soveltamiskohde on ymmärrettävä »sopimuksen» sijasta lähinnä tosiasiallisten, sopimuksen ulkopuolisten seikkojen ilmentämäksi oikeusseikastoksi, olevan itse asiassa jo varsin iäkkään perussuhdeteorian mukaisia. Perussuhdeteorian kanta soveltamisalakysymykseen ei — kuten edellä on selostettu — perustu sellaiseen oikeustoimiopilliseen tarkasteluun, jota *Aurejärvi* kritisoi.

¹¹⁴ Ks. myös tässä esitellyistä eri tutkijain kannanotoista perussuhdeteoriaan *Routamo*, Vastuu, s. 48—57.

doktriiniksi edesauttoi — paitsi *Sipilän* kirjoittelu ja eräät myöhemmin selvitetäviksi tulevat lainsäädännölliset muutokset — erityisesti *Jorma Vuorion* tutkimuspanos.

Vuorio selvitti perusteellisesti työoikeudellista normijärjestelmää, joka rakentui yhtenäisen soveltamisalalähtökohdan (työsuhteen käsitteen tunnusmerkistön) varaan. Esikysymyksenä normijärjestelmän hahmotukselle hän joutui tutkimaan sitä, oliko työoikeuden normeilla yhtenäinen soveltamisalalähtökohta. Tutkimuksissaan hän tuli myönteiseen tulokseen.

Vuorio edusti uutta, analyyttistä tutkimusotetta. Selvittellen lainsäädäntöä, esitöitä ja oikeuskäytäntöä sekä tehden vertailuja etenkin Ruotsiin *Vuorio* vahvisti tutkimuksillaan perussuhdeteorian tärkeimmät väitteet lopputulemiltaan oikeiksi. Perussuhdeteoria sai nyt uudet, analyyttiset perustelut. Teorian kehityksessä siirryttiin analyyttiseen vaiheeseen. Analyyttinen epistemologia ja sen mukanaantuoma oikeuskäytännön huomioonotto johti kuitenkin eräisiin tarkistuksiin teorian osalta (ristikko-teoria ja välihenkilöongelmaan liittynyt soveltamisalakriteeristön tarkistus).

4. *Sipilän* alunperin teoreettisesti luoma ja *Vuorion* positiivisen oikeuden mukaiseksi vahvistama perussuhdeteoria on sittemmin ollut työlainopissamme vallitsevassa asemassa. Väitettä siitä, että työlainsäädännön soveltamisala on lähtökohtaisesti yhtenäinen, ei ole työlainopin harjoittajien piirissä varsinaisesti kiistetty. Työlainopillinen käsitteistö ja konstruktio ovat olleet perussuhdeteoriaan pohjautuvia.

Soveltamisalan määräävän tunnusmerkistön osalta on tapahtunut tiettyä muutosta. *Sipilä* katsoi aikoinaan, että työoikeudellisen työsuhteen käsitteen perinteinen tunnusmerkistö oli sekä tieteellis-systemaattisesti että ratkaisutoimintoja ajatellen välttämätön ja riittävä, kunhan ratkaisija ymmärsi erityisesti direktiotunnusmerkin »oikein». VTSL:n 1 §:stä ilmi käyvät tunnusmerkit olivat maksimeja oikean ratkaisun teolle. Ratkaisu, jossa näitä ei noudatettu, oli virheellinen. — Analyyttisen oikeustieteen mukaisen epistemologian omaksuneet tutkijat taas pitivät oikeuskäytäntöä tärkeänä teorian koetinkivenä. Epistemologian muutos johti tunnusmerkistön muutoksiin: *Vuorio* korjasi tunnusmerkistöä lähinnä välihenkilöongelmaan liittyen; *Suviranta* katsoi ratkaisun tehtäväksi direktiotunnusmerkin osalta tiettyä kokonaisarvostusta noudattaen; *Pekkane* laajensi tämän kokonaisarviointin myös muiden tunnusmerkkien

osalle, ja viimein *Sarkko* katsoi ratkaisun tapahtuvaksi vaikeissa rajanvetotilanteissa kokonaisuudessaan kokonaisarvostuksen perusteella. Vähitellen on siis tieteessä luovuttu siitä ajatuksesta, että työsuhteen käsitteen tunnusmerkit olisivat riittäviä ja toisistaan riippumattomia soveltamisalakriteereitä kaikissa tilanteissa.

5. Soveltamisalan yhtenäisyyttä ja siihen liittyvää tunnusmerkistöä koskevien ajatusten lisäksi on työlainopissa käsitelty myös perussuhdeteoriaan kuuluvia väitteitä työsuhteen alkamisesta, kestosta ja päättymisestä sekä tähän kytkeytyviä käsitelmäärityksiä. *Vuorion*, *Pekkasen* ja *Sarkon* esityksiin viitaten voidaan sanoa, että *Sipilän* perussuhdeteoreettiset ajatukset ovat tältäkin osin edelleen vallitsevana kantana. *Sarkko* tosin kritisoi sitä, että ko. doktriini ei ota huomioon lainsäädännöllisiä tavoite-eroja. — Työoikeuden määrittäminen ja sen asema oikeusjärjestelmässä sekä työnantajan ja työntekijän käsitteiden määrittäykset ovat olleet myös perussuhdeteorian mukaisia.

6. Ottaen huomioon varsinkin *Sipilän*, *Vuorion* ja *Pekkasen* tutkimukset voidaan edellä kuvatun sisällön ja kehityskaaren omaavan perussuhdeteorian asemasta työlainopissa sanoa kokoavasti seuraavaa: Teorian asema on ollut keskeinen ja vahva. Työlainsäädäntöä on työlainopissa tarkasteltu perussuhdeteorian mukaisin esitiedoin (käsitteet, konstruktiot, kysymyksenasettelut, selitykset ym.) — ja tulkinnat voimassaolevasta oikeudesta ovat olleet myös tämän mukaisia.

Teoriaa kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Tätä kritiikkiä selostetaan sen jälkeen kun on tarkasteltu työlainsäädäntömme soveltamisalasäännösten kehitystä. On ilmeistä, että perussuhdeteorian säilymiseen työoikeuden yleisenä oppina on vaikuttanut tärkeällä tavalla ns. lainsäätäjän — ketkä kulloinkin lainsäätäjän tehtäviä hoitanevatkin — säädöksissään ilmaisema kanta työlainsäädännön soveltamisalasta.

3.4. TYÖLAINSÄÄDÄNNÖN SOVELTAMISALASÄÄNNÖSTEN KEHITYKSESTÄ

Jaksossa 3.2.6. on jo kerrottu siitä, miten VTSL:n 1 §:n säännös on vaikuttanut eräisiin muihin säädöksiin. Tässä yhdenmukaistumisessa VTSL:n

kanssa on nähdäkseni ollut kysymys tarkoituksellisesta soveltamisalan laajentamisesta, jossa on käytetty välineenä VTSL:n tarjoamaa, juridisesti perusteltua mallia. Toinen yhdenmukaistumista edelleen tukeva asia on ollut perussuhdeteorian kehittyminen ja vakiintuminen sekä tähän läheisesti liittyvä TSL:n säätäminen ja sen jälkeen käytetty lainsäätämistekniikka. — Tämän jakson tarkoituksena on selvittää perussuhdeteorian vaikutuksia lainsäädäntöömme. Nämä vaikutukset voivat ilmetä siinä, että lainsäätäjän pyrkii po. teorian ydinväitteen edellyttämään yhtenäiseen soveltamisalaan ja käyttää säännöksissä hyväkseen teorian tarjoamaa johdonmukaista käsitteistöä tunnusmerkistöineen. Seuraavassa tarkastellaankin soveltamisalasäännösten kielenkäyttöä ja selvitetään eräiden tärkeimpien työlakien osalta yksityiskohtaisemmin näiden muutosten taustaa ja muita vaikuttavia tekijöitä. Tutkimusekonomisista syistä ei ole mahdollista perehtyä yhtä huolellisesti koko työoikeuden alaan kuuluvaan lainsäädäntöön. Tutkimustavoitteen kannalta riittää tässä yhteydessä keskittyminen eräisiin tärkeimpiin työoikeuden lainsäädäntöryhmiin. — Johdantoluvussa esitetty väite siitä, että oikeusjärjestelmä yleisine oppeineen vaikuttaa myös säädöslauseisiin, saanee samalla näyttöä tuekseen. On kuitenkin muistettava, että kyse on vuorovaikutussuhteesta, eikä oikeusjärjestelmä ole suinkaan tärkein säädöslauseisiin vaikuttava tekijä.

a) Vuosilomalainsäädäntö

Ensimmäinen erillinen työntekijäin vuosilomalaki vuodelta 1939 koski työntekijää, joka oli työsopimus- tai oppisopimussuhteessa työnantajaan. Säädestä sovellettiin myös työntekijöihin, jotka yhteisesti, työkontana, olivat sitoutuneet työnantajan johdon ja valvonnan alaisina tekemään jonkin työn, sekä heidän työnantajansa suostumuksella avuksensa työhön ottamiin työntekijöihin.

Hallituksen esityksessä ko. laiksi oli soveltamisalaa määritetty seuraavan ilmaisun avulla:¹

»Työntekijälle, joka on työ- tai oppisopimuslain alaisessa työsuhteessa työnantajaan tai toimessa sisävesiliikenteeseen käytetyssä suomalaisessa aluksessa, on...»

¹ HE eduskunnalle laiksi työntekijäin vuosilomasta N:o 52/1938 vp, Ask III, s. 1.

Hallituksen esityksen perusteluissa mainittiin, että lakiehdotuksen soveltamisalan määräävät työsopimuslaki ja oppisopimuslaki, kuten tuoloin voimassaolevienkin vuosilomaa koskevien säännösten soveltamisalan. Hallituksen esittämän soveltamisalasäännöksen muotoilu viittaa, kun siinä on käytetty työsuhteen käsitettä, perussuhdeteorian suuntaisten ajatusten omaksumiseen, joskin se on epätodennäköistä. Ilmeisesti vain yhdenmukaisuutta VTSL:n kanssa on pidetty silmällä.

Eduskuntakäsittelyn aikana lakiehdotus sai toisen muotoilun tältä osin.² Suuren valiokunnan lakia valmistelevaan asettama jaosto kuuli asiantuntijoita, mm. entistä pääministeriä *T. M. Kivimäkeä*, jonka suullisen lausunnon pohjalta jaosto muutti lain soveltamisalailmaisun — poistaen työsuhteen käsitteen — seuraavaksi: »Työntekijälle, joka on työsopimus- tai oppisopimussuhteessa (poist.) työnantajaan, on...» Jaoston esittämä sopimusoikeudellinen muotoilu tulikin lain sisällöksi.

Perussuhdeteorian lainsäädännöllisten vaikutusten kannalta voidaan todeta, että vaikka sopimusoikeudellinen muotoilu voittikin perussuhdeteoreettisen, ei lain soveltamisala kuitenkaan asiallisesti poikennut ko. teorian mukaisista näkemyksistä. Yhdenmukaisuus VTSL:n suhteen säilyi. — Esitöistä käy myös ilmi, että lakiin tulleella työkuntasäännöksellä pyrittiin ottamaan lain piiriin varsinkin rakennusalaalla esiintyvät työ- kunta-työntekijät. Työkuntasäännös merkitsi tiettyä laajennusta lain soveltamisalaan.

Seuraavassa, vuonna 1946 annetussa vuosilomalaisissa soveltamisalasäännös säilyi asiallisesti saman sisältöisenä. Samoin oli asianlaita vuoden 1960 vuosilomalain osalta. — Nykyinen, vuodelta 1973 oleva laki kytkeytyy nimenomaisesti työsopimuslain soveltamisalaan.³ Voimassa olevaa vuosilomalakia on sovellettava työsopimuslaissa tarkoitettuihin työnantajaan ja työntekijään (VLL 1 §). Erillistä työkuntasäännöstäkään ei ole enää pidetty tarpeellisenä, koska työsopimuslaki jo sisältää työkuntia

² Ks. suuren valiokunnan ja sen asettaman vuosilomalakijaoston pöytäkirjat vuoden 1938 valtiopäivillä ja erityisesti jaoston kokouspöytäkirja 4. 11. 1938. (EA).

³ Ks. asiasta lähemmin *Sarkko*, Vuosilomalaki, s. 7—25 ja *Virkkunen*, Vuoden 1973 vuosilomalaki, s. 8 ss.

Sarkko on työmarkkinain keskusjärjestöjen asettaman toimikunnan puheenjohtajana ollut valmistelemassa ko. lakia ja on oman ilmoituksensa mukaan kirjoittanut po. 1 §:nkin. *Sarkko* LM 1977, s. 87. Ks. Työmarkkinain keskusjärjestöjen ehdotus vuosilomalain uudistamiseksi 19. 5. 1972, moniste, saatekirjelmä.

koskevan säännöksen.⁴ — Vuosilomalakien soveltamisalan osalta on siis alusta alkaen säilynyt selvä kytkentä työsopimuslakiin. Työsopimuslaisahan olivatkin alkuaan tietyt vuosilomaa koskevat säännökset (VTSL 14 §).

Kun vuonna 1939 säädettiin erillinen vuosilomalaki, säädettiin myös merimiesten vuosilomalaki. Tuota lakia oli sovellettava tietyin poikkeuksin henkilöön, jonka laivanisäntä tai päällikkö oli ottanut toimeen suomalaiseen alukseen. Lakia ei kuitenkaan ollut sovellettava silloin, kun laivaväkenä oli yksinomaan laivanisännän perheenjäseniä, eikä myöskään, jos henkilöllä ei ollut toimestaan tulevaa palkkaa tai jos hän sai ainoastaan muodollisen palkan tai palkkauksensa yksinomaan voittoosuutena taikka jos hän pääasiallisesti työskenteli omaan lukuunsa. — Merimiesten vuosilomalaki korvattiin saman nimisellä lailla vuonna 1975. Nykyisen lain soveltamisalasäännös kytkeytyy työsuhteen käsitteeseen. Lakia sovelletaan tietyin poikkeuksin työhön, jota suomalaisessa aluksessa työsuhteen perusteella toimessa oleva henkilö suorittaa aluksen lukuun tai esimiehen määräyksestä aluksessa tai muualla.⁵

b) Tapaturmavakuutuslainsäädäntö

Jaksossa 3.2. on jo kerrottu VTSL:n soveltamisalasäännöksen vaikutuksesta mm. vuoden 1925 tapaturmavakuutuslakiin.⁶ Tapaturmavakuutuslainsäädäntö on alue, jossa voidaan osoittaa myös perussuhdeteoreettisten ajatusten saaneen sijaa.

Vuonna 1935 säädetyt työntekijäin tapaturmavakuutuslain 1 § kuului seuraavasti:

»Jokainen henkilö, joka on sitoutunut korvausta vastaan tai oppiakseen jonkin ammatin tekemään toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena

⁴ Ks. mainittu vuosilomalakitoimikunnan mietintö, s. 2 s.

Todettakoon tässä yhteydessä, että toimitusjohtajien osalta toimikunta katsoi TVL:n 1 §:n 3 momentissa ja TEL:n 2 §:n 3 momentissa olevien ratkaisusääntöjen olevan sovellettavissa myös VLL:n osalta, vaikka TSL:ssa ei tällaista ratkaisusääntöä olekaan. Viittaus TSL:ssa tarkoitettuihin työnantajaan ja työntekijään pitää toimikunnan mielestä sisällään myös tämän ratkaisusäännön. M.t. s. 5.

⁵ Ks. lähemmin HE eduskunnalle merimiesten vuosilomalaiksi N:o 205/1974 vp, Ask III:1, s. 1 s.

⁶ Ks. myös Routamo, Vastuu, s. 42.

ruumiillista työtä tahi välittömästi johtamaan tahi valvomaan tai seuraamaan sellaista työtä ja jota ei siinä ole pidettävä itsenäisenä yrittäjänä, on, mikäli tässä laissa ei toisin säädetä, työnantajansa toimesta ja kustannuksella vakuutettava työssä sattuvan tapaturman aiheuttaman ruumiinvamman korvaamista varten, ...»

Seuraava tapaturmavakuutuslaki eli vuonna 1948 säädetty, nykyinen tapaturmavakuutuslaki (TVL) pyrittiin rakentamaan työsuhteen käsitteen varaan. Komiteamietinnössä työntekijäin tapaturmavakuutuslain uudistamisesta todettiin,⁷ että työsuhteisiin nojautuva järjestely on säilytettävä. Pakollisen tapaturmavakuutuksen piiriin pyrittiin ottamaan kaikki ne työntekijät ja toimenhaltijat, joiden tähänastisen syrjäyttämisen oli katsottava muodostuneen yhteiskunnalliseksi vääryydeksi ja joiden tapaturmaturva oli järjestelmän puitteissa hoidettavissa. Vakuutus pyrittiin ulottamaan myös henkisen työn tekijöihin. Mainittakoon, että tuon komitean puheenjohtajana toimi *Kaarlo Kalliala*. Tapaturmavakuutuskomitea ehdotti vielä lain 1 §:n sanamuodoksi seuraavaa:

»Jokainen henkilö, joka on sitoutunut vastikkeesta tekemään toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena työtä ja jota ei siinä ole pidettävä itsenäisenä yrittäjänä, on mikäli»...⁸

Komitean mietinnöstä pyydetyissä lausunnoissa ei juuri muissa kuin valtion tapaturmatoimiston lausunnossa puututtu lain soveltamisalaan kuuluvaan henkilöpiiriin. Tapaturmatoimiston lausunnossa esitettiin, että pakollinen tapaturmavakuutus ulotettaisiin koskemaan kaikkea toiselle suoritettavaa, sekä henkistä että ruumiillista työtä ilman mitään palkkarajoituksia. Myöskään työn tilapäisyydellä tai lyhytaikaisuudella ei olisi mitään merkitystä. Tapaturmatoimiston mukaan riittäisi, kunhan vain on selvää, että työsuhde, yksityinen tai julkinen, on ollut olemassa.⁹

Komitean mietintö johti hallituksen esitykseen vuoden 1945 valtiopäivillä.¹⁰ Tämä hallituksen esitys oli laadittu sanotun ehdotuksen pohjalta, mutta siihen oli tehty eräitä muutoksia — mm. poistettu viittaus itsenäi-

⁷ Tapaturmavakuutuskomitea, s. 6.

⁸ Tapaturmavakuutuskomitea, s. 62 s.

⁹ Ks. valtion tapaturmatoimiston lausunto sosiaaliministeriölle tapaturmavakuutuskomitean mietinnön johdosta, 5. 9. 1945. (STM:n arkisto). Ks. asiasta myös *Routamo*, Vastuu, s. 13 s.

¹⁰ HE eduskunnalle tapaturmavakuutuslaiksi N:o 107/1945 vp, Ask III.

seen yrittäjään — joiden hallitus totesi aiheutuneen mm. komitean mietinnön johdosta annetuissa lausunnoissa esitetyistä näkökohdista. Sosiaaliministeriön vakuutusosastossa virkatyönä valmistellun hallituksen esityksen 1 §:n ensimmäinen momentti¹¹ kuului seuraavasti:

»Sille, joka sopimuksen perusteella vastikkeesta tekee työtä toiselle, työnantajalle, tämän johdon ja valvonnan alaisena on oikeus työntekijänä saada korvausta työtapaturmasta sen mukaan kuin tässä laissa säädetään. Vastikkeeksi katsotaan jokainen etu, jolla on taloudellista arvoa.»

Esitys peruutettiin vuoden 1946 valtiopäivien alussa, koska hallitus katsoi tarpeelliseksi tehdä eräitä tärkeitä muutoksia lakiin. Uusi esitys asiassa annettiin seuraavan vuoden valtiopäivillä.¹² Se ei ollut ko. säännöksen osalta asiallisesti muuttunut. Vuonna 1948 säädetyn tapaturmavakuutuslain 1 §:n ensimmäinen momentti on lähes identtinen edellä jo mainitun hallituksen esityksen 1 §:n kanssa, lukuunottamatta työntekijä-käsitettä koskevia pieniä esitysteknisiä muutoksia.

Tapaturmavakuutuslain kehityshistoriasta voidaan siis panna merkille se, että uudessa laissa luovuttiin itsenäisen yrittäjän käsitteen käytöstä sekä siirryttiin muotoilultaan varsin linjakkaaseen *Sipilän* perussuhdeteorian mukaiseen soveltamisalasäännökseen.¹³ Perussuhdeteorian mukainen muotoilu toteutti ilmeisesti varsin hyvin lain tarkoituserät tältä osin. Lain esityöt eivät kuitenkaan viittaa siihen, että samalla olisi nimen-

¹¹ Ylitarkastaja *Juho Ensio Mäntylä*, joka sosiaaliministeriön virkamiehenä toimiessaan valmisteli hallituksen esitystä TVL:ksi ja joka esitteli asian valtioneuvoston istunnossa 8.11.1945 Tasavallan Presidentille, saamani tiedon mukaan *Sipilä* ei varsinaisesti kirjoittanut hallituksen esityksen lakitekstiä, mutta hänen ajatuksensa ovat varmasti vaikuttaneet asiaan. *Mäntylä* ja *Sipilä* kävivät ehdotuksen kahdestaan lävitse. Hallituksen esityksen 1 §:ssä oleva työsuhteen määritelmä on *Sipilän* ajatusten mukaan stilisoitu. *Sipilällä* oli vielä painovaiheessakin tilaisuus tehdä muodollisia tarkistuksia lakitekstiin.

¹² HE eduskunnalle tapaturmavakuutuslaiksi N:o 138/1947 vp, Ask III:1. Soveltamisalasäännöksen ja sen perustelujen osalta on vuoden 1945 valtiopäivillä tehty esitys tärkeä, sillä jo sen perusteluissa todettiin yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden kannalta ensiarvoisen tärkeäksi poistaa eronteko henkisen ja ruumiillisen työn väliltä, ja myös siksi, että rajatapauksissa oli vaikea tehdä tätä eroa. HE N:o 107/1945, s. 2.

¹³ Ks. asiasta myös *Routamo*, Vastuu, s. 11—14 ja *Mänttari*, s. 13 ss.

Sipilä onkin todennut lain yleisen soveltamisalamäärittelyksen olevan korkeatasoisen. *Sipilä*, TVak. 3/1950, s. 59.

omaan hyväksytty myös perussuhdeteorian mukainen kanta lain soveltamisen ajallisista rajoista.

c) Työaikalainsäädäntö

Laki kahdeksan tunnin työajasta vuodelta 1917 oli määrittänyt soveltamisalansa pääasiassa työalakohtaisesti. Ensinnäkin oli säädetty, että tietyt luetellut liikkeet ja yritykset kuuluivat lain piiriin, sikäli kuin niissä käytettiin työntekijöinä muita kuin puolisoa ja omia lapsia. Toiseksi oli säädetty eräiden liikkeiden ja laitosten kuuluvan lain piiriin, mikäli niissä käytettiin palvelus- ja työväkeä.

Tämän säädöksen kumosi vuonna 1946 annettu työaikalaki (TAL). Tässä, edelleen voimassaolevassa laissa on soveltamisalaa rajattu edelleen toisaalta työpaikkakohtaisesti (liike, laitos ja yritys), toisaalta lain piiriin (näillä työpaikoilla) kuuluvia henkilöitä on pyritty kuvailemaan jossain määrin työntekijä-käsitettä täsmentäen. Lain soveltamisalaan kuuluu »liike, laitos ja yritys, jossa yksi tai useampi henkilö, työntekijä, palkasta tekee työtä toisen, työnantajan, lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena».¹⁴

Nykyisen TAL:n soveltamisalaa koskevassa yleissäännöksessä heijastuu selvästi perussuhdeteoreettinen ajattelu. *Sipilä* on nimittäin itse vaikuttanut asiantuntijan ominaisuudessa myös ko. säännöksen muotoiluun.

Hallituksen esityksessä¹⁵ työaikalaksi oli säännös vielä seuraavan sisältöinen: »Tämän lain alainen on liike, laitos ja yritys, jossa työntekijää käytetään työhön työnantajan lukuun.» — Muotoilu säilyi samana myös työväenasiainvaliokunnan mietinnössä.¹⁶ Lakiehdotus tuli suuren valiokunnan käsittelyyn, joka asetti erityisen jaoston valmistelemaan asiaa. Työaikalakijaosto¹⁷ kuuli asiantuntijana mm. professori *Sipilää*, joka esitti suulliset ja kirjalliset huomautuksensa 20.6.1946 pidetyssä jaoston kokouksessa. Pöytäkirjan mukaan *Sipilän* päämuistutus oli se,

¹⁴ TAL:n 2 §:n 2 momentissa säädetään myös työkunnista ja sen jäsenten työnantajan suostumuksella avuksensa työhön ottamista työntekijöistä. Nämäkin kuuluvat, kuten asia oli jo vuoden 1939 vuosilomalaissa, TAL:n alaisuuteen.

¹⁵ HE eduskunnalle työaikalaksi N:o 23/1946 vp, Ask III.

¹⁶ Työväenasiain valiokunnan mietintö N:o 19 hallituksen esityksen johdosta työaikalaksi/HE N:o 23/1946 vp, Ask III.

¹⁷ Suuren valiokunnan asettaman työaikalakijaoston pöytäkirjat 20.6.1946 ja 27.6.1946. (EA)

että työlaainsäädäntöön tulisi saada yhtenäisyyttä ja että soveltamisalasäännöksessä tulisi ottaa huomioon työoikeudellinen työsuhte. *Sipilän* promemoria oli yleisen soveltamisalasäännöksen osalta seuraavan sisällöinen:

»Hallituksen työaikalaki antamaan esitykseen sisältyvä lakiehdotus mielestäni kaipaasi joitakin muutoksia, joista mainitsen seuraavat:

1) Lakiehdotuksen 1 §:n 1 momentissa mainittuun lain soveltamisalan yleismääritelmään sisältyvä työntekijän 'määritelmä' ja 2 §:n 1 momentissa oleva vastaava määritelmä 'kiertävät' toisiaan. Asia olisi korjattava. Myöskään ei ole tarkoituksenmukaista tässä laissa rajoittaa, niinkuin 2 §:n 1 momentissa on tehty, työntekijä-käsitettä. Toisen pykälän 1 momentissa vain olisi lausuttava keihin työntekijöihin lakia olisi sovellettava.

Olisi asiallista ja riittävää kirjoittaa 1 §:n 1 mom. esim. seuraavasti:

'Tämän lain alainen on liike, laitos ja yritys, jossa käytetään yhtä tai useampaa työntekijää'.

On tautologista puhua yrityksestä, 'jossa työntekijää käytetään työhön työnantajan lukuun', sillä jos joku on työntekijänä yrityksessä, hän silloin aina tekee työtä toisen, työnantajan, lukuun — muuten hän ei olisi sikaan työntekijä. Lisäksi hän tekee työtä johdon ja valvonnan alaisena, niin kuin 2 §:n 1 mom. mainitaan (ja myöskin hän tekee työtä palkasta, jolloin palkka merkitsee muutakin kuin rahapalkkaa, esim. pelkkää luontoisetua, kuten ruokaa tai asuntoa).

Jos tahdotaan 1 §:ssä antaa työntekijän määritelmä, mikä on tarpeellonta, koska tämä käsite on yhtenäinen koko työoikeuden alalla ja saa sisällyksensä TSL 1 §:stä, olisi 1 §:n 1 momentti kirjoitettava esim. seuraavasti:

'Tämän lain alainen on liike, laitos ja yritys, jossa yksi tai useampi henkilö, työntekijä, palkasta tekee työtä toisen, työnantajan, lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena.'

Tällä linjalla on esim. Eduskunnassa parhaillaan käsiteltävänä oleva ehdotus tapaturmavakuutuslaiksi.

Helsingissä 29. 5. 1946

Arvo Sipilä»

Työaikalakijaosto hyväksyi kokouksessaan mm. tämän pidemmän muotoilun 1 §:n 1 momentin osalta. Näin teki myös suuri valiokunta, joka kuitenkin piti näitä *Sipilän* muutosesityksiä muodollisina.¹⁸ Muodollisten muutosten lisäksi valiokunta teki myös eräitä asiallisia muutoksia. — Voidaan siis todeta, että voimassaoleva työaikalakimme sai perussuhdeteo-

¹⁸ Suuren valiokunnan kokouspöytäkirjassa 3. 7. 1946, 5 §:n kohdalla (EA) on todettu mm. seuraavaa. Käsittelyn pohjana oli jaoston ehdotus, joka oli mo-

rian mukaisesti muotoillun soveltamisalasäännöksen *Sipilän* vaikutuksesta. Mutta myös tämän lain esityöt kertovat siitä, että muutoinkin on soveltamiskohteina pidetty silmällä »työntekijöitä siinä merkityksessä kuin ko. käsite yleensä on työoikeudessaakin ymmärretty».¹⁹ *Sipilän* vaikutus asiaan on ollut etupäässä stilistinen ja lainsäädäntötekkinen.

Laki kauppa-, konttori- ja varastoliikkeiden työoloista vuodelta 1919 koski kauppa-, konttori- ja varastoliikkeitä niihin liittyvine alaosastoi-neen. Lain piiriin kuuluvia henkilöitä näillä työpaikoilla kuvattiin liike-apulaiskäsitteen avulla. Liikeapulaisilla tarkoitettiin ko. laissa henkilöä, joka työskenteli liikkeissä.

Seuraava alaa koskeva säädös oli vuonna 1934 säädetty laki kauppa-liikkeiden ja toimistojen työoloista. Tämän lain alaisia olivat kauppa-liikkeet ja toimistot ynnä niihin verrattavat yritykset, joissa työntekijöinä käytettiin muita kuin työnantajan puolisoa ja omia lapsia. Tiedyt työ-paikat eivät kuitenkaan olleet lain piirissä. — Työntekijä oli lain 2 §:n mielessä henkilö, joka toisen johdon ja valvonnan alaisena työskenteli lain alaisessa yrityksessä. Tähän työntekijä-käsitteen määrittelyyn oli ilmeisesti vaikuttanut VTSL:n 1 §:n määritelmä.

Uusi laki kauppaliikkeiden ja toimistojen työoloista (TOloL) annettiin vuonna 1946. Sen soveltamisalasäännös ei asiallisesti eikä teknisestikään juuri poikennut vuonna 1934 säädetystä laista.²⁰ — Vuoden 1979 alusta voimaantulleen Kauppaliikkeiden ja toimistojen työaikalain (KTTAL) soveltamisalasäännöksessä viitataan vuosilomalain tapaan työsopimus-laissa tarkoitettuihin työnantajaan ja työntekijään ko. aloilla. Asiaa pe-rustellaan työmarkkinain keskusjärjestöjen asettaman toimikunnan ehdo-tuksessa ja hallituksen esityksessä po. laiksi seuraavasti: »Vuoden 1970

nistettuna jaettu valiokunnan jäsenille. »Yleiskeskustelussa edustaja Käkälä selitti, että jaosto oli tehnyt lakiehdotukseen ne muodolliset parannukset, joihin professori Sipilä oli kiinnittänyt huomiota.»

Sipilä onkin sittemmin todennut, että »suuri valiokunta, jonka ehdotuksen mukaiseksi laki tältä kohdin säädettiin, yhtyen kutsumansa asiantuntijan esittä-miin näkökohtiin tahtoi täten korostaa kysymyksessä olevan laatuaisessa lainsäädännössä tarkoitettujen työsuhteiden kytkeytymistä TSL:ssa määriteltyyn työ-suhteeseen.» *Sipilä*, Juhlajulkaisu, 1948, s. 499.

¹⁹ Ks. asiasta mm. *Sarkko*, Erityinen osa, s. 9 s. ja *Vannela*, s. 11—30.

²⁰ *Sarkko* katsoo, että työntekijällä työsuhteen toisena osapuolena tarkoitetaan TOloL:ssa samaa kuin TSL:ssa. *Sarkko*, Erityinen osa, s. 81 ss. Ks. myös *Vannela*, s. 87—92 ja *Kanerva*, s. 11—14.

työsopimuslain säätämisen jälkeen ei uutta työoikeudellista lainsäädäntöä säädettäessä ole tarpeen kunkin lain kohdalla määritellä, mitä lakia sovellettaessa tarkoitetaan työsopimuksella, työsuhteella, työntekijällä ja työnantajalla. Tästä syystä riittää, että lakiehdotuksen 1 §:ssä todetaan kauppaliikkeiden ja toimistojen työaikalakia sovellettavan työsopimuslaissa (320/70) tarkoitettuihin työnantajaan ja työntekijään näiden tehdessä työtä kauppaliikkeessä tai toimistossa. Täten on lakiehdotuksessa vältetty tois-
tamasta kaikkia työsopimuslain sisältämiä, työsuhteen syntymistä ja turvaamista koskevia säännöksiä.»²¹

d) Erityisalojen työaika- ja työsopimuslainsäädännöstä

Erityisten alojen työaikasäädöksistä mainittakoon tässä talonmiesten työaikalaki sekä maatalouden työaikalaki. — Talonmiesten työaikalakia, joka säädettiin vuonna 1970, on tietyin poikkeuksin sovellettava talonmiehen työhön, jota työntekijä sopimuksen perusteella vastikkeesta tekee työnantajalle tämän johdon ja valvonnan alaisena yhden tai useamman sellaisen kiinteistön lukuun, jossa tai joiden välittömässä läheisyydessä työntekijä asuu.²² Maatalouden työaikalaki, joka säädettiin vuonna 1970, kattaa piiriinsä eräät mainitut yritykset ja työt, mikäli niissä käytetään yhtä tai useampaa työntekijää. Työntekijällä on nimenomaan säädetty tarkoitettavan tässä laissa työsuhteessa olevaa työntekijää eli henkilöä, joka sopimuksen perusteella palkasta tekee työtä työnantajan lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena (MTAL 1 § 2 mom.).²³ — Näissä laeissa olevia työntekijän käsitteen määritelmiä voidaan pitää perussuhdeteorian heijastumina.

Ensimmäinen erillinen oppisopimuslaki annettiin vuonna 1923. Lakia oli sovellettava käsityö- ja tehdasliikkeisiin sekä muihin teollisiin yrityk-

²¹ HE eduskunnalle kauppaliikkeiden ja toimistojen työaikalaksi N:o 5/1978 vp, s. 3 s. Ks. myös työmarkkinain keskusjärjestöjen asettaman kauppatyöaikatoimikunnan mietintö, s. 15, moniste, 1976. Sarkko toimi toimikunnan puheenjohtajana. Ks. 9.2.1977 päivätty saatekirjelmä. (STM:n arkisto)

²² Ks. HE eduskunnalle talonmiesten työaikalaksi N:o 233/1969 vp, Ask III:1, s. 2.

²³ Ks. HE eduskunnalle maatalouden työaikalaksi N:o 44/1969 vp, Ask III:1, s. 2 s., jossa mm. todetaan, että »lakia olisi sovellettava työsopimuslain alaisessa työsuhteessa oleviin työntekijöihin» tietyillä työpaikoilla.

siin ja ammatteihin niillä paikkakunnilla, missä oli ammattioppilaslautakunta. Laki sisälsi mm. määritelmän oppilaasta. Oppilas oli lain mukaan henkilö, joka, ennenkuin oli täyttänyt 21 vuotta, oli muulle ammatinharjoittajalle kuin isälleen tai äidilleen mennyt työhön oppiakseen sellaisen käsityö- tai teollisuusammatin tai ammatinhaaran, jonka oppimiseen säännönmukaisesti vaaditaan vähintään kahden vuoden aika tai johon tämän lain soveltamista pidettiin tarpeellisenä, vaikka sen oppimiseen riittää lyhyempikin aika, kuitenkin vähintään yksi vuosi. Ammattioppilaslautakunta sai ratkaista epätietoisuudet sen suhteen, oliko kyseessä oppilasuhde vai ei.

Uusi oppisopimuslaki säädettiin vuonna 1967. Tämän lain soveltamisala kytkeytyy työsopimuslain soveltamissäännökseen. Oppisopimuksella tarkoitetaan tämän lain säännöksiä noudattaen tehtyä työsopimusta, jossa toinen sopimuspuoli, oppilas, sitoutui tekemään toiselle sopimuspuolelle, työnantajalle, työtä tämän johdon ja valvonnan ja ohjauksen alaisena korvausta vastaan, jotta hän oppiaikana saisi tarpeellisen, käytännöllisen ja tietopuolisen opin tietyssä ammatissa.²⁴

Kotiapulaisia koskeva erityislaki säädettiin vuonna 1949. Kotiapulaisella tarkoitettiin tässä laissa työntekijää, joka korvausta vastaan on sitoutunut tekemään pääasiassa kotitaloustyötä työnantajan kodissa. Laissa puhuttiin myös kotiapulaisen työsopimuksesta. Kotiapulaislaki oli selvästikin työsopimuslain järjestelmään kytkeytyvä erityislaki. — Tämän lain kumosi v. 1977 säädetty laki kotitaloustyöntekijän työsuhteesta (KTSL). Lain soveltamisalaa on 1 §:n 1 momentissa rajattu työntekijän käsitteen avulla. Käsitteestä »kotiapulainen» on laissa luovuttu. Lakia sovelletaan eräin poikkeuksin työntekijään, joka työsopimuksen perusteella tekee kotitaloustyötä työnantajan kodissa (1 § 1 mom.).

Myös vuonna 1924 säädetty merimieslaki oli tällainen työsopimuslakiin liittyvä erityissäädös. Siinä käytettiin termejä laivaväen työsopimus sekä päällykkyysopimus. Vuonna 1955 säädetyssä merimieslaissa puhut-

²⁴ Ks. HE eduskunnalle oppisopimuslaiksi sekä laeiksi työntekijäin vuosilomalain muuttamisesta ja ammatillisista pätevyystutkinnoista N:o 6/1966 vp, Ask I, s. 2, jossa todetaan seuraavaa: »Kun oppisopimusta edelleenkin on pidettävä työsopimuksen eräänä lajina, määritelmä (1 § 1 mom.) perustuu työsopimuslain vastaavaan määritelmään.» »Lisätunnusmerkkinä oppisopimukseen liittyy opin antaminen.»

tiin edelleen päällikön palvelussopimuksesta sekä laivaväen työ sopimuksesta.

Nykyinen merimieslaki säädettiin v. 1978. Sen soveltamisalasäännös noudattaa perussuhdeteorian asettamia edellytyksiä. Lakia sovelletaan mainituin poikkeuksin työhön, jota työntekijä sopimuksen perusteella tekee työnantajalle tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan suomalaisessa aluksessa tai työnantajan määräyksestä väliaikaisesti muualla (1 §).²⁵

Vuonna 1924 säädettiin myös laki merimiehen työajasta. Merimiehellä tarkoitettiin tässä laissa henkilöä, joka oli suomalaiselle alukselle otettu toimeen joko palkkaa vastaan tai oppilaaksi. Uusi merityöaikalaki säädettiin vuonna 1961. Tätä lakia sovellettiin tietyin poikkeuksin työhön, jota suomalaisessa, ulkomaan liikenteeseen käytettävässä aluksessa toimessa oleva henkilö suorittaa aluksen lukuun tai muutoin esimiehen määräyksestä aluksella tai muualla. Merimies määritettiin laivatyötä suorittavaksi henkilöksi, johon lakia sovelletaan. — Voimassaoleva merityöaikalaki on vuodelta 1976. Sitä sovelletaan eräin poikkeuksin työhön, jota suomalaisessa, ulkomaanliikenteeseen käytettävässä aluksessa toimessa oleva henkilö tekee aluksen lukuun taikka muutoin esimiehen määräyksestä aluksessa tai muualla (1 § 1 mom). Lain 3 §:ssä on lisäksi määritykset mm. vuorotyöntekijästä, päivätyöntekijästä ja taloustyöntekijästä. Käsitettä työntekijä ei kuitenkaan ole tarkemmin määritetty.

Vuonna 1961 säädettiin myös laki työajasta kotimaanliikenteen aluksissa. Tätä lakia sovelletaan tietyin poikkeuksin työhön, jota Suomen rajojen sisäpuoliseen liikenteeseen käytettävään alukseen toimeen otettu henkilö suorittaa aluksen lukuun tai muutoin esimiehen määräyksestä aluksella tai muualla. Laivaväellä tarkoitetaan henkilökuntaa, joka suorittaa tässä laissa tarkoitettua laivatyötä.

e) Työturvallisuuslainsäädäntö

Vuonna 1930 säädettyä työturvallisuuslakia oli sovellettava jokaiseen liikkeeseen ja yritykseen, olkoonpa teollinen tai muu, jossa työntekijää

²⁵ Ks. HE eduskunnalle merimieslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi N:o 169/1977 vp, s. 5.

Esitys uudeksi merimieslaiksi on laadittu siten, että se syrjäyttäisi työ sopimuslain kokonaisuudessaan. Merimieslaissa tarkoitettuun työsuhteeseen ei si-

käytettiin työhön työnantajan lukuun, niin myös eräisiin rakennustöihin ja erityisiin työyrittäjiin, missä työntekijöitä sanotulla tavalla käytettiin. Tästä oli kuitenkin säädetty eräitä poikkeuksia. — Nykyisessä työturvallisuuslaissa (TTurVL) vuodelta 1958 taas lain soveltamisalaa on ²⁶ hahmotettu yhdenmukaisesti TVL:n soveltamisalasäännöksen kanssa. Lakia on sovellettava pääsääntöisesti työhön, jota työntekijä sopimuksen perusteella vastikkeesta tekee työnantajalle tämän johdon ja valvonnan alaisena. Vastiketta on jokainen etu, jolla on taloudellista arvoa. — Säännös on myös perussuhdeteorian kannalta mallikelpoinen normilause.

Vuonna 1929 säädetty laki lasten ja nuorten henkilöiden käyttämisestä ammattityöhön oli määrittänyt soveltamisalansa työpaikkakohtaisesti luetelemalla tietyt ammattiliikkeet ja yritykset, jotka säädettiin lain piiriin kuuluviksi sikäli kuin niissä käytettiin työapulaisina muita kuin puolisoa tai omia vajaanlaisia lapsia. — Säädöstö uusittiin vuonna 1967 annetulla lailla nuorten työntekijäin suojelusta. Siinä on käytetty hyväksi työsuhteen käsitettä. Lakia on sovellettava tietyin poikkeuksin työsuhteeseen, jossa 18 vuotta nuorempi henkilö, nuori työntekijä, sopimuksen perusteella vastikkeesta tekee työtä toiselle, työnantajalle, tämän johdon ja valvonnan alaisena. Vastikkeeksi katsotaan tämänkin lain osalta jokainen etu, jolla on taloudellista arvoa. — Perussuhdeteoria näyttää heijastuneen tässäkin säädöksessä.

Merialaa koskevien säädösten yleisesti käytössä olevaa säädöstekniikkaa ja työsuhteen käsitettä käyttää myös laivatyöturvallisuuslaki vuodelta 1967. Lakia sovelletaan työhön, jota suomalaisessa aluksessa työsuhteen perusteella toimessa oleva henkilö suorittaa aluksen lukuun tai muuten esimiehen määräyksestä aluksella tai muualla.

f) Eläkelainsäädäntö

Työntekijäin sosiaaliturvaan mm. TVL:n ohella liittyvä työeläkelainsäädäntö rakentuu ansainta- ja työsuhdeperiaatteille.²⁷ Eläkkeitä ansaitaan työssäoloajan mukaan. Vuonna 1961 säädetty työntekijäin eläkelaki

ten sovellettaisi lainkaan työsopimuslain säännöksiä. Tämä olisi esityksen mukaan poikkeuksellista.

²⁶ Ks. työturvallisuuslaista ja sen soveltamisalasta *Pirkko K. Koskinen*, Työturvallisuudesta, Helsinki 1977, erit. s. 105—126, ja HE eduskunnalle työturvallisuuslaiksi N:o 5/1957 vp, Ask I, s. 1 s.

²⁷ Ks. näistä perusteista ja tässä mainituista säädöksistä *Jääskeläinen*—

(TEL) määrää työnantajan järjestämän ja kustantaman lain mukaiset vähimmäisehdot täyttävän eläketurvan jokaiselle työntekijälle, jonka työsuhde on jatkunut yhtäjaksoisesti vähintään kuukauden ja jonka työsuhde täyttää myös eräät muut edellytykset. — Mainittakoon, että asiaa valmistellut komitea, joka v. 1956 saamansa toimeksiannon mukaan oli asetettu tutkimaan työsuhteessa olevien henkilöiden eläkekysymystä ja tekemään asian johdosta tarpeelliset ehdotukset, ei pitänyt työsuhteen lähempää määrittelemistä tarpeellisenä esimerkiksi siten kuin TVL:ssa oli tehty, »koska tällä käsitteellä jo on työsopimuslakiin perustuva vakiintunut merkitys, joka sellaisenaan soveltuu myös tässä yhteydessä käytettäväksi.»²⁸

Työsuhteen käsitettä käyttää hyväkseen myös vuonna 1962 säädetty lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki (LEL). Tiettyillä aloilla työskentelevät työntekijät ovat pääsääntöisesti ko. lain piirissä. — Vuonna 1956 säädetty merimieseläkelaki (MEL) käyttää niinkään työsuhteen käsitettä, vaikkakin puhuu myös tietyissä aluksissa merimiestoimissa olevista. Vuonna 1964 säädetty kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki (KVTEL) tuntee myös työsuhteen käsitteen vaikkakin sen soveltamisalasäännös on teknisesti rakentunut viranhaltijan ja työntekijän käsitteiden varaan. Sen sijaan valtion eläkelain (VEL) soveltamisala on liittynyt selvemmin oikeussuhde-erottelujen varaan. Lain mukaan virka- tai työsuhteessa taikka muussa siihen verrattavassa palvelussuhteessa valtioon olevalla henkilöllä on oikeus tiettyihin eläkkeisiin lain mukaan. Evankelis-luterilaisen kirkon eläkelakikin (KiEL) puhuu virka- tai työsuhteessa olevista henkilöistä. — Myös yrittäjäin eläkelaki (YEL) vuodelta 1969 käyttää yrittäjän käsitettä määrittellessään työsuhteen, virkasuhteen tai muun julkisoikeudellisen toimsuhteen käsitettä. Ko. laissa tarkoitetaan yrittäjällä henkilöä, joka tekee ansiotyötä olematta työsuhteessa taikka virka- tai muussa julkisoikeudellisessa toimsuhteessa.²⁹

Miettinen—Pentikäinen, Työeläke, Forssa 1977, passim.

Ks. myös Eläkekomitea s. 7—23, 37—46 ja s. 66. Todettakoon, että komitea totesi (s. 44) pitävänsä periaatteessa toivottavana, että alusta alkaen kaikki pääasiallisesti palkkatulosta toimeentulonsa saavat henkilöt voitaisiin saattaa suunnitellun järjestelyn piiriin. Komitean ehdotuksen mukaan lain soveltaminen riippuu työsuhteen olemassaolosta.

²⁸ Eläkekomitea, s. 66.

²⁹ Ks. HE eduskunnalle maatalousyrittäjien eläkelainsi ja yrittäjien eläkelainsi sekä eräiksi näihin liittyviksi laeiksi N:o 83/1969 vp, Ask I, s. 1.

g) *Työsopimuslaki*

VTSL:n työsopimuksen määritelmä on ollut muun lainsäädännön ja perussuhdeteorian suhteen tärkeässä asemassa, kuten on kerrottu. Tämä työoikeutemme peruslaki uusittiin vuonna 1970. TSL:n soveltamisalasäännöksillä on edelleenkin varsin keskeinen merkitys syistä, jotka ilmevät mm. esitöistä ja viimeaikoina noudatetusta lainsäädäntötekniikasta.

Valtioneuvoston vuonna 1966 asettaman työsopimuslakikomitean puheenjohtajana toimi hovioikeudenpresidentti Y. J. Hakulinen, varapuheenjohtajana professori Antti Suviranta ja muina jäseninä 11 työmarkkina-alaa tuntevaa henkilöä. Komitean sihteerinä oli OTT Kaarlo Sarkko.³⁰ — Eräistä kiireellisiksi katsotuista muutoksista komitea jätti osamietinnön vuonna 1967.³¹ Sen perusteella muutettiin mm. eräitä VTSL:n irtisanomista koskevia säännöksiä.³² Saatuaan kiireelliset muutokset valmisteltua komitea ryhtyi valmistelemaan uutta lakia tavoitteenaan tehdä yhtä perusteellinen mietintö kuin lainvalmistelukunta vuonna 1908.³³ Perusteellinen valmistelu kohdistui mm. soveltamisalasäännöksiin.³⁴ Kun huolellinen valmistelu vaati aikaa ja mietinnön valmistuminen näytti viipyvän, tulivat poliittiset piirit kärsimättömiksi — varsinkin kun eduskuntavaalit lähestyivät. Komitealle asetettiin keväällä 1969 määräaika valmistaa mietintö heinäkuun loppuun mennessä. Tämä oli käytännössä mahdotonta ja komitea pyysi, samalla kun se kiirehti omaa työskentelyään, jatkoaikaa saaden sitä kahteen otteeseen, yhteensä 4 kuukautta. Pidennetyn toimeksiantoajan puitteissa komitea saikin työnsä valmiiksi, joskin joutui luopumaan ajatuksestaan aikaansaada perusteellisesti valmisteltu esitys.³⁵ Mietintöön sisältyi kolme eriävää mielipidettä.³⁶

Hallituksen esitys työsopimuslaiksi annettiin vuoden 1969 valtiopäiville asiallisesti komitean esitysten mukaisena.³⁷ Lakiesitys haluttiin saa-

³⁰ Työsopimuslakikomitea, s. 3 s.

³¹ Työsopimuslakikomitean osamietintö I, Kom. miet. 1967:B 50.

³² As. kok. 9/1968.

³³ *Suviranta*, Codex, s. 42.

³⁴ Edustaja Lagerroos totesi eduskunnassa lain toisessa käsittelyssä komitean askarrelleen lain 1 §:n parissa pari vuotta ja katsoi tällaisen hidastelun jarrutukseksi. Ks. Edk:n pöytäkirjat III, s. 3439/1969 vp.

³⁵ *Suviranta*, Codex, s. 42.

³⁶ Ks. työsopimuslakikomitea, s. 65—69.

³⁷ HE eduskunnalle työsopimuslaiksi ja laiksi huoneenvuokralain muuttamisesta N:o 228/1969 vp, Ask III:1.

da käsiteltyä eduskunnassa ennen sen lähtöä vaalilomalle. Hallituspuolueiden eduskuntaryhmien neuvottelujen tuloksena päätettiin tehdä la-kiin sellaisia poliittisten piirien tärkeiksi katsomia muutoksia, joita komi-tea ei ollut valmistellut ja joita ei sisältynyt hallituksen esitykseen. Muu-tokset tehtiin sosiaalivaliokunnassa.³⁸ Tärkeimpiä muutoksia ja uutuuk-sia olivat irtisanomissuojat ja yleissitovaa työehtosopimusta koskeva, ns. vähimmäispalkkasäännös.

Soveltamisalasäännösten osalta uusi TSL säädettiin komitean esitys-ten mukaiseksi. Tältä osin lopulliseen lakitekstiin tehtiin vain eräitä pieniä muutoksia. Komitea katsoi, ettei uutta lakia säädettäessä ollut aihetta tehdä muutosta voimassaolevan lain työsopimuksen määritel-mään.³⁹ Työsopimuksen perinteinen tunnusmerkistö säilytti asemansa. TSL:n 1 §:n 1 momentin ensimmäinen virke kuuluu seuraavasti:

»Työsopimuksella tarkoitetaan sopimusta, jossa toinen sopimuspuoli, työntekijä, sitoutuu tekemään toiselle, työnantajalle, työtä tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan.»

Soveltamisalakriteeristöä täydennettiin erillissäännöksin, joiden tar-koituksena oli ratkaista eräitä käytännössä esiintyviä rajanveto-ongelmia. TSL:iin otettiin säännökset apulaisten, työ kuntien jäsenten, kotityönte-kijöiden ja omaa tai hallinnassaan olevaa työvälinettä työssään käyttä-vien työntekijöiden asemasta (TSL 6, 9, 10, 11 ja 12 §:t). Näiden ongelma-ryhmiksi osoittautuneiden tilanteiden osalta ei kuitenkaan nimenomaan haluttu laajentaa soveltamisalaa, vaan tarkoituksena oli laissa vahvistaa liberaaliseen tai laajentavaan suuntaan jo kulkeneen oikeuskäytännön ratkaisulinjat.⁴⁰

³⁸ Nämä seikat käyvät ilmi mm. lakiesityksen toisessa ja kolmannessa kä-sittelyssä eduskunnassa pidetyistä puheenvuoroista. Ks. Edk:n pöytäkirjat III, s. 3433—3444/1969 vp, ja Edk:n pöytäkirjat IV, s. 3559—3573/1969 vp.

Ks. myös sosiaalivaliokunnan mietintö n:o 33 hallituksen esityksen johdosta työ sopimuslaiksi ja laiksi huoneenvuokralain muuttamisesta 1969 vp, Ask III:1.

³⁹ Työsopimuslakikomitea, s. 19.

⁴⁰ Näin *Suviranta*, Codex, s. 43 sekä *Sarkko*, TVak. 1970, s. 6 ja 11.

Vrt. kuitenkin *Sarkon* puheenjohtajuuden alaisena työskennelleen vuosilomalaki-toimikunnan mietintö s. 1, jossa todetaan: »Työsopimuslaissa olevia soveltamis-alaa koskevia säännöksiä on pidettävä pikemmin aikaisemmasta epäyhtenäisestä oikeuskäytännöstä johtuvina selvennyksinä kuin varsinaisina laajennuksina. Näi-hin selvennyksiin on nimittäin ollut syynä aikaisemman työ sopimuslain voimassa ollessa syntyneet monet tulkintariidat työsuhteen olemassaolosta.»

Kun TSL:sta puuttuu vastaavanlainen ratkaisusääntö johtavassa asemassa

Komitean sihteerinä toiminut *Sarkko* katsoo, että komitea on »konklu-denttisesti hyväksynyt» ajatuksen perussuhdeteoriasta siinä mielessä, että mahdolliset selvennykset ja muutokset työsopimuksen käsitteeseen vai-kuttavat myös muiden työoikeudellisten lakien tulkintaan.⁴¹ — Komitean varapuheenjohtajana toiminut *Suviranta* toteaa eräänä syynä työsopi-muksen määritelmän säilyttämiseen ennallaan olleen sen, että muiden la-kien kuin työsopimuslain soveltamisala määritellään yleensä toistamalla enemmän tai vähemmän sanataarkasti työsopimuksen määritelmä taikka vaihtelevalla tarkkuudella viittaamalla tähän. TSL:iin otettujen erityis-säännösten tarkoitus on hänen mielestään se, että sovellettaessa muita työoikeudellisia lakeja soveltamisala olisi koko työoikeuden alalla peri-aatteessa yhtä yhtenäinen ja käytännössä vieläkin yhtenäisempi kuin tä-hän asti.⁴²

Koska työsopimuslakia valmisteltaessa ja säädettäessä ei luonnolli-sestikaan voida valmistella ja säädellä kaikkien muiden työoikeudellisten lakien soveltamisaloja, jää kysymys yhtenäisestä soveltamisalasta ja pe-russuhdeteorian hiljaisesta hyväksymisestä TSL:n osalta tulkinta-argu-menttien varaan. Varsin vahvat perusteet on kuitenkin TSL:n esitöistä löydettävissä sille, että tämä laki rakentuu perussuhdeteorian mukaisen

olevien työnsuorittajien ja vastavuoroisuustyötä suorittavien asemasta, on kysy-mys TVL:n 1 §:n 3 momentin, TEL:n 2 § 3 momentin ja VLL:n oikeuskäytän-nön ratkaisulinjojen yleissovellettavuudesta muuhun työlainsäädäntöön tulkin-nanvarainen asia. Ks. kuit. edellä oleva av. 4.

Ks. asiaan liittyvästä kotimaisesta kirjallisuudesta esim. *Sarkko*, 36—56, sama, TVak. 1/1969, s. 3—10 ja 51—54, sama, TVak. 2/1970, s. 3—22 ja 47—57, sama, Vuo-silomalaki, s. 13—17; *Pekkanen*, s. 194—290, sama, SVLY XIX, s. 83—97, sama, TVak. 2—3/1967, s. 41—52, sama, Alkaminen, s. 24—35; *Stipilä*, Juhlajulkaisu 1963, s. 230—243 ja sama, TVak. 1/1960, s. 3—5 ja 31—34; *Vuorio*, s. 88—131 ja 170—177, sama, LM 1952, s. 690—721, sama TVak. 3/1953, s. 43—56 ja 77—85, sama, TVak. 6/1957, s. 119—132 ja 149—166; *Suviranta*, s. 259—335; *Routamo*, Vastuu, s. 65—171; *Aurejärvi*, s. 58—63 ja 96—170; *Hagan*, TVak. 1—2/1955, s. 59 s.; *Ingman* TVak. 1—2/1955, s. 3—18 ja 43—49, sama, TVak. 3/1956, s. 149—154, sama TVak. 1—2/1961, s. 10—16 ja 33—35; *Hirvonen*, TVak. 3/1972, s. 47—52; *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen*, s. 20—25; *Kivimäki*, DL, 1953, s. 203—214; *Koivistoinen*, Työeläke 1/1975 s. 16 s.; *Kahri—Vihma*, s. 28—46; *Kalliala*, TVak. 5—6/1949, s. 95—102 ja 127—135; *Vihma*, LM 1955, s. 486 s.; *Virkkunen*, Työlainoppi, s. 11—15 ja sama, Vuosilomalaki, s. 14—22.

⁴¹ *Sarkko*, TVak. 1970 s. 9.

⁴² *Suviranta*, Codex, s. 43 s.

työlainsäädännön yhtenäistä soveltamisalaa koskevan ajatuksen varaan ja pyrkii edistämään tämän säilymistä ja toteutumista, siitäkin huolimatta, että käsitteiden käyttö ei olekaan ollut johdonmukaisesti perussuhdeteorian mukaista.⁴³

TSL on edeltäjänsä tavoin yleislaki, jonka 1 §:ssä on määritetty työ-sopimustyyppi perinteisen tunnusmerkistön avulla. Vanha sopimusoi-keudellinen perinne siis jatkuu. Mutta myös työoikeudellinen traditio on vaikuttanut asiaan. Soveltamisalasäännösten perusteluissa on viitattu suoraan KKO:n ratkaisuihin sekä *Pekkasen* väitöskirjassa selostettuun oikeuskäytäntöön KKO:n ja myös TN:n osalta, vaikka työneuvosto ei edes voi ratkaista TSL:n säännösten soveltamista. Tarkasteltaessa komiteanmietinnössä suoraan mainittuja tai selostettuja viittä KKO:n soveltamis-alaa koskevaa oikeustapausta havaitaan, että näistä kolme koskee TVL:n soveltamisalaa, yksi koskee perusteettoman edun palautusta ja yhden osalta on kyse osaksi työsopimuslain ja osaksi työaikalain säännösten määrää-mistä oikeusvaikutuksista.⁴⁴ Viittaukset *Pekkasen* väitöskirjaan osoitta-vat myös sen, että TSL:n valmistelussa on pidetty silmällä oikeuskäytän-töä, joka pääosin koskee muiden työoikeudellisten lakien, erityisesti TVL:n soveltamisalaa.⁴⁵

Laissa ja sen perusteluissa käytetyt ilmaisutkin viittaavat siihen, ettei kysymys ole ollut vain TSL:n sisältämien oikeusvaikutusten soveltami-sesta. Vaikka TSL:n soveltamisalakysymystä onkin perinteen mukaisesti lähestytty työsopimusajattelun avulla, ei laissa taikka sen perusteluissa ole enää todettu, kuten VTSL:ssa vielä oli, että »tämän lain säännökset koskevat sopimuksia, ...». TSL:ssa ja komiteanmietinnössä vain määri-tetään työsopimus ja pohditaan mm. työsopimuksen suhdetta eräisiin mui-hin sopimustyyppeihin. — Kotityötä koskevan säännöksen (11 §) osalta todetaan mietinnössä, että erityinen säännös on tarpeen, koska käytän-

⁴³ Vrt. *Routamo*, Vastuu, s. 57 s. ja s. 353 s.

Työsopimuslaki perustuu nimensä mukaisesti paljolti sopimusajatteluun, jos-kin myös työsuhteen käsitettä on käytetty. Mainittakoon myös, että sosiaaliva-liokunta muutti lain 30 §:n alussa olevan ilmaisun »työsuhteen kestäessä» halli-tuksen esittämän »työsopimussuhteen kestäessä» tilalle. Muutosta se piti kui-tenkin teknisenä.

⁴⁴ Ks. KKO 1960 II 27, KKO 1952 I 7, KKO 1927 I 69, KKO 1962 II 25 ja KKO 1968 I 4.

⁴⁵ *Pekkanen*, s. 108 s., 196 ss., 227 ja 232 s.

nössä on ilmennyt epätietoisuutta siitä, »onko työsuhteeseen sovellettava *työsopimusta koskevia* säännöksiä.»⁴⁶ Tällä, tässä kursivoidulla ilmaisulla ei liene tarkoitettu vain TSL:n säännöksiä, vaan myös muita. Eräin kohdin mietintöä keskustellaan kylläkin selvemmin työsuopimuslain säännösten soveltamisesta,⁴⁷ mutta useammin puhutaan työoikeudellisten säännösten soveltamisesta.⁴⁸

Komitean esittämän henkilökohtaisen ja koneellisen työn suhdetta koskevan säännöksen (12 §) lopussa oli vielä maininta siitä, etteivät mainitut seikat estä pitämästä sopimusta »työsopimuksena, johon tämän lain säännöksiä on sovellettava.» Vaikka hallituksen esityksen perusteluissa-kin yhä mainittiin työsuopimuslain säännösten soveltamisesta tässä yhteydessä, ei hallituksen eduskunnalle esittämässä lakitekstissä enää tätä sivulausetta ollut.⁴⁹ 12 §:n lopullinen lakiteksti siis viittaa siihen, että tämänkään ratkaisusäännön soveltaminen ei kytkeydy pelkästään TSL:n sisältämien säännösten soveltamiseen.

Ottaen huomioon sekä komitean työskentelyyn osallistuneiden edellä selostetut käsitykset sekä mainitut esitöistä ja itse laista ilmikäyvät seikat, voidaan sanoa perussuhdeteoreettisen ajattelun vaikuttaneen TSL:n soveltamisalasäännöksiin. Vaikka lain käsitteistö ei olekaan perussuhdeteorian kannalta paras mahdollinen, on nykyinen TSL:mme osoitus siitä, että työlainsäädännön osalta on tavoiteltu — sikäli kuin se on tässä laissa ollut mielekästä — yhtenäistä soveltamisalalähtökohtaa siten kuin ko. teoria väittää. Tätä on paljolti koetettu aikaansaada siten, että sosiaalisen lain, TVL:n laajentuneen soveltamisalakäytännön ratkaisulinjat on lailla yleistetty varsinaisen työlainsäädännön alallekin.⁵⁰

⁴⁶ Työsopimuslakikomitea, s. 19.

⁴⁷ Työsopimuslakikomitea, s. 20, 26, 30 ja 31.

⁴⁸ Työsopimuslakikomitea, s. 19, 27, 29 ja 30.

⁴⁹ HE työsuopimuslaiksi ja laiksi huoneenvuokralain muuttamisesta N:o 228/1969 vp, Ask III, s. 4 ja 16.

Ks. asiasta myös *Sarkko*, TVak. 1970, s. 9 s.

⁵⁰ Merkittävänä asiallisena edellytyksenä tämän seikan toteutumisen osalta on ollut se, että muutoksenhakureitti on johtanut KKO:een sekä varsinaisen työlainsäädännön että tarkoituksperiltään sosiaalisen TVL:n osalta. Toinen käytännön yhtenäisyyttä näissä kysymyksissä edistävä tekijä on ollut työneuvoston ratkaisut ja lausunnot, varsinkin kun nekin on saatettu julkisuuteen. Muutoksenhakureitistöä soveltamisalakysymysten osalta selostetaan jäljempänä jaksossa 4.2.

TSL merkitsee perussuhdeteorian ja soveltamisalasäännösten lainsäädäntötekniikan kehityksen osalta tärkeitä rajapaalua. Kun työlainsäädännön yhtenäistä soveltamista koskeva ajatus on hyväksytty TSL:ssa, ja kun siihen on otettu yhtenäisyyden toteutumisen edistämiseksi tietyt ratkaisusäännöt, merkitsee tämä perussuhdeteorian ydinväitteen osalta legalisoitumisen vahvistumista entisestään. VTSL:n jälkeinen lainsäädäntötekniikkakin on osaksi muuttunut. Uusimmissa laeissa ei enää ole aina mainittu soveltamisalan yleistunnusmerkistöä ja niiden erityiskysymysten ratkaisusääntöjä, jotka on mainittu jo TSL:ssa. Uuden, 1970-luvulla käyttöön otetun tekniikan mukaan erityislakien soveltamisalan osalta tyydytään vain viittaamaan TSL:n soveltamisalasäännöksiin tms. Näin on menetelty mm. VLL:n ja KTTAL:n osalta, kuten on kerrottu. Asiaa on perusteltu toteamalla, ettei TSL:n säätämisen jälkeen uutta työoikeudellista lainsäädäntöä säädettäessä ole tarpeen kunkin lain kohdalla määrittellä, mitä tarkoitetaan lakia sovellettaessa työsopimuksella, työsuhteella, työntekijällä ja työnantajalla. — Tällainen menettely merkitsee perussuhdeteorian lakiteknistä toteuttamista.

h) Yhteenvetoa ja arviointia

1. Työlainsäädännön soveltamisalälähtökohtaa koskevia *ilmaisuja* tarkasteltaessa voidaan siis havaita, että työsuhteen käsitteen tai sen tunnusmerkkien ohella on käytetty myös käsitteitä työntekijä, työnantaja ja työsopimus. Tämä ei kuitenkaan merkitse kielteistä kantaa perussuhdeteorian ajatuksiin. On nimittäin syytä muistaa, että teorian avulla ei määrity ainoastaan työsuhteen käsite, vaan sen, työsopimuksen käsitteeseen sopeutetun peruskäsitteen kautta saavat määrittämisensä myös käsitteet työnantaja ja työntekijä. Perussuhdeteoriahan tarjoaa sisäisesti johdonmukaisen työlainopillisen käsitteiverkon, jonka avulla voidaan juriidisesti hahmottaa asioita. Kuten esimerkiksi *Sipilän* asiantuntijalausunnosta työaikalain valmistelussa käy ilmi, perussuhdeteorian kannalta ei ole niinkään merkitystä sillä, mitä teorian määrittämää käsitettä käytetään, kunhan nämä ymmärretään teorian edellyttämällä ja johdonmukaisella tavalla.

Edellä olevasta katsauksesta käy myös ilmi, että työsuhteen käsitettä tai sen tunnusmerkistöä on yhä enenevässä määrin käytetty työlainsäädännössämme. *Sipilä* on itse edesauttanut tässä kehityksessä. Teorian

käsitteistö on jopa saanut varsin vahvan legaalisen aseman. Soveltamisalasäännökset ovat siis kriteeristöiltään yhdenmukaistuneet ja johdonmukaistuneet perussuhdeteorian ja työsopimuslain vaikutuksesta. Eri alojen työpaikoilla työskentelevien ihmisten asemaa kuvaavista arkikielen ilmauksista (kuten mm. palkollinen, liikeapulainen, kotiapulainen, laivaväki) on vähitellen luovuttu ja siirrytty juridisen kielen ilmaisuihin (työsopimus, työsopimussuhde, työsuhde, työnantaja, työntekijä). Soveltamisalasäännökset ovat siis kielellisesti yhdenmukaistuneet ja samalla »tieteellistyneet». — Tämä merkitsee sitä, että työlainopillinen oikeusjärjestelmä on tältä osin vaikuttanut säädöslauseisiin. Ovathan sekä työsopimus että työsuhteen käsitteet postulaatteineen määrittyneet pohjimmaltaan oikeusjärjestelmähahmotusten kautta.

2. Vaikka katsauksessa ei olekaan varsinaisesti selostettu lainsäädäntöä siinä suhteessa, onko niissä jokin kanta työsuhteen alkamisen, keston ja päättymisen suhteen, voidaan tässä yhteydessä myös tästä asiasta todeta seuraavaa. — Lainsäädännön tasolla ei, TEL:n 2 §:n 2 momentin erityissäännöstä lukuunottamatta, ole otettu kantaa kysymykseen siitä, milloin niiden soveltaminen yksittäistapauksiin alkaa ja päättyy.⁵¹ TVL:n esityötkään eivät anna johtoa asiaan. Kysymys on siten tulkinnanvarainen. Siitä, että lain piiriin kuuluvia henkilöitä määriteltäessä on omaksuttu perussuhdeteorian mukainen kanta, ei ilman muuta seuraa, että teoria olisi myös hyväksytty tältä osin. — Työsuhteen yhdenjaksoisuutta turvaavia säännöksiä on kylläkin laeissamme (TSL 7, 39 ja 40 §:t, MerimiesL 6 ja 42 §:t, VLL 6 §, Merimiesten VLL 10 §, TEL 2 § ja VEL 1 §). Kysymys siitä, missä määrin näistä lainkohdista ilmikäyvät säännöt ovat yleistettävissä työoikeuden koko alalle, edellyttää tutkimusta ja tulkintaa, jota ei tässä yhteydessä tehdä.

3. Lakien yleistä soveltamisalaa määrittävien säännösten ilmaisujen yhdenmukaistuminen jo sinänsä viittaa siihen, että myös *asiallisesti* on ainakin *tavoiteltu* yhtenäistä soveltamisalalähtökohtaa, josta on monin erityissäännöksin tehty poikkeuksia. Edellä olevasta katsauksesta muo-

⁵¹ Asiasta voi kylläkin olla määräyksiä työehtosopimuksissa. Mm. rakennusalan TES:ssä on määräys, jonka mukaan työsuhde katsotaan alkaneeksi siitä päivästä lukien, kun työnantaja on työntekijää työhön ottaessaan ilmoittanut työn alkavaksi. Rakennusalan työehtosopimus Suomen Rakennusteollisuusliiton ja Rakennustyöläisten liiton kesken 26. 5. 1977, 4 § 1 mom.

dostuu myös se kuva, että perussuhdeteoreettisen ilmaustekniikan omaksuminen on ollut lainsäätäjän näkökulmasta merkitykseltään paljolti teknis-muodollista, stilististä. Muutoinkin, asiallisessa suhteessa on tavoiteltu jotakin samaa asiapiiriä ja haluttu kytkeä lakien soveltamisalat toisiinsa varsinkin työsopimuslakien kautta. Perussuhdeteorian mukainen käsitteistö ja tunnusmerkistötekniikka on ollut ensisijassa sopiva tekninen apuväline säädöksiä kirjoitettaessa, joskin tällä lieenee ollut myös asiallinen, täsmäntävä vaikutus. Asiallisesti ottaen selostetun työlainsäädännön soveltamiskohteena olevan henkilöpiirin ytimenä ovat olleet epäitsenäistä palkkatyötä työnantajille tekevät ihmiset, työntekijät. Soveltamiskohteena on pidetty silmällä sitä tällä vuosisadalla muodostunutta epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöinstituutiota, jota on edellä jaksossa 3.1. kuvattu termillä »työntekijäinstituutio». Työsuhteen käsite tai sen tunnusmerkistö on itse asiassa palvellut lainsäädännöllisenä välineenä tämän asiapiirin juridisessa hahmottamisessa.⁵² Tätä asiaa on siis koetettu käsitteellistää ja käsittää työlainopillisen juridisen kielen avulla.

4. Uuden TSL:n säätämisen yhteydessä mm. *Vuoriota* elähdyttänyt pelko ns. sosiaalilainsäädännön ja varsinaisen työlainsäädännön *soveltamisalakäytännön eriytymisestä* hälveni olennaisesti. Ennen tätä lainmuutosta on ilmeisen keskeisenä praktisena tekijänä yhtenäisyyden säilymisessä ollut se, että KKO on ollut ylin muutoksenhakuaste niin TVL:n kuin mm. TSL:nkin osalta. Mutta myös työneuvoston lausunnoilla ja ratkaisuilla on ollut epäilemättä yhtenäisyyttä tukeva merkitys. — TSL:ssa on siis nyt — sikäli kuin se on ollut tässä laissa mielekkäästi perusteltua — asiallisessa suhteessa vahvistettu ajatusta työlainsäädännön yhtenäisestä soveltamiskohteesta. Tämä merkitsee ainakin sitä, että tällaista asiantilaa tavoitellaan. Eri kysymys on se, miten tämä pyrkimys toteutuu oikeuskäytännössä.⁵³

5. Yhtenäisen soveltamisalan saavuttamista käytännössä edistää TSL:n itsensä ohella viime aikoina käytetty *lainsäätämistekniikka*, jossa erityislakien soveltamisalasäännöksissä viitataan »työsopimuslaissa tarkoitettuihin työnantajaan ja työntekijään». VLL:n ja KTTAL:n sovelta-

⁵² Ks. lähemmin kielen vaikutuksesta oikeudellisten asioiden hahmotukseen johdantoluvun jaksoa 1.4.2.

⁵³ Oma ongelmansa on myös se, voidaanko tätä edes selvittää oikeuskäytännönanalysillä. Ks. tästä lähemmin jäljempänä olevaa jaksoa 4.2.2.

misalalähtökohtaan liittyvät soveltamisongelmat on tällaisella viittauksella siirretty ratkaistavaksi mm. niiden uusien täsmennyssääntöjen mukaan, jotka otettiin TSL:iin helpottamaan eräiden käytännössä ongelmallisiksi osoittautuneiden kysymysten ratkaisua. Tämä menettely merkitsee samalla sen perussuhdeteoreettisen ajatuksen hyväksymistä ja edistämistä, että työlakien soveltamisalat olisivat lähtökohdiltaan yhteneviä. *Sipilän* aikoina oli joskus tarpeen tulkintateitse — osittain myös lakien vaihtelevien ilmaisujen merkitys syrjäyttäen — väittää lakien sisältävän yhtenäisen yleistunnuksmerkistön kautta koko työoikeuden. Uusi menetelmä kertoo lainsäätäjän entistä nimenomaisemmasta yhtenäistämispyrkimyksestä. Siltä osin kuin lakien soveltamisalalähtökohdat on laissa nimenomaisesti kytketty yhteen TSL:n kanssa, ei enää jää tulkitsemisvaraa. Perussuhdeteorian ydinväitteen mukainen kanta on näiltä osin tullut oikeusjärjestyksen sisällöksi.

Tämä ei silti merkitse sitä, että työsuhteen käsite tai sen tunnusmerkit olisivat tulleet samalla koko työlainsäädännön osalta sellaiseen asemaan, joka niillä perussuhdeteorian mukaan on. Koko työlainsäädännön osalta ei ole tällaista menettelyä käytetty. VLL:ssa ja KTTAL:ssa puhutaan myös työsuhteen sijasta »työsopimuslaissa tarkoitetuista työnantajasta ja työntekijästä». Tämä kielenkäytöllinen muutos ei sinänsä ole ristiriidassa perussuhdeteorian kanssa. Voidaanhan TSL:ssa tarkoitetut työnantaja ja työntekijä ymmärtää edelleenkin sekä työsuhteen että työsuhteen osapuolina.⁵⁴ Suhteessa klassiseen perussuhdeteoreettiseen ajatteluun tämä käsittemuutos merkinnee tiettyä variaatiota; muunnosta, joka on ilmeisen läheisessä yhteydessä *Sarkon* edustamaan »työntekijä-asema»-ajatteluun.

6. Kaiken kaikkiaan säädöslauseissa esiintyvistä vaihteluista, nyansseista ja muista hienouksista huolimatta voidaan todeta, että ns. lainsäätäjän on pyrkinyt perussuhdeteorian mukaista käsitteistöä, tunnusmerkistöä ja tähän liittyviä säädösteknisiä ratkaisuja käyttäen yhdenmukaistamaan työlakien yleistä soveltamisalaa. Tästä soveltamisalalähtökohdasta on kylläkin monissa laeissa useita poikkeuksia. Kuitenkaan kysymykseen siitä, pitääkö perussuhdeteorian ydinväite paikkansa, ei ole vastattavissa vielä tässä vaiheessa selkeästi, vaan on tehtävä eräitä varauksia. Ensiksikin olisi tätä väitettä analysoitava tarkemmin, jotta tiedettäisiin,

⁵⁴ Ks. vuosilomalakitoimikunnan mietintö, s. 1.

minkälaisesta asiasta on kysymys. Toiseksi tulkinta-aineksen tarkastelun olisi oltava edelläolevaa monipuolisempi. Suoritetun tutkimuksen perusteella voidaan kylläkin jo todeta, että niiden säädösten osalta, joiden esitöistä käy ilmi yhtenäisyystavoite ja joiden säädöstekniset ratkaisut ilmaisuvalintoineen ovat välineitä tämän tavoitteen saavuttamiseksi, oikeutemme kanta on perussuhdeteorian ydinväitteen suuntainen. Tällaisia säädöksiä ovat ainakin TSL, VLL, KTTAL, TAL, TVL ja TEL. — Tähän perussuhdeteorian ydinväitteen problematiikkaan palataan vielä neljännessä luvussa.

7. Lopuksi voidaan tässä luvussa olevan perussuhdeteorian kehitys- ja vaikutushistorian osalta todeta, kun asioita pelkistetään jossakin määrin, seuraavaa.

Perussuhdeteorian osalta voidaan erottaa *kolme* ajallisesti osittain toistensa kanssa päällekkäin olevaa *vaihetta*.

A. *Systemaattis-konstruktiivinen* (käsitelainopillinen) vaihe, joka käsittää varsinkin *Sipilän* luomistyön mutta myös *Vuorion* tekemän työoi-keuden sisäisen normijärjestelmän rakentamisen perussuhdeteoreettiselle perustalle.

B. *Analyyttis-tulkinnallinen* vaihe, joka käsittää ensisijassa *Vuorion* ja *Pekkasen* tulkinnat työlainsäädännön yhtenäisestä soveltamisalasta ja muustakin teoriaan kuuluvasta väitteistöstä.

C. *Lakitekniisen toteuttamisen* vaihe, joka mm. käsittää sekä *Sipilän* antamat vaikutteet lainsäädäntöömme että varsinkin TSL:n säätämisen ja sen jälkeen käytetyn lainsäätämistekniikan, johon *Sarkolla* on ollut tietty vaikutus.

4. LUKU. PERUSSUHDETEORIAN ARVIOINTIA

4.1. PERUSSUHDETEORIAAN KOHDISTETTUA KRITIIKKIÄ

Viime aikoina perussuhdeteoriaa on oikeustieteellisessä kirjallisuudessa arvosteltu. Kritiikki on olennaisimmin kohdistunut teorian ydinväitteeseen siitä, että voimassaolevassa oikeudessa on määritetty legaalinen työsuhteen käsitteen tunnusmerkistö, jonka mukaan kaikkien työoikeudellisten lakien soveltamisala lähtökohtaisesti määräytyy. Työlakien soveltamisajaväitettä (alkamisen ja päättymisen hetki) on myös käsitelty varsinkin TVL:n osalta.

Seuraavassa selostettavan kritiikin ymmärtämiseksi — ja miksei myös arvioimiseksi — on syytä palauttaa mieleen johdantoluvussa kerrotut lainoppimme kehitysvaiheet.¹ *Sarkon* ja *Routamon* arvioinnit ponnistavat *analyyttisen oikeustieteen* oikeuskäsityksestä ja metodiikasta, mikä ilmenee mm. oikeuskäytännön ratkaisujen analyysistä sekä ratkaisutoimintaan sinänsä liittyvän problematiikan pohdinnasta ja uusien ratkaisuteorioiden soveltamisesta po. kysymykseen. Analyyttinen ote käy ilmi myös argumentaatiotavasta (pro et contra; hyvät puolet — huonot puolet). *Klamin* arviointi taas lähtee tavoitteita ja näiden toteuttamiskeinojen tarkoituksenmukaisuutta — muun lainopillisen tulkintamateriaalin kustannuksellakin — korostavan *säätelyteorian* perustalta.²

4.1.1. Sarkon kritiikki

a) Soveltamisalakysymys ratkaisutoiminnan kannalta

Sarkon mukaan³ työoikeuden primäärinen kysymys on se, ketkä

¹ Ks. johdantoluvun jaksoa 1.3.2.

² Ks. *Klami*, Oikeudellisen säätelyn yleinen teoria. Turun yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 12/1977. Turku 1977.

³ *Sarkko*, s. 19—21 ja sama, Vuosilomalaki, s. 7—13.

työn suorittajat ovat työntekijäasemassa, koska Suomen työoikeudessa oikeuspoliittisena lähtökohtaperiaatteena on työntekijän suojeleminen heikompana osapuolena. Lakeja laadittaessa ja muutettaessa tämä ongelma tulee oikeuspoliittisena esiin. *Sarkon* mielestä lainsäätäjän lisäksi joutuu myös lain tulkitsija yksittäistapauksissa suorittamaan työntekijä-aseman määrittämisen. Pääsääntöisesti tämä on helppoa. Mutta syntyy myös vaikeita raja-alueen tulkintaprobleemoita yksittäistapauksissa, koska lainsäätäjä ei ole voinut ottaa kaikkia työn suorittajien luokkia huomioon lakeja säätäessään. Myös lainsäätäjän apuväline, kieli, asettaa rajoituksensa työntekijäaseman täsmälliselle määrittämiselle. Vaikka *Sarkon* mukaan lain tulkitsija ei työntekijäasemaa määrittäessään yksittäistapauksissa käyttäydykään samalla tavalla oikeuspoliittisesti kuin lainsäätäjä, on tulkitsijankin toiminta tässä yhteydessä oikeuspoliittista kahdessakin mielessä. — Ensinnäkin on otettava huomioon, että kaikkeen inhimilliseen ratkaisutoimintaan liittyy määrätynlainen oikeutta luova käyttäytyminen. Kysymys ei ole mistään matemaattisesta normin soveltamisesta. Tällöin myös työoikeudessa ratkaisuun vaikuttaa ratkaisun tekijän henkilö. Tällä *Sarkko* tarkoittaa sitä, että ratkaisuun vaikuttaa, paitsi annettu normi ja annetut tosiasiat, myös ratkaisijan tai ratkaisijoiden arvostukset, jotka puolestaan saattavat olla riippuvaisia useista seikoista. — Toinen oikeuspoliittinen elementti *Sarkon* mukaan on korostunut juuri työoikeudessa. Tämä johtuu työoikeuden normien perustana olevasta työntekijöiden suojeluperiaatteesta. Työoikeuden normeja tulkittaessa niiden sosiaalinen tarkoitus tulee ottaa huomioon yksittäisratkaisuissa. Ratkaisun tekijä joutuu siis tällöin ottamaan huomioon ko. lakiin liittyvät sosiaaliset arvostustekijät siitakin huolimatta, että näitä ei yleensä ole voitukaan ilmaista lain säännöksissä kielen asettamien rajoitusten vuoksi. — *Sarkko* toteaa, että työntekijäasema on kuitenkin määritetty »työoikeudellisissa laeissa hyvinkin täsmällisesti tulkittavaksi tarkoitetuilta vaikuttavin kielellisin ilmaisuin». — Tämän jälkeen *Sarkko* esittelee perussuhdeteorian mukaiset työsuhteen käsitteen tunnusmerkit, jossa yhteydessä hän toteaa, että työsuhteen käsite on myös lainsäätäjän apuväline työoikeudellisten lakien soveltamisaloja määrittäessä.

b) *Työsuhteen käsitteen arvo työntekijäaseman määrittämisessä*

Käytyään läpi lyhyesti työsuhteen tunnusmerkistön *Sarkko* pohtii

työsuhteen käsitteen arvoa työntekijäaseman määrittämisessä.⁴ Hän toteaa, että perussuhdeteorian ja työsuhteen legaalisten määritelmien perusajatuksena on se, että suojelulainsäädännön kohteena oleva työntekijäasema voidaan määrittää työsuhteen avulla yksiselitteisten, »juridisesti kirkkaiden», kriteerien avulla. *Sarkko* kysyy kuitenkin, missä määrin tämä on onnistunut.

Hänen mukaansa ei voida kiistää, että työsuhteen käsite on *systemaattisia* tarkoituksia silmälläpitäen erittäin arvokas apuväline. Työsuhteen tunnusmerkitö on *eräänlainen työntekijäaseman analyysi*. Lisäksi hän korostaa sitä, että myös lainsäätäjä on käyttänyt työsuhteen käsitettä hyväkseen. Uudessa TSL:ssä on jopa käytetty työsuhteen yksittäisiä tunnusmerkkejä apuvälineinä raja-alueen probleemoita ratkaistaessa. Kiistämättä työsuhteen käsitteen merkitystä systemaattisena apuvälineenä sekä perussuhdeteorian edellyttämänä yleisenä työoikeuden lähteiden soveltamisalan määrityskeinona, *Sarkko* tarkastelee kuitenkin työsuhteen käsitteen käyttöarvoa raja-alueen probleemoita ratkaistaessa sekä tunnusmerkistön arvoa tehtyjä ratkaisuja perusteltaessa.

Hän toteaa, että työsuhteen käsite on hyvä työsuhteen säännöstyslähteiden soveltamisalojen määrityskeino tapauksissa, joissa on jokseenkin selvää, että kysymyksessä oleva työn suorittaja kuuluu ko. säännöstön soveltamisalaan. Tässä suhteessa työsuhteen käsite ei kuitenkaan ole parempi ilmaisu kuin esim. työntekijän käsite. Työsuhteen käsite joutuu koetukselle vasta sitten, kun on kyseessä vaikea työntekijäasemaa koskeva tulkintakysymys.

Sarkon mielestä perinteisessäkin oikeustieteessä on työntekijäasemaa määritettäessä raja-alueilla jouduttu turvautumaan määrätynlaiseen oikeudelliseen tilanteen kokonaisarvostukseen. Tässä yhteydessä *Sarkko* viittaa *Suvirannan* esitykseen, joka on lähtenyt ajatuksesta, että kyseessä ei ole koko työntekijäasemaa koskeva kokonaisarvostus, vaan työnantajan johtoa ja valvontaa eli ns. direktiota, jota tunnusmerkkiä on pidetty tärkeimpänä, koskeva kokonaisarvostus. Tällaista ajatustapaa *Sarkko* pitää useissa tapauksissa näennäisenä. »Kokonaisarvostuksessa ei todellisuudessa liene kysymys yhden tunnusmerkin selvittämisestä kokonaisarvostuksella, vaan työntekijäaseman määrittäminen kokonaisuudessaan kokonaisarvostuksella.» *Sarkon* mielestä tämä aikaisemmassa oikeustieteessä omaksuttu käsitys asian arvostelemisesta ottamalla huomioon

⁴ *Sarkko*, s. 21—31.

useiden seikkojen yhteisvaikutus muodostaa »perussuhdeteorian ydin-kohdan.» Tästä käy ilmi, että »työsuhteen analysoiminen eri tunnus-merkkeihin menettää merkityksensä silloin, kun sitä todella tarvittaisiin eli raja-alueen tulkintakysymyksiä selviteltäessä». Tällöin siirrytään oikeudellisen tilanteen kokonaisarvostukseen.

Syynä siihen, että työntekijäaseman määrittämisessä on pakko turvautua kokonaisarvostukseen, on *Sarkon* mukaan se, että koko työoikeuden perustana olevaa työntekijäin suojeluperiaatetta ei voida soveltamisalankaan kohdalta ilmaista täsmällisin muodollisjuridisin kriteerein. Ratkaisutilanteissa joudutaan ottamaan huomioon, paitsi työntekijäin suojelu yleisenä oikeuspoliittisena periaatteena, myös ko. lain erityiset tarkoitukset. Työsuhteen tunnusmerkkien ohella joudutaan kokonaisarvostuksessa kiinnittämään huomiota muihin epäitsenäiseen työntekijä-asemaan viittaaviin kriteereihin ja myös työn suorittajan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen asemaan.

c) Soveltamisalaratkaisujen rakenteesta ja perusteluista

Toinen asiaan liittyvä *Sarkon* kritiikki⁵ perussuhdeteoriaa kohtaan kytkeytyy työsuhdetta koskevien ratkaisujen argumentaatioon. (vrt. jakso a). Tältä osin hän pyrkii käynnistämään keskustelua maassamme. — Lähtökohtana voidaan hänen mielestään pitää sitä, että tuomioistuimet ja muut työntekijäasemaa määrittämään joutuneet elimet ovat nimenomaisesti tai implisiittisesti perustelleet rajatapauksia ratkaistessaan sitä, miten tunnusmerkistö on joko täytynyt ko. tapauksessa tai mahdollisesti jäänyt täyttymättä. Ratkaisujen perusteluissa ei ole havaittavissa mitään selvää kokonaisarvostusta. Tämä on *Sarkon* mukaan ymmärrettävääkin, koska tuomioistuimet ovat sidottuja lainsäätäjän käyttämään työsuhteen määrittämiseen. Hän kuitenkin asettaa kysymyksen siitä, vastaako tällainen argumentaatio todellista ratkaisukäyttäytymistä ko. tilanteissa.

Sarkko päätyy siihen, että mikäli työntekijäasema on selvä, kuten hänen tarkastelemassaan esimerkissä, lienee ratkaisukäyttäytyminen myös edennyt annetuista normeista ja annetuista tosiseikoista ratkaisuun, kuten ns. loogisen syllogismin mukaan pitääkin. *Sarkon* mukaan tällaiset ratkaisut selvissä tapauksissa ovat vailla mielenkiintoa, eivätkä ne

⁵ *Sarkko*, s. 31—35.

yleensä joudu tuomioistuinten ratkottaviksikaan. Mutta vaikeissakin tulkintatilanteissa on ratkaisujen argumentaatio nimenomaisesti tai implisiittisesti ilmaistu siten kuin tehty ratkaisu olisi loogiselta rakenteeltaan edellä mainitun kaltainen, ts. etenisi normeista toseiseikkojen kautta ratkaisuun. — *Sarkon* mielestä voidaan kuitenkin kysyä, onko asia todella näin. — Toinen hypoteettinen mahdollisuus on se, että annettujen tosiseikkojen perusteella *ensin tehdään ratkaisu ja edetään sitten normiin*. Ts. että rajatapauksissa tehtäisiin ensin kokonaisarvostukseen perustuva ratkaisu työsuhteen syntymisen suhteen. Tämän ratkaisun jälkeen argumentoitaisiin, että annettujen tosiseikkojen perusteella voidaan päätellä, että esimerkiksi työnantajan johto ja valvonta on puuttunut tai päinvastoin. — Tämä *Sarkon* hypoteesi liittyy myös työntekijäaseman määrittelyyn kokonaisarvostuksen perusteella. Hän tarkoittaa sitä, että työntekijäasema ratkaistaisiin rajatapauksissa erilaisten, usein jopa puhtaasti sosiaalisten kriteerien avulla, jonka jälkeen ratkaisu sovitettaisiin laissa ilmaistuun työsuhteen tunnusmerkistöön. Tämä hypoteesi johtaa työntekijäasemaa koskevien ratkaisujen tarkastelemiseen uudesta näkökulmasta.

Sarkon mielestä tällaisen kokonaisarvostukseen perustuvan ratkaisukäyttäytymisen hyvänä puolena on se, että ratkaisu on mahdollista tehdä ko. lain tarkoitusperät huomioon ottaen sekä kiinnittämällä huomio sellaisiinkin kriteereihin, joiden ei voida katsoa liittyvän välittömästi työsuhteen tunnusmerkistön tapaiseen muodollisjuridiseen määritelmään. — Toisaalta tämä ei voine olla johtamatta siihen, että ratkaisun tekijäin henkilöt vaikuttavat enemmän ratkaisun lopputulokseen kuin mitä perussuhdeteoriassa edellytetään. — *Sarkon* mukaan siis työntekijäaseman määritys tullee rajatapauksissa riippumaan myös ratkaisijan arvostuksista ja sidonnaisuuksista. Tämä seikka on hänen mukaansa tullut ainakin jossakin määrin ilmi mm. vakuutus oikeuden työnantaja- ja työntekijäjäsenten äänestyskäyttäytymisessä.

Sarkko huomauttaa vielä siitä, että kokonaisarvostukseen perustuvan ratkaisun »palauttaminen laissa edellytettyyn työsuhteen tunnusmerkistöön antaa käsityksen, että tehty ratkaisu, joka perustuu täsmällisiin tunnusmerkkeihin, olisi kussakin tilanteessa ainoa oikea ratkaisu». Se, että asia ei ilmeisesti ole näin, ilmenee hänen mukaansa esim. KKO:n työntekijäasemaa koskevasta epäyhtenäisestä käytännöstä. Tämä johtuu ainakin osittain työsuhteen käsitteestä, joka on omiaan antamaan sellaisen käsityksen, että työntekijäaseman määrittäminen olisi vaikeissa

rajatapauksissakin mahdollista suorittaa melkoisen täsmällisesti työsuhteen tunnusmerkkien avulla. *Sarkon* mielestä kuitenkin työsuhteen tunnusmerkistön käyttöarvo on melkoisen rajoitettu. Nämä 'työvälineet' riittävät vain selvissä tapauksissa ratkaisemaan, onko työn suorittaja työsuhteessa.

d) Työsuhteen alkamisesta ja päättymisestä

Tätä ongelmaa *Sarkko* tarkastelee TVL:n soveltamisen näkökulmasta.⁶ KKO:n kanta on ensimmäisen ja viimeisen työmatkan tapaturmien korvauskysymyksissä ollut hänen mielestään horjuva. Syventymättä enemmälti näihin tapauksiin hän kritisoi perussuhdeteorian mukaista kantaa asiaan ja katsoo, että »juuri tällaisissa tapauksissa pitäisi tulkinassa vapautua liian muodollisesta sidonnaisuudesta työsuhteen käsitteeseen ja sen edellyttämään työn tekemisen tosiasialliseen aloittamiseen tai päättymiseen. Lähtökohtana olisi siis pidettävä TVL:sta ilmenevää *lain tarkoitusta*.» Tämä tarkoitus, joka käy ilmi lain 4 §:stä, on se, että pakollinen tapaturmasuoja on tarkoitettu ulottumaan myöskin työmatkoihin. Lain 1 §:ssä ei mitenkään rajata ensimmäistä taikka viimeistä työmatkaa suojan ulkopuolelle, vaan siinä on vain työsuhteen käsitteen avulla pyritty liittämään TVL:n soveltamisala työoikeudellisten lakien perussuhteen mukaan määräytyvään yleiseen soveltamisalaan.

4.1.2. Routamon kritiikki

a) Teorian legalisuus

Routamo arvioi perussuhdeteorian legalisuutta⁷ TSL:n valossa. Hän toteaa, että perussuhdeteorian pohjana on sitä luotaessa ollut VTSL:n 1 §. Uutta TSL:a säädettäessä lain soveltamisalaa kuvaava pääsääntö säilytettiin entisellään ja lakiin otettiin eräitä tarkentavia säännöksiä niiden vaikeuksien vuoksi, joita oikeuskäytännössä oli ilmennyt. Muiden työoikeudellisten lakien soveltamisalasäännöksiä ei työopimuslakia

⁶ *Sarkko*, s. 99 s.

⁷ *Routamo*, Vastuu, s. 57 s. — Ks. teoksen arvioinnista *Tiitinen JFT* 1973, s. 588 s.

uudistettaessa muutettu. — Tämän vuoksi *Routamo* kysyy, onko *perussuhdeteoria tullut* työsopimuslakia uudistettaessa siten *legalisoiduksi*, että uusi TSL olisi sellaisenaan otettava lähtökohdaksi.

Routamo toteaa *Suvirannan* ja *Sarkon* esittäneen, että TSL:n määräykset vaikuttavat myös muiden työlakien soveltamisalaan. *Routamonkin* mukaan näin ehkä käykin. — Kuitenkin tarkka TSL:n lukeminen paljastaa sen, ettei voida todeta laissa tulleen käytetyksi työsopimuksen ja työsuhteen käsitteitä johdonmukaisesti perussuhdeteorian edellyttämällä tavalla. Laissa käytetään useissa kohdin työsuhte-sanaa, mutta sen sisältöä ei täsmennetä missään. Lainkohdissa, joissa sana esiintyy, ei sen käyttö vastaa perussuhdeteoriaa, jonka mukaan työsuhde alkaa työn aloittamisella. Lain 9, 10 ja 11 §:ssä käytetään sanontaa, jonka mukaan työsuhde syntyy pelkästään sopimuksen perusteella. Soveltamisalaa osoittavassa 12 §:ssä puolestaan sanotaan, ettei oman työvälineen käyttö estä pitämästä sopimusta työsopimuksena. — *Routamo* toteaa, että tietysti voidaan lähteä siitä, että perussuhdeteorian tultua TSL:ssa »konkludenttisesti» hyväksyttyä, ei sen säännöksistä yksikään pyri kuvaamaan työsuhteen tunnusmerkkejä, vaan ilmoittaa vain esim. keiden välille työsuhde syntyy (9 §) sekä, että se syntyy, vaikka työväline on oma (12 §) jne. Työsuhteesta ei tässä lainkohdassa puhuta. *Routamon* mielestä monissa muissakin kohdissa TSL jättää epäselväksi sen, mitä työsuhteella tarkoitetaan (esim. 17 §:n 1 lause, 43 §:n 3 mom. 2 kohta). Niinpä hän toteaaakin, että »laista puuttuu sellainen perussuhdeteorian legalisoiva säännös, joka siihen olisi voitu ottaa osoittamaan, että tiettyjen muidenkin työlakien soveltamisalaa määriteltäessä on otettava huomioon, mitä TSL:ssa on säädetty.»

b) Teorian todennettavuus

Routamon mukaan⁸, jos *perussuhdeteoria olisi väittämän kaltainen tosi lause*, se voitaisiin hänen mukaansa lausua muodossa: Kaikissa tapauksissa, joissa oikeudellisen ongelman ratkaisu riippuu siitä, onko joku henkilö työsuhteessa vai ei, ratkaisu on lainmukainen vain, jos se tehdään tiettyjen yhtenäisten ja aina samojen perusteiden nojalla. Työsuhde voi olla kysymyksessä vain, jos henkilö vastikkeesta tekee työtä

⁸ Ks. *Routamo*, Vastuu, s. 60 ss. — Ks. *Routamon* analyysi teoria-sanan käytöstä jaksos 1.2. av. 38.

toisen lukuun tämän johdon ja valvonnan alaisena. Työsuhde alkaa työn aloittamisella ja työnteon on perustuttava sopimukseen tai tapahtuttava niissä erityisissä olosuhteissa, joissa työsuhde voi olla olemassa sopimuksesta riippumatta. — Jos siis perussuhdeteoria olisi edellä kuvattun kaltainen, seuraisi siitä, että jokainen työsuhteen olemassaoloa koskeva ratkaisu olisi joko lainmukainen tai lainvastainen. Lainmukainen ratkaisu kelpaisi silloin malliksi vastaavanlaisen tilanteen ratkaisemiselle riippumatta siitä, minkä työoikeudellisen lain soveltamisalaongelmasta on kysymys. Perussuhdeteoria kelpaisi myös ratkaisutoimintaan kohdistuvan kritiikin perusteeksi ja ohjaisi myös lainsäätäjää uusia lakeja säädettäessä. Työsuhteen tunnusmerkitö olisi myös selkeä jäsentelyperuste oikeustieteellisille esityksille, ja tutkimus voitaisiin menestyksellä kohdistaa kaikkien työläinsäädäntöön kuuluvien lakien sovelutusaloihin samanaikaisesti.

Routamo katsoo, että *perussuhdeteorian* osoittaminen todeksi, sen *todentaminen* edellä olevassa mielessä ei voi onnistua tieteellisin keinoin tarkastelemalla eri kirjoittajien argumenttien vakuuttavuutta eikä ns. vallitsevan mielipiteen löytämisellä. Olisi voitava osoittaa, että työsuhteelle kaikissa sattuneissa tilanteissa annetaan ja tullaan antamaan jatkuvasti samansisältöinen merkitys riippumatta siitä, minkä työläinsäädäntöön kuuluvan lain soveltamisesta on kyse. Tällaiseen todentamiseen ei *Routamon* mielestä nykyisellä tietoaineksella ole mitään mahdollisuuksia. Kaikkia ratkaistuja tapauksia kaikkien lakien valossa ei kyetä käsittelemään eikä myöskään kaikkia kuviteltavissa olevia erimielisyystilanteita.

Niinpä *Routamo* päättyy toteamaan, että vaikka perussuhdeteoria ei ko. mielessä olisikaan tosi, voisi se tietyllä hetkellä olla sellainen, että teorian mukainen päätöksenteko johtaisi parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Tällöin teorialla olisi tietty käyttöarvo oikeustieteessä. Sen avulla voitaisiin saavuttaa ratkaisujen entistä suurempi ennalta-arvattavuus. Teoria kelpaisi myös jäsentelykeinona tässäkin tapauksessa.

c) Argumentit teorian hyvyyden puolesta ja sitä vastaan

Routamo tarkastelee⁹ sitä, miten voidaan todentaa perussuhdeteorian

⁹ *Routamo*, Vastuu, s. 62 ss.

parhaimmuus. Hän toteaa, että nykyisen tietomäärämme avulla ei ole mahdollista todentaa tätä teoriaa edes siinä mielessä, että pyritään väittämään vain jotakin niiden tulosten arvosta, joita teoriaa noudattaen saavutetaan. Voidaan esittää vain joukko argumentteja teorian puolesta ja sitä vastaan. Hän esittää *teorian puolesta* seuraavat argumentit:

1. Se on vaikuttanut kauan suomalaiseen ajatteluun työoikeuden eri aloilla ja siten johtanut ajattelutapojen yhtenäistymiseen.
2. Sen voidaan verrattain hyvin katsoa nojaavan eri työoikeudellisten lakien tekstiin.
3. Lainsäädännössä (VLomaL 1939, TAL 1946, TVL 1948 ja TSL 1970) on suureksi osaksi nojaututtu perussuhdeteorian mukaisiin tutkimustuloksiin.
4. Se helpottaa ratkaisujen tekoa koko työläinsäädännön alueella.

Teoriaa vastaan voidaan *Routamon* mukaan lausua ainakin seuraavat seikat:

1. Teoria on muodostettu lähtemällä arvoarvostelmista, joiden mielekkäys on tänä päivänä kyseenalainen. Ei ole välttämätöntä todistaa mitään tieteenalaa itsenäiseksi, vaan on luotava siltoja tieteiden välille. Mikään »oikeudenala» ei myöskään *Routamon* mielestä välttämättä tarvitse yhtenäiseen käsitteeseen perustuvaa kiinteyttä. Työoikeudellisen tutkimuksen tehtäväkään ei voi rajoittua työoikeuden erottamiseen sosiaalitieteistä.
2. Teoria on probleeminasettelussa omiaan johtamaan vieraantumiseen itse pääasiasta. Yhdenkään työoikeudellisen riidan pääongelmana ei ole työsuhteen tunnusmerkistö, vaan esim. saako joku tapaturmakorvausta, saako joku vuosilomaa, pitääkö tietyistä teoista maksaa palkkaa jne. Pelkkä oikeustieteen alan yhtenäisyyden säilyttäminen ei voine olla niin tärkeä yhteiskunnallinen tehtävä, että se ehdottomasti sivuuttaisi muut argumentit sanotunlaisten kysymysten ratkaisemisessa.
3. Erimielisyyttä aiheuttaneet tilanteet eri työlakien soveltamisen osalta ovat toisilleen usein niin vieraita, ettei ole tarvettakaan päätellä mitään sovellutusalojen yhtenäisyydestä.
4. Perussuhdeteorian mukainen näkemys ei ole välttämätön tarvittavan informaation keräämiseen tai esittämiseen, jos työoikeudellisten lakien soveltamisalaa koskevaa ongelmaa lähestytään kunkin lain kohdalta erikseen.

Tämän argumenttien *pro et contra*- esittelyn jälkeen *Routamo* toteaa, että jälkimmäiset, perussuhdeteorian parhaimmuutta vastustavat argu-

mentit ovat hänen mielestään vahvat. Hän ei annakaan perussuhdeteorialle TVL:n tarkastelunsa yhteydessä sitäkään merkitystä, että teoria johtaisi niin hyvin lopputuloksiin, että teorian kanssa ristiriidassa olevia ratkaisuja olisi pidettävä väärinä tai huonoina.

Sen sijaan hän kylläkin jäsentää TVL:n 1 §:n problematiikan perussuhdeteorian sisältämien tunnusmerkkien mukaisesti. Tämä jäsentely vastaa hänen mukaansa TVL:n 1 §:n rakennetta ja ilmaisuja ja on tuttu niille henkilöille, joita ko. soveltamisalatutkimus kiinnostaa. *Routamon* tutkimuksen jäsentely onkin otsikoinniltaan monessa kohtaa perussuhdeteorian osaongelmien varaan rakentuva, mutta sen lähtökohtana ovat hänen mukaansa nimenomaan TVL:n säännöksissä käytetyt ilmaisut.

d) Työsuhteen alkaminen ja päättyminen

Routamo lähestyy tätä soveltamisaikakysymystä¹⁰ korvattavien vahinkojen määrittelyn näkökulmasta. Hän katsoo, ettei voitane olla varmoja siitä, ulottuiko *Sarkon* tarkoittama perussuhdeteorian konkludenttinen hyväksyminen myös siihen, että työsuhteen syntymiseen vaaditaan työnteon aloittaminen.

Korvausjärjestelmien muotoilemisessa on *Routamon* mielestä kiinnitettävä ensiksi huomiota siihen, miten korvattavat vahingot on yleispiirteiltään luokiteltava eri tunnusmerkkien nojalla. Nämä tunnusmerkit voivat liittyä mm. henkilön oikeussuhteisiin, vahingon ilmenemistapoihin ja tapahtumaketjussa havaittuun syy-yhteyteen. Toiseksi voidaan korvausjärjestelmään liittää täydentäviä normeja, joilla pääsäännön tunnusmerkit täyttäviä vahinkoja joko erotetaan korvattavien joukosta tai korvattavien joukkoon selitetään sellaisia vahinkoja, jotka eivät toteuta pääsäännön tunnusmerkistöä. *Routamo* huomauttaa, että tapaturmavakuutuslakien osalta korvattavien vahinkojen tunnusmerkit ovat olleet eri lainkohtiin sijoitettuna, eikä lainkohtien keskinäiseen yhteyteen ole kiinnitetty huomiota. — Selviteltyään aikaisempien tapaturmavakuutussäädösten vaihtelevia määrittystapoja korvattavien vahinkojen osalta hän huomauttaa, että nykyisen TVL 1 §:n ilmaisu »tekee työtä» on ilmeisesti saanut muotonsa juuri *Sipilän* vaikutuksesta, mutta senkään suhdetta 4 §:ään ei ole lakia säädettäessä mietitty. »Lainsäädännön his-

¹⁰ *Routamo*, Vastuu, s. 82—90.

toria siis osoittaa, että on turha väittää nykyisen lain säätämässä tarkoitettuna, että 4 § laajentaisi 1 §:n soveltamisalaa, mutta samoin on mahdollonta todistaa, että korvattaviksi olisi tarkoitettu vain vahinkoja, jotka henkilön osalta toteuttavat 1 §:n tunnusmerkin 'tekee työtä' ja samanaikaisesti 4 §:n tunnusmerkit vahingon yhteydestä työmatkaan.» — *Routamo* katsoo hyödylliseksi tämänkin ongelman osalta kerätä yhteen eri ratkaisutapoja puoltavat argumentit.

Kaikkein vähäarvoisimpana työsuhteen alkamisvaatimusta puoltavana argumenttina voidaan *Routamon* mielestä pitää kysymystä siitä, mikä merkitys tehdyllä valinnalla on perussuhdeteorian hyväksymisen tai hylkäämisen kannalta. Mikään oikeudenala ei hänen mielestään kaipa tuekseen sellaista yhtenäistä teoreettista rakennetta, joka perussuhdeteoriaan sisältyy. Tapaturmavakuutus säilyy työoikeuteen kiinteästi liittyvänä säännöstonä, vaikka tapaturmavakuutuslain soveltamisala poikkeaisikin (tältä osin) muiden työlakien soveltamisaloista. Työoikeus puolestaan on koko maailmassa saavuttanut tunnustetun aseman eräänä oikeustieteen kokonaisuuteen kuuluvana osana, huomauttaa *Routamo*.

Lain säätämisen ja soveltamisen kannalta on *Routamon* mielestä välttämätöntä säilyttää tietty *tekniikka* säännösten muotoilussa ja niiden kunnioittamisessa yksittäistapausta ratkaistaessa. »Kun luetellaan niiden tosideikkojen tunnusmerkit, jotka aiheuttavat jonkin oikeusseurauksen määräämisen, on voitava vaatia, että tuomioistuimien vaatii kaikkien tunnusmerkkien samanlaista olemassaoloa, ellei jotakin säännöstä ole selvästi osoitettu poikkeussäännöksi.» TVL:ssa ei ole mitään nimenomaista kohtaa, joka viittaisi siihen, että 4 §:ssä mainitut työmatkalla sattuneet tapaturmat korvattaisiin muillekin kuin niille henkilöille, joita 1 §:ssä lain selitetään koskevan. Tämä ajattelutapa puoltaa voimakkaasti sitä kantaa, ettei matkalla sattunutta tapaturmaa voida korvata muille kuin niille, jotka täyttävät tosiasiallisen työnteon aloittamisen vaatimuksen.

Perussuhdeteorialle vastakkaista lopputulosta taas tukevat *Routamon* mielestä useat muut seikat. — Edellä esitetty perussuhdeteoreettinen kanta edellyttää sitä, että 1 §:n työkuntasäännöstä joko tulkitaan sanamuotonsa vastaisesti tai työkunnan työ ja yksittäisen työntekijän työ asetetaan eri asemaan. Jälkimmäinen vaihtoehto loukkaa oikeudentajullemme keskeistä tasa-arvoisuuden vaatimusta. Se saattaa työkunnassa olevan parempaan asemaan kuin muun työntekijän. Sanamuodon vastainen tulkinta puolestaan edellyttää, että hyväksytään sanamuoto-

dosta poikkeamisen perusteeksi ajatus 'lainsäätäjän huomaamattomuudesta' tai muu peruste, joka vapauttaa soveltajan noudattamasta lain sanamuotoa. *Routamon* mukaan voidaan myös herättää kysymys siitä, eikö lainsäätäjä erehtynyt vaatiessaan työntekoa 1 §:n 1 mom:ssa ja ollut harkitsevampi työkuntasäännöksen muotoilussa, joten 'vapautuminen' sanamuodon mukaisesta tulkinnasta koskeekin 1 §:n 1 mom:a.

Silloin kun edellisen tapaiset juriidis-teknilliset argumentoinnit näyttävät johtavan umpikujaan, on *Routamon* mielestä erittäin tärkeä merkitys sillä argumentoinnilla, joka perustuu tietyn normiston tavoitteisiin ja eri ratkaisuvaihtoehtojen tuottamaan lopputulokseen. — Kun TVL:n tarkoitus on turvata työntekijää myös varsinaisen työstä aiheutuvan vaaran ulkopuolella työmatkojen aikana, ei voida löytää perustetta siihen, että ensimmäinen ja viimeinen matka olisivat jotenkin eri asemassa työntekijän kannalta. Pikemminkin on *Routamon* mielestä niin, että se, joka vielä ei ole saanut tehdä työtä eikä siis ole voinut ansaita palkkaa, tarvitsee paremmin turvaa kuin työssä jo ollut. Samoin voi työsuhteen päättänyt henkilö olla joutumassa työttömäksi pitemmäksi tai lyhyemmäksi ajaksi, jolloin hänelläkin on erityinen tarve saada turvaa tapaturman varalta. *Routamo* huomauttaa myös siitä, että työtapaturmia vakuuttavan yhtiön kohdalla ei ensimmäisen ja viimeisen työmatkan mukaanotto korvauspiiriin aiheuttane mitään suuria ongelmia.

Routamo toteaa argumentoinnin perusteella näyttävän siltä, »että vahvemmat perusteet ovat — Pekkasen termejä käytettäessä — tapaturmaperiaatteen puolella ja heikommät työsuhdeperiaatteen puolella.»

Tässä yhteydessä *Routamo* huomauttaa työsuhteen päättymiseen liittyvän TVL:n alueella samanlaisen problematiikan kuin työsuhteen alkamiseen. Se argumentointi, jonka hän on esittänyt työsuhteen alkamisen osalta, kattaa myös päättymisen yhteydessä sattuvat tapahtumat.

e) Soveltamisalaratkaisuista ja työsuhteen tunnusmerkistöstä

Routamo on suorittanut¹¹ varsin ansiokkaan analyysin TVL:n soveltamisalakäytännön osalta. Tutkimus on sikäli poikkeuksellinen, ettei siinä ole lähdetty ilman muuta perussuhdeteorian mukaisista lähtökohdista ja teoreettisista käsityksistä, vaan on pyritty tarkastelemaan mm. oikeuskäytäntöä suoraan TVL 1 §:n osalta. Kriittinen asennoituminen perussuhde-

¹¹ Ks. *Routamo*, Vastuu, s. 65—173.

teoriaa kohtaan on vaikuttanut mm. siihen, ettei hän ole ottanut muiden lakien soveltamisalakäytäntöä huomioon TVL:n osalta, koska on kyseenalaistanut teorian väitteen yhtenäisestä sovellutusalaista. *Routamon* mukaan ei myöskään TVL:n soveltamisalaratkaisuja voida käyttää ratkaisumalleina muun työlainsäädännön alueella ilman lainsäädännöllistä asiaan puuttumista.

Routamo on tutkinut oikeuskäytännön valossa erikseen sopimusta, työntekoa, työtä toisen lukuun, johtoa ja valvontaa sekä vastikkeellisuuden vaatimusta. — Hän on voinut todeta, että eri osatekijät ovat keskinäisessä vaikutussuhteessa, mikä on häirinnyt tätä menettelyään. Silti *Routamon* mukaan jokaisen tunnusmerkin osalta on mahdollista lausua jotakin siitä *vähimmäisvaatimuksesta*, joka näyttää ko. tunnusmerkin osalta esiintyneen. Yhteenvedossa¹² *Routamo* pyrkii myös ottamaan huomioon näitä riippuvuussuhteita eri osatekijöiden välillä. Yhteenvevtona hän esittää kolme mallitapausryhmää: 1) työ selvästi työsuhteessa, 2) työ muuten kuin työsuhteessa ja 3) työ mahdollisesti työsuhteessa. Kolmas tyyppiluokka on mielenkiintoinen. Siinä *Routamo* esittää eri suuntiin vaikuttavia näkökohtia:

Työsuhteen puolesta

- a) velvoittaa vain työnteekoon
- b) rajoittaa muun työn ottamista
- a) tehdään teettäjän välineillä
- b) tehdään teettäjän aineista
- c) on pitkäaikaista

Sopimus

- a) velvoittaa muuhun suoritukseen
- b) puuttuu kokonaan

Työnteke

- a) ei ole alkanut
- b) tehdään omilla välineillä
- c) tehdään omista aineista
- d) on lyhytaikaista
- e) on päättynyt

Omaan vai toisen lukuun

- a) teettäjä määrittelee tavoitteen
- b) palkka määräytyy ajan mukaan
- c) työnantajia on yksi
- d) tekijällä ei ole voiton ja tappion riskiä

- a) tekijä harjoittaa luvanvaraista elinkeinoa
- b) palkka määräytyy työtuloksen mukaan
- c) työnantajia on useita
- d) tekijällä on voiton ja tappion riski
- e) vakuuttamisvelvollisuus on sopimuksella siirretty tekijälle

¹² *Routamo, Vastuu*, s. 169—173.

Johto ja valvonta

a) johtamista on tapahtunut	a) johtamista ei ole tapahtunut
b) työ tehdään teettäjän osoittamassa paikassa	b) työ tehdään kotona
c) tekijä on teettäjään tosiasiallisessa riippuvuussuhteessa	c) tekijä on taloudellisesti riippumattomassa asemassa
	d) tekijä saa ottaa apulaisia

Vastike

a) vastikkeesta on sovittu tai sitä annettu	a) vastikkeesta ei ole sovittu
	b) korvauksen suorittaa sivullinen
	c) korvauksen saa muu henkilö kuin työn suorittaja

Routamon mukaan ei ole mahdollista laatia minkäänlaisia kertoimia eri vaikuttaville osatekijöille ja sillä tavoin laskea, kumman ratkaisun puolesta painavimmat näkökohdat puhuvat. Tärkeätä on hänen mielestään muistaa, ettei mikään esitetty, työsuhdetta vastaan oleva argumentti ole yksinään riittänyt. Jokaisen kohdan osalta voidaan osoittaa vammautuneelle myönteisesti päättynyt ratkaisu, jossa korvausta on velvoitettu suorittamaan, vaikka ko. työsuhdetta vastaan puhuva seikka on todettu.

Tuloksenaan *Routamo* siis toteaa, että mitään selvää perustetta ratkaisuille ei voida abstraktin säännön muodossa esittää, otettiinpa tarkastelun kohteeksi mikä yksittäinen piirre tahansa. Tällöin on hänen mielestään mahdollista noudattaa kahdenlaista menettelytapaa.¹³

1) Voidaan pitää kiinni TVL:n tarkoittaman työsuhteen sellaisista tunnusmerkeistä, jotka työoikeuden tutkimuksessa on teoreettiselta pohjalta lähtien kuvailtu, ja selittää osa tehdyistä ratkaisuista vääriksi, osa oikeiksi. Tähän suuntaan käyviä ilmaisuja löytyy oikeuskirjallisuudestamme useita. Tämä linja näyttää jääneen hyödyttömäksi. Ratkaisukäytännössä ei ole välitetty kritiikistä, vaan tapaturmaturva on kehittynyt yhä laajemmaksi siten, että välillä on kehityksen kärjessä ollut oikeuskäytäntö, välillä lainsäädäntö. Esim. TSL:n 12 § vain merkitsee tapautuneen »lainvastaisen» laajentavan tulkinnan legalisoinnista.

2) Toisaalta voidaan *Routamon* mukaan tyytyä kuvailemaan ratkaisutoimintaa sellaisenaan ja esittää piirteitä havaittavissa olevista kehityssuunnista.

¹³ *Routamo*, Vastuu, s. 172—173.

Tällaisen, tapahtuneen kehityksen toteavan tarkastelun heikkoutena on hänen mielestään se, ettei se voi sanottavasti lisätä oikeusvarmuutta. Päätösten ennalta-arvattavuus jää heikoksi, ellei voida kuvata niitä lainalaisuuksia, joita ratkaisijat »rajatapauksissa» noudattavat. On kuitenkin *Routamon* mukaan tyydyttävä toteamaan, että yksittäistapausten ratkaisemisessa tapahtuu tietty *kokonaisarviointi*, johon vaikuttavat edellä lueteltujen seikkojen lisäksi monet muut tekijät tavalla, joka ei ole nykyisin menetelmin kuvattavissa. Usein todetaan ratkaisuun vaikuttavan sosiaalisia näkökohtia. Näiden merkitys on meillä joskus kielletty, joskus myönnetty. Työsuhteen kuvailu TVL:n 1 §:ssä on sellainen, että se jättää ratkaisuvallan omaajalle laajan harkintavallan erilaisten työntehtävien luokittelussa. Koska kehitys näyttää suosivan TVL:n laajentavaa tulkintaa, voidaan myös hänen mielestään arvioida, että tapaus, joka toteuttaa toisen lukuun tehtävän työn tunnusmerkit yhtä hyvin tai paremmin kuin joku aikaisempi ennakkopäätös, ratkaistaan todennäköisesti vahingon kärsijälle edullisesti. Jos tunnusmerkit toteutuvat heikommin, on silti mahdollista, että tapaturma katsotaan sattuneen työsuhteessa.

Teoksensa lopussa¹⁴ *Routamo* toteaa suhtautuneensa perussuhdeteorian ehkä liiankin kielteisesti. Hänen pyrkimyksensä on kuitenkin ollut selittää se, miksi perussuhdeteorian mukaisesta, useimmille suomalaisille lakimiehille tutuksi tulleesta käsittelytavasta on luovuttu ja tarkasteltu yksinomaan tapaturmavakuutuslain nojalla tehtyjä ratkaisuja. Tämä ei tarkoita *Routamon* mielestä kuitenkaan sitä, että perussuhdeteorია olisi kokonaisuudessaan hylättävä. Yhtenäisen työsuhteen käsitettä voidaan pitää erittäin arvokkaana apuvälineenä koko työlainsäädännön alueella. Käsityksensä mukaan yhtenäiseen työsuhteeseen on kuitenkin edettävä muuta kuin oikeustieteellisen spekulatiivisen tietä. Siihen olisi päästävä legaalista tietä siten, että perussuhdeteoriana ei omaksuttaisi vain »konkludenttisesti», vaan se tulos, jota perussuhdeteorialla tavoitellaan, pyritäisiin saavuttamaan sekä lainsäädännön että laintulkinnan yhtenäistämällä. Laeissa, joiden soveltamisala todella halutaan määritellä työ-sopimuslain työsuhdekäsitteen avulla, tämä nimenomaan tulisi sanoa. Yhtenäistäminen olisi toteutettava *Routamon* mielestä myös soveltamisen alueella. Työsuhteen käsitteen tulkintaa edellyttävä riita olisi mahdollista ratkaista alustavasti yhdessä ja samassa lausuntoja antavassa elimessä kaikkien lakien osalta.

¹⁴ *Routamo*, Vastuu, s. 353 s.

4.1.3. Klamin arviointi

*Klamin*¹⁵ arviointi kohdistuu etupäässä soveltamisalakysymyksen ratkaisussa ilmenneeseen ajattelutapaan ja perussuhdeteorian tulosten taroituksenmukaisuuteen säätelyn kannalta. — Hän lähtee kehittämänsä *säätelyteorian* näkökulmasta tarkastelemaan sopimustyyppikäsitteitä ja mm. näiden käsitteiden käyttämiseen liittyviä ajattelutapoja. *Klamin* mukaan oikeudellisessa säätelyssä säätelijä pyrkii vaikuttamaan säädeltävien käyttäytymiseen. Säätelijä pyrkii tietyllä tavalla hahmottamaansa todellisuuteen, säätelytavoitteisiin. Säätelyssä jäsennetään todellisuutta tai odotettua todellisuutta monin eri tavoin. Hahmotus tapahtuu kielen puitteissa. *Klami* kutsuu »säätelykriteereiksi» niitä kielellisiä ilmaisuja, joita käyttäen normilauseissa hahmotetaan oikeustosisaikasto ja oikeusvaikutus.

Sopimustyyppit ovat eräs tapa välittää säätelyinformaatiota. (Esim. työsopimus on tällainen säätelykriteerikäsite.) Tietty sopimustyyppi on usein oikeustosisaikasto, johon liittyy oikeusvaikutuksia. Normien oikeustosisaikastoina on usein jokin sopimustyyppi ja lisäksi jotakin muuta. Esim. kauppa ja kaupan kohteen virhe. Sopimustyyppin avulla kuitenkin hahmotetaan myös normiadressaatit. Sopimustyyppejä määritetään tyyppillisten sopimuskäyttäytymisten mukaan.

Klami on osoittanut, että aikaisemmin roomalaisessa oikeudessa tyyppilliseksi säätelyasioiksi miellettiin tietyt konfliktit, joita esiintyi sopimusten yhteydessä, eikä niinkään hahmotettu säätelyssä sopimustyyppiä kokonaisuutena. Säätelyssä ei esim. ajateltu varhaisemmin kauppaa, vaan mm. myydyn hevosen sairastumista. Aluksi tyyppillistä säädeltävää oli esim. hevosen sairastuminen, orjan karkaaminen, viljan homehtuminen jne. Ajatus sopimusten ja sopimuskäyttäytymisen säätelystä oli roomalaisille juristeille vierasta. — Sopimustyyppiajattelu perustui asioiden olennaisiin ja tyyppillisiin ominaisuuksiin, jotka muodostuivat myöhemmässä sopimustyyppiajattelussa itsenäisiksi asioiksi. Roomalaiset eivät hahmottaneet definitioitaan sopimusten kohdalla varsinaisesti tyyppi-kohtaisina kokonaisuuksina, vaan rajasivat luokkia pystyttämällä paalun kerrallaan rajan merkiksi. Myöhempien aikojen juristien tehtäväksi jäi *Klamin* mukaan siten yhdistää tällaiset distinctio/definitiot määritelmäkokonaisuuksiksi, ns. olennaisiksi ainesosiksi. Ts. myöhemmät juristit

¹⁵ *Klami*, Sopimustyyppistä ajattelutapana, s. 13—23. Ks. myös sama, Die begriffliche Grundstruktur der Regelung von Verträgen. Turun yliopiston julkaisu, Turku 1978, s. 1—47.

piirsivät karttoja roomalaisten juristien pystyttämien paalujen, rajanmääritysten, perusteella. »Karttoja» piirrettäessä rajojakin muutettiin, mutta ajateltiin pääpiirteissään siten, että tyypillistä, olennaista ovat sopimukset ja niiden tietyt ominaisuudet, sopimusten, asioiden ominaisuudet.

Klamin mukaan sopimustyyppimäärittämisessä saatetaan käyttää ns. olennaisia ainesosia, jotka hahmottavat jomman kumman tai molempien sopimuspuolten yhteiskunnallisia rooleja. Jos näin on menetelty, on kyseinen roolikriteeri säätelykriteerinä myös eräissä muissa normeissa kuin ao. sopimustyyppiä koskevissa. (Esim. Klami katsoo, että työntekijänäolo ja työnantajanaolo mm. ovat tällaisia sopimustyyppiin kuuluvia kriteereitä.)

Klami kysyy myös, miten olisi suhtauduttava sellaisiin lausumiin, kuin että »sopimustyyppin T merkityssisältö vaihtelee eri käyttöyhteyksissä» tai »sopimustyyppin T käsite ei ole yhtenäinen» tms. *Klami* ajattelee tilannetta, jossa tietty sopimustyyppi-ilmaisu on neljässä eri oikeusvaikutuksia säätävässä normilauseessa merkityssisällöltään erilainen, esim. siten, että sopimustyyppin tunnusmerkistöön on kolmessa normilauseessa lisätty joitakin asioita, kolmen tunnusmerkin ollessa kuitenkin sama kaikissa.

Klamin mukaan on syytä välttää tarpeetonta kiistaa siitä, puhutaanko esim. »perusmerkitysalueesta», »yleistunnusmerkistöstä» tai tällaisten negaatioista. Hän toteaa, että työoikeudellisessa tutkimuksessa on pyritty keskustelemaan tällaisista asioista. On pyritty määrittämään työsuhteen yleistunnusmerkistö. Näin eräiden työoikeuden tutkijain mukaan työsuhde on saatu yhtenäistettyä työoikeuden peruskäsitteeksi, jolle työoikeuden yhtenäisyys rakentuu, ja jonka käsitteen yleistunnusmerkistön mukaan määräytyy kaikkien työoikeudellisten lakien soveltamisala. Toisaalta todetaan, että tätä yleistä soveltamisalaa on voitu laajentaa tai supistaa.

Hänen mielestään todellakin monet seikat puoltavat sitä, että tietyissä kielipeleissä tiettyä ilmausta käytettäisiin vain yhdessä merkityksessä. Ilmauksen tiedonvälityskykyä voidaan pitää parempana, jos ilmauksella välitetty tieto on suunnilleen samanlaista kuin jos informatio vaihtelisi eri asiayhteyksissä. Ajatellen informaation välitystä, saattaa *Klamin* mukaan vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta määritellä »työsuhteen yleistunnusmerkistö» vaikka eräänlaisena likiarvona, vaikka myönnetäänkin, että ilmaus »työsuhde» hahmottaa todellisuutta eri tapauksissa hiukan eri tavoin.

Mutta *Klami* huomauttaa, että tällaisella »yleistunnusmerkistöllä» voidaan tarkoittaa muutakin, esim. normisuositusta siitä, miten työsuhteen käsitteelle on eri normilauseita tarkasteltaessa annettava merkitysisältö. Yleistunnusmerkistöllä voidaan tarkoittaa myös merkitysisällön kuvaamista. *Klamin* mukaan *Sipilä*, *Vuorio* ja *Pekkanen* ovat todennäköisesti tarkoittaneet kaikkia kolmea tarkasteluaspektia, päätellen siitä, että yleistunnusmerkistöä määriteltäessä on pidetty silmällä eri normilauseita, oikeustapauksia, normatiivisia argumentteja sekä systemaattista johdonmukaisuutta käsitteiden käytössä. *Klami* ei ota kuitenkaan kantaa siihen, miten työsuhteen yleistunnusmerkistö soveltuu eri tarkasteluaspekteihin liittyvään keskusteluun.

Klami ei siis varsinaisesti kritisoi perussuhdeteoriaa, vaan näkee aivan oikein sopimustyyppiajattelussa ja perussuhdeteoreettisessa ajattelussa olevan yhtäläisyyksiä. Hän vain edellä selostetulla tavalla analysoi säätelykriteeristöihin liittyviä ongelmia. Esitys liittyy kuitenkin keskeisesti työsopimuksen ja työsuhteen käsitteen ongelmiin. *Klami* tuntuu siis pitävän perussuhdeteorian lopputulosta työsuhteen yleistunnusmerkistön määrittelyn osalta tarkoituksenmukaisena säätelynäkökulmasta katsoen, mutta ei anna niinkään arvoa asiaan liittyneelle doktrinäärisyydelle.

4.2. TEKIJÄN ARVIOINTIA PERUSSUHDETEORIASTA

4.2.1. Mistä perussuhdeteoriassa on kysymys

Perussuhdeteoriaa voidaan ymmärtää riittävästi ja sitä arvioida perustellusti vain ottamalla huomioon se, että teoria on *kokonaisuus*, jolla on omat *taustansa* sekä *kehitys-* ja *vaikutushistoriansa*. Tästä syystä on edellä koitettu selvittää näitä asioita. — Ennen kuin käydään tarkastelemaan teoriaan kuuluvia väitteitä, on tarpeen lyhyesti kerraten selvittää sitä, minkälaisesta asiasta tässä on kysymys.

Selvittämisen taustaksi on tutkimuksen alussa esitetty eräitä huomioita *yleisten oppien* ja *oikeusjärjestelmän* merkityksestä. Ne soveltuvat

myös perussuhdeteoriaan. Alussa on luonnehdittu myös sitä, mistä käsin yleisten oppien ainekset muotoutuvat. Tällöin selviteltiin suomalaisen lainopin *epistemologian*, joka on tärkeä taustatekijä yleisille opeille, kehityslinjoja. Epistemologiassa eroteltiin *käsitelainoppi* ja *analyttinen oikeustiede*. Yhteisenä oikeuskäsitystaustana näille hahmoteltiin *lakipositivismia*.

Kuten jo jaksossa 3.3.6. on todettu, on teoria ollut alkuaan *käsitelainopillinen konstruktio*, jonka avulla on pyritty jäsentämään työoikeudesta uusi oikeudenala oikeusjärjestelmäämme. Työsuhteen käsite tarjosi sopivan juridisen välineen, jolla voitiin yhdistää kokonaisuudeksi toisaalta sopimusoikeudelliset ja toisaalta sosiaalioikeudelliset normistot. Uuden »lokeron» ala rajattiin aluksi teoreettis-deduktiivisen käsitetarkastelun avulla, mutta lopputuloksena tulleen työsuhteen käsitteen tunnusmerkistö katsottiin (lakipositivismiedellytyksen takia) lainsäätäjän VTSL:n 1 §:ssä antamaksi. Työsopimuksen määritelmäkin on lain esitöissä muodostettu sosiaalipoliittisten analyysien ja oikeusjärjestelmäeroittelujen avulla, ja tulokseksi saatiin uusi sopimusoikeudellinen sopimustyyppi, jota välineenä käyttäen pyrittiin toteuttamaan sosiaalipoliittisiakin päämääriä.

Sekä VTSL:n soveltamisalamäärittäminen tähän sopeutetun perussuhdeteorian ajatukset työsuhteen käsitteestä vaikuttivat yhdenmukaistavasti työlakien soveltamisalasäännöksiin. Perussuhdeteoria vahvisti legaalista tukeaan. Myös oikeuskäytännössä alettiin soveltamisalakysymystä tarkastella työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla.

Analyttisen oikeustieteen epistemologian omaksuneen Vuorion olisi luullut suhtautuvan kriittisesti käsitelainopillis-konstruktiiviseen perussuhdeteoriaan. Hän kuitenkin jatkoi perussuhdeteorian kehittäilytyötä annettuaan sille ensiksi uudet, analyttiset perustelut.¹ Vuorion toimintaa voitaneen selittää sillä, että perussuhdeteorialla oli jo 1950 luvulla varsin vahva legaalinen tuki. Myös sillä, että Vuorio oli Sipilän oppilas lienee ollut vaikutusta asiaan. — Vuoriotta voidaan pitää perustellusti Sipilän luoman uuden oikeustieteellisen disiplinaarin itsenäisyyden vaalijana ja sen sisäisen normijärjestelmän selvittäjänä. Vuorion myötä teorian kehityksessä siirryttiin analyttiseen vaiheeseen, joka jatkuu edelleen.

¹ Ks. systeemin uudelleenmuotoilusta *Alchourrón-Bulygin* Normative systems, Wien 1971, erit. s. 78 ss. ja *Aarnio*, Teko, s. 269 ss. ja sama, On Legal Reasoning, s. 266 ss.

Sipilä siis suoritti perussuhdeteorian avulla työoikeuden kokonaisuuden määrittämisen eli tietyn *ulkoisen* systematisoinnin. *Vuorio* taas rakensi *sisäisen* normisystematiikan edellistä täydentäen. Kummankin ajatuksen »peruskivenä» oli yhtenäistä sovellutusalaa koskeva näkemys, joka kytkeytyi työsuhteen käsitteeseen. Samalla työoikeus sai johdonmukaisen käsiteverkoston.

Työoikeuden järjestelmä rakentui siis tietynlaisen soveltamisalapremissin varaan. Toisaalta taas tämä järjestelmä normeineen määrittä soveltamisalakriteerinsä. Kysymyksen on teorian mukaan *työoikeudellista* tunnusmerkeistä. — Tässä mielessä kyse on tavallaan *kehästä*: Normisysteemi määrittä tietyn soveltamisalan kautta ja toisaalta taas tämä soveltamisala määrittä normisysteemin määräämin juridisin kriteerein.

Väite yhtenäisestä soveltamisalasta on siis kokonaissystematiikan *välttämätön edellytys*. Ajatus yhtenäisestä, työsuhteen tunnusmerkkien avulla määräytyvästä soveltamisalasta on siten koko *työoikeudellisen järjestelmän aksiomaattinen perusta*. Perussuhdeteoria osoittautuu siis olennaisesti tälle aksiomalle perustuvaksi *loogiseksi järjestelmäksi*. Teorian puitteissa systematisointi ja tulkinta kytkeytyvät yhteen. — Nämä seikat ilmentävät varsin hyvin teorian käsitelainopillista peruspiirrettä. Oikeusjärjestystä on perussuhdeteoriankin osalta hahmotettu tällaisten aksiomaattisten esitietojen kautta.² Tämä oikeusjärjestelmä on siis tarjotessaan normeille »järjestyksen periaatteet» vaikuttanut oikeusjärjestyksen tulkintaan. Tuosta perustasta johtuvat myös eräät muutkin kuin yhtenäistä soveltamisalaa koskevat väitteet.

Kuten jaksossa 3.4. on todettu, ei perussuhdeteoria ole vaikuttanut vain tieteeseen ja tulkintoihin, vaan sen lainsäädännöllinen tuki on vahvistunut varsinkin soveltamisalaväitteen osalta. Tähän on myötävaikuttanut myös *Sipilän* oma panos. Soveltamisalaväitteen osalta ei kuitenkaan voida todeta teorian saaneen nimenomaista tukea laeista.

4.2.2. Perussuhdeteorian soveltamisalaväitteen todentamisongelmasta

Perussuhdeteorian todettiin siis olevan jossakin määrin positiivisoikeudellista tukea omaava, aksiomaattinen näkemys siitä, miten oikeusjärjestystä tulisi työoikeuden osalta hahmottaa. Tämä implikoi samalla

² Vrt. edellä jaksossa 1.3. mainittuun käsitelainopin luonnehdintaan.

ajatuksen siitä, ettei teoriaa voida (positivistisessa mielessä) osoittaa todeksi tai epätodeksi. — Totuusarvokeskusteluhan juontaa juurensa olen-
naisimman *Wittgensteinin* varhaisvaiheen ajatuksista. On katsottu, että
vain lauseet, jotka ovat todellisuuden (substantiaalistien olioiden ja niiden
konfiguraatioiden) kuvia, voivat olla tosia tai epätosia. On ajateltu, että
tässä mielessä ymmärrettyä todellisuutta kuvaavilla lauseilla on totuus-
arvo.

Routamo on, kuten jaksossa 4.1. kerrottiin, ajatellut, että perussuhde-
teoria saattaisi olla todeksi väittämäksi tarkoitettu asia.³ Kysymys sii-
tä, pitävätkö teorian väitteet paikkansa, on ilmeisesti myös muiden mie-
lissä oleva ongelma. Onkin syytä tarkastella varsinkin sitä, voitaisiinko
oikeuskäytäntöä havannoimalla selvittää esimerkiksi yhtenäisen työsuhte-
teen käsitteen yleistunusmerkistön mahdollinen olemassaolo kautta koko
työlainsäädännön. Tämä perussuhdeteorian ydinväite tarkoittaa sovelta-
misaloja mm. seuraavien säädösten osalta: TSL, TAL, TEhtoL, VLL, TVL,
TEL, KVTEL ja VEL. — Jos tutkitaan sitä, missä eri elimissä jo näiden-
kin säädösten osalta työsuhteen vallitsemiseen liittyviä soveltamisala-
ongelmia ratkaistaan, voidaan piirtää oheinen kuvio 14.

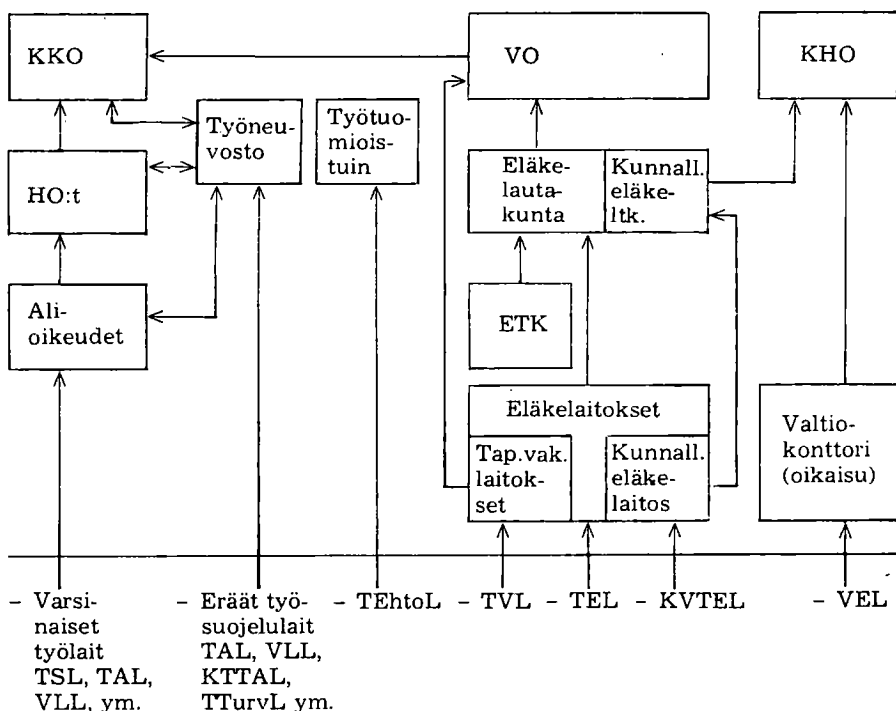
Tästä havaitaan, että itse asiassa yhtenäisen työsuhteen käsitteen
olemassaolon selvittämiseksi (todentamiseksi) olisi tarpeen tutkia aina-
kin oikeastaan neljän ylimmän ratkaisuinstantssin sekä työneuvoston pää-
tökset. Työsuhteen käsitteen ongelman osalta ei siis ole yhtä ylintä tuo-
mioistuinta, vaan oikeastaan viisi. Tärkeimpiä näistä ovat KKO, TN,
KHO ja VO.

Eri lakien osalta syntyvät kysymykset menevät siis eri viranomaisten
ratkaistavaksi. Kahtakaan identtistä tapausta ei voida löytää eri viran-
omaisten ratkaisuja tutkimalla. Emme voi myöskään sanoa, miten esi-
merkiksi VO olisi ratkaissut sen tapauksen, jonka KKO ratkaisi TSL:n
osalta. Kaikki tapaukset ovat kuitenkin erilaisia. Myös säädökset poik-
keavat toisistaan tavoitteiden ja oikeusvaikutusten suhteen. Eri viran-
omaisten ratkaisujen välillä voidaan nähdä vain pieniä tai suuria eroja
ja analogioita, mutta varmuutta siitä, miten tietty tapaus olisi ratkaistu
toisessa ylimmässä viranomaisessa emme voi saada.⁴ — *Oikeuskäytäntöä*

³ *Routamo*, Vastuu, s. 60 s. — Myös *Sarkko* näyttäisi ajattelevan teorian
todentamisen olevan periaatteessa mahdollista. *Sarkko* TVak 1970 s. 5 ss.

⁴ Tapausluokittain tai ammattiryhmittäin on tietysti mahdollista tarkas-
tella esim. VO:n, TN:n ja KKO:n oikeuskäytäntöä ja vertailun avulla saada
selville joitakin yhteneväisyyksiä ja eroja, mutta tämäkin edellyttää analogia-

Kuvio 14. Työsuhdeongelman ratkaisuun liittyvät elimet ja muutoksenhakureititöt tärkeimpien työoikeudellisten säädösten osalta

tarkastelemalla on vaikea tehdä vertailuja eri elinten ratkaisujen välillä myös sen vuoksi, että perussuhdeteorian mukaan vaadittavan direktio- intensiivisyyden aste vaihtelee eri lakien osalta. — Oikeuskäytäntöem- pi-ri-ä analysoimalla emme siis jo näistäkään syistä voi sitovasti todentaa (tai falsifioida) perussuhdeteorian väitettä yhtenäisestä soveltamisalalä- h- tökohdasta.

Perussuhdeteorian väitteitä on ongelmallista pyrkiä osoittamaan to- dek- si (vääräksi) oikeuskäytäntöä (tai säädöstekstejä) tarkastelemalla myös

tulkintaa. Varmuutta ei voida yhtenevyydestä tai eroista saada, koska nämä eri elimet ratkaisevat ylimpinä asteina eri lakien osalta työsuhdeongelmia. — Tietysti ns. prejudikaattiratkaisuilla voinee olla faktinen vaikutus myös toisten elinten ratkaisutoimintaan, vaikka kukin ylin oikeuselin onkin periaatteessa itsenäinen eikä meillä edes ole yleistä ennakkopäätösten sitovuusjärjestelmää.

siksi, että perussuhdeteoria on vaikuttanut itse jossakin määrin näihin seikkoihin. Eräät uudemmat säännöksethän pyrittiin rakentamaan perussuhdeteoreettisten käsitteiden ja ajatusten varaan. (Oikeastaan vasta teorian kehittämisen jälkeen ovat teorian kannattajat tarkastelleet mm. säädöksiä ja katsoneet eri lakien soveltamisalojen olevan em. mielessä yhdenmukaisia.) — Kun perussuhdeteoria sai tieteen puitteissa vakiintuneen aseman, sen mukaan annettiin myös opetusta. Näin myös käytäntöön siirtyvien lakimiesten tapa eritellä eri lakien soveltamisongelmaa on tullut yhteneväisemmäksi ja siten käytäntö on pyrkinyt muotoutumaan teorian mukaiseksi.

Perussuhdeteorian soveltamisalaa koskevan ydinväitteen osoittaminen voimassaolevan oikeuden mukaiseksi (vastaiseksi) väitteeksi on oikeuskäytännön ratkaisujen osalta varsin ongelmallista myös siksi, että teoria on tältäkin osaltaan yleisellä, teoreettisella tasolla. Teorian mukaanhan kaikkien työoikeudellisten lakien soveltamisala määräytyy *lähtökohtaisesti* yhtenäisen *yleistunnusmerkistön* kautta. Yhtenäisen, lähtökohtaisen yleistunnusmerkistön, jonka osien intensiivisyys saattaa vaihdella, erottaminen on abstraktiota, jollaista ei oikeustapauksia ratkaistaessa tarvitse suorittaa. Pääongelma on ratkaisujen yhteydessä se, sovelletaanko ko. tapaukseen jotakin lakia vaiko ei, ja miksi näin on tai ei ole.⁵ Yhtenäisen soveltamisalalähtökohdan määrittävän yleistunnusmerkistön problematiikka on varsinaisesti *tieteellisen tason teoreettinen ongelma*, johon vastaaminen edellyttää monien säännösten tarkastelua ja niiden välisten vertailujen tekoa. Asia edellyttää siis laajaa, vertailevaa tulkintaa, joka on lainopillisen tutkimuksen kenttään kuuluva asia.

Oikeastaan tarkasteltu ongelma perussuhdeteorian väitteiden to-
tuudesta⁶ on sinänsä problemaattinen. Itse asiassa jo johdantoluvussa esitetyt kannanotot merkitsevät sitä, että ongelma perussuhdeteorian to-

⁵ Samasta asiasta huomauttaa myös Routamo, Vastuu s. 63.

⁶ Routamokaan ei oikeastaan anna perussuhdeteorialle tällaista totuusarvoa omaavan väittämän merkitystä. Hän vain argumentoi, edellä jo kuvatulla tavalla, perussuhdeteorian tarkoituksenmukaisuudesta parhaaseen lopputulokseen johtavana teoriana esittäen argumentteja puolesta ja vastaan, ja kallistuu itse jälkimmäisen vaihtoehdon puoleen. Hän ei tutkimuksessaan anna teorialle edes sitä merkitystä, että se johtaisi niin hyviin lopputuloksiin, että teorian kanssa ristiriidassa olevia ratkaisuja olisi pidettävä väärinä tai huonoina. Hän jäsentää kylläkin tutkimuksensa TVL 1 §:n problematiikan osalta perussuhdeteorian sisältämien tunnusmerkkien mukaisesti, mitä puoltaa TVL 1 §:n muotoilu.

tuudellisuudesta em. mielessä on väärin asetettu. — Kun oikeus ymmärretään ihmistiedon, ts. ihmisen tietoisuuteen kytkeytyväksi asiaksi, seuraava jo tästä se, että oikeutta koskevia väitteitä ei voida havaintomaailman ilmiöiden perusteella osoittaa todeksi tai epätodeksi. Perussuhdeteoriakin on ymmärrettävä tietyksi tajunnalliseksi näkökulmaksi, jonka suhteen on mahdollista kuitenkin argumentoida (Vrt. Routamon kritiikki). Mahdollisuuksien rajoissa on osoittaa teoria työelämää koskevien säännösten hyväksi tai huonoksi, adekvaatiksi tai epäadekvaatiksi selitykseksi ja systematisointiperusteeksi.⁷

Aarnio on yleisemminkin katsonut, että oikeustieteen normilauseilla ei ole totuusarvoa.⁸ Tämä pätee myös perussuhdeteoriaan sen perinteisessä mielessä. Mutta toki voidaan esittää kuvausväitteitä esimerkiksi siitä, miten on ratkaistu oikeustapauksia. Näillä lauseilla on totuusarvo. Perussuhdeteorian väitteet (selitykset) oikeudesta eivät kuitenkaan ole tällaisia kuvausväitteitä. Ne ovat lauseita siitä, millaisena meidän tulisi pitää voimassa olevaa oikeutta ja miten tulisi ratkaista oikeustapauksia.

Tällaiset lauseet oikeusjärjestyksen sisällöstä ovat samalla eräänlaisia maksimeja muille. Kun annetaan *rationaalinen selitys* esim. työoikeuden normijärjestelmästä, joka edellyttää yhtenäistä soveltamisalamäärittystä eri laeissa, uskotaan ehkä tähän tapaan hahmottaa oikeudellista todellisuutta ja niinpä myös pyritään näkemään ja lukemaan (ja joskus jopa muotoilemaan) sovellutusalasäännöksiä tässä valossa.⁹ Toisin sanoen se-

⁷ Vrt. Juha Tolonen LM 1977 s. 602—605. — Vuoriokin on jo todennut — vaikei liene oivaltanutkaan asian merkittävyyttä — perussuhdeteorian muodostavan »yhtenäisestä näkökulmasta annetun selityksen koko työoikeudesta». Vuorio, s. 167 (korostus tekijän).

⁸ Ks. Aarnio, Oikeudellisen, s. 65 ss. ja sama Teko, s. 327 ss.

⁹ Asia voidaan ilmaista myös — perelmanilaisittain — sanomalla, että »auditorio» saadaan vakuuttuneeksi tietyistä asiasta argumentaation avulla.

Ilmiö on sama kuin käyttäytymistapojen oppimisessa muutoinkin. Mehän varsin kitkattomasti hyväksymme tietyt käyttäytymistavat erinäisissä tilanteissa »oikeiksi» toimintatavoiksi, jos meille selitetään se, miksi näin on toimittava. Selitys järkevästä kokonaiskontekstista (systeemistä) käsin vaikuttaa siihen suuntaan, että todellisuuskin pyrkii muotoutumaan selitysteorian mukaan. Teorian vaikuttaessa täten käytäntöön, käy käytännön asema teorian totuuden koetinkivenä problemaattiseksi. Oikeuskäytännössä teorian synnyn jälkeen tehdyt ratkaisut eivät ole ongelmattomia perussuhdeteoriankaan pätevyyden koetinkiviä. — Tietysti teorian syntyajan säädöksiä, esitöitä ja oikeuskäytäntöä tutkimalla voitaisiin arvioida sitä, tukivatko tuolloisen tilanteen pohjalta tehtävät juridiset argumentit ko. väitettä. Tätä ei kuitenkaan tässä yhteydessä suoriteta.

litys loogisesta systeemikonaisuudesta vaikuttaa siihen, että oikeusjärjestyksen katsotaan järjestyneen po. systeemin tarjoamien järjestyksen periaatteiden suhteen johdonmukaisesti.

Tutkimuksessa on selostettu, kuinka perussuhdeteoreettiset ajatukset ovat vaikuttaneet jo kauan työoikeudelliseen ajatteluun ja työlainsäädäntöäkin on rakennettu yhtenäisyyttä koskevan aksiooman varaan. Perussuhdeteorian ydinväite on saanut ajan mittaan uutta positiivisoikeudellista tukea. Myös oikeuskäytännössä on vallinnut pyrkimystä yhdenmukaiseen soveltamisalakäytäntöön eri viranomaisten ja lakien osalta, joskaan se ei liene kaikilta osin toteutunut. — Perussuhdeteorian antama selitys on siis ollut ilmeisen hyvä, joskaan se ei ole välttämättä ainoa, täydellinen ja varsinkaan nykytilanteeseen nähden riittävän adekvaatti kaikilta osiltaan.

4.2.3. Työsuhteen käsitteen käyttökelpoisuudesta soveltamisalakysymyksiä ratkaistaessa

a) Epäadekvaattisuuden syyt

Useimmat työoikeuden tutkijat ovat todenneet ettei useinkaan ole helppoa työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla ratkaista soveltamisalaongelmia. Viimeksi tähän seikkaan on kohdistanut arvostelua *Sarkko*.¹⁰ Tässä yhteydessä ei liene tarpeen erikseen osoittaa näiden vaikeuksien olemassaoloa. Pohtimisen arvoinen ongelma on kylläkin se, mitkä ovat tämän epäadekvanssin syyt.

Kuten jaksossa 4.1. selostetusta *Sarkon* kritiikistä käy ilmi, hän arvelee lähinnä kolmen seikan olevan syynä soveltamisalasääntelyn riittämättömyyteen: 1) lainsäätäjä ei voi ottaa huomioon kaikkia työn suorittajien luokkia (tietämys ja ennakointivaikeus); 2) lainsäätäjän apuväline, kieli asettaa rajoituksensa työntekijäaseman määritykselle (kielivaikeus) ja 3) työntekijöiden suojeluperiaatetta, joka liittyy myös soveltamisalakysymykseen eri lakien osalta, ei voida ilmaista täsmällisin, muodollisjuridisin kriteerein (tavoitevaikeus).

¹⁰ Ks. jaksoja 3.3.5. c) ja 4.1. a) ja b).

Soveltamisalaa määriteltäessä ovat varmastikin olemassa vaikeudet 1 ja 3, mutta on todettava, että juridinen kieli kyllä antaisi mahdollisuuksia perussuhdeteorian tunnusmerkistää parempaan soveltamisalakriteeristön ilmoittamiseen. Se, että näitä mahdollisuuksia ei ole osattu käyttää hyväksi, johtuu paljolti perinteisestä, perussuhdeteoreettisesta oikeusjärjestelmäajattelusta. Kun tämä ajatustottumuksiimme pohjautuva »henkinen vaikeus» voitetaan, voidaan haluttaessa myös soveltamisalakriteeristöä parantaa.

Perussuhdeteorian kehityshistoria auttaa selvittämään myös työlainsäädännön soveltamisalasäännöksissä käytetyn tunnusmerkistön epäadekvaattisuuden syiden ymmärtämisessä. — Ennen tätä on kuitenkin syytä tehdä pieni »teoreettinen ekskursio».

Työoikeudellisen työsuhteen (tai vastaavasti työntekijäaseman) tunnistamisessa on perimmälti kyse tietyn sosiaalisen tosiasian¹¹ havaitsemisesta. Sosiaalinen todellisuus on tulkittu asia. Kysymys on keskeisesti siitä, mikä merkityssuhde liitetään aistimuksiin ja havaintoihin.¹² Merkityssuhteiden kytkentä taas on edellä esitetyn mukaan riippuvainen kielen paljolti kytkeytyvistä mielistä (Sinn) ja merkityssuhdesäännöistä (mieltämissäännöistä).

Kielifilosofisissa tarkasteluissa on jo pitkään tehty ero käsitteen sisällön (merkityssisällön, intension) ja *alan* (käyttöalan, extension) välillä. Merkityssisällöllä eli intensiolla on ymmärretty niitä ominaisuuksia, jotka ilmiöllä tulee olla, jotta käsitettä voidaan siihen soveltaa. Käsitteen alalla eli extensiolla taas tarkoitetaan niiden ilmiöiden piiriä, joille käsite on omistettavissa.

Merkityssisältö ja käyttöala kytkeytyvät toisiinsa. Kieli on inhimillisen tajunnan keskeinen ajopeli, joskaan ei ainoa. Tajuntamme hahmottaa ilmiöitä paljolti käsitteisiin kytkeytyneiden mielen avulla, ja mielet, joilla asiat mielletään, liittyvät läheisesti kielen merkityssisältöihin, intensioihin.¹³

Tällä on työsuhteen käsitteen osalta valaiseva merkitys. Työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien määrittämisessä on ensisijassa kysymys ko. käsitteen merkityssisällön, intension muodostamisesta. Vastaavasti voi-

¹¹ Sosiaalisilla tosiasioilla tarkoitetaan tässä kaikkia, niin oikeudellisen kuin arkisenkin elämän piiriin liittyviä todeksi koettuja asioita. Oikeustositiasiat ovat eräs alaryhmä sosiaalisia tosiasioita. Voitaneen sanoa, että kokemamme maailma muodostuu pohjimmaltaan sosiaalisista tosiasioista.

¹² Ks. tästä edellä jaksoa 1.4.1.

¹³ Ks. jaksoa 1.4.2.

daan sanoa, että ongelma työsuhteen vallitsemisen tunnistamisesta on ongelma ko. käsitteen käyttöalasta. Edellinen ongelma on tavallaan teoreettinen kysymys, mutta jälkimmäinen on esillä jatkuvasti käytännön elämässä. Merkityssuhdesäännöt (ja käyttöala) täsmentyvät parhaiten vain, mikäli pystytään täsmentämään ko. käsitteen merkityssisältöä (intensiota) ja siihen liittyvää mieltä.¹⁴

Uudessa työ sopimuslaissa on kuitenkin valittu toinen linja soveltamisalakysymysten ongelmien poistamiseksi. TSL:ssa on lakiteknisistä syistä säilytetty 1 §:n säännös tunnusmerkkeineen asiallisesti entisen sisältöisenä. Sen sijaan on annettu eräiden ongelmaryhmien osalta joitakin ratkaisusääntöjä. — Kuitenkin edellä oleva lähestymistapa osoittaisi, että parhaaseen tulokseen päästään vain siten, että työoikeudellisen lainsäädännön yleisiä soveltamisalakriteereitä (TSL 1 §:ää) korjattaisiin jossakin määrin, eikä tyydyttäisi vain antamaan esiintyneiden rajaryhmien osalta joitakin ratkaisusääntöjä. Praktinen linja näyttää tältä osin voitaneen — ilmeisesti kiireenkin vuoksi — teoreettisesti oikeamman menettelyn.

Soveltamisalaongelmien perussyitä on siis etsittävä työsuhteen käsitteen merkityssisällön määrittymisen osalta. — Perussuhdeteorian kehityshistorian selvityksessä kävi ilmi se, että työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkit liittyvät keskeisesti VTSL:n työ sopimuksen määritelmään. Työ sopimuksen ja työsuhteen tunnusmerkit kytkeytyvät oikeusjärjestelmän tyypistöjen hahmottamiseen. (Ks. kuviot 8 ja 9). Nuo tunnusmerkit ovat *välttämättömiä* ja *riittäviä* kriteereitä erottamaan ko. asiat *muista oikeusjärjestelmän asioista* (tyypeistä). Kummankin käsitteen tunnusmerkistöt ovat siis muodostuneet keskeisesti *systematisointipohjalta*, vaikka niiden käytännöllinen merkitys kytkeytyy säädösten soveltamisalakysymyksiin.

Työsuhteen käsitteen tunnusmerkistön kytkeytyminen läheisesti oikeusjärjestelmätasoon käy selvästi ilmi itse tunnusmerkistön käsitteestä, josta *Sipilä* antoi väitöskirjassaan seuraavan luonnehdinnan: »Tunnusmerkistö on abstraktio, johon sisältyy oikeudellisesti relevanttien seikkojen erilaisista konkreettisista ilmenemismuodoista se, mikä niille on yhteistä sellaisen tapahtumatyyppin kannalta, johon oikeus liittää tietyn

¹⁴ Tämä toteamus ei ole mikään truismi, sillä tämä ajatus johtaa käsittemäärittämissä kysymyksen pohdinnan koetun maailman ongelmien tarkasteluun.

vaadinnan ja sallinnan».¹⁵ — Tällä tunnusmerkistön määrittelyksellä on selvät yhteytensä myöhemmin systemaattisia tarkoituksiperiä varten ensisijassa suoritettuun työsuhteen käsitteen tunnusmerkistön muotoutumiseen. Työsuhteen käsitteen tunnusmerkistö on juuri tällainen konstruktiiivinen abstraktio, johon on koottu oikeudellisesti relevanttien seikkojen konkreettisista ilmenemismuodoista se, mikä niille on yhteistä tietyn tapahtumatyyppin kannalta.

Systematisointitarkoituksessa alkuaan muodostunut työoikeudellisen työsuhteen käsite sai kuitenkin vähitellen soveltamisalakysymyksiin liittyvän tärkeän lainsäädännöllisen ja tulkinnallisen apuvälineen aseman. Perussuhdeteorian ko. käsitelainopillinen ja alkuaan systematiikkaan liittyvä kriteeristö alkoi toimia myös eri lakien osalta välineenä soveltamisalaratkaisuja tehtäessä. Abstraktisen työsuhdetyypin tunnusmerkistöstä tuli nyt tietyn oikeustosisekaston tunnistamisväline; väline, jonka riittä-mättömyys on tullut usein ilmi. On jouduttu toteamaan, että soveltamisalaratkaisuja ei läheskään aina ole voitu tehdä yksinomaan näiden apukysymysten avulla. Käytännössä on jouduttu täten ns. kokonaisarvostukseen.

Onkin ymmärrettävää, että teoreettiset, oikeussuhdetyypin tunnistamiskriteerit eivät toimi kovin hyvin soveltamisalakohdeiden erottelamis-tehtävissä. On olemassa tietty ero juridististen oikeussuhdetyypistöjen erottelujen ja arkitodellisuuden työvoiman käyttötapojen erottelujen välillä. Tältä osin perussuhdeteoreetikkoja voidaan syyttää tietynlaisen »lasihelmipelin»¹⁶ pelaamisesta.

Työsuhteen käsite toimii varsin hyvin työoikeudellista normijärjestelmää hahmotettaessa, koska se on juuri sitä varten kehitetty. Sen avulla luotu systeemi on looginen ja puhdas kokonaisuus. Eri asia on se, onko työoikeuden systematiikka välttämättä rakennettava tällaiselle perussuhdeteoreettiselle aksioomalle.

Soveltamisalaongelma on käytännön elämän asioiden säätelyongelma eikä systematisointikysymys. Systematisointiperustalta johtuvat tunnusmerkit eivät välttämättä ole riittäviä apukysymyksiä, yhteiskuntajärjes-

¹⁵ Sipilä, Delikti, s. 224 — ks. myös Kaila, LM 1938, s. 67.

¹⁶ Ilmaus »Lasihelmipeli» viittaa nobelkirjailija Herman Hessen teoksessaan »Glasperlenspiel» kertomaan peliharrastukseen. — On ilmeistä, että tämä lasi-helmipeli-luonnehdinta sopii eräisiin muihinkin juridisen kielen käsitteisiimme, mm. testamentin käsitteeseen.

tyksen asioiden erottelemiseksi.¹⁷ Ilmeistä on siis se, että meillä on jouduttu näitä tapauksia ratkomaan varsin runsaasti¹⁸ sen vuoksi, että ratkaisuteorian antamat apukysymykset ovat olleet melko epäadekvaatteja. Epätietoisuus on johtunut em. syistä riittämättömistä kysymyksistä johduttavasta tiedon puutteesta. — Edellä mainittu »henkinen vaikeus» osoittautuu siis olevan luonteeltaan oikeusjärjestelmävaikeutta.

b) *Analogia testamentin käsitteeseen*

Työoikeudellisen työsuhteen käsitteeseen liittyvät ongelmat ovat melko lailla samanlaisia kuin perintöoikeudessa pohditun testamentin käsitteen. Testamenttiakin on pyritty määrittämään erilaisten tunnusmerkkien avulla. Testamenttikäsitteen oleelliset tunnusmerkit voidaan *Aarnion* mukaan¹⁹ ilmaista luonnehtimalla testamentti »vastikkeettomaksi ja yksipuoliseksi jäämistöä koskevaksi oikeustoimeksi.» Tuohon tunnusmerkistöön voitaisiin siis oikeuskirjallisuuden perusteella lukea ainakin seuraavat tunnusmerkit:

- testamentti koskee jäämistöä,
- testamentti on vastikkeeton ja
- yksipuolinen
- kuolemanvaraistoimi.

Aarnio katsoo testamentin käsitteen perustunnusmerkeiksi vastikkeettomuuden, kuolemanvaraisuuden ja yksipuolisuuden. Näiden avulla tapahtuu ko. tahdonilmaisun identifiointi. Jäämistötunnusmerkkiä *Aarnio* pitää kuitenkin likimain käyttökelvottomana jouduttaessa yksittäistapauksissa selvittämään, onko oikeustoimeen sovellettava testamenttia koskevia oikeusohjeita. Vastikkeettomuustunnusmerkkikään ei ole aina välttämätön kriteeri testamentin osalta. Tämä tunnusmerkki on hänen mielestään myös horjuva. Sama pätee myös yksipuolisuutta ja kuolemanvarai-

¹⁷ Esitetty työsuhteen käsitteen tunnusmerkistöön liittynyt arviointi voidaan kohdistaa myös moniin muihin oikeudellisiin käsitteisiin. Systematiikkaan liittyvät teoreettiset apuvälineet eivät yleensääkään toimi sellaisinaan hyvin oikeustosioiden tunnistamisessa.

¹⁸ On toki todettava, että myös maamme varsin nopea elinkeinorakenteen muutos on vaikuttanut ongelmia lisäävästi ja vaikeuttaa ennakoimista.

¹⁹ *Aarnio*, Kysymyksiä, s. 1—3 ja sama, Jälkisäädökset s. 23 s.

suutta koskevien tunnusmerkkien osalta. »Oikeustosiasioiden maailmassa» on kuitenkin *Aarnion* mukaan mahdollista todeta, onko oikeustoimesta maksettu korvausta, onko sen voimaantulo kytketty tahdonilmaisun antajan kuolemaan ja onko tahdinilmaisuus yksipuolinen. Mutta sen paremmin vastikkeettomuus, kuolemanvaraisuus kuin yksipuolisuuskaan eivät ole yksinään riittäviä osoittamaan tahdonilmaisua testamentiksi. Yhdessä nuo tunnusmerkit kuitenkin orientoivat tulkitsijaa, ts. osoittavat suuntaa, josta ohjeita on saatavissa, toteaa *Aarnio*.²⁰

Näiden perustunnusmerkkien ohella *Aarnio* erottaa myös toisenlaisten tunnusmerkkien ryhmän: *liitännäiset tunnusmerkit*. Testamentin käsitteen osalta selväpiirteisimmän liitännäisen tunnusmerkin muodostaa peruutettavuus-tunnusmerkki, jota myös on käytetty asian määräyksessä. Tämän tunnusmerkin hän katsoo olevan aivan eri tasolla kuin perustunnusmerkit. Peruutettavuustunnusmerkin avulla emme *Aarnion* mielestä voi identifioida testamenttia oikeustosiasiana. Emme voi ilman oikeusjärjestystä koskevaa ennakkollista tietoa sanoa, onko jokin oikeustoimi vapaasti peruutettavissa. Tämän ratkaisemiseksi on ensiksi tarpeen tietää se, onko oikeustoimi mm. testamentti. Perustunnusmerkit lausuvat siis jotakin testamentista oikeustosiasiana, mutta liitännäiset tunnusmerkit taas ilmaisevat sitä, miten laki suhtautuu asiaan. Myös valvontavelvollisuus olisi hänen mukaansa luettavissa testamentin liitännäisiin tunnusmerkkeihin. »Liitännäisiin tunnusmerkkeihin turvautuva on kuin henkilö, joka on oppinut säännön 'kärpässieni on kyrkyllinen' ja yrittää tämän ohjeen perusteella tehdä eroa herkkusienien ja valkean kärpässienien välillä», havainnollistaa *Aarnio*.²¹

Myös *työsuhteen* käsitteen tunnusmerkkien osalta voidaan sanoa, etteivät nekään ole tarkkarajaisia, vaan enemmän tai vähemmän horjuvia. Työoikeudellisen työsuhteen käsitteen jotakin tunnusmerkkiä ei ole kuitenkaan ajateltu yksinään riittäväksi asian erottamisessa. Perussuhdeteorian mukaanhan ne ovat kaikki välttämättömiä kriteereitä, lukuunottamatta sopimustunnusmerkkiä. Työoikeudellisen työsuhteen tunnusmerkit *riittävät*, ilmeisesti samoin kuin testamentinkin käsitteen tunnusmerkit, erottaamaan asian *oikeusjärjestelmän tasossa* muista oikeudellisista tyypeistä tai kategorioista, mutta niiden *riittävyys* »oikeustosiasioiden maailman» ilmiöiden tunnistamisessa on ongelmallista.

²⁰ *Aarnio*, Kysymyksiä s. 7—34 ja sama Jälkisäädökset s. 34—39.

²¹ *Aarnio*, Kysymyksiä, s. 34—61 ja sama Jälkisäädökset, s. 39 s.

c) *Ovatko työsuhteen käsitteen tunnusmerkit perus- vai liitännäisiä tunnusmerkkejä*

Työsuhteen käsitteenkin osalta käyttökelpoinen erottelu on *Aarnion* perustunnusmerkkien ja liitännäisten tunnusmerkkien välillä tekemä distinktio. Perustunnusmerkit liittyvät siis oikeustosiasioiden maailmaan, kun taas liitännäiset tunnusmerkit kytkeytyvät oikeusjärjestyksen asioihin liittämiin seuraamuksiin.

Sopimustunnusmerkki kytkeytyy selvästikin oikeustosiasioiden maailmaan, koska perussuhdeteorian mukaan riittää normaalisti jo se, että on ollut olemassa jonkinlainen päteväksi sopimukseksi tarkoitettu välipuhe (oikeustoimi). Sopimus ei ole mikään oikeusvaikutus, joka kytkeytyisi tiettyyn oikeustositseikastoon.

Työntekemistunnusmerkki puolestaan sisältää perussuhdeteorian mukaan kaksi osaa: työn tekemisen ja sen, että työtä tehdään työnantajan lukuun. Työn tekeminen on sinänsä oikeustosiasiain maailmaan liittyvää (havainnoittava) asia. Se ei myöskään ole varsinainen oikeusvaikutus tai seuraus siitä, että vallitsee työsuhteeksi kutsuttava oikeussuhde. Velvollisuus tehdä työtä toiselle perustuu kylläkin sopimukseen. Työn tekeminen sinänsä on perustunnusmerkki, mutta työn tekemisen aika, rytmitys yms. seikat ovat jo työläinsäädännön työsuhteeseen liittämiä oikeusvaikutuksia. — Myös työnteoa toisen lukuun koskevaa kriteeriä voidaan pitää perustunnusmerkkinä. Työnteon tulosten tuleminen työnantajan hyväksi ei ole lainsäädännön työsuhteeseen liittävä oikeusvaikutus.

Direktiötunnusmerkki toteutuu perussuhdeteorian mukaan jo silloin kun työnantajalla voidaan katsoa olleen *oikeus* johtoon ja *oikeus* valvontaan. Pelkkä oikeus näihin riittää eikä vaadita faktisesti tapahtunutta johtamista ja valvomista. Toisaalta mm. TSL 13 §:ssä ja työehtosopimuksissa on normeja, jotka säättävät työnantajan johto- ja valvontaoikeuden sisältöä. Ilmeisesti on niin, että direktio-oikeus on toisaalta (asialliselta laajuudeltaan) *oikeusvaikutus* (TSL 13 §) ja toisaalta *tunnistamiskriteeri* silloin, kun se on ehtona ennen työn aloittamista tehdyssä sopimuksessa. Kun kuitenkin usein työsopimuksissa ei ole mainintaa johdon ja valvonnan alaisuudesta työskentelemisestä, on varsin vaikea »oikeustosiasioiden maailmassa» tunnistaa pelkän johdon ja valvonnan *oikeuden* olemassaoloa etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa konkreettista direktiota ei ole ilmennyt (esim. kotityöntekijät, toimitusjohtajat, yms.) Myös silloin, kun kirjallista työsopimusta ei tehdä, on vaikeaa selvittää, onko direktio-oikeus

oikeusvaikutus vai oikeustositseikka. — Näyttää siltä, että *direktio-oikeus olisi useimmiten pikemminkin liitännäinen tunnusmerkki*. Oikeastaanhan vasta siitä, että jokin henkilö on sitoutunut *työntekijänä* tekemään toiselle, työnantajalle, työtä palkkaa vastaan voidaan päätellä se, että ko. oikeussuhteeseen liittyy työnantajan oikeus direktioon. Ilmeisesti tästä syystä direktiotunnusmerkki on osoittautunut oikeuskäytännössä varsin ongelmalliseksi tunnusmerkiksi. — Myös se, että vain *työoikeudellinen direktio* on sallittu otettavaksi huomioon,²² lienee vaikuttanut asiaan. Se seikka, että työtä suorittava on työtä teettävän taloudellisessa tai sosiaalisessa riippuvuussuhteessa, ei ole alkuaan teorian mukaan saanut vaikuttaa työsuhteen vallitsemista arvioitaessa.

Vastaava ambivalenssi on olemassa myös *vastikkeellisuustunnusmerkin* osalta. Työsopimuslakihan liittää *legaalisen oletaman* vastikkeellisuudesta työsopimussuhteeseen. Ilmeisesti vastikkeellisuutta voidaan pitää perustunnusmerkkinä siinä mielessä, että »oikeustositasioiden maailmassa» voidaan periaatteessa havaita palkan maksamista tai siitä sopimista. Työoikeudellinen normisto vain määrää tarkemmin itse vastikkeen suuruuden, maksuajan, -tavan sekä -paikan. Mikäli voidaan havaita so-

²² Tosin käytännössä ei johto- ja valvontatunnusmerkkiä ole voitu mieltää vain työoikeuden normien kautta johtuvaksi työoikeudelliseksi direktioksi. Työoikeudellisten oikeusnormien sisältö on ollut tässä suhteessa pikemminkin vähämerkityksellinen. Tapausten ratkaisuissa on tarkasteltu mm. sitä, oliko ko. työn suorittaja itsenäinen yrittäjä, saattoiko toinen antaa määräyksiä ja ohjeita työn suorittamisesta, oliko sopimuksen työstä tehnyt itse tehnyt työtä vai käyttikö hän ja missä määrin aputyövoimaa jne. — Ks. mm. *Pekkanen* Direktiotunnusmerkki s. 75.

Lainsäädännössäkin on direktiokriteeriin liitetty muita kuin »juridisia» aspekteja. Kun vuonna 1962 muutettiin TVL:ia ja TEL:ia, jotta ongelma ns. toimitusjohtajien sosiaaliturvasta saataisiin ratkottua, säädettiin ratkaisu riippuvaksi siitä *minkälainen valta* tällaisella työn suorittajalla yrityksessä on. Kriteeriksi työntekijäaseman syntymisen suhteen määrättiin osakeyhtiöiden osalta *osakepääoman omistaminen* (ts. taloudellinen valta) ja muissa yritysmuodoissa-kin pitää kiinnittää huomiota *vastaavaan määräysvaltaan*. — Nämä normit voidaan tietysti selittää vain poikkeuksiksi työoikeudellisesta direktiokriteeristöstä, mutta ilmeistä on, että myös lainsäädäntötasolla johto- ja valvonta mielletään muunlaisena kuin Sipilä perussuhdeteoriassa opetti. Säätelystä pitääkin luonnollisesti soveltamisalat määrittää arkielämän havaintomaailman asioiden pohjalta, koska näihin juuri pyritään vaikuttamaan. Juuri tällä tasollahan on säädeltävät asiat tunnistettava. Arkielämässä ei kyetä erottamaan työoikeudellista direktiota muusta työnantajan johtamis- ja määräämisvallasta.

vitun työn tekemisestä *työntekijänä*, sisältyy jo siihen myös vastikkeellisuuskomponentti. — Toisin on kuitenkin perheoikeudellisten suhteiden osalta. (AL 64 §)

Mikäli oltaisiin aivan johdonmukaisia, olisi kaikkien työoikeudellisten säästösten soveltamisalakriteerien oltava oikeustosiasioiden maailmasta. Näin ei siis ole kuitenkaan ollut asianlaita. Tämäkin teoreettinen sekaannus selittyy luontevasti sillä, että *työsuhteen käsitteen tunnusmerkkistö on katsottu annetuksi työsopimuksen määrittämisessä*. Työsopimuksen tunnusmerkinähän on mm. se, että henkilö sitoutuu tekemään työtä toisen johdon ja valvonnan alaisena vastiketta vastaan. *Työsopimus voidaankin periaatteessa tunnistaa sen ehtoja (normeja) tarkastelemalla*. Työsopimuksen tunnusmerkkien osalta ei olekaan kyse oikeusvaikutuksista, jotka seuraisivat työsopimuksen tekemisestä. Mutta työsuhteen vallitsemista on problemattista tunnistaa niiden vaikutusten kautta, jotka liittyvät työsuhteen vallitsemisen oikeustositseikkaan.

4.2.4. Voitaisiinko työlainsäädännön soveltamisalakysymyksen ratkaisuvälineistöä kehittää

- a) *Missä määrin soveltamisala on laillisesti määritetty työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla (lakipositivismivaikeus)*

Edellä on selvitelty syitä soveltamisalakysymyksen ratkaisussa esiintyneisiin ongelmiin. Tässä jaksossa pohditaan mahdollisuuksia poistaa näitä ongelmia. Tarkastelu on syytä aloittaa selvittämällä sitä, onko soveltamisalan suhteen tehtävät apukysymykset (eli kriteeristö) legalisoitu lainsäädöksissämme perussuhdeteorian mukaisiksi. Jos työoikeudellisissa lainsäädännöksissä olisi määritetty soveltamisalakysymyksen ratkaisukriteerit yksinomaisesti työoikeudellisen työsuhteen käsitteen tunnusmerkeiksi, ei luonnollisestikaan tieteellisessä tutkimuksessa voitaisi kumota tätä tosiasiaa.

Selvää on ensinnäkin se, että missään laissa ei ole säädetty seuravaa: »Kaikkien työoikeudellisten lakien soveltamisala määräytyy yhteisesti työoikeudellisen työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien mukaan.» Tällainen lause on vain työlainopissa tehtyjen säädöstulkintojen lopputulos, jolle on esitettävissä perusteluja.

Jaksossa 3.4. todettiin, että vaikka uutta työsopimuslakia valmistellut komitea onkin ehkä konkludenttisesti hyväksynyt perussuhdeteorian siinä mielessä, että työsopimuslain soveltamisalan on katsottu heijastuvan muihinkin työoikeudellisiin säännöksiin, ei tässäkään peruslaissa ole nimenomaisesti legalisoitu perussuhdeteorian ko. ydinväitettä. Laissa ei edes enää lue, kuten VTSL:ssa, että »Tämän lain säännökset koskevat sopimuksia, joissa...». TSL:n 1 § ilmaisee oikeastaan nykyisin tietyn *kvalifikaationormin*.²³ Muidenkaan tärkeimpien työoikeudellisten lakien soveltamisalaa koskevat säännökset eivät ole johdonmukaisesti perussuhdeteorian terminologian mukaisia.

Työsuhteen käsite on kylläkin legaalinen käsite, mutta vain siinä merkityksessä, että sitä on käytetty säädöslauseissa. Soveltamisalasäännöksissä on käytetty muitakin käsitteitä, kuten jaksossa 3.4. jo selostettujen ja seuraavienkin säännösten osalta havaitaan.

Työsääntölaki puhuu teollisuusliikkeissä työssä olevista työntekijöistä. — *Työriitalaki* kytkeytyy työnantajien ja työntekijäin sekä virkamiesten välisiin työriitoihin. — *Etuoikeusasetuksessa* on säädetty työntekijäin työsuhteesta johtuville palkka- ja muille saataville tietty etuoikeus konkurssiin luovutetuista varoista. — Myös *konkurssisäännön* 75 §:ssä puhutaan työntekijän työsuhteesta johtuneista saatavista. — Valtion sanotaan myös turvaavan työntekijän työsuhteesta johtuneen palkkatai muun saatavan suorituksen työnantajan konkurssin ja muun maksukyvyttömyyden varalta *palkkaturvalain* mukaan. — *Kiinnitysasetuksen* 22 §:n 4 momentissa puhutaan niiden palkoista, jotka ovat kiinteistön hoitoa varten omistajan palveluksessa. — *Vahingonkorvauslain* 3 luvun 1 §:n mukaan työnantaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka työntekijä virheellään tai laiminlyönnillään aiheuttaa. Ko. laissa pidetään työnantajana myös sitä, joka antaa tehtävän sellaiselle itsenäiselle yrittäjälle, joka huomioonottaen toimeksiantosuhteen pysyvyys, työn laatu ja muut olosuhteet on rinnastettava työntekijään (työntekijään rinnastettava itsenäinen yrittäjä). — Toisen työssä olevan henkilön, työntekijän, tekemästä keksinnöstä säädetään *laissa oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin*. — *Kauppaedustajalain* mukaan myyntimiehenä pidetään kauppaedustajaa, joka toimii itsenäisenä elinkeinonharjoittajana tai on työsopimussuhteessa päämieheen ja joka kuljettamatta myytäväksi tarkoitettuja tavaroita mukanaan matkustaa eri paikkakunnilla tai käy tapaamassa asiakkaita sillä paikkakunnalla, jossa päämiehen liike sijaitsee. — *Vero-oikeudellisissa säädöksissä*, mm. EPL:ssa ja siihen liittyvässä Laissa työnantajan sosiaaliturvamaksusta on selvästikin edellisestä lain-

²³ Ks. Kvalifikaationormeista lähemmin *Strömberg*, s. 81 ss.

säädännöstä poikkeava tapa määrittää työnantajan käsite.²⁴ Työnantajan, työntekijän ja ns. palkkatyön käsitteet ovat näissä säädöksissä alaltaan laajempia kuin em. normeissa.

Tästäkin katsauksesta lainsäädäntöön havaitaan, että käytetty terminologia vaihtelee ja ettei laeissa ole aina annettu perussuhdeteorian perinteisiä tunnusmerkkejä soveltamisalaratkaisujen kriteereiksi. Tärkeimmissä työoikeudellisissa laeissa ne kylläkin on ilmoitettu, muttei tällöinkään siinä tarkoituksessa, että vain ne olisivat relevantteja. Näin ollen laki ei aseta estettä tunnusmerkistön kehittelylle.

b) Työlainsäädännön soveltamisalalähtökohdan yhdenmukaisuudesta

Perussuhdeteorian ydinväite on, kuten edellä on selvitetty, vertailevaa ja teoreettista tulkintaa edellyttävä asia, jota ei ole lainsäädännössä nimenomaisesti legalisoitu. Lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä on kylläkin pyritty yhdenmukaisuuteen, ja tämän väitteen legaalinen tuki on vahvistunut ajan myötä. Perussuhdeteorian ydinväitettä tarkasteltaessa on kuitenkin syytä muistaa, että se sisältää vain ajatuksen lakien soveltamisalalähtökohdan, josta voi olla poikkeuksia, samuudesta tietyllä yleisyytasolla, ja että se kytkeytyy henkilölliseen soveltamisalamäärittelyyn. — Viimeksimainitussakin suhteessa on tehtävä vielä eräs lisähuomautus.

Henkilöllisen soveltamispiirin rajaaminen voidaan tehdä kahta päämetodia käyttäen: Joko ko. henkilöpiiri määritetään heidän oikeudellisen asemansa tai roolinsa työelämässä yleensä mukaan taikka tämän ja lisäksi jonkin kohderajauksen mukaan. Mikäli halutaan säädellä vain tiettyjen työpaikkojen asioita, on jälkimmäinen menettely välttämätön. Haluttaessa taas säätää yleislaki, joka kattaa kaikkien alojen työpaikat maassamme, ei luonnollisestikaan kohderajausta maan sisällä tehdä. — *Sarkko* onkin esittänyt, että työoikeudellinen lainsäädäntö voitaisiinkin jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, onko kyseessä »työsopimuskeskeinen» vai »työpaikkakeskeinen» laki. Esimerkiksi työaikalaki ja vastaavasti kauppatyölaki ovat *Sarkon* mielestä lakeja, joissa pyritään säännös-

²⁴ Ks. EPL:n ja SotuL:n soveltamisalasta *Suviranta*, s. 235—309 ja s. 317—392 sekä *Kilpi*, Verotus 1975, s. 11—22.

tämään määrättyjen työpaikkojen työsuojelullisia aspektejia. Tässä ryhmässä säädöksen pääpaino ei ole niinkään työnantajan ja työntekijän välisessä suhteessa vaan »yrityskohtaisissa järjestelyissä», toteaa *Sarkko*.²⁵

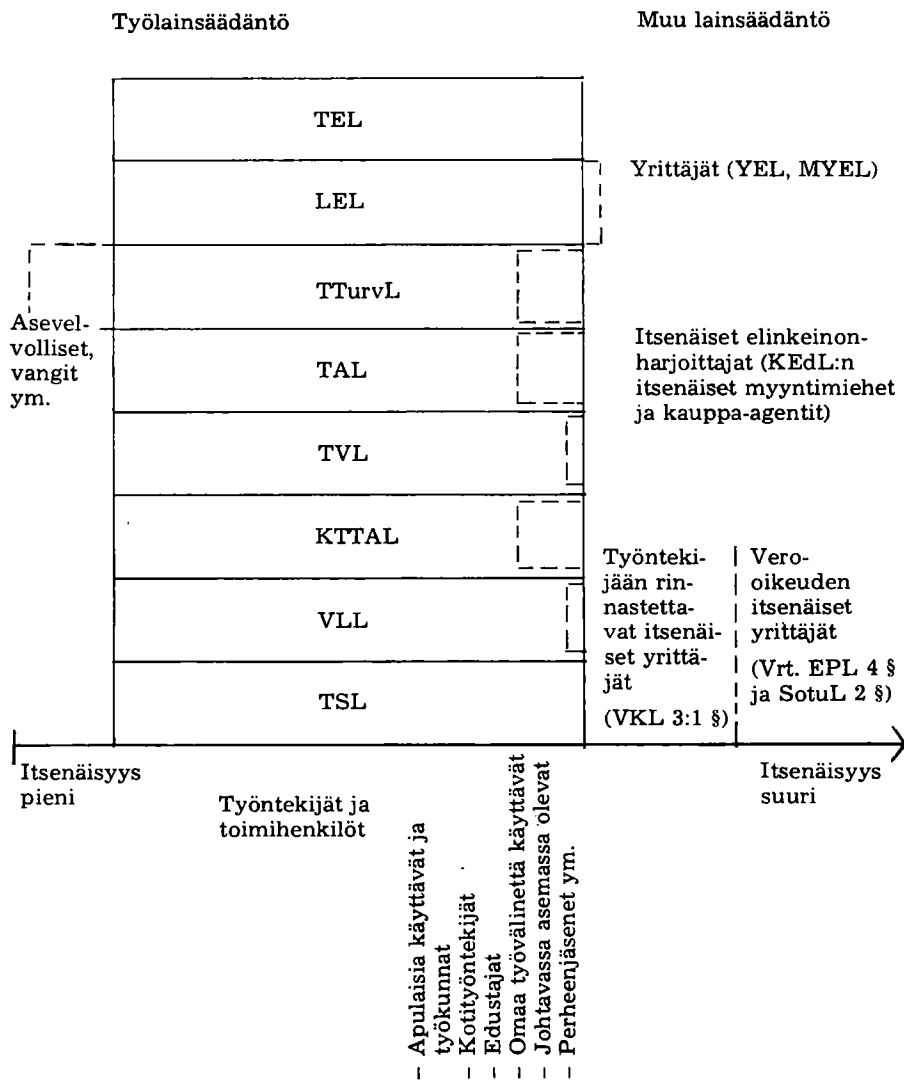
Ymmärtääkseni hän viittaa tässä siihen, että eräät lait ovat soveltamisalaltaan rajatut vain sen mukaan, minkälainen suhde (tai oikeustila) työtä teettävän ja työtä tekevän välillä vallitsee, ja eräät taas tämän lisäksi kohteiksi valittujen työalojen mukaan. Kohteiden mukaan lisäksi rajatut lait ovat erityisalojen lakeja. Työoikeudelliset yleislait taas rajaavat normiadressaattinsa vain lausumalla jotakin ko. subjektien oikeudellisesta asemasta työvoiman käyttötapaaluokituksen suhteen.

Kaikkien säädösten osalta on kuitenkin välttämätöntä identifioida nuo kohteena olevat henkilöt tuon työelämän rooliluokituksen mukaan jollakin tavoin. Perussuhdeteorian ydinväite sisältää oikeastaan ajatuksen, että tämä olisi suoritettu yhtenäisesti. Edellä jo todettiin, että huolimatta säädöksissä esiintyvistä erilaisistakin ilmaisuista on silti *tavoilteltu jotakin samaa asiapiiriä*. Tuon saman asiapiirin hahmotus on tieteellisen tason vertailuja edellyttävä tulkintaongelma. Tekijänkin käsityksen mukaan *työlainsäädännöllä on selostetulla yleisyydellä yhtenäinen soveltamisalälähtökohta*. Sen saavuttamisen ja säilymisen edellytyksenä on ollut työlainsäädännön soveltamisalan vähittäinen laajentuminen ja tietty abstraktioasteen nosto. Laajentumispaineen syistä on mainittava erityisesti työsuhteisiin liittyneet sosiaali- ja muutkin etuudet, jotka ovat pääosin puuttuneet yrittäjiltä ja elinkeinon harjoittajilta. Viimeaikainen kehitys kuitenkin näyttää (YEL, MYEL, VKL 3: 1 §) vähentävän hieman tätä laajentumispainetta. Laajentavaan suuntaan on saattanut vaikuttaa myös EPL:n ja työnantajan sosiaaliturvamaksulain työlainsäädäntöä laajempi soveltamisala.

Havainnollisuuden lisäämiseksi perussuhdeteorian ydinväitteen tarkoittaman työlainsäädännön soveltamisalan suhteesta eräisiin muihin ansiotyökategorioihin ja tässä esiintyvistä poikkeuksista sekä ns. rajatapausryhmistä on syytä piirtää jälleen kuvio. Sen pohjana on itsenäisyyden astetta kuvaava jatkumo. Suorakaiteilla kuvataan tärkeimpien työlakien lähtökohtaista soveltamisalaa, josta olevia poikkeuksia valaistaan katkoviivoilla. Seuraava kuvio piirtyy lähinnä tässä tutkimuksessa selvitetyn teorian ja lainsäädännön pohjalta.

²⁵ *Sarkko*, LM 1977 s. 90.

Kuvio 15. Työlainsäädännön soveltamisalalähtökohdan yhdenmukaisuus ja poikkeuksia siitä

c) *Työlainsäädännön soveltamisalalähtökohdan käsite- ja käsittämisiongelma*

Johdantoluvun jaksossa 1.4.2. on esitetty, että oikeudelliset asiat mielletään juridiseen kieleen liittyvien merkityssuhteiden kautta. Käsitekysymykset ovat siis myös käsittämisiongelmia. Asia liittyy myös työlainsäädännön soveltamisalaan.

Kolmannessa luvussa on erotettu toisistaan epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötapoihin liittyen sosiaaliset, säädännäiset ja oikeustieteelliset *instituutiot*.²⁶ Tällöin todettiin, että aikaisemmin lain säännöksissä hahmotettiin soveltamisaloja historiallisessa prosessissa muodostuneiden sosiaalisten instituutioiden käsitteillä. Asioista puhuttiin tavallaan »niiden oikeilla nimillä». Kun oikeustiede onnistui hahmottamaan oikeuden tältäkin osin järjestelmäksi, kehittyi erityisiä oikeudellisia käsitteitä. Syntyivät mm. sopimustyyppikonstruktiot. Oikeustieteellisiä kategorioita tuli käyttöön myös säädöstasolla. Työsopimuksenkin käsitettä rajattaessa käytettiin hyväksi eräitä oikeusjärjestelmän jäsentämiseen liittyviä erotteita (ks. kuvio 8). Näin siis itse asiaa, soveltamisalaa, rajattiin oikeustieteellisen instituution, työsopimustyyppin kautta. Asia sai täten uuden käsitteellisen muodon. Soveltamisalaongelma muuntui ongelmaksi työsopimuksen tunnusmerkkien vallitsemisesta. Tämän muuntuman myötä syntyi edellä oikeusjärjestelmävaiketuksi kutsuttu probleema. Arki-kieliset, arkielämän kokemuksen pohjaavat tunnistamissäänöt muuttuivat oikeusjärjestelmäpohjaisiksi. Soveltamisalakysymystä pitäisi kuitenkin lähestyä asiallisenä ongelmana eikä käsite- tai järjestelmäkysymyksenä.

Lainvalmistelukunta pyrki pohtiessaan aikoinaan työsopimuslain soveltamisalaa hahmottelemaan oikeusjärjestelmän tarjoamin esitiedoin yhteisiä piirteitä eri sosiaalista suojaa tarvitsevien työvoiman käyttöinstituutioiden välillä. Yhteiskuntajärjestyksen sosiaalisella tasolla ei vielä tuolloin ollut kehittynyt yhtä yhtenäistä epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötapaa. Tällaisen jäsentäminen oli tarpeen pyrittäessä asettamaan mahdollisimman laajat piirit toiselle palkkatyötä tekeviä yhdenvertaiseen asemaan lain edessä. Näin otettiin käyttöön paitsi sopimusoikeudellinen työsopimuksen käsite myös käsite »työntekijä». Myöhemmän työlainsäädännön soveltamisala yhdenmukaistui tässä suhteessa. Sosiaalipolitiikka, järjestäytyminen työmarkkinoilla, perussuhdeteorian kehitys ja työoikeu-

²⁶ Ks. jaksoa 3.1.

den eriytyminen omaksi oikeudenalaksi vaikuttivat myös siihen, että työntekijäinstituution asema sosiaalisena ja oikeudellisena instituutiona vahvistui. Tärkeä seikka oli kuitenkin se, että yhteiskuntajärjestyksenkin tasolla vakiintui tuo laaja-alainen epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötavan muoto, työntekijäinstituutio.²⁷ Toimihenkilöiden ja varsin naisten työläisten katsottiin muodostavan kategorian, jota kutsuttiin käsitteellä työntekijä (vrt. palkkatyöntekijä, palkkatyöläinen). Tämän vastakohtaksi muodostui käsite »työnantaja», ja institutionalisoituminen tapahtui myös virkamiesten osalta.

Eri tekijäin yhteisvaikutuksen tuloksena on siis maahammekin muodostunut tällä vuosisadalla yksi laaja-alainen epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön sosiaalinen ja oikeudellinen instituutio, *työntekijäinstituutio*. Tämä on se kohde, jota myös työlainsäädännön soveltamisalasäännöksissä eri käsitteiden avulla tavoitellaan.

Johdantoluvussa esitettyihin ajatuksiin viitaten on syytä huomauttaa, että työntekijäinstituution käsite on työsuhteen käsitettä parempi ilmaus ko. asialle, jolla on historiallissosiaalinen pohja yhteiskuntajärjestyksessä, ja jota myös laeissa tarkoitetaan. Työsuhteen käsitettä rasittavat eräät seikat, jotka voidaan välttää työntekijäinstituution käsitteen käyttöönotolla. On nimittäin niin, että tämänkin asian käsittäminen kytkeytyy käsitteisiin.

Työsuhteen käsitethän on epäadekvaatti väline siksi, että sen tunnusmerkistö perustuu oikeusjärjestelmä-erotteluihin. Tämä juridis-muodollinen tunnusmerkistö on saanut lainsäädännössä ja työlainopissa varsin vahvan aseman. Työsuhteen käsitteeseen liittyy siis oikeusjärjestelmä-erotteluihin perustuvien ja siksi monasti riittämättömien tunnusmerkkien (merkityssuhdesääntöjen) jähmettyminen. Ns. oikeusjärjestelmävaikeus voidaan voittaa parhaiten uudella käsitteellä. Siinä kun työsuhde on nimi työlainopilliseksi perussuhteeksi katsotulla *oikeussuhteelle*, on työntekijäinstituutio nimi eräälle yhteiskuntajärjestyksen tasoon liittyvälle *epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttötavalle*. Käsitevalintaan liittyy siis tämä käsittämiserö. Työsuhteen käsitteeseen kytkeytyy siis helposti sellainen mielikuva, että soveltamisalakriteerien perusta olisi tietty oikeus-

²⁷ Instituution käsite tarkoittaa — kuten edellä on jo mainittu — yhteiskunnallisen elämän muotoa tai laissa säädettyä muotoa. — Vrt. jaksossa 1.3.1. selostetun historiallisen koulukunnan ajatuksiin.

suhde, eikä yhteiskuntajärjestyksen konkreetti asia. Merkityssuhdeväaristymien välttäminen jo käsitevalintojen yhteydessä on perusteltua varsinkin asian adekvaatteja piirteitä etsittäessä.

Työoikeudellisen lainsäädännön soveltamiskohteiden määrittämisessä on siis asiallisena kysymyksenä työntekijä- ja työnantajainstituutioiden hahmotus. *Sarkkokin* tarkoittanee tätä samaa asiaa puhuessaan *työntekijäasemasta*. Ratkaistaessa, onko työlakeja sovellettava johonkin yksittäiseen tilanteeseen, on selvitettävä se, onko kyse työntekijäasemasta eli eräästä työntekijä-instituution ilmentymästä.

Huolimatta siitä, että lainsäädäntöönkin on legalisoitunut tiettyjä doktrinäärisiä ilmaisuja, oikeuskäytännössä on kuitenkin tehty varsin perusteltuja ratkaisuja näissä kysymyksissä. Myös rajatapauksia on pysytty ratkomaan melko hyvin, vaikka lainsäädäntö ja teoria eivät olekaan antaneet kovin adekvaatteja apukysymyksiä.

Tämä selittynee ilmeisesti parhaiten siitä, että arkielämän asioiden kanssa tekemisiin joutuvat ratkaisijat ovatkin tavallaan omaksuneet soveltamisalakysymykseen ns. luonnollisen asenteen ja jättäneet teorian omaan arvoonsa. He ovat tavallaan lähestyneetkin soveltamisalakysymystä arkitodellisuuden tason asiana. Ilmeisesti onkin niin, että työolainsäädännön soveltamisalakohteina onkin käytännössä mielletty olleen työntekijä- ja työnantajainstituutiot. — *Sarkon* edellä esitettyyn kritiikkiin viitaten voitaneen sanoa, että ratkaisut on ilmeisesti monissa tapauksissa vain jälkikäteen puettu säädösten edellyttämään struktuuriin. Ratkaisuja päätöksiksi kirjattaessa asiat on saatettu käsitteellistää työoikeuden oppien ja säädösten käyttämien käsitteiden ja tunnusmerkkien avulla.

Loppujen lopuksi *tämä työntekijäinstituution muodostuminen on työoikeuden identiteetin todellinen perusta*, joka murtaa perussuhdeteorian kehän ja antaa asiallisen oikeutuksen käsitykselle siitä, että työoikeudellinen säädöstö muodostaa kokonaisuudessaan yhtenäisen normirakennelman. Vain teoreettinen perustelu työoikeuden indentiteetille ja sen sisäiselle normijärjestelmälle on tavallaan ollut — akateemisen perinteen muovaamien pelisääntöjen ja käsitteistöjen takia — tarpeellista suorittaa siten kuin se on tehty.

d) *Työntekijä-instituution rajaamisesta työlakien yleisenä soveltamiskohteena*

Vaikka oltaisiinkin yksimielisiä siitä, että tällainen epäitsenäisen

palkkatyövoiman käyttötapa on muodostunut, ei kuitenkaan itse soveltamiskysymys ole vielä täten ratkaistu. Oikeustiede ei voi nytkään jättää asiaa yksinomaan oikeuskäytännön ratkaisujen varaan. On toki tarpeen sanoa edelleenkin myös jotakin siitä, mitkä ovat työoikeudellisen lainsäädännön soveltamisen kriteerit. Tämä on edellä olevan perusteella mahdollista tehdä uudella, aikaisemmasta jossakin määrin poikkeavalla tavalla. Aikaisempi soveltamisalakriteeristö osoittautui olevan tietyistä doktrinäärisistä syistä eräänlaista »lasihelmipeliä». Tässä suhteessa voidaan koettaa päästä parempaan tulokseen siten, että asiaa lähestytään *yhteiskuntajärjestyksen instituutiotasolla*. Työntekijäinstituution käsite tarjoaa käyttökelpoisen välineen edetä tässä suhteessa.

Koska oikeusnormeilla pyritään nimenomaan vaikuttamaan sosiaalisessa elämässä esiintyvien asioiden järjestymiseen, on luontevaa ajatella, että normien soveltamisen kriteeristökin etsitään tältä tasolta. Kun työoikeudellisen lainsäädännön yleisenä soveltamiskohteena oleva asia on eräs tietty epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön instituutio, jota tässä kutsutaan työntekijäinstituutioksi, on soveltamisalakysymyksen ratkaisemiseksi pyrittävä etsimään tämän instituution piirteitä. Täten menetellen voidaan tunnistaa säädösten kohteena oleva tosiasia. Jos tämä mielletään, ei lopultakaan ole niin suurta merkitystä sillä, että lainsäädännöksissä käytetään tiettyjä teoreettisia, sanoisinko välivaihe-käsitteitä.

Ongelmaksi muodostuu siis eri työvoiman käyttöinstituutioiden erotteleminen toisistaan. Tässä yhteydessä törmäämme heti siihen, että näiden suhteet toisiinsa eivät ole kovinkaan tarkkaan rajattuja. Lainsäädännössä kuitenkin olisi pystyttävä jossain määrin tarkempaan soveltamiskohteen määrittelyyn. Oikeusinstituutioiden rajat tulisi ainakin oikeustieteessä pyrkiä hahmottamaan mahdollisimman tarkkaan, jottei antauduttaisi liian helposti ns. kokonaisarvostuslinjalle.

Johdantoluvun yhteydessä kerrottiin myös siitä, että *Wittgensteinin* myöhäisfilosofioiden pohjalta on saanut kannatusta ns. *määrittelemättömyysteesi*. Se sisältää ajatuksen, ettei käsitettä voida yleispätevästi määrittää. Vasta kielen konkreetti käyttö jossakin tilanteessa täsmentää kielen käsitteiden merkityssisällön riittävästi siten, että kieli kuitenkin toimii melko tyydyttävänä tiedonvälittäjänä. Tätä määrittelemättömyysajattusta on Suomessa kannattanut varsinkin *Aarnio*.²⁸ Tämä kannanotto

²⁸ *Aarnio*, Kysymyksiä, s. 71—77.

näyttäisi johtavan siihen, että myöskään työläinsäädännön soveltamisalakohdetta ei voitaisi määrittää täsmällisesti. Olisi siis turha pyrkiä analysoimaan myöskään työntekijäinstituution piirteitä tarkoituksella saada täsmennetyksi työoikeudellisten lakien soveltamisalaa.

Oikeustiede on ollut perinteisesti alue, jossa kuitenkin on pyritty määrittelemään mahdollisimman tarkasti käsitteitä. Käsitelainoppineet tekivät tämän siten, että käsitteelle muodostettiin tunnusmerkit oikeusjärjestelmän puitteissa tapahtuvia loogisia erotteluja tehden. Työsuhteen käsite on eräs esimerkki tällaisesta käsitteenmääritystavasta. Analyytikko Vuorio pyrki taas löytämään analyttis-induktiivisesti eräitä, mahdollisesti täsmällisiäkin tunnusmerkkejä työläinsäädännön eräille soveltamisalaryhmille. Tunnusmerkistö väljenikin vähitellen ja sosiaalistui osittain. Aluksi katsottiin sallituksi kokonaisarvostus direktiotunnusmerkin osalta. Myöhemmin on varsinkin *Sarkko* katsonut, että vaikeissa rajatapauksissa asia ratkaistaisiin kokonaisuudessaan kokonaisarvostuksin. Sosiaaliin kriteereihin ollaan vähitellen tässä yhteydessä suhtauduttu myönteisemmin. Tämä merkitsee oikeastaan sitä, että juridisesta oikeusjärjestelmäkielestä ollaan siirtymässä arkikielen ja sosiaalisen todellisuuden suuntaan. Tätä suuntausta voidaankin pitää perusteltuna.

Vaikkakin määrittelemättömyysteesi edellä mainitussa mielessä onkin sinänsä tosi, ei oikeustiede silti pääse eroon merkityssisältöjen täsmennystarpeesta. Käsittemäärittämisellä on selvä praktinen tehtävänsä. Oikeudellisia ratkaisutoimintoja varten on asioita ja niiden luokkia aina pyrittävä tunnistamaan ja erottelamaan. Oikeusinstituutiot on hahmotettava jollakin tavoin. Oikeudellista kieltä on toki syytä kehittää jatkuvasti. Kysymys on vain siitä, minkälaisia määrittystapoja olisi pidettävä mahdollisimman relevanttien piirteiden ilmoittajina. Tutkimuksessa on edellä jo useaan otteeseen todettu, että käsitelainopillinen, oikeusjärjestelmätasoon kytkeytyvä tunnusmerkistömäärittäminen ei tuota käytännössä hyvin toimivia kriteereitä. On siis pyrittävä etsimään muita menetelmiä.

On muistettava, että kyseessä *ei ole ensisijassa käsittemäärittäsongelma*, vaan asiallinen kysymys. Edellä omaksuttu instituutioajatus antaa oikeastaan jo vastauksen tähän metodikysymykseen. Tarkastelu olisi suunnattava tuon asian eli työntekijäinstituution piirteiden analyysiin.²⁹

²⁹ Myös Kivimäki on esittänyt, että käsitelainopille tyypillisen dogmaattisuuden välttämiseksi on lainopin kiinnitettävä huomiota »yhteiskunnassa liikkuviin virtauksiin». »Käsitteiden oikeusainehistoa ei ole yksipuolisesti etsittävä

Ongelma työntekijäinstituution (tai työntekijäaseman) vallitsemisesta on kysymys tietyn sosiaalisen asian (työntekijäaseman) tunnistamisesta. Tässä yhteydessä nousee esiin lähinnä kaksi kysymystä:

1. Mistä seikoista yleensä voidaan saada tietoa?
2. Mitkä saatavissa olevista tiedoista ovat oikeudellisesti relevantteja juuri tässä arvioinnissa?

Juridisen kielen käsitteiden määrittely on oikeastaan vastaus edellä mainittuun kysymykseen 2. Kun työoikeudellisten säädösten soveltamisalakysymystä lähestytään perussuhdeteorian mukaisin apukysymyksin, merkitsee se sitä, että relevanteiksi kriteereiksi arvioinnissa pelkistyy oikeusjärjestelmäpohjainen, tieteellinen työsuhteen käsitteen tunnusmerkistö. Viimeaikainen kokonaisarvostusta puoltava ja sosiaalisia seikkojakin salliva ajattelu näyttää taas jättävän melko lailla rajaamatta relevantit tunnistamiskriteerit. Oikeastaan oikeuskäytännön ratkaisijoille siirretään valinta tässä suhteessa. Tätä ei voida, kuten jaksossa 1.4.8. kerrottiin, pitää tieteen kannalta tavoiteltavana tilana. — Käyttökelpoisen ratkaisun ja menetelmän tarjoaa mainittu instituutioajatus.

Juridisesti relevantteja piirteitä työntekijäinstituutiolle on mahdollista löytää tarkastelemalla epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyneiden instituutioiden kehitystä. Näkökulman on kuitenkin oltava oikeudellinen. On etsittävä sellaisia juridisesti relevantteja piirteitä, joilla voidaan tehdä erotteluja muiden ansiotyökategorioiden -suhteen. Tärkeän aineiston tässä suhteessa muodostaa luonnollisestikin lainsäädäntö. On syytä tarkastella säädöksiä esitöineen, historioineen ja tavoitteineen. — Ehkä tärkeimmän materiaalin muodostaa kuitenkin oikeuskäytäntö (joka ei kuitenkaan ole aina oikean oikeuden ilmentäjä) niissä elimissä, joita on kuvattu kuviossa 14. Oikeuskäytännössähän välttämättä yhtyvät mm. sekä sosiaalinen fakta-aines että juridinen normiaines. Viimeaikainen yhteiskunta- ja oikeushistoria sekä oikeuskäytäntö tarjoavatkin riittävästi, elleivät jopa liikaakin, materiaalia analyysia varten. — Tällaisen *instituutioanalyysin* avulla saadaan systemaattis-teoreettisen johtamisen tuloksena tullesiin tunnusmerkkeihin verraten käytännössä parem-

toisia oloja edellyttävistä oikeussäännöksistä, vaan enemmän *kansakunnan sosiaalisessa rakenteessa ilmenneistä tai ilmenevistä muutoksista*. Siitä syystä tämän aineiston kerääminen on enemmän sosiologinen kuin oikeustieteellinen tehtävä». Kivimäki, LM 1937, s. 482 (korostus tekijän).

min toimivia, juridisesti relevantteja kriteereitä. Ne voidaan koota yhteen eräänlaiseksi »testipatteristoksi», jota saatetaan soveltaa yhteiskuntaelämän eri aloilla esiintyvissä ammatti- tai tehtäväkokonaisuuksissa toimiviin henkilöihin ns. standardiajattelun mukaisesti. Onhan luontevaa ajatella, että samanlaisia (samaan tapausluokkaan kuuluvia) olisi kohdeltava samalla tavoin.

4.3. DE STUDIO CONTINUANDO ¹

Kun lukijaa jää mahdollisesti vaivaamaan se, mitä seikkoja edellä olevan pohjalta on esitettävissä perussuhdeteorian muiden käytännössä tärkeiden väitteiden osalta, on paikallaan päättää tämä tutkimusosa selontekoon tästä. Seuraavat ajatukset eivät kuitenkaan vielä ole lopullisia tutkimustuloksia, vaan lähinnä avauksia jatkotutkimusten kysymyksenasetteluille ja ajatustavoille. Ne ovat alustavia korjausesityksiä perinteisiin yleisiin oppeihin, esityksiä, jotka vaativat vielä tuekseen lisäanalyysia ja dokumentaatiota. Jo suoritettu tutkimus auttoi ymmärtämään perinteisen työlainopillisen ajattelutavan sisältöä, vaikutuksia ja ongelmia syineen. Näin käy mahdolliseksi tarkastella po. asioita uusista näkökulmista käsin ja siten koettaa päästä eteenpäin työlainopin alalla.

Tässä yhteydessä voidaan lainata myös *Wittgensteinia*, joka *Tractatus*-teoksensa lopussa totesi aforististen lauseittensa valon näkyvän siitä, että ne ymmärtävä huomaa lopulta — noustuaan niitä pitkin niiden yläpuolelle — lauseitten olevan tarpeettomia tikkaita, jotka voi ylöskiipeämisen jälkeen heittää pois.² Tästäkin perussuhdeteoriaa työoikeuden yleisenä oppina selvittävästä perustutkimuksesta on ollut hyötyä silloin, kun lukija kykenee lähestymään työoikeuden ongelmia perinteisestä perussuhdeteorereettisesta ajattelutavasta vapaana ja siten näkemään asiat uudella ja toivottavasti adekvaatimmalla tavalla.

¹ Vrt. oikeusdogmaattisten tutkimusten lopussa yleensä olevaan jaksoon »De lege ferenda».

² *Wittgenstein*, *Tractatus*, 6.54.

a) *Työlakien soveltamisen alkamis- ja päättymishetki*
(*Soveltamisaikaväite*)

Perussuhdeteorian mukaan työlakien soveltamisen alkaminen ja päättymisen tapahtuu *tiettyinä hetkenä* eli silloin, kun työnteko aloitetaan ja lopetetaan. Suoritettu tutkimus osoitti, ettei tällä väitteellä ole lainsäädännöllistä tukea. Edes TVL:n esitoissa ei ole lausumaa, joka viittaisi tarkoitukseen omaksua myös tämän perussuhdeteorian ajatus.³ On ilmeistä, että ajatus tietystä hetkestä juontuu käsittekonstruktiosta. Tämän ajatuksen avulla on tehty ero työsopimussuhteen ja työsuhteen käsitteiden välillä. — Näkemys työsuhteen alkamisesta tiettyinä hetkenä on verrattavissa omistusoikeuden ja periytymistapahtuman osalta vallinneisiin käsitelainopillisiin tulkintoihin, joita ovat tarkistaneet *Zitting* ja *Aarnio*.⁴

Sarkon ja *Routamon* ajatus siitä, että eri lakien erilaiset tarkoituserät olisi otettava huomioon, on vahva argumentti, joka johtaa yhden, tietyn hetken etsinnästä luopumiseen. On myös turha käydä keskustelua jäseneksitulo- ja sopimusteorioiden tasolla. *Vuorion* kanta siitä, että *Sipilän* konstruktio antaa hyvän selityksen on kyllä tosi, mutta parempikin selitys voidaan antaa analyttisen oikeustieteen tarjoaman oikeusasema-ajattelun avulla. — Asiaa voidaan perustellusti lähestyä siten, että mielletään kysymyksessä olevan vaihteellinen tapahtumasarja, jossa työnantajan ja työntekijän oikeusasemat täydentyvät tai vastaavasti lakkaavat vähitellen. Eri normien soveltamisen alkaminen ja päättymisen voi siis tapahtua eri aikoina. Sen selvittäminen, milloin näin käy minkäkin normin osalta, edellyttää tarkempaa normianalyysia.⁵

³ Tapaturmavakuutuskomiteahan esitti 1 §:n säännöksen sanamuodoksi seuraavaa: »Jokainen henkilö, joka on sitoutunut vastikkeesta tekemään toiselle tämän johdon ja valvonnan alaisena työtä...» Tapaturmavakuutuskomitea, s. 62. Ilmaus sitoutumisesta on yhdenmukainen vuoden 1935 lain kanssa ja kytkeytyy VTSL:iin.

Sipilän vaikutuksesta 1 §:ää muotoiltiin perussuhdeteorian mukaiseksi, seuraavaksi: »Sillä, joka sopimuksen perusteella vastikkeesta tekee työtä toiselle...» HE eduskunnalle tapaturmavakuutuslaiksi N:o 107/1945 vp, s. 6. Tätä muutosta ei voida pitää niin merkittävänä, että se olisi sisältänyt lainsäätäjän tietoisuuden rajoittama lain asiallista soveltamista ajallisesti työsuhteen alkamisopin mukaiseksi. *Sipilän* muutoksiahan pidettiin stilistisinä.

⁴ Ks. *Zitting*, Omistajanvaihduksesta ja *Aarnio*, Perillisen oikeusasemasta.

⁵ TVL:n osalta voidaan viitata varsinkin *Routamon* tutkimuksiin. Ks. *Routamo*, Vastuu s. 82—94 ja siinä selostetut oikeustapaukset sekä Työväen vakuutus- ja Tapaturmavakuutuslehdessä selostettuihin oikeustapauksiin TVak 1885 ja 1886.

b) Työsuhteen kesto ja yhdenjaksoisuus

Työsuhteen yhdenjaksoisuudella on työntekijälle tärkeä merkitys mm. eläke- ja vuosilomaetuuksien sekä irtisanomissuojan osalta, kuten tutkimuksen alussa todettiin. Tämäkin perussuhdeteorian kanta selittyy työ-sopimussuhteen ja työsuhteen käsitteiden erottamisesta, joka samalla sallii työsuhteen keston irrottamisen työsopimuksen kestosta. Tähän perussuhdeteorian väitteeseen liittyy läheisesti ajatus siitä, että työsuhteen alettua työsopimuksesta tulee yksi työsuhteen normilähteistä.⁶

Tämä yhdenjaksoisuusväite on varsin adekvaatti ja sen tukena on nykyisin varsin moni lainsäädännös⁷ sekä myös oikeuskäytäntöä.⁸ Ongel-

⁶ Ks. esim. *Sarkko*, s. 70 s.

⁷ Ks. mm. TSL 7, 39 ja 40 §:t, MerimiesL 6 ja 42 §:t, VLL 6 §, Merimiesten VLL 10 §, TEL 2 §, VEL 1 § ja KiEL 3 §.

⁸ Oikeuskäytännöstä mainittakoon tässä esimerkiksi seuraavat tapaukset: VO 8.12.1971 (2398/71). Työeläke 3/1972 s. 17 s. — Autonapumies oli ollut kuljetusliike A:n työssä vuosien 1964—1966 aikana, kuljetusliike B:n työssä vuoden 1964 aikana ja ns. keikkamiehenä kuljetusliike C:n palveluksessa 8.6.1966—20.8.1969 välisenä aikana ansaiten noin 4 000—6 500 markkaa em. C:n töistä. Anossa eläkettä eläkelaitos jätti työsuhteen C:hen huomioonottamatta. Eläkelautakunta ja VO katsoivat apumiehen olleen C:n työssä keskeytyksettä 8.6.1966—20.8.1969 välisen ajan, joten siihenkin työsuhteeseen oli sovellettava TEL:ia.

VO 23.5.1973 (3854/72). Työeläke 3/1973 s. 27 s. — Kipsilevytehtaan kipsi tuotiin ulkomailta laivoilla Kotkaan, josta se vietiin rautateitse tehtaille. Kipsin purkaukseen junasta oli käytetty kerrallaan 4—5 lähiseudun maanviljelijää, joiden kanssa oli sovittu, että he tulevat suorittamaan ko. purkaustyötä aina, kun heitä siihen erikseen pyydetään, ja että estyneet hankkivat itselleen sijaisen. Korvaus maksettiin puretun tonnimäärän mukaan, lomakorvaus suoritettiin jokaisen tilimaksun yhteydessä. Purkaustyötä oli ollut päivä tai kaksi viikossa, jolloin oli tehty työtä kahdessa vuorossa. T oli ollut purkaustyössä vuodesta 1953 vuoden 1968 loppuun ja 16.2.1970 alkaen edelleen. — ETK katsoi T:n olleen kipsinpurkaustyötä suorittaessaan kahdessa yhdenjaksoisessa työsuhteessa, ensimmäinen vuodesta 1953 joulukuun 31 päivään 1968 ja toinen alkoi 16.2.1970 lukien.

— VO: ei muutosta.

VO 13.11.1974 (3509/73). — Kartonkitehtaan niputtaja V oli työssä tietyissä työvaiheissa, joihin valittiin työntekijät vuorotellen noin 300:sta työhön halukkaaksi ilmoittautuneesta. V:n katsottiin työn jaksottaisuudesta huolimatta olleen yhdenjaksoisessa työsuhteessa, johon TEL:ia oli sovellettava.

VO 21.5.1975 (3141/75). Työeläke 4/1975 s. 8 s. — Työntekijä oli ollut V Oy:n työssä 1.1.1947—15.6.1960 ja sen jälkeen S Oy:n työssä. S Oy oli V Oy:n tytäryhtiö. Kyse oli siitä, oliko työsuhde luettavissa yhdenjaksoisena kokonaan TEL:n eläkkeeseen oikeuttavaksi työsuhteeksi. VO katsoi, että tapauksessa ei näytetty työntekijän siirtymisen V Oy:n palveluksesta S Oy:n palvelukseen tapahtuneen

mana on lähinnä se, voidaanko tällainen yhdenjaksoisuusajatus *yleistää* koko työoikeuteen.

Kysymys työsuhteiden kestosta, joka ei välttämättä seuraa työsopimusten kestoaikaa, liittyy läheisesti myös TSL 2 §:n tulkintaan. Tuo säännöshän tuntee keston suhteen kaksi työsopimuksen perustyyppiä: 1. toistaiseksi voimassaolevat ja 2. määräaikaiset. Käytännön elämä tuntee myös välimuodon: 3. määräaikaiset, mutta kuitenkin irtisanomisen varaiset. — Asiaan kytkeytyy myös ongelma ns. ketjutyösuopimuksista eli probleema siitä, voidaanko usean, saman työnantajan ja työntekijän välisen perättäisen, mutta määräaikaisen työsopimuksen perusteella katsoa syntyneen yksi, toistaiseksi voimassaoleva työsuhte.⁹ Perussuhdeteoreettinen ajattelu näyttää vastaavan tähän periaatteessa myöntävästi, joskin voidaan silti kysyä, millä edellytyksillä asiaa voidaan tulkita täten.

c) *Työnantajan käsitteestä*

Työnantajan ja työntekijän käsitteet määrittyvät perussuhdeteoriassa siten, että niillä tarkoitetaan työsuhteen osapuolia (vrt. TSL 1 §). Määrittystapa on varsin johdonmukainen ja elegantti, mutta valitettavasti ei aina riittävä. Tämä kysymys on itse asiassa osa työoikeuden oikeussubjektiooppia.¹⁰ Asialla on merkitystä varsin monen lainsäädännön tulkin-
nassa. Silloin, kun työsuhte on syntynyt, ei juuri ole epäselvyyttä siitä,

työnantajan aloitteesta tai että olisi tarkoitettu työsuhteen jatkuvan yhdenjaksoisena siirrosta huolimatta. Työsuhteen katsottiin katkenneen. (Vrt. VLL 6 §).

Ks. myös TN n:o 987; VO n:o 5732/74, Työeläke 4/1975 s. 8 s. ja KKO 22. 4. 1949, TVak 800 sekä seuraavat eläketurvakeskuksen päätökset:

ETK 9. 2. 1977. Työsuhteen katsottiin katkenneen koulussa olon ajaksi, koska koulutus ei tapahtunut työnantajan aloitteesta ja työnantajan kanssa ei oltu sitovasti sovittu siitä, että työntekijä palaisi takaisin palvelukseen.

ETK 3. 3. 1977. Pesulan lomittajat olivat yhdenjaksoisessa työsuhteessa, koska oli sovittu, että he tulevat tarvittaessa työhön eikä sopimusta ollut välillä irtisanottu.

ETK 13. 4. 1977. Työsuhteen ei katsottu katkenneen kurssin ajaksi, koska koulutus tapahtui työntekijän ja työnantajan yhteisestä aloitteesta ja työntekijä palasi välittömästi kurssin jälkeen työnantajansa palvelukseen.

⁹ Ks. asiasta jakson 1.1. av. 19 mainittu kirjallisuus ja T. Kallio, s. 67 ss. Näyttäisi siltä, että ainakin silloin, kun syynä perättäisten määräaikaisten työsopimusten tekoon on irtisanomissuojamääräysten kiertäminen, voitaisiin tilanne tulkita toistaiseksi voimassaolevaksi työsuhteeksi. Vrt. TSL 39 §.

kuka on työntekijä, mutta tällöinkin voi olla problemaattista se, kuka oikeastaan on työnantaja.¹¹

Näyttää alustavasti siltä, että käsitteen »työnantaja» määrittystä olisi täsmennettävä siitä, mitä perussuhdeteoria tekee. Käyttökelpoisen lähtökohdan tarjoaa jälleen analyttinen ja funktionaalinen lähestymistapa.¹² Työnantajankin käsite voitaisiin ymmärtää nimeksi tai kielelliseksi ilmaukseksi työnantajan oikeusasemalle sen eri funktioineen. Voitanee ajatella, että po. käsitteen sisältö merkitsee (intento) työnantajan oikeusaseman eri piirteitä, työnantajaominaisuuksia tai työnantajafunktioita, joita voitaisiin kokonaisuutena kutsua käsitteellä *työnantajuus*. Työnantajuus on usein eräs osa yrittäjäfunktioita. Käsitteen »työnantaja» ala, referenssi, taas viittaisi mm. kulloinkin työnantajafunktioita käyttäviin roolisubjekteihin, jotka henkilökohtaisesti saattavat olla toisessa mielessä jopa työntekijäasemassakin. — On kuitenkin syytä erottaa esim. yrityksen omistava subjekti muista työnantajuus-subjekteista siten, että ensiksimmäinnä kutsutaan *perussubjektiksi*. Muita työnantajan oikeusaseman subjekteja (TSL 8 §) voidaan kutsua esimerkiksi *apusubjekteiksi*.

Tällaista analyttistä ajattelua puoltaa ensinnäkin se, että käytännössä on katsottu useiden henkilöiden voivan olla yhtäaikaan työnantajana samassa työsuhteessa.¹³ Työnantajuus voi siis olla jakautunut. — Työn-

¹⁰ Työoikeuden näkökulmasta tarkastellen näyttäisi olevan tarvetta vastata oikeussubjektiopilliseen kysymykseen siitä, ketkä ovat oikeus- ja oikeustoimikelpoisia subjekteja, hieman perinteistä siviililainopista poikkeavasti. Työnantajan käsitteen lisäksi mielenkiintoisia kysymyksiä tältä kannalta ovat työkuntien ja työmarkkinajärjestöjen asemat.

¹¹ Kysymys nousee esiin jakson 1.1. av. 21:ssä mainittujen säännösten lisäksi myös ainakin palkkaturvalain ja vahingonkorvauslain 7 luvun 5 §:n kuulemissäännönkin osalta. Myös TEhtol:ssa puhutaan monin kohdin työnantajasta.

Perinteisesti on työlainopissa jo pohdittu varsin paljon ns. välihenkilöongelmaa, joka kysymys liittyy myös tähän asiaan.

¹² Ks. oikeusasema-ajattelusta tässä yhteydessä Hueck—Nipperdey, s. 473 ss., Nikisch, s. 241 ss., Kaskel—Dersch, s. 135 ss., Pekkanen, LM 1968 s. 304 s., Aldercreutz, s. 22 ja 204 sekä sama, Svensk arbetsrätt, s. 91 ss.

¹³ Ks. esim. KKO 1966 II 105. A, joka oli avioliitossa B:n kuolinpesän yhden osakkaan kanssa, oli tapaturmaisesti vahingoittunut suorittaessaan apumiehen tehtäviä sanotun kuolinpesän ja C:n yhteisesti omistamalla tilalla toimitetussa halokomisessa. A:n katsottiin olleen työsuhteessa sekä mainittuun kuolinpesään että C:hen. (Kaksi vakuutuslaitosta oli siis yhteisvastuussa korvauksesta.)

VO 21.2.1950, TVak 821. Pellavanloukutusta oli suoritettu viiden henkilön yhteiseen lukuun.

antajuus-käsitystä tukee myös se, että työoikeuden osalla ei ole vaadittu työnantajalta oikeussubjektuutta, vaan on katsottu esimerkiksi kuolinpesän ja eräiden yhtymien voivan olla työnantaja-asemassa.¹⁴ Työnantajuus on siis ilmiö, joka ei ole aina sama kuin jokin tietty luonnollinen tai juridinen henkilö, vaan oikeusasema, johon voi sisältyä yksi tai useampiakin oikeussubjekteja.

Työnantajan käsitteen tarkentaminen on tarpeen myös työntekijän siirtämisilmiön osalta. Asiaa on meillä selvittänyt Pekkanen.¹⁵ Näyttää siltä, että työnantajuus voi olla jakaantunut myös ns. työnantajafunktioiden osalta. Se, joka maksaa palkan tai johtaa työntekoa tai jolle työn tulokset tulevat, ei välttämättä ole työnantaja-asemassa.¹⁶

Tarvetta ajattelumuutokselle tuo myös mm. TSL 7 §:n ja VLL 6 §:n säännösten adekvaatti selittäminen. Asia kytkeytyy niinikään konserni- ja fuusiotilanteisiin. Kun perinteinen ajattelutapa määrittää työnantajan ja työntekijän työsuhteen osapuoliksi, syntyy vaikeus selittää sitä, miten kuitenkin työsuhte voi säilyä samana, vaikka työnantaja (perinteisessä mielessä) vaihtuu. Adekvaatti selitys saataneen sillä, että ajatellaan kyseessä olevan *vain työnantajan oikeusaseman perussubjektin vaihdos*, mutta itse työnantajuus ja sen muut subjektit säilyvät entisellään. Liikkeen luovutustilanteissahan työntekijä tekee edelleen, ellei häntä irtisanota (TSL 40 §), työtä samassa työpaikassa.

¹⁴ Ks. esim. KKO 19. 1. 1948, TVak 756; KKO 1966 II 105; KKO 1974 II 39; VO 26. 11. 1975 (1517/75); VO 25. 6. 1975 (6946/74), jossa kuolinpesä oli katsottu työnantajaksi. — Jonkinlainen koneyhtymä on katsottu työnantajaksi mm. seuraavissa tapauksissa: KKO 1951 I 9; KKO 6. 10. 1955, TVak 1034 ja VO 31. 1. 1975 (1239/74), TVak 1879.

¹⁵ Pekkanen, LM 1968, s. 296—312.

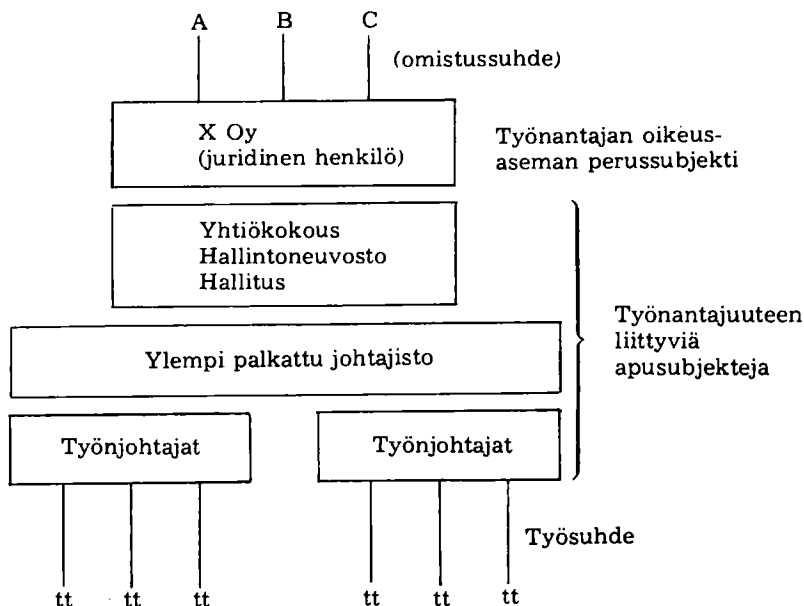
¹⁶ Ks. työntekijän siirtoon liittyviä oikeustapauksista esim. KKO 1938 II 470. Tilanomistajan päiväpalkkalainen oli osallistunut työnantajansa käskystä tämän puimakoneen syöttäjänä naapurin viljojen puintiin. Päiväpalkkalaisen katsottiin myös tätä työtä tehdessään olevan työsuhteessa ensiksimmäntuun tilanomistajaan.

KKO 1971 II 34. Valtionrautateiden ratatyöntekijä, joka mainitun työnantajansa määräyksestä sekä tämän johdon ja valvonnan alaisena osallistui yksityisen tehdaslaitoksen tehdasraiteen kunnostustöihin, oli tapaturmaisesti vahingoittunut ollessaan matkalla työpaikalle. Vaikka yksityinen tehdaslaitos, jonka kustannuksella ko. työ tehtiin, maksoi ratatyöntekijälle palkan, tämän katsottiin tapaturman sattuessa olleen työsuhteessa valtioon. — Ks. myös KKO 1929 II 82; KKO 1929 II 532; KKO 1932 II 235; KKO 1937 II 324; KKO 1944 II 92; KKO 1944 II 273; KKO 11. 3. 1947 TVak 716; KKO 6. 10. 1955 TVak 1034; KKO 1971 II 53.

Voidaksemme siis tietää, kuka on se työnantaja-subjekti, jota eri säännöksissä tarkoitetaan, on ilmeisen hyödyllistä tarkastella asiaa tuon oikeusasema-ajattelun avulla. Näin voidaan kysyä esimerkiksi, tarkoitetaako jonkin säännöksen työnantaja-käsite po. oikeusaseman perussubjektia vai jotakin sen apusubjekteista taikka useita subjekteja. — Asia liittyy niinikään läheisesti ns. *samaistusongelmaan*. Mielenkiintoinen probleema on se, voidaanko ja millä edellytyksillä jokin subjekti jonkin säännöksen osalta samaistaa työnantajaksi tai sen perussubjektiksi.¹⁷

— Hahmotettua problematiikkaa voitaneen havainnollistaa seuraavalla kuviolla.

Kuvio 16. Työnantajuus subjekteineen osakeyhtiön varsinaisten työntekijöiden osalta

¹⁷ Ks. samaistusongelmasta *Huttunen*, Yhdenmiehen osakeyhtiö, Porvoo 1963, s. 152—195 ja siinä mainittu kirjallisuus.

Ks. myös KKO 1957 I 1. Työntekijän palkkasaataville avoimesta yhtiöstä myönnettiin etuoikeus yhtiön osakkaan konkurssissa (Plenum 13—8). Vrt. seuraaviin tapauksiin, joissa ei samaistusta tehty: KKO 1968 II 56; KKO 1970 II 27 ja KKO 1971 II 73.

d) Työsuhteen käsitteestä

Tästä ajattelumuutoksesta johtuu myös eräs toinenkin innovaatio. Näyttää perustellulta ajatella myös niin, että työsuhteet (suhteet työntekijän ja työnantajan oikeusaseman, työnantajuuden välillä) kytkeytyvät sekä työnteon että työnantajafunktioiden luonnollisen liittymän kautta yrityksiin, liikkeisiin tai laitoksiin (vrt. TAL 1 §). Työtähän normaalisti hankkii ja tarjoaakin jokin taloudellinen organisaatio. Joku tai jotkut oikeussubjektit ovat yleensä esimerkiksi omistus- tai hallintasuhteessa tuotantovälineisiin. Tilaisuus maksaa palkkaa muodostuu ja tulee mahdolliseksi taloudellisen organisaation toiminnan kautta. Voitaaisiinkin ajatella niin, että on olemassa »jotakin» työntekijän ja työnantajan oikeusaseman perussubjektin välillä. Tämä »jokin» on tuo taloudellinen, faktinen työpaikka tai yritysorganismi välineinen. Työsuhteet ikäänkuin ankuroituvat näihin, ja näiden lukuun oikeastaan työtä tehdäänkin.¹⁸ Tämä ajattelutapa auttaa osaltaan selittämään mielekkäästi työsuhteiden yhdenjaksoisuutta em. liikkeenluovutus- ja fuusiotilanteissa.

Lisäyksenä perinteiseen työsuhteajatteluun voidaan mainita myös tässä yhteydessä se, että oikeuskäytännössä on katsottu saman henkilön voivan olla jopa suhteessa samaan tehtävänantajaan työtehtäviä suorittaessaan eri rooleissa: eräiden tehtävien osalta työntekijä, eräiden taas yrittäjä.¹⁹ On ehkä syytä huomauttaa myös siitä, että samaa työtä suorittava henkilö voi olla yhtäaikaan useassa työsuhteessa taikka sekä yrittäjä että työntekijä eri subjekteihin nähden.

e) Työntekijän käsitteestä

Käsitteen »työntekijä» määrittystä voidaan niinkään jo edellä olevan tutkimuksen perusteella kehittää. On ilmeistä, että kaikkien työoikeudellisten säännösten osalta ei voida operoida kokonaiskäsitteellä »työntekijä», vaan se voitaisiin jakaa kahteen alakategoriaan: varsinaisiin työntekijöi-

¹⁸ Itse asiassa TAL, Talonmiesten TAL, MerityöaikaL, L työajasta kotimaanliikenteen aluksessa ja Merimiesten VLL tukevat ajatusta, että työtä tehdään yrityksen, kiinteistön tai aluksen lukuun.

¹⁹ TN N:o 984. — Työneuvosto katsoi kerhoravintolan vastaavan hoitajan olleen työsuhteessa hoitaessaan alkoholijuomien ja oluen myyntiä sekä eräitä muita yhdistyksen hänelle määrittämiä tehtäviä kuukausittaisista ja osaksi prosen-

hin eli työläisiin sekä toimihenkilöihin. Tätä erottelua edellyttävät ainakin eräät lainsäädännökset.²⁰ Asialla on edellä jo selostettu institutionaalinen pohja, joka näkyy mm. työmarkkinakentän järjestörakenteessa. Vanha jaottelu henkisen ja ruumiillisen työn välillä on lain näkökulmasta tullut osittain tarpeettomaksi työntekijäinstituution kehityttyä, mutta modernimmalla jaolla työläisiin ja toimihenkilöihin on osittain ilmeistä relevanssia.

f) Työoikeuden määrittäminen oikeudenalana, sen asema oikeusjärjestelmässä sekä sen sisäinen normijärjestelmä

Työoikeuden määrittäminen työsuhteen peruskäsitteen avulla ei ole ainoa vaihtoehto. Työoikeuden määrittäminen, mikäli sitä halutaan parantaa ja nykyaikaistaa, voidaan tehdä myös muuta kuin käsitelainopillista metodologiaa käyttäen. Työoikeus muodostaa jo nykyisin kiistatta ja tunnustetusti oman osansa oikeusjärjestelmästä. Sitä voidaan luonnehtia esimerkiksi sanomalla, että työoikeus on oikeudenala, joka koskee työntekijäin ja työnantajien sekä näiden järjestöjen käyttäytymisen säätelemistä suhteessa toisiinsa ja yhteiskuntaan. Tämän luonnehdinnan merkitsemää kiinteämpää rajaa ei ole nykyisin tarpeen vetää suhteessa muihin oikeudenaloihin. Opetukselliset ja systemaattiset syyt kuitenkin puoltavat oikeudellisen aineiston jonkinlaista jäsentämistä, mutta tähän ei ole tarpeen kytkeä perussuhdeteorian tavoin ainakaan tärkeitä tulkinnallisia ajatuksia. — Se, mitä oppiaineeseen »työoikeus» tai opetuskokonaisuuteen »työ» kuuluu, on taas osittain toinen kysymys.²¹

tuaalista vastiketta vastaan, mutta sen myynnin osalta, jota henkilö oli tehnyt omaan laskuunsa, häntä ei pidetty VLL:ssa tarkoitettuna työntekijänä. Äänestys 5—3. Vähemmistö ei olisi suorittanut tällaista roolijakoa, vaan olisi katsonut ko. henkilön kaikkien velvoitteiden osalta työsuhteessa olevaksi. — Ks. myös KKO 5.6.1956 TVak 1071 ja KKO 29.8.1956 TVak 1072.

²⁰ Ks. TuotantokomiteaL 2 §, LEL 1 § 2 mom., TSLuValvL 10 ja 12 §:t sekä A työsuojelun valvonnasta 2 § c-kohta.

Työntekijäkäsittien jaolla työläisiin ja toimihenkilöihin saattaa olla merkitystä mm. TSL 27 §:n tulkinnassa eräiden työtaisteluesteiden osalta.

Ks. myös TT 29/75.

²¹ Todettakoon, että nykyisin oppiaineeseen »työoikeus» kuuluu myös yrittäjien eläkeasioita sekä pienyrittäjien ja maatalousyrittäjien vuosilomaa koskevia säädöksiä. Lakikirjasystematiikan kannalta asia on samoin: po. säädökset kuuluvat jaksoon Ty. — Ks. myös Asetus oikeustieteellistä tutkimusta 802/74 7 §:n 6 kohta.

Työoikeuden asema oikeusjärjestelmässä ja sen sisäinen jäsentäminen on myös kysymys, jota voidaan pohtia, mutta siihenkään ei pitäisi kytkeä enempää tulkinnallisia аспектеja.

Työoikeuden perussuhdeteoreettinen määritys työsuhdetta koskevien ja siihen asiallisesti liittyvien oikeusnormien kokonaisuudeksi sisältää myös työoikeuden normijärjestelmän perustan. Tätä asiaa siihen liittyvine oikeuslähteopepineen Vuorio hahmotti varsin ansiokkaasti.²² Vaikka yhden normijärjestelmän olemassaolon perustelua tulisikin edellä olevan tutkimuksen pohjalta tarkistaa, ei itse tähän normisysteemin jäsentämisen tarkistukseen näytä olevan enempää perusteita.

Eräitä huomioita on kuitenkin tarpeen esittää sen johdosta, että niin TSL:n kuin TEhtoL:nkin sanamuodot näyttävät viittaavan perussuhdeteorian työsuhte-ajattelun sijasta työsopimusajatteluun. Työoikeuden normijärjestelmän konstruktio-ongelmilla on praktista relevanssia mm. tilanteissa, joissa vanhan työehtosopimuksen voimassaolo on päättynyt eikä uutta ole vielä saatu solmituksi. Työehtosopimuksen ns. jälkivaikutuksen²³ konstruointi on eräs mielenkiintoinen työoikeuden normijärjestelmään liittyvä erityiskysymys.

²² Ks. Vuorio, s. 382—431 ja Sarkko, s. 274—285.

²³ Ks. jälkivaikutuskysymyksestä esim. Sarkko, s. 223 s., sama Oikeusvaikutukset, s. 197—202 ja Vuorio, s. 207 s. ja s. 314—318.

5. LUKU. TIIVISTELMÄ

5.1. TUTKIMUKSESTA KOKONAISUUTENA

Suoritettu tutkimus koostuu varsin monesta aineksesta. Siinä on selvitetty varsinaisen tutkimuskohteen lisäksi oikeustieteessä vallinneita oikeuskäsityksiä ja metodeja, täsmennetty mm. oikeusjärjestelmän ja yleisten oppien käsitteitä ja pohdittu niiden asemaa oikeudessa erityisesti eräiden tieto-opillisten kannanottojen pohjalta. Tutkimus sisältää myös laajahkon historiallisen katsauksen epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyneiden instituutioiden kehitykseen ja siihen kytkeytyneisiin työlainopin suorittamiin tyypittelyihin. Nämä osaset ovat välttämättömiä palasia siinä kokonaisuudessa, jolla on pyritty selvittämään perussuhdeteoriaa työoikeuden yleisenä oppina.

Johdantoluvun tarkoituksena on ollut, paitsi johdattaa lukija tutkimuksen ongelmiin, myös antaa perussuhdeteorian selvittämistä varten tarpeellisia käsitteitä ja taustatekijöitä. Luvussa on tehty eräitä tieto-opillisia kannanottoja ja sovellettu näitä lainopin kysymyksiin. Tällöin on erityisesti koetettu valottaa yleisten oppien ja oikeusjärjestelmän asemaa oikeudessa. Täten on perusteltu myös ko. tutkimuksen relevanssia. Luvussa esillä olleita asioita on sittemmin käytetty hyväksi perussuhdeteorian ja sen ongelmakohtien selvittelyssä. Tavallaan avaimen koko tutkimuksen rakenteeseen tarjoaa tiivistettynä johdantoluvun lopussa oleva kuvio 3.

Toisessa luvussa hahmoteltiin lähemmin tutkimuskohdetta. Perussuhdeteorian kokonaisuus eriteltiin seitsemäksi osaväitteeksi. Tässä tutkimusosassa keskityttiin selvittämään teoriaa kokonaisuutena ja lähinnä sen ydinväitettä.

Kolmannessa luvussa oleva historiallinen katsaus on tärkeä osa tutkimusta. Vasta ajallisella tarkastelulla voitiin paljastaa teorian synnyn historiallisia edellytyksiä, teoreettisia taustoja, kehitysvaiheita ja vaikutuksia. Luvun alussa perusteltiin myöhemminkin esille tulevaa insti-

tuutioajatusta. Perussuhdeteorian kehitys- ja vaikutushistoria on tärkein osa tätä lukua.

Neljännessä luvussa esiteltiin perussuhdeteoriaan kohdistettua kritiikkiä sekä tekijän omia arvioita asiasta. Tällöin pyrittiin käyttämään hyväksi niitä tutkimustuloksia, joita saatiin selvitettyä teorian kehitys- ja vaikutushistoriaa. Luvussa hahmoteltiin myös keinoja työlainopin yleisten oppien ja soveltamisalakriteeristön kehittämiseksi. Tämän tutkimusosan tavoite on paljolti saavutettu silloin, kun kyetään vapautumaan perinteisistä ajatusjärjettymistä ja käsittekonstruktioista.

Oikeusteoreettisen ajatustapojen ja metodin kannalta tutkimusta voidaan luonnehtia *analyttis-hermeneuttiseksi*. — Analyttinen ote näkyy siinä, että oikeudellisen tason asioita on pyritty loogisesti erittelemään eräiden käsitteiden avulla. Näin on tehty myös sekä lainopin epistemologian että epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyneiden instituutiomuodostumien kehityksen osalta. — Hermeneuttisuutta tutkimuksessa ilmentää se, että käsiteltyjä asioita on yritetty ymmärtää niiden taustoista eli niiden esivaiheista ja esitiedoista käsin. — Tutkimuksessa on siis omaksuttu eräitä analyttis-hermeneuttiseen perinteeseen liittyviä tieto-opillisia ajatuksia ja hyödynnetty ko. suuntauksen käsitteitä.

5.2. TUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KOHTIA

1. Tieto-opillisessa suhteessa on omaksuttu käsitys siitä, että kieli on keskeinen tajunnan väline. Koemme asiat paljolti kieleen kytkeytyvien esitietojen avulla. Annamme jollekin asialle merkityksen tai tulkinnan hallitsemiimme käsitteisiin ja ilmauksiin liittyvien tajuntatottumustemme tai merkityssuhdesääntöjen (mieltämissääntöjen) mukaan. Tämä korostuu silloin, kun jotakin asiaa vallitsevasti hahmotetaan vain yhden käsitteen avulla. Tällainen »käsitteemonopolitilanne» merkitsee myös tuohon käsitteeseen kytkeytyvän mielikuvan mukaista ajatusjärjettymää. — Koettu maailma jäsentyy oikeudellistenkin asioiden osalta olennaisesti kieleen liittyvien esitietojen avulla.

2. *Oikeus* on kulttuuri-ilmionä ihmistiedon, ihmisen tietoisuudessa oleva asia. Juridisten asioiden hahmottaminen on tajunnallinen operaatio. Kysymys on lainopillisessa tutkimuksessakin tietyn esitetokompleksin kautta muodostuvasta käsityksestä voimassaolevasta oikeudesta.

3. Oikeudellisten asioiden hahmottamiseksi tarvitaan erityistä *juridista kieltä*. Arkielämän asioita hahmotamme taas juridisesta kielestä eräissä relevanteissa suhteissa poikkeavalla arkikielellä. Oikeudelliseen kieleen kytkeytyvät merkityssuhdesäännöt ja niiden järjestelmät ovat tärkeitä tekijöitä oikeuden tajuamisessa.

4. Koska on olemassa tieto-opillisessa suhteessa merkittävä, arkikielestä poikkeava juridinen kieli, voidaan tutkimuksellisia tarpeita varten tehdä tasoerotelu *juridisen tason* ja *arkielämän tason* välillä. — Juridista tasoa voidaan jäsentää seuraavien käsitteiden avulla:

Oikeusjärjestelmä on oikeudesta klassisen logiikan sääntöjen mukaan hahmoteltu *systeemi*, jonka rungon muodostaa perinteinen oikeudenalajaottelu.

Yleiset opit ovat eri oikeudenalojen sisäisten järjestelmien rakennusosia.

Oikeusjärjestys on keskenään ristiriidattomista oikeusnormeista koostuva normatiivinen *järjestys* ihmisten keskinäiselle yhteiselämälle.

Epistemologisen kentän käsitteellä on tutkimuksessa tarkoitettu mm. lainopin taustana toimivaa tiedollista kenttää, joka antaa lainopilliselle tutkimukselle sääntöjä, malleja, peruskäsitteitä ja tiettyjä peruskäsityksiä oikeudesta. Epistemologiaan liittyy siis sekä lainopin *metodologia* että *oikeuskäsitys*.

5. Tarkasteltaessa vallitsevaa juridista kieltä voidaan havaita sen keskeisimmän käsitteistön muodostuneen *oikeusjärjestelmän* ja siihen liittyvien *yleisten oppien* muovautumisen yhteydessä. Juridinen kiellemme on olennaisesti oikeusjärjestelmäkieltä. Oikeustieteellisen perinteen myötä muotoutunut looginen käsitteistö on primääri vaikuttaja juridiseen kieleemme nähden.

6. Kun lainopissa tulkitaan oikeusjärjestystä, tapahtuu se olennaisesti sen esitiedon läpi, jonka *juridinen kieli* ja siihen kytkeytynyt *oikeusjärjestelmä* ja *yleiset opit* muodostavat. Kaikessa lainopillisessa ratkaisutoiminnassa välttämätön *asioiden juridinen konstruointikin* tapahtuu tästä samasta esitietojoukosta käsin. Oikeusjärjestykselle välttämättömän järjestysominaisuuden arviointiperusteet, »järjestyksen perinnot» saadaan paljolti oikeusjärjestelmästä käsin.

Käsitelmääritykset ja oikeudellisen aineiston systematisoinnit *eivät ole* vain esitystekniikkaa, sillä myös itse asioiden tajuaminen kytkeytyy tähän. Tämän vuoksi on tärkeää tutkia ja kehittää varsinkin oikeudellisten asioiden tajuamisessa tärkeällä sijalla olevia käsitteitämme. Lain-

opin tieteellinen kehitys on ollut olennaisesti siinä, että on onnistuttu kehittämään oikeuden tajuamisen välineistöä eli käsitteistöä ja siihen kytkeytyvää oikeusjärjestelmää yleisine oppeineen. Lainopillisten ongelmien entistä rikkaampi tajunnallinen tavoittaminen edellyttää asioiden käsittämässä keskeisten käsitteiden kehittelyä, joka taas liittyy yleisten oppien kehittämiseen.

7. Yleisten oppien kehityksen selvittämiseksi on tarkasteltava lähemmin lainopillisen tutkimuksen taustana toiminutta tiedollista kenttää eli *epistemologiaa*. Suomalaisen lainopin epistemologian tärkeimpiä piirteitä on hahmotettu käsitteillä *lakipositivismi*, *käsitelainoppi* ja *analyyttinen oikeustiede*.

Toisen tärkeän taustan yleisten oppien selvittelylle muodostaa *yhteiskuntakehitykseen kytkeytyvä positiivisoikeudellinen tila*, jota on tässä tarkasteltu perussuhdeteorian edellyttämältä osalta.

8. *Työlainopissakin* on tulkittu ja tulkitaan oikeutta sen esitiedon läpi, jonka muodostavat tietyn epistemologian vallitessa kehittynyt juridinen kieli siihen kytkeytyvine oppirakennelmineen ja järjestelmähaamuksineen. *Perussuhdeteoria* on eräs tällainen asia.

Perussuhdeteoria muodostaa työoikeuden ydinkysymyksen, sen keskeisimmän yleisten oppien osan. Perussuhdeteoriaksi kutsutaan teoriaa *työsuhteesta työoikeuden perussuhteena*. Työsuhteen käsitteen avulla määritetään *työoikeus omaksi oikeudenalaksi*. Tuon peruskäsitteen kautta määrittyvät myös muut *työoikeuden keskeiset käsitteet*. Sen avulla on hahmotettu myös työoikeudellista *normijärjestelmää*. Perussuhdeteoria sisältää myös *tärkeitä tulkinnallisia väitteitä oikeusjärjestyksestä*. Teorian *ytimen* muodostaa soveltamisala-väite eli tulkinta siitä, että kaikkien työoikeudellisten lakien yleinen soveltamisala määräytyy yhtenäisesti työsuhteen käsitteen tunnusmerkkien avulla ellei poikkeussäännöstä ole. Tämä yhtenäinen soveltamisalälähtökohta muodostaa työoikeutta omana oikeudenalana koossapitävän piirteen. Se on myös työoikeudellisen normijärjestelmän peruskivi.

Perussuhdeteoriaan kuuluvia tärkeitä tulkintaväitteitä ovat myös käsitykset työsuhteen alkamisesta, kestosta ja päättymisestä sekä työnantajan ja työntekijän käsitteiden määrittäykset.

9. Perussuhdeteoria muodostaa tutkimuksen *varsinaisen tutkimuskohteen*. Tutkimuksessa on pyritty sekä epistemologian että yhteiskuntamuutoksiin kytkeytyvien positiivisoikeudellisen tilan tarkastelujen kautta selvittämään perussuhdeteorian kehitystä työlainopillisena oppi-

rakennelmana. Tavoitteena on ollut tätä kautta saada selville ko. teorian ongelmakohdat syineen ja etsiä keinoja, joiden avulla päästäisiin eteenpäin varsinkin työlainsäädännön soveltamisalaongelmien osalta.

10. Perussuhdeteorian taustan ja kehityksen ymmärtämiseksi on historiallisessa katsauksessa valittu tarkastelunäkökulmaksi *instituutiokehitys* (vrt. historiallinen koulukunta). Tutkimuksessa on tehty erottelu *sosiaalisten, säädännäisten ja oikeustieteellisten* instituutioiden välillä. — Epäitsenäisen palkkatyövoiman käyttöön liittyvien sosiaalisten instituutioiden kehitys muodostaa tärkeän pohjan sekä säädännäisten että oikeustieteellisten instituutioiden kehitykselle. Havaittiin, että teollistumiskehitys johti uusien työvoiman käyttötapojen syntyyn, jossa yhteydessä muovautui myös uusi, laaja-alainen *työntekijä-instituutio*. Työsopimustyyppin synnyllä on ollut tähän prosessiin vaikutusta.

Uudella ajalla eivät vielä oikeustieteen suorittamat tyypittelyt tai instituutiokehittelyt heijastuneet säädöstasolle. Sitä vastoin uusin aika teollistumiskehityksineen merkitsi sitä, että tiede sai otteen säädöksistä. VTSL:n soveltamisalaa pyrittiin määrittämään tuolloin vallitsevien *tieteellisyyssääntöjen mukaan muodostetun uuden sopimustyyppin, työsopimuksen, tunnusmerkkien avulla*. Täten luotiin maahamme uusi laaja-alainen oikeusinstituutio, jossa yhdistyivät sekä *sosiaalipoliittinen* että *sopimusoikeudellinen* aspekti. Tuon työsopimuksen tunnusmerkistö muodostettiin deduktiivisella metodilla. Deduktion yhteydessä käytettiin hyväksi eräitä *oikeusjärjestelmään* kuuluvia aineksia.

11. Saksalaisten esikuvien mukaan myös meillä ryhdyttiin vuosisatamme alussa keskustelemaan siitä, olisiko syytä muuttaa perinteistä oikeusjärjestelmää siten, että siihen kuuluisi omana oikeudenalanaan myös *työoikeus*. Tämä perinteiselle lainopille tyypillinen systemaattinen ongelma sai ratkaisunsa vasta Arvo Sipilän tutkijantyon kautta.

Perustellessaan työoikeuden olemassaoloa omana oikeudenalana hän kehitti perussuhdeteoriaksi myöhemmin ristityt ajatukset. Sopimusoidellinen normisto ja työväensuojelulainsäädäntö yhdistettiin työsuhteen peruskäsitteen avulla omaksi kokonaisuudekseen. Työoikeutta ei siis määritetty sen paremmin työsopimuksen kuin työntekijän suojeluajatuksenkaan avulla, vaan — jonkinlaisena kompromissina — työsuhteen kutsutun oikeussuhteen avulla. Menettely vastasi riittävän hyvin tuonaikaisen lainopin tieteellisyyssääntöjä.

Perussuhdeteoria muodostui käsitelainopillis-konstruktiivisella metodilla, mutta kuitenkin lakipositivistista oikeuskäsitystä kunnioittaen.

Vaikka *Sipilä* johti työsuhteen käsitteen tunnusmerkit teoreettisesti käsiteläinoppineille tyypillisellä deduktiivisella luokkalogiikkametodilla, sai syntynyt lopputulos positiivisoikeudellisen tuen VTSL:n 1 §:stä.

Sekä VTSL:n soveltamisalan määritys että perussuhdeteoria ovat kumpikin heijastuneet myöhemmissä työlakien soveltamisalasäännöksissä. Perussuhdeteorian positivoitumiseen on vaikuttanut myös se tuki, jonka teoria sai Jorma *Vuorion* tutkimusten kautta.

12. Vaikka *Vuorio* edusti uutta, analyyttistä tutkimusotetta, vahvistivat hänen tutkimuksensa perussuhdeteorian lopputulokset pääpiirteissään oikeiksi. *Perussuhdeteoria sai uudet, analyyttisen tieteellisyyssään* noston mukaiset perustelut. Teorian kehityksessä siirryttiin analyyttiseen vaiheeseen.

Analyyttisen oikeustieteen oikeuskäsityksen omaksuminen edellytti oikeuskäytännön huomioonottamista lakien ja niiden esitöiden ohella. Tämä epistemologiamuutos johti perussuhdeteorian osalta eräisiin tarkistuksiin, mm. tunnusmerkistöajattelussa.

Muutkaan tutkijat (mm. *Pekkanen* ja *Suviranta*) eivät enää ole pitäneet kiinni työsuhteen käsitteen »puhtaista juridisista tunnusmerkeistä». Vähitellen on suhtauduttu myönteisemmin ns. kokonaisarvostukseen soveltamisalaratkaisuja tehtäessä (*Sarkko*).

13. Perussuhdeteorian ajatukset vaikuttivat myös lainsäädäntöön. Voidaan sanoa, että teorian lakitekninen toteuttaminen alkoi toisen maailmansodan jälkeen. Se on saanut tärkeän jalansijan myös uudessa TSL:ssa ja eräissä uudemmissa säädöksissä.

14. Teoriaa kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. *Sarkko* on katsonut, etteivät työsuhteen käsitteen legaaliset tunnusmerkit riitä vaikeita raja-alueen problemeista ratkottaessa, vaan ajaudutaan ns. kokonaisarvostukseen. *Routamo* on pääasiassa kiinnittänyt huomiota teorian väitteiden vastaavuuteen lakitekstin ja TVL:iin liittyvän oikeuskäytännön kanssa ja todennut, ettei kaikilta osin tukea ole. *Klami* on kritisoinut perussuhdeteorian ympärillä vallinnutta doktrinäärisyyttä.

15. Tekijän omina arvioina esitettiin seikkoja, joiden perusta saatiin pääosin teorian kehityshistorian tarkastelusta. — Havaittiin, että perussuhdeteoria on systematiikkaan kytkeytyvä, loogis-aksiomaattinen opirakennelma, jonka suhteen on epämielekästä asettaa kysymystä totuudesta. Väitettä työsuhteen käsitteen avulla määräytyvästä yhtenäisestä soveltamisalalähtökohdasta ei voida sitovasti todentaa tai falsifioida

oikeuskäytäntömateriaalin tarkastelulla sen paremmin kuin muutoinkin.

Todettiin, että lainsäätäjä on tarkoittanut työlakien soveltamisalasäännöksiä muotoillessaan tiettyä samaa asiaa, vaikka onkin käyttänyt vaihtelevia ilmaisuja. Työlakien soveltamisalasäännöksissä yleensä viitataan siihen epäitsenäisen palkkatyövoiman käytön tapaan, joka on muodostunut vallitsevaksi tällä vuosisadalla ja jota on kutsuttu tässä työntekijäinstituution käsitteellä. Perussuhdeteorian ydinväite on *tässä mielessä* paikkansapitävä, varsinkin kun teoria ja sen kannattajat ovat osaltaan olleet vaikuttamassa tällaiseen tilaan pääsemiseen. Eri asia on se, määräytykö näiden lakien soveltamisala *mielekkäästi* ja *riittävästi* työsuhteen käsitteen perinteisen tunnusmerkistön mukaan. Tässä suhteessa on oikeuskäytännössä esiintynyt jatkuvasti ongelmia.

16. Soveltamisalaongelmien syitä selvitettiin tutkimuksessa jälleen teorian kehityshistorian avulla. Havaittiin, että työsuhteen käsitteen ns. legaaliset tunnusmerkit on muodostettu aluksi teoreettisen päättelyn ja systemaattisen tyyppimuodostuksen teitä, mutta lopputuloksena saatu tunnusmerkistö katsottiin kuitenkin (lakipositivistisen oikeuskäsityksen vuoksi) lainsäätäjän VTSL:n 1 §:n työsopimuksen määritelmässä antamaksi.

Tämä kiistatta legaalinen sopimustyyppi sai puolestaan tunnusmerkkinsä pääasiassa siten, että ko. sopimustyyppi pyrittiin erottamaan *sopimusosoikeudellisen järjestelmän* puitteissa muista tuolloin tunnetuista tyypeistä. Työsopimukselle muodostunut tunnusmerkistö riittikin *työsopimustyyppin erottamiseen muista sopimustyypeistä*. Tunnusmerkit olivat *sopimusosoikeudellisen järjestelmän* puitteissa sekä *välttämättömiä* että *riittäviä* luokituskriteereitä. Vallitsevan oikeusjärjestelmätiedon ja sosiaalipoliittisten analyysien avulla hahmoteltiin sitä, mitä *yhteisiä, systemaattisen tarkoituksperän kannalta relevantteja piirteitä* voitiin havaita eri epäitsenäisen palkkatyövoiman *käyttösopimuksilla* vuosisatamme alussa. Kysymyksenasettelun tuloksena syntynyt tunnusmerkistö on heijastunut työsuhteen käsitteen tunnusmerkistöön ja useihin muihin lakeihin, mm. uuteen TSL:iin. — On selvää, että tällaisen abstraktioasteen omaava *kysymyksenasettelu* tuotti *väljiä ja osin teoreettisia kriteereitä*, joiden riittävyys on kyseenalainen.

Työsuhteen käsitteen perussuhdeteoreettinen tunnusmerkistö on vastaavasti tällainen *tieteellisesti »kaunis»*, mutta käytännössä monasti riittämätön ratkaisuvälineistö. Sitä voitaneen verrata eräänlaiseen »lasihel-

mipeliin». Sekä työ sopimuksen että työsuhteen käsitteen tunnusmerkit ovat siis *kytkeytyneet oikeusjärjestelmähahmotukseen*. Tunnusmerkit riittävät teoreettisen oikeusjärjestelmän puitteissa tapahtuvien luokitus-ten tekoon, mutta elävän elämän moninaisia tilanteita ratkottaessa niiden epäadekvaattisuus on tullut monasti ilmi.

Kuitenkaan ei voitane tavoiteltavana pitää sitä, että soveltamisalaan liittyvät ongelmat siirretään tutkijain pöydiltä käytännön tuomareitten ratkaistavaksi »kokonaisuudessaan kokonaisarvostuksin». Sen vuoksi on tutkimuksessa *yritytty etsiä tie*, jota pitkin edeten voitaisiin päästä parempaan tulokseen.

17. Tie on koetettu löytää tutkimuksessa jo historiallisen katsauksen yhteydessä hahmotetun *instituutiokehitys*-ajatuksen kautta.

Perussuhdeteorian käsitteistä ja sen avulla tapahtuva asioiden käsitäminen antaa oikeastaan kuvan, jonka mukaan työoikeudellisten säännösten soveltamiskohteena ja kriteerilähteenä olisi työsuhteeksi kutsuttava *oikeussuhde*. Sopimusoikeudellinen näkemys taas hahmottaa soveltamiskohteeksi *sopimuksen*, nimeltä työ sopimus. Tieto-opillisiin kannanottoihin viitaten voidaan sanoa, että tällainen asian mieltäminen merkitsee tiettyä vääristymää asian käsittämässä.

On muistettava, että lainsäädännöllä pyritään perimmästi säätelemään henkilöiden käyttäytymistä eri tilanteissa. Työlainsäädännön kohteena olevat henkilöt tulisi identifioida sen mukaan, minkälaisesta palkkatyövoiman käyttötavasta on kysymys. Työlainsäädännön avulla pyritään yleensä säätelemään käyttäytymistä tiettyyn, noin sadan vuoden aikana kehittyneeseen epäitsenäiseen palkkatyövoiman käyttötapaan, työntekijä-instituutioon liittyen. Tälle sosiaalisen ja oikeuskehityksen myötä syntyneelle instituutiolle ovat tyypillisiä eräät muutkin piirteet kuin ne, jotka ovat muotoutuneet työsuhteen käsitteelle.

Instituutioajatus mahdollistaa täten soveltamisalaan liittyvien kriteeristöjen kehittämisen. Näin ajatellen tarjoutuu hedelmällinen pohja lähestyä tutkimuksessa asiaa ilman käsitevalintaan liittyvää painolastia (vrt. *Zitting* ja omistusoikeuden käsitteen muunnos omistajan oikeusasemaksi). Työntekijäinstituutiolle voidaan koettaa hahmottaa niitä juridisesti relevantteja piirteitä, joita lainsäädännöksissä ja oikeuskäytännöissäkin on edellytetty. Kysymys ei ole tällöin käsittemäärittelystä.

18. Perussuhdeteorian muitakin ajatuksia on mahdollista tarkistaa ja kehittää nykytilaa paremmin vastaaviksi. — Työoikeuden normien soveltamisen alkamisen ja päättymisen ei tarvitse tapahtua suinkaan yhtenä

tiettyinä hetkenä, vaan asia voidaan nähdä työnantajan ja työntekijän oikeusasemien vähittäisenä syntymisenä ja lakkaamisena. — Työsuhteen yhdenjaksoisuutta koskeva ajatus vaatii myös osakseen tarkempaa analyysia ja argumentointia. — Samoin on asianlaita työnantajan käsitteen osalta. Tätä asiaa näyttäisi olevan paikallaan lähestyä oikeusasema-ajattelun avulla, jolloin käynee ilmi myös eräitä piirteitä työsuhteeksi kutsutun oikeussuhteen osalta. — Näyttäisi olevan syytä eräiden säännösten tulkinnan osalta jakaa työntekijän käsitekin kahteen alakategoriaan, varsinaisiin työntekijöihin ja toimihenkilöihin. — Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan esittää myös eräitä uusia ajatuksia työoikeuden määrittämisen, sen luokittamisen oikeusjärjestelmän puitteissa ja työoikeuden sisäisen normisysteemin osalta.

Nyt julkisuuteen saatettavassa tutkimuksessa ei kuitenkaan vielä tehdä tätä varsinaista kehittelytyötä. Tämä osa suunniteltua tutkimusta palvelee kokonaisuutena jatkotutkimusta merkittävällä tavalla. Kun havaitaan perussuhdeteorian käsitelainopillinen, aksiomaattinen luonne ja täten tiedostetaan sen ongelmat syineen, voidaan perinteistä työlainopil-lista ajattelua tarkastella uusista näkökulmista käsin ja siten koettaa päästä eteenpäin työoikeuden klassisten ongelmien selvittelyssä.

ÜBER DIE GRUNDVERHÄLTNISTHEORIE ALS TEIL DER ALLGEMEINEN LEHREN DES ARBEITSRECHTS

5.3. ZUSAMMENFASSUNG

Übersetzt von Dr. Bernd Assmuth

1. Kapitel. Einleitung

Das Arbeitsrecht ist in Finnland noch nicht lange als ein eigenes Rechtsgebiet anerkannt. Die Verselbständigung des Arbeitsrechts setzte voraus, dass man diesem eigene Begriffe, Betrachtungsweisen und eine eigene Systematik anwies, mit anderen Worten allgemeine Lehren, die den Systemzusammenhang des Materials ausdrücken und es von anderen Rechtsgebieten trennen. Es gelang Arvo Sipilä, eine solche Grundlage für das finnische Arbeitsrecht zu schaffen. Er bestimmte im Jahr 1938 das Arbeitsrecht als eine Gesamtheit, welche die Rechtsnormen über das Arbeitsverhältnis und über die damit sachlich verbundenen Normen betrifft. Der Begriff des Arbeitsverhältnisses wurde zu einem Grundbegriff hauptsächlich des als Privatrecht klassifizierten Arbeitsrechts. Er unterscheidet sich von dem Begriff 'Arbeitsvertragsverhältnis' darin, dass ein solches Arbeitsvertragsverhältnis schon mit dem Augenblick des Abschlusses des Arbeitsvertrags entsteht, ein Arbeitsverhältnis aber erst dann, wenn mit der Arbeit begonnen wird. Das Arbeitsverhältnis wird unter gewissen Voraussetzungen ununterbrochen fortgesetzt, unabhängig von eventuellen Unterbrechungen der Arbeitsverträge und der Arbeit selbst.

Nach der von Sipilä geschaffenen und besonders von Jorma Vuorio weiterentwickelten Theorie sind die Anwendungsgebiete aller arbeits-

rechtlichen Gesetze in ihren Ausgangspunkten gleich und werden mit Hilfe der Kennzeichen des Arbeitsverhältnisses bestimmt. In den Anwendungsgebietsbestimmungen der Arbeitsgesetze ist man also der Ansicht, dass der Begriff eines einheitlichen Tatbestandes vorhanden ist, der die Kennzeichen des Vertrages, der Arbeitsleistung, der Entgeltlichkeit und der Direktion aufweist. Man ist der Ansicht, dass der Gesetzgeber jene Kennzeichen gegeben hat, als er im Arbeitsvertragsgesetz vom Jahr 1922 den Begriff des Arbeitsvertrages definierte. Die Einheitlichkeit des Anwendungsgebiets bildet auch einen Faktor, der das innere Normsystem des Arbeitsrechts zusammenhält. Durch den Grundbegriff des Arbeitsverhältnisses werden auch die Begriffe Arbeitgeber und Arbeitnehmer bestimmt: sie sind die Beteiligten am Arbeitsverhältnis.

Eine Theoriegesamtheit, welche derartige Gedanken enthält, wird Grundverhältnistheorie genannt. Die Grundverhältnistheorie ist der Grundteil der allgemeinen Lehren des finnischen Arbeitsrechts. Ihre Behauptungen haben eine beträchtliche praktische Bedeutung und werden im Bereich der Arbeitsjurisprudenz Finnlands auch anerkannt. Man hat jedoch die Theorie auch kritisiert. — Man versucht diese Grundverhältnistheorie in der Forschung, die den Charakter einer grundlegenden Torschung trägt, vor allem von ihren Entwicklungshinteründen her zu beurteilen. Hier handelt es sich wesentlich um »Forschung über die Forschung«. Das Ziel besteht darin, nach der sog. verstehenden Bewertung die allgemeinen Lehren unserer Arbeitsjurisprudenz im Blick auf die heutige Situation zu adäquateren und der Praxis besser dienenden zu entwickeln.

Als Hintergrund für die Klärung der Grundverhältnistheorie werden die mit dem Rechtssystem und den allgemeinen Lehren verknüpften Fragen betrachtet. Der Grundbegriffsschatz, der die Struktur der ganzen Untersuchung bildet, ist folgender:

- Rechtsordnung: eine aus unter sich widerspruchsfreien Rechtsnormen bestehende normative Ordnung für das Zusammenleben der Menschen.
- Gesellschaftsordnung: eine organisierte, sozialgeordnete Gesamtheit der Tätigkeiten.
- Rechtspraxis: auf verschiedenen Seiten zu treffende rechtliche Entscheidungen über Sachen, die im Alltagsleben vorkommen.
- Rechtssystem: ein aus dem Recht nach den Regeln der klassischen Logik gestaltetes System, dessen Stamm von der traditionellen Rechts-

gebietseinteilung gebildet wird (Privatrecht — öffentliches Recht usw. Abb. 1).

- Allgemeine Lehren: verschiedene Bausteine der inneren Systeme unterschiedlicher Rechtsgebiete, die Begriffsbestimmungen, Systematisierungsgedanken, Theorien, Lehren und allgemeine Rechtsgrundsätze oder entsprechende Maximen enthalten (Abb. 2).

Vom Standpunkt dieser Untersuchung ist es wichtig, einen Unterschied zwischen dem Rechtssystem (mit den dazugehörigen allgemeinen Lehren) und der Rechtsordnung zu machen. Der Unterschied ist also mit den Verschiedenheiten der Begriffe »Ordnung und »System« verknüpft.

Wenn man die Tätigkeit der Rechtslehre bei der Modifizierung des Rechtssystems und der allgemeinen Lehren klärt, bedient man sich ausserdem des Begriffs Epistemologie. Damit wird hier das als Hintergrund der Rechtslehre wirkende Feld des Wissens dargestellt, das der rechtsdogmatischen Forschung Regeln, Modelle, Grundbegriffe und Grundauffassungen vom Recht gibt. Mit der Epistemologie sind also ebensowohl die Methodologie der Rechtslehre als auch die Rechtsauffassung verbunden. — In der Untersuchung wird kurz die Epistemologie der deutschen Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts dargestellt, ferner der Gesetzpositivismus, die finnische Begriffsjurisprudenz und die analytische Rechtswissenschaft. Wegen einiger Probleme der analytisch-gesetzpositivistischen Rechtslehre wird versucht, neue Alternativen inbezug auf die Epistemologie der Rechtslehre zu entwerfen. Diese werden in der Richtung der sog. analytisch-hermeneutischen Tradition gesucht.

Gemäss der Erkenntnislehre eignet man sich die Auffassung davon an, dass die Sprache das zentrale Mittel des Bewusstseins ist. Wir empfinden die Dinge weitgehend durch das Vorwissen, das mit der Sprache verknüpft ist. Wir geben irgendeiner Sache eine bestimmte Bedeutung oder Auslegung, je nach den Bedeutungsverhältnissen der Begriffe, die wir beherrschen. Darunter versteht man die Regeln darüber, welche Sinne unseres Bewusstseins mit Empfindungen oder Wahrnehmungen verknüpft werden sollen oder können. Sie sind also Wahrnehmungsregeln. Die Gliederung der rechtlichen Dinge geschieht auch wesentlich mit Hilfe unseres sprachlichen Vorwissens.

Das Recht ist als Kulturerscheinung eine Sache, die mit dem Bewusstsein des Menschen verknüpft ist. Die Gestaltung juristischer Dinge ist

etwas, was man eine Bewusstseinsoperation nennen kann. In der Rechtslehre handelt es sich somit um eine Auffassung vom geltenden Recht, die sich als ein gewisser Vorwissenskomplex herausbildet. Dieser Vorwissensbestand hüllt sich in eine juristische Sprache, die in einigen relevanten Hinsichten von der Alltagssprache abweicht. Die mit der juristischen Sprache verknüpften Auffassungsregeln und deren Systeme (oder sog. Horizonte) sind wichtige Faktoren für das Begreifen des Rechts. Unser juristisches Bild vom Leben hat sich durch unsere juristische Sprache gegliedert. Wir begreifen die rechtlichen Dinge so, wie wir sie mit Hilfe der juristischen Sprache begrifflich machen.

Wenn man die juristische Sprache betrachtet, stellt man fest, dass ihr zentralster Begriffsschatz sich im Zusammenhang mit dem Rechtssystem und der Herausbildung der damit verbundenen allgemeinen Lehren herausgebildet hat. Unsere juristische Sprache ist wesentlich die Sprache des Rechtssystems. Der Begriffsschatz, der sich mit der Tradition der Rechtswissenschaft herausgebildet hat, ist ein primärer Wirkungsfaktor inbezug auf unsere juristische Sprache.

In der Rechtslehre bildet sich somit ein Bild von der Rechtsordnung heraus — durch das Vorwissen hindurch, das die juristische Sprache, das damit verknüpfte Rechtssystem und die allgemeinen Lehren bilden. Damit verbunden ist auch die juristische Konstruktion der Sachen. Die für die Rechtsordnung notwendige Ordnungseigenschaft, die Prinzipien der Ordnung, erhält man weitgehend vom Rechtssystem her. — So nimmt man wahr, dass die wissenschaftliche Entwicklung der Rechtslehre davon abhängt, ob es gelingt, die Mittel zum Begreifen des Rechtes zu entwickeln, d.h. den Begriffsschatz und das damit verknüpfte Rechtssystem mit seinen allgemeinen Lehren herauszubilden. Dies wiederum setzt Betrachtung und Beurteilung der Faktoren voraus, die auf die Entwicklung des Rechtssystems einwirken. Am Ende des Einleitungskapitels (Abb. 3) werden diese miteinander in Wechselwirkungsverhältnis stehenden Faktoren abgebildet: Epistemologie, Rechtssystem, allgemeine Lehren, Rechtsordnung, amtliche Erlasse, Rechtspraxis und Gesellschaftsordnung. Die Grundaufteilung der Abbildung ist der Unterschied zwischen der juristischen Stufe und der Stufe des Alltagslebens. Diese Aufteilung gründet sich auf den Unterschied, der zwischen der juristischen Sprache und dem juristischen Lebensbild einerseits und der Alltagssprache sowie dem Bilde des Alltagslebens andererseits besteht.

2. Kapitel. Über das Forschungsobjekt und die Fragestellung

In diesem Kapitel werden genauer die allgemeinen Lehren des Arbeitsrechts und die Grundverhältnistheorie als ein Teil von ihnen dargestellt. Der Hauptinhalt der Grundverhältnistheorie wird in sieben Behauptungen aufgeteilt:

1. Arbeitsvertrag, Arbeitsvertragsverhältnis und Arbeitsverhältnis; 2. die Begriffe Arbeitgeber und Arbeitnehmer; 3. die legalen Kennzeichen des Begriffs Arbeitsverhältnis; 4. der einheitliche Ausgangspunkt der Anwendungsgebiete von Arbeitsgesetzen (d.h. die Kernbehauptung der Grundverhältnistheorie); 5. der Beginn des Arbeitsverhältnisses; 6. Dauer und Aufhören des Arbeitsverhältnisses; 7. die Definition des Arbeitsrechts als eines selbständigen Rechtsgebiets, sein inneres Normsystem und seine Stellung im Rechtssystem. — In dem Kapitel werden auch kurz die mit der Grundverhältnistheorie verbundenen allgemeinen Lehren dargestellt: Absorptionstheorie, Kombinationstheorie, Analogietheorie, Gittertheorie und die sog. analytische Auffassung. — In dem Kapitel werden auch genauer die Fragestellungen der Untersuchung geklärt.

3. Kapitel. Historischer Überblick

Eingangs werden die ersten Formen des Arbeitsverhältnisses dargestellt, d.h. die Geschichte des Arbeitsverhältnisses. Das geschieht mit Hilfe des Institutionsbegriffs in der Weise, dass die sozialen, gesetzmässigen und rechtswissenschaftlichen Institutionen voneinander unterschieden werden. Die Unterscheidung korreliert mit den Begriffen Gesellschaftsordnung, Rechtsordnung und Rechtssystem. Die zeitliche Periodisierung geschieht durch die Einteilung in Mittelalter, Neuzeit und Neueste Zeit. Anfangs werden die in verschiedenen Zeitaltern vorgekommenen sozialen und gesetzmässigen Institutionen der unselbständigen Lohnarbeit geschildert, innerhalb deren das Gesinde, die Tagelöhner, die Lehrlinge des Zunftwesens wie auch die Gesellen und schliesslich die Arbeiterschaft der Manufakturen und Eisenhütten vorkamen. Diese Institutionen verwandelten sich mit der Industrialisierungsentwicklung in die weitverbreitete Institution der Arbeiterschaft (Abb. 5).

Nach dieser Darstellung wird dazu übergegangen, den Herausbildungsprozess der rechtswissenschaftlichen Institutionen (Begriffe und

Vertragstypen) zu betrachten, dessen Grundlage die aus dem römischen Recht rezipierten Bestandteile ausmachten. In diesem Zusammenhang werden die Vertragstypen-Systematiken geklärt, die zur Zeit der gemeinsamen schwedisch-finnischen Rechtslehre vorkamen, danach die Vertragstypen-Systematik der deutschen und der finnischen Rechtslehre vor dem ersten finnischen Arbeitsvertragsgesetz (1922). — Es wird festgestellt, dass man ungefähr in der Weise vorgegangen ist, dass die erste Phase in der Rezeption des römischen Rechts und in der vom rationalen Naturrechtsdenken beherrschten Zeitalter bestanden hat. Die zweite Phase war hier der obligationsrechtlich-begriffsjuristische Zeitabschnitt, der auch auf den Erlass des Arbeitsvertragsgesetzes ausgestrahlt hat.

Im folgenden wird die Entstehung des Arbeitsvertragstyps geklärt. Dabei wird festgestellt, dass dieser eine Verwirklichung der begriffsjuristischen Deduktion und des Kennzeichen-Denkens ist, worin sich auch sozialpolitische Hindergründe widerspiegeln. Der Arbeitsvertragstyp war das Gesamtergebnis des vertragsrechtlichen und des sozialpolitischen Denkens. Mit diesem, in seinen Grundlagen doch vertragsrechtlichen Mittel versuchte man damals auch sozialpolitische Ziele zu verwirklichen.

Einen wichtigen Abschnitt bildet die Darlegung, wie sich die Entwicklung der Grundverhältnistheorie herausgebildet hat. Darin wird geklärt, wie Sipilä das systematische Problem der betreffenden Theorieganzheit schuf, d.h. im Zusammenhang mit der Lösung der Begriffsbestimmung des Arbeitsrechts. Die Theorie entstand mit Hilfe der begriffsjuristischen Methode. Somit ist sie ihrem ursprünglichen Charakter nach eine begriffsjuristische Konstruktion. Die von der gesetzpositivistischen Rechtsauffassung erforderte gesetzgeberische Stütze für die Theorie wurde durch die Definition des Arbeitsvertrages in § 1 des staatlichen Arbeitsschutzgesetzes (VTSL) erhalten. Man war der Ansicht, dass in dieser Definition zugleich die Kennzeichen des Arbeitsverhältnisses ausgedrückt waren. So begründete man die Legalität des Grundbegriffs des Arbeitsverhältnisses. Der Begriff »Arbeitsverhältnis« bot ein passendes Mittel, wodurch man einerseits das Arbeitsvertragsrecht und andererseits die sozialpolitische und die sozialrechtliche Normenwelt zu einer Ganzheit vereinigen konnte.

Sipiläs Arbeit wurde in den 1950er Jahren von Vuorio fortgesetzt. Dieser war ein begabter Forscher, der die Methode und Rechtsauffassung der analytischen Rechtswissenschaft angenommen hatte, und der durch

seine Forschungen u.a. die Kernbehauptung von dem einheitlichen Anwendungsgebiet der Grundverhältnistheorie bestätigte. Auf diesem Begriff des einheitlichen Arbeitsverhältnisses errichtete er ein gründliches Bild vom inneren Normensystem des Arbeitsrechts: die Bedingungen des Arbeitsverhältnisses werden nach Normenquellen verschiedener Stufen bestimmt, wie etwa durch Gesetze, Tarifverträge, Arbeitsregeln und Arbeitsverträge. — Die Theorie erfuhr jedoch — infolge ihrer analytischen Handhabung — einige Veränderungen. Von diesen seien die sog. Gittertheorie und eine gewisse Präzisierung der Kriterien des Anwendungsgebiets in sozialer Richtung erwähnt.

Mit dem Forschereinsatz Vuorios ging die Theorie aus ihrer begriffsjuristischen Phase in eine analytische Phase über. Erwähnenswerte Forschungs- und Entwicklungsarbeit haben hinsichtlich dieser Theorie nachher auch Antti Suviranta, Raimo Pekkanen und Kaarlo Sarkko geleistet. In ihrer analytischen Gestalt hat die Theorie mit einigen Modifikationen die Arbeitsrechtslehre Finnlands bis zum heutigen Tage beherrscht, besonders aus dem Grunde, weil auch der sog. Gesetzgeber sich positiv zu der Doktrin eingestellt und die Theorie als Hilfsmittel bei der Formulierung von Bestimmungen benutzt hat. Sipilä hat auch persönlich an der Feilung einiger Bestimmungen teilgenommen, so dass diese seiner Grundverhältnistheorie entsprachen. Eine wichtige gesetzgeberische Stütze empfing die Grundverhältnistheorie auch damals, als das Arbeitsvertragsgesetz (1970) u.a. in der Weise erneuert wurde, dass man in den Bestimmungen über seine Anwendung den einheitlichen Ausgangspunkt zu stützen und zu fördern suchte. Dieses wichtige allgemeine Gesetz des finnischen Arbeitsrechts hat die Grundverhältnistheorie wenigstens in diesem Sinne konkludent anerkannt. Sie vertritt vielleicht die wichtigste Phase der gesetztechnischen Verwirklichung der Theorie.

4. Kapitel. Beurteilung der Grundverhältnistheorie

Zu Beginn des Kapitels wird die Kritik an der Theorie geschildert. Die Kritiken von Sarkko und Routamo kommen aus der Epistemologie der analytischen Rechtswissenschaft, was u.a. aus der Erörterung der Probleme der Entscheidungstätigkeit sowie aus der Argumentation pro et contra hervorgeht. Klami beurteilt die Theorie aus dem Blickwinkel der von ihm entwickelten Regulierungstheorie. — Sarkkos Kritik enthält u.a. folgende Gedanken: der Begriff des Arbeitsverhältnisses ist kein aus-

reichendes Hilfsmittel bei der Entscheidung schwieriger Fragen des Grenzgebietes, sondern der Entscheidende muss dann anstelle der Kennzeichen des Begriffs des Arbeitsverhältnisses zu einer ziemlich ausgedehnten Gesamtwertung seine Zuflucht nehmen. Dann wirken auch die Wertungen des Entscheidenden und die Ziele der einzelnen Bestimmungen mit ein, auch wenn das Urteil in der Form eines logischen Syllogismus und in der vom Tatbestand vorausgesetzten Form geschrieben wird. Der Gebrauchswert des Begriffs 'Arbeitsverhältnis' ist ziemlich gering. — Nach Routamos Meinung ist der Begriff des Arbeitsverhältnisses auch nicht so legalisiert, wie es die Grundverhältnistheorie behauptet. Man kann die Theorie nicht mit dem jetzigen Wissensstoff als wahr erweisen, wohl aber lassen sich dafür und dagegen Argumente anführen. Die Argumente, welche gegen die Theorie sprechen, sind die gewichtigeren, wenngleich die Theorie auch gewisse gute Seiten hat. Man sollte auf einem andern Wege als dem der rechtlichen Spekulation zu einem einheitlichen Anwendungsgebiet gelangen. — Auch Klami wertet nicht die doktrinaire Einstellung, die im Zusammenhang mit der betreffenden Sache vorkommt, wertet aber doch den Begriff des Arbeitsverhältnisses als eine Art von Annäherungswert.

Die eigenen Urteile des Verfassers über die Grundverhältnistheorie beruhen in den Hauptteilen auf der Entwicklungs-, Bindungs- und Wirkungsgeschichte. Die Theorie ist ja anfänglich eine begriffsjuristische Konstruktion gewesen, die jedoch nach dem Zweiten Weltkrieg ihre legale Stütze verstärkte — auch unter dem Einfluss von Sipilä selbst. Die Unterstützung durch Vuorios analytische Forschungen ist auch für die Theorie wichtig gewesen. Durch ihn erhielt die Theorie neue, analytische Begründungen. Anfänglich ist die Theorie jedoch ein logisches System gewesen, das sich auf ein bestimmtes Axiom gründete, welches gewissermaßen eine Art von Kreis enthielt: das Normsystem wurde durch einen einheitlichen Ausgangspunkt des Anwendungsgebiets bestimmt; und dieses Anwendungsgebiet wiederum wurde bestimmt von den durch das Normsystem bearbeiteten Kriterien (arbeitsrechtliche Kennzeichen). Dieses System hat jedoch auch auf die Gesetzgebung und auf die Rechtspraxis eingewirkt und sich somit legalisiert.

Die Feststellung eines einheitlichen Ausgangspunktes des Anwendungsgebiets durch Analyse der Rechtspraxis wäre sowohl schwierig (man müsste die Urteile von insgesamt fünf Gerichten untersuchen, welchen die jeweils höchste Stellung zukommt) als auch theoretisch nicht sinnvoll.

Ausserdem ist ja die Theorie hinsichtlich dieser Anwendungsgebietsbehauptung auf recht allgemeiner Stufe (mit dem Ausgangspunkt des einheitlichen allgemeinen Tatbestandes, von dem Ausnahmen möglich sind) und andererseits ambivalent (die Intensität der Direktion kann in verschiedenen Gesetzen unterschiedlich sein). Wenn die Theorie selbst auch die Rechtspraxis beeinflusst hat, und weil der gleiche Rechtsfall nicht allen diesen Instanzen zur Entscheidung vorgelegt wird, gibt es in der Beglaubigung der Kernbehauptung der Theorie Probleme der Bewahrheitung oder des Falsifikation. In Wirklichkeit ist diese Behauptung eigentlich ein theoretisches Problem der wissenschaftlichen Stufe. Im Rahmen der Möglichkeiten liegt es, die Theorie als eine gute oder schlechte Erklärung der das Arbeitsleben betreffenden Bestimmungen und als deren Systematisierungsgrundlage zu erweisen. Einen eigentlichen Wahrheitswert hat diese Kernbehauptung nicht.

Die Ursachen für die in der Rechtspraxis aufgetretenen Entscheidungsschwierigkeiten kann man auch in der Entwicklungsgeschichte der Theorie suchen. Der Grund für die Ungewissheit ist verknüpft mit dem Bedeutungsinhalt des Begriffs des Arbeitsverhältnisses. Die mit der Intension verbundenen Auffassungsregeln bestimmen das Anwendungsgebiet, die Extension. Die Kennzeichen des Begriffs des Arbeitsverhältnisses haben sich im Zusammenhang mit der Definition des Arbeitsvertragstyps herausgebildet. Der Begriff des Arbeitsverhältnisses war ein geeignetes juristisches Kompromiss zwischen der zivilrechtlichen Arbeitsvertragsauffassung einerseits und dem sozialrechtlichen Gedanken des Arbeiterschutzes andererseits. Die Voraussetzungen des Gesetzpositivismus inbezug auf einen einheitlichen Grundbegriff des Arbeitsrechts wurden durch die Ansicht erfüllt, dass in der Legaldefinition des Arbeitsvertrags auch die Kennzeichen des Arbeitsverhältnisses gegeben waren. — Diese Kennzeichen sind jedoch notwendig und genügen, um die Typengruppen des Rechtssystems voneinander zu unterscheiden. Sie sind — aufgrund dieses Hintergrundes — keine ausreichenden Kriterien, um Typengruppen der Gesellschaftsordnung auseinanderzuhalten. Die zur Unterscheidung der juristischen Typengruppen entstandenen Kennzeichen genügen nicht immer zur Klassifizierung der Verwendungsweisen von Arbeitskräften des Alltags. Soziale und wissenschaftliche Institutionen stehen nicht notwendig in Korrelation zueinander. Der arbeitsrechtliche Tatbestand des Arbeitsverhältnisses ist in diesem Sinne eine Art »Glasperlenspiel«, die sich mit dem juristischen Rechtssystem verbindet.

In einer Analogiefragestellung wird zu einem von Aulis Aarnio betrachteten Testamentsbegriff die Feststellung getroffen, dass auch die Kennzeichen des Arbeitsverhältnisses nicht alle aus der Welt der sog. Rechtstatsachen stammen, sondern u.a. das Direktionsrecht eher Ähnlichkeit mit einer Rechtswirkung hat, ein sog. zusammengesetztes Kennzeichen ist. Auch dieses Problem erklärt sich daraus, dass der Tatbestand der Arbeitsverhältnisse an die Definition des Arbeitsvertrages gebunden ist. Man kann einen Arbeitsvertrag prinzipiell dadurch erkennen, dass man seine Normen betrachtet, aber dass ein Arbeitsverhältnis herrscht, ist durch die Rechtswirkungen, die mit der Rechtstatsache des Bestehens des Arbeitsverhältnisses zusammenhängen, problematisch zu erkennen.

Wenn man die Frage betrachtet, ob die Kernbehauptung der Grundverhältnistheorie wirklich in der Gesetzgebung Finnlands legalisiert ist, bemerkt man, dass nirgends bestimmt ist — und sinnvollerweise auch nicht einmal bestimmt werden kann —, dass alle arbeitsrechtlichen Gesetze einen einheitlichen Ausgangspunkt des Anwendungsgebiets haben. Die Behauptung, dass mit Hilfe desselben allgemeinen Tatbestandes das einheitliche Anwendungsgebiet bestimmt wird, setzt Auslegung und Argumentation voraus.

Nach einem einheitlichen Ausgangspunkt der Anwendung hat man jedoch auch in den Bestimmungen gestrebt. Man strebte nach »irgend etwas Gleichem«. Dieses »irgend etwas« hat man ausser durch den Begriffsschatz der Grundverhältnistheorie auch mit Hilfe anderer Begriffe gestaltet. Dieses Ziel ist sachlich genommen die Institution der unselbständigen Lohnarbeit, die sich in diesem Jahrhundert entwickelt hat, und die man als Arbeitnehmerinstitution bezeichnen kann. Die Grundlage der Anwendungsbestimmungen der Arbeitsgesetze ist also eine und dieselbe gewesen, aber zugleich etwas Ausgedehntes: eine zur Institution gewordene Verwendungsweise der unselbständigen Lohnarbeiterschaft, eine Arbeitnehmerinstitution. Zu ihrer Herausbildung haben ausser der theoretischen Entwicklung viele Faktoren beigetragen. Von diesen seien folgende genannt: die mit der Industrialisierungsentwicklung verknüpfte Organisation in Arbeitsmarktorganisationen, die politische Arbeiterbewegung, die Sozialpolitik und das Prinzip der Gleichheit vor dem Gesetz. Auch auf der Stufe der Gesellschaftsordnung ist man von den Sonderinstitutionen zu den allgemeinen Institutionen übergegangen. Dieser Prozess ist eigentlich ein sachlich-historischer Umstand, der auch die Identität des Arbeitsrechtes sichert.

Die Verbesserung der die Anwendungsgebietsausgangspunkte der Arbeitsgesetze bestimmenden Hilfsfragen vom grundverhältnistheoretischen »Glasperlenspiel« zu praktisch ausreichenderen Mitteln kann man in der Weise ausführen, dass anstelle der Begriffsbestimmungen des Arbeitsverhältnisses oder der Arbeitsvertrages die Züge jener Institution analysiert werden. Diese Züge gehen aus vielen verschiedenen Quellen hervor. Man muss die Betrachtung weiter richten als nur auf die §§ 1 der Gesetzformulierungen, auf ihre Vorarbeiten, auf die Rechtspraxis wie auch auf die Gesellschaftsgeschichte des Arbeitslebens. Auf diese Weise kann man die Zahl der Hilfsfragen vermehren. So kann man auch die mit den sog. Gesamtwertungsentscheidungen verbundene, von subjektiver Wertung gekennzeichnete Gefahr der Vorwegnahme und der Inkonsequenz vermindern. Diese Analyse wird hier noch nicht ausgeführt, da diese Untersuchung auf die Klärung der Grundverhältnistheorie als der allgemeinen Lehre unseres Arbeitsrechts konzentriert ist.

Der Zweck dieser Untersuchung ist im wesentlichen dann erreicht, wenn man sich von traditionellen, grundverhältnistheoretischen Denkgewohnheiten und Begriffskonstruktionen freizumachen und sich den in Rede stehenden Fragen aus neuen Blickwinkeln zu nähern imstande ist, die — hoffentlich — die Entwicklung des Gebiets weiterführen. Am Ende der Untersuchung wird der Weg auch zur Klärung der übrigen Behauptungen der Grundverhältnistheorie gewiesen.

Hinsichtlich der Anfangs- und Endpunkte der Anwendung der Arbeitsgesetze, d.h. der sog. Anwendungszeitbehauptung, kann man durch Ausnutzung des von der analytischen Rechtswissenschaft mitgebrachten Rechtsstellungsdenkens und der Idee der allmählichen Ereignisreihe, zu adäquateren Ergebnissen gelangen. Man sollte davon Abstand nehmen, als Ausgangspunkt einen bestimmten Augenblick für den Anfang und das Aufhören der Anwendung aller Normen zu suchen. — Das Problem der Dauer oder Kontinuirlichkeit von Arbeitsverhältnissen kann man auch aus den Ausgangspunkten der Grundverhältnistheorie frei analysieren. Es muss beachtet werden, dass auch hinter diesem Gedanken eine begriffliche Unterscheidung steht: Arbeitsvertragsverhältnis — Arbeitsverhältnis. Die Gesetzgebung scheint jedoch diesen Kontinuirlichkeitsgedanken zu stützen. Das Problem ist denn auch vor allem dies, ob man eine derartige Regel auf alle Arbeitsgesetzgebung verallgemeinern kann.

Für die Begriffe Arbeitgeber und Arbeitnehmer kann desgleichen die Bestimmung der Grundverhältnistheorie präzisiert und verbessert

werden. Für den Begriff des Arbeitgebers erscheint es als brauchbar, das Rechtsstellungsdenken auszunutzen. Dann können die Subjekte jener Rechtsstellung von der Rechtsstellung selbst unterschieden werden, vom Arbeitgebertum als solchem. Mit der Unterscheidung Grundsubjekt der Rechtsstellung — andere Subjekte (Hilfssubjekte) kann man ebenfalls operieren. Mit der Sache ist eng verbunden ausser der Kontinuitätsfrage auch das sog. Gleichsetzungsproblem. — Es scheint auch, dass die Arbeitsverhältnisse sowohl durch die Arbeitsleistung als auch durch die Arbeitgeberfunktionen natürlicherweise mit Unternehmungen, Geschäften oder Anstalten verknüpft sind. Offenbar ist es begründet zu denken, dass es »irgendetwas« zwischen den Grundsubjekten des Arbeitnehmers und des Arbeitgebers gibt. — Auch beim Arbeitnehmerbegriff ist es möglich, gegenüber der traditionellen Doktrin weiter zu gehen. Mit dem Hinweis auf die Klärungen der Institutionengeschichte wird der Begriff »Arbeitnehmer« in zwei Unterkategorien aufgeteilt: in die der Angestellten und in die der eigentlichen Arbeitnehmer oder Arbeiter. Einige Gesetzesstellen und auch die Situation in unserem Arbeitsmarktfeld befürworten die Unterscheidung.

Wenn man den Gedanken aufgibt, dass der Begriff des Arbeitsverhältnisses ein notwendiger Grundbegriff unseres Arbeitsrechts wäre, kann man auch eine Charakteristik vom Arbeitsrecht als Rechtsgebiet geben, welche die heutige Lage besser berücksichtigt. — Aufgrund dieser Untersuchung ist es nicht nötig, auf das traditionelle und mit der Zeit entwickelte Bild vom arbeitsrechtlichen Normensystem weiter einzugehen, wenngleich man sagen kann, dass man die Begründung des Vorhandenseins nur eines Normensystems korrigieren könnte. — In das Verhältnis des Arbeitsrechts zum Sozialrecht und zu dessen Stellung im Rechtssystem kann ebenfalls zusätzliches Licht gebracht werden.

ASIAHAKEMISTO

- Absorptioteoria 94—96
 Analogiateoria 94—96
 Analyttinen käsitys 94—96
 Analyttinen oikeustiede 23, 42—55, 182—185, 195—196, 249
- Epistemologia 11, 27—38, 75—79
- Direktiötunnusmerkki 88—89, 144, 160—162, 169—170, 185—186, 194, 197, 200, 243—244, 261—262
- Hermeneuttinen tieteenfilosofia 57—59
 Historiallinen koulukunta 21, 29—31
- Instituutiot 30, 100, 268—274
 — oikeustieteelliset 101, 121—152
 — roomalaisen oikeuden 122—123
 — sosiaaliset 100—120
 — säädännäiset 101
 Itsenäinen yrittäjä 267
 — työntekijään rinnastettavat 136, 267
- Johto ja valvonta, ks. Direktiötunnusmerkki
- Juridinen kieli 60—66, 77—79
- Kaupunkien ulkotoimilaiset 110—111, 120
 Ketjutyösopimus 6, 276—277
 Kielipeli 48, 50, 56
 Kokonaisarvostus 197, 200, 233
 Käsiteläinoppi 21, 31—32, 33—42, 174—178, 249
- Lakipositivismi 33—38, 44—55, 173—178
 Liberalismi 111 av. 36—113
 Locatio conductio operatum 123—125, 131
 Locatio conductio operis 123—125, 131
 Luonnonoikeus 20, 29, 125—127
- Manufaktuuriin työväki 109—110, 120
 Merimiehet 110, 115, 120
 Merkantilismi 106 av. 21
- Merkityssisältö — käyttöala 25, 256
 Merkityssuhde 58
 Merkityssuhdesäännöt 58—68, 63 av. 14—66
 Määrittelemättömyysteesi 50, 271—272
- Oikeudenalajaottelu 17—19
 Oikeusjärjestelmä 1, 16—23, 40, 54, 67—79, 248—250
 Oikeusjärjestys 1, 15, 17 av. 8, 46, 54, 60, 67—71, 79
 — johdonmukaisuus 14—15, 67
 Oppipojat ja kisällit 108, 115, 120
 Orjat 102, 120, 122
- Palkolliset 103—108, 114—115, 120
 Pandektioikeus 31—32
 Paradigma 27—28
 Perussuhdeteoria 2—11, 84—94, 152—207, 236—283
 — soveltamisaikaväite 5, 180—181, 275—277, ks. myös Työsuhde
 — soveltamisalaväite 3, 89—90, 160—169, 178—186, 196—205, 207—238, 250—255
- Perustunnusmerkit — liitännäiset tunnusmerkit 259—263
 Perustutkimus- soveltava tutkimus 13 av. 35
 Päiväpalkkalaiset 102, 108, 120
- Ristikkoteoria 94—96, 189—191
 Ruukkien työväki 110, 120
- Samaistusongelma 280
 Sopimustunnusmerkki 88, 144, 160—162, 185—185, 194, 243—244, 261
 Sopimustyyppi 25, 40, 121—156, 165, 246—248
 Sosiaalipolitiikka 113, 157—159
 Säädöslause 14, 44, 72, 79
- Testamentin käsite 259—260
 Tunnusmerkistö 39—40, 257—263, ks. myös Työsuhteen tunnusmerkistö

- Työehtosopimuksen jälkivaikutus 68 av.
 22, 283
 Työlakien soveltamisala 160—164, 178—
 186, 200—205, 207—230, 242—245,
 265—274 ks. myös Perussuhtedeo-
 ria, soveltamisalaväite
 Työnantaja 6—7, 86, 167, 188, 277—280
 Työntekestunusmerkki 87, 144,
 160—162, 185—186, 194, 243—244, 261
 Työntekijäinstituutio 118—120, 268—274
 Työntekijä 6—7, 86, 118—120, 167, 188,
 232—234, 281—282
 — toimihenkilö 117—118, 120
 — työläinen 115—116, 120
 Työoikeuden määrittäminen oikeudenalana
 1—2, 91—92, 130, 152—160, 164, 170—
 171, 282—283
 — normijärjestelmä 3, 91—92, 188—
 189
 — yleiset opit 68 av. 22, 82—84
 Työsopimus 2, 85—86, 129, 136—152,
 188, 221—226
 Työsopimusoppi 7—8
 Työsopimussuhde 2, 85—86, 188
 Työsuhde 2—7, 85—86, 130, 188, 232—
 234, 242—245, 281
 — alkaminen ja päättymisen 5—6, 90—
 91, 167, 186—188, 201, 236, 240—242,
 276—277, ks. myös Perussuhtedeo-
 ria, soveltamisalaväite
 — käsitteen legaalisuus 164, 167, 184—
 185, 263—265
 — tunnusmerkistö 3, 86—89, 161—164,
 168—174, 185, 191—195, 242—245,
 247, 250, 253—259, 263, 265
 — yhdenjaksoisuus 6, 167, 276—277
 Vastikkeellisuustunusmerkki 88, 144,
 160—162, 185—186, 194, 243—244,
 262—263
 Yhteiskuntajärjestys 15—16
 Yleiset opit 2, 23—27, 44—47, 54, 68—74

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

4. **V. MERIKOSKI**, Yhdistymisvapaudesta. 1935, nid. 21 mk (11 mk)
6. **A. R. HEIKONEN**, Perinnönyhteydestä Suomen oikeudessa I. 1936, nid. 25 mk (13 mk)
8. **ARVO SIPILÄ**, Deliktiperustaisen vahingonvastuun teoreettinen rakenne. 1936, 14 mk (7 mk)
10. **HUUGO RANINEN**, Vahvistuskirje sopimuksen tekemisessä. 1937, nid. 3 mk (1,50 mk)
11. Kirjoitelmia 1937. Sisältää 1. **BRYNOLF HONKASALO**: Nulla poena sine lege. 2. **V. MERIKOSKI**: Vaarallisuusäädännön aikamääräykset. 3. **PAAVO ALKIO**: Tuomioistuinten velvollisuudesta lähettää ilmoituksia eräistä toimenpiteistään, nid. 3 mk (1,50 mk)
13. **R. ERICH**, Suomen oikeusasema. 1938, nid. 3 mk (1,50 mk)
20. **ILMARI MELANDER**, Lapsen huollosta. Yksityisoikeudellinen tutkimus I 1939, nid. 21 mk (11 mk)
21. **PAAVO KASTARI**, Eduskunnan hajotus. 1940, nid. 7,50 mk (3,75 mk)
24. **TAUNO SUONTAUSTA**, Valtion alueellisesta puolueettomuudesta. 1944, nid. 8 mk (3 mk)
26. **INKERI ANTILA**, Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena. 1946, nid. 21 mk (11 mk)
27. **TAUNO ELLILÄ**, Sivullisen oikeussuojan takelista ulosotossa, nid. 31 mk (16 mk)
28. **HARRY VENOJA**, Takavarikko. 1947, nid. 6 mk (3 mk)
30. **NIILO SALOVAARA**, Rikoksen yrityksestä, nid. 25 mk (13 mk)
31. **ANTTI HANNIKAINEN**, Pidätysoikeuden rakenteesta. 1948, nid. 8 mk (4 mk)
32. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus. 1948, nid. 7,50 mk (3,75 mk)
33. **J. N. LEHTINEN**, Mitä oikeus on? 1949, nid. 4 mk (2 mk)
34. **REINO ELLILÄ**, Tutkintavankeuden vähentämisestä RL 3. 11 mukaan. 1949, nid. 9 mk (4,50 mk)
35. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia, Brynolf Honkasalolle 1. 4. 1949 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari. 1949, nid. 4 mk (2 mk)
36. **MIKAEL LIVSON**, Epävarsinainen laiminlyöntirikos. 1949, nid. 25 mk (13 mk)
37. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Julkisoikeudellinen sopimus. 1950, nid. 5 mk (2,50 mk)
38. **ERIK CASTRÉN**, Kansainvälinen oikeusseuraanto. 1950, nid. 8 mk (4 mk)
40. **JORMA UITTO**, Vankien ehdonalaan vapautteen päättäminen. 1950, nid. 6,50 mk (3,25 mk)
41. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia II, Bruno A. Salmielalle 24. 8. 1950 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari. 1950, nid. 5 mk (2,50 mk)
42. **AARO AHTEE**, Hallinto-oikeudellinen vapaudenriisto. Asialliset edellytykset. 1950, nid. 25 mk (nid. 13 mk)
44. **PAAVO HILTUNEN**, Syyllisyyskäsitte rikoksen uusimisessa. 1951, nid. 10 mk (5 mk)
46. **E. J. MANNER**, Yleiskäyttö vesioikeudellisenä käsitteenä. 1953, nid. 10 mk (5 mk)
48. **LASSI KILPI**, Harkintataksotus. 1955, nid. 7 mk (3,50 mk)
50. **INKERI ANTILA**, Alakärsiin kohdistuneet si-veellisyysrikokset ja niiden tekijät. 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 mk (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)
52. **SIMO ZITTING**, Saantosuoja irtaimisto-oikeudessa. 1956, sid. 11,50 mk (sid. 7 mk)
53. **VÄINÖ VIHMA**, Suorituksen mahdottomuus varallisuus-oikeudellisissa sopimussuhteissa. 1957, nid. 13 mk, sid. 15 mk (nid. 6,50 mk, sid. 8,50 mk)
54. **VEIKKO REINIKAINEN**, Prosessinedellytyksen puuttuminen oikeusseuraamuksista. 1958, sid. 14 mk (sid. 8 mk)
56. **SIMO ZITTING**, Kaupunkimaan omistuksesta. 1960, nid. 9 mk, sid. 11 mk (nid. 4,50 mk, sid. 6,50 mk)
59. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Merenkulkumaksut. 1958, nid. 8 mk (nid. 4 mk)
60. **OLLI IKKALA**, Kunnan yleinen toimivalta. 1959, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
61. **TOIVO SAINIO**, Muukalaisen oikeusasemasta erityisesti Suomen oikeutta silmälläpitäen. 1959, nid. 15 mk, sid. 17 mk (nid. 7,50 mk, sid. 9,50 mk)
63. **K. A. TELARANTA**, Erehdys oikeustoimipin perusongelmana. 1960, sid. 26 mk (sid. 14 mk)
68. **KAUKO SIPPONEN**, Lainsäädäntövallan delegoiminen. 1965, nid. 32 mk, sid. 35 mk (nid. 16 mk, sid. 19 mk)
69. **ERIK CASTRÉN**, Siviiliväestön oikeussuoja maa- ja ilmasodassa. 1964, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
72. **TAUNO VESANEN**, Valtiontaloutta koskevat eduskunnan ratkaisut ja hallituksen toimivalta. 1965, nid. 23 mk, sid. 26 mk (nid. 11,50 mk, sid. 14 mk)
73. **TENHO AUTERE**, Oikeus ilmatilan käyttöön siviil-ilmailutarkoituksessa rauhan aikana. Erityisesti Suomen ilmailujulkisoikeutta silmällä pitäen. 1955, nid. 22 mk, sid. 25 mk (nid. 11 mk, sid. 13 mk)
74. **JORMA S. AALTO**, Rikosprosessilain asiallisesta soveltusalaista. 1965, nid. 24 mk (nid. 14 mk)
75. **ESKO HOPPU**, Rahdinottajan tavaravastuusta. 1968, nid. 19 mk, sid. 22 mk (nid. 10 mk, sid. 13 mk)
76. **ANTERO JYRÄNKI**, Sotavolman ylin päällikkyyys. 1967, nid. 27 mk, sid. 30 mk (nid. 15 mk, sid. 18 mk)

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

77. **ESKO HOPPU**, Valtion oikeudesta luopua saata-
vinaan. 1968, sid. 30 mk (sid. 22 mk)
78. **JORMA S. AALTO**, Rikostuomion vaikutuksista
siviiliprosessissa. 1968, nid. 26 mk (nid. 18 mk)
80. **TOIVO SAINIO**, Muukalaisen oikeusasemasta II.
1969, nid. 24 mk, sid. 28 mk (nid. 17 mk, sid.
20 mk)
81. **TOIVO HOLOPAINEN**, Kunnan asem. valtiossa.
Oikeudellinen rakennetutkimus. 1969, nid. 36 mk,
sid. 40 mk (nid. 27 mk, sid. 30 mk)
82. **JORMA PIETILÄ**, Tonttirikisterikiinteistön muo-
dostaminen Suomen voimassa olevan oikeuden
mukaan. 1968, nid. 38 mk, sid. 41 mk (nid. 28 mk,
sid. 31 mk)
83. **TENHO AUTERE**, Kansainvälisten riitojen rauhan-
omaisesta selvittelystä. Erityisesti tuomiovaltaa
silmillä pitäen. 1968, nid. 20 mk, sid. 23 mk (nid.
15 mk, sid. 17 mk)
84. **KAARLO SARKKO**, Työrauhavelvollisuudesta. 1969,
nid. 30 mk, sid. 33 mk (nid. 22 mk, sid. 25 mk)
85. **HANNU TAPANI KLAMI**, Julius Paulus, 1969, nid.
20 mk, sid. 25 mk (nid. 15 mk, sid. 18 mk)
86. **AULIS AARNIO**, Kysymyksiä testamenttioikeuden
alalta. 1969, nid. 20 mk, sid. 25 mk (nid. 15 mk,
sid. 18 mk)
89. **EERO VILKKONEN**, Hallintotoimen mitättömyy-
destä. 1970, sid. 40 mk (31 mk)
90. **MIKAEL HIDEN**, Eduskunnan oikeusasiamies.
1970, nid. 30 mk, sid. 34 mk (nid. 22 mk, sid.
25 mk)
91. **JUHA VIKATMAA**, Erehdyksestä. Rikosoikeudel-
linen tutkimus. 1970, nid. 44 mk, sid. 48 mk
(nid. 33 mk, sid. 36 mk)
95. **ILKKA SARAVIITA**, Lakiehdotuksen lepäämään-
jättäminen. 1971, nid. 50 mk, sid. 55 mk (nid. 37
mk, sid. 41 mk)
96. **MIKKO KÄMÄRÄINEN**, Huoltajan tuottamuspe-
rusteinen korvausvastuu. 1972, nid. 38 mk, sid.
43 mk (nid. 28 mk, sid. 31 mk)
98. **TERTTU APALA-ARLANDER**, Yleislausekkeista.
1972, nid. 36 mk, sid. 41 mk (nid. 28 mk, sid.
31 mk)
99. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia III. Niilo Salo-
vaaralle 13.10.1972 omistettu. 1972, nid. 32 mk,
sid. 37 mk (nid. 24 mk, sid. 27 mk)
100. **PIRKKO-LIISA ARO**, Ennakkokäyttöoikeus paten-
tinhaltijan yksinoikeuden rajoituksena. 1972, nid.
32 mk, sid. 37 mk (nid. 24 mk, sid. 27 mk)
101. **ESKO RIEPULÄ**, Eduskunnan perustuslakivalio-
kunta perustuslakien tulkitsijana. 1973, nid. 40
mk, sid. 44 mk (nid. 30 mk, sid. 33 mk)
102. **MARTTI CASTRÉN**, Liikesalaisuuskien oikeus-
suojasta. 1973, nid. 38 mk, sid. 44 mk (nid. 29
mk, sid. 33 mk)
103. **EERO VILKKONEN**, Hallintolainkäytön alasta.
1973, nid. 40 mk, sid. 46 mk (nid. 30 mk, sid.
34 mk)
104. **ILKKA SARAVIITA**, Kansainvälisen järjestön
perussäännön hyväksyminen ja voimaansaattami-
nen Suomessa. 1973, nid. 46 mk, sid. 51 mk (nid.
35 mk, sid. 39 mk)
105. **PEKKA KOSKINEN**, Yksitekoisesta rikosten yh-
tymisestä. 1973, nid. 44 mk, sid. 49 mk (nid. 33
mk, sid. 37 mk)
106. **RAIMO LAHTI**, Toimenpiteistä luopumisesta
rikosten seuraamusjärjestelmässä. 1974, nid. 96
mk, sid. 104 mk (nid. 72 mk, sid. 78 mk)
107. **LEENA KARTIO**, Rakennuksenomistajan oikeus-
asemasta erityisesti silmilläpitäen maapohjan
omistussuhteiden merkitystä. 1974, nid. 52 mk,
sid. 57 mk (nid. 39,—, sid. 43,—)
108. **MIKAEL HIDEN**, Säädosvalvonta Suomessa.
I Eduskuntalait. 1974, nid. 58 mk, sid. 63 mk
(nid. 44 mk, sid. 48 mk)
109. **TAUNO VESANEN**, Vientimaksusta. Vero-oikeu-
dellinen tutkimus. 1974, nid. 32 mk, sid. 38 mk
(nid. 24 mk, sid. 29 mk)
110. **SEPPO LAAKSO**, Hallituksen muodostaminen
Suomessa. Tutkimus HM 36 §:n taustasta, gene-
tiikasta, tulkinnasta ja soveltuskäytännöstä.
1975, nid. 82 mk, sid. 90 mk (nid. 62 mk, sid.
68 mk)
111. **ERKKI HAVANSI**, Takavarikko ja hukkaamis-
kielto ulosottolain 7 luvun mukaan. I. 1975, nid.
174 mk (nid. 130 mk)
112. **PIRKKO-LIISA ARO**, Sattumanvaraiset edut elin-
keinotoiminnassa. 1975, nid. 50 mk, sid. 58 mk
(nid. 38 mk, sid. 44 mk)
113. **ERKKI J. HOLLO**, Pilaamiskiellon sisältö vesi-
lain mukaan. 1976, nid. 94 mk, sid. 104 mk (nid.
70,50 mk, sid. 78 mk)
114. **PAULI KOSKI**, Konserni. 1977, nid. 104 mk, sid.
114 mk (nid. 78 mk, sid. 85,50 mk)
115. **EERO BACKMAN**, Rikoslaki ja yhteiskunta.
nid. 104 mk, sid. 114 mk (nid. 78 mk, sid. 85,50)
116. **ERKKI AUREJÄRVI**, Urakkasopimus. Työnsuo-
ritussopimuksia koskevan teorian arviointia. 1976,
nid. 88 mk, sid. 100 mk (nid. 66 mk, sid. 75 mk)
117. **LARS BJÖRNE**, "...syihin ja lakiin eikä mieli-
valtaan...". 1977, nid. 131 mk, sid. 142 mk (nid.
98 mk, sid. 106 mk)
118. **MATTI NIEMIVUO**, Valtionavut kunnille ja kun-
tainliitoille. 1976, nid. 94 mk, sid. 106 mk (nid.
71 mk, sid. 80 mk)
119. **PIRKKO-LIISA ARO**, Kasvinjalostajan oikeudel-
lisesta asemasta - kehityskulkuja ja nykynäky-
mä. 1977, nid. 48,—, sid. 60,— (nid. 36,—, sid.
45,—)
120. **JYRKI VIROLAINEN**, »Reformatio in pejus-kie-
lost». 1977, nid. 114,—, sid. 126,— (nid. 85,—, sid.
94,—)
121. **TIMO KONSTARI**, Asiakirjajulkisuudesta hallin-
nossa. 1977, nid. 114,—, sid. 126,— (nid. 85,50,
sid. 94,50)
122. **ILKKA SARAVIITA**, Kansainvälisten järjestöjen
sanktiojärjestelmät. 1977, nid. 90 mk, sid. 102 mk
(nid. 68 mk, sid. 77 mk)
123. **ANTERO JYRÄNKI**, Presidentti. Tutkimus valtion-
päämiehen asemasta Suomessa v. 1919–1976.
1977, nid. 112 mk, sid. 124 mk (nid. 84 mk, sid.
93 mk)
124. **PEKKA HALLBERG**, Hallinto-oikeudellisen valli-
tuksen käyttöalasta. 1978, nid. 134 mk, sid. 146
mk (nid. 101 mk, sid. 110 mk)
125. **LAURI HORMIA**, Todistamiskielloista rikospro-
sessissa I. 1978, nid. 114 mk, sid. 126 mk (nid.
86 mk, sid. 95 mk)
126. **VESA MAJAMAA**, Toisen maalla oleva rakennus
kiinnitysluoton kohteena. 1978, nid. 130 mk, sid.
142 mk (nid. 98 mk, sid. 107 mk)
127. **KAARINA BUURE-HÄGLUND**, Irtaimiin esinei-
siin kohdistuvat reaali- ja kiinnitysoikeudet kansainvälisen
yksityisoikeuden kannalta. 1978, nid. 100,—, sid.
112,— (nid. 75,—, sid. 84,—)
128. **KAUKO WIKSTRÖM**, Oikeuskäytännön tulkinnas-
ta. 1979, (tekeillä)

Julkaisut ovat **Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen** jäsenten myöhemmin tilattavissa sulkeissa mainittuun erityishintaan, os. Annankatu 16 B, Helsinki 12. (Kirjakauppahinnat ovat ohjehintoja)